

Det här verket har digitaliserats vid Göteborgs universitetsbibliotek.
Alla tryckta texter är OCR-tolkade till maskinläsbar text. Det betyder att du kan söka och kopiera texten från dokumentet. Vissa äldre dokument med dåligt tryck kan vara svåra att OCR-tolka korrekt vilket medför att den OCR-tolkade texten kan innehålla fel och därför bör man visuellt jämföra med verkets bilder för att avgöra vad som är riktigt.

This work has been digitized at Gothenburg University Library.
All printed texts have been OCR-processed and converted to machine readable text. This means that you can search and copy text from the document. Some early printed books are hard to OCR-process correctly and the text may contain errors, so one should always visually compare it with the images to determine what is correct.

GÖTEBORGS UNIVERSITETSBIKLIOTEK

1000995969

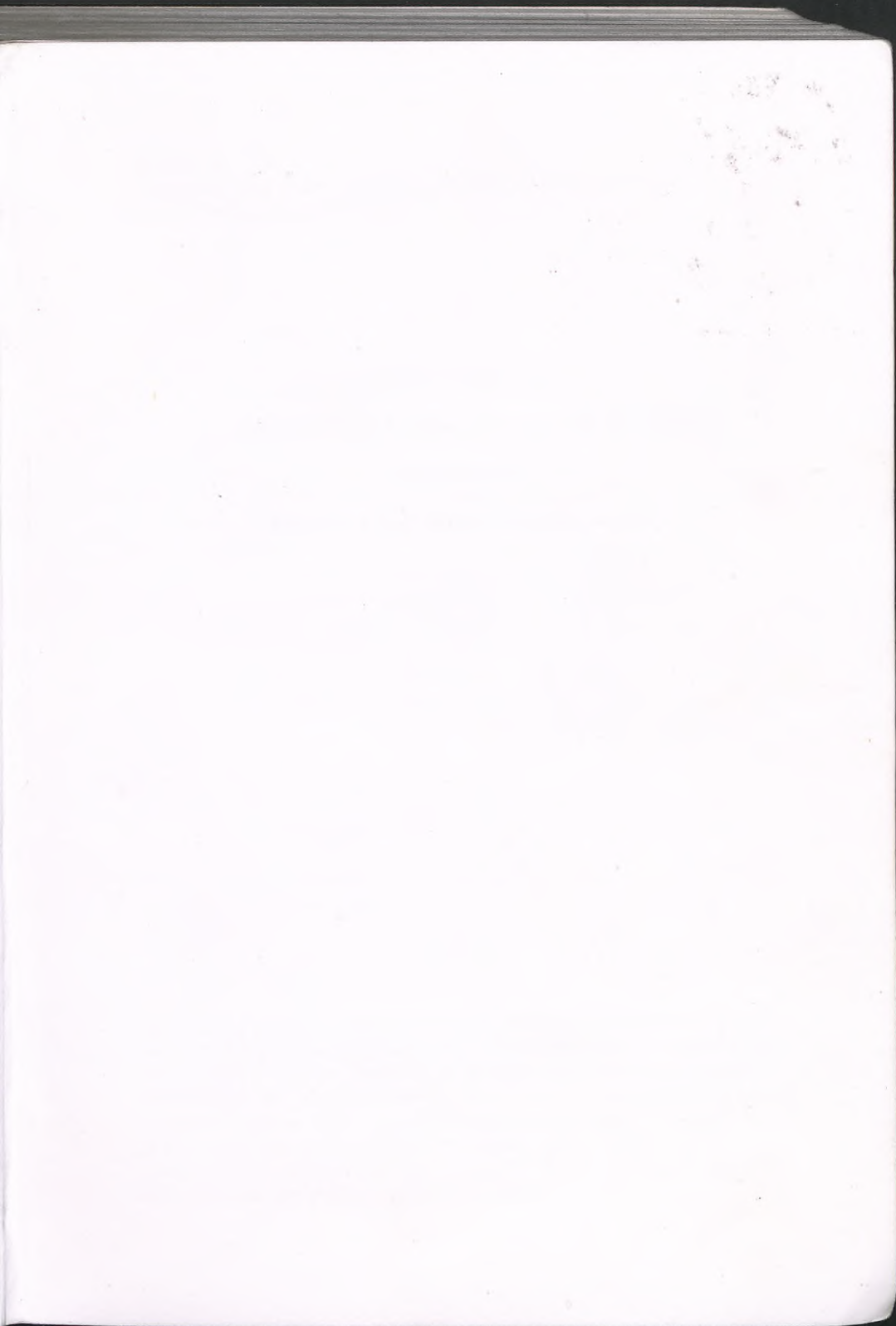
ATT ANVÄNDAS ÅR 2000 OM FÖR 01/22

1
C
01/22

Centralbiblioteket

ØM
Fc
01/22

MISS 33

Meddelanden från Institutionen för svenska språket
vid Göteborgs universitet

Att använda SAG

29 uppsatser om Svenska Akademiens grammatik

utgivna av

Elisabet Engdahl och Kerstin Norén

67

77

179

383

95
217
237

MISS är en oregelbundet utkommande serie, som i enkel form möjliggör spridning av institutionens skriftliga produktion. Innehållet skall kunna vara skiftande: preliminära versioner av vetenskapliga artiklar, utredningar av allmänt intresse, recensioner, forskningsrapporter, licentiatuppsatser m.m. Bidragen är på ett naturligt sätt inriktade på ämnet nordiska språk inklusive svenska, men området får tas i vid mening. Varje enskild författare ansvarar för sitt bidrag. Synpunkter och förfrågningar mottas med tacksamhet.

ISSN 1102-4518

© Institutionen för svenska språket och författarna

Produktion:
Institutionen för svenska språket
Göteborgs universitet
Box 200
SE - 405 30 GÖTEBORG

Reprocentralen, Humanisten
Göteborg

Förord

Hösten 1999 kom Svenska Akademiens Grammatik, SAG, ut. Den består av fyra band, ca 2 700 sidor, och är den hittills fullständigaste beskrivningen av det svenska språket. I och med utgivandet av SAG har vi nu fått ett stort grammatiskt referensverk för det svenska språket, jämförbart med de stora referensgrammatiker som finns för andra moderna språk. Det betyder att förutsättningarna för att forska om svenska, att beskriva svenska och att jämföra svenska med andra språk har förändrats.

Med anledning härav gav undertecknade under vårterminen 2000 en fakultetskurs för doktorander vid språkvetenskapliga sektionen vid Humanistiska fakulteten vid Göteborgs universitet. Kursen gick under benämningen *Grammatisk beskrivning* och utformades så att den skulle vara relevant inte bara för doktorander som arbetar primärt med svenska språket utan även för doktorander i allmän språkvetenskap, moderna språk och språkvetenskaplig databehandling som i sin forskning behöver känna till SAG, kunna hitta i SAG och kunna förhålla sig till det sätt som det svenska språket beskrivs i SAG.

Under kursens gång genomförde samtliga doktorander en uppgift som presenterades först muntligt och sedan skriftligt. Syftet med uppgiften var att doktoranden skulle redovisa ett tema eller ett problemområde ur grammatiken med särskild tonvikt på den grammatiska beskrivningen av fenomenet. Jämförelser med grammatiker för andra språk uppmuntrades, och doktoranderna uppmanades att undersöka vilka skillnader som beror på grammatiska skillnader mellan språken och vilka skillnader som troligen beror på olika grammatiska traditioner.

Doktorandernas redovisningar belyste olika sidor hos SAG på ett mycket tankeväckande sätt. De systematiska undersökningarna av hur olika begrepp används, eller vilka förklaringsmodeller som anlitas i SAG gav samtliga deltagare på kursen, inklusive oss lärare och auskultterande kolleger, bättre förståelse för de problem som författarna till SAG brottats med och vilka lösningar de valt. Jämförelserna med beskrivningar i engelska, franska och slaviska referensgrammatiker gav

en inblick i hur stor roll den grammatiska traditionen spelar för beskrivningen.

Vi har nu sammanställt 29 uppsatser till en volym för att andra grammatikintresserade ska kunna ta del av dessa. Två av bidragen har skrivits av doktorander vid Växjö universitet och tre uppsatser har skrivits av D-studenter i svenska språket. Dessutom kände vi lärare oss föranledda att komma med varsitt bidrag.

Vi tackar härmed alla deltagare på kursen som genom sina undersökningar gjorde den till en mycket stimulerande form för kunskapsbildning. Vi tackar även doktorandernas handledare som läst och kommenterat uppsatserna samt Ulf Teleman, som kom och gav en intressant föreläsning under kursen.

Göteborg i augusti 2000

Elisabet Engdahl

Kerstin Norén

Innehåll

Mattias Agnesund

Grammatiken som ordbok. Lexikologiska perspektiv
på Svenska Akademiens grammatik 1

Kristofer Aijmer

Svenska passivers aspektuella funktioner i kontrast mot ryska.
Om SAG och interaktionen mellan verbets diates och aspekt 15

Mia Boström Aronsson

Variation of the Thematic Structure and Information Structure.
Three Grammatical Constructions in a Contrastive
Perspective: English-Swedish 37

Thérèse Eng

Vad är en ellips? En jämförande beskrivning av ellipser
i svenskan (enl. SAG) med ellipser i franskan (enl. Grevisse) 55

Elisabet Engdahl

"Ordinarie platser" och "övergivna spår" 67

Stina Ericsson

Informationsstruktur och den grammatiska beskrivningens
gränser 77

Andreas Eriksson

Att vara rätt i tiden. Om beskrivningen av tempus
i SAG och CGEL 95

Maria Estling Vannestål

All, the whole, both and half and their Swedish equivalents
in English and Swedish descriptive grammars 111

Magnus Fernberg

Om SAG och modalitet 125

<i>Anna-Lena Fredriksson</i> Defining the passive in English and Swedish: two competing models	142
<i>Per Fröjd</i> Ordklasserna i SAG	159
<i>Per Holmberg</i> Svenska huvudsatsers ordföljd och språkhandlingsfunktion. Beskrivningsperspektiv i SAG och Systemic Functional Grammar	179
<i>Monika Hägglund</i> <i>Reda ut begreppen & figure it out.</i> Om partikelförbindelse, phrasal verb och andra närliggande konstruktioner i SAG och CGEL	195
<i>Rakel Johnson</i> Rester från det förflutna? Om diakroni i SAG	217
<i>Susanna Karlsson</i> Språkvård i SAG	237
<i>Pauli Kortteinen</i> Pseudosamordning med verben <i>stå, sitta</i> och <i>ligga</i> i svenskt-franskt kontrastivt perspektiv	247
<i>Ingrid Källström</i> Singularis – inte bara ental	264
<i>Marika Lagervall</i> Modala hjälpverb i SAG och NRG. En jämförelse av grammatisk beskrivning i Svenska Akademiens grammatik och Norsk referansegrammatikk	279
<i>Thorwald Lorentzon</i> Semantisk funktion och ordklassstillhörighet hos komparativer (och superlativer). Jämförelse mellan framställningarna i SAG och NRG	299

Benjamin Lyngfelt

Modern kontrollteori i traditionell (?) grammatisk tappning.
En jämförelse mellan SAG och NRG 316

Jenny Nilsson

Interjektioner i Svenska Akademiens grammatik 339

Åsa Nordqvist

Anförda meningar: en granskning av SAG 348

Lene Nordrum

Adverbial eller adledd? En sammenligning av beskrivelsene
av *adverbial supplementive clauses* i CGEL og *frie predikativer*
i SAG og NRG 362

Kerstin Norén

Partikelförbindelser och möjliga förblindelser 383

Johanna Prytz

SAG:s behandling av substantiverade adjektiv 394

Mårten Ramnäs

Kausativa verb i svenskt-franskt och franskt-svenskt kontrastivt
perspektiv 403

Dagfinn Rødningen

Nøytrumsbøying av adjektiv. Sammenligning av framstillingene
i Svenska Akademiens grammatik og Norsk
referansegrammatikk 418

Ulla Veres

De svenska verbens 1:a konjugation. En jämförelse mellan
SAG och några andra svenska grammatikor 426

Karolina Wirdenäs

"man blir liksom bara hallå". Om talspråk i SAG 440

1880
 1881
 1882
 1883
 1884
 1885
 1886
 1887
 1888
 1889
 1890
 1891
 1892
 1893
 1894
 1895
 1896
 1897
 1898
 1899
 1900

På grund av upphovsrättsliga skäl kan vissa ingående delarbeten ej publiceras här.

Due to copyright law limitations, certain papers may not be published here.

GÖTEBORGS UNIVERSITET

Svenska passivers aspektuella funktioner i kontrast mot ryska

Om SAG och interaktionen mellan verbets diates och aspekt

Kristofer Aijmer

Institutionen för slaviska språk, Göteborgs universitet

1. Inledning

I svensk grammatiktradition (Beckman 1916, Thorell 1973) har det funnits en tendens att förklara valet mellan svenskans olika uttryck för passiv genom att säga att de skiljer sig åt i aktionsart. Thorell (1973: 135) skriver t.ex. att *s*-passiven ofta får en "prägel av imperfektiv aspekt" och att "*bliva*-konstruktionen vanligen uttrycker en enstaka handling" (dvs. perfektiv aspekt). Vidare åtskiljer Thorell *bli*-passiv från *vara*-passiv genom att kalla den förra för handlingspassivum och den senare för tillståndspassivum, vilket också måste betraktas som en aspektuell betydelseskillnad. Thorell kontrasterar de olika typerna av passiver mot varandra, men nämner inte aspekt eller aktionsart i samband med valet mellan aktiv och passiv konstruktion.

Svenska Akademiens grammatik (fortsättningsvis SAG=Teleman m.fl. 1999) har en något annorlunda syn på förhållandet mellan aktionsart och diates. Liksom hos Thorell kontrasteras de olika passiverna mot varandra med avseende på aktionsart, men SAG behandlar även den passiva satsens aktionsart i förhållande till det oavledda (dvs. det aktiva) verbets aktionsart. Främst gäller detta de perifrastiska passiverna även om SAG snarare analyserar perfektparticipets aktionsart än den passiva satsens. Om *bli*-passiven står det att den bildas av verb med oavgränsad eller avgränsad aktionsart och att den till skillnad från motsvarande aktiva sats eller *s*-passiv i högre grad framhåller resultatet (SAG 4:391) och *vara*-passiven beskrivs som fokuserande det tillstånd som anges med perfektparticipet på bekostnad av avledningsstammens aktion (SAG 4:393). Även *vara*-passiven bildas av verb med såväl oavgränsad som avgränsad aktionsart. Om *s*-passiven står det att den van-

ligen har samma aktionsart som motsvarande aktiva sats och att den till skillnad från *bli*-passiv gärna används när satsens betydelse är generisk eller iterativ (SAG 4:381). Thorell och SAG drar följaktligen i stort sett samma slutsatser om aktionsart och passiver. Alla passiver kan användas för att uttrycka oavgränsad respektive avgränsad aktionsart, men den förra favoriseras av *s*-passiv och den senare av de perifrastiska passiverna.

Jag skall i denna uppsats, genom att kontrastera svenska mot ryska, visa att det finns problem i den grammatiska beskrivningen av svenskans passiver och att andra utgångspunkter än Thorells och SAGs ger andra resultat.

2. Syfte, metod och material

Syftet med denna uppsats är att jämföra SAGs beskrivning av interaktionen mellan aspekt och passiv diates i svenskan med några grammatikers beskrivningar av ryska och att undersöka i vilken grad skillnaderna i beskrivning kan relateras till skillnaderna mellan språken och i vilken grad skillnaderna kan tillskrivas tradition etc. Som underlag för ryskan tjänar främst "Russkaja Grammatika" (Švedova m.fl. 1982), "Teorija Funkcional'noj Grammatiki" (TFG 1991) samt Poupynins "Interaction between Aspect and Voice in Russian" (Poupynin 1999). Tyngdpunkten ligger på att beskriva vad jag kommer att referera till som aspektuella funktioner hos svenska passiver. Avgränsningar av till passiv angränsande kategorier har av utrymmesskäl inte ägnats någon uppmärksamhet. De konstruktioner som analyseras är därför endast de som faller inom ramen för traditionella definitioner som exempelvis SAGs (se utförligare nedan). Metoden är att kontrastera svenskan mot ryskan och för detta ändamål analyseras ett antal ryska översättningar av svenska passiver samt ryska original som översatts med passiv till svenska. Översättningar ter sig lämpade för denna typ av jämförelse då det kan förväntas att översättare i största möjliga mån söker återge originalens betydelser och diskursiva funktioner så exakt som möjligt.

3. Passiv

Som nämndes ovan ämnar jag inte i detta arbete diskutera avgränsningen av kategorin passiv gentemot andra närliggande kategorier såsom opersonliga sats, olika typer av mediala och opersonliga konstruktioner, reflexiver, adjektiviska particip etc. (för diskussion, se

Aijmer 1997). I stället har jag valt att arbeta med de konstruktioner som traditionellt brukar betecknas som passiva i svenska respektive ryska. I SAGs sakregister (SAG 1:207) definieras passiv enligt följande:

Passiv: (a) om konstruktion, verbfras eller sats som har verb i *s*-form eller *bli/vara* + perfektparticip och där predikationsbasen¹ vanligen motsvaras av referenten för ett objekt i en korresponderande aktiv (=icke-passiv) sats [...].

(b) om *s*-form av verbet eller verbförbindelsen *bli/vara*+ perfektparticip som ingår i konstruktion enligt (a).

SAGs definition är något vag och utgår dessutom från språkspecifika morfologiska/syntaktiska kriterier, dvs. definitionen utgår från det grammatiska uttrycket. Sundman (1987:362) lyckas säga samma sak som SAG på ett betydligt enklare och mer begripligt sätt. Dessutom definierar hon passiver på ett sätt som gör att vi även kan applicera definitionen på andra språk än svenska:

Konstruktionen är passiv om den är försedd med en passiv markör som inverkar på subjektets subjektval på ett sådant sätt att den participantroll som i aktiv diates realiseras som subjekt (främst rollen Agent) inte kan realiseras som subjekt och om denna participantroll kvarstår i satsens semantiska struktur.

Sundmans definition överensstämmer i stort med exempelvis Comrie (1977), Švedova m.fl. (1982), Siewierska (1984). Sundmans definition tillåter också att vissa passiver kan vara syntaktiskt markerade och andra morfologiskt, till skillnad från SAG som behandlar passiver som en syntaktisk kategori och följaktligen hänvisat kapitlet om passiver till diskussionen om satser och meningar (band 4). I sammanhanget kan nämnas att Švedova m.fl. (1982) analyserar passiver i delen om morfologi. Vi har alltså definitioner på olika grammatisk nivå, fast passivkategorin kan sägas vara analogt bildad i svenska och ryska. Enligt SAG (4:359–404) har svenskan två uttrycksmedel för att uttrycka passiv.

¹ Enligt SAGs sakregister (1:210) är predikationsbas, den eller det som något ut säges om. Subjektets referent är t.ex. den finita verbfrasens predikationsbas. Nominalfrasens referent är predikationsbas för huvudordet och de andra deskriptiva leden i nominalfrasen. [...]. Uttrycket för predikationsbasen har ofta kontrollrelation i förhållande till ord i det led som beskriver predikationsbasen (kongruens, reflexiv funktion).

(a) Det passivbildande böjningssuffixet är *-s*, och det läggs till ett verbs övriga böjningsformer utom i presens där *-s* (eller *-es*) fogas direkt till verbstammen.

(b) Perifrastisk passiv består av ett passivbildande hjälpverb, *bli* eller *vara* + ett perfektparticip.

Agentadverbialiet uttrycks i svenska genom prepositionsfrasen *av*. Perifrastiska passiver med *bli* och perifrastiska passiver med *vara* antas vara olika varianter av samma konstruktion. Någon egentlig motivering till detta står dock inte att finna i SAG. I föreliggande uppsats sluter jag mig dock helt okritiskt till SAGs beskrivning.

(a) *s*-passiv

Huset har ritats av en dansk arkitektfirma.

(b) perifrastisk passiv

Huset var/blev byggt av ett byggföretag från Skåne.

Traditionellt brukar även ryskan anses ha två uttrycksmedel för att uttrycka passiv.

(a) Genom att suffixet *-sja* fogas till ett vanligen imperfektivt verb (reflexiv, imperfektiv passiv)

(b) Perifrastiskt genom att ett preteritum particip passivum av ett vanligen perfektivt verb läggs till kopulaverbet *byt'* (*vara*) (perifrastisk, perfektiv passiv)

Agentadverbialiet uttrycks i ryska med kasus instrumentalis:

(a) reflexiv imperfektiv passiv

Dom stroilsja rabočimi
Huset byggde *ipf-pass.* arbetare *instr.*

'Huset byggdes av arbetare'

(b) perifrastisk perfektiv passiv

Dom byl postroen rabočimi
Huset var/blev byggt *pf-pret.part.-pass.* av arbetare *instr.*

Det vanliga i både svenska och ryska är dock att agentadverbialiet inte är explicit uttryckt.²

4. Aspekt och aktionsart

Det råder en viss förvirring vad det ankommer termerna aspekt och aktionsart. Aspekt har ofta använts synonymt med aktionsart (Comrie 1976, Thorell 1973), men ibland även för att beteckna den grammatiska kategori hos verbet som återfinns i exempelvis slaviska språk. Det är därför nödvändigt att klargöra hur jag fortsättningsvis kommer att använda termerna aktionsart och aspekt. I den slaviska litteraturen har aktionsart använts om avledning genom affigering av ett imperfektivt eller perfektivt verb, vilken ändrat verbets semantik på ett sätt som fått många slavister att dra slutsatsen att aktionsart endast innebär att verbets aspekt modifierats eller specificerats (Isačenko 1962, Forsyth 1970). Således finns två tolkningar av termen aktionsart (jfr Lyons 1977:705–706). Den kan antingen definieras som en lexikal kategori hos verbet oberoende av dess morfologiska uttryck eller som en kategori som skiljer sig både från aspektformerna och de oavledda lexemen genom att den har att göra med avledningar av nya ord.³ I föreliggande arbete kommer termen aktionsart att användas i den förra betydelsen, t.ex. med syftning på oavgränsad/avgränsad betydelse, vilket är helt förenligt med Maslovs analys (1959:184–191). Verbets aktionsart kan alltså, men behöver inte, vara morfologiskt uttryckt i ett språk som t.ex. ryska.

4.1 Aspekt i ryska

Aspekt i ryskan kan betraktas som en grammatikalisering av oppositionen oavgränsad vs. avgränsad aktionsart. Terminologin som vanligen

² Enligt Aijmer (1997:3) är agenten utesluten i ca 84% av fallen i ryskan och 83% av fallen i svenskan. Vanhala-Aniszewski (1992:45) har värdet 84% för ryska, Svartvik (1966:41) har ca 80% för engelska och Schoental (1976:124) har 84% för tyskan.

³ Lyons (1977:706) föredrar termen "aspectual character" framför aktionsart och beskriver med denna term skillnaden mellan engelska verb som *know* och *recognize*. Dessa verb har alltså olika aktionsart, och i ett språk som ryska uttrycks denna skillnad genom ordbildning. Liknande torde också gälla svenska verb som *känna* och *känna igen*.

används är imperfektiv aspekt för oavgränsad aktionsart och perfektiv aspekt för avgränsad aktionsart⁴ (Bondarko 1995:12).

On mnogo raz tonul i nakonec on utonul
Han många gånger drunkna *ipf-pret.-3p.sg* och till slut han drunkna *pf-pret.-3p.sg*

'Han höll på att drunkna många gånger och till slut drunknade han'

I Ryssland har man i den funktionella tradition som representeras av leningradstrukturalismen studerat verbalaspekternas systematiska betydelse (imperfektiv vs. perfektiv) i förhållande till vilken typ av situation verben används i⁵ (Bondarko 1995, Poupynin 1999). Situations-typerna eller funktionerna hos imperfektiva och perfektiva verb delas in enligt figur 1 (Švedova 1982:605, Bondarko 1995:23).

I figur 1 nedan är respektive aspekts funktioner indelade i primära och sekundära. För imperfektiva verb är konkret-processuell funktion den primära med motiveringen att den tydligast markerar dels att processen är oavgränsad, dels att den inte skall tolkas holistiskt. Dessa funktioner anses vara de mest grundläggande hos imperfektiva verb och kan därför sägas utgöra en semantisk kärna för verb med denna betydelse. Genom dessa särdrag (oavgränsad, icke-holistisk) står funktionen också i motsatsförhållande till konkret-faktisk funktion, som är den primära hos perfektiva verb (Bondarko 1995:26) och uttrycker dels att verbprocessen har avgränsad betydelse, dels att den måste tolkas holistiskt. Dessa betydelsekomponenter utgör således den semantiska kärnan för perfektiva verb. De sekundära funktionerna hos imperfektiva och perfektiva verb är semantiskt perifera i jämförelse med de primära (Bondarko 1995:26). En skillnad mellan de sekundära funktionerna hos imperfektiva respektive perfektiva verb är att de senare kan analyseras som funktionellt komplexa eftersom de alltid innehåller en betydelsekomponent som uttrycker konkret-faktisk funktion. Exemplet på summarisk funktion *ja ego tam dvaždy vstretil* 'Jag mötte honom där två gånger', kan alltså sägas uttrycka ett konkret faktum som inträffat två gånger och funktionen är följaktligen komplex till sin

⁴ Ofta används termerna ofullbordad respektive fullbordad aspekt i stället för imperfektiv och perfektiv aspekt.

⁵ Med situationstyp eller funktion avses det som på ryska ofta återges med "častnye značeniija" 'specifika betydelser' (t.ex Švedova 1982). Vad som är betydelse och vad som är funktion är inte alltid lätt att klargöra och därför har jag valt att arbeta med den bredare termen 'funktion', som använts av t.ex. Poupynin (1991) på detta sätt.

natur. Samma komplexitet är svårare att se hos de sekundära funktionerna hos imperfektiva verb.

Figur 1. Funktioner hos imperfektiva respektive perfektiva verb i ryskan

Imperfektiv aspekt:

Primär funktion:

Konkret-processuell:

Ja čital knigu kogda on vošel

'Jag läste (ipf) en bok/boken när han kom (pf) in.'

Sekundära funktioner:

Icke restriktiv upprepning:

Ja čital po večeram.

'Jag läste om kvällarna.'

Allmän-faktisk:

Ty čital etu knigu?

'Har du läst den här boken?'

Restriktiv upprepning:

Ja čital etu knigu dvaždy.

'Jag har läst/läste boken två gånger.'

Konstant relation:

Finlandija graničit s Rossiej.

'Finland gränsar till Ryssland.'

Neutral (icke klassificerande):

Ja vam ver 'u.

'Jag tror er.'

Habituell:

Ona eženedel'no vstrečael brata.

'Hon träffar sin bror varje vecka'

Avsikt:

On edet skoro v Moskvu.

'Han reser snart till Moskva'

Perfektiv aspekt:

Primär funktion:

Konkret-faktisk:

Ja ego vstretil

'Jag mötte honom'

Sekundära funktioner:

Exemplifikativ:

Inogda vstretiš' ego, i ne znaeš', kak s nim govorit'.

'Ibland när du möter honom, vet du inte hur du ska tala med honom.'

Potentiell:

Takikh l'udej na každom šagu ne vstretiš'.

'Sådant folk träffar du inte överallt.'

Summarisk:

Ja ego tam dvaždy vstretil.

'Jag mötte honom där två gånger.'

Av schemat ovan framgår att verbets inherenta aktionsart är relevant för vilken aspekt som används. Detta blir tydligt om man kontrasterar ett par exempel ur figur 1:

Ja čítal étu knihu dváždy. (restriktiv uppreping)
 Jag läste/har läst *ipf-pret.* den här bok två gånger.

'Jag läste den här boken två gånger'

Ja ego tam dváždy vstretil. (summarisk)
 Jag honom där två gånger mötte *pf-pret.*

'Jag mötte honom där två gånger'

De båda exemplen har i princip samma kontext, men verbens inherenta aktionsart skiljer sig. Det första exemplet med verbet *čítal* 'läsa' i imperfektiv aspekt uttrycker ett faktum medan det andra exemplets verb *vstretil* i perfektiv aspekt uttrycker en punkthändelse. Den iterativa betydelsekomponenten är således inte relevant för aspektvalet i ovanstående exempel. Om det första exemplets verb i stället hade varit perfektivt hade meningen fått betydelsen *jag läste ut boken två gånger* (konkret-faktisk funktion) och om det andra exemplets verb uttryckts med imperfektiv aspekt skulle meningen få en aktuell eller narrativ tolkning eftersom talaren anger att han betraktar handlingen medan den pågick, dvs. som icke-holistisk. Valet av aspekt är således ofta talarens och är beroende av vilket kommunikativt innehåll denne vill förmedla⁶ (jfr Comrie 1976:3).

Det är inte enbart situationstyp som är relevant för valet av aspekt utan även verbets tempus. Presensformer med betydelse av pågående handling uttrycks till exempel alltid av imperfektiva verb medan presensformer av perfektiva verb i stället uttrycker futurum. Schematiskt kan förhållandet mellan ryskans tre tempus och aspekt beskrivas enligt följande:

Figur 2. *Tempus och aspekt i ryskan*

Aspekt \ Tempus	Imperfektiv	Perfektiv
Preteritum	+	+
Presens	+	-
Futurum	+	+

Båda aspektformerna kan alltså användas i samtliga tempus utom i presens.

⁶ Jfr Comries definition av aspekt (1976:3) "aspects are different ways of viewing the internal temporal constituency of a situation".

4.2 Aktionsart i svenska

Svenskan saknar aspekt som grammatisk kategori och de betydelser som uttrycks med aspekt i ryskan avspeglas på språkets samtliga nivåer i svenskan.

Aspektuella betydelser har i svensk grammatiktradition systematiserats som 'aktionsarter'. SAG (4:324) räknar med fyra grundläggande aktionsarter: tillstånd, oavgränsade processer, avgränsade processer samt punkthändelser. Schematiskt visar SAG (4:324) de fyra aktionsarterna med deras betydelsekomponenter enligt figur 3.

SAGs schema är i stort en mer detaljerad variant av Vendlers ofta citerade verbanalys (1967), men till skillnad från denne visar SAG hur de olika aktionsarterna uttrycks på olika nivåer i språket (lexikal nivå, frasnivå och satsnivå). Ett problem med schemat är att det presenterar avgränsade aktionsarter som de uttrycks i förfluten tid. Om presensformer används i exempel på avgränsade processer såsom *mjölken rinner ut*, är den vanliga tolkningen att processen är pågående eller aktuell och därmed oavgränsad. Presensformer av avgränsade aktioner kan naturligtvis även uttrycka framtida händelser och är då avgränsade. Tolkningen av avgränsad aktionsart är därför i hög grad beroende av satsens tidsreferens och för att kunna analysera samverkan mellan aktionsart och tempus krävs en ytterligare klassificering av verbet som gör det möjligt att beskriva om handlingen har möjlighet att avslutas eller inte.

Figur 3. Betydelsekomponenter hos svenskans aktionsarter

Aktionsarter			
Oavgränsade		Avgränsade	
<i>Icke-processuella</i>	<i>Processuella</i>		<i>Icke-processuella</i>
<i>Durativa</i>			<i>Punktuella</i>
<i>Statiska</i>		<i>Dynamiska</i>	
<i>Tillstånd</i>	<i>Oavgränsade processer</i>	<i>Avgränsade processer</i>	<i>Punkthändelser</i>

Två plus tre är fem. Temperaturen steg. Vi gick en mil. Lampan slocknade.
 Lotta bor hemma. Oskar ritade. Mjölken rann ut. Johan blinkade.

En sådan distinktion kan beskrivas med termerna aterminativitet respektive terminativitet⁷ och termerna betecknar alltså huruvida verbalhandlingen har ett naturligt slut eller ej. Terminativitet finns endast representerat lexikalt i verbfrasen, medan aktionsart, som nämnts, uttrycks på alla språkets nivåer. I meningen *Läraren är uppskattad* kan verbhandlingen beskrivas som aterminativ medan verbhandlingen i *Pelle sjunger en sång* är terminativ eftersom verbhandlingen kan ha en naturlig slutpunkt. Begreppet terminativitet förväxlas ofta med avgränsad aktionsart. Skillnaden framgår av det ovanstående exemplet *Pelle sjunger en sång* som uttrycker en oavgränsad process då handlingen är pågående och bara benämner handlingen som sådan utan någon föreställning om att handlingen kommer att slutföras (i ryskan hade meningen återgetts med ett imperfektivt verb). Verbfrasen är dock terminativ eftersom handlingen har en implicit gräns (sången kommer att avslutas vid någon punkt i framtiden).

För att återgå till SAGs beskrivning av aktionsart i svenska, så är den mycket omfattande, men tyvärr företas inget försök till systematisering av de lexikala/grammatiska uttryck för vilka det redovisas. En stor del av kapitlet om aktionsarter ägnas åt att beskriva interaktionen mellan tempus och aktionsart i svenskan och även de temporala förhållandena i passiva satser beskrivs i förhållande till satsens aktionsart. *S*-passiven antas vanligen ha samma temporala betydelser som motsvarande aktiva satser medan de perifrastiska passiverna är mer komplexa. Följande schema visar hur valet av kopula förändrar tempusbetydelsen hos perifrastiska passiver (jfr Sundman 1987:422 samt SAG 4:393–397) och relationen till verbets betydelse (aterminativ och terminativ betydelse⁸).

Figur 4. *Tempus hos perifrastiska passiver i svenska*

Tempus	Aterminativa	Terminativa
presens	är	blir
preteritum	var	blev
perfektum	har varit	är, har blivit
pluskvamperfektum	hade varit	var, hade blivit
futurum	blir	blir

⁷ Om nödvändigheten att skilja terminativitet från perfektivitet för att analysera romanska, germanska och slaviska språk i samma modell se Verkuyl (1998).

⁸ Sundman har termerna imperfektiv respektive perfektiv som motsvarighet till aterminativ och terminativ. Imperfektiv och perfektiv är dock i detta arbete reserverade för de grammatiska aspekterna i ryskan.

Schemat skall tolkas så att en sats som *filmen var älskad* med kopulan *var* och perfektparticip av ett aterminativt verb uttrycker förfluten tid medan en sats som *presidenten var vald av folket* med *var* och perfekt particip av ett terminativt verb uttrycker att handlingen hade ägt rum i förfluten tid.

5. Utgångspunkter: en jämförelse mellan svenska och ryska

Av ovanstående har framgått att vi har att göra med två olika grammatiska beskrivningar av aktionsart och aspekt. Bakgrunden till detta är att vi har en semantisk (lexikal) kategori i svenskan och en grammatisk kategori i ryskan. I svensk grammatik (SAG i synnerhet) tenderar man att tala om betydelsekomponenter hos verbet som framhäver den ena eller andra aktionsarten medan den ryska grammatiken i stället utgår från den binära oppositionen imperfektiv/perfektiv aspekt och studerar den i förhållande till dess användning.

För att kunna jämföra över språkgränserna krävs dock att vi använder en analytisk apparat som kan appliceras på både svenska och ryska. En sådan systematisering av aktionsarter står att finna hos Lindstedt (1985), som i sin tur modifierat sin modell från Timberlake (1982). Modellen är hierarkiskt byggd och berör alla till synes relevanta faktorer för tolkning av aktionsart och aspekt. Nedan visas hierarkin med något tillrättatlagd terminologi. Här omnämns inte bara de ovan nämnda elementen hos verbets aktionsart (jfr SAG) utan även objektets och subjektets egenskaper (t.ex subjektets roll som agent). I en vidare betydelse refereras till kontexten i stort:

Figur 5. Hierarki över uttryck för aktionsart

1. verbets inherent aktionsart
2. aterminativ vs. terminativ
3. tempus
4. direkt objekt
5. övriga aktanter
6. fria adverbial som uttrycker duration eller frekvens
7. kontext/diskurs

Några exempel på hur hierarkin kan appliceras på svenskan. (1) verbet *bo* har inherent aktionsart "tillstånd", (2) i satsen *Pelle drack upp kaffet* uttrycker verbfrasen avgränsad aktionsart (i ryskan hade handlingen uttryckts med ett perfektivt verb), (3) vissa verbfraser uttrycker t.ex.

olika aktionsarter i presens och preteritum; *målarfärgen torkar* vs. *målarfärgen torkade* (oavgränsad vs. avgränsad process). (4) Direkt objekt, dvs. huruvida verbet är transitivt eller inte och i förekommande fall huruvida det direkta objektets definitet är relevant för interpreteringen av aktionsart, jfr: *Oskar skrev ett brev* vs. *Oskar skrev brevet* (oavgränsad respektive avgränsad process). (5) Övriga aktanter; framför allt subjektets status. Verb som uttrycker tillstånd kan exempelvis inte konstrueras med agentativa subjekt. Vidare uttrycker verbfraser med inherent punktuell aktionsart ofta iterativa handlingar när de konstrueras med generiska subjekt, jfr: *lamporna slocknade* vs. *lampor slocknade*. (6) Olika typer av fria adverbial framhäver olika typer av aktionsart: *Lisa var rökare i 25 år* vs. *Lisa blev rökare på två dagar* (tillstånd respektive avgränsad process). Slutligen kan (7) kontexten ofta avgöra till vilken aktionsart en sats hör. Meningen *Han säljer tidningar* kan tolkas antingen som (generiskt) tillstånd eller som oavgränsad process (jfr Vendler 1967) och valet av tolkning måste göras utifrån vidare kontext. Resonemanget kan lika gärna appliceras på tolkningen av aktionsart i ryska, med det undantaget att ryskan saknar indefinit och definit artikel. Bruket av perfektivt, transitivt verb gynnar dock tolkningen av satsens direkta objekt som definit (Chvany 1983), jfr:

<i>Oskar</i>	<i>pisal</i>	<i>pis'mo</i>
Oskar	skrev <i>ipf-pret.</i>	brev

'Oskar skrev ett brev.'

<i>Oskar</i>	<i>napisal</i>	<i>pis'mo</i>
Oskar	skrev <i>pf-pret.</i>	brev

'Oskar skrev brevet.'

Den första satsen med imperfektivt verb ger företräde åt indefinit tolkning av objektet medan den andra satsen med perfektivt verb i stället vanligen ger objektet definit status.

SAG behandlar punkt 1-6 ovan, men säger i princip ingenting om hur aktionsarterna fungerar i kontext. I rysk grammatik (Švedova m.fl. 1982) ägnas däremot, som vi sett ovan (fig. 1), en stor del åt beskrivningen av aspekternas användning. Den ryska funktionella grammatiken erbjuder således verktyg för att analysera aspektuella funktioner beroende på kontexten. För svenskan uttrycks inte samma distinktioner explicit och därför kan det vara intressant att undersöka hur systematiseringen av aspektuella funktioner i ryskan förhåller sig till svenskan.

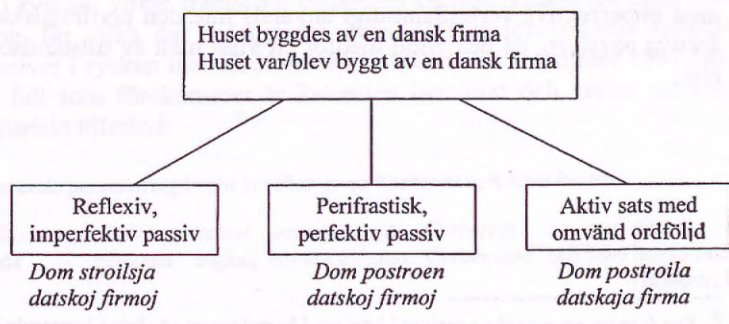
I föreliggande arbete kommer endast ett par exempel ges på hur vi kan lära oss mer om svensk passiv genom att analysera den mot bakgrund mot ryskan, eftersom utrymmet knappast räcker till mer. Terminologin som används är den som gavs ovan i figur 1, dvs. de primära aspektuella funktionerna i ryskan är konkret-processuell funktion för imperfektiva verb och konkret-faktisk funktion för perfektiva verb. Utgångspunkten är som nämnts passiver i svenska original och översättningar och syftet är att undersöka vilka motsvarigheter de har i ryska.

6. Analys

Svenskans passiver översätts till ryska på i huvudsak tre sätt. (1) till perifrastiska passiver med perfektiva verb, (2) till reflexiva passiver med imperfektiva verb samt (3) till olika aktiva konstruktioner (se figur 6). Hade enbart aktionsart varit avgörande för valet av passiv i svenskan, som SAG och Thorell säger, så borde *s*-passiver översättas till reflexiva, imperfektiva passiver i ryska och *vara/bli*-passiver i svenska till perifrastiska, perfektiva passiver i ryska. Så är emellertid inte fallet, vilket framgår av schemat i figur 6, utan även andra korrelationer förekommer.

Jag skall avslutningsvis visa på några korrelationer mellan svenska och ryska som är belysande vad det gäller att förstå passiv och aktionsart på de två språken och som kan förklara varför passiva satser i svenskan ofta återges med aktiva satser i ryskan.

Figur 6. Översättningar av svenska passiver till ryska

*Om agentadverbialet inte är utsatt i den svenska passiven, så blir översättningen till ryska med aktiv konstruktion vanligen *dom postroili* 'man byggde huset', med verbet i 3 p. plural. och utan utsatt subjekt.

6.1 S-passiv i svenska

Det vanligaste är att svenska passiver översätts med aktiva konstruktioner i ryska. Främst till indefinita personliga konstruktioner (motsvarande svenskans *man*-konstruktioner) eller till en sats med omvänd ordföljd, vilket är fullt möjligt i ryskan.⁹ Anledningen till att en aktiv konstruktion ofta väljs i stället för en passiv är att bildningen av ryska passiver är underkastad ett antal restriktioner. T.ex. kan reflexiva passiver vanligen inte konstrueras med animata patienter, då reflexiv tolkning av satsen har företräde i dessa fall framför den passiva, jfr:

Reflexiv:

Ivan moetsja

'Ivan tvättar sig'

Passiv:

**Ivan moetsja mamoj*

'Ivan tvättas av sin mamma'

Vidare kan endast verb som tar objekt i ackusativ eller instrumentalis passiveras. Verb som konstrueras med objekt i t.ex. dativ saknar därför passiv form:

Aktiv:

Ivan pomogaet babuške

Ivan hjälper farmor *dativ*

Passiv:

**Babuška pomogaetsja Ivanom*

Farmor hjälps/blir hjälpt Ivan *instr.*

'Farmor hjälps av Ivan'

I exemplet nedan är den passiva satsens subjekt animat och kan därför inte översättas till en reflexiv imperfektiv passiv i ryskan. Vidare uttrycker den passiva satsen en punkthändelse, vilket inte kan uttryckas med imperfektiva verb. Samtidigt används inte den perifrastiska imperfektiva passiven, då den alltid medför ett visst mått av tillståndsbetydelse.

⁹ Det faktum att svenska passiver i hög grad korrelerar med aktiva konstruktioner i ryskan med omvänd ordföljd (OVS) indikerar att svenskan i högre grad än ryskan använder passiva konstruktioner för att topikaliserat patienter, då svenskans ordföljd är mer fixerad än ryskans. Subjekt i passiva satsar i svenska har överlag betydligt fler topikaliska egenskaper än ryskans passiver, vilket visats i t.ex. Aijmer (1997).

Redan i backkrönet hade jag hejdats av en man som bjöd på renat i protest mot det svenska spritmonopolet.

Uže na vešžine xolma menja ostanovil mužik, ugoščavšij vseh
 Redan på krönet backe mig hejda 3p.sg-pf-pret. man, bjuda pret.part.akt. alla
 v znak protesta protiv gosudarstvennoj monopolii na prodažu spirtnogo v Švecii
 i tecken protest mot statliga monopol på försäljning sprit i Sverige
 (Brunner, E.)

Nedan ett exempel där en svensk *s*-passiv översatts med indefinit personlig konstruktion med verbet i 3 p. plural, vilket är det vanliga när agenten inte är uttryckt:

När benbitarna lyfts bort stack han in en metallspatel i hjärnan.

Kogda udalili ostatki kostej, on prosumul
 När lyfta bort 3p.pl.-pf-akt.-pret. bitar ben han sticka in 3p.pl.-pf-akt.-pret.
 v mozg metalličveskij špatel'.
 i hjärna metall spatel
 (Brunner, E.)

I ryskan översätts följaktligen svenska *s*-passiver som uttrycker avgränsade aktioner till en aktiv sats med omvänd ordföljd om agenten är utsatt och till en indefinit konstruktion med verbet i 3p. plural om agenten inte är utsatt. Skälet är att ryskan saknar en passiv som endast uttrycker konkret-faktisk betydelse. Ryskans perifrastiska perfektiva passiv används vanligen inte eftersom den är semantiskt komplex och alltid uttrycker ett stativt element

S-passiver korrelerar ytterst sällan med reflexiva imperfektiva passiver i ryskan, vilket främst får tillskrivas de restriktioner på passivbildning, för vilka det redogjordes ovan. Vidare förekommer reflexiva passiver i ryskan inte särdeles ofta i skönlitteratur (Aijmer 1997:38). I de fall som förekommer är Patienten inanimat och verbet uttrycker generiskt tillstånd:

Den enda personalingången bevakas av en Cerberus och hans hustru.

Edinstvennyj služebnyj vchod ochranjaetsja Cerberom i ego žennoj.
 Enda personal ingång bevakas ipf-pass. Cerber instr. och hans hustru instr.
 (Brunner, E.)

Betydligt vanligare är att *s*-passiven motsvaras av perifrastiska passiver i ryska, även om detta inte är lika vanligt som en aktiv konstruktion:

Devjattnadcat' let nazad, za dva goda do ix roždenija, v neskol'ki miljach otsjuda, Nitton år sedan prep. två år före deras födelse prep. några mil härifrån v more samoletami "Ju-188" byl atakovan i potoplen malen'kij i havet (av) flygplan instr. Ju-88 var attackerade pf-pass. och sänka pf-pass. liten parachod, neščij flag krasnogo kresta. ångbåt bärande flagga röda korset.

För nitton år sedan, två år före deras födelse, attackerades några mil härifrån på havet en liten ångbåt med rödakorsflagga av flygplan "Ju-88" och sänktes.

(Aksenov, V.)

Ego otec, terrorist Dementij Dudorov, otbyval katorgu, po vysočajšemu Hans far terrorist D. D. avtjänade tvångsarbete genom högsta Pomilovaniju vzamen povešanija, k kotoromu on byl prigovoren. nåd utbytt hängning, till vilken han var dömd pf-pass.

Hans far, terroristen Dementij Dudorov, avtjänade tvångsarbete, till vilket genom tsarens nåd den hängning hade förvandlats, som han hade dömts till.

(Pasternak, B.)

Samtliga exempel ovan uttrycker resultativa handlingar och det bör tilläggas att samtliga exempel utan vidare kan parafraseras med *bli*-passiv i svenskan. Att märka är att samtliga perifrastiska passiver i ryskan har kopulaverbet *byt'* (vara) närvarande i preteritumform vilket inte är obligatoriskt och verkar framhäva resultativ betydelse. Frågan är varför svenskan i dessa fall föredrar en *s*-passiv framför en *bli*-passiv. Enligt SAG skulle ju *bli*-passiven i högre grad än *s*-passiven framhäva resultativ betydelse (4:391). För att söka svaret på detta skall vi nu undersöka de ryska motsvarigheterna till svenskans perifrastiska passiver.

6.2 Perifrastisk passiv i svenska

Ryskans perifrastiska passiv skapar speciella svårigheter vid aspektuell analys eftersom den kan karakteriseras som semantiskt komplex, då den alltid uttrycker perfektiv betydelse, dvs. en handling som leder fram till ett tillstånd (Poupynin 1999:102). Handlingsbetydelsen eller tillståndsbetydelsen kan aktualiseras i varierande grad beroende på vilken kontext yttrandet används i. Vid sidan av konkret-faktisk funktion (handlingsbetydelse) uttrycks alltså även en konstant relation (tillståndsbetydelse). Handlingsbetydelse framhävs främst genom närvaro av olika tidsadverbial etc.

V 1915 godu v naš klass byli perevedeny poljaki-bežency iz
 I 1915 år till vår klass var förflytta *pf-pass.-pret.* polacker-flyktingar från
Varšavskoj gimnazii.
 Warszawa gymnasium

'1915 blev de polska flyktingarna från Warszavas gymnasium förflyttade till vår klass.'

(Kaverin, V)

Handlingsbetydelsen framhävs genom att handlingens slutförande markeras genom tidsadverbialiet '1915'. För att tillståndsbetydelse ska framhävas krävs att tillståndet som uttrycks av participet är tillgängligt för observation, dvs. möjligt att tillgå perceptivt (Poupynin 1999:116).

Priechal on v S. utrom i zanjal v gostinice lučšij
 Anlände *pf-pret.* han till S. om morgonen och tog in *pf-pret.* på hotell bästa
nomer, gde ves' pol byl obtjanut serym soldatskim suknom.
 rum där hela golvet var täckt *pf-pass.-pret.* med grå soldat väv *instr.*

'Han anlände till S. om morgonen och tog in på hotellets bästa rum, i vilket hela golvet var täckt med grå soldatväv.'

(Čechov, A.)

Bland de perifrastiska passiverna i ryskan, som finns i materialet dominerar perifrastiska passiver med aktualiserad tillståndsbetydelse. Dessa motsvaras av *vara*-passiv med terminativt verb i svenska:

Nu var alla utbytta och "preparerade".

Teper' vse oni byli zameneny i podgotovleny
 Nu alla de var utbytta *pf-pass.-pret.* och preparera *pf-pass.-pret.*

(Bergman, I.)

Gardinerna var nertagna och vattentunnan vänd upp och ner.

Zanaveski byli opuščeny, a koryto dlja vody perevernuto
 Gardiner var nertagna *pf-pass.-pret.* och tunna för vatten vänd *pf-pass.-pres.*
vverx dnom.
 ovansidan ner

(Jansson, T.)

I de två ovanstående exemplen motsvaras perifrastisk *vara*-passiv i svenska med terminativt verb av perifrastisk passiv med terminativt verb i ryskan. Översättningarna visar på ett samband mellan *vara*-passiv och perifrastiska passiver med framhävd tillståndsbetydelse i ryskan.

Poupynins tes om att satsens uppnådda tillstånd är tillgängligt för observation stämmer väl in på svenskans *vara*-passiver. Tillstånden som uttrycks i ovanstående exempel presenteras ur talarens perspektiv, dvs. hur denne sett, hört eller på annat sätt observerat den uppkomna situationen. Således implicerar svenskans *vara*-passiv liksom ryskans perifrastiska passiv med framhävt tillstånd att handlingens upplevare befinner sig eller befann sig på samma plats och i samma tid som tillståndet upplevdes. Det är naturligt för översättaren att använda denna översättning då motsvarande aktiva satser i svenskan med generiskt/indefinit subjekt *man* eller *någon* i högre grad skulle framhäva handlingsbetydelse och dessutom att det av handlingen uppkomna resultatet inte var det väntade. Jämför de aktiva motsvarigheterna till ovanstående exempel. Valet av tempus pluskvamperfektum för terminativa verb följer schemat som visades ovan i figur 4.

*Man hade tagit ner gardinerna och vänt vattentunnan upp och ner.
Man hade bytt ut och preparerat alla.*

De aktiva satserna framhäver snarare att det rådande tillståndet inte var det väntade, dvs. iakttagaren har vid ett tidigare tillfälle haft en föreställning om situationens utseende och något har förändrats i förhållande till denna.

Situationen med *bli*-passiven är mer invecklad och även här behöver man ta hänsyn till funktion för att förklara hur den förhåller sig till sina motsvarigheter i ryska. Som vi märkte ovan används *s*-passiv ofta för att uttrycka resultativ betydelse, där *bli*-passiv lika gärna kunde använts. *Bli*-passiver förekommer inte heller i någon större utsträckning i materialet.

Nedan följer ett par exempel:

<i>Polžizni</i>	<i>ja</i>	<i>prožil</i>	<i>s</i>	<i>krivym nosom,</i>	<i>poka ne</i>	<i>počinil</i>	<i>ego.</i>	
Halva livet	jag	levt	<i>pf-pret.</i>	med sned näsa,	tills	lagade	<i>pf-pret.</i>	den

Genom halva livet har jag gått med sned näsa, tills den blev lagad i ffol.

(Strugackij, B.)

Den ryska meningen innehåller en aktiv sats med ett perfektivt verb som motsvaras av en *bli*-passiv i svenskan. SAGs utsaga om att *bli*-passiv gynnas när verbets aktion avsätter ett tydligt resultat verkar stämma på ovanstående exempel. Meningen ovan kan dock utan vidare parafraseras med en *s*-passiv utan att betydelsen ändras:

Genom halva livet har jag gått med sned näsa, tills den lagades i ffol.

Möjligen förstärker *bli*-passiven intrycket att resultatet kvarstår vid den tidpunkt som yttrandet fällt gentemot *s*-passiven som inte bär den implikationen.

Ytterligare ett av få exempel på *bli*-passiv:

No, ved' vaš gorod ne obstrelivaetsja iz pušek.
 Men ju er stad inte skjuter *ipf-pass.-pres.* från kanoner

Men er stad blir ju inte beskjuten med kanoner.

(Strugackij, B)

Den ryska satsen innehåller en reflexiv imperfektiv passiv som i svenskan fått sin motsvarighet av en *bli*-passiv. Mest iögonfallande med exemplet är att satsen uttrycker iterativ betydelse som ju vanligen förknippas med *s*-passiv. Parafrastr med *s*-passiv hade dock medfört att satsen fått en generisk betydelse:

Men er stad beskjuts ju inte med kanoner

Vidare avgränsar *bli*-passiven, till skillnad från *s*-passiven, handlingen i tiden och framhäver processen. I exemplet verkar det följaktligen som om *bli*-passiv associeras med processuell och iterativ betydelse, till skillnad från *s*-passiven som hade framställt satsen som generisk.

7. Sammanfattning

Vi har nu sett några exempel på interaktionen mellan aspekt, aktionsart och diates i svenska och ryska. Resultaten kan sammanfattas enligt följande:

- a) Svenskans *s*-passiv motsvaras av aktiva satser i ryskan med konkret-faktisk (handling) funktion av perfektiva verb.
- b) Svenskans *vara*-passiv motsvaras av perifrastiska passiver med framhävd tillståndsbetydelse i ryska och används för att uttrycka konstanta relationer (tillstånd) ur den handlande personens perspektiv.
- c) Svenskans *bli*-passiv motsvaras av aktiva konstruktioner eller reflexiva imperfektiva passiver. Vid resultativ betydelse är det möjligt att parafrastrera *bli*-passiven med *s*-passiv förutom när handlingen är iterativ då *bli*-passiv får processuell och *s*-passiv generisk betydelse.

Enligt SAG (4:399) så gynnas *bli*-passiv särskilt när verbets aktion av-sätter ett tydligt resultat och *s*-passiv när talaren vill tala om en oavgränsad process utan att aktualisera dess slut eller början (4:398). En utsaga som inte verkar stämma med ovan givna exempel, då vi sett att *s*-passiv verkar ha företräde framför *bli*-passiver även vid resultativa och avgränsade handlingar. Å andra sidan verkar SAGs beskrivning vad det ankommer *vara*-passiver med terminativa verb, som uttryckande tillstånd (konstant relation) på bekostnad av själva aktionen, vara korrekt.

S-passiven kan ibland, som vi sett, användas både för att uttrycka oavgränsade och avgränsade aktioner. *Vara*-passiven är begränsad vad det gäller aspektuella funktioner, då den alltid uttrycker konstanta relationer. Vi konstaterade ovan att *s*-passiven ofta används, när *bli*-passiv, enligt SAG, borde användas. Troligen har *bli*-passiven, liksom *vara*-passiven, snävare användningsområde än *s*-passiven. Den skulle t.ex. liksom ryskans perifrastiska passiv, kunna betraktas som funktionellt komplex eftersom den uttrycker perfektiv eller resultativ betydelse (dvs. en handling som leder fram till ett bestående resultat), vilket således kan motivera dess användning. Sammanfattningsvis verkar användning av *s*-passiv gynnas i samtliga fall förutom när den passiva satsen uttrycker (1) (icke-generiskt) tillstånd eller (2) perfektiv betydelse, då *vara*- respektive *bli*-passiv vanligen används.

I syftet ställdes frågan i vilken mån skillnaderna i beskrivningen av interaktionen mellan aspekt (aktionsart) och passiv kan relateras till olika grammatiktraditioner och i vilken mån de kan relateras till skillnader mellan språken. Analysen i detta arbete har visat att passiv-kategorierna i svenska respektive ryska ser ganska olika ut. Ryskans uttryck för passiv bildar paradigm med avseende på aspekt (imperpektiv vs. perfektiv) och kan sägas stå i komplementär distribution medan svenskan har ett omarkerat uttryck för passiv (*s*-passiv) samt två markerade (*vara*- resp. *bli*-passiv) som kan användas för att framhäva tillstånd eller perfektivitet. Skillnaderna bör således främst tillskrivas den strukturella skillnaden mellan ryska och svenska. Vi har dock sett att beskrivningarna av aspekt och aktionsart i respektive grammatik inte är förenliga, utan att vi i tillägg till dessa var tvungna att använda termen terminativitet för att kunna bevara aspekt som en grammatikalisering av oppositionen oavgränsad/avgränsad aktionsart i ryska.

Slutligen några ord om SAGs tendens att använda utsagor som "aktionsarten är *vanligtvis* densamma i den passiva satsen som i motsvarande aktiva sats" (SAG 4:381) (min kurs.) o.dyl. Detta arbete har sökt visa att den passiva satsen ofta inte har samma aktionsart som motsvarande aktiva satser. Att detta inte uppmärksammats av SAG i någon

större utsträckning beror i hög grad på att svenskan saknar aspekt som formell kategori, vilket lett till att man inte kunnat studera funktion utifrån form på det sätt man gjort i exempelvis rysk grammatik. En vidare jämförelse mellan svensk och rysk grammatiktradition visar också, som vi sett, att det finns en betydligt större benägenhet att studera interaktion mellan olika grammatiska kategorier i rysk grammatiktradition än i svensk. Skillnaderna i grammatikbeskrivning kan beskrivas som att man i västerländsk strukturell grammatik främst ägnat sig åt argumentation och bevisföring medan sovjetisk/rysk i stället ägnat sig åt definition och illustration av kategorier man så att säga tagit för givna. Till exempel har passivkonstruktioner i västerländsk generativ tradition betraktats som en produkt av en process (passivering) medan ryska och sovjetiska strukturalister alltid har definierat passiver som en grammatisk kategori genom att endast analysera de komponenter som ingår i konstruktionen, t.ex. att subjektet i en passivkonstruktion påverkas eller utsätts för verbalhandlingen (Korolev 1969, Nichols 1979).

Litteratur

- Aijmer, K. 1997. *Passiv i ryska och svenska i tvärlingvistiskt perspektiv*. Specialarbete. Institutionen för slaviska språk. Göteborgs universitet.
- Beckman, N. 1964 [1916]. *Svensk språklära*. Stockholm: Bonniers.
- Bondarko, A.N. 1995. *Semantika glagol'nogo vida v russkom jazyke*. Frankfurt am Main etc.: Peter Lang.
- Chrakovskij 1991=TFG. S. 141–211.
- Chvany, C.V. 1983. On 'definiteness' in Bulgarian, English and Russian. I: Fliers, M.S. (ed.), *American contributions to the ninth international congress of Slavists. Vol. 1. Linguistics*. Kiev. S. 71–92.
- Comrie, B. 1976. *Aspect*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Comrie, B. 1981. Aspect and Voice: Some Reflections on Perfect and Passive. I: Tedeschi, P. & Zaenen, A. (eds.), *Syntax and Semantics, vol. 14. Tense and Aspect*. New York: Academic Press. S. 65–78.
- Forsyth, J. 1970. *A Grammar of Aspect*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Isačenko, A.V. 1962. *Die Russische sprache der gegenwart*. Niemeyer: Halle.
- Korolev, E.I. 1969. O zalogach russkogo jazyka. I: Vinogradov, V.V. (ed.), *Mysli o sovremennom russkom jazyke*. Moskva: Prosveščenie.
- Lindstedt, J. 1985. *On the Semantics of Tense and Aspect in Bulgarian*. (Slavica Helsingensia 4.) Helsinki.

- Lyons, J. 1977. *Semantics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Maslov, Ju. 1959. Glagol'nyj vid v sovremennom literaturnom bolgarskom jazyke (značenje i upotreblenie). I: Bernštejn, S.B. (ed.), *Voprosy grammatiki bolgarskogo literaturnogo jazyka*. Moskva: Izdatel'stvo Akademija Nauk. S. 157–312.
- Nichols, J. 1979. The Meeting of East and West: Confrontation and Convergence in Contemporary Linguistics. I: Chiarello, C. (ed.), *Proceedings of the Fifth Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society*. Berkeley. S. 261–276.
- Poupynin, Y. 1991.=TFG. S. 211–239.
- Poupynin, Y. 1999. *Interaction between Aspect and Voice in Russian*. (Lincom Studies in Slavic Linguistics 2.) Munich etc.: Lincom Europa.
- Schoental, G. 1976. *Das Passiv in der deutschen Standardsprache: Darstellung in der neueren Grammatiktheorie und Verwendung in Texten gesprochener Sprache*. München: Hueber.
- Siewierska, A. 1984. *The Passive: A Comparative Linguistic Analysis*. London etc.: Croom Helm.
- Sundman, M. 1987. *Subjektval och diates i svenskan*. Åbo: Åbo Academy Press.
- Svartvik, J. 1966. *On Voice in the English Verb*. The Hague: Mouton.
- Švedova, N., Arut'nova, N., Bondarko, A., Ivanov, V., Lopatin, V. & Uluchanov, I. 1982. *Russkaja Grammatika*. Moskva: Nauka.
- Teleman, U., Hellberg, S. & Andersson, E. 1999. *Svenska Akademiens grammatik*. Stockholm: Norstedts.
- TFG=*Teorija Funkcional'noj grammatiki. Personal'nos'. Zalogovost'*. Sankt-Peterburg: Nauka.
- Timberlake, A. 1982. Invariance and the syntax of Russian aspect. I: Hopper, P. (ed.), *Tense-Aspect: Between Semantics and Pragmatics*. Amsterdam etc.: John Benjamins Publishing Company. S. 305–331.
- Vanhala-Aniszewski, M. 1992. *Funkcii passiva v ruskom i finskom jazykach*. (Studia Philologica Jyväskyläensia 25.) Jyväskylä.
- Vendler, Z. 1967. Verbs and Times. I: Vendler, Z. *Linguistics in Philosophy*. Ithaca, New York: Cornell University Press. S. 97–121.
- Verkuyl, H. 1998. Tense, Aspect and Aspectual Composition. I: Dimitrova-Vulchanova, M. & Hellan, L. (eds.), *Topics in South Slavic Syntax and Semantics*. Amsterdam etc.: John Benjamins Publishing Company. S. 125–163.
- Vinogradov, V.V. 1947. *Russkij Jazyk (Grammatičeskoe učenie o slove)*. Moskva-Leningrad: Učpedgiz.

Variation of the Thematic Structure and Information Structure

Three Grammatical Constructions in a Contrastive Perspective: English–Swedish

Mia Boström Aronsson

Department of English, Göteborg University

1. Introduction

In English and Swedish, declarative sentences usually follow the basic clause pattern consisting of a noun phrase that functions as the subject, a verb, and possibly also objects, complements, and/or adverbials, such as in *My mother enjoys parties* (Quirk et al. 1985:53). There are, however, ways in which the speaker can vary this order, for example, to achieve end-weight, or to express a contrast. This can be done by use of grammatical constructions such as extrapositions,¹ existentials, and cleft sentences in English and similar constructions in Swedish. The function and form of the English and Swedish constructions correspond to a large extent, but in some respects they differ. There are also differences in the approaches taken to these constructions by the most comprehensive English and Swedish reference grammars, *A Comprehensive Grammar of the English Language* (Quirk et al. 1985), henceforth CGEL, and *Svenska Akademiens grammatik* (Teleman et al. 1999), henceforth SAG.² The aim of this paper is to explore the language specific differences of these constructions and the theoretical differences between CGEL's and SAG's descriptions of them.

Section 2 gives an introduction to the concepts of thematic structure and information structure, two aspects of language that are affected by the use of the constructions studied. Subsection 2.1 discusses the

¹ Both subject clauses and object clauses can be extraposed. Since this study is concerned with thematic properties of the constructions discussed, only extraposition of subject clauses is considered.

² References to SAG are given with year, volume, and page number, for example (1999:4:56).

thematic properties of extrapositions, existentials, and cleft sentences. Section 3 contains a contrastive study of the three constructions in English and Swedish. Firstly, section 3.1 deals with some terminological issues regarding the subjects of the constructions, whereas the following subsections, 3.2–3.4, deal with the constructions separately. Finally, section 4 contains a short conclusion.

2. Thematic Structure and Information Structure

What makes the three constructions discussed here different from sentences following the basic clause pattern is their effect on the thematic structure and information structure of language. In order to be able to discuss these phenomena, the concepts of thematic structures and information structures need to be defined. In CGEL, the discussion of aspects concerned with language in communication is devoted to a separate chapter, 'Theme, focus, and information processing'.³ In SAG, on the other hand, these aspects of language are not dealt with separately, but are given a subordinate role in the description of different constructions.⁴ Since CGEL's approach to thematic structure and information structure is more comprehensive, this will serve as the basis for the introduction to these concepts.

In the discussion of thematic structures and information structures, CGEL (1985:1355ff) discusses the sentence from the perspective that it is a message that the producer forms in such a way that the hearer/reader will perceive it in the intended way. The processing of the message involves aspects such as prosody and the order of elements in the sentence. According to CGEL (1985:1355), the speaker/writer produces a message by "segmenting the material into effective prosodic units and ordering the parts so as to achieve the desired result", which means that, in a spoken message, the highpoint of the message should be marked by prosodic prominence (CGEL *ibid.*). Similarly, a written message should be written in such a way that the reader can identify the highpoint on the basis of an "internal or 'imagined' prosodic prominence" (CGEL *ibid.*).

It is also pointed out that the speaker/writer needs to provide a sufficient amount of context for the receiver to be able to interpret the message. This background information, which is referred to as **given**

³ Chapter 18, pp 1353–1419.

⁴ For a fuller discussion of differences between CGEL and SAG as regards their approaches to information structure see Ericsson this volume.

information, is in the unmarked case placed first in the message, in the **theme**, and is given "minimum prosodic prominence", whereas **new information** is presented after the given information and is given prosodic prominence as the **focus** of the message (CGEL 1985:1360–1361). In the marked case, on the other hand, the theme consists of new information, which is marked prosodically (CGEL 1985:1375). Thus, according to CGEL (1985:1362), the distribution of information over the sentence/message can be analyzed in terms of given and new information, "which are contextually established", and theme and focus, which are defined on the basis of linguistic criteria, taking structural and prosodic aspects respectively into account. Although CGEL uses the terms theme and focus, it is pointed out that theme is often contrasted to **rheme**, a term which is occasionally used in CGEL (1985:1362).

In SAG, the terms theme and rheme ('tema', 'rema') are used in the definition of information structure. SAG, however, defines theme somewhat differently than CGEL. Whereas CGEL's definition is based on structural aspects of language, SAG's definition seems to take both prosodic and semantic aspects of language into account. The theme is, according to SAG (1999:1:231,218), that which an utterance concerns and the part of the sentence expressing this, whereas the rheme is described as that which the speaker wants to say and the part of the sentence expressing this. According to SAG's definition (1999:1:183), the theme is not bound to the initial position of the clause but can turn up in other positions as well. Since CGEL's definition of theme is the one that is most commonly accepted within functional grammar today, a branch of linguistics in which studies of thematic structures and information structures are of great concern (see for example Halliday 1994), the discussion that follows will be based on this definition.

The importance of thematic structures and information structures to CGEL's linguistic description is apparent, since these aspects are brought into the description of various phenomena at other places in the grammar as well. Regarding the constructions discussed here, CGEL mainly deals with them in the chapter on 'Theme, focus, and information processing' as grammatical aspects of thematic structure and information structure. The communicative aspects of the constructions are, however, brought up already in the second chapter, where these constructions are introduced as "[v]ariations on the basic sentence pattern" used for "grammatical highlighting" of different elements (CGEL 1985:88–89).

2.1 Thematic Aspects of Extrapositions, Existentials, and Cleft Sentences

Since all three of the constructions discussed here share the property of being a means to rearrange sentence elements to manipulate the thematic structure and the information structure of language, this section will illustrate the differences between the thematic structures of these constructions and of their counterparts following the basic clause pattern, using examples from a corpus.⁵ The illustration below each example illustrates the thematic structure of the sentence.

- (1a) *Extraposition* (ICLE-US-MICH-0008.1):

It is difficult to condense this topic

Theme	Rheme
-------	-------

- (1b) To condense this topic is difficult

Theme	Rheme
-------	-------

- (2a) *Existential* (ICLE-US-SCU-0002.3):

there would be two teams left

Theme	Rheme
-------	-------

- (2b) two teams would be left

Theme	Rheme
-------	-------

- (3a) *Cleft sentence* (ICLE-US-SCU-0003.4):

it is skill that could save their lives in the future

Theme	Rheme	Theme	Rheme
Theme	Rheme		

- (3b) skill could save their lives in the future

Theme	Rheme
-------	-------

As the examples illustrate, the extraposition (1a) and the existential construction (2a) function as a way to move the constituent that would otherwise appear as a thematic subject to rhematic position. In example (3a), an additional level has been added to the illustration of the thematic structure in order to illustrate the division of focus in the cleft sentence compared to the basic clause pattern. The first level shows the local thematic structure, whereas the second level illustrates the sentence level theme. The differences in the thematic structures and information structures between the (a) and (b) alternatives show the use of these constructions as a means to highlight certain elements of the clause.

⁵ All examples marked ICLE-US are taken from the Louvain Corpus of Native English Essays.

3. Extrapositions, Existentials, and *It*-Clefts in a Contrastive Perspective

3.1 Some Terminological Issues

Since new referents are not generally placed thematically, speakers/writers often choose constructions that make it possible to avoid this when introducing new referents. According to CGEL (1985:1402), constructions such as existentials, which begin with a dummy theme "enable the originator to indicate the 'new' status of a whole clause, including its subject". In Swedish, one of the most common words occurring as the theme is the indefinite pronoun *det*. *Det* is used either as a referential pronoun, referring back to something in the context/co-text, or as a non-referential pronoun, a subject placeholder in the Swedish equivalents to existential constructions, extrapositions, and cleft constructions. One of the most obvious differences between the English and the Swedish constructions is that in all three of the Swedish constructions the same type of subject is used as the dummy theme, a component which SAG (1999:4:53) refers to as **expletive subject** or **expletive *det***, whereas in the three English constructions different types of subjects are used as themes.

In CGEL's description, the introductory word *it* of extraposition is called an **anticipatory subject** (CGEL 1985:1391), whereas *there* in the existential is referred to as a **grammatical subject** (CGEL 1985:1403). According to CGEL (1985:1405), *there* is not an adverb, since it does not carry any stress or any locative meaning. Cleft sentences, similarly to extrapositions, begin with *it*. This *it* is not, however, described as an anticipatory *it*, but is said to be a **subject pronoun *it*** functioning as an "empty theme" (CGEL 1985:1384). Although the initial words of the three constructions are described somewhat differently, they are similar in that they carry practically no information, but basically fill a structural function in the sentence. CGEL (1985:89) notes that if the anticipatory subject used in extraposition fills any semantic function, it is "merely to signal that the content of the subject is expressed in a later position in the same sentence".

Due to the insertion of an element serving as the thematic subject of extraposition and existential constructions, these constructions are described as having two subjects. CGEL illustrates this as follows:

- (4a) Extraposition
subject + predicate ~ *it* + predicate + subject (CGEL 1985:1391)
- (4b) Existential
subject + (auxiliaries) + *be* + predication
~ *there* + (auxiliaries) + *be* + subject + predication (CGEL 1985:1403)

Regarding the original subject of the basic structure, this becomes a **postponed subject** in extraposition (CGEL 1985:1391), whereas it is said to become the **notional subject** of the existential (CGEL 1985:1403). The cleft sentence cannot be described as having two subjects, like extrapositions and existentials. Instead, what makes the cleft sentence different from its counterpart following the basic clause pattern is that the basic sentence has been divided into two clauses to form the cleft sentence (cf. 5a and 5b).

- (5a) I shall ignore his callousness
(5b) It is his callousness that I shall ignore (CGEL 1985:1383)

In Swedish, these constructions appear more similar, since they are all described as being introduced by the same subject, the expletive pronoun *det*. The expletive *det* is obviously a useful word, since it functions as the subject of several different clause types. Its function is explained as, in most cases, being a way to place the element that otherwise would have been the subject in the rhematic part of the clause⁶ (SAG 1999:4:53). SAG (ibid.) lists and exemplifies some constructions in which expletive *det* are particularly common, among which the Swedish counterparts of existentials, extrapositions, and *it*-clefts are included.⁷ The following examples illustrate the Swedish constructions dealt with here:

- (6a) 'Sats med egentligt subjekt':
Det sitter fem patienter i väntrummet. (SAG 1999:4:53)⁸
cf. Fem patienter sitter i väntrummet.
- (6b) 'Sats med postponerad nominal bisats eller infinitivfras':
Kanske är det bättre att skriva till tidningen. (ibid.)
cf. Att skriva till tidningen är kanske bättre.
- (6c) 'Överordnad sats i en utbrytningskonstruktion':
Det är du själv som måste klara upp den här saken. (ibid.)
cf. Du själv måste klara upp den här saken.

⁶ Expletive *det* is also used in similar constructions as *prop it*, such as in *It is cold – Det är kallt* (CGEL 1985:348ff; SAG 1999:4:53).

⁷ The other constructions listed are 'Sats med *med*-fras var rektion betecknar en aktant som annars uttrycks med subjekt vid satsens predikat', 'Passiv sats med underförstådd mänsklig agens', and 'Sats med opersonligt predikat'.

⁸ When italics is used in examples in the grammars, this is replaced by normal print here.

Constructions such as (6a) above correspond to the English existentials. SAG (1999:4:53), just like CGEL, treats the construction as having two subjects. The first one, *det*, is an expletive, or formal, subject, whereas the second one, in this case *fem patienter*, is referred to as 'egentligt subjekt' (logical subject).

(6b) above, which corresponds to the English extraposition, is also described as having two subjects, an expletive subject *det* and an element called 'postponerat subjekt' (postponed subject), in this case the nonfinite clause *att skriva till tidningen* (SAG 1999:4:53, 64). According to SAG (1999:3:556), postponed subjects in clauses with an expletive *det* in subject position resemble logical subjects, but they differ in that the postponed subject cannot be placed sentence initially in a declarative main clause. The difference regarding the possibilities to front a postponed subject and a logical subject are exemplified in (7a) below (SAG *ibid.*):

- (7a) *Att spela i ensemble är det alltid stimulerande.
cf. Lite pengar kom det alltid med posten i slutet av månaden.

It should, however, be clarified that if the expletive *det* is removed, initial position is acceptable.

- (7b) Att spela i ensemble är alltid stimulerande.

Example (6c) above corresponds to the English cleft sentence. Regarding the subject of this construction, this is not much discussed in SAG, but it is simply stated that an expletive *det* is the subject of the matrix clause in this construction (SAG 1999:4:62). Thus, similarly to its English equivalent, this construction does not involve the movement of some kind of logical subject, but rather the splitting up of one clause into two.

3.2 Extraposition

The English extraposition and its Swedish counterpart are similar in form. Their descriptions are, however, somewhat different due to a language specific terminological difference. In the English construction, the postponed subject is a finite or a nonfinite clause (CGEL 1985:1391), whereas in the Swedish construction, the postponed subject is a 'nominal bisats', (nominal clause), or an 'infinitivfras' (infinitive phrase) (SAG 1999:4:53). Since infinitive phrases correspond

to *to*-infinitive clauses, which occur in English extrapositions, this difference in the description is purely terminological.

The extraposed subject clause/phrase of the English and Swedish constructions can be of a number of different types. The following examples taken from CGEL and SAG illustrate different types of extraposed subject clauses in the two languages.

TABLE 1. *Different types of extraposed clauses in English and Swedish*

English	Swedish
That-clause with or without <i>that</i>:	Nominal bisats med <i>att</i>:
It's a pity you don't know Russian. (CGEL 1985:1049)	Det var märkligt att ingen reagerade. (SAG 1999:4:64)
Wh-clause:	Nominal bisats med adverbial:
It was unclear what they would do. (CGEL 1985:1225)	Det är oklart varför han inte valde att landa på något närmare flygfält. (SAG 1999:4:55)
Whether-clause:	Nominal bisats med <i>om</i>:
It's not clear to me whether she likes the present. (CGEL 1985:1054)	Nu är det mycket tveksamt om Girardelli verkligen kan fullfölja tävlingen [...]. (SAG 1999:4:55)
If-clause:	
It's not clear to me if she likes the present. (CGEL 1985:1054)	
To-infinitive clause with or without <i>for</i>-phrase:	Infinitivfras:
It's important (for us) to agree on our position before the meeting. (CGEL 1985:1062)	Det är trevligt att lösa korsord. (SAG 1999:4:53)
-ing clause:	
It was easy getting the equipment loaded. (CGEL 1985:1393)	

According to CGEL (1985:1049,1062), extraposition of clausal subjects is more common than constructions with an initial subject clause, except extraposition of *-ing* clauses, which is "uncommon outside informal speech" (CGEL 1985:1393). In a section that deals with 'Sentence complexity and comprehensibility' (CGEL 1985:1035–1044), CGEL explains the preference for extraposition by taking the receiver's possibilities to process the message into account, discussing clauses as left-branching, i.e. initial clauses, nesting, i.e. medial clauses, or right-branching, i.e. final clauses. According to CGEL (1985:1039), "[r]ight-branching clauses are the easiest to comprehend". CGEL (*ibid.*) illustrates this with the following two sentences, of which they claim the first one, (8a), to be a possible construction, although awkward, whereas the extraposition of the subject reduces the awkwardness (8b).

- (8a) [[That [if you could] you would help me] is of small comfort]
 (8b) [It is of small comfort [that you would help me [if you could]]]

The extraposition of the subject clause thus makes the construction easier to process. Even though the same thing must apply for Swedish, a similar discussion has not been found in SAG.

The significance of final position for the subject clause is also discussed from the speaker's point of view as a way to make the subject clause appear prominent. In the section on 'Variations on the basic sentence patterns', it is pointed out that "[t]he final position gives the element in question a different kind of prominence" (CGEL 1985:89). Moreover, when discussing prosodic aspects in the chapter on 'Theme, focus, and information processing', CGEL points out that that which is in focus is "most neutrally and normally placed at the end of the information unit" (CGEL 1985:1361).

Another aspect of the placement of the subject clause concerns the distribution of information in a text/discourse. The speaker/writer needs to take into account factors such as how information is distributed in the preceding co-text. According to SAG (1999:3:555;4:25), the use of an initial subject clause generally requires that the content of the subject clause is somehow evoked, or, in other words, contains given information. Although CGEL does not point this out in relation to the discussion of extraposition, it is stated in the discussion of given and new information that

[...] it is a courtesy to the receiver, as well as a convenience for ourselves, to provide the point of the message with enough context for this point to be both clearly identified and unambiguously understood, as well as being placed in a normal linguistic framework. (CGEL 1985:1360)

Example (9a) below, in which the first sentence is the opening sentence of an essay, illustrates the awkwardness that follows from the use of a sentence initial subject clause that cannot be considered given information. Originally, an extraposition was used, as in (9b).

- (9a) Aids is the most common disease of our world today. That it can be transmitted in a variety of ways is true, but none of these involve casual contact.
 (9b) Aids is the most common disease of our world today. It is true that it can be transmitted in a variety of ways, but none of these involve casual contact. (ICLE-US-MRQ-0023.1)

Due to the fact that Swedish is a verb-second language, i.e. the finite verb always takes the second position in regular declarative clauses, the

order of the expletive subject *det* and the verb is reversed when the sentence begins with an adverbial. This not only concerns extrapositions, but also existentials and cleft sentences. In the English constructions, on the other hand, the order of the constituents in the matrix clause is always subject-verb, in this case *it is*. This is illustrated in the following examples:

- (10a) Det är osäkert vart han ska åka.
- (10b) I så fall är det osäkert vart han ska åka. (SAG 1999:4:53)
- (10c) It is uncertain where he is going.
- (10d) In that case it is uncertain where he is going.

Even though most of the clause types can occur either initially or extraposed depending on factors in the information structure of the text, the use of a non-extraposed clause can be restricted by the structure of the sentence in which it occurs. According to SAG (1999:4:55), extraposition is practically obligatory unless the non-extraposed subject clause is sentence initial. This seems to apply both to Swedish and English constructions.⁹ This means that extraposition is obligatory in main clauses with, for example, a textual theme and in subordinate clauses, as in examples (11a) and (11b).

- (11a) Therefore it is extremely important that motor oil is disposed of properly (ICLE-US-SCU-0010.3)
- (11b) I find it truly amazing that it is possible to speak with 4 people at once [...] (ICLE-US-MICH-0045.1)

Despite this restriction, the use of extraposition in such cases still represents a choice made by the speaker/writer as regards the thematic structure and the information structure, since extrapositions have a modal aspect that could be expressed differently, for example, by use of an adverbial (cf. 12a and 12b).

- (12a) It is evident (that) he doesn't object (CGEL 1985:623)
- (12b) Evidently, he doesn't object (CGEL *ibid.*)

The corresponding construction in Swedish can also be replaced by similar sentences with adverbials.

⁹ The only comment related to this that I have found in CGEL is the following: "In initial position in the sentence, one degree of left-branching is possible, though still awkward" (1985:1039), from which the conclusion can perhaps be drawn that left-branching is possible only in initial position. Baker (1989:111) claims that non-extraposed subject clauses are only allowed in independent sentences "and then only when nothing occurs to its left".

3.3 Existentials

The existential construction, just as extraposition, is used as a means to organize information in such a way that new information is placed towards the end of a clause, where receivers generally expect it to be found. According to CGEL (1985:1408,1411), this construction has a 'presentative' function in that it is used to introduce something into the discourse. The function of the construction, which has given rise to the term used for it, is described in the chapter dealing with information processing¹⁰ as follows:

In serving to bring the existence of an entire proposition [...] to the attention of the hearer, the resultant constructions are known as 'existential sentences' [...] (CGEL 1985:1403)

Just like the English existential, its Swedish counterpart is concerned with expressing the existence of the notional/logical subject. SAG, however, does not approach the Swedish construction from the perspective of its function, but rather on grammatical aspects of the construction. The difference in the approaches is reflected in the terms used for the constructions. The term used for the Swedish construction, in contrast to the English term, is not related to its function, but to its grammatical description, since it is referred to as '*sats med egentligt subjekt*' (clause with a logical subject). The Swedish construction is, however, just like the English existential, concerned with expressing the existences of something, since SAG (1999:3:385) notes that the construction is often used to express that the logical subject is, begins to be or ceases to be in a certain place, or that it just exists, begins to exist or ceases to exist.

As regards the expression of existence in the English and Swedish constructions, there is a language specific difference between the verb phrases of the English and Swedish constructions which makes the English constructions appear more homogenous than the Swedish constructions. Whereas the English construction typically begins with *there + be*, the Swedish construction can take different verbs in the verb phrase. In the Swedish construction, the existence of something is often expressed with verbs such as *lie*, *stand*, and *sit*, as in:

- (13a) Det ligger en antikvarisk bokhandel vid Arbat. (SAG 1999:4:54)
 (13b) Det står fem patienter på väntelistan för behandling [...] (SAG *ibid.*)

¹⁰ Chapter 18. Theme, focus, and information processing.

These sentences would be translated into English with *there is* and *there are* respectively, without any loss of information, since *ligger* and *står* just express the existence of the referents at a certain place. In a sentence such as (14) below, however, the verb *sitter* both expresses that the referents exist and are sitting.

(14) Det sitter fem patienter i väntrummet. (SAG 1999:4:53)

A translation of this sentence into English could include both the verb *be* expressing the existence of the patients and a form of *sit* expressing that the patients were sitting, not lying or standing.

In other cases, the similarity between a Swedish construction and an English existential is not as obvious, due to the fact that the verb used in the Swedish construction appears to express an activity rather than the existence of something. Example (15a) below illustrates a sentence with a logical subject that would not be treated as an existential sentence in English, but would follow the basic clause pattern with an ordinary subject (cf. 15b).

(15a) Det försvann två poliser in i huset. (SAG 1999:3:390)

(15b) Two policemen disappeared into the house.

Even though the similarity between examples such as (15a) and English existentials may not be obvious at a first glance, (15a) describes how the logical subject, *två poliser*, ceases to be in a certain place, which was one of the criteria mentioned above in SAG's (1999:3:385) description of the construction. SAG (1999:3:399–400) gives examples of three categories of verbs that can be used in constructions with a logical subject:

- Verbs denoting that something exists or is placed somewhere, for instance the Swedish verbs *avgå* (depart), *flyga* (fly), *springa* (run)
- Verbs denoting that something happens or is taking place, for example the Swedish verbs *hända/ske* (happen), *pågå* (take place), *uppstå* (arise)
- Verbs denoting that something is needed, such as *fordras*

One explanation for the extended use to verbs that do not appear existential but still occur with a logical subject is, according to SAG (1999:3:400), that agentive verbs can take a logical subject in cases where it is more important where the referent of the logical subject is

than what it does, such as if a certain activity is obvious due to where it is said to be taking place. This is exemplified with, for example, the sentence in example (16) below, where it is claimed that the *teknologs* (technologist's) being in the choir is more in focus than the fact that s/he sings in it, since it can be presupposed that s/he sings in the choir that s/he is in.

- (16) Det sjunger en trevlig teknolog i vår kör. (SAG 1999:3:400)

SAG illustrates further that the focus of a construction like this is on the existence rather than on the singing by pointing out that a rejection of the statement would not mean that the *teknolog* does not sing, but that there is no *teknolog* in the choir.

Even though the verb phrase of the English existential construction is not as flexible as that of the Swedish construction, there are, according to CGEL (1985:1408), existential sentences in English that take verbs other than *be*. These constructions are described as "a rather less common, more literary type of existential clause" and are formed with certain intransitive verbs (*ibid.*), for example:

- (17a) There rose in his imagination grand visions of a world empire.
(CGEL 1985:1408)
(17b) There may come a time when the Western Nations will be less fortunate.
(*ibid.*)

The Swedish constructions are also generally formed with intransitive verbs in the active voice in order to leave the normal object position in the sentence open for the logical subject (SAG 1999:3:387). The Swedish construction can, however, take an object in certain cases, particularly when the referent of the object is not affected by the action of the verb, as is illustrated by (18a) and (18b) below (SAG 1999:3:388):

- (18a) Det mötte mig en massa flickor vid stationen.
(18b) Det väntade henne en massa besvärligheter.

English existentials with *be* can involve an object, at least when the progressive form is used. This is illustrated in the following examples from CGEL (1985:1404):

- (19a) SVO: Plenty of people are getting promotion.
~ There are plenty of people getting promotion.
(19b) SVOC: Two bulldozers have been knocking the place flat.
~ There have been two bulldozers knocking the place flat.

- (19c) SVOA: A girl is putting the kettle on.
 ~ There's a girl putting the kettle on.
 (19d) SVOO: Something is causing my friend distress.
 ~ There's something causing my friend distress.

Since Swedish lacks exact counterparts to the English *-ing*-forms, constructions of the types illustrated in (19) are expressed differently in Swedish, for example by use of relative clauses or coordinated clauses.

Regarding the notional/logical subject, there are certain differences between the English and the Swedish constructions in its placement in the sentence. In the English construction, the notional subject is placed after *be* and before the predication, as is illustrated in example (20a), below. It can, however, be postponed to achieve more prominence. This is illustrated in example (20b).

- (20a) There must be something wrong (CGEL 1985:1404)
 (20b) There was in the vicinity a helpful doctor. (ibid.)

In the Swedish construction, the logical subject is placed like a direct object in the verb phrase (SAG 1999:3:392). It can, however, be placed sentence initially, as in example (21) below. In English, on the other hand, fronting of the notional subject appears not to be used.

- (21a) Kreativitet har det aldrig saknats på den här arbetsplatsen (SAG 1999:3:393)
 (21b) cf. ?A book there is on the table.

This type of construction is a bit peculiar since the fronting of the logical subject, in a sense, goes against the purpose of the construction, which is to place a noun phrase that otherwise would have been sentence initial later in the clause. The function of a structure such as (21) is, however, not just to introduce a new referent, but the construction is often used to express a contrast between this new referent and a referent of a similar kind that is already evoked (SAG 1999:3:403).

3.3 Cleft Sentences

The third type of construction to be discussed here is the English *it*-cleft and its Swedish counterpart, **utbrytning**. The English cleft and its Swedish equivalent involve the splitting of one clause into two,

making one constituent of the basic structure focal. Examples (22a) and (22b) illustrate the English and Swedish constructions.

- (22a) It is his callousness that I shall ignore. (CGEL 1985:1383)
 (22b) Det var min chef som vann tävlingen. (SAG 1999:4:62)

CGEL (1985:1384ff) discusses this construction as a focusing device, noting that the empty theme *it* followed by *be* "makes it natural to achieve focus on the item that follows" (CGEL 1985:1384). CGEL points out that this makes it "particularly convenient in writing, since it provides unerring guidance to the reader in silently assigning appropriate prosody" (ibid.). Example (23a) below illustrates the distribution of focus in the sentence, whereas example (23b) shows that this element is not prominent in a sentence following the basic clause pattern.

- (23a) It was J¹OH²N who/that wore a 'white 'suit at the D¹ANCE 'last 'night
 (CGEL 1985:1385)
 (23b) John wore a white suit at the dance last night. (ibid.)

Another aspect to the usefulness of this construction brought up by CGEL (1985:1385) is its flexibility in which elements can be highlighted. Even though SAG exemplifies highlighting of different clause elements, the flexibility of the construction in terms of possibilities to focus on different clause elements is not pointed out as explicitly, since it is just stated that the 'implied element' can have nominal, adverbial, or predicative function (SAG 1999:4:514). Judging from the examples given, the Swedish construction is as useful in this respect as the English *it*-cleft. Table 2 below illustrates different clause elements that can be focal in the English and Swedish constructions. The table is not an exhaustive list of which elements can be placed as the subject complement of the matrix clause. The examples used here suffice to illustrate the flexibility of the construction.

TABLE 2. *Clause elements in focus in cleft sentences*

English	Swedish ¹¹
Subject	Subject
It was John who/that wore a white suit at the dance last night (CGEL 1985:1385)	Det var hans bror som skulle komma (SAG 1999:4:514)
Direct object	Direct object
It was a white suit (that) John wore at the dance last night (ibid.)	Det är Volvon som Lasse skall köra till Stockholm. (SAG 1999:4:517)
Adverbial (of time)	Adverbial (of place)
It was last night (that) John wore a white suit at the dance (ibid.)	Det var ifrån Kalmar (som) han kom. (SAG 1999:4:514)
Subject complement	Subject complement
It was a doctor that he eventually became. (ibid.)	Det är framför allt flitig (som) han är. (ibid.)
Object complement	Object complement
It's dark green that we've painted the kitchen. (ibid.)	Det var grönt vi skulle måla köket.
Indirect object	Indirect object
?It's me (that) he gave the book. (ibid.)	Det var mig han erbjöd jobbet.
Verb	Verb
*It's wore that John a white suit at the dance. (ibid.)	Det är springa fort (som) han kan. (ibid.)

According to CGEL (1985:1385), constructions with the focus on the indirect object are marginal, and are generally formed with a prepositional phrase instead: *It's me he gave the book to/It's to me that he gave the book*. As can be seen in the table, a verb can be focal in the Swedish construction. In English, however, the verb cannot occur as focus of a cleft sentence (ibid.).

Although the examples given so far have focused on phrases, clauses can also be in focus, as is illustrated in (24a) and (24b), in which the first focus falls on an adjunct clause (underlining added):

- (24a) It was because he was ill (that) we decided to return.
(CGEL 1985:1387)
- (24b) Det var därför att storföretagen tryckte på som beslutet kom så snabbt.
(SAG 1999:4:514)

Regarding the form of this construction, there appears to be a difference between the English and Swedish constructions regarding the word introducing the relative clause. The relative clause of the English cleft sentence is generally of the *that*-type or *0-that*-type. It can, however, also be introduced by *who*, *whose*, *whom* or *which*,

¹¹ Examples without a reference are made up. They seem acceptable to me, but I have not found any examples of or comments regarding such constructions in SAG.

although, *whom* and *which* are, according to CGEL (1985:1386–1387), only marginally possible. In the Swedish construction, on the other hand, the relative clause is always of the *som*-type, although *som* may be left out. Relative clauses introduced by *vars* or *vilken* do not appear to be used in Swedish cleft constructions.

Regarding the verb of the matrix clause, the English construction is formed with a form of *be*, whereas the Swedish construction is generally formed with a form of *vara*. In Swedish it is, however, also possible to use the copula *bli*. According to SAG (1999:4:515), *bli* can optionally be used instead of *vara* if the event, process, or state, for example, of the subclause is restricted in scope. The following example illustrates the possibility to use *bli* as an alternative to *vara* in the Swedish construction.

(25) Det blev/var Karlsson som valdes till ordförande (SAG 1999:4:515)

In addition to being a means to arrange information in order to focus on a particular part of the clause, the cleft construction involves certain implications regarding given information. This is dealt with somewhat differently in SAG and CGEL. SAG brings in this function in the definition of the term *utbrytning* in Part I, where SAG (1999:1:235) explains this function as the speaker's presupposing that the listener knows that the relative clause is true about someone or something, but not about whom or what it is true. In the formula "Det är X som Y" (*ibid.*) (it is X that Y), Y represents the relative clause, whereas X is the antecedent that defines, exclusively, what or whom the clause says something about. The English cleft construction has the same function in this respect. CGEL's description of the cleft construction focuses, however, on the cleft sentence as a focusing device. This makes the implication regarding given information and the expression of exclusiveness appear as less central to the English construction than these characteristics appear to be in the description of the Swedish construction.

4. Conclusion

The English extrapositions, existentials, and cleft sentences and their Swedish counterparts resemble each other in many respects. Regarding the function of the constructions, this is the same in English and Swedish, since in both languages the constructions are used as a means to manipulate the thematic structure and information structure. This

aspect of the constructions is not, however, equally obvious in the two grammars discussed here, since only CGEL emphasizes the communicative aspects when describing the constructions. SAG, on the other hand, approaches the constructions on the basis of different grammatical aspects, giving the thematic and information structuring aspects a subordinate role. Since extrapositions, existentials, and cleft sentences exist in the language to serve as a means to arrange elements in the thematic structure and information structure in a way that fills the communicative needs of the producers and the receivers, CGEL's approach seems more suitable than SAG's approach in that it gives a clear picture of the functions of such constructions in the language. SAG's approach, although giving a thorough grammatical description, does not as explicitly explain the role that these constructions play in the language.

References

- Baker, C.L. 1989. *English Syntax*. Cambridge Mass./London: The MIT Press.
- Ericsson, Stina. 2000. Informationsstruktur och den grammatiska beskrivningens gränser. In Elisabet Engdahl and Kerstin Norén (eds.). *Att använda SAG*. Göteborgs universitet.
- Halliday, M.A.K. 1994. *An Introduction to Functional Grammar*. London/New York: Arnold.
- Quirk, Randolph, Sidney Greenbaum, Geoffrey Leech, and Jan Svartvik. 1985. *A Comprehensive Grammar of the English Language*. London: Longman.
- Teleman, Ulf, Staffan Hellberg, and Erik Andersson. 1999. *Svenska Akademiens grammatik*. Stockholm: Norstedts förlag.

Vad är en ellips?

En jämförande beskrivning av ellipser i svenskan (enl. SAG) med ellipser i franskan (enl. Grevisse)

Thérèse Eng

Institutionen för humaniora, Franska, Växjö universitet

I följande paper ämnar jag diskutera *Svenska Akademien grammatiks* (i forts. förk. SAG) beskrivning och definition av ellipsen i svenska och jämföra denna med motsvarande definition och beskrivning i den franska standardgrammatiken, *Le Bon Usage* (i forts. förk. Grevisse). En jämförelse av detta slag kan dels ge ett kontrastivt perspektiv på ellipsfenomenet, dels ge en inblick i vad olika utgångspunkter i grammatiska beskrivningar av samma fenomen resulterar i, i form av avgränsning, men också i pedagogiskt hänseende.

Definition och indelning i ellipstyper

SAG definierar termen **ellips** som följer:

Ellips, utelämnning av uttryck. Det genom ellips utelämnade uttrycket kan sättas i textens lucka utan att satsen blir ogrammatisk. Luckan har oftast ett korrelat i texten som visar vilket uttryck som är utelämnat. (SAG 1:165)

Ellips innebär att ett led optionellt har utelämnats ur en konstruktion utan att denna fått ändrad betydelse eller (bortsett från utelämnningen) ändrad syntaktisk struktur. I många fall kan man välja mellan utelämnning och ett pronominellt uttryck. (SAG 4:945)

SAG delar in ellipstyperna i tre olika underavdelningar, efter vilka ledtrådar lyssnaren har till vad som utelämnats: anaforisk ellips, deiktisk ellips och redundansellips. Vid **anaforisk ellips** är det utelämnade uttrycket identiskt med ett annat uttryck i texten. Detta andra uttryck (korrelatet) med samma betydelse och ibland med samma referens som

det utelämnade står oftast tidigare i texten än det utelämnade uttrycket men kan under vissa omständigheter också komma senare: *Han såg en engelsk film och jag en fransk ø. Om jag kan ø ska jag ta ledigt i juni.* **Deiktisk ellips** anger det utelämnade uttrycket något som ger sig ur talarsituationen: *Ge mig den gula ø!* (sagt i en situation när ett antal gula brickor ligger framme). Vid **redundansellips** har ett led utelämnats därför att det väsentligen har strukturell funktion och inte bidrar med något till betydelsen utöver vad som redan framgår ur återstoden av texten: *Trist att det regnar.* Jfr *Det är trist att ...* Ellips av redundant fundament kan omfatta objekt eller rektion i (främst objektliknande) adverbial varvid prepositionen står isolerad på satsledets ordinarie plats i satsens slutfält. Det elliptiska ledet är vanligen ett anaforskt eller expletivt *det*: *Tror jag inte, Känner jag inte till.* Däremot räknar SAG följande ellips av subjekt som fundament som deiktisk och inte som redundant: *Slogs ner och rånades på 200 000 kronor.* Man hänför det utelämnade subjektets referent till huvudpersonen i texten under rubriken.

I Grevisse definieras termen **ellips** på följande sätt:

D'une manière générale, on appelle ellipse l'absence d'un ou de plusieurs mots qui seraient nécessaires pour la construction régulière de la phrase ou pour l'expression complète de la pensée. (Grevisse:276)

Bägge grammatikerna är definitionsmässigt överens om att ellips innebär utelämnning av ett uttryck. Grevisse delar också in ellipsen i tre typer: la fausse ellipse, l'ellipse étymologique och l'ellipse proprement dite. **La fausse ellipse** är en typ av "falsk ellips", där aldrig någon komplett formulering har funnits, t.ex. i ordspråk, men också i fraser av typ: *Venez* i.st.f. *Vous venez* där subjektet är implicit.¹ Grevisse nämner också det problematiska i att definiera denna typ av satsförkortning som ellips, eftersom det inte handlar om någon egentlig utelämnning, men att grammatiker tyvärr ofta överanvänder termen ellips, vilket skapar förvirring av definitionen (Grevisse:276). **L'ellipse étymologique** innebär att det har skett en reduktion, men vi upplever det inte längre som en utelämnning utan ellipsen är helt och hållet lexikaliserad, t.ex. *adieu* fr. *va a Dieu*, *Le 16 janvier* fr. *le 16e jour du mois de janvier*).² Den sista ellipstypen, **l'ellipse proprement dite** (\approx den äkta ellipsen) tvingar lyssnaren eller läsaren att söka i kontexten, eller i situationen efter de element som utelämnats och utan vilka

¹ Coordination implicit § 259 b.

² Nyrop betraktar l'ellipse étymologique som l'ellipse proprement dite. Han utgår då från en språkhistorisk aspekt.

frasen i fråga skulle vara obegriplig, t.ex. *Un café noir et un crème*. Det är denna, l'ellipse proprement dite, som svarar mot SAG:s anaforiska och deiktiska ellipser. Ett specialfall av l'ellipse proprement dite är **la suspension**, där talaren avbryter sig själv, t.ex. för att hota någon: *Si tu continues à m'agacer ...*, eller för en välkänd formulering: *Quand on parle du loup ...* Grevisse tar även upp **brachylogie**, som har en mer generell betydelse än ellips och beskriver det faktum att man använder en kortare formulering utan ändrad betydelse, t.ex. *Je pense partir demain* i.st.f. *Je pense que je vais partir demain*. Det finns även här en fara att använda termen ellips, eftersom det inte handlar om en utelämning, utan just en kortare formulering:

Mais certains lingüistes désignent par brachylogie des espèces particulières d'ellipses. Pour d'autres, c'est une expression trop brève et, par là, obscure ou irrégulière. (Grevisse: § 216:278)

Den deiktiska ellipstypen och redundansellipsen är helt överförbara på franska: *Donne-moi la jaune!* resp. *Triste qu'il plueve*. Den anaforiska ellipsen är möjlig att överföra direkt till franska om korrelatet åtföljs av ett attribut som sedan upprepas strax innan det utelämnade uttrycket. Ellipseringen medför dock en sänkt stilnivå och en stor risk för missförstånd finns, då betydelsen blir tvetydig: *Il a pris une bière allemande, et moi, une suédoise*, vilket kan tolkas som 'Han tog en tysk öl, och jag en svensk kvinna (svenska)'. Men om man ser uttrycket ifråga i skrift, kan *une suédoise* i ovanstående exempel bara betyda 'en svensk' och syftar då på att ölen är tillverkad i Sverige, eftersom nationalitetsuttryck kräver stor bokstav för att syfta på en person. Det brukliga är att man, om man stilistiskt vill uttrycka sig så korrekt som möjligt, använder sig av *en* eller en upprepning av referenten: *Il a vu un film mauvais, et moi j'en ai vu un fantastique*. Om adj.attributet är av nationalitetskaraktär och dess referent är av animat karaktär (jfr *un magasin indien*) kan franskan klara sig utan *en*, men måste behålla den framförställda artikeln framför ellipsen och ev. verbpartikel: *Mon copain a été amoureux d'une fille Suédoise, et moi d'une Norwègienne*.

L'ellipse étymologique beskrivs i SAG i viss mån under lexikaliserade ellipser. La fausse ellipse och den mer generella brachylogie motsvaras av den enligt min mening tvetydiga gruppen redundansellips, men också av SAG:s huvudsatsekvivalenter (under icke satsformade meningar). Vissa av dessa redundansellipser i replikskiften återfinns även under Grevisse's "Phrases averbales" (Grevisse § 213:273).

Grevisse's behandling av ellips

Grevisse's beskrivning av de huvudsakliga fallen av ellips utgår inte som i SAG från någon enhetlig syntaktisk utgångspunkt, utan man gör en indelning efter olika användningsmöjligheter av ellips. Beskrivningen är inte lika detaljerad och omspannande som SAG:s. Detta gör det hela mer lättöverskådligt, samtidigt som Grevisse inte är helt enhetligt i sin indelning. Man delar in huvudfallen av ellips i följande 6 grupper: dialoger, samordnade fraser och satser, komparativa satser, substantiv med attribut, framför prepositionsattribut/prepositionsobjekt, efter verben *devoir*, *pouvoir*, *dire* och *croire*. Jag ska här ge exempel på dessa ellipsfall, samt hänvisa till var motsvarande ex. behandlas i SAG.

Ellips i dialog (ex. *Où est-il? Ici*) återfinns i SAG som ellips av sats (SAG 4:964,968ff.), men denna typ av ellips tas även upp som konventionaliserade icke-satsformade meningar under huvudsatser (SAG 4:741). Man skulle kunna hävda att denna typ av repliksvar är en högst konventionaliserad konstruktion, här som svar på frågan "Où?". I Grevisse förs dock inte diskussionen om gränsdragning, utan man konstaterar att det här rör sig om ellips.

Ellips i samordnade led (ex. *Je partirai sans ou avec votre permission.*) redovisas i SAG under samordning (kap. 42). Ett specialfall av ellips vid av samordning i franskan är när samordnade fraser eller satser har samma verb, och detta inte upprepas:³ *La plus âgée avait peut-être huit ans, la plus jeune six ans*. Ett krav är att det ellipserade verbet är böjt efter samma person och numerus som dess korrelat, men detta överensstämmer dock inte alltid med verkligheten: *J'avais vingt-trois ans; toi, dix-huit*.

I komparativa satser utelämnas vanligen det som redan har sagts: *Le malade allait moins bien que la veille*. Det utelämnade verbet kan vara i annat numerus, genus, modus, tempus än dess korrelat: *Mon père, que j'appelais M. Seurel, comme les autres élèves*. Ibland är det direkta objektet utbytt mot en prepositionsfras: *On s'est mit à parler allemand, avec la même aisance que tout à l'heure pour le français*.

Substantiv med attribut utelämnas andra gången, om det redan uttryckts förut med ett annat attribut. Attributet utan substantiv står tillsammans med en bestämning som substantivet skulle ha haft: *Entre les lignes allemandes et les françaises. La grande littérature antique, c'est la grecque*. Denna kategori motsvarar SAG:s ellips av nominalfras. Som påpekats tidigare beträffande de anaforiska ellipserna på

³ Detta fall av ellips kallas ibland Zeugma (el. Zeugme), men denna term används inte i Grevisse.

franska, finns här en stor risk för missförstånd, då betydelsen i tal blir tvetydig. Stilistiskt blir även uttrycket mindre formellt när man vid dylika fall använder ellips.

Framför prepositionsattribut eller prepositionsobjekt⁴ upprepas inte ett substantiv som redan nämnts, det är inte heller utbytt mot ett demonstrativt pronomen: *Son sourire semblait ø d'une ange. L'invasion allemande bouleversa la face de la France et ø du monde.* Denna kategori är mer språkspecifik för franskan och hör ihop med franskans verbkonstruktion. Ellips av substantiv i dessa konstruktioner ska inte förväxlas med typen *J'ai rencontré l'ami de Pierre et ø de Gaston*, där det i själva verket handlar om ett substantiv med genitivbestämning och inte något prepositionsattribut som ellipseras. Det går heller inte, som i föregående grupp (substantiv med attribut) att uttrycka bestämningen framför objektet när substantivet är utelämnat: **Les robes en soie et les en laine*. Om man däremot har utsatt numerus fungerar det: *Deux robes en soie et deux en laine*.

Efter verben *devoir, pouvoir, dire, croire* m.fl. har man ofta en ellips av en infinitiv eller en fras:

- i relativsätser: *Je fais tous les efforts que je peux ø.*
- i komparativa sätser: *Il m'a aidé autant qu'il a pu ø.*
- i temporära och konditionella sätser, framförallt efter *pouvoir*, och *vouloir*: *Viens quand tu peux ø.*
- i svar: *Je sais ø.*

Gränsdragningsproblematik i SAG

SAG påpekar att de tre typerna av grammatisk ellips sinsemellan är oklart avgränsade och otillräckligt undersökta. Indelningen ligger heller inte till grund för den fortsatta beskrivningen, utan där redovisas ellipserna med utgångspunkt i de syntaktiska enheterna inom vilka utelämnning har skett: nominalfrasen, rektionen i prepositionsfrasen, objektet i verbfrasen, infinitivfrasen som objekt, samt satsen. SAG:s beskrivning av ellipsen spänner över hela 32 sidor, medan Grevisse's beskrivning upptar 11 sidor. Denna stora skillnad i sidomfång är av vikt vid en jämförelse mellan de båda grammatikorna och följaktligen är ellipsbegreppet i SAG vidare och mer detaljerat beskrivet än vad det är i Grevisse. Eftersom ellipskapitlet är så omfattande i SAG ska vi här

⁴ I SAG motsvaras detta av 'objektliknande adverbial'.

endast ta upp vissa av de gränsdragningsvårigheter som återfinns i SAG:s indelning.

Vi ska närmare studera några av de fall då SAG:s definition av ellips vållar vissa problem. Först och främst gäller detta mellan strukturer med grammatisk ellips och icke satsformade meningar (speciellt fallen med huvudsatsekvivalenter). Vidare, ellips av rektion i prepositionsfras, ellips av infinitivfras och nominalfras som objekt, samt ellips av kvesitiv sats.

Gränsen mellan grammatisk ellips och icke satsformade meningar vilka kan fungera som självständiga yttranden är mycket vag:

Om subjektet och/eller det finita verbet i en mening som saknar något av dessa led entydigt kan suppleras ur kontexten eller talsituationen, räknas meningen inte som en huvudsatsekvivalent utan som en elliptisk sats (Ellips§1). Gränsfall mellan ellips och icke statsformad mening utgörs framför allt av konstruktioner där det utelämnade ledet kan suppleras därför att det väsentligen har strukturell funktion och inte bidrar till betydelsen utöver vad som redan framgår av de utsatta leden (redundansellips). (SAG 4:831)

Denna problematik i avgränsning är påfallande om man jämför följande exempel:

- 1a) En/Det var en} söt flicka det där
- 1b) Trist/Det är trist} att det regnar
- 1c) Lycklig/Lycklig är} den som tror på sig själv
- 1d) Varför/Varför ska jag} vänta?
- 1e) Ska bli trevligt/Det ska bli trevligt} att gå på bio i kväll

Dessa står samtliga grupperade under redundansellipser, men finns även upptagna under huvudsatsekvivalenter (SAG 4:806–831, 946, 955–967). Gränsfallen gäller särskilt vid anaforiskt subjekt + kopula (1a)), expletivt subjekt + kopula (1b)), kopula eller annat betydelsefattigt verb (1c), 1e)), interrogativa adverb som interrogativa led (1d)). De två begreppen, redundansellips och huvudsatsekvivalenter åtskiljs av SAG på följande sätt:

I de flesta fall kan en huvudsatsekvivalent visserligen mer eller mindre naturligt parafraseras med en huvudsats där den fras som utgör ekvivalenten ingår som primärt led (vanligast predikativ eller objekt), men parafrazen kan åtminstone lexikalt göras på flera olika sätt, och det finns inte någonting i kontext eller talsituation som utpekar en unik suppling. Därigenom skiljer sig huvudsatsekvivalenterna från de konstruktioner vilka i denna grammatik redovisas som ellipser (Ellips§1). Många uttryck är dock gränsfall och kunde redovisas antingen som ellipser eller som huvudsatsekvivalenter. (SAG 4:807)

Det rör sig alltså om huruvida suppleringen av utelämningen kan utpekade som unik eller inte. Om parafraseringen kan göras på flera sätt eller inte, med andra ord om korrelatet är tydligt utpekande eller ej. Om vi tittar på ovanstående exempel (1a–e)) igen, hur skulle de möjliga parafraseringarna kunna se ut?

- 2a) En/Det var en/Det är en} söt flicka det där
- 2b) Trist/Det är trist} att det regnar
- 2c) Lycklig/Lycklig är/Lycklig vore} den som tror på sig själv
- 2d) Varför/Varför ska jag/Varför skulle jag/Varför ska jag inte etc.} vänta?
- 2e) Ska bli trevligt/Det ska bli trevligt/Det vore trevligt} att gå på bio i kväll

Av detta kan vi dra slutsatsen att endast exempel (1b)), står kvar som ellips med SAG:s definition ovan. Eftersom ytterligare gränsdragning än möjlighet till unik suppling eller ej inte ges i SAG kan man som läsare här ifrågasätta varför de övriga exemplen kategoriseras som ellipser. Ur semantisk synvinkel kan man dock hävda att det bara finns en parafrasering, men denna förklaring ges inte i SAG. Längre fram i SAG diskuterar man återigen gränsdragningen mellan ellips och icke satsformade huvudsatsekvivalenter när det gäller utelämnat expletivt subjekt och dess kopulaverb i satser med final postponerad bisats eller en infinitivfras:

Gränsen mellan grammatisk ellips av ovanstående typ och icke satsformade huvudsatsekvivalenter är vag. Ellipsen förekommer oftast vid predikativ som uttrycker en värdering och den är inte sällan tämligen konventionaliserad. Konstruktionen är då ofta så konventionaliserad att den snarast bör uppfattas som icke-elliptisk, dvs. som en icke satsformad mening. (SAG 4:967)

Här verkar det dock som om man lutar åt att betrakta dessa satser som icke-elliptiska, vilket jag gärna vill hålla med om. Bedömningen om konventionaliserad konstruktion eller ej, är dock vag och tycks ganska godtycklig. Det bör vara en fråga som i viss mån varierar beroende på språkbrukarens bedömning av konventionaliseringsgrad, vilket inte gör saken lättare att bedöma.

Vid många av gränfallen mellan ellipser och huvudsatsekvivalenter kan man framhålla att de saknar korrelat, vilket dock i ellipsdefinitionen inte krävs (enl. SAG), utan endast är ofta förekommande. Diskussionen huruvida ett korrelat förekommer eller ej är intressant. Eventuellt skulle ett korrelattvång eliminera en del tvetydigheter i gränsdragningarna. Den anaforiska ellipsens korrelat återfinns i frasen/satsen och den deiktiska ellipsens korrelat skulle då finnas i talsitua-

tionen och kunna suppleras utifrån kännedom om denna. Redundansellips skulle delvis försvinna, vilket i sin tur skulle underlätta gränsdragningen mot bl.a. huvudsatsekvivalenter.

Utelämnning av formord som är redundanta i sin konstruktion räknar dock SAG *inte* som ellips, utan som avsaknad av artikel, preposition, infinitivmärke, subjunktion m.m. (problematiken tas även upp under kvesitiva bisatser):

- 3a) Glad (över) att du kom.
- 3b) Han lovade (att) vara närvarande.
- 3c) Bilen (som) han körde.

Som förklaring ges att det är omöjligt att avgöra om konstruktionen med eller utan formordet ska anses som det primära (SAG 4:947). Om man i SAG hade genomfört detta konsekvent, dvs. om man med ellips menade uteslutning av en primär konstruktion, skulle då följande fraser räknas som ellipser eller inte?⁵

- 4a) Lycka till (Jag önskar dig lycka till)
- 4b) Edith Piaf (Jag heter Edith Piaf)
- 4c) Nog om detta (nu får det vara nog om detta)
- 4d) Tror jag inte (det tror jag inte)
- 4e) När ska du ha semester sa du? 30 juni.

Ovanstående exempel visar att ellipsbegreppet i SAG är alltför oklart. Hade man varit mer restriktiv i själva definitionen av begreppet ellips hade man vunnit i stringens i sin beskrivning. Jag anser att den utvidgade definitionen har medfört en försvagning i beskrivningen. Detta gäller framförallt definitionen av redundansellips, där Grevisse har placerat in de flesta dessa under 'phrases averbales' ('verblösa fraser') och det vidare begreppet 'brachylogie', men också den 'falska ellipsen' (la fausse ellipse), vilket medför att SAG:s redundansellips i Grevisse är indelad under andra begrepp, och man har inte främst sett dem som strukturella utelämnningar.

I beskrivningen av ellips av rektion i prepositionsfras uppstår en problematik i gränsdragningen mellan absolut användning av transitiva verb eller av prepositioner och ellips av objekt respektive rektion på grund av deixis eller anafor. Exempel på detta är följande mening:

- 5) *Pappan kokade kaffe i köket och Olle lekte utanför.* [ellips ≈ utanför köket; absolut användning: ≈ utanför huset]

⁵ (4a-c) räknar SAG som icke-ellips, (4d-e) som ellips.

När en preposition ensam används som adverbial utan att den är isolerad och utan att tydlig anaforiskt eller betingad ellips förligger, redovisar SAG detta som absolut användning (SAG 4:955).

Gränsdragningen mellan ellips av infinitivfras som objekt eller inte är otydlig. Följande exempel räknar SAG som tvåledade huvudsats-ekvivalenter respektive rogativ och deklarativ huvudsats och *inte* som ellipser:

- 6a) Ska vi åka till Oslo i sommar? Kanske \emptyset det.
- 6b) Bertil har kommit tillbaka. Har han \emptyset ?
- 6c) Städa ditt rum nu. Nej, jag har inte tid \emptyset .

Enligt förklaringen i citatet som följer nedan borde även dessa exempel räknas som ellipser. Att de inte gör de bidrar till ytterligare in-konsekvens i det redan oklara begreppet.

En infinitivfras som är underordnad ett verb kan ibland utelämnas om den är identisk (så när som på verbets böjningsform) med en annan verbfras (korrelatet) i det föregående. Alternativt kan korrelatet åsyftas med göra (det) eller med det. (SAG 4:955)

Följande tre exempel räknar SAG däremot som ellips av infinitivfras som objekt:

- 7a) Nu ser den ut som den ska \emptyset .
- 7b) Hon gick inte till sängs. Hon kunde inte \emptyset .
- 7c) Vågar du \emptyset ?

Frågan är om det här handlar om utelämning av led eller inte. Jag vill hellre se även de sistnämnda exemplen (7a)–(c)) som absolut användning av verbet, dvs. som icke-ellipser. Om vi dessutom jämför exemplen dessförinnan (6a)–(c)) som inte betraktas som ellipser blir förvirringen än större i vad som verkligen är en ellips och inte.

Villkoren för ellips av nominalbisats som objekt är, enligt SAG, ofullständigt kända. Narrativa och interrogativa bisatser som objekt utelämnas ofta och SAG redovisar dem som ellipser och *inte* som absolut användning av verbet:

- 8a) Det är slut nu. Fattar du \emptyset ? Jag fattar \emptyset .
- 8b) När kommer hon tillbaka? Jag tror att allihop undrar \emptyset .
- 8c) Han var inte klok. Minns du \emptyset ? Jag minns \emptyset .
- 8d) Så grann hon var! Tycker du \emptyset ?

Det tidigare resonemanget om unik supplerings vid ellips är inte hållbart som kriterium här. Vi skulle t.ex. kunna tänka oss: *Han var inte*

klok. Minns du tiden dessförinnan?/Minns du inte?/Minns du hans ... Jag minns ingenting/Jag minns att han inte var klok/Jag minns en gång... Naturligtvis kan man betrakta 8a)–d) som ellipser, eftersom man gärna kan fylla ut dem med en infinitivfras, men man kan också argumentera mot att innefatta dessa typer av satser som ellipser eftersom de mycket väl kan uppfattas som deklarativa resp. rogativa huvudsatser (jfr ex. 6a)–c)).

Svagheter i SAG:s redovisning av ellips i sats beror på samma gränsdragningssvårigheter som tidigare. Bisatskärnan i en kvesitiv bisats som utelämnats och kan tolkas med hjälp av identisk föregående kontext, räknas som ellips av satskärna. Ellipsen är möjlig när bisatskärnan står som objekt, rektion i objektliknande adverbial eller som egentligt subjekt:

- 9a) Hon har blivit miljonär. Jag struntar i hur ø.
- 9b) Beata skrek, det var ovisst varför ø.
- 9c) Någonting hade förändrats med henne. Han förstod inte vad ø.

Kvar står den interrogativa satsen med utelämnad kvesitiv bisats. Den föregående kontexten (korrelatet) ger en tolkning av den interrogativa satsen som en ellips av den kvesitiva bisatsen när satsen slutar som den gör i ex. 9a)–9c). Men om man föreställer sig en annan fortsättning på satserna finns flera möjliga utfyllnader. Exempel 9a) skulle t.ex. kunna fortsätta med: *Jag struntar i hur hon gör av med pengarna.* I så fall skulle det inte längre röra sig om en ellips. Men det är viktigt att här skilja på möjlig tolkning av den angivna utelämningen och möjlig fortsättning av satsen.

Ytterligare exempel på samma gränsdragningssvagheter är ellips av kvesitiv sats som fundament och ellips av satskärna i kvesitiv huvudsats:

- 10a) Hon lappade helt sonika till honom. Varför ø?
- 10b) Hon flyttade till Danmark. När ø?
- 10c) Han kommer i morgon. Varför ø?

Kravet för att räkna dessa meningar som elliptiska är att både den ut-sagda och den elliptiska huvudsatskärnan syftar på samma sakförhållande. Vissa elliptiska konstruktioner räknar SAG som konventionaliserade som icke satsformade meningar inledda med interrogativt led. Övriga bisatser där ellips förekommer räknas även de som lexikaliser-

ade.⁶ Man kan ifrågasätta varför inte ovanstående exempel inte också förs dit, men någon vidare förklaring till detta ges inte.

Diskussion

Kriterierna som använts för indelningen i Grevisse bygger på fraskan och skillnader mellan språken är naturligtvis av betydelse här. Grevisse's modell är mer pragmatisk, och betydligt mindre omfattande än den i SAG. Att beskrivningen av ellips upptar så pass stor plats i SAG är intressant eftersom man här närmar sig dialoggrammatik. SAG gör försök till en systematisk syntaktisk indelning, men detta får komplicerade följder, speciellt vad gäller ellips av objekt och satser och redovisningen av ellipser är mer svårgreppbar än den i Grevisse. Varken Grevisse's eller SAG:s modell är helt slipad och klar, vilket beror på att mängden ovissheter kring ellipsanvändandet är stor och, som SAG ofta påpekar i sin framställning, att det ännu inte finns någon klar bild av fenomenet ellips. Grevisse's indelning av ellipsfall är mer lättillgänglig än SAG:s, speciellt för den "allmänt språkintresserade", som SAG i sin inledning menar att grammatiken vänder sig till. Detta har dels att göra med den större del av fraser och satser med utelämnning som SAG vill täcka med ellipsbegreppet, dels med inkonsekvenserna i avgränsningen som förvirrar läsaren ytterligare. Skillnaden mellan det som Grevisse kallar **brachylogie** och ellips bygger på definitionen av **ellips** som en utelämnning med ett semantiskt bortfall. Brachylogie däremot, innebär en kortare formulering med ekvivalent innehåll utan semantiskt bortfall. Denna avgränsning av ellipsen, menar jag, underlättar gränsdragningen mellan ellips och icke-ellips. Om SAG hade använt sig av detta begrepp hade en del vagheter i avgränsning mot icke satsformade meningar försvunnit. Men det uppstår en polemik i denna diskussion, för man skulle här kunna hävda, precis som när man försvarar en mer restriktiv definition av ellipsen, att även brachylogie definitionsmässigt, i sin tur, kan vålla samma problem som en utvidgning av ellipsbegreppet och i pedagogiskt hänseende avkräva en indelning av olika "brachylogie-typer". Även om SAG:s ellipsdefinition hade vunnit på att vara mer restriktiv, väcker redovisningen intressanta frågeställningar om vad som är en ellips eller ej.

⁶ Uttrycken *om inte, om möjligt, om nödvändigt* betraktas i SAG som lexikaliserade ellipser av konditionala bisatser.

Litteratur

- Chevalier, J.-C., C. Blanche-Benveniste, M. Arrivé & J. Peytard [1964] 1991. *Grammaire du français contemporain*. Paris: Larousse.
- Grevisse M. [1936] 1993. *Le Bon Usage*. 13 ed. Paris: Duculot.
- Nyrop K. 1927. *Études de grammaire française*. Köpenhamn.
- Riegel, M., J.-C. Pellat & R. Rioul 1994. *Grammaire méthodique du français*. Paris: PUF.
- Teleman, U., S. Hellberg & E. Andersson (red.) 1999. *Svenska Akademiens grammatik (SAG)*. Stockholm: Norstedts förlag.
- Thorell, O. 1973. *Svensk grammatik*. Stockholm: Esselte studium.

"Ordinarie platser" och "övergivna spår"

Elisabet Engdahl

Institutionen för svenska språket, Göteborgs universitet

En ytnära grammatik

I inledningen till Svenska Akademiens grammatik (SAG) skriver författarna att de har strävat efter att göra grammatikens beskrivning så ytnära och konkret som möjligt eftersom den är avsedd att vara en handbok för både språkvetare och andra språkintresserade.

En ytnära beskrivning av den typ som ges i denna grammatik undviker att anta sådana abstrakta underliggande strukturer som inte sätter tämligen direkta spår i den språkliga ytan. Huvudsyftet är alltid i första hand att visa hur de möjliga meningarna faktiskt låter eller ser ut. (SAG 1:17)

Låt oss se närmare på vad detta resonemang leder till beträffande satsens struktur i svenska. I kapitel 28 Satsens struktur används positionsscheman för att visa olika ordföljder. Här följer man en lång tradition i nordisk språkvetenskap (jfr t.ex. Diderichsen 1957, Thorell 1977). Det kan vara intressant att se hur man introducerar sådana scheman i SAG:

Ordföljden i de olika satserna kan beskrivas med hjälp av positionsscheman. I schemats positioner står *flyttbara* eller *isolerbara* led, dvs. led som i sin helhet kan få en annan position i förhållande till satsens övriga led eller som blir kvar när andra led placeras på andra ställen i satsen. Sådana led är t.ex. subjekt, objekt, adverbial, finit verb. (SAG 4:7, min kursivering)

I tidigare grammatiker har man vanligen antagit två olika scheman som benämnts huvudsattschema respektive bisattschema. I SAG utgår man från den relativa ordningen mellan satsadverbial och det finita verbet och de två ordföljdstyperna kallas följaktligen *af-sats* (adverbialet före det finita verbet) och *fa-sats* (det finita verbet före

adverbialet). Här följer två exempel på positionsscheman för af-sats och fa-sats.¹

SCHEMA 1. *Positionsschema för af-sats*

Initialfält Inledare	Mittfält			Slutfält		
	Subj	Advl	Fin.verb	Verb	Obj	Ö.advl
(a) eftersom	Per	inte	vill	träffa	någon	nu
(b) vem	Per	inte	vill	träffa	[-]	nu

SCHEMA 2. *Positionsschema för fa-sats*

Initialfält Inledare	Mittfält			Slutfält		
	Fin.verb	Subj	Advl	Verb	Obj	Ö.advl
(c) Nu	vill	Per	inte	träffa	någon	[-]
(d) Per	vill	[-]	inte	träffa	någon	nu
(e) Vem	vill	Per	inte	träffa	[-]	nu

Positionerna i mittfälten och slutfälten anger satsledens funktion. En nominalfras i mittfältet har den grammatiska funktionen subjekt medan en nominalfras i slutfältet fungerar som någon sorts objekt. I initialfältet hittar vi olika sorters inledare. En af-sats kan inledas med en subjunktion, som i exempel (a) i Schema 1. Både af-satser och fa-satser kan inledas med en fras som har satsledsfunktion i satsen, exempel (b)–(e). En sådan inledare kallas i SAG *satsbas*. För att avgöra vilken satsledsfunktion satsbasen har i en given sats måste man identifiera den ordinarie platsen för satsbasen. Denna markeras i SAG med [-].

Ordinarie platser

I beskrivningen av svensk ordföljd i SAG antar man alltså att det finns kanoniska positioner för de olika satsleden. Det är också möjligt att flytta led från de ordinarie platserna t.ex. till inledarpositionen. Det är värt att notera att man explicit talar om flyttbara led och att man antar att satsbasen har en ordinarie plats, någonstans i mittfältet eller slutfältet. Detta tankesätt påminner mycket om analyser i generativ grammatik som innebär att vissa satser är härledda genom en flyttningstransformation som flyttar ett led från en position i

¹ I SAG ges både översiktliga scheman för hela satsen samt mer detaljerade scheman för de olika fälten. Jag anger här de primära satsledens positioner i ett schema.

djupstrukturen till en annan position i ytstrukturen. Som argument för en sådan analys brukar man visa att en sats med en inledande fras, en satsbas, är ogrammatisk om det inte finns någon tom position inuti satsen. Jämför de grammatiska satserna (d) och (e) ovan med följande ogrammatiska versioner.

Inledare	Fin.verb	Subj	Advl	Verb	Obj	Ö.advl
(d') *Per	vill	Lisa	inte	träffa	någon	nu
(e') *Vem	vill	Per	inte	träffa	Lisa	nu

Ett ytterligare skäl till att markera den ordinarie platsen för satsbasen är att det kan förklara varför vissa satser är tvetydiga. Följande exempel kan tolkas på två sätt, vilket anges av parafraserna.

- (1) a Vem träffade Lisa igår?
 b Vem var det som träffade Lisa igår?
 c Vem var det Lisa träffade igår?

Om vi analyserar satsen med hjälp av satsschemat ser vi att satsbasen *vem* kan ha sin ordinarie plats antingen på subjeksplatsen eller på objektsplatsen.

Inledare	Fin.verb	Subj	Advl	Verb	Obj	Ö.advl
(1a) Vem	träffade	[-]			Lisa	igår
(1b) Vem	träffade	Lisa			[-]	igår

Jag nämnde i föregående avsnitt att SAG strävar efter att ge ytnära beskrivningar av hur svenska meningar faktiskt låter eller ser ut. När författarna då inkluderar [-] som en markering för satsbasens ordinarie plats gör man följaktligen ett visst avsteg från principen om ytnärhet. I talad och skriven svenska markeras ju inte tomma positioner på något märkbart sätt. Här har SAG snarast valt en kompromiss mellan strävan efter ytnärhet och behovet att redovisa information som är väsentlig för att avgöra hur satsen kan tolkas. *

Två scheman eller ett?

Om vi jämför af-schemat och fa-schemat närmare ser vi att de endast skiljer sig beträffande ordningen av led i mittfältet. I af-satser kommer det finita verbet sist i mittfältet, och i fa-satser kommer det finita

verbet först. Ordningen mellan subjekt och adverbial är densamma i båda schemana.¹ Platzack (1986, 1987, 1998) har föreslagit att man i språkbeskrivningen bör ta fasta på att det som skiljer de två schemana åt är just det att det finita verbet står på olika plats. I stället för att anta två olika scheman för fa-satser (huvudsatser) och af-satser (bisatser) kan vi anta att den grundläggande satsgrammatiska ordföljden i svenskan kan beskrivas med ett gemensamt schema där positionen efter inledaren kan härbärgera antingen det finita verbet eller en subjunktion. Platzack kallar denna position *typplats* eftersom ledet där bestämmer satsens typ. Om där står ett finit verb får vi en huvudsats (fa-sats) och om där står en subjunktion får vi en bisats (af-sats). Vi illustrerar hur det kombinerade schemat fungerar för några av de satser vi redan sett på.

SCHEMA 3. *Kombinerat schema för af- och fa-satser*

Inledare	Typplats	Subj	Advl	Fin.verb	Verb	Obj	Ö.advl
(a")	eftersom	Per	inte	vill	träffa	någon	nu
(d")	Per	vill	[-]	inte	[-]	träffa	någon
(e")	Vem	vill	Per	inte	[-]	träffa	[-]
(f")	vem	som	[-]	inte	vill	träffa	någon

Precis som i Schema 1 och 2 har jag markerat den ordinarie platsen för satsbasen. Dessutom har jag markerat det finita verbets ordinarie plats i de fall det står på typplatsen (d", e") Det sista exemplet (f") visar att det finns skäl att anta både en inledarplats och en typplats även i bisatser, speciellt i interrogativa bisatser vars subjekt utgör satsbas.

¹ Ordningen mellan subjekt och adverbial är i verkligheten inte alls så fast som man leds att tro av de positionsscheman som återfinns i Kapitel 28 Satsens struktur. I själva verket är det mycket vanligt att satsadverbial kommer före subjektet, både i fa-satser och i af-satser.

- (i) Nästa dag gick inte min kusin till sitt arbete.
- (ii) eftersom inte min kusin gick till sitt arbete

Denna ordföljd omnämns i SAG, men inte i direkt anslutning till satsschemana i §3–5 utan först i §8. *Norsk referansegrammatikk* följer Diderichsen närmare och antar att det finns två platser för satsadverbial, en före och en efter subjektet (Faarlund et al. 1997:859ff). En läsare som jämför satsschemana i de norska och svenska referensgrammatikerna får följaktligen intrycket att skillnaderna i ordföljd mellan norska och svenska är större än de kanske är i verkligheten.

Retorik eller teoretiskt val?

I Kapitel 28 Satsens struktur omnämns möjligheten att ha ett gemensamt schema helt kort i en anmärkning (4:8): "I vissa nyare grammatiska teorier beskrivs skillnaden mellan af-sats och fa-sats som en skillnad i det finita verbets placering, och man skulle då kunna nöja sig med ett ordföljdsschema." Ett exempel på ett sådant schema visas även. Man motiverar inte där varför man inte valt denna beskrivningsform. Det gör man däremot i Inledningen i del 1. Citatet ovan från SAG 1:37 fortsätter:

Ibland innebär ytnärheten mest ett val av en viss terminologi och retorik. Ibland innebär valet av beskrivning ett verkligt teoretiskt val. Föreliggande framställning utgår t.ex. från två scheman för satsers ordföljd, det som normalt följs i huvudsatser och det som normalt karakteriserar bisatser. Med en mera abstraherande beskrivningsapparat skulle båda satsernas ordföljder ha kunnat beskrivas inom ramen för ett enda schema. De olika satsstrukturerna hade då uppfattats som resultatet av olika delvis obligatoriska flyttningar (med *spår* kvarlämnade på de *övergivna* platserna i en underliggande struktur). [...] Att motivera de regler som ger en sådan – i och för sig intressant – lösning kräver att en rad teoretiska bakgrundsantaganden presenteras och accepteras. Denna grammatiks mera ytnära beskrivning ger mera direkta men mindre generella regler för hur leden i svenska satser är ordnade. Vilken beskrivning som är den psykologiskt mest realistiska är ännu svårt att bedöma. (SAG 1:37f., min kursivering)

Här ger författarna sina skäl till att de inte valt att beskriva svensk ordföljd med ett gemensamt schema. De anger tre skäl: man behöver då använda en "mer abstraherande beskrivningsapparat", satsstrukturerna skulle då vara resultatet av "delvis obligatoriska flyttningar" och dessa flyttningar måste lämna spår på "de övergivna platserna i en underliggande struktur". Men hur förhåller sig författarnas egen beskrivning till dessa egenskaper? Vi börjar med de obligatoriska flyttningarna. Vi erinrar oss att författarna faktiskt talar om 'flyttbara' led i olika positioner när de introducerar af-schemat och fa-schemat. Exempelen på olika ordföljder illustrerar vidare att satsbasen, dvs. satsledet i inledarposition, förutsätter någon sorts flyttningsbegrepp. Givet att alla satser med satsbas involverar en relation mellan satsbasen och dess ordinarie plats framkommer att även SAG laborerar med ett abstrakt antagande om flyttning av led. Vi går vidare till de övergivna spåren. Vi såg ovan i SAGs ordföljdsscheman att den ordinarie platsen för satsbasen markerades på ett särskilt sätt som gjorde det möjligt att rekonstruera vilken satsledsfunktion satsbasen har. Jag kan inte se att det är annat än en retorisk skillnad

mellan SAGs ordinarie platser och den abstraherande beskrivningsapparatens övergivna spår. I båda beskrivningarna redovisar man i en struktur (den ytnära strukturen) positionen för en kanonisk placering av ett eller flera led. Därigenom berikar man den ytnära strukturen med ytterligare information, av mer abstrakt natur. Båda beskrivningsmodellerna verkar anse att den ytterligare informationen om ordinarie plats är nödvändig för att förklara skillnaden i grammatikalitet mellan t.ex. (d) och (d') ovan eller tvetydigheten hos (1).

Det verkar alltså som två av de karakteristiska dragen för den abstraherande beskrivningen även gäller för författarnas egen beskrivning. Nu återstår frågan huruvida de som förespråkar ett gemensamt schema använder en *mer* abstraherande beskrivningsapparat än SAGs författare. Båda beskrivningsmodellerna markerar alltså tomma positioner. Om vi jämför Schema 1–2 och Schema 3 noga ser vi en möjlig skillnad. I Schema 1–2 anges högst en tom ordinarie plats i varje mening, dvs. satsbasens ordinarie plats. I Schema 3 ser vi två tomma positioner i vissa satser, nämligen i fa-satser med satsbas. Där anges den ordinarie platsen både för satsbasen och det finita verbet. Är det detta författarna syftar på när de talar om 'mer abstraherande'?

I Kapitel 35 Satsbaser, när författarna behandlar Satsbas med satsledsfunktion i underordnad sats (satsfläta) §10–16 ges exempel där mer än en tom position är markerad (SAG 4:425).

- (2) a *Mamma*_a vet jag inte *vad*_b jag gav [-]_b till [-]_a.
 b *Boken*_a vet jag inte *vem*_b jag gav [-]_a till [-]_b.

I dessa exempel har satsbasen sin ordinarie plats i en interrogativ bisats, som också inleds med en satsbas och som följaktligen har två tomma ordinarie platser. I sådana exempel spelar ordningen mellan de tomma ordinarie platserna en viss roll, vilket SAG förklarar på följande sätt.¹

Om bisatsen har en egen satsbas är det ofta naturligare om den överordnade satsens satsbas korresponderar med en tom plats som står senare i satsen än den tomma plats som korresponderar med bisatsens egen satsbas. Många språkbrukare finner därför [2a] naturligare än [2b]. (SAG 4:425)

¹ I litteraturen beskrivs ofta detta som att man undviker korsande dependenser, jfr Fodor (1978). Detta verkar vara tydligare i svenska än i norska (Christensen 1982, Engdahl 1982).

För att tydliggöra korrespondensen mellan satsbaserna och de tomma platserna använder SAG här en sorts samindicerung. Detta förfarande påminner starkt om bruket inom generativ grammatik att visa beroendeförhållanden mellan t.ex. spetsställda led och deras ordinarie platser genom samindicerung av led och spår.¹

Dessa exempel visar att det inte kan vara antalet tomma ordinarie platser som avgör graden av abstrakthet. Skillnaden måste ligga i att antagandet om tomma platser spelar en annan roll i den mer abstraherande teorin.

Vilken roll spelar teorin?

Vi har sett att författarna till SAG för fram valet mellan ett gemensamt ordföljdsschema för alla satstyper eller två skilda ordföljdsscheman för huvudsats och bisats som ett exempel på ett verkligt teoretiskt val. Men när vi tittade närmare på de teoretiska antaganden som SAGs sats-scheman vilar på fann vi att det inte var någon större skillnad beträffande vilken sorts information man presenterar i sattschemana. Det förefaller alltså som att valet mellan ett eller två scheman snarare är ett retoriskt val. SAG undviker konsekvent att använda termer som introducerats inom transformationsgrammatiken. Ibland ersätter man dem med egna nya termer, t.ex. satsbas, annex. Ofta använder man ett beskrivande uttryck som "ordinarie plats" som inte uppfattas som en teknisk term trots att det betecknar samma företeelse som den teoretiskt mer belastade termen "spår". Innehållsligt ansluter sig alltså SAG närmare till beskrivningstraditionen inom generativ grammatik än man ger sken av. *

Trots detta vore det fel att sluta sig till att SAG inte gjort några verkliga teoretiska val. Det viktigaste teoretiska valet ligger kanske i att man har haft som mål att skriva en deskriptiv grammatik för svenskan som bygger på traditionell grammatik. Den uttalade ambitionen har varit att beskriva hur svenska satser låter och ser ut. Andra, mer teoretiskt orienterade forskare, har som mål att försöka förklara den variation som finns t.ex. i svensk ordföljd. SAG uppnår sitt

¹ I översikten till avsnitten om Satsfläta står: "I de följande paragraferna anges i redaktionella exempel den ordinarie platsen för satsbasens satsledsfunktion i den underordnade satsen med [-], dvs. med tecknet för underförstått led" (SAG 4:419). Däremot markerar man inte den ordinarie platsen i autentiska exempel. Man kan fråga sig varför de gör denna skillnad, särskilt som många av de redaktionella exemplen bygger på autentiska exempel. Ibland markeras ordinarie platser även i autentiska exempel: *Det vet jag många som har sagt [-].* (T) (SAG 4:423)

deskriptiva syfte genom att presentera två sinsemellan orelaterade satsscheman. I princip kunde ett av schemana lika gärna haft en helt annan ordning mellan satsleden. T.ex. kunde man haft ett fa-schema där subjektet måste stå på andra position, som i följande hypotetiska schema.

SCHEMA 4. *Hypotetiskt positionsschema för fa-sats*

Initialfält	Mittfält			Slutfält		
	Inledare	Subj	Fin.verb	Advl	Verb	Obj
(c'') Nu	Per	vill	inte	träffa	någon	[-]
(e'') Vem	Per	vill	inte	träffa	[-]	nu

Detta är förstås inte en möjlig ordföljd för svenska språket såsom det talas nu. Men varför inte? Teoretiskt orienterade grammatiker som Platzack försöker förklara både detta faktum och den faktiska variation som förekommer genom att utgå från att ordföljden i svenska huvudsatser och bisatser är relaterad på ett systematiskt sätt. Genom att ha ett gemensamt schema med en typplats blir det tydligt att det finita verbet står i komplementär distribution med subjunktioner i svenska. Detta är nu inte något utmärkande för svenska utan verkar vara karakteristiskt för många av de germanska språken (den Besten 1983, Platzack 1985). Det är tråkigt att detta samband bara omnämns i en anmärkning i SAG.¹

Låt mig avslutningsvis ta upp författarnas påstående att det skulle krävas att en rad teoretiska antaganden presenteras och accepteras för att motivera det alternativa gemensamma schemat. Jag hoppas ha visat i denna uppsats att dessa teoretiska antaganden görs även av författarna till SAG. Detta gäller både antagandet att led kan flytta och behovet att markera ordinarie plats. Dessa antaganden finns implicita i den grammatiska beskrivningstradition som SAG ansluter sig till. Det är förvånande att SAGs skarpsinniga och belästa författare inte gör detta samband mellan traditionell och generativ grammatik tydligare utan i

¹ Den läsare som till äventyrs blir nyfiken på vilka nyare grammatiska teorier som åsyftas i SAG 4:8, Anmärkning 2, får gå till Svensk grammatisk bibliografi i band 1 där samtliga referenser samlats kapitelvis. För kapitel 28 Satsens struktur finns drygt 70 referenser. Om man inte redan är insatt i de senaste 30 årens forskning kring satsstruktur och redan från början vet vilka författare man ska leta hos har man ett ganska digert arbete framför sig. I *Norsk referansegrammatikk* har man löst problemet med att ange relevanta referenser på ett sätt som gör det lättare för framtida språkforskare. Där grupperas referenserna tematiskt efter varje kapitel.

stället talar om verkliga teoretiska val när dessa vid närmare påseende visar sig vara terminologiska val.¹

Litteraturförteckning

- den Besten, Hans 1983. On the interaction of root transformations and lexical deletive rules. I: Abraham, Werner (ed.), *On the Formal Syntax of Westgermania*. Amsterdam: John Benjamins. S. 47–131.
- Christensen, Kirsti K. 1982. On multiple filler-gap constructions in Norwegian. I: Engdahl & Ejerhed (eds.). S. 77–98.
- Diderichsen, Paul 1957 [1946]. *Elementær Dansk Grammatik*. (2. udgave.) København: Gyldendal.
- Engdahl, Elisabet 1982. Restrictions on unbounded dependencies in Swedish. I: Engdahl & Ejerhed (eds.). S. 151–174.
- Engdahl, Elisabet & Ejerhed, Eva (eds.) 1982. *Readings on Unbounded Dependencies in Scandinavian Languages*. (Acta Universitatis Umensis: Umeå Studies in the Humanities 43.) Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
- Faarlund, Jan Terje, Lie, Svein & Vannebo, Kjell Ivar 1997. *Norsk referansegrammatikk*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Platzack, Christer 1986. Diderichsens positionsschema och generativ transformationsgrammatik. I: *Nydanske studier & Allmen kommunikationsteori 16/17. Sætningsskemaet og dets stilling – 50 år efter*. S. 161–170.
- Platzack, Christer 1987. Huvudsatsordföljd och bisatsordföljd. I: Telemann, Ulf (red.), *Grammatik på villovägar*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Platzack, Christer 1998. *Svenskans inre grammatik – det minimalistiska programmet*. Lund: Studentlitteratur.
- Telemann, Ulf 1972. Om Paul Diderichsens syntaktiska modell. I: Telemann, Ulf, *Tre uppsatser om grammatik*. (Lundastudier i nordisk språkvetenskap C 5.) Lund: Studentlitteratur.

¹ Detta kan inte bero på bristande kännedom. Telemann (1972) tar just upp likheter mellan Diderichsen och transformationsgrammatik t.ex. vad gäller antagandet om fundamentet som en plats dit andra satsled kan flytta. I denna artikel kritiserar Telemann Diderichsen för att denne ger en "dubbel beskrivning" av satsen. "Trots att huvudsats och bisats är så lika redovisas de var för sig." (Telemann 1972:50). Tack till Sven-Göran Malmgren som påminde mig om denna artikel.

- Teleman, Ulf, Hellberg, Staffan & Andersson, Erik 1999. *Svenska Akademiens grammatik*. Stockholm: Norstedts Ordbok (i distribution).
- Thorell, Olof. 1977 (1973). *Svensk grammatik*. (2 uppl.) Stockholm: Esselte.

Informationsstruktur och den grammatiska beskrivningens gränser

Stina Ericsson

Institutionen för lingvistik, Göteborgs universitet

Iscensättning

Ett talat yttrande eller en skriven sats fungerar samtidigt på flera olika nivåer; ett ljudmönster samspelar med betydelsebilder som i sin tur sammanfogas via regler. Yttrandet eller satsen är dessutom oftast producerad i, och därmed påverkad av, ett större sammanhang – kanske en dialog eller någon form av skriven text. Olika lingvistiska beskrivningsnivåer används för att fånga olika aspekter av språket. Ofta finner man dock att gränsen mellan dessa olika beskrivningsnivåer inte är absolut, och att en beskrivning av språket på endast en nivå förblir ofullständig eller utan förklaring om fenomenet i fråga inte beskrivs även ur ett annat perspektiv.

Ett område där sammanflätningen av olika språkbeskrivningssidor – både vid produktion av den språkliga enheten och vid lingvistisk analys av denna – märks med särskild tydlighet är informationsstrukturen. Språkanvändaren blandar här element från det pågående meningsutbytet med ljud-, form- och betydelseaspekter för att producera ett yttrande begripligt för interlokutören. Språkanalytikern som väljer att tackla informationsstruktur ställs således inför valet att antingen samtidigt ta flera av dessa beskrivningssätt i beaktande, eller att söka beskriva det som tillhör var beskrivningsnivå enskilt. Svenska Akademiens grammatik (SAG) vittnar om komplexiteten hos företeelsen informationsstruktur i sin inledande, koncisa definition av termen:

informationsstruktur, ett yttrandes struktur betraktad som sättet att ordna de informationsbärande enheterna lineärt och utmärka dem prosod-

iskt för att visa vad talaren vill säga ... om något ... och vad som behövs nämnas för att få det sagt. [1:183]¹

Här omnämns således syntax, fonologi och semantik, och andra beskrivningsnivåer kan anas implicit.

Övergripande informationsstrukturella aspekter är hur ett yttrande är sammanlänkat med omgivande diskurs och med andra faktorer, och hur yttrandet förmedlar något nytt eller vad det är som sägs om det som sägs. Informationsstruktursproblematiken rör de olika medel som står till buds för språkanvändaren i förhållande till dessa aspekter, exempelvis inom det enskilda språket. Dessa medel härrör sig alltså från olika språkbeskrivningsnivåer. På ett generellt, mellanspråkligt så väl som inomspråkligt, plan råder det oenighet beträffande dels vilka beskrivningsnivåer som tillkommer informationsstrukturen och huruvida en nivå kan anses mer övergripande än andra, dels vilka basbegrepp som antas vara inblandade.

Denna oenighet avspeglas i den mångfald av litteratur som finns i ämnet, där den tar sig uttryck i existensen av ett antal olika, stundom överlappande, termer, något som åtminstone delvis är kopplat till olika syften och förhållningssätt. Här finns inte tid och möjlighet att ge röst åt denna mångfald; några exempel kan nämnas helt kort.² SAG, för det första, har i huvudsak en tvåvägsindelning mellan tema (det som det talas om) och rema (det som sägs om temat). Den tar dessutom upp fokus och kontrast, och även begreppet bakgrund. Denna sista term kontrasteras dels med tema–rema, och dels med fokus. Andersson (1976) använder topik och kommentar med ungefär samma betydelse som SAG, medan Kiefer (1976) använder de två paren tema–rema och topik–kommentar för olika indelningar av satsen. Jackendoff (1972), som en sista illustration, ser topik–kommentar som en sorts distinktion, och fokus–presupposition som en annan.

Informationsstruktur har starkt samröre med bland annat semantik och pragmatik, men verkar utföras, åtminstone i flertalet indoeuropeiska språk, i huvudsak via grammatiska och fonologiska medel. På den grammatiska sidan kan det röra sig om olika syntaktiska konstruktioner eller morfologiska markeringar som organisatorisk princip för informationsstruktur. På den fonologiska sidan är det prosodin, i synnerhet betoning, som används. Vad som används, och i hur stor grad,

¹ Hänvisningar till SAG ges antingen som [*Volym: Sida*] eller [*Volym: Kapitel: Paragraf*]. Den första formen används i huvudsak för hänvisningar till volym 1, som inte är kapitelindelad, samt för exakta siduppgifter för citat ur de andra volymerna.

² En genomgång av olika användningar av informationsstrukturella basstermer och deras förhållande till varandra finns exempelvis i Vallduv & Engdahl (1996).

skiljer sig åt mellan olika språk. I svenskan används ofta betoning, och avsaknad därav, för att framhäva, respektive minska prominensen hos, delar av en sats. Även syntaktiska medel står språkanvändaren till buds, och de båda nivåerna används även tillsammans. Liksom på många håll i språkbeskrivningen ställs grammatikskrivaren här inför problemet av att dra grammatikens gränser. Vilka delar av de som kan tänkas tillhöra andra nivåer bör tas upp för en fullständig beskrivning? För en grammatisk beskrivning av informationsstruktur i svenskan gäller problemet främst hur mycket av fonologin, och i viss mån andra beskrivningsnivåer, som skall inkluderas, samt även sättet på vilket de relevanta syntaktiska redskapen skall presenteras.

Att grammatik och prosodi har samröre är något som noterats ett flertal gånger, både vad det gäller grammatik ur ett allmänt perspektiv och i förhållande till informationsstruktur. Halliday (1967) är exempelvis en undersökning av hur intonationsmönster kan införlivas i den engelska grammatiska beskrivningen, och där noteras bland annat hur intonation markerar informationsenheter. Anward (1972) utgörs av en reflektion kring syntaktiska och semantiska begränsningar beträffande kontrastiv betoning i asymmetriska samordningar i svenskan. Gårding (1979) och Gårding & House (1985) har främst ett fonologiskt perspektiv på svenska språket, men innefattar vissa noteringar rörande fokus och hur intonation påverkar informationstyngd. Ur ett vidare perspektiv har på senare år prosodi införlivats i den grammatiska och övriga språkbeskrivningen i exempelvis språkmodeller i automatiska taligenkänningssystem (Shriberg et al. (1998), Taylor et al. (1998)). Lindström (1999), slutligen, undersöker kopplingen mellan grammatik-prosodi och social interaktion.

Hur hanteras så informationsstruktur och dragningen av grammatikbeskrivningens gränser i SAG? I avsnittet *Den snäva grammatiken* går jag igenom SAGs egna motiveringar för den gränsdragning som gjorts mellan den grammatiska beskrivningen och andra nivåer, och jag gör även en jämförelse mellan dessa motiveringar och den faktiska presentationen av informationsstruktur i grammatiken. I avsnittet *Den breda grammatiken* uppmärksammar jag därefter alternativa motiveringar i SAG, och för en diskussion runt andra möjliga beskrivningssätt. Detta ger sammantaget en bild av SAGs avgränsande av den grammatiska domänen vad det gäller informationsstruktur. Ett avslutande avsnitt skissar en sammanfattande bild av SAGs informationsstrukturbeskrivning och vad denna för med sig.

Den snäva grammatiken

Teoretiska motiveringar

SAG har en omfattande inledning som bland annat behandlar författarnas intentioner; deras syn på språkbeskrivning och vilken sorts grammatik de sökt skapa. Vad säger de i denna inledning om gränsen för grammatikens ansvarsområde i språkbeskrivningen?

På ett allmänt plan poängterar de att "[SAG] har fått en traditionell snäv avgränsning och omfattar alltså endast ordklass- och böjningslära (inklusive ordbildningslära) samt syntax" [1:32]. Detta kan ses som ett övergripande, teoretiskt förhållningssätt i SAG. Det innebär vidare att varken semantiken eller pragmatiken, å ena sidan, eller fonologin, å den andra, får en samlad framställning [1:34–35, 1:36]. SAG ser alltså en snäv grammatisk beskrivning som en nödvändig begränsning – en beskrivning som innefattar syntaktiska och morfologiska konstruktioner, vilka dock vecklas ut till bland annat semantiska och fonologiska beskrivningar när så ses lämpligt. Vidare preciserar författarna den grammatiska redogörelsen till att maximalt omfatta meningsnivån – sammanfogandet av meningar till textstycken regleras inte av grammatiska restriktioner, och hör således inte hemma i SAG.

Vad det gäller informationsstruktur och dess förhållande till språkbeskrivningsnivåer, noteras för det första att "[p]ragmatiken anses ibland också omfatta informationsdynamiken", det vill säga satsens tema–remastruktur, och att SAG finner "det ofrånkomligt att vissa typer av pragmatisk innebörd ... beaktas i en deskriptiv grammatik" [1:34–35]. Vidare förs informationsstruktur på tal i samband med stycke 7.1d, *Grammatiken sedd från betydelsesidan; Meningen sedd i sitt sammanhang*, som en av de typer av innehåll vilka är kopplade till grammatiska uttrycksmedel. Här tas begreppen tema och rema och deras karakteristika upp. Några exempel belyser kortfattat deras satspositionella egenskaper, samt även det faktum att betoning har en roll i sammanhanget, och att dessutom (den grammatiska konstruktionen) utbrytning kan ha med informationsstruktur att göra [1:45–46].

De avgränsningar som görs i SAG mellan grammatik och andra beskrivningsformer kan sålunda på ett allmänt sätt förutspås tilldela huvudscenen till en traditionell syntax och böjningslära, med påpassliga suffleringar från bland annat semantik och fonologi. I förhållande till informationsstruktur är förutsägelseerna ungefärligt de samma. De två citaten ovan indikerar för det första att informationsstrukturen är kopplad till grammatiken – även om en alternativ bild också presente-

ras enligt vilken informationsförmedling sorteras som ett pragmatiskt fenomen. För det andra antyder SAGs inledning att informationsstruktur faktiskt får en framställning i grammatikan, och att det då i synnerhet gäller de rent syntaktiska fenomenen, med vissa uppbackningar från andra språkområden. För det tredje kan nämnas att SAG i sin inledning inte intar någon fast ståndpunkt vad det gäller fenomenet informationsstrukturs rätta beskrivningsnivå. Det ges inte någon större klarhet vare sig beträffande vad som tillkommer den grammatiska beskrivningen eller vad som inte gör det. Det framgår inte heller med tydlighet att betoning är av stor vikt i sammanhanget.

Hur är så dessa inledande resonemang applicerade i praktiken, i själva grammatikan? Hur presenteras informationsstruktur, och hur är gränsen för den grammatiska beskrivningen dragen?

En titt i innehållsförteckningen ger inga informationsstrukturella antydningar. Sakregistret, å andra sidan, innehåller flera relevanta termer med förklaringar, både sådana som är kopplade till hänvisningar och sådana som inte vidare nämns i grammatiken. Hänvisningar relaterade till information och dess förmedlande finns till grammatikens alla volymer, och främst till den fjärde – den som behandlar satser och meningar. Ordet *tema* ger exempelvis sex olika hänvisningar, och *rema* sju. De informationsstrukturrelaterade hänvisningarna är spridda över bland annat kapitlen *Satsbaser*, *Egentligt subjekt*, *Annex* och *Passiv*. Redan här syns tydligt att informationsstruktur inte är ett fenomen som ges en samlad framställning i SAG, utan snarare tas upp i samband med andra ämnen.

Grammatiska konstruktioner och informationsstruktur

I vilka sammanhang hänvisas till informationsstruktur? Jag går här igenom femton olika ställen i SAG vilka innehåller relevant material.³ Dessa ställen utgör tillsammans en, vill jag påstå, någorlunda komplett bild av SAGs beskrivning av informationsstruktur, och de påträffas antingen genom termförklaringssektionen eller genom olika vidarehänvisningar. En majoritet av dessa femton behandlar enbart eller till övervägande del informationsstrukturella begrepp i *direkt* anknytning till *syntaktiska* fenomen. Det kan här vara på sin plats att göra en distinktion mellan två olika förhållningssätt. Informationsstruktur kan för

³ Dessa är, i den ordning de kommer att introduceras: [4:28:13a], [3:19:15], [4:29:30], [4:30:82], [4:30:57], [4:37:38–40], [4:34:12.1], [4:34:23], [4:29:27], [4:29:31], [3:20:29], [3:20:69], [3:21:4], [4:35:18] och [4:36:9].

mkt
relemt

det första ses som ett fenomen sammansatt av flera olika beskrivningsnivåer, och således beskrivas utifrån dessa komponenter. Uppgiften blir då att redogöra för bland annat prosodins, syntaxens och kontextens roll i informationsförmedlandet, och denna uppgift är inte nödvändigtvis grammatikens. Informationsstruktur kan så, för det andra, ses som en beskrivningsnivå i sig, och då ses utgöras av komponenter som *aktuell referent*, *ny information*, och *framhävande*, vilka grenslar flera olika andra beskrivningsnivåer. Det är detta andra förhållningssätt som växer fram vid en genomgång av SAG.

Som ett första exempel tar kapitlet *Satsens struktur* upp led som kan placeras på olika ställen i satsen, och nämner den så kallade temaprin cipen (att temat normalt kommer före remat) som en typ av ordföljds-förklaring. Här tas flera olika aspekter av detta förhållande upp, såsom postponerade led, dislokation och graden av rematiskhet hos adverbial, inklusive vidarehänvisningar. Den informationsdynamiska temaprin cipen kommer således här in i beskrivningen som en förklaring till syntaktiska konstruktioner – en förklaring till placeringen av led som på syntaktiska grunder kan ha en varierande position.

De två kapitlen om *Subjekt* och *Egentligt subjekt* har vardera en paragraf som heter *Subjektet* respektive *Det egentliga subjektet, i satsens informationsstruktur*. I subjekt-paragrafen diskuteras relationen mellan satsens tema och dess subjekt, och även kopplingen mellan subjekt som tema å ena sidan, och känt och aktuell information och bestämda nominalfraser å den andra. Paragrafen i *Egentligt subjekt* är i mycket en spegling av subjekt-paragrafen. Här tas konstruktionen med egentligt subjekt upp som medel för att rematisera ett subjekt, och obestämdhet och ny information benämns också. I det följande exemplet är *flera jourrum* inte det som satsen handlar om; denna nominalfras tillhör den informativa delen och rematiseras därför med hjälp av *Det+verb*-konstruktionen:

Martina kände sig ertappad när hon gick in i sin tunga portfölj upp till medicinjourens rum. Det låg *flera jourrum* i rad och hon ville inte bli sedd. [3:403]

Dessa två paragrafer om subjekt och egentligt subjekt tar alltså upp tema-remat som en bidragande influens till subjektets form och position: huruvida det, enkelt förklarat, är bestämt och står först i satsen, eller obestämt och placerat längre fram i satsen via ett pseudo-subjekt.

Två paragrafer om passiv konstruktion, en för vardera *s-passiv* och *perifrastisk passiv*, behandlar på ett direkt sätt informationsaspekter. Här diskuteras passiv som en vanlig satsbyggnadsform när subjektet

hos den motsvarande aktiva satsen inte ingår i satsens tema. Det nämns att passiv sats med agentadverbial kan förklaras med att de positioner erbjudna satsens aktanter i den aktiva satsen ger omvända tema-remaroller, medan passiv konstruktion utan påföljande agentadverbial har som en trolig förklaring ett i kommunikativt hänseende ointressant subjekt i den motsvarande aktiva satsen.

I *Verbfraser: Adverbial* diskuteras i två paragrafer bundna respektive fria adverbials placering i satsens mittfält. Här är åter ett exempel på informationsstrukturella hänsyn – i det här fallet graden av rematiskhet – som en förklaring till satsens ordföljd.

Så kallade tunga led kan stå som postponerade sådana. Ett exempel är den konjunktiva nominalfrasen i *Icke desto mindre har inom projektet skrivits fyra monografier och femton tidskriftsuppsatser*. Tunga led är typiskt syntaktiskt eller semantiskt komplexa, och i SAGs kapitel om postponerade led motiveras de även utifrån rematiskhet. I exemplet återgivet här kan det postponerade subjektet, utöver sin längd, ses motiverat av att det blir speciellt framhävt av denna konstruktion. Postponerade leds olika syntaktiska funktioner kopplas i denna paragraf till informationsaspekter.

I SAGs diskussion av betydelse hos satsbaser finns ett tre sidor långt, sammanhängande resonemang kring informationsstruktur. Utgångspunkten är enkel: "Vilket led i en deklarativ sats ... som skall utgöra dennas fundament har med satsens externa och/eller interna informationsstruktur att göra" [4:431]. Diskussionen rör sig därefter kring, för det första, fundamentvalet i förhållande till de övriga elementen i själva satsen (fundamentet som tema, bakgrund eller rema), och, för det andra, valet av fundament på ett textuellt plan, samt, som den sista punkten, situationer där informationsstrukturen inte reglerar fundamentvalet. I diskussionen görs även följande intressanta notering: "Det finns inga entydiga formella markörer för dessa storheter [tema, rema och fundament], och i många fall är det inte särskilt klart om ett visst satsled är tema eller bakgrund, om det är rema eller ett tema som hänger kvar sedan längre tillbaka i texten" [4:431].

Slutligen, ett stycke som återigen åberopar informationsstrukturella aspekter som förklarande princip är det som behandlar dislokation – konstruktioner av typen *Alida, henne har ingen skrivit något om*. Det som berörs här är aktualiteten hos referenter; den initiala dislokationen *Alida* betecknar någon som är aktuell i kontexten.⁴

⁴ För tydlighets skull kan tilläggas att pronomenet, som ju även det kan användas för att beteckna någon som är aktuell i kontexten, och den initiala dislokationen skiljer sig åt genom att den senare ofta används när referenten i fråga inte är fullt så aktuell att ett

I alla paragrafer diskuterade här, tio av de femton, har förekomsten av syntaktiska fenomen och strukturen hos satser förklarats i informationsstrukturella termer. Passiva satser, egentligt subjekt och flera olika möjligheter för leda linjära organisation i satsen, har motiverats utifrån tema, rema och bakgrund, och begrepp som känd, given, aktuell och ny. Den rent grammatiska beskrivningen är alltså den överordnade, och informationsstrukturella aspekter, eller den *informationsstrukturella beskrivningen*, har en underordnad och förklarande funktion.

Fonologiska, semantiska och lexikala exempel

I de framställningar som hittills behandlats, har kopplingen gjorts direkt mellan "rent" grammatiska konstruktioner och den informationsstrukturella förklaringsapparaten. Finns det i återstoden av de nu diskuterade paragraferna stycken där andra beskrivningsnivåer medierar kopplingen mellan syntax och informationsstruktur eller rent av där beskrivningen stannar på ett plan relaterat enbart till icke-syntaktiska fenomen?

Den fonologiska nivån kommer, även om det sker på ett marginellt sätt, in i beskrivningen i samband med *betoning*. I [4:29:30] anges det att subjektet återfinns i tematisk position oftare än objektet. Detta förhållande belyses vidare genom nämmandet att när ett objekt väl förekommer som tema, är det många gånger framhävt på ett sätt som det tematiska subjektet inte är. Ett, icke-autentiskt, exempel illustrerar detta med hjälp av SAGs två symboler för obetonad respektive starkt betonad stavelse:

Från balkongen kunde vi se Persson nere i parken. ₀Han hälsar inte på min fru längre *och* ₁Honom hälsar min fru inte på längre.

I [4:28:13:a] nämns det helt kort i en parentes att dämpad prosodi kan påverka graden av rematiskhet.

Fonologi kommer även in i två paragrafer i kapitel 30. Den ena av dessa, [4:30:82], diskuterar fokus och bakgrund i den satsnegerade satsen. De två begreppen reds kortfattat ut, och därefter berörs kopplingen mellan fokus och (stark) betoning. Här införs även en särskild fokus-markör: det fokuserade ledet omges av hakparentes följt av ett "f". Detta är en notationsform som använts på många håll i litteraturen

pronomen räcker. En initial dislokation används således för att *återaktualisera* en referent.

– SAG introducerar den dock utan någon närmre diskussion, vilket ger upphov till en hel del frågor. (En av frågorna, hur fokus förhåller sig till satsens olika syntaktiska enheter, får sitt svar i paragraf 58 i samma kapitel. Läsaren hänvisas dock inte till denna paragraf från den aktuella paragrafen.) I [4:30:57], som sista paragraf i undersökningen av fonologiska förekomster, rör diskussionen uteslutande betoning och fokus i satser med fokuserande adverbial.

Mycket av litteraturen kring begreppet fokus har på ett semantiskt plan sökt förklara fokus i förhållande till någon form av bakgrund – satsen minus det fokuserade elementet eller satsen som en abstraktion över fokus – och i förhållande till någon sorts mängd där det fokuserade elementet kan tänkas ingå. Jackendoff (1972) formulerar till exempel vad han kallar presuppositions­mängd, och andra har påpekat likheter mellan bakgrund och frågor, och därefter dragit paralleller mellan fokus och den mängd av möjliga svar som finns för frågan. I SAG kommer något av dessa idéer in på ett par håll. I [4:30:57], som rör fokuserande adverbial, uppges att fördelningen av betoning i ett fokuserat led påverkar uppfattandet av vad som här kallas *jämförelse­mängd*. Begreppet belyses med hjälp av några konkreta exempel, såsom *inte ens rosorna "inuti växthuset [till skillnad från exempelvis rosorna utanför växthuset]*.⁵

Mängder och presuppositioner kommer även in i samband med en annan informationsrelaterad diskussion. Denna gäller utbrytning, det vill säga konstruktioner såsom *Det är Lasse som ska köra bilen*, och falsk utbrytning, *Den som ska köra bilen är Lasse*, och behandlas i tre paragrafer i *Bisatser* (hänvisningskedjan i sakregistret går här från informationsstruktur till kontrast, vidare till utbrytningar och sedan till *Bisatser*). Den första av dessa paragrafer, samt början av den tredje, behandlar ren grammatisk struktur hos utbrytningskonstruktionen, skilt från informationsinnehållet. Den andra paragrafen diskuterar däremot utbrytningskonstruktionens *betydelse*. Referenten i det utbrutna ledet, *Lasse* i det första exemplet ovan, ingår i en mängd av kontextuellt givna möjliga bilförare – en mängd som talaren förutsätter bekant för åhöraren. Den övriga satsen – eller snarare satsen med *Lasse* ersatt av ordet *någon* – sägs utgöra en presupposition (SAGs framställning av presupposition förtjänar en egen diskussion, och kommer inte att beröras här). I denna paragraf knyts alltså grammatiska, semantiska-pragmatiska och informationsstrukturella aspekter tätt samman. Det utbrutna ledet framhäver ny och/eller fokuserad information omgiven av information som förutsätts given eller åtminstone

⁵ Tecknet " anger extra stark betoning på det efterföljande ordet.

presupponerad.⁶ Paragrafen går därefter vidare genom att visa att utbrytningskonstruktionen även används för att förmedla *helt ny* information. Frågan om i hur stor utsträckning utbrytning används för att markera informationsstruktur, i synnerhet tema-remadistinktionen, får här inget svar.⁷

Ett annat område där semantik kopplas till informationsstruktur, är på ett lexikalt plan. Paragraferna [4:29:27] och [4:29:31] behandlar båda lexikala val som kan göras för att förmedla informationstyngd i synnerhet vad det gäller subjektets frekventa position i satsens tema; i paragraf 27 diskuteras det hela i förhållandevis allmänna termer – *Jag fick ... av honom* i jämförelse med *Han gav mig* – medan det i paragraf 31 räknas upp flera olika grammatiska och lexiko-semantiska sätt, såsom aktiv/passiv sats och symmetriska och konversa predikat.

Informationsstruktur på textnivå

Informationsstruktur berör inte bara olika områden vad det gäller lingvistiska beskrivningsnivåer, utan även vad det gäller enheter för sådana beskrivningar. Även om mycket av det aktuella fenomenet kan diskuteras på meningsnivå, såsom framgått av resonemanget ovan, genom bland annat grammatiska konstruktioner och betoning, rör informationsstruktur i hög grad meningens sammanhang. Således finns även studier över tema-rema på textuell nivå, där ofta även själva termen tema får en uttänjd definition eller några olika definitioner, parallellt, som svarar mot olika tematiskt relaterade fenomen. Koskela (1996) studerar exempelvis tema-rema på tre olika (textuella) nivåer för att finna på skillnader mellan vetenskapliga och populärvetenskapliga texter. Svensson (1981) undersöker semantisk innehållsstruktur och syntaktisk informationsstruktur i radio- och TV-nyheter. Han finner bland annat att nyhetsprogrammen karakteriseras av hög informationstäthet på grund av mycket ny information, eller information *presenterad som ny*, i varje mening, inte minst genom att *s*-passiv utan agent används flitigt.

⁶ Både bakgrund och presupposition kontrasteras med fokus. SAG går dock inte, åtminstone inte här, igenom skillnaden mellan dessa båda begrepp.

⁷ Denna fråga kan sättas i relation till två ting. Den första är ett stycke i SAGs inledning [1:22] där det tydligt hävdas att utbrytning är en av de grammatiska konstruktioner svenskan erbjuder för att markera tema-rema. Den andra är Vallduví och Engdahl (1996), sidorna 502–503, som bygger på Judy Delins idéer, där den informationsstrukturella rollen hos engelskans motsvarighet till utbrytningskonstruktioner, så kallade 'it clefts', ifrågasätts, och där det görs en uppdelning mellan focus-ground, å ena sidan, och presupposition-assertion, å den andra.

I SAG berörs textuella informationsegenskaper, utöver sådana aspekter som att aktuell information är av det slaget att den redan förekommit i texten eller samtalet, vid ett par tillfällen. I [3:19:15], en paragraf om det egentliga subjektet i satsens informationsstruktur, används två autentiska exempel som illustration för att de nya referenter som introduceras av ett egentligt subjekt, i motsats till av ett vanligt subjekt, ofta har låg prominens och inte vidare berörs i samtalet eller texten. Ett av exemplen är följande:

Det stack upp *ett par ensamman spensliga frötallar* mellan de gamla högarna av dött besprutat ris som avverkningsmaskinerna lämnat åt sitt öde. [Frötallarna omtalas inte vidare.]⁸ [3:403]

I den parallella paragrafen om vanligt subjekt, [4:29:30], ges ett redaktionellt exempel där subjektet jämförs med objektet (i satsar där inget av dem fungerar som satsbas), och även här är det referentens förekomst i påföljande meningar som tas upp.

Sammanfattningsvis har detta avsnitt till att börja med tagit upp SAGs val av en snäv grammatikbeskrivning och de förutsägelser detta ger i förhållande till den faktiska beskrivningen. Beträffande informationsstruktur visade sig sedan den grammatiska beskrivningen väl överensstämma med den teoretiska inledningen. För det första får informationsstruktur inte någon egen och samlad beskrivning, vilket är i enlighet med SAGs syn på fenomenet som icke i huvudsak syntaktiskt. Informationsstruktur behandlas snarast som en egen beskrivningsnivå i sig; som en andra punkt kommer då informationsrelaterade aspekter in i SAG i huvudsak med förklaring och motivering av syntaktiska konstruktioner som mål. Slutligen återfinns så även ett fåtal stycken där andra lingvistiska komponenter ges utrymme. Betoning nämns bland annat i samband med en diskussion av fokus i negerade satsar. Semantik kommer in tillsammans med informationsstruktur när utbrytning diskuteras, och även på ett lexikalt plan ihop med informationsstrukturella ordval, och textuella förklaringar åberopas som hastigast ett par gånger. Även om inkluderandet av dessa olika beskrivningsnivåer hjälper till att belysa fenomenet informationsstruktur, framgår det med tydlighet att det är de syntaktiska konstruktionerna som har huvudrollen.

⁸ SAGs kommentar.

Den breda grammatiken

Det förra avsnittet började med en genomgång av de teoretiska motiveringar och ställningstaganden som i SAGs inledning anförts till försvar för en snäv avgränsning av den grammatiska beskrivningens ansvarsområde. Detta avsnitt kommer att titta närmre på argument som även de finns i samma inledning, och som skulle kunna användas som grund för ett skapande av en annan sorts grammatik om de gavs större tonvikt. Dessa argument är i huvudsak tre, och rör för det första den syntaktiska beskrivningen, därefter andra lingvistiska nivåer och slutligt den så kallade universella grammatiken.

Inledningsvis vill jag dock visa hur beskrivningen av informationsstruktur ser ut, och inte, i andra svenska grammatikor. Av tio sådana, ej utvalda enligt något särskilt kriterium, tar hälften upp informationsstruktur i något perspektiv och i större eller mindre utsträckning. De som inte tar upp informationsstruktur som sådant, är Collinder (1974), Deskriptiv svensk grammatik (1970), Ljung & Ohlander (1971), Thorell (1977), samt Wessén (1968). Flera av dessa tar dock upp begreppet *emfas*. Thorell beskriver exempelvis *emfatisk ordföljd*: "Om man önskar ge *emfas* (eftertryck) åt ett satsled, kan man ge detta en från den normala avvikande position i satsen", vilket han illustrerar med hjälp av olika grammatiska konstruktioner såsom satsflätning och delad prepositionsfras.⁹

Jørgensen & Svensson (1987), vars tre första huvudindelningar – Ordet, Frasen och Satsen – också dyker upp i SAG, diskuterar tema och rema i en fjärde avdelning om Texten. Det som skiljer sig från SAGs beskrivning här är inte enbart att tema–rema tilldelas ett flertal sidor på ett samlat ställe, utan även att textnivån får en sådan betydande beskrivning. Hultman (1975) och Lindberg (1980) diskuterar även de informationsstruktur ur textperspektiv, och tar bland annat upp olika sätt på vilka meningar kan struktureras med avseende på tema–remaorganisationen i texten som helhet. Dahl (1982) och Andersson (1993) håller, å andra sidan, diskussionen på satsnivå, där huvudangelägenheten är ordföljd. Dahl nämner bland annat subjektets roll i tema–remastrukturen, medan Andersson exempelvis tar upp fundament som tema respektive rema. Det gemensamma för dessa fem grammatikor är, för det första, att de ger informationsstruktur en samlad beskrivning, och, för det andra, att fenomenet diskuteras antingen på textnivå eller kopplat till syntaxen – fonologi och semantik kommer in i mycket ringa grad. Det kan vidare noteras att dessa grammatikor föregås i tid-

⁹ Thorell (1977:10).

en, om än med en viss överlappning, av dem som inte diskuterar informationsstruktur.

Den syntaktiska beskrivningen i den breda grammatiken

Det första av de tre argument hämtade från SAGs inledning vilka talar för en *bred grammatik*, rör förhållandet mellan grammatiken, i egenkap av syntaktisk och morfologisk beskrivning, och informationsstruktur.

De två ställen i SAGs inledning i vilka frågan om informationsstrukturens plats i beskrivningen tas upp och vilka redan nämnts här, gav en bild av informationsstruktur som ett pragmatiskt fenomen respektive en företeelse som hör hemma på textnivå. Tidigare i inledningen ges ytterligare en möjlighet:

Svenskan kan [på grund av satsgrammatisk ordföljd] inte lika fritt som många andra språk disponera ordföljden t.ex. för att ange vad som är temat ... eller vad som är tyngdpunkten i det man säger om temat. För att tydliggöra sådana funktioner får svenskan ofta ta hjälp av särskilda grammatiska konstruktioner, t.ex. utbrytning ... och passiv [1:22]

Stycket ingår i en längre beskrivning av typologiska karakteristika för svenska språket. Här ges alltså en bild av informationsstruktur som starkt kopplad till grammatiken, och även en språngbräda för en (samlad) beskrivning av informationsstruktur med utgångspunkt i det grammatiska. Detta är dock, vilket framgick av diskussionen ovan, inte det val som gjorts i SAG. Det kan också noteras att utbrytningskonstruktionen, vilken effektivt binds till informationsaspekter i citatet ovan, inte finns med som hänvisning från vare sig *informationsstruktur* eller *tema* i sakregistret.

Andra beskrivningsnivåer: ett jämförande exempel

Det andra argumentet som skulle kunna användas som grund för en bredare definition av grammatiken rör informationsstruktur i förhållande till andra beskrivningsnivåer. Detta argument är utspritt över flera delar av SAGs inledning. Beträffande olika lingvistiska beskrivningsnivåer betonas det allmänt att "en beskrivning av en komponent är meningsfull bara om reglerna relateras till de övriga komponenterna i språket" [1:32]. Vad det gäller förhållandet mellan grammatik och semantik poängteras det flera gånger att det är kombinationen av dessa

båda nivåer, av språkliga yttrandens uttryck och innehåll, som grammatiken har som uppgift att beskriva (exv. [1:30], [1:41]).

I förhållande till fonologin görs följande intressanta notering: "Också de prosodiska egenskaperna är med om att karakterisera de grammatiska kategorierna och konstruktionerna" [1:36]. Av detta märks väldigt lite i SAGs framställning av de grammatiska konstruktionerna kopplade till informationsstruktur. På just detta område – gränslandet mellan grammatik, informationsstruktur och prosodi – kan SAG ställas i kontrast till ett engelskt referensverk för grammatik, Quirk et al. (1985), inte minst därför att engelskan liksom svenskan i mångt och mycket använder prosodi för att markera informationstyngd. I Quirk et al. tillägnas informationsstruktur ett eget kapitel, på drygt 50 sidor av grammatikens ungefär 1 600. Här ges en sammanhållen presentation av informationsrelevanta grammatiska konstruktioner, och kapitlets tjugo första sidor ägnas enbart åt rent prosodiska egenskaper hos informationsstrukturella aspekter. Det kan också tilläggas att denna grammatik har ett tjugosidigt appendix betitlat "Stress, rhythm, and intonation" där en detaljerad notationsapparat för fonologiska aspekter utvecklas – att jämföras med SAGs förklaring av betonad, bibetonad och obetonad stavelse, samt akut och grav tonaccent, på en halv sida i början av volym ett.

Vad ligger bakom Quirk et al.:s val? Deras utgångspunkt kan först tyckas vara väldigt lik den i SAG. Grammatik definieras som bestående av syntax tillsammans med böjningsläran, och anges som bokens huvudintresse, samtidigt som författarna "would not wish to assert the total independence of grammar from phonology on the one hand and lexicology or semantics on the other" [s. 11–12, 14–15]. Därutöver finns dock två intressanta punkter. För det första, beträffande förhållandet mellan fonologi och grammatisk beskrivning hävdar de att detta märks allra tydligast vad det gäller processer relaterade till fokus. Appendixet helt ägnat åt intonation motiveras, trots att det i egentlig mening tillhör grammatikens allra yttersta områden, genom att intonation och den grammatiska beskrivningen ofta sammanfaller. I inledningen till informationsstrukturkapitlet skriver författarna att "Intonation and other prosodic features are ... essential in the processing and receiving of information, whether written or spoken", men att även "lexical choice and grammatical organization have an important role" [s. 1355]. För det andra, beträffande förhållandet mellan semantik/pragmatik och grammatik säger författarna att även om de inte gör något försök till en fullständig beskrivning vad det gäller dessa aspekter, så försöker de att ge "every indication of the meaning of the con-

structions we discuss" [s. 15]. Här framträder således intressen och intentioner ganska annorlunda de i SAG, och resultatet är en tydligare och mer omfattande beskrivning av informationsstruktur.

Den universella grammatiken

Det tredje och sista argumentet i SAGs inledning som skulle kunna öppna vägen för en bredare grammatisk beskrivning relaterar beskrivningen av (informationsstruktur i) det svenska språket till andra språk, och är baserat på följande:

Föreliggande grammatik över svenska språket kan ... studeras som ett exempel på hur mänskliga språk är uppbyggda. Därigenom blir den också användbar för förståelsen av den universella grammatiken. ... Det är därvid intressant att studera både likheter och olikheter mellan svenskans och andra språks grammatik. [1:18-19]

Sättet att markera informationstyngd skiljer sig en del mellan olika språk. Franskan, i motsats till exempelvis engelskan och svenskan, anger inte fokus genom prosodisk betoning. Franskan har en i hög grad fast betoning på element som är längst till höger i en fras eller ett satsled, och där hamnar oftast också den nyaste och/eller mest specifika informationen.¹⁰ Informationsstruktur i franskan markeras därför i högre grad med hjälp av syntaktiska konstruktioner än i svenskan. I finskan, som ett annat språkligt exempel, är ordföljden inte bunden av satsgrammatiska förhållanden på samma sätt som svenskans ordföljd är, och satsled kan därför placeras i enlighet med tema-remadistinktionen på ett sätt som inte är möjligt i svenskan i samma utsträckning.¹¹

Dessa mellanspråkliga skillnader, tillsammans med det faktum att åtminstone viss del av informationsstrukturen i svenskan direkt rör syntaxen, kan motivera en samlad och någorlunda systematisk framställning av ett fenomen som informationsstruktur, då en sådan framställning kan ge ett tydligt bidrag till språkjämförelser, eller till det SAG benämner den universella grammatiken. En samlad framställning ger inte enbart möjlighet att på ett överskådligt sätt presentera de relevanta grammatiska och därtill hörande konstruktionerna, utan ger även utrymme för en diskussion kring beskrivningens *begränsningar* – exempelvis, i fallet här, de prosodiska egenskaperna hos informationsstruktur i svenska språket.

¹⁰ Schlyter (1976).

¹¹ Nyström (1993).

Sammantaget visar de här tre argumenten – kontrasterade med diskussionen i det föregående avsnittet – att SAGs inledande teoretiska resonemang inte är helt otvetydiga, och framförallt att avgränsningen av det grammatiska kan göras på många sätt. De visar också att en tämligen annorlunda grammatik skulle ha skapats om dessa argument givits större tyngd. Ett tydligt exempel på detta erbjuds av Quirk et al.; där SAG medvetet begränsar sin beskrivning, väljer Quirk et al. i stället vägen mot "a more explicit type of grammatical description", en grammatik som söker täcka in så stora områden som möjligt just därför att den språkliga beskrivningen, även om det rör sig om fenomen långt ute i periferin av syntaxen och morfologin, på så sätt blir tydligare och mer fullständig.¹²

Avslutningsvis

När man lägger samman de pusselbitar rörande informationsstruktur som ges av SAGs grammatikbeskrivning och dess inledning, framträder ett fenomen som delvis rör grammatiska konstruktioner, men mestadels andra lingvistiska komponenter – dels på meningsnivån, där det rör sig om pragmatik, semantik och fonologi, dels på textnivån. Dessa andra komponenter ligger utanför SAGs intressesfär. En betydande anledning till denna begränsning torde vara författarnas strävan efter en grammatik som knyter an till vad de kallar den klassiska skolgrammatiken. Det är i sammanhanget anmärkningsvärt att flera olika grammatikor utgivna från mitten av sjuttioalet och framåt har valt att ge en samlad, om än långt ifrån heltäckande, beskrivning av informationsstruktur, och att, dessutom, den huvudsakliga referensgrammatiken för engelska ägnar ett helt kapitel åt ämnet där även en betydande genomgång av prosodiska aspekter ingår. Även om SAG sammanlagt presenterar mer uppgifter om informationsstruktur än någon av sina svenska föregångare, krävs det en hel del arbete, och förkunskaper i ämnet, av den SAG-användare som söker dessa uppgifter. En samlad framställning har fördelarna av lättillgänglighet och överskådlighet – både i förhållande till vad som ingår i fenomenet och vad som inte gör det. När informationsstrukturella aspekter tas upp på spridda ställen och enbart i samband med specifika syntaktiska konstruktioner, tappas den generella diskussionen bort, och ingenstans framgår det exempelvis hur pass viktig roll syntax har i jämförelse med prosodi vad det gäller informationsstruktur i svenska språket.

¹² Quirk et al. (1985:14).

Litteraturförteckning

- Andersson, E. 1976. Topic and Comment in Swedish Wh-questions. I: *Papers from the Third Scandinavian Conference of Linguistics*. S. 9–17.
- Andersson, E. 1993. *Grammatik från grunden. En koncentrerad svensk satslära*. Uppsala: Hallgren & Fallgren.
- Anward, J. 1972. Kontrastiv betoning i svenskan. Några iakttagelser. I: *Svenskans beskrivning* 6. S. 26–33.
- Collinder, B. 1974. *Svensk språklära*. Lund: Gleerups.
- Dahl, Ö. 1982. *Grammatik*. Lund: Studentlitteratur.
- Deskriptiv svensk grammatik. Utarbetad av lärare vid IES, Stockholms universitet*. 1970. Holm, B. & Nylund, E. (red). Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Gårding, E. 1979. Satsintonation i svenska. I: *Svenskans beskrivning* 11. S. 81–93.
- Gårding, E. & House, D. 1985. Frasintonation, särskilt i svenska. I: *Svenskans beskrivning* 15. S. 205–221.
- Halliday, M.A.K. 1967. *Intonation and Grammar in British English*. Haag & Paris: Mouton.
- Hultman, T.G. 1975. *Liten svensk grammatik 1. Grundbok*. Lund.
- Jackendoff, R. 1972. *Semantic Interpretation in Generative Grammar*. Cambridge, MA: The MIT Press.
- Jørgensen, N. & Svensson, J. 1987 [1986]. *Nusvensk grammatik*. 2 uppl. Lund: Gleerups.
- Kiefer, F. 1976. Some Remarks on Topic–Comment and Presuppositions. I: Enkvist, N.E. & Kohonen, V. (eds.), *Approaches to Word Order*. Åbo. S. 157–173.
- Koskela, M. 1996. *Tema och rema i vetenskaplig och populärvetenskaplig text*. Vasa universitet.
- Lindberg, E. 1980 [1976]. *Beskrivande svensk grammatik. Under medverkan av Ove Oskarsson*. 2 uppl. Stockholm: AWE/Gebers.
- Lindström, A. 1999. *Language as Social Action. Grammar, Prosody, and Interaction in Swedish Conversation*. Uppsala universitet.
- Ljung, M. & Ohlander, S. 1982 [1971]. *Allmän grammatik*. 6 uppl. Gleerups.
- Nyström, I. 1993. Informationsstruktur och grammatisk struktur på kollisionskurs. Några synpunkter på ordföljdsproblem i finlands-svenskan. I: *Språk och social kontext*. S. 191–204.
- Quirk, R. et al. 1985. *A Comprehensive Grammar of the English Language*. London: Longman.

- Schlyter, S. 1976. Adverbial Positions in French, Contrasted with Those in Swedish. Stress, Focus and Subjectivity. I: Enkvist, N.E. & Kohonen, V. (eds.), *Approaches to Word Order*. Åbo. S. 215–233.
- Shriberg, E. et al. 1998. Can Prosody Aid the Automatic Classification of Dialog Acts in Conversational Speech? I: *Language and Speech* 41. S. 443–492.
- Svensson, J. 1981. *Etermediernas nyhetspråk 2. Studier över innehåll och informationsstruktur*. Lund: Walter Ekstrand Bokförlag.
- Taylor, P. 1998. Intonation and Dialog Context as Constraints for Speech Recognition. I: *Language and Speech* 41. S. 493–512.
- Teleman, U., Hellberg, S. & Andersson, E. 1999. *Svenska Akademiens grammatik (SAG)*. Stockholm: Norstedts.
- Thorell, O. 1977 [1973]. *Svensk grammatik*. 2 uppl. Stockholm: Esselte studium.
- Vallduví, E. & Engdahl, E. 1996. The Linguistic Realization of Information Packaging. I: *Linguistics* 34. S. 459–519.
- Wessén, E. 1968. *Vårt svenska språk*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.

Att vara rätt i tiden Om beskrivningen av tempus i SAG och CGEL

Andreas Eriksson¹
Engelska institutionen, Göteborgs universitet

1. Inledning

Ytterst få språk i världen saknar den grammatiska kategori som kallas tempus. Vid utförligare beskrivningar av de flesta språk måste denna kategori därför beskrivas. I och med att Svenska Akademien ganska nyligen har gett ut en ny grammatik har vi också fått ännu en beskrivning av tempus, vilken naturligtvis kan jämföras med andra beskrivningar. Syftet med denna artikel är att redogöra för och jämföra beskrivningen av tempus i två grammatikor, Svenska Akademiens grammatik (SAG) och A Comprehensive Grammar of the English Language (CGEL).² I artikeln diskuteras vad tempus är för något enligt de båda verken, hur många tempus de räknar med i respektive språk, samt skillnader och likheter mellan beskrivningarna. Fokus ligger inte på användningen av tempus i de två språken, utan snarare på den grammatiska beskrivningen.

2. Grundläggande struktur och definitioner av tempus

En första jämförelse mellan de båda verken får man när man tittar på hur beskrivningen av tempus är upplagd. I både SAG och CGEL inleds beskrivningen med strukturen hos tempus. I CGEL görs detta i ett särskilt delkapitel som handlar om verbfrasens struktur (Quirk et al. 1985:149–155). I SAG är beskrivningen av tempus samlad till ett kapitel (31) och genomgången av respektive tempus inleds med dess syn-

¹ Andreas Eriksson deltar i Riksbankens Jubileumsfonds forskarskola i moderna språk.

² Vid referenser till verken används dock Teleman et al. (1999) för SAG, respektive Quirk et al. (1985) för CGEL.

taktiska funktion. Betydelsen behandlas i CGEL i ett kapitel om verbfrasens semantik (kapitel 4), medan denna redogörelse följer direkt efter beskrivningen av respektive tempus syntaktiska funktion i SAG. Upplägget för genomgången av de grundläggande tempuskategorierna i de två verken är således likartat.

Vilka är då de grundläggande tempuskategorierna? För att spåra svaret på denna fråga och få en första inblick i vad de två grammatikorna anser att tempus är kan man vända sig till deras definitioner av begreppet. I SAG är det mycket enkelt att hitta en definition tack vare att den första av grammatikens fyra delar innehåller termförklaringar. Slår man på *tempus* i denna del hittar man följande förklaring:

tempus, grammatisk kategori som anger en aktions tid i förhållande till talögonblicket eller till en annan tidpunkt som i sin tur är relaterad till talögonblicket. Tempus anges antingen av en finit böjningsform av ett verb (*enkelt tempus) eller av en kombination av enkelt tempus och ett *temporalt hjälpverb som konstrueras med ett underordnat verb i infinitiv form (*sammansatt tempus) (Teleman et al. 1999:1:231)

Tempus definieras alltså som något som har med en aktions tid och dess relation till talögonblicket att göra. Det framgår också att SAG räknar med såväl enkla som sammansatta tempus.

I CGEL finns ingen särskild del med termförklaringar. Med anledning av detta är det också något svårare att hitta en tydlig definition av tempus. Det gäller därför att läsa de sidor som handlar om tempus och med hjälp av dessa lägga pussel för att närmare kunna specificera vad som menas med tempus. I beskrivningen betonas att tempus är morfologiskt, dvs. något som uttrycks med hjälp av ordböjning (Quirk et al. 1985:176). Det påpekas också att endast finita verb tempusböjs (Quirk et al. 1985:149). Dessutom är tempus deiktiskt eftersom det står i relation till en viss tidpunkt, talögonblicket (Quirk et al. 1985:188). Detta liknar SAGs definition, även om det i SAG ännu tydligare påpekas att det är just en aktions relation till talögonblicket som är av intresse vid analysen av tempus. Att tempus är deiktiskt är också en av de saker som enligt CGEL skiljer det från aspekt. Aspekt är inte deiktiskt utan har att göra med hur verbhandlingen bedöms eller uppfattas (Quirk et al. 1985:188). I avslutningen av resonemanget i CGEL sägs dock att gränsen mellan tempus och aspekt i engelska är svår att dra och att det egentligen mest är fråga om att skilja mellan den morfologiska realisationen av tempus och den syntaktiska realisationen av aspekt (1985:189). Det som menas med detta verkar vara att aspekt är syntaktiskt eftersom det är frågan om en kombination av ord. När det gäller exempelvis perfekt är därför det finita hjälp verbet tempusböjt,

men själva kombinationen av hjälpverb och underordnat verb har inget med tempus, utan istället med aspekt, att göra. I CGEL påpekas dock att det finns de som använder termen *perfective tense* (perfektuellt tempus) för det de kallar *perfective aspect* (perfektuell aspekt) (Quirk et al. 1985:189).

2.1 Vad leder definitionerna till?

Definitionerna leder till skillnader när det gäller antalet tempus. Enligt SAG finns sex olika tempus i svenskan, två enkla och fyra sammansatta. CGEL å andra sedan menar att de endast finns två tempus i engelskan, *presens* och *preteritum*. Det hela har samlats i en tabell nedan:

TABELL 1. *Antalet tempus i svenska respektive engelska enligt SAG respektive CGEL*

	SAG		CGEL	
	<i>Presens</i>	<i>Preteritum</i>	<i>Presens</i>	<i>Preteritum</i>
<i>Enkla</i>	<i>presens</i>	<i>preteritum</i>	<i>presens</i>	<i>preteritum</i>
<i>Sammansatta</i>				
<i>Perfektuella</i>	perfekt (<i>har</i> +supinum)	pluskvamperfekt (<i>hade</i> +supinum)		
<i>Futurala</i>	futurum (<i>ska/kommer att</i> + infinitiv)	futurum preteritum (<i>skulle</i> +infinitiv)		

Den största skillnaden mellan beskrivningarna är således att SAG räknar med sammansatta tempus, medan CGEL inte gör det. Anledningen till att SAG räknar med sammansatta tempus verkar vara att de anser att det vid sammansatta tempus finns en förbindelse mellan det temporala³ hjälpverbets aktion och det underordnade verbets (huvudverbets) aktion.⁴ Denna förbindelse är rent temporal och kan sannolikt beskrivas som ett före–efter-förhållande. I CGEL å andra sidan försöker författarna att renodla ett system där tempus är något som enbart har med ordböjning att göra och därför bara omfattar det finita verbet. Konsekvensen blir alltså att endast *presens* och *preteritum* betraktas som tempus. I en komplex finit verbfras kan dock tempus och aspekt kom-

³ Futurala och perfektuella hjälpverb går under samlingsbeteckningen *temporal* hjälpverb i SAG.

⁴ Enligt SAG uttrycker hjälp verbet en egen aktion. Se 3.1.

bineras (Quirk et al. 1985:188). När det gäller aspekt så markeras perfektuell aspekt enligt CGEL med en form av hjälpverbet *have+ed-particip* och progressiv aspekt med en form av hjälpverbet *be+ing-particip* (Quirk et al. 1985:151). Tempusdistinktionen ligger i båda fallen enbart hos hjälpverbet.

I detta sammanhang kan nämnas att Biber et al. (1999:453) också anser att det bara finns två tempus i engelskan, presens och preteritum. Liksom CGEL menar de att progressiv och perfektuell aspekt kan kombineras med tempus. Meningen *He had seen him picking purses* är ett exempel på en kombination av perfektuell aspekt och preteritum (Biber et al. 1999:460). Beskrivningen liknar således den i CGEL där tempus är morfologiskt och markeras på ett enda verb, medan kombinationen av ord markerar aspekt.

Det finns alltså skillnader mellan SAG och CGEL, men det innebär inte att likheter saknas. Den viktigaste likheten är att båda verken bara räknar med två morfologiskt markerade tempuskategorier, nämligen presens och preteritum. Språken ser alltså ut att vara lika på denna punkt.

När det gäller futurum finns det enligt SAG futurumtempus i svenskan, medan åsikten i CGEL är att detta saknas i engelskan. I beskrivningen påpekas dock att det finns de som menar att *will+infinitiv* utgör ett futurumtempus i engelskan, men författarna ansluter sig inte till denna tolkning (Quirk et al. 1985:176).

En av de som anser att *will+infinitiv* kan betraktas som ett tempus är Comrie (1985). Han påpekar dock att det finns de som är av en annan åsikt. Två vanliga argument som används för att visa att *will+infinitiv* inte är ett tempus är dels att kombinationen inte nödvändigtvis har temporal betydelse, den kan även vara modal, samt att det inte är nödvändigt att använda *will+infinitiv* för att referera till framtid, eftersom det finns andra sätt att göra detta (Comrie 1985:46–47). Det som enligt Comrie krävs för att något ska kallas ett tempus är att det är en grammatikaliserad av en aktions placering i tiden.⁵ Det som talar för en tolkning av futurum som ett tempus i engelskan är enligt honom att det går att referera till framtid med hjälp av *will+infinitiv*, utan att det har en modal betydelse, exempelvis i konditionala bisatser. Comrie anser alltså att det går att skilja den modala användningen från den temporal, vilket skulle tala för att *will+infinitiv* är en grammatikaliserad futurumform (Comrie 1985:46–48).

⁵ "I take tense to be defined as the grammaticalisation of location in time" (Comrie 1985:vii).

Samma argument som enligt Comrie används för att argumentera för att *will*+infinitiv inte är ett tempus i engelskan skulle egentligen kunna användas för svenskan. För det första finns det flera sätt att referera till framtid på, även om de inte är riktigt så många som i engelskan,⁶ och för det andra kan både *ska*+infinitiv och *kommer att*+infinitiv användas med modal betydelse enligt SAG (1999:245,248). Beträffande *kommer att*+infinitiv så används det ganska sällan med modal betydelse, men vid *ska*+infinitiv är det enligt SAG nästan alltid möjligt att i någon grad urskilja ett modalt inslag. Att det inte är helt självklart att svenskan har ett futurumtempus framgår också i en artikel om det svenska tempussystemet av Dahl (1995). Han avstår där från att direkt ta ställning till huruvida uttrycken för framtidsreferens, *kommer att*+infinitiv respektive *ska*+infinitiv har tempusstatus eller ej (Dahl 1995:62). SAG för dock inte någon liknande diskussion utan verkar utgå från att futurumtempus finns, p.g.a. att det finns en rent temporal relation mellan hjälpverbets aktion och det underordnade verbets aktion.

Möjligtvis kan skillnaden mellan SAG och CGEL bero på en kombination av skillnader i de grammatiska traditionerna, samt på vissa smärre språkliga skillnader. Futurum beskrivs som ett tempus i kända deskriptiva grammatikor som exempelvis Thorell (1977)⁷ och Ljung & Ohlander (1982). I engelskan ser traditionen något annorlunda ut. I föregångaren till CGEL, GCE (Quirk et al. 1972:87), sägs exempelvis att det inte finns något futurumtempus i engelskan. Som nämndes ovan följer även Biber et al. den tradition som ej räknar med sammansatta tempus i engelskan och alltså inte heller med futurumtempus.

Angående de språkliga skillnaderna måste språken anses vara relativt lika, men det är möjligt att skillnader i antalet möjligheter att via en kombination av hjälpverb och underordnade verb uttrycka framtid, kan ha påverkat beskrivningen av futurum. I det stora hela måste dock språken anses vara mycket lika och skillnaderna mellan beskrivningen beror knappast på skillnader mellan språken utan snarare på sättet att beskriva.

⁶ I engelskan är, enligt CGEL, de fem viktigaste konstruktionerna för att referera till framtid: *will/shall*+infinitiv, *be going to*+infinitiv, enkelt presens, *will/shall*+progressiv form, *will/shall be*+progressiv form (Quirk et al. 1985:213–217).

⁷ Thorell är visserligen tveksam till benämningen futurum för kombinationer av *skall*+infinitiv, eftersom den som regel har modal betydelse, men räknar ändå futurum som ett tempus i svenskan (Thorell 1977:121,128).

3. Tempus och tid

Tempus är relaterat till tid och därför bör denna relation på något sätt beskrivas i en utförlig beskrivning av tempus. I såväl SAG som CGEL görs sådana beskrivningar. För att beskriva tidsbetydelsen i en verbfras används i båda verken ett antal begrepp. Detta kapitel kommer att ägnas åt dessa begrepp. Trots att det inte beskrivs som ett tempus kommer tidsbetydelsen hos det som kallas *perfective aspect* (perfektuell aspekt) i CGEL att behandlas, dels p.g.a. att de i CGEL beskriver tidsrelationer när de behandlar perfektuell aspekt, dels för att göra jämförelsen mellan de två verken mer utförlig.

3.1 Tempus och tid i SAG

I SAG sägs att tempusen presens och preteritum har varsin inherent betydelse som innebär att de kan användas för att ange tid inom varsin **tidsdomän** (Teleman et al. 1999:4:206–207). I en verbfras är det således det finita verbets tempus, dvs. presens och preteritum, som anger tidsdomänen. För presens del omfattar tidsdomänen talögonblicket och sträcker sig framåt i tiden. När det gäller preteritum omfattar tidsdomänen tiden fram till talögonblicket, dock utan att innefatta detta.

Tidsdomänen är relaterad till en tid som är mycket central i SAGs beskrivning av tempus, nämligen den **tematiska tiden**. I termförklaringarna beskrivs tematisk tid som den tid som satsen handlar om (Teleman et al. 1999:1:231). Den är kopplad till tidsdomänen eftersom den tematiska tiden sägs falla inom den tidsdomän som anges av det finita verbet (Teleman et al. 1999:4:207). Den tematiska tiden kan vara nutid, dåtid och framtid. Om det finita verbet står i presens är den tematiska tiden därför nutid eller framtid, om det står i preteritum är den däremot dåtid. Den tematiska tiden kan specificeras mer noggrant med hjälp av ett tidsadverbial, främst när den infaller under dåtid eller framtid (Teleman et al. 1999:4:207). I meningen *Jag åt lunch igår* är därför den tematiska tiden samtidigt med den tid som anges av tidsadverbialet, dvs. *igår*. Om meningen istället är *Jag har ätit lunch* gäller presens tidsdomän, eftersom det finita verbet står i just presens. Den ospecificerade tematiska tiden faller inom denna tidsdomän och är nutid.

I SAG sägs att det är valet av tematisk tid som avgör ur vilket perspektiv man väljer att presentera en aktion. Framförallt förflutna aktioner kan presenteras ur olika perspektiv och skillnaden mellan per-

spektiven beskrivs alltså i SAG som en skillnad i valet av tematisk tid (Teleman et al. 1999:4:211).

Det begrepp som tillsammans med tematisk tid är mest använt i beskrivningen av tempus är **aktionstid**. Aktionstiden är helt enkelt den tid då en aktion äger rum. Med aktion avses det som uttrycks av verbet. Det behöver inte nödvändigtvis vara en aktion, utan kan vara en process, ett tillstånd, en händelse etc. Tiden för en aktion kan placeras på en tidslinje. Det finns en koppling mellan aktionstid och tematisk tid eftersom den finita verbfrasens aktionstid alltid i någon punkt sammanfaller med den tematiska tiden. Det är viktigt att konstatera att det rör sig om hela verbfrasens aktionstid och inte bara det finita verbets. Vid futurum skulle det annars vara möjligt att den tematiska tiden och det finita verbets aktionstid inte sammanföll. I en mening som *Jag ska åka imorgon* är den tematiska tiden framtid (specificerad av *imorgon*), men det finita verbets aktionstid (*ska*) är nutid och gäller talögonblicket. Den tematiska tiden och verbfrasens aktionstid sammanfaller trots detta i och med att infinitivverbets aktionstid, dvs. själva åkandet, inträffar inom ramen för den tematiska tiden (*imorgon*). Just tidsadverbialen har en nära koppling till aktionstiden eftersom det enligt SAG är möjligt att mer precist placera en aktionstid på tidslinjen med hjälp av dem (Teleman et al. 1999:4:208). Detta behöver dock inte innebära att aktionstiden och den tid som anges av tidsadverbialen är exakt samma, aktionstiden kan vara både kortare och längre än den tid som anges av adverbialen. Till någon del sammanfaller dock alltid aktionstiden och tidsadverbialens tid (Teleman et al. 1999:4:208). I meningen *Igår kom Per hit* sammanfaller de vid den tidpunkt igår då Per kom. Aktionstiden sträcker sig inte längre än så, den omfattar alltså inte hela gårdagen. I denna mening specificerar istället *Igår* den tematiska tiden.

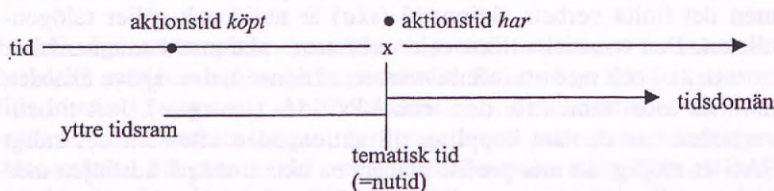
Vid användning av historiskt presens kan det verka problematiskt att relatera betydelsen till tidsdomän, tematisk tid och aktionstid, eftersom aktionen har inträffat i det förflutna och därför inte borde kunna omfattas av den tidsdomän som anges av presens verbet. SAG relaterar dock historiskt presens till de olika begreppen och menar att lyssnare och talare vid historiskt presens tycks vara närvarande och tolka aktionen när den äger rum i det förflutna. Själva tolkningen anses ske vid en tidpunkt som omfattar den tematiska tiden i det förflutna. Historiskt presens är därför en form där presens används i överförd betydelse (Teleman et al. 1999:4:220)

Ytterligare ett begrepp som används i beskrivningen av tempus är **yttre tidsram**. Detta tas upp i samband med jämförelsen mellan preteritum och perfekt (Teleman et al. 1999:4:234–235). En yttre tidsram

verkar finnas enbart för förflutna aktioner. Den yttre tidsramen beskrivs som "en tidsrymd inom vilken aktionen kunde ha inträffat eller inom vilken man ser efter om aktionen har inträffat" (Teleman et al. 1999:4:235). Vid preteritum sammanfaller den yttre tidsramen med den tematiska tiden. Vid perfekt är dock den yttre tidsramen vidare än den tematiska tiden, eftersom den tematiska tiden är nutid, medan den yttre tidsramen innefattar såväl talögonblicket (dvs. nutid) som den tidpunkt då det underordnade verbet ägde rum (dåtid).

I figuren nedan har jag ritat in alla de hittills diskuterade begreppen i en och samma figur för att illustrera skillnaden mellan dem. För att exemplifiera detta har meningen *Jag har köpt en bil* valts som utgångspunkt.

FIGUR 1. *Tidsrelationer i en verbfras*

I meningen står det finita verbet i presens (*har*) och tidsdomänen är således den som gäller för presens och omfattar därför talögonblicket. Den tematiska tiden bestäms också av *har* och är nutid. Meningen innehåller två aktionstider, en för supinum verbet (*köpt*) och en för hjälpverbet (*har*) (båda markerade •). Aktionstiden för hjälpverbet sammanfaller med talögonblicket⁸ och det är alltså här som verbfrasens aktionstid och den tematiska tiden sammanfaller i denna mening. Den exakta aktionstiden för supinum verbet framgår inte av meningen, men vi vet att den har inträffat före talögonblicket och den har därför placerats före detta. Det man kanske kan fråga sig i detta sammanhang är om hjälpverbet verkligen uttrycker en aktion. Detta förefaller för mig inte helt självklart. Att hjälpverb och huvudverb refererar till två olika tidpunkter framstår som ganska klart, men att de dessutom anger två aktioner är inte lika givet. Det hade varit till hjälp för läsaren om SAG förklarat vad de menar med att hjälpverbet har en egen aktionstid.

⁸ I hopp om att göra bilden tydligare har inte punkten för hjälpverbets placerats mitt på tidslinjen som den egentligen borde.

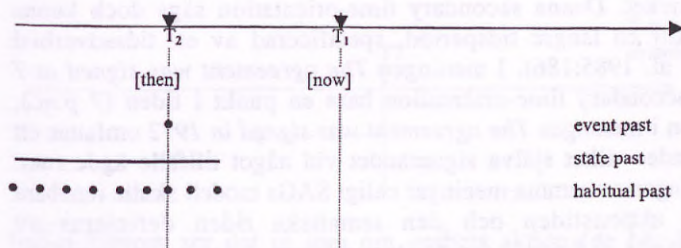
3.2 Tempus och tid i CGEL

De begrepp som används i CGEL för att beskriva förhållandet mellan tid och tempus är inte direkt jämförbara med de i SAG. Jag kommer här att redogöra för begreppen i CGEL och i möjligaste mån relatera dem till begreppen i SAG.

I inledningen av kapitlet *The semantics of the verb phrase* sägs att presens (present) och preteritum (past) kan tolkas på tre olika nivåer. Den första nivån kallas för **referentiell** och innebär en tolkning av tid på en icke-språklig nivå. Enligt denna tolkning är nutiden (the present moment) en punkt som ständigt förflyttar sig på tidslinjen. Allting framför denna punkt är framtid och allt bakom är dåtid.

Presens och preteritum kan också tolkas på en **semantisk** nivå och är då relaterade till språket. Här finns också en tredelning i nutid, framtid och dåtid. Något beskrivs som nutida om det har relevans vid talögonblicket. På denna semantiska nivå menar författarna att något inte bara kan vara relevant vid talögonblicket utan att det även kan gälla både i framtid och dåtid. På denna nivå verkar de således inräkna en aktions utsträckning i tiden som en del av tempusbetydelsen. Detta är också något de återkommer till diskussionen av tempus och perfektuell aspekt. De talar exempelvis om "meanings of the past tense" (Quirk et al. 1985:186) och beskriver tempusbetydelsen som något som kan ange en aktions utsträckning i tid. De illustrerar betydelsen med hjälp av ett antal figurer. Nedan följer en återgivning av en av dessa (Quirk et al. 1985:186):

FIGUR 2. Betydelser av past tense enligt CGEL

Att beskriva betydelsen av tempus på detta sätt är något tveksamt eftersom det snarare är ett exempel på det som kallas aspekt eller aktionsart. Om en verbaktion har giltighet i både nutid, framtid och dåtid har egentligen inte med betydelsen av tempus att göra. Det är riktigt att detta är en betydelse som verbet för med sig, men att som i CGEL på-

stå att det är en betydelse av tempus är högst tveksamt. Comrie betonar flera gånger att tempus egentligen inte har något med en aktions utsträckning i tiden att göra, utan endast med tidfästningen till en punkt på tidslinjen (Comrie 1985:14,38,41). Den inre tidsliga betydelsen ("internal temporal contour") hos en aktion har snarare att göra med det som kallas aspekt (Comrie 1985:6).

I SAG görs en tydlig distinktion mellan tempus och aspekt, men istället för aspekt används termen aktionsart.⁹ Även om det sägs att aktionsarten i viss utsträckning påverkar valet och tolkningen av tempus görs alltså en tydlig skillnad mellan de två och i SAG ses inte utsträckning i tid som en betydelse hos tempus, utan som en del av aktionens inre tidsstruktur (Teleman et al. 1999 4:213–214). Här skiljer sig alltså de två beskrivningarna åt ganska mycket och beskrivningen i SAG är bättre, eftersom den visar att det är skillnad mellan verbfrasens tempusbetydelse och dess aspektuella betydelse.

Slutligen sägs i CGEL att presens och preteritum kan tolkas på en **grammatisk** nivå. Det har i princip att göra med hur många morfologiskt markerade tempusformer det finns. Som vi tidigare sett räknar inte CGEL med någon futurumform i engelskan och följaktligen finns på denna nivå endast en tudelning i just presens och preteritum.

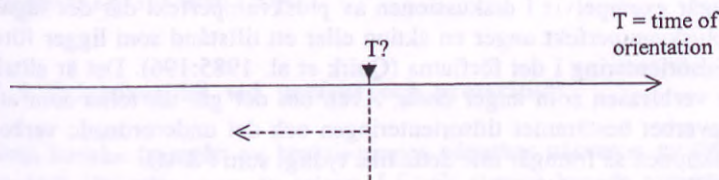
Det finns ytterligare två begrepp som tas upp i samband med genomgången av tempus och perfektuell aspekt, nämligen **time-orientation** och **anterior time**. Time-orientation tas upp för första gången i samband med preteritum. Den delas upp i primary, secondary och tertiary. Primary time-orientation har de verb som är direkt kopplade och refererar till talögonblicket. Secondary time-orientation har de verb som refererar till en tid som ligger före eller efter talögonblicket. Denna secondary time-orientation sägs dock kunna referera till en längre tidsperiod, specificerad av ett tidsadverbial (Quirk et al. 1985:186). I meningen *The agreement was signed at 7 p.m.* är secondary time-orientation bara en punkt i tiden (7 p.m.), medan den i meningen *The agreement was signed in 1972* omfattar ett helt år under vilket själva signerandet vid något tillfälle ägde rum. Beskrivningen av samma meningar enligt SAGs modell skulle innebära att både aktionstiden och den tematiska tiden definieras av tidsadverbialet *at 7 p.m.* i den första meningen. I den andra meningen specificerar tidsadverbialet *in 1972* den tematiska tiden och inom denna tematiska tid ägde det underordnade verbets aktion rum (dvs. själva signerandet). Även om analyserna liknar varandra innebär inte

⁹ Enligt SAG är *aspekt* en annan beteckning för *aktionsart* och främst då för skillnaden mellan avgränsad och oavgränsad aktionsart.

detta att det som kallas tematisk tid i SAG är det samma som secondary time-orientation. Secondary time-orientation kan nämligen aldrig gälla nutid, vilket tematisk tid kan. Förutom primary och secondary time-orientation finns i meningar med pluskvamperfekt dessutom en tertiary time-orientation enligt CGEL, eftersom pluskvamperfekt (past perfective) anger att en aktion har inträffat före en viss tid i det förflutna (Quirk et al. 1985:196). Förutom de terminologiska skillnader som nämnts går det att konstatera att SAG hela tiden använder de termer som ovan diskuterats för att beskriva tidsförhållanden i satsen, medan de termer som används i CGEL bara används i vissa delar av analysen.

Anterior time tas upp först i samband med perfektuell aspekt. Enligt CGEL definierar eller skapar perfekt en anterior time zone. Detta liknar det som i SAG kallas yttre tidsram, men till skillnad från den yttre tidsramen finns en anterior time zone bara vid verbfraser med perfektuella hjälpverb och inte vid preteritum. Som nämntes tidigare så är SAG mycket noga med att skilja mellan hjälpverbets aktionstid och det underordnade verbets aktionstid. Liknande beskrivningar finns även i CGEL men de är inte lika tydliga och används inte lika ofta. När det gäller just anterior time anges att det är en tid som föregår en tidsorientering (time orientation) som signaleras av tempus, av andra led i meningen eller av kontexten (Quirk et al. 1985:190). För att hitta förklaringen till vad som menas med anterior time zone krävs läsning av flera delar av CGEL, delar som bara är relaterade till varandra via indexet. Visuellt beskrivs anterior time zone på följande sätt (Quirk et al. 1985:190):

FIGUR 3. *Anterior time zone enligt CGEL*

Enligt figuren ser det ut som om verbets aktion (de bör mena det underordnade verbet) äger rum inom denna tidszon. Detta skulle innebära att det underordnade verbets aktion skulle kunna påbörjas vid talögonblicket. Så är dock inte fallet. De påpekar nämligen indirekt att aktionen för det underordnade verbet föregår talögonblicket i och med att de säger att det inträffar inom en tidsram som leder mot talögon-

blicket, men inte nödvändigtvis innefattar detta (Quirk et al. 1985:1018). Det framgår dock bara indirekt och före-efter-förhållandet mellan hjälpverbet och det underordnade verbet betonas inte. Analysen i CGEL hade varit tydligare om det redan i den huvudsakliga genomgången av den perfektuella aspektens betydelse hade klargjorts att det underordnade verbets aktion faktiskt påbörjats före talögonblicket.

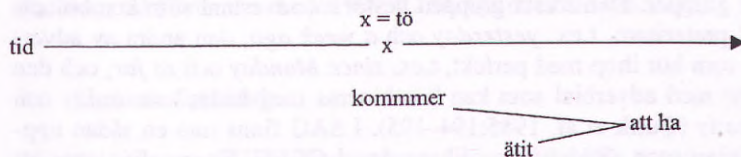
Med SAGs analys skulle man sannolikt säga att anterior time zone definierar den tidszon inom vilken hela verbfrasens aktion äger rum. Detta beror på att de menar att hjälpverbets aktion vid exempelvis perfekt är knuten till talögonblicket och inte sträcker sig bakåt i tiden, medan det underordnade verbet har inträffat före talögonblicket och tidszonen för detta kan således inte omfatta talögonblicket.

Skillnaden i tydlighet mellan beskrivningarna beror troligen på att CGEL beskriver aspekt och SAG tempus. SAG säger i likhet med den andra tolkningen i CGEL att supinumverbets aktion kan sträcka sig in i talögonblicket. En förutsättning är dock att supinumfrasen anger en oavgränsad aktionsart (Teleman et al. 1999:4:238). Aktionen måste dock ha påbörjats i det förflutna. Att den sedan sträcker sig in i talögonblicket har att göra med att aktionsarten är oavgränsad och inte med att det är perfekttempus. Det som inte tydligt framgår av analysen i CGEL är att det vid perfekt finns en rent temporal förbindelse mellan hjälpverb och underordnat verb. I och med att CGEL ser perfekt som ett aspektuellt fenomen bestående av en kombination av ord har de sannolikt inte lika stor anledning att lika noggrant specificera tidsrelationen mellan de olika delarna i verbfrasen.

CGEL verkar alltså behandla verbfrasen mer som en enhet. Detta framgår exempelvis i diskussionen av pluskvamperfekt där det sägas att pluskvamperfekt anger en aktion eller ett tillstånd som ligger före en tidsorientering i det förflutna (Quirk et al. 1985:196). Det är alltså hela verbfrasen som anger detta. Även om det går att tolka som att hjälpverbet bestämmer tidsorienteringen och det underordnade verbet för aktionen så framgår inte detta lika tydligt som i SAG.

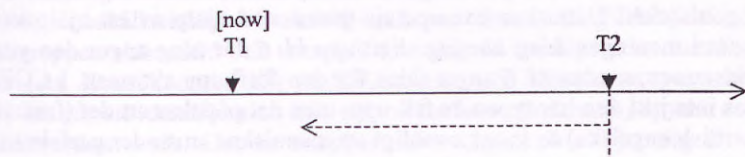
Tydligast blir skillnaden vid presentationen av verbfraser med mer än ett temporalt hjälpverb. I verbfrasen *kommer att ha ätit* är tidsrelationen enligt SAG sådan att *kommer* är knutet till talögonblicket och bestämmer att *att ha* gäller någon tid i framtiden, medan *att ha* i sin tur bestämmer att *ätit* inträffar någon gång före *att ha*. Mellan *ätit* och *kommer att* finns ingen direkt tidsrelation. Enligt SAG kan tidsrelationen beskrivas enligt följande (Teleman et al. 1999:4:230):

FIGUR 4. Tidsrelationer mellan aktionerna i ett sammansatt tempus med mer än ett hjälpverb enligt SAG

I CGEL beskrivs en liknande verbfras, närmare bestämt *will have completed*. Där sägs att det är det modala hjälp verbet *will* som bestämmer tidsorienteringen och att *will* bestämmer en underordnad tidsorientering i framtiden. Visuellt beskrivs det hela enligt följande (Quirk et al. 1985:191):

FIGUR 5. Tidsrelation vid "past in future" enligt CGEL

Tidsorienteringen styrs alltså helt av *will* i detta fall (Quirk et al. 1985:191). De underordnade verben har ingen egen tidsorientering. Beskrivningen av tidsrelationen inom verbfrasen blir alltså inte lika ingående i CGEL som i SAG.

3.3 Tidsadverbial vid perfekt och preteritum

Som kanske framgått av beskrivningen påverkar närvaron av tidsadverbial ofta tolkningen av satsen. I SAGs system kan de exempelvis specificera tematisk tid, aktionstid och yttre tidsram. Enligt CGEL kan de bestämma längden på secondary time-orientation. Tidsadverbialen verkar alltså spela en särskild roll för tempus. Detta gäller kanske framförallt vid valet mellan perfekt och preteritum, som sannolikt påverkas ganska mycket av de eventuella tidsadverbial som finns i satsen. Beskrivningen av relationen mellan tidsadverbial, perfekt och preteritum är därför av särskilt intresse för en beskrivning av tempus.

I både SAG och CGEL beskrivs vilka tidsadverbial som kan användas med preteritum respektive perfekt. CGEL delar upp tidsadverbialen i tre grupper. Den första gruppen består av adverbial som kombineras med preteritum, t.ex. *yesterday* och *a week ago*, den andra av adverbial som hör ihop med perfekt, t.ex. *since Monday* och *so far*, och den tredje med adverbial som kan kombineras med båda, t.ex. *today* och *recently* (Quirk et al. 1985:194–195). I SAG finns inte en sådan uppställning men diskussionen liknar den i CGEL. Exempelvis sägs att tidsadverbial som omfattar talögonblicket, t.ex. *den här veckan*, samt tidsadverbial som anger en nära tid i det förflutna, t.ex. *nyligen*, gärna används tillsammans med perfekt (Teleman et al. 1999:4:234,238). När tidsadverbialet tidfäster en aktion till en viss tidpunkt i det förflutna används dock som regel preteritum (Teleman et al. 1999:4:238).

Båda verken tar upp användningen av perfekt tillsammans med tidfästningsadverbial för förfluten tid, men de gör det med något annorlunda exempel. Enligt SAG är en förutsättning för denna användning i svenskan att det tydligt framgår att den yttre tidsramen innefattar talögonblicket. Detta kan exempelvis göras med hjälp av ett hjälpverb, som i meningen *Idag har jag stigit upp kl. 6* där *idag* anger den yttre tidsramen, medan *kl. 6* anger tiden för den förflutna aktionen. I CGEL tas inte just den här typen av fall upp, men det påpekas att det (främst i brittisk engelska) är ganska vanligt att människor använder perfekt tillsammans med tidsadverbial som anger bestämd förfluten tid. Denna användning beror enligt CGEL i vissa fall på felaktig användning (performance errors) då en person använder samma form som en tidigare talare. Exempel (Quirk et al. 1985:195):

A: Have you ever seen *Macbeth* on the stage?

B: Yes, I've seen it *ages ago*, when I was a child.

I detta fall använder alltså talare B den struktur (perfekt) som talare A använder. I CGEL påpekas dock att det inte alltid går att använda den här typen av förklaring för detta användande. Förklaringen är exempelvis inte given om någon säger *They asked me about something I've said years ago*. Mer sägs inte och detta verkar således inte vara helt utrett. Tilläggas här kan att SAG, utgiven 14 år senare, faktiskt påpekar att användningen av tidfästande adverbial för förfluten tid är ofullständigt utredd (Teleman et al. 1999:4:239). Även om användningen ser ut att finnas på båda språken kan det finnas skillnader mellan språken här, skillnader som sannolikt inte är utredda, i och med att heltäckande beskrivningar verkar saknas för båda språken. I sammanhanget bör också nämnas att det i båda verken påpekas att det kan fin-

nas en skillnad mellan olika språkanvändares acceptans av satser och meningar med perfekt tillsammans med ett tidfästningsadverbial för förfluten tid (Teleman et al. 1999:4:239, Quirk et al. 1985:195).

4. Sammanfattning

Såväl SAG som CGEL analyserar tempus med hjälp av morfologi, syntax och semantik, men betoningen på de olika områdena är lite olika i de två beskrivningarna. I CGEL betonas att tempus är en morfologisk kategori. Skillnaden mellan tempus och aspekt beskrivs delvis som en skillnad mellan morfologi och syntax. Detta innebär dock inte att semantiken är oviktig i CGELs beskrivning. Större delen av beskrivningen ägnas faktiskt åt betydelsen av tempus. Betydelsesidans roll i själva definitionen av tempus är dock ganska liten.

Även om beskrivningen av respektive tempus i SAG inleds med en genomgång av dess syntaktiska funktion, fokuseras betydelsen (det de kallar innehållssidan) i beskrivningen, och främst då tidsbetydelsen. Begreppen aktionstid och tematisk tid används i analysen av samtliga tempus. Konsekvensen blir att SAG räknar med sammansatta tempus, då det går att identifiera en tidsrelation mellan temporalt hjälpverb och underordnat verb. Det är knappast så att språken skiljer sig åt så mycket att det är det som avgör skillnaderna mellan beskrivningarna, möjligtvis med undantag för futurum. Skillnaden beror snarare på något olika angreppssätt, samt att olika sidor fokuseras vid definitionen av tempus.

Den stora fördelen med systemet i SAG är att tidsrelationerna beskrivs på ett mycket exakt sätt, samt att tempusbetydelsen skiljs ut från verbfrasens övriga betydelser. I CGEL beskrivs även det som kallas aktionsart som en betydelse av tempus och detta är inte helt lyckat. Dessutom är CGEL inte lika exakt i sin beskrivning. Dels är beskrivningen av tidsrelationerna inom verbfrasen lite otydlig, dels används inte de termer som har med tid att göra i hela genomgången av tempus utan bara i relation till vissa tempus eller aspekter. I och med att de teoretiska termerna inte används lika mycket i CGEL blir inte genomgången lika teoretisk som den i SAG. Om detta är en fördel eller ej är i mångt och mycket en bedömningsfråga. Möjligtvis är det lättare att nå en något större läsekrets om genomgången är mindre teoretisk.

Referenser

- Biber, Douglas, Johansson, Stig, Leech, Geoffrey, Conrad, Susan & Finnegan, Edward. 1999. *Longman Grammar of Spoken and Written English*. London: Longman.
- Comrie, Bernard. 1985. *Tense*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Dahl, Östen. 1995. The Tense System of Swedish. I: Thieroff, Rolf (ed.), *Tense Systems in European Languages II*. (Linguistische Arbeiten 338.) Tübingen: Max Niemeyer. S. 59–68.
- Ljung, Magnus & Ohlander, Sölve. 1988. *Allmän grammatik*. 6 uppl. Malmö: Gleerups.
- Quirk, Randolph, Greenbaum, Sidney, Leech, Geoffrey & Svartvik, Jan. 1972. *A Grammar of Contemporary English*. London: Longman.
- Quirk, Randolph, Greenbaum, Sidney, Leech, Geoffrey & Svartvik, Jan. 1985. *A Comprehensive Grammar of the English Language*. London: Longman.
- Teleman, Ulf, Hellberg, Staffan & Andersson, Erik. 1999. *Svenska Akademiens grammatik*. Stockholm: Svenska Akademien.
- Thorell, Olof. 1977. *Svensk grammatik*. 2 uppl. Stockholm: Esselte.

All, the whole, both and half and their Swedish equivalents in English and Swedish descriptive grammars

Maria Estling Vannestål

English section, School of Humanities, Växjö University

1. Introduction

For the study described in my thesis (Estling Vannestål, forthcoming), I use computerised corpora of English texts to investigate "synonymous" grammatical structures, i.e. constructions that are different in grammatical form but have virtually the same semantic and pragmatic content. The focus is on competing noun phrases introduced by the words *all*, *the whole*, *both* and *half*, as in (1) and (2):

- (1) *All the children I showed this story to, on the CD-ROM, were enchanted. (The Sydney Morning Herald, 1995)*
- (2) *But all of the children were having the time of their lives at Taronga Park Zoo this week. (The Sydney Morning Herald, 1995)*

In the grammatical literature, terminology concerning these words varies a great deal – mainly owing to what perspective they are classified from. Traditionally they have often been called **indefinite pronouns**, but, to some extent, this category has served as a "wastebasket" for words that do not fit in anywhere else, and in fact have rather little in common (Haspelmath 1997:11). Other words that are frequently categorised as indefinite pronouns are, for instance, *some*, *any*, *none*, *each*, *every*, *either*, *neither*, *many*, *most* and generic *one*. Syntactically it is true that many of these words have common structural properties (e.g. most of them can be followed by *of*), but (according to Haspelmath (1997:11f)) and others, from a semantic point of view, *some*, *any* and *no* (and their compounds) are the only words that should rightly be called indefinite pronouns. A semantic term that is frequently used, especially within generative grammar and logical semantics, is **quantifier**.

In an article on problems encountered when writing a pedagogical handbook on the use of determiners and quantifiers, Berry (1998:28) points to the difficulties of defining the borderline between pronouns and determiners. Hudson (1990:268) brings up the same question: "everyone agrees that THIS is a determiner, but what about FIVE and ALL?". Another problem Berry addresses is whether to classify words like *both* (which has a kind of inherent definiteness even though it is often classified as an indefinite pronoun) as definite or indefinite (Berry 1998:30).

The aims of this paper are to compare, in a number of descriptive grammars of English, the presentation of the words *all*, *the whole*, *both* and *half*, and to study how the corresponding Swedish words (*all* (-*tl-a*), *hel* (-*tl-a*), *båda*, *bägge*, *halv* (-*tl-a*) and *hälften av*) are described in Swedish grammars. The main focus is on the description in three comprehensive reference grammars, two of which are English and one Swedish:

- Biber, Douglas, Stig Johansson, Geoffrey Leech, Susan Conrad & Edward Finegan (1999): *Longman grammar of spoken and written English* (henceforth referred to as LGSWE)
- Quirk, Randolph, Sidney Greenbaum, Geoffrey Leech & Jan Svartvik (1985): *A comprehensive grammar of the English language* (henceforth referred to as CGEL)
- Teleman, Ulf, Staffan Hellberg & Erik Andersson (1999): *Svenska Akademiens grammatik* (henceforth referred to as SAG)

In addition, a number of less comprehensive descriptive grammars of English and Swedish were consulted for comparison, where relevant (some of the concepts discussed are not treated in these works). Two of the less comprehensive books are English grammars, written in Swedish, and one is a Swedish grammar, written in English.

The main issues addressed are the following:

- (1) In what section are the words described in these reference grammars and what terminological differences exist? Do the authors take a (mainly) morphological, a syntactic or a semantic main perspective, or are all these aspects taken into account in the classification?
- (2) How is the concept of **definiteness** described?
- (3) How is the concept of **quantifier floating** described?

- (4) Do the grammars bring up what I call **degree of totality meaning** (see further, section 5), and if so, how is it described?

SAG, the recent Swedish reference grammar, is the most comprehensive of these three grammars (2 718 pages). CGEL (1 779 pages) has served as the standard work of English descriptive grammar since it was published in 1985. LGSWE (1 204 pages) is a recent corpus-based grammar, where a large part is devoted to frequencies shown in tables and graphs, the consequence of which is that the grammatical description is sometimes fairly superficial. Its authors state that its purpose is not to replace CGEL, but rather to function as a complement (LGSWE:viii).

2. Terminology

The first step in my study was to localise where in the three comprehensive grammars the words *all*, *the whole*, *both* and *half* and their Swedish equivalents are described. The English grammars treat the words fairly coherently. In CGEL they are described in two chapters: **Nouns and determiners** (under the sub-headings **Determiners** → **Pre-determiners**) (CGEL:253f) and **Pronouns and numerals** (under the sub-headings **Indefinite pronouns** → **Universal pronouns**) (ibid.:376f). *The whole* is also mentioned in the chapter on **Adjectives (Universal adjectives)** (ibid.:431). In the chapter on pronouns, *half*, besides being described with *all* and *both*, is also grouped with *several* and *enough* – without further explanation (ibid.:388).

LGSWE¹ accounts for *all*, *both* and *half* in a chapter called **Nouns, pronouns and the simple noun phrase** (under the sub-headings **Determiners** → **(Inclusive) Quantifiers**) (LGSWE:258f). *The whole* is not described here, but is mentioned very briefly (without the definite article) in the chapter on **Adjectives and adverbs** (ibid. 512f).

SAG is divided into three volumes (dealing with words, phrases and clauses), and the account of *all*, *hel* etc. is dispersed over all three volumes. The most extensive and coherent description naturally belongs to the word volume, in the chapter on **Pronomen** ('pronouns')

¹ The authors of LGSWE state that they have, to a large extent, used the grammatical framework of CGEL (Biber et al. 1999:viii).

under the subheadings **Kvantitativa pronomen** ('quantitative pronouns') → **Totalitetspronomen** ('totality pronouns') (SAG II:241f, 369f). The English quantifier *half* has two corresponding words in Swedish: *halv* (-*t/-a*) and *hälften av*. In SAG, the first of these two is described briefly in the section on *hel* (ibid.:272), whereas *hälften av* is brought up in an entirely different chapter: **räkneord** ('numerals') under the subheading **uttryck för allmänna bråk** ('expressions of vulgar fractions') (ibid.:493).

The main terminological difference between the reference grammars to be noted is that, in their overall classification, CGEL and LGSWE make a distinction between a pronoun, which can function as the head of a noun phrase (*All is not lost, All of us like Peter*) and a determiner, whose function is to determine the head of the noun phrase (*All the students were accepted*), i.e. connect the noun phrase to its referent. LGSWE (1999:284) recognises the "close correspondence between determiners and pronouns". SAG, on the other hand, makes no such distinction in its classification, but calls both types pronouns. It does, however, differentiate, in a brief passage, between **förenade pronomen** ('dependent pronouns'), which have an attributive function and **självständiga pronomen** ('independent pronouns'), which have a nominal function (SAG II:235f). This pertains more to grammatical functions than to the general classification of lexical items.

All three grammars bring up both syntactic and semantic aspects in their classification, and SAG further adds morphological ones, calling *all*, *hel* and *halv* **adjektiviska pronomen** ('adjectival pronouns') (SAG II:245), since they are inflected for gender (*all ölen* 'all the beer' – *allt smöret* 'all the butter') and number (*all ölen/allt smöret* – *alla kakorna* 'all the biscuits'). Morphological classification is not at issue in English, since *all*, *the whole*, *both* and *half* cannot be inflected.

In its chapter on determiners, CGEL is almost exclusively concerned with syntactic aspects of the classification. Determiners are further divided into pre-, central and postdeterminers, according to their relative positions in the noun phrase. *All* and *both* can be both pre-determiners, preceding other determiners (*all the children*) and central determiners, constituting the only determiner in the noun phrase (*all children*). CGEL has a more semantic starting-point for its classification in the chapter on pronouns, where the words are categorised as indefinite pronouns,² which "are, in a logical sense, quantitative: they have universal or partitive meaning" (CGEL:376).

² See further section 3.

As mentioned above, LGSWE treats the words in the section on determiners only, but here both syntactic aspects (concerning positions in the noun phrase) and semantic aspects are taken into account. As for the latter, the grammar says that *all* etc. "specify nouns in terms of quantity" (LGSWE:275). They call *all* and *both* inclusive, since they refer "to the whole of a group or a mass" (ibid.).

SAG takes a semantic approach in its classification, but syntactic aspects are thoroughly dealt with as well. The words *all*, *hel*, *halv*,³ *båda* and *bägge* are categorised as totality pronouns, since they emphasise the fact that the whole of the referent, or the whole number of referents is concerned (without exceptions), and contrast with words like *många* ('many'), *några* ('some/any'), *få* ('few') and *inga* ('no') (SAG II:369f).

Most other English grammars consulted (see e.g. Greenbaum 1991:92f, Leech & Svartvik 1994:268f,355f and Hasselgård et al. 1998:133f) make the same distinction between pronouns and determiners as CGEL and LGSWE do. The tradition is not that long, however; before the 1930s, linguists working on English grammar called both types pronouns (cf. Berry 1998:28). Jespersen, for instance, does not use the term determiner (cf. e.g. 1909-49 II:454f). Huddleston (1984:232) calls the words *all*, *both* and *half* **position I determiners**, with no mention of their being used as pronouns, which he regards as a sub-class of nouns. Richard Hudson, advocating word-based grammatical classification, suggests that the terms pronouns and determiners alike should be got rid of as "top-level" word-classes; instead they should be regarded as sub-categories of nouns (Hudson 1984:33,36). He also has an unconventional standpoint regarding determiners, seeing them as a sub-type of "pronouns that have a common-noun as their complement" (Hudson 1990:268).

Just like SAG, most other Swedish grammars (see e.g. Jönsson 1973:18f, Thorell 1977:96f, Ljung & Ohlander 1982:126f, Jörgensen & Svensson 1987:24f, Järner 1993:58f) do not differentiate between pronouns and determiners in their classification, even though some of them observe the difference in grammatical function (attributive and nominal) accounted for in SAG.

One grammar of English (Svartvik & Sager 1996:124), written in Swedish, distinguishes **determinanter** ('determiners') as a sub-function of pronouns (not, however, including the words *all/the whole*,

³ *Halv* ('half') of course does not express a totality meaning, but is nevertheless described together with *hel* ('whole') since the two words have the same syntactic and morphological properties.

both and half), and another book of the same type (Ljung & Ohlander 1992:233) differentiate between three different word types: **förenade pronomen** ('dependent pronouns'), as in *all the children*, **begränsat självständiga pronomen** ('semi-independent pronouns'), as in *all of the children*, and **obegränsat självständiga pronomen** ('independent pronouns'), as in *All is fine*. A grammar of Swedish (Viberg et al. 1986:104f), written in English, distinguishes between determiners and pronouns according to the tradition within English grammar.

Going back to the two competing structures mentioned at the beginning of this paper (*all the children* vs. *all of the children*), CGEL says that *all* is technically "a pronoun when followed by *of*, and a pre-determiner when followed by another determiner [...]" (CGEL:381). One could speculate whether this view entails that there should also be a difference in meaning between two such structures, as suggested by, for instance, the cognitive grammarian Langacker. In his view of "predicates a relation between a reference object and a restricted inherent subpart of it. In the case of *all* [...], the restrictive nature of the subpart is vacuous." *All* and *all of* will consequently differ semantically in that with *all of* the speaker has the notion of subpart-whole in mind, "though the degree of restriction just happens to be zero". (Langacker 1991:110-113).

3. Definiteness

A very intricate and intriguing aspect of noun phrase studies, which indeed also has to do with terminology, concerns the concept of **definiteness**. The grammars consulted have fairly different ways of looking upon *all*, *the whole*, *both* and *half* and the Swedish equivalents in terms of definiteness. As mentioned above, these words have traditionally often been categorised as indefinite pronouns, but some grammarians claim that they are not. CGEL follows the traditional classification, with the motivation that "they lack the element of definiteness which is found in the personal, reflexive, possessive and demonstrative pronouns." (CGEL:376). They also observe, that, in spite of their indefiniteness, these pronouns can sometimes combine with elements of definite meaning, such as the definite article (CGEL:376). Like CGEL, LGSWE notes that *all* etc. can be used together with both indefinite and definite noun phrases (LGSWE:275), but does not discuss the concept of definiteness further.

SAG refrains from calling the words indefinite, because, the authors point out, these words cannot be said to be inherently indefinite (SAG II:369). On the other hand, the grammar does not claim that the words are definite, the term "definite pronouns" being reserved for "personal, demonstrative, reflexive, reciprocal and relative pronouns and the definite article" (ibid.:236). It further makes the same observation as the English reference grammars about these pronouns being able to combine with both definite and indefinite elements (cf., for instance, SAG II:242 and III:47). Most other Swedish grammars call the words indefinite without discussing the concept of definiteness. Ljung & Ohlander (1982:130f) note that this is an area of disagreement among grammarians. Interestingly, we find one Swedish grammar (Jørgensen & Svensson 1987:24) which takes a perspective that is entirely opposite the predominant tradition, by denominating *all* etc. **definite pronouns** – words which describe something that is clearly defined in the speech situation or the linguistic context. It is rather fascinating that, here, we have the whole spectrum from indefinite pronouns to definite pronouns, with SAG finding neither definite pronoun nor indefinite pronoun an appropriate term.

All, *both* and *half* in English and *all* and *both* in Swedish can introduce both definite and indefinite simple noun phrases.⁴ In both languages, *all* can be combined with an indefinite simple noun phrase and still have specific reference, as in *I will see all students at 11 a.m.* (cf. CGEL:259) and *Alla katter hade gula ögon* 'All cats had yellow eyes' (cf. SAG II:242). The consequence of this is that an indefinite construction can have either generic reference (*All men are created equal*) or specific reference (*All men must leave their coats here, but women ...*) (cf. CGEL:259). Unfortunately, neither grammar discusses how this is possible. As for indefinite complex noun phrases with specific reference, one could argue that *all* is inherently definite, and that marking of definiteness in the simple noun phrase (*the students – katterna*) is thus redundant. When it comes to *all* in complex noun phrases with generic meaning, it could, on the one hand, be claimed that generic meaning is an indefinite concept, since it does not define who or what is referred to. On the other hand, a noun phrase with generic meaning could be regarded as denoting the totality of a population (however undefined), thus being restricted and definite.

⁴ In Swedish, *halv* can only introduce a definite simple noun phrase (*halva smörgåsen*), whereas the word occurs in an indefinite one after an introducing indefinite article (*en halv smörgås*).

In English, *both* is most frequently followed by an indefinite simple noun phrase (*both boys*) (cf. Estling, in press), but can also precede a definite simple noun phrase (*both the boys*) (cf. CGEL:258). As for Swedish, even though *bådalbägge* can be followed by an indefinite noun in lexicalised phrases (*på bådalbägge sidor*), they generally combine with definite nouns (*båda pojkar*) (SAG II:47). As with *all*, it is possible to regard *both* – *bådalbägge* as being definite in themselves (see below).

The English word *half* is not discussed in terms of definiteness in the English grammars. SAG, however, brings up its Swedish corresponding word *halv* (-*a*/-*t*), pointing to the fact that some partitive constructions (e.g. *hälften av* = 'half of') may be used in the definite form, even though the listener/reader will not know exactly which part of the total element the speaker/writer refers to. The reason for the use of a definite noun phrase would then be that the totality (of which *half* is a part) is identifiable to the receiver (SAG III:159).

Now, is it possible to establish whether *all* and the other words in English and Swedish are indefinite or definite on the word level? Ljung & Ohlander (1982:126f) suggest that the word *all* is indefinite since it is not specified in terms of identity or quantity. This approach entails that definiteness does not necessarily have to concern the identity of the referent of a noun phrase (in terms of generic and specific reference, for instance), but can also have to do with unspecified quantity: When using the word *all* we do not always know exactly how large an amount or how many items are referred to.

Sapir, on the other hand, claims that "in a sense all totalizers are definite" (1930:15f). Several linguists agree that at least *both* is intrinsically definite (cf., for instance, CGEL:382, Berry 1998:30 and SAG II:380), since it cannot be used in generic reference, but must always refer to something identifiable to the receiver. One could perhaps also argue that no words are (in)definite in themselves, but that it is on the phrase level that they assume their (in)definiteness.

4. Quantifier floating

The linguistic phenomenon generally called (**quantifier**) **floating** exists in both English and Swedish. The term refers to the phenomenon when pronouns (*all* or *both*) "float away" from the noun phrase instead of preceding its head, as in (3) and (4), where the head of the noun phrase is a noun, and (5) and (6), where the head is a personal pronoun.

- (3) *The children were all happy.* (cf. *All /of/ the children were happy.*)
 (4) *Barnen var alla glada.* (cf. *Alla barnen var glada.*)
 (5) *They were all happy.* (cf. *All of them were happy.*)
 (6) *De var alla glada.* (cf. *?Alla av dem var glada.*)

In Swedish, a floating quantifier is the preferred alternative when the head of the noun phrase is a personal pronoun, as in (6).

LGSWE does not bring up the phenomenon at all. CGEL describes it, but does not use the traditional terminology: "When *all*, *both* and *each* are **postposed** [...] they appear in the position of a medial adverb." (CGEL:382, my emphasis). Berry (1998:32) uses the term **delayed pronouns**. To some extent all this terminology ('floating', 'postposed', 'delayed' etc.) could suggest that the construction where the quantifier introduces the noun phrase is more "basic" or "unmarked" than the floating quantifier. Berry (*ibid.*) recognises that this might be an erroneous interpretation. Haegeman & Guéron, in their introduction to English generative grammar, suggest the opposite view (in terms of movement), viz. that what we refer to as quantifier floating is indeed the underlying structure, and that a quantifier introducing a noun phrase has been moved from this base-position. (Haegeman & Guéron 1999:231).

SAG has a somewhat different perspective, referring to floating quantifiers in terms of their clausal function, as **fritt predikativ** ('free predicative') (SAG II:249). This term is free from associations of markedness, i.e. one of the structures being more "basic" than the other. The authors also comment on the classification as floating quantifier, observing that this term might be less appropriate, since there is not always a corresponding construction with a noun phrase introduced by *all* or *both*, cf. examples (7) and (8):

- (7) *Kalle, Stina och Lisa har alla åkt till Kina.* ('Kalle, Stina and Lisa have all left for China'.) Cf. **Alla Kalle, Stina och Lisa har åkt till Kina.* ('All Kalle, Stina and Lisa have left for China'.)
 (8) *Personalen har alla accepterat uppgörelsen.* ('The staff have all accepted the agreement'.) Cf. **Alla personalen har accepterat uppgörelsen.* ('All the staff have accepted the agreement'.)

As far as the latter example is concerned, SAG omits that it would take a very slight rearrangement in the structure to make the ungrammatical example in (8) grammatical, e.g. by using a (syntactically) indefinite construction instead: *All personal har accepterat uppgörelsen.*

Examples of quantifier floating are given in some other English (but no Swedish) grammars consulted. Generally the phenomenon is not given a term or discussed further. The Collins Cobuild Grammar

(Sinclair et al. 1990:41) suggests that a floating quantifier can be used for emphasis of the noun in a noun phrase (rather than a clear totalizer) in much the same way as a reflexive pronoun. Svartvik & Sager (1996:258), in their English grammar written in Swedish, provide a view that differs from those expressed above, viz. that a floating quantifier is in fact an ellipted noun phrase introduced by a quantifier, as in (9):

(9) *The boats are both (of them) seaworthy.*

This is a phenomenon that has been discussed at great length in the literature on generative grammar and logical semantics.

5. Degree of totality meaning

The words *all*, *the whole* and *both* are often referred to as totality pronouns in the grammatical literature (see section 2). When collecting material for my thesis, I have, however, been alerted to the fact that, not infrequently, the words in focus have a very low degree of totality meaning. An example is the *all* occurring in the well-known song "Where have *all* the flowers gone?". Here, *all* does not emphasise that the whole number of referents is concerned; it would be unnatural to contrast this with "Where have *some of* the flowers gone?" or something similar.

The phenomenon can be compared to two different structures expressing duality. A noun phrase such as *both the children* emphasises totality, whereas a noun phrase like *the two children* does not. Similarly, in Swedish, with "proper" totality meaning, *båda* and *bägge* ('both') introduce the noun phrase and the pronoun carries phonological stress: '*båda* de andra böckerna' ('both the other books'). However, *båda/bägge* can also be used with weak stress and then occur after the definite determiner: *de båda* 'andra böckerna' ('the two other books'). The English corresponding construction (*the two*) can also be directly translated into Swedish: *de två* andra böckerna. In this case the pronoun does not emphasise the totality of the noun phrase (SAG II:377f).

The two duality constructions (*both/two* in English and phonologically weak/strong *båda/bägge* in Swedish) are mentioned in most grammars, but what about constructions with *all*? Neither CGEL nor LGSWE brings up the phenomenon of *all* constructions with different

degrees of totality meaning, and it is not mentioned in any of the other English grammars consulted either.

SAG discusses degree of totality meaning with *all* in the context of plural pronoun + possessive attribute. In *alla Svenssons böcker* ('all Svensson's books'), *all* has a "proper totality meaning", whereas in *Svenssons alla böcker*, the totality meaning is weakened (what I call **pseudo-totality meaning**). Pseudo-totality meaning is also at issue in noun phrases including certain adjectives that emphasise the multitude of the totality, as in *alla möjliga böcker* ('all possible books'), and the meaning is similar to *diverse böcker* ('sundry books') (SAG II:372f). SAG does not, however, mention the fact that also much more frequent constructions – without a possessive attribute or an adjective like *möjlig* ('possible') – can have pseudo-totality meaning, as exemplified by the Swedish translation of the song title quoted above (10):

(10) *Vart har alla blommorna tagit vägen?* ('Where have all the flowers gone?')

The description in SAG is somewhat misleading also in another respect. In the section on **emfatiska attribut** ('emphatic attributes'), which are described before the above instances of pseudo-totality meaning, and could thus be taken as instances of proper totality meaning (SAG II:371), examples such as (11) are given:

(11) *mitt i all förnöjsamheten* ('in the midst of all the contentment')

This example is, at least in my opinion, not representative of proper totality meaning, since it could not be contrasted with *en del av* ('some of/part of') and the like.

It is somewhat peculiar that "degree of totality" is described in SAG but not in the English reference grammars, since in English (as some preliminary investigations suggest, Estling Vannestål, forthcoming), there seems to be a difference in variability according to whether the degree of totality meaning is high or low.

Sapir uses the term pseudo-totalizer in a somewhat different context, noting that, sometimes, *all* is an "explicitly definite totalizer", whereas in other cases perhaps it is not. *All men are mortal*, for instance, might just paraphrase *Men are mortal*, *all* here being a class-indicator rather than a true totalizer. *All* is thus used in a transferred sense (Sapir 1930:17). SAG presents the same idea in regarding *all* as redundant in generic noun phrases: *Alla tigrar är randiga* ('All tigers are striped') means virtually the same thing as *Tigrar är randiga* ('Tigers are striped') (SAG II:377).

6. Final remarks

It is clear that as far as the grammatical descriptions of *all*, *the whole*, *both* and *half* and their Swedish equivalents are concerned, not only are there general differences between English and Swedish traditions, but there is also a large amount of variation from one English grammar to another and from one Swedish grammar to another.

There are differences in terminology, e.g. classification of the words as pronouns regardless of how they are used, or dividing them into pronouns and determiners. The most striking difference, however, is the one that concerns the concept of definiteness: most of those grammars studied consider the words as indefinite, one classifies them as definite, whereas the Swedish reference grammar (SAG) uses neither of these labels.

Now, are there differences between English and Swedish that can explain the differences in descriptions? It seems that, on the whole, the English and Swedish languages are rather similar in their use of noun phrases including *all*, *the whole*, *both* and *half*. One obvious typological difference, mentioned above, is the fact that these English determiners/pronouns cannot be inflected, whereas the Swedish ones can – explaining why morphology plays a role in Swedish grammars whereas it does not in English ones.

Another typological difference is that Swedish seldom allows a construction with the word *av* corresponding to the English *of*, which is used in English both in combination with personal pronouns, where it is obligatory (*all of us*) and in combination with nouns, where it is optional (*all lof! the children*). Since, however, *all* does exist in Swedish in constructions where (with the English tradition) it is a pronoun (rather than a determiner), for instance in the plural noun phrase *alla (var där)*, one cannot argue that there is a typological explanation for the fact that English grammars distinguish between determiners and pronouns, whereas Swedish ones call both types pronouns. Here, it seems, the difference in terminology is simply a result of different traditions.

As far as definiteness is concerned, variation in description does not manifest itself in terms of classificatory differences between Swedish and English grammars, but rather between the different Swedish grammars included in the study. It seems obvious that this is a highly complicated matter, and that definiteness can be regarded in different ways. As we have seen, quantifier floating occurs in both English and Swedish, but, strangely, with the exception of SAG, only English

grammars bring up the phenomenon, and it is only discussed in terms of syntax, even though this is an area that has been dealt with extensively within logical semantics. Likewise, degree of totality meaning is a relevant concept in both languages, but it seems to be a neglected area as far as English grammars are concerned, and SAG does not cover all areas where it is at issue.

This study has simply given a few examples of how the words *all*, *the whole*, *both* and *half* are described in three comprehensive grammars and some smaller ones. Time and space does not allow for an in-depth exploration of the different topics introduced, but these will be further dealt with in Estling Vannestål (forthcoming).

7. References

- Berry, Roger. 1998. Determiners: a class apart. *English Today* 53, Vol. 14, No. 1, 27–34.
- Biber, Douglas, Stig Johansson, Geoffrey Leech, Susan Conrad & Edward Finegan. 1999. *Longman grammar of spoken and written English*. London: Longman.
- Collins Cobuild English grammar*. 1990. John Sinclair (ed.), London/Glasgow: Collins.
- Estling, Maria. In press. Competition in the wastebasket: A study of constructions with *all*, *both* and *half*. In: Christian Mair & Marianne Hundt (eds.), *Corpus linguistics and linguistic theory*. Amsterdam: Rodopi.
- Estling Vannestål, Maria. Forthcoming. Competing quantifier constructions in present-day English. A corpus-based study of noun phrases introduced by *all/the whole*, *both* and *half*.
- Greenbaum, Sidney. 1991. *An introduction to English grammar*. Harlow: Longman.
- Haegeman, Liliane & Jacqueline Guéron. 1999. *English grammar*. Oxford: Blackwell.
- Haspelmath, Martin. 1997. *Indefinite pronouns*. Oxford: Clarendon.
- Hasselgård, Hilde, Stig Johansson & Per Lysvåg. 1998. *English grammar: Theory and use*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Huddleston, Rodney. 1984. *Introduction to the grammar of English*. Cambridge: CUP.
- Hudson, Richard. 1984. *Word grammar*. Oxford: Blackwell.
- Hudson, Richard. 1990. *English word grammar*. Oxford: Blackwell.

- Jespersen, Otto. 1909–49. *A modern English grammar on historical principles*. Copenhagen: Munksgaard.
- Järner, Karin. 1993. *Bra böckers svenska grammatik*. Höganäs: Bra Böcker.
- Jönsson, Erik & Lars Kraft. 1973. *Svensk grammatik*. Malmö: Corona.
- Jørgensen, Nils & Jan Svensson. 1987. *Nusvensk grammatik*. Malmö: Liber.
- Langacker, Ronald W. 1991. *Concept, image, and symbol. The cognitive basis of grammar*. Berlin & New York: Mouton de Gruyter.
- Leech, Geoffrey & Jan Svartvik. 1994. *A communicative grammar of English*. Harlow: Longman.
- Ljung, Magnus & Ohlander, Sölve. 1982. *Allmän grammatik*. Lund: Gleerups.
- Ljung, Magnus & Ohlander, Sölve. 1992. *Gleerups engelska grammatik*. Malmö: Gleerups.
- Quirk, Randolph, Sidney Greenbaum, Geoffrey Leech & Jan Svartvik. 1985. *A comprehensive grammar of the English language*.
- Sapir, Edward. 1930. *Totality. Language Monographs VI*. Baltimore: Waverly Press.
- Svartvik, Jan & Olof Sager. 1996. *Engelsk universitetsgrammatik*. 2nd edition. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Teleman, Ulf, Staffan Hellberg & Erik Andersson (eds.), 1999. *Svenska Akademiens grammatik*. Stockholm: Norstedts Ordbok.
- Thorell, Olof. 1977. *Svensk grammatik*. Stockholm: Esselte Studium.
- Viberg, Åke, Kerstin Ballardini & Sune Stjärnlöf. 1986. *A concise Swedish grammar*. Stockholm: Natur och Kultur.

Om SAG och modalitet

Magnus Fernberg

Institutionen för svenska språket, Göteborgs universitet

1. Inledning

Hur behandlas modalitet i SAG? Och i vilken tradition står SAG vad gäller modalitet? Det är ett vidare spørsmål än det i förstone verkar. SAG anser sig stå på den traditionella grammatikens grund. På vilken grund vilar denna?

Vilket vetenskapligt ansvar har en grammatik som ges ut med Svenska Akademiens sigill på? SAG menar sig vara deskriptiv och den vanlige språkbrukaren kommer naturligtvis inte ändra sitt språk enligt SAG. Hon kommer inte att börja prata som SAG beskriver. Härvidlag verkar SAG knappast preskriptivt. Däremot blir SAG normativ för språkvetare. Svenska grammatiker kan näppeligen gå runt SAG i fortsättningen! Därför frågar jag: Är SAG vetenskapsteoretiskt reflekterad och vilket perspektiv på språket har man? Är det lämpligt och önskvärt med en kanonisk svensk grammatik?

Fysiker har ända sedan Einsteins teorier lades fram för snart hundra år sedan insett att en beskrivning av den fysiska verkligheten bara gäller under vissa betingelser. Beskrivningar är alltid relativa.

Biologer har allt sedan Darwin förstått att livet utvecklas alltefter som betingelserna förändras. Genetiker har vidare fått medicinare att inse att det inte går att fastslå vad en människa är en gång för alla. Människan muteras, utvecklas, anpassas, förändras. Hon kan i grunden manipuleras.

Logiker är mindre inriktade på absolut sanning numera. Begränsningen hos synen på språket som verifierbara satser redde Wittgenstein ut. Vilka satser som gäller beror helt enkelt på vilket språkspel man ägnar sig åt för tillfället. Det relativa begreppet sannolikhet spelar, bland annat genom Carnaps försorg, allt större roll inom logiken.

I den moderna vetenskapsvärlden är snart somliga grammatiker de enda som tror på den absoluta strukturen. Ett fast underliggande

grammatikfundament som inte förändras över tiden och som låter sig beskrivas med objektivt sanna termer av grammatikern med stort G som intagit den absoluta positionen utanför tid och rum.

SAG skriver i inledningen på sidan 16:

Man kan skilja mellan den mentala grammatiken, som finns lagrad i språkbrukarnas hjärnor, och en beskrivning av den mentala grammatiken, t.ex. i form av en bok som denna. De existerande grammatiska beskrivningarna är endast ofullständiga avbildningar av den mentala grammatiken. [...] Grammatikens struktur är beroende av detta språkanlag, som ställer upp de ramar inom vilka de enskilda språken kan röra sig.

Och vidare på sidan 29:

De uppgifter som lämnas i denna grammatik om begränsad bruklighet hos vissa konstruktioner avser de normer som språkbrukarna faktiskt följer och ges i en form som är avsedd att vara värderingsfri.

Och på sidan 37f.:

Ibland innebär valet av beskrivning ett verkligt teoretiskt val. [...] Vilken beskrivning som är den psykologiskt mest realistiska är ännu svårt att bedöma.

Och på sidan 41:

De flesta grammatiker – så också denna – disponeras liksom ordböcker med utgångspunkt i uttryckssidan.

Bakom SAG:s deskriptiva fasad lurar alltså den universella mentala grammatiken och vilka teoretiska val som gjorts i de enskilda fallen vet man inte.

Någon teorineutral beskrivning av verkligheten finns lika litet som det perspektivlösa seendet. Man har alltid en utgångspunkt och ett intresse.

Det finns massor av teoretiska antaganden i SAG. Man beskriver exempelvis konsekvent grammatiken från uttryckssidan. Modalitet ses vidare som en tilläggfunktion hos utsagan. Man beskriver skriftspråk mer än talspråk. Och det myckna kategoriserandet kunde ha gjorts annorlunda.

Vidare förutsätts en underliggande mental grammatik som styr all syntax. Man tänker sig en neurobiologisk konstitution som genererar en viss ordföljd. Det senare märks exempelvis i synen på huvudsatsordföljd. Här ansluter man sig till en generativ grundsyn att det finns en prototypisk form för alla huvudsatser.

SAG förklarar således termen *fa-sats* på sidan 169 i första bandet:

fa-sats, sats där subjektet (om det inte är satsbas) samt mittfälsadverbial placeras efter det finita verbet. Fa-satsen är huvudsatsens prototypiska form: *Då hade Per inte kommit.*

SAG:s *fa*-form ger alltså vid handen att subjektet prototypiskt alltid är placerat efter det finita verbet antingen det rör sig om deklarativa, direktiva eller interrogativa satser. Det är knappast teorineutralt att presentera ett mönster som gäller i färre än hälften av fallen i normalt språkbruk. Naturligtvis finns det dock skäl att anta ett satsschema, men skälen är med nödvändighet teoretiska och mer eller mindre tendentiösa. Man ansluter sig helt enkelt till en viss tradition. Hursomhelst är det avgörande för mitt resonemang att man presenterar en grundläggande form, inte vilken.

SAG tar i inledningen på sidan 18 själv upp problem som vidlåder förhållandet deskriptivt–normativt:

I praktiken är gränsen mellan deskriptiv och normativ grammatik betydligt svårare att dra än det i förstone kan verka. Detta beror särskilt på att det språk som grammatiken beskriver måste avgränsas från språk som ligger utanför grammatikens beskrivning.

Min tes är alltså att SAG utgör en fara för språkforskningen om den oreflekterat och blåögt används som en källa att ösa ur.

Del 2 tecknar traditionen som SAG står i, del 3 redogör för modalitet i SAG, medan del 4 visar på modernare synsätt på modalitet. I del 5 slutligen dras en del slutsatser om SAG och modalitet.

2. Traditionen

SAG ansluter vad gäller modalitet till två starka strömningar vilka genomflyter varandra, nämligen modallogik och traditionell svensk grammatikbeskrivning.

2.1 Modallogik

Redan Aristoteles skriver om modalitet. Han gör det dock på ett filosofiskt, för att inte säga logiskt-matematiskt, plan. Det handlar om huruvida nödvändigt sanna premisser alltid leder till en sann slutsats (Rescher 1974:9).

Medeltida arabiska filosofer förvaltade arvet efter Aristoteles. De sysslade således också med modallogik, liksom Leibnitz och Kant fram till Bertrand Russell. Den senare gör modala distinktioner mellan möjligt, faktiskt och nödvändigt. Här kollapsar modaliteten, eftersom hans undersökningar leder till att det faktiska är nödvändigt, och att det möjliga inte finns. Logiskt sett råder alltså determinism (Rescher 1974:86). Därmed hade man hamnat i en återvändsgränd.

Nu har man emellertid kommit vidare. Man menar att ett påstående som är overifierbart inte måste avfärdas som meningslöst. Man kan nämligen mena att under andra än de nu rådande betingelserna är påståendet verifierbart (Aspelin 1977:337).

Det var mera semantiskt lagda filosofer som Carnap och Wittgenstein som öppnade upp modallogiken igen genom begrepp som *möjliga världar*, där skilda kunskapssystem gäller på grund av olika grundläggande logiska regler, *rimlighet och sannolikhet*, samt *motivering och tolkning*. En tänkvärd slutsats är att de modala kategorierna blir intressanta när sanna propositioner kommer i konflikt med varandra. Då blir nämligen rimlighetsantaganden viktiga (Rescher 1974:105ff.).

Carnap (1983:157) uttryckte sig så här om modallogikens brister:

Användningen av innehållslig uttrycksmodus leder däremot till att man förbiser filosofiska satsers relativitet i förhållande till språket; det förleder till en absolutistisk uppfattning av de filosofiska satserna. Man bör särskilt beakta, att uppställandet av en filosofisk tes under vissa omständigheter [...] inte är något påstående utan ett förslag. En diskussion om sanningen eller falskheten av en sådan tes är helt och hållet förfelad, en tom strid om ord; man kan på sin höjd diskutera förslaget ändamålsenlighet eller undersöka dess konsekvenser.

Intressant med Carnap är att han i anslutning till Leibniz begrepp möjliga världar definierar om begreppet nödvändig sanning. Carnap inför vidare, inspirerad av Wittgenstein, begreppen tillståndsbekrivning och giltighetsområde. En tillståndsbekrivning gäller i en möjlig värld, men inte nödvändigtvis i en annan. De möjliga världar i vilka en viss sats gäller utgör dess giltighetsområde (s. 166ff.). Det är lätt att inse att dessa begrepp öppnar upp för resonemang om sannolikhet. Carnaps *Meaning and Necessity* från 1947 har spelat stor roll för utvecklingen av intentionell semantik och modallogik.

Den tidige Wittgenstein (*Tractatus*) skiljer på objekt- och metaspråk. Världen är totaliteten av alla sanna fakta. De så kallade elementarsatserna ingående i objektspråket uttalar sig sant eller falskt om världen. De är avspeglingar eller bilder av världen. Detta språk utgör min världs gräns. De filosofiska satserna hör emellertid till metaspråket

och eftersom de inte handlar om världen utgör de nonsens. *Tractatus* ändrar alltså i en paradox.

Den senare Wittgenstein (*Philosophische Untersuchungen*) menar att det finns ett obegränsat antal olika språkspel, det vill säga användningar av ord som följer bestämda regler, och att man lär sig ordens betydelse genom att lära sig använda dem. De grammatiska satserna lägger fast vad som kan sägas, vad som gäller i ett visst språkspel.

Von Wright slutligen introducerar ytterligare ett intressant begrepp: den modala operatoren. Den betyder *det är möjligt att*. Ett uttryck som består av en modal operator följt av en handlingsbeskrivning eller en biografi säger att en viss handling är möjlig eller att ett visst liv är möjligt.

Inom filosofin läggs alltså tonvikten på förhållandet mellan utsagan och verkligheten. Särskilt gäller detta inom anglosaxisk logikpräglad semantik där sanningsvärde och objektivitet står i centrum. Det faktum att människor språkar har man inte tyckt vara intressant. Emellertid erbjuder senare modallogik intressanta öppningar.

2.2 Traditionell svensk grammatik

I traditionell svensk grammatik förekommer nästan inte modalitetsbegreppet. Det enda Natanael Beckman (1916) har att säga om modalitet är att det finns tre modus. Wellander (1939) och Ljung & Olander (1971) säger inte mycket mer. Det tycks bero på att man ensidigt utgår från grammatikens formsida. Om detta står det på sidan 30 i SAG:s inledning:

Grundläggande för språkliga yttranden är att de har både en uttrycks- och en innehållssida. Språkvetenskapen beskriver vilka uttryck som språkbrukarna kan bygga upp och förbinda med ett innehåll, en betydelse. Det är själva kombinationen av dessa två sidor hos yttranden som grammatikens liksom lexikonet skall fånga.

Men SAG utgår programmatiskt och konsekvent från uttryckssidan. Så här står det således på sidan 41:

Grammatiken kan också sägas vara en bro mellan språkets uttryckssida och dess innehållssida. Den är ett beskrivningssystem som gör det möjligt att foga ihop språkliga uttryck med språkligt innehåll eller tvärtom. Men liksom man går över en bro antingen från det ena eller det andra hållet måste en grammatik skrivas antingen från uttryckssidan (med betydelsen som kommentar) eller från innehållssidan (med uttrycket som kommentar). Det viktiga är att de båda sidorna hakas samman ordentligt. De flesta grammatiker – så också denna – disponeras liksom ordböcker med utgångspunkt i uttryckssidan.

Den funktionelle grammatikern Halliday gör en liknande uppdelning, då han särskiljer syntagmatiska och paradigmatiska grammatiker. De förra anses rotade i logik och filosofi och ser grammatiken som språkets grund, medan de senare är rotade i retorik och etnografi och ser semantik som grunden (Halliday 1985:XXVIII).

Traditionell grammatik bygger alltså upp en betydelse med hjälp av ordformer, medan funktionell grammatik utgår från betydelsen och ser efter hur denna kan uttryckas medelst ordformer. Funktionell grammatik utgår därigenom inte från den isolerade utsagan, utan i talinterakten, eftersom det är i talhändelsen betydelsen uppstår.

SAG visar i inledningen på sidan 41 och framåt att en annan grammatik vore möjlig, en som utgår från betydelsen. Här finns ett intressant stycke om modalitet på sidan 42:

Som talare utför vi alltså olika språkhandlingar med olika typer av huvudsatser, men vi kan också i andra avseenden visa hur vi förhåller oss till innehålllet i det vi själva säger. Det kan gälla vår uppfattning om hur pålitlig en utsaga är eller vår hållning till hur bra ett beskrivet sakförhållande är. Sådana drag i meningars betydelse brukar kallas modalitet, och de signaleras främst med modala hjälpverb eller satsadverbial. I viss utsträckning kan modaliteten anges med verbets böjning (modus).

Av detta gör emellertid SAG mycket litet, eftersom man inte vill utgå från språkets betydelse. Det gör framställningen ofullständig vad gäller modalitet. Modala hjälpverb kan man exempelvis egentligen inte alls urskilja utan hjälp av betydelsekategorier.

Men i SAG finns naturligtvis mycket mer om modalitet än i Beckman. Denna tendens är tydlig i svensk grammatiktradition. Det finns alltså ett ökat intresse för grammatikens betydelsesida och för hur form och innehåll hänger ihop.

En så tidig grammatik som *Deskriptiv svensk grammatik* från 1972 beskriver varje modalt hjälpverb utifrån dess betydelse. *böra* betyder exempelvis lämplighet, möjlighet eller antagande (s. 114ff.).

Jörgensen & Svenssons *Nusvensk grammatik* tar upp en hel del om modalitet. Man visar på hur olika typer av modal betydelse uttrycks grammatiskt med verbfraser (s. 80f.). Deras allmänna disposition påminner om SAG med en del om ordet, en om frasen och en om satsen. Men man går längre, då man dessutom har en del om texten och en om olika teoriebildningar. Man är dessutom bredare, eftersom man tar in sådant som semiotik, ortografi och textlingvistik. Framför allt gör man sitt avstamp i semiotiken, vilket ger grammatiken mer av sammanhang.

Vad gäller modalitet är det särskilt intressant att satsavsnittet mynnar i ett kapitel om syntaxen i verkligheten (s. 156ff.). Här utgår man

från talhandlingen och i Searles efterföljd är det viktigare om ett yttrande är lyckat, än om det är grammatiskt.

Jørgensen & Svensson synes mig ha en mer medveten teoretisk förankring än SAG:s naiva uttalat teorineutrala hållning.

Eftersom SAG bara tar upp betydelse när det är nödvändigt för att förklara någon formsak, får inte modalitet någon samlad framställning. Det modala ses, som i logiken, möjligen som en tilläggsfaktor som kan fogas till satsens egentliga innehåll, propositionen. Det kan göras med hjälp av vissa adjektiv, satsadverbial eller hjälpverb. I tre sammanhang tas alltså modalitet upp. Man urskiljer nämligen modala adjektiv (volym 2 kapitel 4 paragraf 13), modala satsadverbial (volym 4 kapitel 30 paragraf 9–29) samt modala hjälpverb (volym 4 kapitel 32). Om SAG:s beskrivning av dessa handlar del 3.

3. Modalitet i SAG

Modalitet får ingen samlad framställning i SAG. Utöver teoretiska resonemang i inledningen tas modalitet upp vad gäller vissa typer av adjektiv, satsadverbial och hjälpverb, nämligen de som urskiljs som modala.

3.1 Modala adjektiv i SAG

Om modala adjektiv står inte mycket mer än följande (volym 2 s. 165):

Vissa adjektiv har modal betydelse, dvs. de bekräftar, ifrågasätter, villkorar eller förnekar att predikationsbasen har den egenskap eller tillhör den klass som substantivet anger. Exempel: bokstavlig, egentlig, eventuell, faktisk, formlig, förment, möjlig, potentiell, reell, sannolik, sannskyldig, skenbar, trolig, uppenbar, veritabel, verklig, äkta.

samt vidare

I attributiv ställning är modala adjektiv ofta giltighetsmodifierande [...]

Här anförs exempel som "en *faktisk* diktator" och "den *trolige* segraren".

3.2 Modala satsadverbial i SAG

Vad gäller modala satsadverbial är man något utförligare. Satsadverbialen delas in i fyra betydelsegrupper, varav de modala utgör en. De övriga är konjunktionella, fokuserande och negerande. Exempel på modala satsadverbial är *kanske* och *tyvärr*, på konjunktionella *således* och *emellertid*, på fokuserande *bara* och *åtminstone* samt slutligen på negerande *inte*. Dessutom finns en alternativ syntaktisk-semantisk tredelning efter vilka typer av led satsadverbialet bestämmer, nämligen antingen innehållet i en del av satsen, hela satsens innehåll eller satsen som språkhandling.

Man tar sin vana trogen först upp uttryckssidan. Man visar i vilka typer av satser de kan förekomma, nämligen i huvudsatser, bisatser och i vissa satsekvivalenta fraser, det vill säga i stort sett överallt. Deras placering är vanligen medial, omedelbart före eller efter det finita verbet, men kan också vara initial som fundament, eller final. De kan också utgöra annex initialt, medialt och finalt. Man kan exempelvis säga:

Troligen kommer jag idag,
Jag kommer idag, eftersom jag *troligen* blir klar,
Jag kommer *troligen* idag samt
Idag kommer jag *troligen*.

Placeringen är alltså ganska fri.

Vidare delar man in de modala satsadverbialen i olika kategorier efter sin betydelse. Här förekommer märkligt nog olika uppdelningar. I paragraf 9 delar man in de modala satsadverbialen i fem kategorier, nämligen sannolikhet, förstärkning, hänvisning, evaluering och kommentar till språkhandlingen. I paragraf 16–23 behandlas en kategori i varje stycke, det vill säga inalles åtta kategorier. Dessa är talarattityd, sanningshalten ifrågasatt eller bekräftad, sannolikhetsgradering, försanthållande, förstärkning, hänvisning, evaluering, samt kommentar till språkhandlingen.

Slutligen beskrivs de vanligaste i var sin paragraf. De är *ju*, *väl*, *nog*, *faktiskt*, *verkligen* och *egentligen*.

Som helhet har SAG:s behandling av de modala satsadverbialen karaktär av lista över olika typer, där kategoriseringen verkar rätt slumpartad. Språkförståelse, sammanhang, förklaringar, mönster och liknande saknas.

Om man hade sett modalitet som något som vidlåder allt språkande hade nog mer intressant kommit med. Relevant i detta sammanhang är

förhållandet subjekt–predikat, det finita verbet, anföringsverb, subjunktioner, perspektivmarkörer, osäkerhetsuttryck med mera, som inte berörs i SAG, åtminstone inte angående modalitet.

En poäng är alltså att om SAG hade utgått från betydelsesidan vad gäller modalitet hade det blivit intressantare. Det hade dessutom känts naturligare, eftersom modalitet i grunden är en betydelsekategori.

3.3 Modala hjälpverb i SAG

Modala hjälpverb delas ofta in i olika betydelsekategorier. Varje filosof, semantiker och grammatiker har sin indelning. Quirk et al., *Norsk referansegrammatikk* och SAG gör exempelvis var och en på sitt sätt och med sina termer. Grundläggande hos i stort sett alla är emellertid kategorierna epistemiskt och deontiskt.

SAG skriver (volym 4 s. 282):

De epistemiska hjälpverben anger i vilken mån satsen enligt talaren är en sann beskrivning av den faktiska verkligheten, alltifrån logisk nödvändighet till subjektivt bedömd sannolikhet eller möjlighet [...]

Exempel: Rolf *måste/kan/lär/verkar* ha kommit tillbaka.

SAG skriver vidare:

De deontiska hjälpverben anger på liknande sätt om satsinnehållet är nödvändigt eller möjligt enligt samhälleliga eller funktionella normer eller enligt någons beslut (alltså inte från sanningssynpunkt som epistemiska hjälpverb): om det är en skyldighet, en befallning eller ett åtagande, om det är lämpligt, rätt, rimligt, önskvärt eller tillåtet etc.

Exempel: Hon *måste/bör/skall* be om ursäkt.

Epistemisk modalitet handlar alltså om talarens hållning angående sanningsvärdet hos innehållet i utsagan. Deontisk modalitet har däremot med förpliktelse och tillåtelse att göra. Det går ut på att få något gjort med utsagan. *Karolina måste vara sjuk* är en epistemiskt modal sats, därför att den handlar om huruvida Karolina är sjuk eller ej. Talarens förhållande till sanningsvärdet står i centrum. Satsen *Karolina måste resa hem* är däremot deontiskt modal, eftersom det handlar om att få Karolina att resa, alltså om att förpliktiga eller tillåta någon att göra något.

Enligt Thibault är inte skillnaden mellan indikativ och imperativ fundamental (Thibault 1995:62). Exempelvis ger både *I feel ill* och *Call the doctor!* information och indikerar en handling. Både informa-

tions- och befallningsdimensionerna är alltså närvarande mer eller mindre i alla utsagor.

Denna anmärkning relativiserar till och med uppdelningen i epistemiskt och deontiskt. Notera exemplet *Här är sex ägg*, som kan ses både som deiktiskt påstående och som en imperativ vid ett överlämnande (Thibault 1995:85).

Satsens epistemiska moment, det vill säga beskrivningen av verkligheten, glider ihop med det deontiska, alltså satsens handlingsperspektiv. Den kognitiva akten perception, beskrivning och agerande är kanske omöjlig att dela i tre moment. Vårt intresse styr perceptionen, liksom vår perception styr inriktningen och utsagan är en beskrivning av något oupplösligt.

Utöver epistemiska och deontiska hjälpverb urskiljer SAG potentiella och intentionella hjälpverb.

Efter den inledande kategoriseringen av hjälpverben gås de enskilda hjälpverben igenom paragraf för paragraf. Då hjälpverben är många och vart och ett har flera betydelser och användningar är avsnittet långt. Det rör sig om 26 paragrafer och 42 sidor. Massor av intressanta och mer eller mindre intrikata iakttagelser och autentiska exempel redovisas. Det kan till exempel heta om utsagan *Bo bör vara framme nu*: "Också när *böra* i huvudsak är epistemiskt får det gärna en lätt deontisk (moraliserande) bibetydelse" (volym 4 s. 292).

3.4 Kategoriseringsproblematik

Som helhet har SAG:s behandling av de modala hjälpverben, liksom deras behandling av de modala satsadverbialen, karaktär av slumpartad lista över möjliga användningar. Man är osäker på om det hela ska uppfattas som en fullständig katalog av alla möjliga sätt att uttrycka sig med modala hjälpverb, av alla typer av möjliga sätt eller helt enkelt en uppräknig av de vanligaste sätten att uttrycka sig.

När SAG motvilligt behandlar betydelsesidor av språket saknas all förklarande kraft. SAG övergår i sådana avsnitt till att bli ett lexikon. Ett modalt hjälpverb får således en artikel. I SAG kallas artikeln paragraf. I ordboken kallas den lemma. Därefter listas olika betydelser av ordet ifråga med tillhörande exempel. I ordboken kallas dessa lemmats lexem. Ett problem både för ordboken och för SAG är att uppdelningen i betydelser många gånger kan göras på en rad likvärdiga sätt. Vilket man väljer blir slumpartat, åtminstone är risken stor att läsaren uppfattar det så. Tänk exempelvis på de olika kategoriseringarna av modala satsadverbial!

Kategoriseringen av de modala hjälpverbens betydelser på metanivå är för övrigt också problematisk och inte på något sätt självklar. SAG delar som sagt in i epistemiska, deontiska, potentiella och intentionella. *Norsk referansegrammatikk* använder sig av kategorierna epistemiskt, deontiskt och dynamiskt. Quirk et al. delar in i intrinsic och extrinsic. Termerna epistemiskt och deontiskt lyser där med sin frånvaro. Hos von Wright är de däremot med, men där finns dessutom aletiska och existentiella modala hjälpverb. Jag är rädd för att denna uppräknings kan göras hart när hur lång som helst. Var och en kategoriserar på sitt sätt.

3.5 Är hjälpverbsaktigheten hos de modala hjälpverben relativ?

Större förklaringsvärde än SAG vad gäller modala hjälpverb har Marketta Sundmans artikel *Svenska modalverb – ett kontinuum från hjälpverb till huvudverb?* Hon står förvisso med båda fötterna stadigt i svensk grammatiktradition med uttryckssidan som sin utgångspunkt.

Sundman utgår helt enkelt från ordningen mellan modalverben i verbkedjor. Den visar sig vara först epistemiska (1), därefter aspekt (2), sedan deontiska (3) och slutligen dynamiska (4). Hon har givetvis en egen något annorlunda kategorisering. Följande exempel anför: "Han lär (1) börja (2) få (3) fortsätta (4) att tycka om att dansa."

Sundman går vidare med att lista sex formella modala hjälpverbskriterier, nämligen följande:

- 1) Den efterföljande infinitivsatsen konstrueras utan *att*. Exempel: *lär komma hem.*
- 2) Konstruktion med nekande infinitiv är omöjligt. Exempel: **Han brukade att inte komma för sent.*
- 3) Modalverbet kan ej stå i imperativ. Exempel: **Få dansa här!*
- 4) Modalverbet kan förekomma i en existentialsats och i en subjektlös sats. Exempel: *Det kan sitta en hare i korgen.*
- 5) Modalverbet är ej känsligt för subjektsbyte vad gäller aktiv-passiv sats. Exempel: *De måste operera honom genast* visavi *Han måste opereras genast.*
- 6) Modalverbet kan ej få nominalt objekt. Exempel: **Hon måste narkotika. Hon måste knarka* går däremot utmärkt.

Modalverb har olika antal av dessa kriterier. Ju fler de har, desto mer hjälpverbsaktiga är de. Det råder dessutom ett samband med deras plats i verbkedjan: ju längre till vänster, desto mer hjälpverbsaktiga.

Sundmans slutsats är att hjälpverbsaktigheten hos ett modalverb är relativ.

4. Modernare synsätt på modalitet

Under denna rubrik presenteras tre annorlunda perspektiv på modalitet och grammatik, nämligen Jespersens grammatikfilosofi, Furbergs mera semantiskt orienterade grammatiksyn samt Hallidays funktionella grammatik. De representerar ett modernare synsätt än det ovan beskrivna traditionella. Meningen med denna del är att visa på att det finns mer intressant att säga om modalitet och grammatik med andra utgångspunkter än SAG:s.

4.1 Grammatikfilosofi

En förbindelselänk mellan filosofi och grammatik är Jespersens *The Philosophy of Grammar* från 1924. Han hänvisar i sitt kapitel om modus till filosofer som Wolff, Kant och Gottfried Hermann. Jespersen menar att modus "[...] express certain attitudes of the mind of the speaker towards the contents of the sentence [...]" (s. 313). Därmed förskjuter han fokus från utsagens referens till talarens avsikt.

Intressant är Jespersens avslutande lista över modus i engelskan (s. 320f.). Här räknas inte mindre än 20 olika modus upp:

1. Containing an element of will:

Jussive: go (command).
 Compulsive: he has to go.
 Obligative: he ought to go/we should go.
 Advisory: you should go.
 Precative: go, please.
 Hortative: let us go.
 Permissive: you may go if you like.
 Promissive: I will go/it shall be done.
 Optative (realizable): may he be still alive!
 Desiderative (unrealizable): would he were still alive!
 Intentional: in order that he may go.

2. Containing no element of will:

Apodictive: twice two must be (is necessarily) four.
 Necessitative: he must be rich (or he could not spend so much).
 Assertive: he is rich.

Presumptive: he is probably rich; he would (will) know.

Dubitative: he may be (is perhaps) rich.

Potential: he can speak.

Conditional: if he is rich.

Hypothetical: if he were rich.

Concessional: though he is rich.

Han tillägger: "Each of these can be expressed linguistically by a variety of means besides those mentioned. There are many 'moods' if once one leaves the safe ground of verbal forms actually found in a language." (s. 321). Vidare skriver han om ytterligare modus i indirekt tal och vid byte från direkt till indirekt tal i meningar som "Er sagte, dass er krank wäre" (s. 296). Då man läser Jespersen får man känslan av att våra traditionella moduskategorier inte förslår.

4.2 Semantiskt orienterad filosofi

Den klassiska filosofiska ståndpunkten är alltså att en sats har ett propositionellt innehåll till vilket eventuellt en modal operator kan kopplas. Detta ifrågasätts alltmer, då man menar att satsens kärna mycket väl kan vara modal (Abelin et al. 1981:41).

Denna förskjutning är tydlig hos exempelvis Mats Furberg. Han menar att varje fullständigt yttrande rymmer fyra moment (Furberg 1982:31ff.):

- 1) Propositionsmateria, alltså meningen hos yttrandet plus dess referens.
- 2) Modus, med vilket menas hur talaren menar att yttrandet bör tas, till exempel som löfte, befallning, förutsägelse med mera. Modus beror av situationen.
- 3) Ikuggning, vilket alla yttranden har som inte uttryckligen är urkuggade. Ikuggningen innebär att yttrandet förutsättes vara sant, vettigt, relevant och liknande, om inte annat sägs. Tänk på Grices konversationsregler! Skämt och ironi är exempel då ikuggningen är problematisk. Graden av ikuggning kan varieras med adverb som *nog* och *förmodligen* samt fraser som *tror jag* och *gissar jag*.
- 4) Poäng, vilken inte behöver sammanfalla med meningen hos yttrandet. Poängen med yttrandet *Där ligger disktrasan* är kanske *Torka upp!*

Det andra och tredje momentet har med modalitet att göra.

4.3 Funktionell grammatik

I funktionell grammatik har modalitet en framskjuten plats. Det beror mycket på att man utgår från språkets betydelsesida eller dess funktion.

Traditionellt ses språket som bestående av ordformer (morfologi) och dess kombinationer (syntax). I slutändan frågar man sig vad dessa betyder.

I funktionell grammatik är ordningen den omvända. Man ser språket som ett system av betydelser. Man är funktionell i motsats till formell. Det innebär att man utgår från autentiska texter vilka ingår i en kontext. De är inte godtyckligt konstruerade eller utplockade, utan de är resultat av ett mänskligt behov. Det är texter som skapat språksystemet, inte tvärtom (Halliday 1985:XIIIff.).

Vidare ser man satsen som ett utbyte. Satsen är en interaktiv händelse innefattande talare och publik. De två fundamentala talrollerna är givare och begärare. Det innebär att talaren inte bara gör något själv, utan han kräver också något av lyssnaren. Det är inte en talakt, utan en talinterakt (Halliday 1985:68).

Den fasta punkten som man agerar kring är dels en referens i tiden, dels till talarens omdöme. Det förra uttrycks med tempus, det senare med modus. Det grammatiskt intressanta i sammanhanget är förhållandet mellan subjekt och finit verb (Halliday 1985:75).

Halliday tänker sig en polaritet hos propositioner där allt som befinner sig mellan dessa poler är modaliserat (s. 88f.). Eftersom alla yttranden är relaterade till verkligheten är de alltid modaliserade. Huruvida de omarkerade polerna av ideala propositioner existerar kan diskuteras.

Finitheten relaterar propositionen till sin kontext i språkhändelsen. Tempus relaterar utsagan till tiden, modus till talarens omdöme. Här kommer subjektet in. Det ger utsagan en fast punkt för verifikation. Subjektet är ansvarigt för yttrandets validitet. I exemplet *Greven har gett bort tekannan* gäller positiv polaritet. Finitet *har* indikerar förhandenvarande tid, medan *greven* är enheten på vilken påståendets validitet hänger.

Det intressanta med polaritetstänkandet är att det indikerar graden av modalitet. Halliday tänker sig således att utsagor har högre eller lägre grad av modalitet i förhållande till sin pol. *Greven får lov att ge bort tekannan* har låg grad av modalitet, *Greven kan ge bort tekannan* högre, medan *Greven måste ge bort tekannan* har högst grad av modalitet (s. 76).

Det är viktigt att förstå att modaliteten inte ligger hos det finita verbet. Det rör sig således inte om modala hjälpverb av olika styrka.

Nej, det handlar om förhållandet mellan subjektet och det finita verbet, alltså i exemplet ovan om *Greven får lov att, Greven kan* samt *Greven måste*.

Alla yttranden är modaliserade. De tre exemplen ovan realiserar tre olika betydelser med olika grad av modalitet. Det är en missuppfattning att tro att giltigheten beror av formuleringarna. Den fasta punkten i den verkliga situationen är talarens omdöme. Det är den verkligheten som modus handlar om, betydelsen hos modus alltså. Man kan mycket väl tänka sig att en viss modal betydelse kan realiseras med olika språkliga former. Exempelvis skulle en och samma modal betydelse kunna formuleras *Greven får lov att ge bort tekannan* och *Greven får ge bort tekannan*. Detta är intressant i en grammatik som tar sin utgångspunkt i betydelsen. Däremot är det ointressant att diskutera om *får* och/eller *får lov att* är modala. Alla yttranden är modala och modalitet handlar inte i första hand om modala hjälpverb, utan om förhållandet mellan subjekt och finit verb. Och den fasta punkten för yttrandets validitet utgör talarens omdöme.

5. Slutsats

SAG står i en viss tradition. Man intar ett visst perspektiv, nämligen det traditionella som tar sin utgångspunkt i uttrycket, syntaxen, den språkliga formen. Jag tror att det beror på att man oreflekterat förutsätter en absolut universell grammatik inristad i människans hjärna från födseln. I inledningen kallas den i förbigående den mentala grammatiken. Denna grammatik tänker man sig som en struktur, vilken språkets uttryckssida manifesterar bäst.

Eftersom modalitet har med betydelse att göra är det onaturligt att utgå från uttryckssidan. Det löser SAG genom att i enlighet med svensk grammatiktradition se modalitet som relativt ointressant. Man ansluter sig till äldre logik som ser modalitet som en sekundär tilläggsfunktion till satsens egentliga funktion, nämligen dess sanningsvärde.

Min uppsats vill visa att det finns en hel del intressant att säga om modalitet, som SAG missar då man inte utgår från språkets betydelse. Dessutom missar man intressanta saker, därför att man är förment teorineutral. Teorineutralitet är en principiellt omöjlig hållning. Vidare är en auktoritär förespegling om teorineutralitet direkt farlig, eftersom den ger språkforskare falska signaler.

Jag menar alltså att SAG å ena sidan mer eller mindre kommer att verka som norm för svenska grammatiker och å andra sidan viljar på en rad oreflekterade och vetenskapligt tveksamma antaganden. SAG

utgör med andra ord god språkbeskrivning, men är med sin auktoritet och sitt många gånger oredovisade perspektiv försåtlig.

Detta hade kunnat undvikas, om man presenterade grammatiken som en modell. Man kunde visa den egna ståndpunkten, kanske olika ingångar, olika teorier, engagera läsaren, komma med förklaringar. Mycket i SAG har lågt förklaringsvärde. Man behöver inte alltid gå från innehållssidan, utan kan låta varje grammatiskt fenomen beskrivas på sina villkor. Bara man ärligt och redigt redovisar det aktuella perspektivet. Då hade inte bara förklaringsvärdet kunnat öka. Dessutom hade man sluppit ifrån den aningen naiva och alldeles omöjliga teori-neutrala hållningen, som bara är smygnormativ.

Litteratur

- Abelin, Å., Gadelii, E. & Löfström, J. 1981. *Om modalitet i talspråk*. Göteborg.
- Aspelin, G. 1977. *Tankens vägar. En översikt av filosofiens utveckling. Del II*. Lund.
- Beckman, N. 1916. *Svensk språklära för den högre elementarundervisningen*. Stockholm.
- Carnap, R. 1983. Språkets logiska syntax. I: Marc-Wogau, K. *Filosofin genom tiderna. Strömningar och problemställningar genom filosofins historia i tänkarnas egna texter. 1900-talet*. Stockholm. S. 139–165.
- Faarlund, J.T., Lie, S. & Vannebo, K.I. 1997. *Norsk referansegrammatikk*. Oslo.
- Furberg, M. 1982. *Säga, förstå, tolka. Till yttrandets och textens problem*. Lund.
- Halliday, M.A.K. 1985. *An Introduction to Functional Grammar*. London.
- Jespersen, O. 1924. *The Philosophy of Grammar*. London.
- Jørgensen, N. & Svensson, J. 1986. *Nusvensk grammatik*. Malmö.
- Ljung, M. & Ohlander, S. 1971. *Allmän grammatik*. Lund.
- Nylund-Brodda E. & Holm B. (utg.). 1972. *Deskriptiv svensk grammatik*. Stockholm.
- Quirk, R., Greenbaum, S., Leech, G. & Svartvik, J. 1985. *A comprehensive grammar of the English language*. London.
- Rescher, N. 1974. *Studies in modality*. Oxford.
- Sundman, M. 1983. Svenska modalverb. Ett kontinuum från hjälpverb till huvudverb? I: *Struktur och variation. Festskrift till Bengt Loman 7. 8. 1983*. Åbo. S. 321–334.

- Teleman, U., Hellberg, S. & Andersson, E. 1999. *Svenska Akademiens grammatik*. Stockholm.
- Thibault, P.J. 1995. Mood and the Ecosocial Dynamics of Semiotic Exchange. I: *On subject and theme. A discourse functional perspective*. Hasan, R. & Fries, P. H. (eds.). S. 51–89.
- Wellander, E. 1939. *Riktig svenska*. Stockholm.
- Von Wright, G.H. 1984. *Truth, Knowledge, and Modality*. Oxford.

Defining the passive in English and Swedish: two competing models

Anna-Lena Fredriksson

Department of English, Göteborg University

1. Introduction¹

In both English and Swedish, the passive is a complex grammatical category. Swedish has two types of passive constructions; a morphological passive formed with the suffix *-s* and a periphrastic passive with *bli* ['become'] or *vara* ['be'] as auxiliaries combined with the past participle of the main verb. English has a periphrastic passive using *be* as auxiliary in combination with the past participle. There is also a lack of clear boundaries towards related grammatical categories, such as adjectival participles (or *be* + predicative adjective constructions) (in English and Swedish) and other types of *s*-forms (in Swedish).²

The aim of this paper is to compare the description of the periphrastic passive in two major grammars; *Svenska Akademiens grammatik* ('The Swedish Academy's grammar') (Teleman et al. 1999) for Swedish, and *A Comprehensive Grammar of the English Language* (Quirk et al. 1985) for English. When relevant, comparisons with other works will be made. It is not the aim to give a full account and comparison of the passive as presented in the grammars, but rather to focus on a few issues. First, how is the passive defined? Second, how is the passive delimited from neighbouring categories? Third, is the passive regarded as a transformation or as a morphological category? Hopefully, the answers to these questions will contribute towards a definition of the passive that fits both English and Swedish.

¹ I wish to thank Dr Elisabet Engdahl, Dr Kerstin Norén, and Professor Karin Aijmer for their valuable comments on this paper.

² The so-called medio-passive as in *This shirt washes easily* and in *The door opened, Dörren öppnades/öppnade sig* ['The door opened/opened itself'] as well as causative constructions such as *The seargent marched the soldiers* are excluded from the present analysis.

2. The passive form

2.1 Basic definitions

Although the passive may be defined either semantically, in terms of participant roles, or formally, in terms of grammatical structure, the latter is the one most commonly given in the literature in general. Both grammars discussed here give formal definitions as primary ones. Teleman et al. (1999:1:41) describe the grammar of a language as a bridge between the "form side" and the "meaning side" of the language. The chapter on the passive begins with a functional aspect stressing that "in a passive clause some of the participants roles have different grammatical functions than in the corresponding active clause" (ibid.:4:360, my translation). Formally, "the passive is expressed in the verbphrase by the suffix *-s* on the verb (*s*-passive) or by a passive-forming auxiliary (periphrastic passive), *bli* ['become'] or *vara* ['be'], and the passive may hence be regarded as a characteristic of verbs and verb phrases" (ibid., my translation). This definition contains several components:

- the function of participant roles (however not specified)
- the correspondence with an active clause
- the form of the verb

In the comprehensive description of the passive, the structural description has clearly been given primary importance.

Quirk et al. offer a broad description which is based on formal characteristics but also includes semantic and pragmatic properties. They start off from a semantic perspective and define voice as "a grammatical category which makes it possible to view the action of a sentence in either of two ways, without change in the facts reported" (1985:159). The following example is given as illustration:

- (1a) The butler **murdered** the detective. (active)³
 (1b) ~ The detective **was murdered** by the butler. (passive)⁴

³ Verb phrases discussed and their corresponding constructions in examples are put in bold style throughout the paper.

⁴ The ~ sign is used for indicating the active counterpart of a passive clause or sentence.

The passive is realised by a combination of the auxiliary *be* and the past participle of the main verb.⁵ (1a) and (1b) are related syntactically: the active subject is the (optional) passive agent, and the active object corresponds to the subject in the passive construction (see Figure 1).⁶ The relationship with the active is emphasised; there appears to be a choice between the active and the passive. Semantically, the "performer of the action [...] has a very different position and function" in an active and a passive clause (1985:160).

Quirk et al.'s definition may be said to be a traditional or core definition. Because of the complexity and ambiguity of some aspects of the passive, definitions offered in the vast literature on the passive differ. Some core elements, such as those in Quirk et al.'s definition, are present in almost all accounts, but many linguists include additional criteria for distinguishing passives from non-passives. As a result, the 'passive field' may be broader or narrower depending on how delimitations are made, and, therefore, different studies said to deal with the passive can in fact deal with totally different structures.⁷

2.2 The active-passive relation

One of the core components in the basic definitions given for the passive is the relation with the active form. It is central to the extent that it seems almost impossible to discuss the passive without referring to the active. It then becomes interesting to see what status the relation

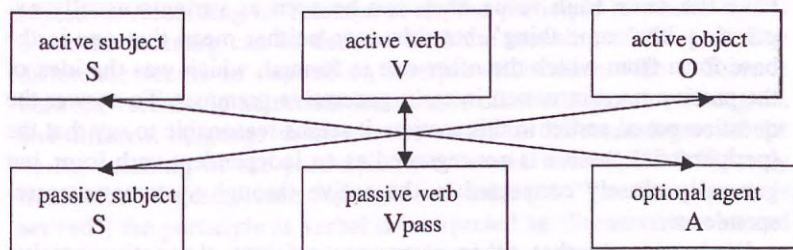
⁵ Quirk et al. also recognise *get* as a passive auxiliary. It has specific characteristics and will not be discussed in this paper.

⁶ The passive *av/by*-phrase is not always the semantic agent. Quirk et al. distinguish between the agent, the adverbial *by*-phrase in a passive sentence, and the agentive, a semantic role "often assumed [...] by the agent of a passive sentence" (1985:160 note [b]). Similarly, Teleman et al. (1999:1:151, *ibid.*:4:376) point out that just as the subject of an active clause, the 'agent adverbial', i.e. the *av*-phrase in a passive sentence, does not have to denote the performer (i.e. the semantic agent). The adverbial may also denote semantic roles such as experiencer or cause. In this paper I will follow Quirk et al.'s terminology and use the term 'agent' to refer to the *av/by*-phrase in a passive sentence and 'agentive' to refer to the semantic role corresponding to the performer of the action.

⁷ Svartvik (1966:135) uses a wide definition allowing adjectival properties as in *Gerald was suddenly very annoyed* as well as lexical copulas: *For a moment Rood looked offended*. See also e.g. Mihailovic (1967) and Duskova (1971). Also Biber et al. adopt a broad definition and include non-finite constructions such as *That would be the cause of death, I think, heavy blow from a piece of lead piping wrapped in a sock* (1999:936). Identifying a construction without an auxiliary as a passive is fairly unusual. It implies that the passive meaning lies in the participle and not in the combination of auxiliary + participle together (cf. Teleman et al. 1999:4:361).

is given; do the grammars regard the passive as a transformation of the active or as a separate verb form independent of the active? When defining the term passive, Teleman et al. talk about "a corresponding active (=non-passive) clause" (1999:1:207, my translation), and refer to the connection as a "systematic paraphrase relation" (1999:2:605). The same relation is recognised by Quirk et al. who define a systematic correspondence in more detail as "a relation or mapping between two structures X and Y such that if the same lexical content occurs in X and Y, there is a constant meaning relation between the two structures" (1985:57). They may be described in terms of transformational rules, but Quirk et al. choose not to do so. By the use of a formula (Figure 1), we may convert a passive to an active and vice versa. This explains why the relation involves the clause and not only the verb phrase (Quirk et al. 1985:159). Indeed, according to Teleman et al. "the passive is primarily a clause characteristic" (1999:4:360, my translation).

Figure 1. The active-passive correspondence
(adapted after Quirk et al. 1985:160)

The idea of a close relationship, a systematic correspondence, between the active and the passive is central in both grammars. Although there are exceptions, it is a general rule that actives and passives have the same truth value. It is a basic requirement for identifying and defining a passive, and for distinguishing it from non-passives. It is however recognised that not all actives can be passivised and not all passive verbs have an active counterpart (Quirk et al. 1985:162-3, Teleman et al. 1999:4:363-6,382-4). Voice restrictions may be connected to the semantic roles of the subject or the object, or to the structure of the verb or verb phrase. Moreover, a change of voice may change the

emphasis and the scope of negatives and quantifiers, which may cause changes in propositional meaning:

- (2) Every schoolboy **knows** one joke at least.
 ~ One joke at least **is known** by every schoolboy. (Quirk et al. 1985:165)
- (3) Fattigt folk **läste** inte många böcker på den tiden.
 (Lit: Poor people **did not read** many books at that time)
 ~ Många böcker **lästes** inte av fattigt folk på den tiden.
 (Teleman et al. 1999:4:380)
 (Lit: Many books **were not read** by poor people at that time.)

It should be noted that Teleman et al. do not discuss examples such as (3) in connection with other restrictions but say that the passive may be chosen in order to achieve different scope than in the active clause (1999:4:380).

Hence, the active-passive relation ought not necessarily imply that the two structures are connected through transformation. They often have the same truth value, they can be seen as variants usually expressing 'the same thing', but this does neither mean that one is the base form from which the other one is formed, which was the idea of the passive transformation in early generative grammar. To answer the question posed earlier in this section, it seems reasonable to say that the (periphrastic) passive is not regarded as an independent verb form, but generally closely connected to the active through systematic correspondence.

We may note that other grammars refer to the active-passive relationship differently. Thorell (1973:134) talks about Swedish clauses which cannot be transformed into passives, whereas Biber et al. discuss an "associated active construction" (1999:475) which appears to be an even weaker connection. This variation may be seen as illustrating various degrees of closeness between actives and passives: transformation would be the closest, followed by correspondence in medial position, and association as the most remote.

3. Delimitations

The English passive has been subject to discussion in the literature for many years. Some of the main (interrelated) issues involved have been

the opposition between dynamic and stative passives, the ambiguity of the *be* + participle form, and the problem of delimiting the passive from structures of *be* + predicative adjectives. Part of the background is that the boundary between the verbal and the adjectival participle is not clear-cut, and it is therefore sometimes difficult to decide whether a participle is adjectival or verbal, or, perhaps, both. The question is then where to draw the line between a passive and a non-passive. The situation is exactly the same in Swedish; there is no clear borderline between the periphrastic passive with *bli/vara* and constructions with *bli/vara* + adjectival participle.

The aim of this section is to see how the passive is delimited from other auxiliary and participle combinations. Teleman et al. will be compared with Quirk et al., but other works are also referred to.

3.1 Verbal and adjectival participles

As pointed out above, it is often difficult to distinguish between the non-finite past participle form of the main verb and the participial adjective. According to Teleman et al., the participle is wholly verbal when the meaning can be derived from the meaning of the verb. The difference seems to depend on interpretation since "the difference between verbal and adjectival meaning is often a difference of degree, and different language users may be aware to different degree of the verbal meaning of the participle in a certain use" (1999:2:583, my translation). In the clause *Saften är serverad* [lit: 'The fruit squash is served'] the participle is verbal if interpreted as 'Someone has served the fruit squash' or 'The fruit squash has been served', which focus on the activity. On the other hand, the meaning of the participle in the clause *Saften är koncentrerad* [lit: 'The fruit squash is concentrated'] is adjectival if interpreted as 'containing a high percentage of the taste-giving substance', since the action of 'concentrating' is backgrounded and the participle denotes a state or a quality. In other words "the borderline between adjectival and verbal meaning is [...] floating" (ibid.:1999:4:384, my translation). This is illustrated below.

With reference to English, Quirk et al. say that "often the difference between the adjective and the participle is not clear-cut" (1985:414). It is argued that "the verbal force is explicit for the *-ed* form when a *by*-agent phrase with a personal agent [...] is present indicating the correspondence to the active form of the sentence" (ibid.), whereas pre-modification by *very* is an indication of adjectival status: *The man was offended by the policeman* and *The man was very offended*. How-

ever, the criterion of an animate agent does not appear to be water-proof, since a sentence such as *The man was very offended by his secretary's behaviour* seems acceptable (cf. section 3.2.2).⁸ In cases where there is no indicator of membership, we have to accept that the status remains indeterminate, as in *The man was offended*.

Translations may reveal the ambiguity between the two types. Traditionally, the participle in a passive construction has verbal characteristics as in (4) and (5):

- (4) They **are interrupted** by a stranger in the doorway of the cramped little kitchen. (ESPC:BR)⁹
- (5) Såg du när han **blev nerslagen**? (ESPC:KE)
(transl: Did you see him **being knocked down**?)

Adjectival participles may be used in combination with the copula *be* in both languages:

- (6) The rubber was old and rotting and the balloon burst almost at once, and I **was heartbroken**. (ESPC:MA)
- (7) Hunden **var utmärglad** och smutsig och darrade i hela kroppen. (ESPC:AP)
(transl: The dog **was emaciated** and dirty, trembling all over.)

In (4)–(7) the participles are clearly either verbal or adjectival, whereas others (as in (6) and (7)) are on a borderline between the two categories:

- (8) [...] at first they **were encouraged** by his clear grasp of their aims [...]. (ESPC:NG)
- (9) Jag såg att du **var intresserad** av mitt morgondopp.
(ESPC:LH)
(transl: I saw you **were interested** in my morning swim.)

⁸ I wish to thank my course supervisor Elisabet Engdahl for pointing this out to me and providing the example.

⁹ Examples marked 'ESPC:XX' have been extracted from the English-Swedish Parallel Corpus, a translation corpus containing English original texts with Swedish translations and Swedish original texts with English translations. 'XX' is the author code and refers to the individual text (see the reference list). All examples are taken from original texts. For Swedish examples, the translations from ESPC are provided.

(8) and (9) display verbal features, e.g. the ability to take an agent, but since they allow modification (... *were very encouraged...* / ... *var ganska intresserad* ...), they also have adjectival properties.

These examples illustrate that in both English and Swedish, there are examples that are clearly passive, so-called **central passives** ((4) and (5)), those which are partly passive and partly non-passive ((8) and (9)), and other constructions that are clearly non-passive ((6) and (7)). Verbal and adjectival participles are not discrete categories in this respect, and it is difficult, if at all possible, to draw a strict borderline between the two.

Another dimension that may be added to the discussion at this point is the distinction between dynamic and stative passives. In Swedish, dynamic and stative passives are realised by different auxiliaries. Passives using the auxiliary *vara* ['be'] denote stative aspect, i.e. a state and not an ongoing event (Teleman et al. 1999:4:393, Sundman 1987:357), whereas passives using the auxiliary *bli* ['become'] denote dynamic aspect, i.e. an ongoing event (Teleman et al. 1999:4:391-2, Engdahl 1999:6).

In English only one auxiliary is used, and the construction *be* + past participle may sometimes be ambiguous. There has been an ongoing discussion in the literature for many years about whether *be* + past participle constructions denoting a state are to be considered passives or not.¹⁰ Some linguists say yes, others say no. Following the same requirements as for dynamic passives, Quirk et al. recognise constructions denoting a state as passives (see section 3.2.1 and 3.2.3). They term them dynamic and stative passives respectively.

In the following sections I will discuss how the borderline between passives and non-passives is identified and described in the grammars. We shall see that the descriptions offered in the grammars differ quite considerably. One reason may have to do with differences between the Anglo-Saxon and the Nordic grammatical traditions. We shall start the comparison by looking at Quirk et al.'s model of passive classification.

3.2 The passive scale

The Anglo-Saxon grammatical tradition is much reflected in Quirk et al. who base their description of grammar on the view that "categories and structures [...] often do not have neat boundaries" (1985:90).

¹⁰ The terminology for such constructions differ. We find for example 'actional' and 'statal' passives, 'passives of becoming' and 'passives of being'.

stative, they display only purely verbal characteristics and rarely present any problems.

- (10) This violin **was made** by my father.
 ~ My father **made** this violin. (Quirk et al. 1985:167)

The agent in a passive clause is usually optional, but "[e]ven when the agent by-phrase is absent, however, there is an implication of its presence at the level of meaning" (ibid.:58). As we shall see below, however, also adjectival constructions may occasionally take an agent, so this is not to be taken as a diagnostic only of passives.

3.2.2 *Semi-passives*

The semi-passive group contains the fuzzy borderline cases since members of this class display both verbal and adjectival characteristics. According to Quirk et al. (1985:168-9), three characteristics proper to adjectives are important in English:

- coordination with an adjective
- modification with adverbials such as *quite, rather, more, etc*
- replacement by a lexical copula such as *feel* and *seem*

We may then get '*We feel rather encouraged and content ...*'. Still, however, the criteria for passives apply to semi-passives in that they have active counterparts and can take an agent. The following are given as examples of semi-passives:

- (11) We **are encouraged** to go on with the project.
 ~ (The results) **encourage** us to go on with the project.
- (12) Leonard **was interested** in linguistics.
 ~ Linguistics **interested** Leonard.

The supplied active subject in (11) can also become the passive agent: *We are encouraged by the results to go on with the project* (although it might not be the preferred alternative). It is pointed out that *in linguistics* in (12) may be labelled an 'agent-like' phrase and that it may be interpreted as postmodifier when cooccurring with an active subject: (*Someone*) **interested** Leonard in linguistics.

That the ability to take an agent is not a characteristic only of verbal participles is illustrated by (13) which contains an adjectival participle:

- (13) She seems extremely elated by her success.

Furthermore, Quirk et al. claim that there appears to be "increasing acceptance of *very* with a *by*-agent phrase containing a personal agent" (1985:415) (cf. section 3.1), which would result in even more fuzziness.

- (14) ?The man **was** very **offended** by the policeman.

3.2.3 *Pseudo-passives*

The group on the other extreme of the gradient are non-passive constructions called pseudo-passives. Characteristic of them is that they cannot take an agent, nor have an active counterpart. Quirk et al. say that "it is chiefly only their superficial form of verb + *-ed* participle that recommends them for consideration as passives" (1985:169). The construction is regarded as a copula + predicative combination. The term statal passive is used for this group. Quirk et al. distinguish between statal and stative passives, although the distinction is not made entirely clear. An immediate difference seems to be that a stative passive (of which there is an example among the central passives: *This conclusion is hardly justified by the results* (ibid.:167)) can be made active without change of tense. Statal passives have no active counterpart at all. Stative passives can take an agent, statal passives cannot. On the other hand, a similarity is that both refer to a state and not to an action. (15) and (16) are examples of statal passives from Quirk et al. (ibid.:169):

- (15) The building **is** already **demolished**. (ibid.)
 (16) The modern world **is** getting more highly **industrialized** and **mechanised**.

Those belonging to this class do not refer to the action itself but to a state resulting from the action. The meaning of (15) is 'someone has already demolished the building' and not 'someone already demolishes the building' (cf. also Palmer (1987:88-9)). Therefore, (15) is not to be regarded as a passive. It has been pointed out by Palmer that such statal passives "occur with *already* which normally requires the

perfect" (ibid.:88). However, if we remove the adverb *already*, the clause becomes an acceptable passive: *The building is demolished [by X]*, with a possible active counterpart: *X demolishes the building*. It thus seems that Quirk et al. do not base their classification on individual verbs (except in the section discussing verb constraints, 1985:162-3) but rather on the use of them, i.e. depending on the context, a specific verb phrase may be passive in one instance and not passive in another. Palmer (1987:88) illustrates with *They were married at the church* and *They were married for many years*, of which the former is a passive whereas the latter is not.

In (16), the participle forms are fully adjectival. These participles can occur in attributive position: *an industrialized/mechanized world*, no agent can be added, and "no 'performer' can be conceived of" (1985:170).

Quirk et al. especially note that the past tense may cause ambiguity. (17) may be interpreted either as a dynamic passive or as a statal combination (cf (23) and (24)).

(17) The building **was demolished** in 1912.

The passive can be singled out by addition of an agent phrase: *The building was demolished in 1912 by the new owner*, or by use of the progressive: *The building was being demolished in 1912*. In the statal reading, (17) means 'the building was in a state of having been demolished' and the tests do not apply.

3.3 The Swedish passive

The Nordic grammatical tradition does not recognise uncertainties to the same extent as do the Anglo-Saxon one. The former may be characterised as more criteria based and attempts to define discrete categories with clear boundaries as far as possible. The relation between more and less neat forms are discussed in Teleman et al. in terms of "prototypes and vagueness" (1999:1:38); that prototypical representatives of a category are often easily identified while it may be difficult to set the boundaries towards other categories because of vagueness.

A variety of criteria is used in the comprehensive account of the passive. The core characteristics presented in section 2 above aid to establish prototypical examples of the passive category. To recapitulate, the requirement is that the periphrastic passive with *bli*

['become'] and *vara* ['be'] + perfect participle can be paraphrased with the corresponding active clause. In addition, paraphrasing with an *s*-passive must be possible.

- (18) Stolen **blev lagad** (av min bror) redan förra veckan.
 (Lit: The chair **became repaired** (by my brother) already last week.)
 ~ Min bror **lagade** stolen redan i förra veckan. (Teleman et al. 1999:4:360)
 (Lit: My brother **repaired** the chair already last week.)
s-passive: Stolen **lagades** (av min bror) förra veckan.
 (Lit: The chair **repaired -s** (by my brother) last week.)

Such prototypical passives may be paralleled with the English central passives. As in English, the agent is usually optional and frequently omitted.

In addition to the core criteria above, other supplementary criteria are given for distinguishing passives from non-passives. One is the choice and position of adverbials of degree and manner. Swedish verbal participles can take both preposed and postposed adverbials, whereas adjectival participles can only take preposed ones. Moreover, verbal participles cannot take adverbials such as *ganska* ['fairly'], *relativt* ['relatively'], *tämligen* ['rather'], *påfallande* ['strikingly'], and *(allt)för* ['too'] without these first modifying *mycket* ['very'/'much']. (19) is given for exemplifying a verbal participle (Teleman et al. 1999:4:404):

- (19) Han **blev** {alltför mycket **retad**/*alltför **retad/retad** alltför mycket} av sina kamrater för att kunna älska skolan.
 (Lit: He **became** {too much **bullied**/*too **bullied/bullied** too much} by his friends for to be able to love school.)

With an adjectival participle:

- (20) Han **blev** {alltför **förvånad**/***förvånad** alltför mycket} för att kunna dölja det.
 (Lit: He **became** {too **surprised**/***surprised** too much} for to be able to hide it.)

Thus, this test seems to be fairly reliable for distinguishing between 'non-problematic' passives and non-passives. We note, however, that also adjectival participles may have an active alternative as in *Han blev*

förvånad över resultatet – *Resultatet förvånade honom* ['He became surprised at the result' – 'The result surprised him']. In this case, the preposition introducing the complement is *över* ['at'] and not *av* ['by'].

It is interesting to compare how counterparts of the English semi-passives, i.e. the group containing constructions exhibiting both adjectival and verbal properties, are dealt with in Swedish. It should be mentioned that such cases are not presented in Telemann et al. as a separate group. Instead, it is explained that the difference between verbal and adjectival participles is often one of degree and that the meaning of participles may be interpreted differently by different language users. A potential criterion is agentness; an agent is part of the semantic structure of a passive clause even though it is often left unexpressed. It is, however, an unreliable criterion since, as in English, Swedish adjectival participles may take *av*-phrases as adverbials (cf (12)):

- (21) Han **var fascinerad/intresserad** av en dansk 1700-talskonstnär.
 (Lit: He **was fascinated/interested** by/in an 18th century artist.
 ~ En dansk 1700-talskonstnär **fascinerade/intresserade** honom. (Telemann et al. 1999:4:403)
 (Lit: An 18th century artist **fascinated/interested** him.

Let us apply the test of choice and position of adverbials to (21), now as (22):

- (22) Han **var** {alltför **intresserad**/alltför mycket **intresserad**/
 ***intresserad** alltför mycket} av en dansk 1700-talskonstnär.
 (Lit: He **was** {strikingly **interested**/strikingly very **interested**/
 ***interested** strikingly} by an 18th century artist.)

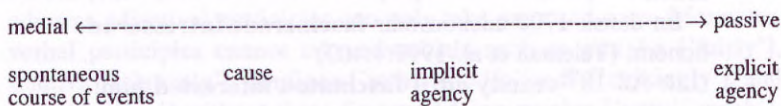
According to this test, *intresserad* ['interested'] is an adjective. The question is then how to treat the agent, which obviously can be placed in subject position in an active (21). Telemann et al. do not explicitly choose to see this ambiguity as representing various points on a gradient, but more vaguely say that the participles in this example are "rather adjectival" (1999:4:403).

Another aspect to consider is whether *av*-phrases such as that in (21) are really passive agents. On the one hand, passive agents need not denote the agentive, i.e. the semantic agent. Other semantic roles in this position may be experiencer or cause, for example. In (21) we

have an *av*-phrase denoting cause, which according to Teleman et al.'s description can be classified as a passive agent. On the other hand, adverbials introduced by other prepositions denoting cause, e.g. *över* ['at'] and *på grund av* ['because of'], are not to be regarded as passive agents (Teleman et al. 1999:4:362, cf. also Quirk et al. 1985:169). An example is found in *Han blev förvånad över resultatet* ['He became surprised at the result']. It may simply be the fact that different participles take different prepositions, and *fascinerad* ['fascinated'] and *intresserad* [interested'] happen to take *av*.

If adverbials such as that in (21) are agents, one plausible solution seems to be to accept this type of ambiguous constructions displaying both verbal and adjectival participles as semi-passives as in Quirk et al.'s model for English. However, Teleman et al. do apply the concept of gradience to the other passive category, the *s*-passives, where there is similar fuzziness. Here, it is said that among *s*-forms of verbs, there is "a sliding scale between medial and passive meaning", which is illustrated as in Figure 3 (1999:4:402–3):

Figure 3. The continuum between medial and passive meaning

One cannot avoid asking why this approach is not applied to the periphrastic passive as well.

Moreover, adverbials of time may also tell us whether we have a passive or not:

(23) Brunnen **var grävd** 1918.

(Lit: The well **was dug** 1918.)

(24) Tronföljaren **var sinnesförvirrad** 1918. (Teleman et al. 1999:4:404)

(Lit: The successor to the throne **was mentally deranged** 1918.)

A verbal participle may take a time-adverbial denoting either the action itself or the resulting state as in (23), whereas an adjectival participle can only denote a state (24). We cannot add an agent, neither

paraphrase with an *s*-passive or an active in (24), while all this is possible in (23) (cf 17).

Finally, there remains the borderline towards constructions that fail to satisfy passive criteria altogether (cf. Quirk et al.'s pseudo-passives). Teleman et al. do not really discuss this since they do not make an explicit classification, but it follows from the discussion that constructions that do not fulfill any core passive criteria would be found here.

4. Conclusion

The two grammars discussed in this paper represent two different grammatical traditions, and it is therefore not surprising that they offer two competing analyses. We have nevertheless seen that the two language systems are similar to each other in several respects as regards the passive. It then becomes interesting in itself to investigate the different approaches. Following the Nordic tradition, Teleman et al. rely on necessary criteria and discrete categories, whereas Quirk et al. choose to involve the indeterminacy of language more into the analysis. The passive constitutes a complex field of analysis, and all questions posed in section one have perhaps not been fully examined in this short paper. However, it seems that the idea of a continuum of passive constructions is useful and applicable to both Swedish and English.

Corpus texts

- Atwood, Margaret. 1988. *Cat's Eye*. Toronto: McClelland & Stewart.
Translated by Maria Ekman as *Kattöga*. Stockholm: Prisma, 1989.
[MA]
- Brink, André. 1984. *The Wall of the Plague*. London: Fontana Paperbacks. Translated by Nils Olof Lindgren as *Pestmuren*. Stockholm: Forum, 1984. [BR]
- Ekman, Kerstin. 1993. *Händelser vid vatten*. Stockholm: Albert Bonniers Förlag. Translated by Joan Tate as *Blackwater*. London: Chatto & Windus, 1995. [KE]
- Gordimer, Nadine. 1991. *My Son's Story*. London: Penguin Books. Translated by Else Lundgren as *Min sons historia*. Stockholm: Albert Bonniers Förlag, 1992. [NG]

- Hagerfors, Lennart. 1985. *Valarna i Tanganyikasjön*. Stockholm: Norstedts. Translated by Anselm Hollo as *The Whales in Lake Tanganyika*. London: Penguin Books, 1991. [LH]
- Pleijel, Agneta. 1989. *Hundstjärnan*. Stockholm: Norstedts. Translated by Joan Tate as *The Dog Star*. London: Peter Owen, 1991. [AP]

References

- Biber, Douglas et al. 1999. *Longman Grammar of Spoken and Written English*. London: Longman.
- Dusková, Libuse 1971. On Some Functional and Stylistic Aspects of the Passive Voice in Present-day English. *Philologica Pragensia*. 14, 3. S. 117–143.
- Engdahl, Elisabet 1999. *The choice between bli-passive and s-passive in Danish, Norwegian and Swedish*. Comparative Semantics for Nordic Languages. NORDSEM. Report 3. Göteborg University.
- Granger, Sylviane 1983. *The Be + Past Participle Construction in Spoken English with Special Emphasis on the Passive*. Amsterdam: North-Holland.
- Mihailovic, Liljana 1967. Passive and Pseudopassive Verbal Groups in English. *English Studies* 48. S. 316–326.
- Palmer, Frank Robert 1987. *The English Verb*. Second edition. London & New York: Longman.
- Quirk, Randolph et al. 1985. *A Comprehensive Grammar of the English Language*. London: Longman.
- Stein, Gabriele 1979. *Studies in the Function of the Passive*. Tübingen: Gunter Narr.
- Sundman, Marketta 1987. *Subjektval och diates i svenskan*. Åbo: Åbo Academy Press.
- Svartvik, Jan 1966. *On Voice in the English Verb*. The Hague & Paris: Mouton.
- Teleman, Ulf et al. 1999. *Svenska Akademiens grammatik*. 1–4. Stockholm: Svenska Akademien (Norstedts Ordbok i distr.).
- Thorell, Olof 1973. *Svensk grammatik*. Stockholm: Esselte Studium.

Ordklasserna i SAG

Per Fröjd

Institutionen för svenska språket, Göteborgs universitet

1. Inledning

Svenska akademiens grammatik är så långt det har varit möjligt skriven inom den traditionella skolgrammatikens ram. Många av de traditionella begreppen är i själva verket så grundläggande att de i någon form återfinns i så gott som alla moderna teorivarianter. En fördel med traditionell grammatik är att den lättare kan tjäna som redskap för grammatikanvändare med olika intressen och förutsättningar (SAG I:39).

SAG har en hög målsättning. Den riktar sig till ett brett spektrum av språkbrukare och grammatikanvändare. Denna grupp beskrivs närmare i inledningens andra avsnitt (SAG I:18ff). Man skulle kunna dela in denna i två undergrupper: normalanvändarna och experterna.

Traditionens makt är stor. Frågan är bara vilken tradition man menar. Det finns ingen garanti för att man kan tyda det nya konstverket bara för att det har samma ram som alla andra. Inte är det heller någon hjälp om man tycker sig känna igen ett penseldrag här eller där. Dessa skulle ha kunnat åstadkommas av en tillfällighet.

Ljung & Ohlander (1977:23) konstaterar att alla vetenskaper behöver ett begreppssystem för att man ska kunna beskriva den aspekt av verkligheten som står i fokus för intresset. En viktig anledning är att det inte går att beskriva varje del, i det här fallet ord för sig, vilket Ulf Teleman påpekade när han föreläste på Humanistiska fakulteten på Göteborgs universitet den 3 mars 2000, se 4.1 nedan. Konsten att skapa taxonomier påminner väldigt mycket om begreppsbildningen som den är beskriven hos Vygotsky och Piaget:

Vi ser alltså att övergången från intuitivt tänkande till logiska och matematiska operationer sker under loppet av den senare barndomen och att denna övergång sker genom uppbyggnaden av grupperingar och grupper. Detta innebär att begrepp och relationer inte kan byggas upp isolerade utan att de redan från början ingår i samordnande organisationsmönster inom vilka det råder ett ömsesidigt beroende- och balansförhållande mellan elementen (Piaget 1968:67).

Detta innebär inte att man automatiskt kan förutsätta att alla barn, eller vuxna för den delen, med nödvändighet kommer så långt, se avdelning 4.

Det finns mer än en beskrivningsnivå. Även om SAG utgår från språkets uttryckssida (SAG I:46) är denna nivå inte tillräcklig. Det finns underlag för generaliseringar som inte är möjliga att direkt uppfatta med synen eller hörseln. Exempel på sådana är underordning, tillordning och samordning respektive kontroll (SAG I:50f), se avsnitt 5.2.

Alla medlemmar av en viss klass eller en viss typ av uttryck behöver inte ha alla klassens egenskaper, men varje medlem har fler egenskaper gemensamma med medlemmarna i den egna klassen än med medlemmarna i andra klasser. Vissa egenskaper är mer typiska än andra för klassen. Medlemmar med alla eller många sådana egenskaper kallas för prototypiska (SAG I:53f).

SAG:s grundläggande hierarki visas i tabell 1. Ordklasserna ska vara förutsättning för fraserna vilka i sin tur ska vara den grundläggande enheten i satser och meningar. Men för att kunna avgöra vilken ordklassstillhörighet ett ord har räcker inte den första nivån. Det ideala samspellet mellan nivåerna visas i tabell 1.

TABELL 1. Den hierarkiska strukturen i SAG

<i>Del</i>	<i>Nivå</i>
Ord	1,2,3
Fraser	2,3,1
Satser och meningar	3,2,1

2. Syfte

I och med att jag till vardags är lärare i svenska och engelska anser jag mig vara ganska representativ för normalanvändarna. Ett syfte är därför att granska SAG utifrån detta perspektiv. En viktig grundtes är därför att det är viktigare att vara konsekvent och tydlig än att ha "helt rätt" eftersom systematiken är brukarens viktigaste hjälpmedel.

Objektet för denna granskning är de förändringar SAG har gjort i indelningen och beskrivningen av ordklasserna utifrån tillämpningen av ordklasskriterierna. Terminologin ska också uppmärksammas om den ingår i ett större taxonomiskt sammanhang, särskilt om brukaren tvingas att gå en omväg för att få tillgång till den information han eller hon söker. SAG ska ju också gå att använda som en referensgrammatik.

Eftersom SAG har bestämt sig för att så långt det går använda sig av en traditionell ram och traditionella begrepp är traditionen, som den speglas i Beckman, Ljung & Ohlander, Thorell samt Lindberg en viktig del av granskningen.

3. Översikt

TABELL 2. *Ordklassavdelningens andel av grammatikbeskrivningen i procent*

Beckman ¹	Ljung & Ohlander	Thorell ²	Lindberg	SAG ³
86	62	69	51	32

En slutsats man skulle kunna dra av tabell 2 är att det inte längre går att använda ordklasserna som ram för den grammatiska beskrivningen. En anledning till att ordklasserna kommit i bakgrunden kan vara det intresse för syntax som den generativa grammatiken har väckt. Syntaxen har blivit en egen, nästan oberoende del, av den grammatiska beskrivningen. Hela 68% av SAG ägnas åt syntax, dvs. åt fraser, satser och meningar. Det finns tydliga spår av den generativa grammatiken i traditionen. Mest märks detta inflytande hos Lindberg som också är influerad av Thorell och positionsgrammatiken. Ett centralt begrepp i SAG som verkar ha sin bakgrund i generativ grammatik är **kontroll**.

En annan anledning till att intresset för syntaxen har ökat är säkert datalingsvistik (se SAG I:19), som har gett den grammatiska forskningen tillgång till mer text och bättre undersökningsmetoder vilket i sin tur har förbättrat förutsättningar för gamla teoribildningar som dependensgrammatiken och den generativa grammatiken eller skapat underlag för nya. En nackdel är att språkbeskrivningarna som en följd av detta har blivit abstraktare. Hur förhållandet är mellan de olika ordklasserna visas i tabell 3.

¹ Kapitel I, II, XIII och XIV ägnas inte åt grammatik i SAG:s mening.

² Eftersom Thorell har valt att behandla substantivfraser, adjektivfraser och verbfraser inom ordklassramen blir siffran för hans del missvisande.

³ I förhållande till del II och III.

TABELL 3. Respektive ordklass andel av ordklassbeskrivningen⁴ i procent

Beckman		Ljung & Ohlander		Thorell		Lindberg		SAG	
Ordklass	%	Ordklass	%	Ordklass	%	Ordklass	%	Ordklass	%
Subst.	14	Subst.	25	Subst.	25	Subst.	13	Subst.	14
								Egenn.	5
Adj.	8	Adj.	8	Adj.	7	Adj.	12	Adj.	11
Pron.	20	Pron.	26	Pron.	14	Pron.	17	Pron.	32
Räkn.	3	Räkn.	2	Räkn.	3	Räkn.	1	Räkn.	3
Vb	40	Vb	25	Vb	31	Vb	37	Vb	10
								Pcp	6
Advb	5	Advb	3	Advb	5	Advb	7	Advb	8
Bindeord:	9	Prep.	4	Prep.	6	Prep.	3	Prep.	6
Prep.									
Konjn		Konjn	1	Konjn	5	Konjn	3	Konjn	2
								Subjn	
								Infm.	
Interj.	1	Interj.	1	Interj.	2	Interj. & svarsord	4	Interj. & svarsord	4

Utifrån en första ytlig granskning av tabell 3 skulle man kunna säga att ordklassindelningen, fram till Thorell och SAG, i princip har stått sig 2000 år. Thrax delade redan under det första hundraåret f.Kr. orden i 8 klasser (Robins 1969:33f). Dessa var substantiv, verb, particip, artiklar, pronomen, prepositioner, adverb och konjunktioner. Det skulle dröja länge innan adjektiv blev en egen klass skild från substantiv.

The Dominican Johannes de Balbis, in his *Catholicon*, completed in 1286, enumerated the adjective and the noun as virtually independent parts of speech (Saenger 1997:253).

I och med SAG har alla ord i svenskan fått en ordklasshemvist.

Substantiv verkar vara en relativt enkel klass eftersom den kräver lite utrymme i förhållande till antalet ord. ("Av de olika orden i tidningsprosa om en miljon löpord utgörs mer än 50% av substantiv." (SAG II:15)). Det är en grundlig genomgång av betydelsen som gjort att Thorell och Ljung & Ohlander har ägnat så stort utrymme åt denna. Lindberg är ett undantag när det gäller adjektiven. Orsaken är

⁴ Eftersom beräkningen är gjord utifrån innehållsförteckningarna blir inte summan exakt 100 procent.

att Lindberg (1980:37–41) ägnar 26% av adjektivavsnittet åt nominalfraser.

Pronomen verkar vara en komplicerad klass eftersom den kräver så stort utrymme i förhållande till det antal ord klassen består av. Här utmärker sig SAG som ägnar hela 32% av ordklassutrymmet åt beskrivningen.

Verb är ett tydligt exempel på tendensen att lyfta ut det syntaktiska elementet från själva ordklassbeskrivningen. SAG ägnar bara 10% åt verb, att jämföra med Beckmans 40%. Å andra sidan ägnar SAG hela 52% av utrymmet i del III åt verbfraserna. Adverb kräver lika mycket utrymme trots att klassen har krympts i Thorell och SAG.

Sättet att rama in ordklasserna skiljer sig åt. Beckman har ingen inramning alls utan börjar direkt med substantiv. Ljung & Ohlander beskriver först skillnaden mellan formlära och syntax, ordklasskriterier och böjning respektive avledning innan ordklassbeskrivningen kommer, detta upptar 6 sidor. Lindberg både inleder och avslutar ordklassavsnittet med att diskutera ordförrådet och ordklasserna. Sammanlagt ägnar Lindberg 6 sidor åt detta. Thorell inleder med en förhållandevis grundlig och teoretisk översikt över morfologi och syntax. Denna översikt tar 18 sidor i anspråk. Det är inom denna översikt han gör den grundläggande uppdelningen mellan böjliga och oböjliga ordklasser. Thorell är tydligare, mer konsekvent, men också mer teoretisk än de andra inom traditionen. Kanske är det så att det finns två traditioner? En som är mer språkvetenskapligt inriktad och en som främst inriktar sig på grupper som exempelvis blivande lärare i svenska, dvs. normalanvändarna. Thorell representerar i så fall den förra traditionen och Beckman, Ljung & Ohlander och Lindberg den senare. Inledningen i SAG upptar 44 av de sammanlagt 2 459 sidorna, dvs. 1,8%. Detta ska jämföras med Thorell som ägnar 6,3% av utrymmet åt förutsättningarna för beskrivningen.

4. Vad är en ordklass?

Modern linguists have tended to begin their study of language by accepting as an element in their initial definition of the word the units delineated by space in printed books (Saenger 1997:30).

Teleman (1999:243) konstaterar att ordklassbegreppet är "fast förankrat i den grammatiska traditionen". Det är så fast förankrat att ordklasserna kan upplevas som "naturgivna". Längre ner på samma sida konstaterar Teleman att ordklasserna inte bara är fast förankrade

utan också motsvarar en psykisk realitet i vår mentala grammatik och att de fungerar som hjälpmedel när vi ska förklara hur man bygger svenska satser. Frågan är om det är så enkelt. Låt oss se på exempel (1) och (2):⁵

(1) Anledningen till att allt strulatillsig...

(2) tahananom

Att de elever som har skrivit detta har något slags ordbegrepp finns det ingen anledning att betvivla. Frågan är vilket. Hur uppfattar de verb, reflexiva pronomen respektive prepositioner? Hur är det med partikelverb? Därför finns det anledning att misstänka att de ord som finns i många språkbrukares lexikon inte har så stora likheter med det ordbegrepp som SAG eller någon annan grammatik för den delen heller utgår ifrån. SAG konstaterar i inledningen att:

Grammatikens byggstenar är olika typer av ord (som kan böjas eller förbli oböjda), fraser och satser. Orden, hämtade ur språkets lexikon, är grammatikens grundläggande byggelement (SAG I:53).

Frågan är vad ett ord är:

Med ord kan man mena många olika saker. Ord som avgränsas med mellanrum i en skriven text och som tillsammans bildar meningar brukar kallas grafiska ord. Neutrala till om texten är talad eller skriven är beteckningar som textord eller löpord (SAG I:54).

Är *lexikonord*, *grafiskt ord*, *textord* och *löpord* beteckningar för samma sak; ett grammatiskt ord? Detta ställer i så fall krav på definitionen. Dessutom finns det i SAG ett nytt ordbegrepp och det är **lexikaliserad ordförbindelse**.

Ett mellanting mellan ett flermorfemigt lexikonord och en syntaktiskt konstruerad ordgrupp är den lexikaliserade ordförbindelsen, som ofta har en enhetligt betydelse vilken inte utan vidare kan förutsägas utifrån betydelsen hos de enskilda ord som ingår i förbindelsen ... (SAG II:4).

Enligt SAG (II:4f) finns det två typer av sådana förbindelser: fixerade och icke-fixerade. Skillnaden är att de enskilda orden i den fixerade förbindelsen inte böjs och inte kan skiljas åt av andra ord. Eftersom de "ur grammatisk synpunkt fungerar som självständiga ord" (SAG II:4) finns det ofta en tvekan om de enskilda "orden" ska skrivas med mellanrum eller inte. I så fall skiljer sig SAG:s ordbegrepp från de övriga.

⁵ Båda exemplen kommer från uppsatser som elever i åk 1 på gymnasiet har skrivit.

Det hade kanske behövts en mer genomgripande definition av detta, eftersom det inte är så självklart vad man menar med "ord" i citatet nedan.

Grammatiken talar om vilka ord som kan kombineras med varandra (SAG I:32).

Enligt SAG (II:7) indelas orden i ordklasser utifrån kriterierna **böjning** (form), **syntaktisk funktion** och **betydelse**. Denna ordning är enligt SAG hierarkisk. Hur konsekvent SAG är återkommer jag till under framställningens gång. Teleman sa på sin föreläsning att det inte går att bestämma delen utan att ha tillgång till helheten.

I traditionen finns alla tre kriterierna representerade även om både ordning, antal och konsekvens kan växla. Beckman använder sig av alla tre men är varken explicit eller konsekvent när det gäller ordning och hierarki.

Den [språkläran] bygger fortfarande på principen om den grammatiska kategorien såsom icke ett definierbart begrepp utan en språklig allmänföreställning, vars något skiftande natur kan låta ett moment den ena gången starkt framträda för att en annan gång helt sjunka ned under medvetandets tröskel (Beckman 1968: Förord till 1916 års upplaga).

Ljung & Ohlander (1977:35) skriver att ändelser och ordföljd är viktigare kriterier än betydelsen för att man ska kunna ange ett ords klasstillhörighet. I så fall skulle dessa vara form, funktion och betydelse. Denna hierarki är inte konsekvent genomförd. När Ljung & Ohlander inom klassbeskrivningens ram ska beskriva substantivens, adjektivens och verbens utmärkande drag utgår de från följande kriterier: böjning, avledning, betydelse och satsdelsfunktion. Ordningen (Ljung & Ohlander 1977:60,73,90) av kriterierna är densamma för substantiv och adjektiv medan betydelsen har bytt plats med satsdelsfunktion hos verben. Dessutom har Ljung & Ohlander infogat ytterligare en kategori för denna klass, nämligen *övrigt*. Ljung & Ohlander skiljer sig från övriga genom att de också har avledningens grammatiska betydelse som ett ordklasskriterium.

Thorell har i sitt inledande morfologiavsnitt formkriteriet böjning som en övergripande princip för indelning av ordklasserna. I övrigt använder han sig av samma formkriterier som de övriga. Denna ordning är konsekvent genomförd i presentationerna av respektive ordklass. Lindberg (1980:12) kommer fram till att betydelse, form och funktion är de tre faktorer som är nödvändiga för att man ska kunna

bestämma ett ords klasstillhörighet. Denna ordning av kriterierna är inte konsekvent genomförd. Redan vid verben börjar den vackla.

5. Böjliga – oböjliga klasser

5.1 Inledning

Indelningen i böjliga respektive oböjliga klasser finns implicit i traditionen. Det är inte en tillfällighet att prepositioner, konjunktioner och interjektioner kommer långt bak i beskrivningarna medan det motsatta förhållandet gäller för substantiv, adjektiv och verb.

De ordklasser som enligt SAG (II:8) är prototypiskt böjliga är substantiv, adjektiv och verb. De som tydligast är oböjliga är prepositioner, konjunktioner, subjunktioner och interjektioner.⁶ Thorell skiljer sig även här från de övriga inom traditionen. I sitt inledande morfologi- och syntaxavsnitt skiljer han mellan **rotklasser** och **partiklar** (Thorell 1977:3). Rotklasserna består av rotmorfem och böjningsmorfem, dvs. de är böjliga. En partikel är enligt Thorell (1977:4) ett ord som inte kan böjas. Därför kan dessa inte delas in i undergrupper med hjälp av morfologiska kriterier. Man kanske ska betona att Thorell inte använder partikel i samma betydelse som SAG, vilket kan orsaka begreppsförvirring.

partikel, (a) annan beteckning för *partikeladverbial, (b) ibland preposition eller adverb som förled i sammansatt verb, (c) ibland vanligtvis obetonat *satsadverbial som särskilt används i talad kommunikation ("modal partikel") (SAG I:207).

Till de oböjliga klasserna räknar Thorell också adverbena.

Hit hör [till de oböjliga orden och därför partiklarna] i stort sett också adverbena som dock är en lite mera heterogen ordklass (SAG II:11).

Att interjektioner intar en särställning är alla överens om. Därför skulle man kunna göra den första indelning av de oböjliga ordklasserna som visas i tabell 4.

⁶ Infinitivmärket har ingen ordklasstillhörighet, förutom i SAG. Se nedan. Thorell (1977:4) klassar visserligen infinitivmärket som ett fogeord men ger det ingen klasstillhörighet.

TABELL 4. *Indelning av oböjliga ordklasser*

Oböjliga ordklasser	
Övriga	Interjektioner

Gränsdragningen mellan böjliga och oböjliga klasser är otydlig. Är adverbena böjliga eller oböjliga? Hur många ordklasser har vi egentligen? Detta kan verka trivialt men eftersom jag vet att exempelvis antalet spelar roll på skolnivå och eftersom man kan anta att framtida grammatikförfattare kommer att utgå från SAG är den viktigare än man kan tro.

5.2 Subjunktioner, konjunktioner, prepositioner och infinitivmärke

Eftersom dessa klasser inte böjs går det inte att gruppera dem utifrån det första kriteriet, böjning. Då återstår endast två: syntaktisk funktion/distribution och grammatisk betydelse.

De oböjliga orden delas upp på ett antal ordklasser efter sina syntaktiska funktionsmöjligheter: prepositioner, konjunktioner, subjunktioner, infinitivmärke och interjektioner (SAG II:11).

I så fall skulle det enligt SAG finnas 13 ordklasser. Om man väljer att se prepositioner, konjunktioner, subjunktioner och infinitivmärket som egna klasser finns det en klass som endast består av ett ord, nämligen infinitivmärket.

Frågan är vilken indelning som är bäst ur helhetens och därför ur brukarens synvinkel. Ordklassindelningen ligger bl.a. till grund för indelningen i frastyper i del III. I det tredje stycket i §7 (SAG II:11f), i vilken de oböjliga ordklasserna diskuteras, skriver SAG:

De andra oböjliga klasserna [förutom interjektioner] är däremot inbördes besläktade i och med att de alla typiskt anger relationer ... (SAG II:11).

Men brukaren blir förvirrad eftersom SAG i nästa stycke, det fjärde, övergår till att tala om att de tre ordklasserna subjunktioner, konjunktioner och prepositioner skiljer sig åt syntaktiskt. Plötsligt har fyra klasser blivit tre. Inte förrän i nästa stycke, det femte, nämns infinitivmärket. SAG konstaterar att det "kan sägas utgöra en egen ordklass". Varför förklarar man inte, utan man nöjer sig med att konstatera att det påminner mycket om subjunktionen. Enligt SAG (II:11)

konstrueras prepositioner med ett nominalt led och subjunktioner med en finit satskärna. Konjunktionerna avgränsar sig mot föregående klasser genom att de inte är huvudord utan förbinder syntaktiskt likvärdiga led.

Infinitivmärket *att* kombineras bara med infinitivfras och kan sägas utgöra sin egen ordklass (SAG II:11).

Infinitivmärket liknar subjunktionerna med den skillnaden att en infinitivfras saknar subjekt samt presens eller preteritumsuffix. Sedan fortsätter SAG:

Semantiskt⁷ märks stora överensstämmelser tvärs över de *tre ordklasserna* av relationsord (SAG II:11, min kursivering och fotnot).

Då är vi tillbaka till subjunktioner, prepositioner och konjunktioner.

Först i det sista stycket i §7 nämns något om vad som förenar prepositioner, subjunktioner och infinitivmärke:

Prepositionen, subjunktionen och infinitivmärket relaterar rektionens innehåll till resten av satsens. Detta kan vara skälet till att subjunktion och infinitivmärke aldrig och prepositionen endast i begränsad utsträckning står med rektionen utelämnad eller underförstådd (SAG II:12).

Hade det inte varit enklare att presentera de 4 klasserna som en klass? En tänkbar indelning visas i tabell 5.

TABELL 5. *Relationsord*

Delmängd	Syntaktisk funktion
	Huvudord + rektion
Prepositioner	<i>Distribution</i> nominalfras
Subjunktioner	finit satskärna
Infinitivmärke	infinitivfras
	Förbinda två syntaktiskt likvärdiga led
	<i>Distribution</i>
Konjunktioner	ord, fraser, satser och huvudsatser

Det finns stöd för en sådan indelning i traditionen. Beckman (1968:184) för samman prepositioner och konjunktioner till en klass

⁷ Semantiken och betydelsekriteriet behandlas i avsnitt 6.2 nedan.

som han kallar för **bindeord**. Lindberg (1980:134) kallar prepositioner och konjunktioner för **förbindare**. Thorell (1977)⁸ för samman prepositioner, subjunktioner, infinitivmärket och konjunktioner till en grupp som han kallar **fogeord**. Dessa ord har en dubbel anknytning: de står i direkt relation till det följande styrda ledet och indirekt till det överordnade ledet (Thorell 1977:4). Teleman (1999:243) frågar sig följdriktigt:

Varför inte slå ihop de oböjliga ordklasserna till en klass, låt vara med underavdelningar för ord med olika syntaktiska egenskaper? Tänk bara på *sedan* som nu kan tillhöra tre ordklasser med nästan samma betydelse:

Sedan åt vi middag

Det hade regnat ända sedan jag kom hem

Ända sedan karnevalen har hon bott hos mig

Funktionskriteriet är inte så enkelt som det först kan verka. SAG borde tydligare skilja mellan grammatisk funktion, och distribution. Dessutom är gränsen mellan betydelse och funktion i det här fallet tunn. Prepositioner, subjunktioner, konjunktioner och infinitivmärket skiljs enligt SAG av det syntaktiska kriteriet men förenas semantiskt av samtliga klasser uttrycker relationer. Är inte klassernas syntaktiska funktion också att relatera ord, fraser, satser och meningar till andra ord, fraser, satser eller meningar? I tabell 6 visas det syntaktiska kriteriet och hur det skulle falla ut för relationsklassens del, jfr tabell 5.

TABELL 6. *Det syntaktiska kriteriet*

	Särskiljande	Förenande
Funktion		X
Distribution	X	

I SAG har grammatisk funktion en vidare betydelse än i traditionen. Det är inte enbart fråga om satsdelsfunktion utan i första hand frasfunktionen. Substantivets primära syntaktiska funktion är enligt SAG (II:39) att vara huvudord i nominalfras. Sedan har nominalfrasen i sin tur syntaktiska funktioner som att vara subjekt, objekt, egentligt subjekt för att nämna några.

⁸ Thorell är den ende förutom SAG som delar upp klassen konjunktion i huvudklasserna subjunktion och konjunktion. De övriga delar upp konjunktionerna i delmängderna samordnande och underordnande konjunktioner. Anledningen skulle kunna vara att subjunktioner till skillnad från konjunktioner har en annan syntaktisk funktion. Thorell (1977:182) skriver att subjunktionens *funktion* (min kursiv) är att styra sats eller satsled, vilket följaktligen inte konjunktionen gör, jfr tabell 5.

Det är som sagt viktigt att man är precis med termerna och förklarar sådana som kan orsaka missförstånd, i synnerhet som traditionen inte är riktigt överens. Detta gäller exempelvis **rektion**. Det är inte förrän i det sista stycket i §7 (SAG II:12) som läsaren får veta att även infinitivmärket liksom prepositionen och subjunktionen "relaterar rektionens innehåll till resten av satsens". I beskrivningen av infinitivmärket i § 13 (SAG II:745) sägs inget om att infinitivmärket konstrueras med rektion. Inte får man så mycket hjälp av termförklaringarna (SAG I:217) heller. Rektion är enligt dessa "en nominal *bestämning* till en preposition" (min kursivering). Sedan vacklar beskrivningen eftersom den satskärna eller fras som konstrueras med en subjunktion "ibland" kallas rektion. Slår man upp *bestämning* (SAG I:157) får man veta att "rektion till preposition eller subjunktion" är ett exempel på en sådan.

Traditionen erbjuder inte någon hjälp. I Ljung & Ohlander finns inte *rektion* i registret. *Styrning* verkar främst ha att göra med kasus (Ljung & Ohlander 1977:52ff). Thorell (1977:9) definierar *rektion* som att kasus eller preposition anger att "en grammatisk enhet står i en viss relation till en annan". Enligt Lindberg (1980:113) är *rektion* och *styrning* synonyma.

Eftersom den styrda frasen är en inbördes enhet kan vi använda begreppet styrning även sedan formförändringen av den styrda frasen för svenskans del har blivit ett rent undantag (Lindberg 1980:113).

I SAG (I:226) får man veta att relationen mellan preposition och dess rektion traditionellt är en form av *styrning*. Hur är det då med subjunktionernas och infinitivmärkets förhållande till bisatser respektive infinitivfraser? Sådant skapar osäkerhet hos brukaren.

Mer förvirrat blir det om man försöker att förstå förhållandet mellan styrning och bestämning. Det finns, om jag har förstått det rätt, två sätt att beskriva förhållandet mellan orden när man lämnat meningarnas "synliga eller hörbara" struktur (SAG I:47,50f). Dessa är underordning, tillordning och samordning respektive kontroll. Är kontroll ett vidare begrepp än underordning eftersom det kontrollerade ledet inte behöver vara en bestämning till det kontrollerande ledet (SAG I:51)? Det finns enligt SAG följande typer av kontroll: styrning, syntaktisk valens, grammatisk kongruens, semantisk valens, tolkningskontroll. När det gäller underordning kallas det underordnade ledet bestämning (SAG I:50). Det är inte bra att kastas mellan två skilda sätt att beskriva förhållandet mellan sats-elementen. Här hade man kunnat vara mycket tydligare. Annars kastas man från inledningen till del II till

termförklaringarna i del I till avsnitt 7.2 i del I och tillbaka utan att bli särskilt mycket klokare. Detta gäller också andra delar av beskrivningen i SAG. Man kan också undra om den utvidgade betydelsen av rektion har sin grund i en annan teori, nämligen dependensgrammatiken.

Man skulle kunna säga att verbet i denna mening "styr" eller "regerar" sina fyllnadsled, och genom att använda det traditionella grammatiska begreppet **rektion** i en något vidare betydelse kunde man definiera begreppet valens på följande sätt:

Definition:

Valens är rektionen hos delklasser av ordklasser (Nikula 1986:22).

5.3 Adverb

Traditionen har inte kommit överens om huruvida man ska betrakta *t*-suffixet som avledningsändelse, böjningsändelse eller om det är hela ordet som byter klass, s.k. **ordklassbyte** (SAG II:36). Beckman (1968:222) skriver att man kan bilda adverb genom att adjektivets neutrumform kan anta adverbets funktion. I så fall skulle det röra sig om ordklassbyte. Söderbergh (1968:170) och Liljestränd (1975:80) betraktar *-t* som en böjningsändelse. Ljung & Ohlander (1977:76ff) anser att "adjektiven har möjlighet att med avledningsändelser bli till adverb eller substantiv". En sådan avledningsändelse är *-t* vars motsvarighet i engelskan är *-ly* och i franskan är *-ment*. Thorell var den förste i traditionen som försökte att rensa adverb från de medlemmar som hade en homonym⁹ kopia i adjektiv, vilka skulle kunna problematisera tillämningen av det första kriteriet, böjning. Detta förutsätter emellertid att man väljer att betrakta *-t* i *snabbt* som ett böjningssuffix. Å andra sidan skulle man också som Beckman kunna hävda att *snabbt* är ett oböjligt adverb utan att tvingas överge klasskriterierna. Nåväl, SAG har ändå tvingats att kompromissa med kriterierna eftersom det finns adverb som böjs.

Man kan ifrågasätta det rimliga i att räkna dem [adverben] som en sammanhållen ordklass (SAG I:55).

⁹ Beroende på ur vilket perspektiv man ser de enskilda medlemmarna.

6. De böjliga ordklasserna

6.1 Allmänt

Utöver de tre stora klasserna av böjliga ord finns det ett antal andra ordklasser som karakteriseras av böjning och även i övrigt uppvisar likheter med de stora klasserna men som samtidigt kännetecknas av särdrag som gör det praktiskt att redovisa dem som egna klasser. Hit hör egennamn, pronomen och particip (SAG II:9).

I stället för "hit hör" skulle det ha varit bättre med "dessa är". Annars börjar man kanske leta efter de andra klasserna. Det verkar finnas fler kriterier än böjning, funktion och betydelse, nämligen "praktiskt". Dessutom tillkommer det för räkneordens del (SAG II:10) ett pedagogiskt kriterium. Böjning verkar vara det primära kriteriet. Här är SAG så konsekvent det går att vara. Men tradition och pragmatik/pedagogik tycks också ha spelat en framträdande roll vilket inte riktigt har framgått. Först därefter kommer syntaktisk funktion/distribution och betydelse i mån det är möjligt. I adverbens fall flyttar man över problematiken till en annan klass. Vilket kriterium ska man då använda för att motivera flytten? Blir problemen mindre om man gör så? Se nästa avsnitt.

6.2 Egennamn

Därför är det förvånande att SAG har valt att skilja ut egennamnen som en egen ordklass, i synnerhet som traditionen inte varkar ha haft några problem med gruppen när den var en delmängd av substantiv. När man ändå gör så genomgripande förändringar som man har gjort i SAG hade det väl kunnat vara praktiskt och pedagogiskt att bestämma ordklassstillhörigheten utifrån ett fraskriterium. Låt oss emellertid se på några av Telemans argument. Dessa redovisas i tabell 7.

TABELL 7. Argument för egennamn som en egen ordklass utifrån Teleman (1999)

		Egennamn	Appellativer	Pronomen
Böjning	Species	Nej	Ja	P/Nej
	Numerus	Nej	Ja	P/Nej
	Gen. suffix	Ja	Ja	Ja
	Definitet	Definita	både och	P/Definita
Funktion	synt. funkt. distribution	h.o. i nf subj., obj., rektion	h.o. i nf subj., obj., rektion	P/h.o. i n.f. P/subj., obj., rektion
	vokativiskt bestämningar	Ja +, ej indef.	Ja +	Ja D/+, ej indef.
Betydelse	<i>Deskr. lex. bet.</i>			
	icke-referentiellt	-	+	-
	referentiellt	+	+	+

P = personliga pronomen, D = definitiva pronomen

Jämförelsen görs inte mellan hela substantivklassen och hela pronom-enklassen, även om appellativerna enligt Thorell (1973:3) är substanti-vens "kärngrupp". Därför är den inte riktigt rättvis. Om man ville komplicera förhållandena ännu mer skulle man liksom Teleman kunna använda språkpsykologiska argument.

Egennamnet skulle kunna sägas vara en etikett, dvs. uttryck utan annat innehåll än det som ligger i att ha just detta namn (Teleman 1999:245).

SAG (II:16) skriver att substantivet främst har en "klassificerande" betydelse, att substantivet hänför en referent till en viss klass. Fungerar inte många av vardagens appellativer som etiketter och därmed som egennamn? Detta fenomen har bl.a. Vygotsky (1974) beskrivit. Det är ett kännetecken på outvecklad språkmedvetenhet att bandet mellan ord och objekt inte har brutits och att orden därför fungerar som etiketter. Teleman konstaterar också att gränsen mellan appellativer och egen-namn är vag. En annan slutsats man skulle kunna dra utifrån tabell 7 är att egennamn verkar ha mer gemensamt med vissa pronomen än med appellativerna. Teleman summerar:

Vad blir nu slutsatsen av denna mönstring? Egennamnen utgör en ganska väl sammanhållen grupp med gemensamma inbördes sammanhängande morfologiska, syntaktiska och semantiska karakteristika. Det mest karak-teristiska draget är kanske att de i sig själva nära nog saknar deskriptiv betydelse, samtidigt som språkbrukarens mer eller mindre rika, mer eller mindre globala föreställningar om namnbäraren av naturliga skäl knyts till namnet (Teleman 1999:246).

Så här skriver SAG om pronomen:

Pronomen omfattar olika delklasser som avtecknar sig relativt tydligt mot andra ordklasser, men det är inte så lätt att peka på egenskaper som håller ihop hela den traditionella klassen pronomen gentemot andra ordklasser. De flesta pronomen kännetecknas emellertid av en rätt tunn egenbetydelse ... (SAG II:9).

Finns det skillnader mellan olika typer av pronomen? Är de särskiljande eller förenande? Personliga pronomen borde väl, liksom egennamn, ha en deiktisk (referentiell, se nedan) betydelse. Därmed återstår det att granska betydelsen eller semantiken i allmänhet och det semantiska kriteriet i synnerhet. SAG borde tydligare skilja mellan **grammatisk** och **lexikal betydelse**, för enligt termförklaringarna (SAG I:223) syftar *semantisk* främst på ordets lexikala betydelse. Termer som *pregnant betydelse*, *egenbetydelse*, *deskriptiv betydelse*, *grammatisk betydelse*, *referentiell* respektive *icke referentiell betydelse* och *specifik* respektive *icke specifik referens* blandas, utan synbar systematik.

Det hade även i detta fall behövts en åtstramning av terminologin och en ordentlig genomgång i inledningen, bl.a. för att det semantiska kriteriet är ett viktigt skäl till att man har valt att presentera egennamn som en egen klass.

Därför är det förvånande att SAG i inledningen (I:32) säger att man har utgått från ett snävare grammatikbegrepp vilket inte omfattar semantiken. Kanske hade SAG vunnit på att gå ett litet steg längre eftersom det ändå inte har gått att hålla semantiken utanför beskrivningen.

När adjektivets predikationsbas betecknas med ett uttryck som saknar grammatiskt numerus och genus (se § 2) eller som är svagt referentiellt, böjs adjektivet i obestämd form singularis neutrum, dvs. det har suffixet *-t* (SAG II:226).

Det finns kanske beskrivningsmöjligheter och indelningar som inte går att genomföra inom den traditionella ordklassramen.

Skillnaden mellan de typiskt böjliga och de typiskt oböjliga ordklasserna sammanfaller ungefär med vissa andra egenskaper hos ordförrådets ord. De maximalt böjliga ordklasserna omfattar de flesta betydelseorden, dvs. ord med en pregnant betydelse. I flertalet övriga ordklasser återfinns formorden, dvs. de ord som har en blekare egenbetydelse och som används framför allt för att ange vaga eller semantiskt enkla relationer mellan det som anges med betydelseorden. De böjliga ordklasserna är också öppna, dvs. de får ständigt tillskott av nya ord genom inlån, sammansättning, avledning etc. De oböjliga ordklasserna är mer eller mindre slutna, dvs. de får inte så ofta nytillskott (SAG II:7).

Tyvärr får inte brukaren särskilt mycket hjälp av SAG eller traditionen att få ordning på semantiken, som redskap för grammatikbeskrivningen.

Enligt termförklaringarna i SAG (I:195) är *lexikal* en grammatisk eller semantisk egenskap som är knuten till det enskilda lexikonordet. Sist i förklaringen refererar SAG till *inneboende*.

inneboende, också **inherent**, **lexikal**, om en grammatisk egenskap som är kopplad till ett lexikonord. Genus och deklination respektive konjugation och valens är inneboende egenskaper hos ett substantiv respektive ett verb (SAG I:184).

Inneboende är tydligen synonymt med *lexikal*, men här är det emellertid enbart fråga om grammatiska egenskaper som genus och konjugation. Hur är det egentligen? Frågan är om brukaren blir särskilt mycket klokare.

Är deskriptiv och referentiell betydelse synonyma eftersom deskriptiv betydelse enligt termförklaringarna är "den del av ett ords betydelse som gör att ordet kan användas för att ge upplysningar om en referents beskaffenhet eller relation till andra referenter" (SAG I:162)? Enligt vad som sagts ovan finns det grupper av ord som hamnar mitt emellan. Exempel på sådana är personliga pronomen och egennamn.

Både betydelsemässigt och syntaktiskt erinrar egennamnen närmast om substantiv i bestämd form eller om 3 pers. personliga pronomen, och det är vanligt att vissa typer av egennamn går över till att också kunna användas som substantiv (*den röda Volvon, en riktig Hitler*) (SAG II:9).

SAG verkar indirekt argumentera för att man skulle kunna föra samman exempelvis personliga pronomen, substantiv och egennamn till en gemensam ordklass men att författarna inte har vågat ta steget fullt ut. Thorell (1973:3) gör ett försök i inledningen när han talar om nominala och verbala rotklasser. Frasen framstår som den närmaste syntaktiska nivån att utgå ifrån när det gäller syntaktisk funktion. Detta borde kanske ha genomförts mer konsekvent på ordklassnivån eftersom normalanvändaren ändå måste läsa en hel del för att SAG ska bli tillgänglig.

7. Avslutning

Det är ingen enkel uppgift författarna till SAG har stått inför; att tillfredsställa en sådan stor och heterogen grupp av brukare samtidigt som

man också måste ta hänsyn till forskningen som verkar bli alltmer specialiserad. Till författarnas försvar måste man säga att de är medvetna om dilemmat. Det som sägs om pronomen nedan skulle kunna gälla SAG i stort. Å ena sidan:

Denna grammatik följer i stort sett den traditionella grammatikens indelning och avgränsning av pronomen, i den mån man kan tala om en konsekvent tradition på detta område (SAG, II:237, ANM. 1).

Det är synd att denna kommentar inte kommer i inledningen eftersom brukaren förr eller senare tvingas att konstatera att varken traditionen eller SAG kan vara tillräckligt konsekventa och att man å den andra sidan lika väl skulle kunna hävda att:

Det har föreslagits att ordklassen pronomen bör utgå ur grammatiken. I stället skulle pronomenen överföras till andra ordklasser. Ungefär som man traditionellt räknar med pronomina adverb, skulle man kunna urskilja också pronomina substantiv och adjektiv, ja kanske t.o.m. pronomina verb(fraser), ungefär som framgår av följande exempel:

Pro-substantiv: han, den; vem, vad; någon, ingen

Pro-adjektiv: sådan, hurdan

Pro-verb: göra det; göra vad; göra något; göra ingenting

Pro-adverb: här, där; var; någonstans, ingenstans

Pro-sats: ja, nej

Förslaget är i vissa hänseenden tilltalande, men konsekvenserna är otillräckligt utredda, varför ordklassen pronomen i denna grammatik bibehålls i stort sett med traditionell avgränsning (SAG II:238, ANM. 3).

Författarna till SAG är inte de enda grammatiker som har haft problem med den traditionella ordklassindelningen. Thorell behandlar exempelvis konjunktioner och konjunktionella adverb i samma avdelning med motiveringen att de uttrycker samma betydelsekategorier "trots att de tillhör olika ordklasser" (Thorell 1977:602ff). Telemann redovisade några av svårigheterna på sin föreläsning. Ett problem är det stora inslaget av homonymi.

Mitt intryck av SAG, utifrån mitt användarperspektiv, är att den grammatiska beskrivningen verkar stå inför ett vägval. Viktiga frågor är ta ställning till är hur stor hänsyn ska man ta till aktuell forskning och hur ska man på bästa sätt ska kunna tillfredsställa brukarna, både normalanvändarna och experterna. Eftersom traditionen inte är så enhetlig och konsekvent finns det en del smärtsamma förändringar som måste göras. Förskjutningen av fokus från ordklasser till syntax borde förr eller senare få konsekvenser för ordklassindelningen eftersom denna inte går att göra helt konsekvent inom den traditionella ramen.

SAG har ändå tvingats att göra ganska stora förändringar vilket gjort att normalanvändaren ändå tvingas att läsa en hel del för att kunna ta till sig grammatiken. Dessutom verkar inte SAG vara riktigt färdig med syntesen av olika beskrivningsmodeller vilket gör att brukaren även i detta fall tvingas till längre omvägar än han eller hon annars hade behövt. Det hade varit möjligt att ha flera olika beskrivningsnivåer.

SAG har kompromissat med helheten och ägnat allt för stor del åt att så noggrant som möjligt beskriva de enskildheter som experten skulle kunna vara extra kritisk mot. Därmed fungerar inte målsättningen.

Det är svårt att ta det första steget och att på så kort tid klara av en sådant stort och rikt arbete som SAG ändå är. Tanken att kunna presentera en grammatik som är förhållandevis neutral verkar också ha fått konsekvensen att man har tvingats att införa nya termer. Detta är naturligtvis nödvändigt, men kräver också att man lägger ner mycket arbete på att förklara om den enskilda termen är ny eller var i traditionen den är hämtad. Traditionen är ju inte alltid ett stöd.

Litteratur

- Beckman, Natanael 1968. *Svensk språklära*. 9 uppl. Stockholm: Bonniers.
- Liljestrand, Birger 1975. *Så bildas orden*. Lund: Studentlitteratur.
- Lindberg, Ebba 1980. *Beskrivande svensk grammatik*. 2 uppl. Stockholm: Almqvist & Wiksell Förlag AB.
- Ljung, Magnus & Ohlander, Sölve 1977. *Allmän grammatik*. 4 uppl. Lund: Liber Läromedel.
- Nikula, Henrik 1986. *Dependensgrammatik*. Malmö: Liber förlag.
- Saenger, Paul 1997. *Space between words*. Stanford, California: Stanford University Press.
- Piaget, Jean 1968. *Barnets själsliga utveckling*. Lund: LiberLäromedel.
- Robins, R. H. 1969. *A short history of linguistics*. 2 uppl. London & Harlow: Longmans.
- Söderbergh, Ragnhild 1968. *Svensk ordbildning*. Skrifter utgivna av Nämnden för svensk språkvård 34. Stockholm: Svenska bokförlaget/Norstedts.
- Teleman, Ulf 1999. I hast hälsar. I: *Skrifter utgivna av språk- och folkminnesinstitutet dialekt- och ortnamnsarkivet i Lund nr 9*. Lund: Dialekt och ortnamnsarkivet i Lund. S. 242-247.

- Teleman, Ulf, Hellberg, Staffan & Andersson, Erik 1999. *Svenska Akademiens grammatik*. Stockholm: Norstedts.
- Thorell, Olof 1977. *Svensk grammatik*. 2 uppl. Stockholm: Esselte studium; Scandinavian university books.
- Vygotsky, Lev S. 1974. *Tænkning og sprog II*. Köpenhamn: Hans Reitzel.

Svenska huvudsatsers ordföljd och språkhandlingsfunktion

Beskrivningsperspektiv i SAG
och Systemic Functional Grammar

Per Holmberg

Institutionen för svenska språket, Göteborgs universitet

1. SAG och SFG: formella respektive semantiska utgångspunkter

De flesta grammatiska beskrivningar tar sin utgångspunkt i en indelning av språkets formella enheter och strukturer. Först som ett andra steg i beskrivningen behandlas dessa enheters och strukturers semantiska funktion. Detta är också perspektivet i *Svenska Akademiens grammatik* (SAG):

Betydelsen behandlas i denna grammatik i samband med de olika grammatiska kategorierna och strukturerna. Däremot får semantiken inte någon samlad framställning. (SAG 1:34)

Med tanke på SAG:s formella utgångspunkter är det intressant att finna ett kort inledande avsnitt kallat "Grammatiken sedd från betydelsesidan" (1:41–46). I detta sammanhang antyds att det i princip skulle vara möjligt att skriva en grammatik som istället tar sin utgångspunkt i semantiken. En grammatisk teori som uttryckligen prioriterar en sådan semantisk infallsvinkel är Systemic Functional Grammar (SFG):

A language is interpreted [in SFG] as a system of meanings, accompanied by forms through which the meanings can be realized. (Halliday 1994:xiv)

Perspektivet i SFG kan alltså sägas vara det omvända i förhållande till SAG, dvs. utgångspunkten är inte en indelning av formella enheter, utan en indelning av semantiska funktioner. Språklig form och struktur analyseras av SFG som realiseringar av dessa semantiska funktioner.

I denna artikel ska denna skillnad i perspektiv belysas av en jämförelse av hur SAG och SFG behandlar kopplingen mellan huvudsatsers ordföljd och språkhandlingsfunktion. Det centrala avsnittet i SAG är för denna jämförelse genomgången av svenskans huvudsatser (volym 4, kapitel 38). För SFG:s del kommer presentationen utgå från M.A.K. Hallidays *Introduction to Functional Grammar* (1994) vars avsnitt om "clause as exchange" (1994:68–105) kan sägas utgöra standardversionen av SFG:s språkhandlingsteori, eller vad som i SFG betecknas som modusteorin.

SAG och SFG är två storheter som inte utan vidare kan jämföras med varandra. SAG är en referensgrammatik som ger en fyllig beskrivning av t.ex. svenskans huvudsatstyper, men är förhållandevis tyst om sina teoretiska utgångspunkter. SFG är en grammatisk teori som ger teoretiskt motiverade riktlinjer för språklig beskrivning, men ännu inte tillämpats i någon mer utförlig beskrivning av svenska språkets grammatik.

En jämförelse mellan SAG och SFG kan ändå vara intressant av flera skäl. Den kan tydliggöra några implicita teoretiska ställningstaganden i SAG, och peka på punkter i SFG:s modusteori som behöver fördjupas vid en beskrivning av svenska språket. Dessutom kan en sådan jämförelse problematisera själva förhållandet mellan teori och beskrivning.

2. SFG:s beskrivning av huvudsatsers ordföljd och språkhandlingsfunktion

2.1 Språkets metafunktioner: Resurser för trefaldigt betydelseskapande

Alla språk antas av SFG vara organiserade kring två semantiska metafunktioner, den **ideationella** och den **interpersonella**. Dessa funktioner sammanhänger med två övergripande ändamål vilka genomsyrar allt språkande: genom språket skapas en meningsfull värld (ideationellt), och genom språket skapas ett nätverk av sociala relationer (interpersonellt). För att dessa båda funktioner ska kunna realiseras krävs också principer för hur betydelse skapas i sammanhängande sekvenser. Det senare betecknas som den **textuella** metafunktionen.

Beskrivningen av språkssystemet som en resurs för skapandet av betydelse av dessa tre slag går i SFG hand i hand med beskrivningen av hur texter realiserar dessa tre metafunktioner på olika nivåer. Modus,

meta?

Samma nivå?

dvs. kopplingen mellan språkhandlingsfunktioner och huvudsatsers ordföljd, utgör för SFG ett centralt grammatiskt system för beskrivning av hur språket på satsnivå kan realisera den interpersonella metafunktionen. Inte minst genom detta grammatiska system antas sats-er fungera i interaktionen mellan talande. Se figur 1 nedan.

språkets metafunktioner	satsens organisation	centrala satsgrammatiska system
1. ideationell	"clause as representation"	transitivitet
2. <u>interpersonell</u>	" <u>clause as exchange</u> "	<u>modus</u> , modalitet
3. textuell	"clause as message"	tema och rema

Fig. 1. Positionen för modusteorin i SFG

I grova drag kan man också i SAG:s korta beskrivning av grammatiken från betydelsesidan (1:41–46) spåra en motsvarande indelning av olika typer av innehåll när det här talas om meningens beskrivande innehåll (ideationell funktion), om språkhandlingar (interpersonell funktion) samt om meningen i sitt sammanhang (textuell funktion).

Den mest påfallande skillnaden mellan SAG och en grammatiska beskrivning utifrån SFG är kanske av didaktisk karaktär. De olika typer av innehåll som presenteras i SAG:s inledningsavsnitt behandlas där-efter på en rad olika ställen i verket, vilket ju disponerats efter for-mella indelninggrunder. Semantiken ges inte någon "samlad framställning", utan behandlas som något som "läggs till" den språkliga formen. Det inledande avsnittet om olika slag av betydelse kan förstås som en slags läsanvisningar för den som vill så att säga kränga SAG:s fram-ställning ut-och-in, och läsa ihop vad som sägs om en viss semantisk aspekt. SFG:s semantiska utgångspunkter gör det istället naturligt att samla framställningen kring de semantiska aspekter som genom gram-matiken kan realiseras. Detta är också dispositionsprincipen i Hallidays *Introduction to Functional Grammar*.

För att visa att skillnaderna – t.ex. vad gäller behandlingen av ord-följd och språkhandlingsfunktion – emellertid inte kan reduceras till en fråga om didaktik eller dispositionsprinciper, ska nästa avsnitt först presentera huvuddragen i SFG:s teori om den interpersonella meta-funktionen.

2.2 Den interpersonella metafunktion: Satsen som interaktivt utbyte

I SFG urskiljs på ett abstrakt plan två grundläggande **talroller** (speech roles). De talande kan växla mellan att vara (i) givande, och (ii) krävande. Dessutom urskiljs två grundläggande typer av **utbyten** (nature of commodity exchanged): (a) varor-&-tjänster, och (b) information. Språket fungerar socialt i ett flöde av materia, energi och information.

Genom att kombinera talroller och utbyten identifieras fyra grundläggande **talfunktioner** (speech functions). Se figur två nedan.

	(a) varor-&-tjänster	(b) information
(i) givande	erbjudande <i>Skulle du vilja ha den här boken?</i>	påstående <i>Han ger henne boken.</i>
(ii) krävande	uppmaning <i>Ge mig den där boken!</i>	fråga <i>Ger han henne boken?</i> <i>Vem ger han boken?</i>

Fig. 2. Fyra grundläggande talfunktioner i givandet och krävandet av varor-&-tjänster och information (efter Halliday 1994:69)

Med ett erbjudande kan vi "ge" varor eller tjänster; med en uppmaning kan vi "kräva" detsamma. Erbjudanden och uppmaningar betecknas båda som proposals. Med en fråga kan vi "kräva" information; med ett påstående kan vi "ge" detsamma. Påståenden och frågor betecknas båda som 'propositions'. Av dessa fyra grundläggande talfunktioner har uppmaningen, påståendet och frågan typiska, "kongruenta" grammatiska realiseringar (vilka visas i exemplen ovan), medan erbjudandet vare sig i engelska eller i svenska har någon särskild grammatisk form (varför erbjudandet i exemplet ovan gets formen av en fråga). Dessutom kan varje talfunktion få andra "metaforiska" realiseringar, som t.ex. när uppmaningar får formen av deklarativa satser, eller frågor: *Jag skulle vilja ha den där boken!* eller *Skulle du vilja ge mig den där boken!*

Till varje talfunktion i det interaktiva utbytet hör olika typiska **responstyper**. Se figur 3 nedan.

talfunktion:	förväntad respons:	alternativ:
erbjudande	accepterande	avvisande
uppmaning	åtagande	vägran
påstående	erkännande	ifrågasättande
fråga	svar	avstående

Fig. 3. Talfunktioner och responstyper (efter Halliday 1994:69)

En respons kan vara verbal eller icke-verbal (genom mimik, gestik eller andra semiotiska system), men svarsrespons på en fråga är i regel verbal. Om den ena parten i interaktionen intar en "krävande" talarroll ges den andra parten typiskt en "givande" roll, och vice versa. På detta vis förstås en talfunktion i SFG inte primärt som individuell talakt utan som social interakt.

SAG:s semantiska avsnitt utvecklar ofta ett perspektiv som påminner om Hallidays, vilket Olle Josephsson påpekar i en recension i SvD 1999-10-10. Framförallt gäller detta avsnitten om huvudsatsernas språkhandlingsbetydelse, språkhandlingstypernas innebörd och textuella funktion. (SAG 4:680-687, liksom de följande avsnitten om olika huvudsatsers betydelse). Här finns flera likheter. Också SAG ser valet av en viss huvudsatsform som ett val med semantiska konsekvenser: "Den prototypiska huvudsatsen är uttryck för en språkhandling och har en struktur som visar vilken språkhandling den uttrycker" (SAG 4:680). Samma språkhandlingstyper antas vara basala (undantaget erbjudandet vilket ju inte har någon specifik grammatisk realisering). Också enligt SAG:s beskrivning hör till varje språkhandling en förväntad respons. Slutligen presenterar också SAG hur en huvudsatsstruktur kan ha "sekundära användningar".

Dessa likheter till trots ska här en grundläggande skillnad lyftas fram. Även om SAG visserligen ser valet mellan olika form på huvudsatsen som ett val med semantiska konsekvenser, betraktas inte formen som semantiskt motiverad. I SFG ges däremot systemet av kontrasterande former vad gäller huvudsatsers ordföljd i engelskan en semantisk, eller interaktionell interpretation. Man skulle kunna säga att medan SAG utgår från en skarp gräns mellan språkets uttryckssida (t.ex. huvudsatsers ordföljd) och språkets betydelsesida (t.ex. huvudsatsers språkhandlingsfunktion), så utgår SFG från att denna gräns är så

genomkorsad av förbindelser att man inte alltid kan veta vad som är uttryck och vad som är betydelse.

Som vi kommer att se får denna skillnad ifråga om syn på förhållandet mellan uttryck och betydelse också konsekvenser för själva analysen av vilken som är svenska huvudsatsers ordföljd. Men för att visa hur SFG kan hävda att huvudsatsers grundläggande ordföljd är semantiskt motiverad, måste först något sägas om SFG:s modusteori.

2.3 Moduselementet: Förankringen av utbytet av information i talsituationen

Termen *modus* används på olika sätt i olika grammatiska traditioner. SAG följer en nordistisk (och latingrammatisk) tradition där termen betecknar några av verbets böjningsformer (indikativ, imperativ, konjunktiv och optativ). I en anglosaxisk tradition betecknar *modus* ('mood') istället ofta olika former för huvudsatser (indikativ, imperativ och interrogativ ordföljd). I SFG betraktas det senare istället från betydelsesidan, eller utifrån hur satser fungerar interaktionellt, och *modus* betecknar hur huvudsatstyper realiserar olika slag av interaktionella språkhandlingsfunktioner.

SFG:s analys av hur engelskans huvudsatstyper realiserar språkhandlingsfunktionerna påstående, fråga och uppmaning utgår från att dessa funktioner realiseras grammatiskt först och främst genom satsens **moduselement**. Jag ska visa detta med några svenska exempel.

Moduselementet består av Subjekt och Finit. Se figur 4 nedan. Båda-dera ges en semantisk, interaktionell definition.¹

min faster	har	fågat kanariefågeln
Subjekt	Finit	
Modus		Rest

Fig. 4. Moduselementet (*Modus*) = *Subjekt* + *Finit element (Finit)*

¹ Jag påminner om att framställningen här och i fortsättningen gäller (delar av) SFG:s analys av satsers interpersonella organisation. Ett grundläggande antagande för SFG är att enheter och strukturer är multifunktionella. Vad som t.ex. i fig. 4 analyseras som Subjekt (interpersonellt), skulle också kunna analyseras som Aktör (ideationellt) eller som Tema (textuellt). Att subjektet inom SFG definieras interaktionellt, och därför alltså som en del av den interpersonella grammatiken, utvecklas vidare av Martin (1992:ch 2).

Det finita elementet förankrar en proposition i en viss talsituation så att den kan bli erkänd, ifrågasatt, förnekad etc. Denna förankring i talsituationen framställer propositionen antingen (i) som föregående, samtidig eller följande talsituationens tid genom temporalt hjälpverb eller morfologiskt, eller (ii) som möjlig, önskvärd, nödvändig etc. genom modalt hjälpverb. I det senare fallet realiseras explicit någon typ av modalitet.

Subjektet utgör den punkt i vilken talaren (i en deklarativ sats) investerar modal ansvarighet, så att propositionen med referens till denna punkt kan bli antingen bejakad eller förnekad, erkänd som relevant information eller ifrågasatt. Bildligt talat är det subjektet som får bära ansvaret för att satsen fungerar som en interakt.

I exemplet ovan förankras propositionen i talsituationens tid genom det finita *har*, och kan med referens till subjektet *min faster* bejakas eller förnekas. Med en längre sekvens av utbyten kan det illustreras hur det valda subjektet blir den punkt kring vilket utbytet av information rör sig. Vi kan jämföra med en sats där istället *kanariefågeln* fungerar som subjekt.

påstående	modus-tag	erkännande	ifrågasättande
min faster har fångat kanariefågeln	visst har hon	ja, det har hon	nej, det har hon inte
kanariefågeln har fångats av min faster	visst har den	ja, det har den	nej, det har den inte

Fig. 5. Variation av subjektet i påståendesats med modus-tag, samt förväntad respons och alternativ respons

Om vi återvänder till de exempel som gavs ovan på kongruenta realiseringar av påstående, fråga och uppmaning (fig. 2), och kompletterar med exempel där det finita elementet utgörs av hjälpverb, kan vi visa hur SFG analyserar skillnaden mellan dessa satsers i termer av moduselementets förekomst och inre struktur. Se nedan figur 6–9. (Strukturen i restelementet (Residue) har inte markerats, med undantag för en markering av huvud verbet 'ge'.) I de tre första fallen (fig. 6–8) förekommer ett moduselement vilket innebär att satserna är indikativa. Indikativa satsers realiserar antingen påståenden eller frågor, dvs. propositioner. Det sista fallet (fig. 9) har däremot inget moduselement vilket innebär att satsen är imperativ. Imperativa satsers är den kongruenta realiseringen av uppmaningar. Det första fallet (fig. 6) skiljer sig från de två följande (fig. 7 och 8) genom att subjektet kommer före det finita elementet.

han	ger		henne boken
han	har	gett	henne boken
han	måste	ge	henne boken
Subjekt	Finit	'ge'	
Modus	Rest		

Fig. 6. Moduselementets kongruenta realisering av påstående

ger	han	–	henne boken
har	han	gett	henne boken
måste	han	ge	henne boken
Finit	Subjekt	'ge'	
Modus	Rest		

Fig. 7. Moduselementets kongruenta realisering av underställande fråga

vem	ger	han	– boken
vem	har	han	gett boken
vem	måste	han	ge boken
	Finit	Subjekt	'ge'
	Modus	Rest	

Fig. 8. Moduselementets kongruenta realisering av sökande fråga

ge	henne boken
'ge'	
Rest	

Fig. 9. Moduselementets kongruenta realisering av uppmaning

Denna skillnad konstituerar den grammatiska distinktionen mellan två huvudtyper av indikativa satser: den deklarativa som realiserar påståenden, och den interrogativa som realiserar frågor. Analysen kunde fullföljas genom en analys av skillnaden mellan hur (med SAG:s terminologi) rogativ realiserar underställande frågor (fig. 7) och hur kvesitiv realiserar sökande frågor (fig. 8). Detta skulle emellertid

kräva en presentation av hur SFG analyserar restelementets struktur.¹ De grundläggande distinktionerna sammanfattas i fig. 10 nedan.

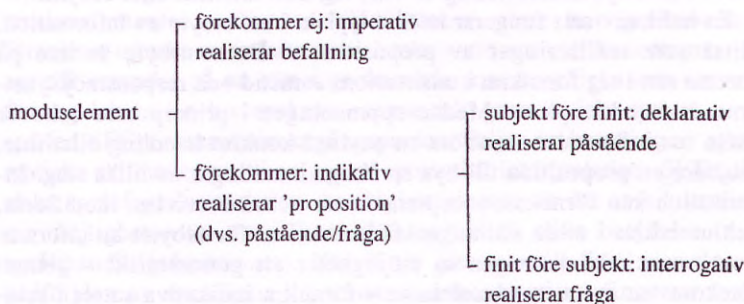

Fig. 10. SFG:s analys av hur moduselementets förekomst och inre struktur avgör typ av huvudsats och språkhandling

En utförligare beskrivning som utgår från denna analys skulle framförallt behöva visa hur moduselementets struktur i svenskans deklarativa satser är den omvända i satser med markerat tema, dvs. i satser som börjar med annat element än subjektet. För svenskans interrogativa satser som har ett morfologiskt markerat finit, dvs. ett predikat utan hjälpverb (som i första exempelmeningen i fig. 7 respektive 8) måste man dessutom handskas med en "lucka" som uppstår när finita verbet är skiljt från restelementet. På båda framförallt den första av dessa punkter är det uppenbart att SFG:s beskrivning av engelskan inte kan övertas utan vidare. Genomgången är emellertid tillräcklig för att kunna presentera hur SFG betraktar moduselementets realisering av talfunktioner som semantiskt, eller interaktionellt, motiverad, och hur denna argumentation kan tillämpas på svenska.

En imperativ sats, som alltså är den kongruenta realiseringen av en uppmaning, fungerar utan moduselement för att den är direkt bunden till talsituationen genom sitt utbyte av varor-&-tjänster. Krävandet av varor-&-tjänster – i exemplet ovan gäller det *boken* – är naturligt förankrad i talsituations rumstid, och i det krav om en annan situation – om vilken man skulle kunna säga att *hon har fått boken* – som där

¹ En fullständig analys av kvesitiv kräver dessutom en analys i termer av textuell metafunktion: De interrogativa led som inleder kvesitiva satser står alltid som Tema, dvs. initialt. Om det interrogativa ledet har subjektsfunktion (*Vem ger boken?*) kommer därför moduselementets struktur bli det omvända gentemot den typiska realisering av frågor, dvs. subjekt+finit istället för finit+subjekt.

förhandlas i en interakt mellan talare. Talaren investerar så att säga det modala ansvaret direkt i den tilltalade.¹ Satsen är därför "exchangeable" utan explicit realisering av vare sig finit element eller subjekt.

En indikativ sats fungerar istället typiskt i ett utbyte av information, alltså som realiseringar av propositioner. Detta utbyte är inte på samma sätt i sig förankrat i talsituations rumstid och responsmöjligheterna är mer komplexa. Medan uppmaningen i princip bara behöver ställa oss inför valet att utföra en anvisad konkret handling eller inte, inbjuder en proposition till nya språkliga handlingar av olika slag. Information kan förnekas, accepteras, men också betvivlas, modifieras, och utvecklas i olika riktningar. Grammatiken för utbytet av information svarar mot detta genom möjligheter att grammatiskt – genom förekomsten av ett moduselement – förankra indikativa satser i relation till de talande i talsituationen.

I en deklarativ sats, som alltså typiskt är ett givande av information, är det talarens investering av modal ansvarighet i subjektet som står på spel. Det är med referens till subjektet som andra talare kan fullfölja interakten genom olika slag av verbal respons. Det är därför naturligt, argumenterar SFG, att subjektet framhävs och i det ommarkerade fallet föregår finitet.

I en interrogativ sats, som istället typiskt är ett krävande av information, söker talaren efter andra talares investering av modal ansvarighet. Det är under det grundvillkor vilket finitet uttrycker, modalt eller temporalt, som andra talare genom sin respons kan fullfölja interakten. Det är därför naturligt att i detta fall det finita elementet fokuseras och föregår subjektet.

SFG:s semantiska interpretation av huvudsatsers ordföljd är en version av den s.k. ikonicitetsprincipen som hävdas av flera funktionalistiska språkteorier. Principen innebär att systemet av språkliga former som resurs för betydelseskapandet inte ses som helt arbiträr, utan (i

¹ Med 'talare' och 'tilltalad' avses inte primärt biologiska eller biografiska individer, utan de "rollbärare" som konstrueras av uppmaningen. På samma sätt avser inte 'talsituationens rumstid' primärt en kronologisk eller geografiskt specificerad punkt. Lika lite är uppmaningens 'talsituation' eller den situation som förhandlas som 'en annan situation' primärt materiellt definierade situationer. Tänk till exempel på monopolspels uppmaning: *Gå direkt i fängelse utan att passera gå.* (Eller på uppmaningen du just läste om att du skulle tänka på monopol.) Det samma kan sägas om andra talhandlingars semantik.

I en mer elaborerad tillämpning av SFG skulle man kunna beskriva hur det är genom modussystemet och andra interpersonella grammatiska system som talarroller, relationer, rum och tid semiotiskt konstrueras och i språkandet (t.ex. under ett monopolspel) är sammanlänkade med ett högst påtagligt flöde av materia, energi och information mellan konkreta platser och kroppsliga individer. (Se t.ex. Lemke 1993, Thibault 1995.)

vissa fall) ses som en spegling, eller en "ikon" för semantiska, interaktionella förhållanden.¹ Också utan att argumentera för att denna princip är naturlig i universell mening, kan man hävda att en analys av hur moduselementet realiserar talfunktioner visar hur grammatiken förankrar utbytet av information i talsituationen och koordinerar talare till varandra på ett sätt som framstår som naturligt inom ramarna för engelskans – och svenskans – semantiskt-grammatiska system.

Med SFG:s semantiska utgångspunkter följer en betoning av systematiska skillnader som kan ges en semantisk interpretation. Skillnader olika språkliga former (t.ex. ordföljdsstrukturer) är det som konstituerar möjligheten att uttrycka skillnader mellan olika betydelse (t.ex. språkhandlingsfunktioner). När vi nu går över till SAG:s analys av ordföljden av svenskans huvudsatser, kommer vi att finna en annan analys som – kanske förvånande – presenterar en annan grundläggande ordföljd, och en annan beskrivning av distinktionerna mellan olika slag av huvudsatser.

3. SAG:s beskrivning av huvudsatsers ordföljd

I kontrast till SFG är det påfallande att SAG utgår från att den prototypiska formen för svenskans huvudsatser – oavsett om de är deklarativa, imperativa eller interrogativa – är att subjektet kommer efter det finita verbet. Detta följer en generativ grammatisk analys där språkets satser antas bli genererade ur en gemensam syntaktisk struktur, i princip härledbar ur neuro-biologiska begränsningar. SAG väljer denna analys för att tjäna i generalitet, även om man avvisar möjligheten att gå ytterligare ett steg i abstraktion och anta ett gemensamt ordföljdsschema för huvudsatser och bisatser. (Se argumenten i SAG 1:38.) Speciellt överraskande är detta kanske vad gäller deklarativa huvudsatser. Redan i inledningen presenteras detta val:

I t.ex. huvudsatser med normal funktion som påståenden är flera ordföljder möjliga, och denna grammatik anger där finit verb – subjekt – objekt som grundläggande (jfr *Snart säljer Karin bilen*). (SAG 1:22)

Framförallt betonar dock SAG det finita verbets position som på sats-schemats andra plats som något karaktäristiskt för svenska språket. Vilka led som kan föregå det finita verbet i deklarativa huvudsatser,

¹ Termen kommer från Pierces indelning av olika kategorier av tecken av vilka 'ikon' är en. För en aktuell kritik av ikonicitetsprincipen från ett generativt perspektiv, se Newmeyer (1998:ch 2).

och vilka led som istället följer efter det finita verbet, är en betydligt mer komplex fråga (behandlad i flera paragrafer 4:686–696).

Med det ordföljdsschema som antas av SAG skulle de exempelmeningar vi använt ovan (fig. 2) för påstående, uppmaning och fråga ges den analys som visas av nedan i fig. 11. Meningarna är här negerade för att visa att adverbialets position efter det finita verbet, den position som förklarar SAG:s beteckning för dessa satser: fa-satser. Jag har som andra exempelmening tillfogat en deklarativ sats som inte inleds av subjektet, eftersom denna form bättre motsvarar SAG:s schema. Om en deklarativ sats inleds av subjekt, som i första exempelmeningen, antas detta led vara flyttat från subjektspositionen vilken är tom.

	satsbas	predikat	subjekt	advl	resten av verbfrasen
deklarativ	han	ger	–	inte	henne boken
	henne	ger	han	inte	boken
direktiv		ge	–	inte	henne boken
rogativ		ger	han	inte	henne boken
kvestiv	vem	ger	han	inte	boken

Fig. 11. SAG:s analys av huvudsatsers ordföljd (fa-satser) (Schemat något förenklat, jfr SAG 4:kap. 28.)

Man skulle kunna säga att medan SFG:s beskrivning utgår från att de språkliga formerna realiserar av olika betydelser, och därför betonar distinktioner som konstituerar betydelsedistinktioner, utgår SAG från att de språkliga formerna för huvudsatser realiserar en enda underliggande formell struktur. Det finns en pedagogisk poäng med antagandet av en gemensam underliggande formell struktur för svenskans huvudsatser, om nämligen syftet är – som i SAG – att skilja (formellt) möjliga meningar från omöjliga:

Huvudsyftet är alltid i första hand att visa hur de möjliga meningarna låter eller ser ut. (SAG 1:37)

Positionsschemat sammanfattar enkelt en rad restriktioner mot ”omöjliga” meningar, även om det måste kompletteras med regler om hur vissa led faktiskt får flyttas, eller utelämnas. Det framhäver inte minst svenskans relativt fasta position för det finita verbet, och de systematiska skillnaden mellan satser som har adverbial före respektive efter det finita verbet (fa-satser kontra af-satser).

Det element som i SAG:s analys framför andra karakteriserar de formella skillnaden mellan olika huvudsatstyper är vad SAG kallar

'satsbasen'. Detta element är positionellt definierat som det element vilket står i första positionen i det antagna satsschemat. En komprimerad sammanfattning av SAG:s analys av skillnaderna mellan de basala huvudsatstyperna ges nedan i fig. 12.

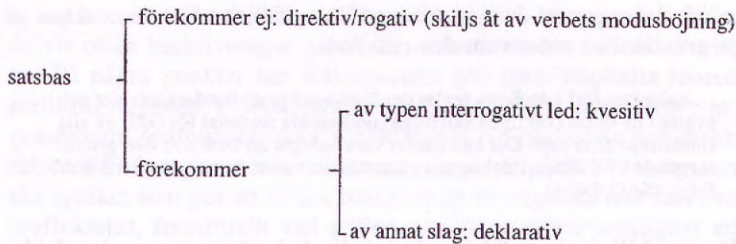

Fig. 12. SAG:s analys av hur satsbasens förekomst och typ avgör typ av huvudsats

Det system av distinktioner som SAG utifrån sina formella utgångspunkter ger mellan olika huvudsatstyper i termer av satsbasens förekomst kan inte, såvitt jag förstår, ges någon semantisk interpretation som motsvarar SFG:s modalitetsteori.¹ Detta är inte heller avsikten: medan 'moduselement' i SFG ges en semantisk eller interaktionell definition, ges 'satsbas' endast en positionell definition utifrån det antagna ordföljsschemat.

Det är viktigt att lägga märke till att skillnaderna mellan SAG:s analys och en analys i linje med SFG:s modusteori inte endast är en fråga om olika teoretiska förklaringar. De olika analyserna leder till olika beskrivningar t.ex. i fråga vilka deklarativa satser som antas vara de mest grundläggande. Frågan är vilken av följande två deklarativa satser som närmast avspeglar det underliggande abstrakta strukturen för huvudsatser, eller – med SFG:s språkbruk – är den sats som svarar mot den mest kongruenta realiseringen av påstående:

- (1) Karin säljer snart bilen
- (2) Snart säljer Karin bilen

¹ SAG:s analys (4:696) av vilka informationsstrukturella överväganden som påverkar valet av vilket led som väljs som satsbas (fundament) i deklarativa satser, är däremot jämförbar med SFG:s analys av hur den textuella metafunktionen realiseras i deklarativa satser. Se Halliday (1994:48f.).

SFG väljer alltså den första satsen; SAG den andra. Det är därför intressant att bland SAG:s anmärkningar finna stöd för att faktiskt välja den första satsen som närmast svarande mot grundläggande ordföljd (trots att den måste beskrivas med en flyttning i det antagna positions-schemat). Vad gäller deklarativa satser tillfogas nämligen en anmärkning där det anges att den grundläggande ordföljden för dessa satser på goda grunder kan antas vara den omvända:

... subjektet [är] i de flesta texter det klart vanligaste fundamentvalet och svarar i de flesta (vanligen skriftliga) undersökta material för 60% av alla fundament eller mer. Det kan därför vara befogat att beskriva den grundläggande ordföljden i deklarativa huvudsatser som en subjekt-verb-ordföljd. (SAG 4:434)

Tilläggs skall dock att SAG i sin inledande beskrivning av den deklarativa huvudsatsens ordföljd (4:688) istället fokuserar det finita verbet: "I den deklarativa huvudsatsen står det finita verbet som det andra primära satsledet, direkt efter fundamentet."

Också vad gäller direktiva satser (vilka alltså betecknas 'imperativa' satser i SFG) tillfogas en anmärkning i vilken det konstateras att den antagna underliggande ordföljden framträder dåligt. Detta innebär att de flesta direktiva satser inte ger något stöd för SAG:s kategorisering (satsbas saknas; subjeksposition är i regel tom och ordningsföljd mellan verb och subjekt framgår därför sällan; satsadverbial är ovanliga; kravet att satser av detta slag ska ha ett utsatt tempusbildande *ha* är inte aktuellt, se SAG 4:706). Här ger SFG:s analys av imperativsatser som satser utan moduselement en enklare beskrivning vilken dessutom skulle vara belysande för några iakttagelser som SAG ger i andra sammanhang: Att imperativformen av verbet "saknar böjningssuffix" (SAG 2:549) kan sättas i samband med att ett morfologiskt finit element tillhör moduselementet. Att tempusböjning inte kan förekomma av verbets imperativform utan endast av verb i "modus indikativ" (SAG 2:543) är naturligt av samma anledning. Att temporala och modala hjälpverb "saknar imperativform", och i övrigt har "defekt böjning" (SAG 2:574) följer av att dessa verb framförallt fungerar som moduselementets finit.

4. Avslutning

Den här uppsatsen har diskuterat två beskrivningar av kopplingen mellan huvudsatsers ordföljd och språkhandlingsfunktion. Den ena beskrivningen är grammatik för svenska språket – Svenska Akademiens

grammatik – vilken formulerar som sitt huvudsyfte att "visa hur de möjliga meningarna låter eller ser ut". Den andra beskrivningen har följt linjer i en teori – Systemic Functional Grammar – vilken tagit som sin huvuduppgift att undersöka språkets grammatik som en resurs för betydelseskapande.

Jag har visat hur denna grundläggande skillnad i perspektiv leder till delvis olika beskrivningar – och till olika problem vid beskrivningarna. På några punkter har diskussionen lyft fram implicita teoretiska ställningstagande i SAG, framförallt vad gäller antagandet av ett gemensamt ordföljdschema för deklarativa, interrogativa och direktiva satser. På några punkter har diskussionen pekat på förhållanden i svenska språket som gör att SFG:s beskrivning av engelska inte kan övertas ofreflekterat, framförallt vad gäller svenskans större möjlighet att ha andra led än subjektet som tema (eller med SAG:s terminologi som 'fundament') i deklarativa huvudsatser med konsekvensen att subjektet istället följer efter det finita verbet. Detta förhållande gör SFG:s analys av deklarativa satser i termer av satsens moduselement till en mindre elegant lösning för svenskan än för engelskan.

Jag hoppas att min uppsats har kunnat visa att förhållandet mellan uttryck och innehåll inte är riktigt så enkelt som SAG:s brometafor ger intryck av:

Grammatiken kan också sägas vara en bro mellan språkets uttryckssida och dess innehållssida. Den är ett beskrivningssystem som gör det möjligt att foga ihop språkliga uttryck med språkligt innehåll eller tvärtom. Men liksom man går över en bro antingen från det ena eller det andra hållet måste en grammatik skrivas antingen från uttryckssidan (med betydelsen som kommentar) eller från innehållssidan (med uttrycket som kommentar). Det viktiga är att de båda sidorna hakas samman ordentligt. (SAG 1:41)

Vare sig betydelsen eller formen ligger där som Danmark och Sverige på var sin sida av sundet. För de talande finns normalt inget sund att överbygga. Vilken grundläggande ordföljd vi ska räkna med vid analysen av svenskans huvudsatser är en teoretisk fråga, dvs. en fråga vars svar är beroende av vårt teoretisk perspektiv och våra teoretiska mål. Vilka utgångspunkter vi väljer – i den mån det alls står oss fritt att välja – är i sådana frågor aldrig rent didaktiska. Den som börjar gå från språkets innehållssida kanske aldrig kommer fram i just den språkliga form som beskrivs i SAG. En grammatik som anlägger ett semantiskt, interaktionellt perspektiv öppnar kanske upp för en ny sorts frågor, får behov av nya distinktioner och kategorier, och gör nya iakttagelser som hade varit omöjliga, onödiga eller ointressanta ur

ett annat perspektiv. Och vice versa. En mångfald perspektiv kan därför berika våra insikter om hur vårt språk fungerar.

Litteratur

- Halliday, M.A.K. 1994 [1985.]. *An Introduction to Functional Grammar*. Second edition. London: Arnold.
- Lemke, J.L. 1993. Discourse, dynamics, and social change. I: *Cultural Dynamics*. Vol. 6.1–2. S. 243–275.
- Martin, J.R. 1992. *English Text*. Philadelphia PA: Benjamins.
- Newmayer, F.J. 1998. *Language Form and Language Function*. Cambridge/MA: MIT Press.
- Thibault, P.J. 1995. Mood and the Ecosocial Dynamics of Semiotic Exchange. I: Hasan, R. & Fries, P.H., *On Subject and Theme. A Discourse Functional Perspective*. Amsterdam: Benjamins. S. 51–89.

Reda ut begreppen & figure it out
Om partikelförbindelse, phrasal verb och andra
närliggande konstruktioner i SAG och CGEL*

Monika Hägglund
 Engelska institutionen, Göteborgs universitet

1. Inledning och frågeställningar

Grammatiska beskrivningar ger oss analysmodeller för språkliga fenomen. Men för var och en som sysslar med grammatik är själva modellen också av intresse, inte bara konstruktionerna de beskriver. Varje modell färgar nämligen i någon mån vårt synsätt. I denna analys av partikelförbindelse/phrasal verb och andra närliggande konstruktioner i svenskan och engelskan är det just de grammatiska beskrivningarna som står i centrum.

För detta ändamål kommer två deskriptiva referensgrammatikor att användas: *Svenska Akademiens grammatik* (SAG) (Teleman et al. 1999) respektive *A Comprehensive Grammar of the English Language* (CGEL) (Quirk et al. 1985).

Frågan är därmed om de likheter/olikheter som finns i dessa beskrivningar har sin grund i grammatisk tradition och teori eller i språkliga likheter/olikheter. Andra faktorer såsom målgruppsinriktning, pedagogisk målsättning och omfång kan förstås också påverka utformningen av en beskrivning.

Trots att partikelförbindelse (t.ex. *reda ut begreppen*) och phrasal verb (t.ex. *figure it out*) står i centrum för beskrivningsanalysen kommer även närliggande konstruktioner att beröras, eftersom de kan vara svåra att hålla isär. För svenskans del tillkommer därmed 'bundna adverbial' (t.ex. *äta på något*), och för engelskans del andra s.k. 'multi-word verbs': 'prepositional verb' (t.ex. *come across a problem*) och 'phrasal-prepositional verb' (t.ex. *come up with an answer*)

* Monika Hägglund deltar i Riksbankens Jubileumsfonds forskarskola i moderna språk.

men också vad man kallar 'free combinations' av verb och particles (t.ex. *send someone away, come with me* och *run away with it*).

Ovanstående konstruktioner kommer att jämföras enligt följande frågeställningar:

- a) Är termerna partikelförbindelse i SAG och phrasal verb i CGEL ekvivalenta begrepp?
- b) Finns det någon motsvarighet till CGELs multi-word verbs och free combinations även på svenska och hur beskrivs de i så fall i SAG?
- c) Vilka skillnader och likheter finns det mellan bundna adverbial i SAG och prepositional verbs i CGEL?
- d) Vilken term i SAG motsvaras av CGELs particle?
- e) Kräver svenska och engelska olika beskrivningsätt?

Phrasal-prepositional verbs kommer endast att diskuteras i förbigående då de omfattas av liknande resonemang som de två andra multi-word verb-konstruktionerna. Dessutom är det endast konstruktioner med adverb, prepositioner och prepositionsfraser som kommer att tas upp – andra element, såsom adjektiv, verb och substantiv, som också kan uppträda som partikeladverbial/particle, lämnas åt sidan.

Redan nu framgår det tydligt att det är många termer som ska behandlas. Detta beror förstås främst på att analysen gäller två språk. Att konstruktionerna består av mer än ett element expanderar förstås också termanvändningen. Inom det enskilda språkets grammatiktradition kan det dessutom finnas andra termer än i de grammatikor som primärt kommer att undersökas här. För den inomspråkliga analysen kommer därmed ett litet urval av andra grammatikor att beröras ytligt (se litteraturförteckningen) för att ge en snabb inblick i respektive språks grammatiktradition.

2. Analys

Först följer nu den mest övergripande jämförelsen: av respektive grammatiks disposition av partikelförbindelse/phrasal verb (2.1). Under nästa rubrik diskuteras sedan valensförhållanden och komplementens ordning (2.2) följt av kompletterande jämförelser av kriterierna för partikelförbindelse/phrasal verb: syntax (2.3), betoning (2.4) och semantik (2.5). Därefter kommer en diskussion kring en av be-

ståndsdelarna i konstruktionerna: adverb, preposition eller prepositionsfras (2.6).

2.1 Disposition

I både SAG och CGEL behandlas de konstruktioner som är aktuella här på mer än ett ställe. Jag kommer dock huvudsakligen att jämföra de delar som speciellt är inriktade på detta område. Genom rubrikerna till dessa kan vi, såhär inledningsvis, få en hel del ledtrådar till beskrivningarna.

I SAG står partikelförbindelse under rubriken *partikeladverbial* i kapitlet *verbfraser* med mellannivån *verbfraser: adverbial*. En verbfras, enligt SAGs beskrivning, har ett verb som huvudord som kan följas av t.ex. partikeladverbial, övriga bundna och även fria bestämmningar. Vad som står under mellanrubriken *verbfraser: adverbial* omfattar därmed underrubrikerna *partikeladverbial* (1999:3:417ff.), *bundna adverbial i verbfrasen* (1999:3:435ff.) och också *fria adverbial i verbfrasen* (1999:3:474ff.). Dispositionsprincipen bygger alltså på följande mönster: ju starkare bundenhet till verbet desto tidigare i kapitlet behandlas konstruktionen. Att partikelförbindelse behandlas just under rubriken *partikeladverbial* indikerar förstås att det är adverbialet som står i centrum för beskrivningen.

CGEL har istället inordnat phrasal verbs i kapitlet *complementation of verbs and adjectives* med under rubriken *multi-word verbs*. Av CGELs huvudrubrik förstår vi att endast bundna bestämmningar behandlas i detta kapitel. Den svenska termen 'komplement' motsvarar nämligen CGELs term 'complementation'.¹ Förutom phrasal verbs behandlas också prepositional verbs och phrasal-prepositional verbs under *multi-word verbs*. Dessa konstruktioner får således en mer integrerad analys än motsvarande svenska närliggande konstruktioner får i SAG.

Som framgår av termen *multi-word verbs* anses verb-particle bilda ett ord. I samma del av CGEL behandlas dessutom 'free combinations' som har samma betoning och syntaktiska ordning av elementen som *multi-word verbs*, men utan att dela den idiomatiska fastheten och därför inte heller den grammatiska analysen (dvs. ettordsanalysen).

Intressant nog har *multi-word verbs* placerats först i kapitlet om *complementation*. Man påpekar att denna placering är "a necessary prelude to the study of verb complementation" (1985:1150). Ett sådant

¹ CGEL använder istället termen 'complement' för andra ändamål: som motsvarighet till SAGs 'bundna predikativ' samt för rektionen till en preposition.

utlåtande bör vara en indikation om att de är svåra att passa in i den övriga beskrivningen av complementation (komplement). Inom avsnittet multi-word verbs följer man delvis samma upplägg som SAG: phrasal verbs beskrivs nämligen före prepositional verbs.

Ser vi på CGELs definition av verb phrase, för att se om en inordning enligt SAGs system skulle fungera, får vi veta att en verb phrase består av "a main verb which either stands alone as the entire verb phrase, or is preceded by up to four verbs in an auxiliary function" (1985:62). CGEL hade därför inte kunnat behandla multi-word verbs + komplement under en sådan rubrik då varken particles (1985:733f.) eller andra eventuella komplement inkluderas i deras definition av verb phrase. Vad det gäller inordningen i kapitlet *complementation of verbs and adjectives* bör vi dessutom fråga oss om CGEL menar att particles är komplement till verb och om det är dessa som ska beskrivas. Eller menar man att beskriva komplementen till verb + particle (dvs. komplementen till multi-word verbs)? Beskrivningen omfattar faktiskt båda dessa nivåer.

För SAG, å andra sidan, hade en kapitelrubrik som CGELs (*complementation of verbs and adjectives*), dvs. komplement, endast varit möjlig om man begränsat sig till att beskriva bundna bestämningar: i det här fallet endast partikeladverbial (som alltså bildar det ena ledet i en partikelförbindelse) och bundna adverbial. Fria adverbial hade inte kunnat tas med.

I tabellerna nedan följer en uppställning av underrubrikerna till avsnitten om *partikeladverbial* i SAG (tabell 1) och *multi-word verbs* i CGEL (tabell 2).

TABELL 1: Underrubriker till SAGs avsnitt om partikeladverbial

§6 Översikt	§12 Partikeladverbial som fundament
Struktur §7-9	§13 Partikeladverbialets betoning
§7 Adverb som partikeladverbial	Betydelse §14-15
§8 Prepositioner som partikeladverbial	§14 Betydelse hos adverb som partikeladverbial
§9 Prepositionsfraser eller andra fraser som partikeladverbial	§15 Betydelse hos preposition som partikeladverbial
Syntaktisk funktion och distribution §10-13	Parafraaser av partikelförbindelse §16-17
§10 Verb med partikeladverbial	§16 Förhållandet mellan partikelförbindelse och sammansatt verb
§11 Placering av partikeladverbial	§17 Alternativ konstruktion av verbfrasen

Som framgår av tabell 1 finns inte bundna adverbial omnämnda i någon av dessa underrubriker. Men eftersom SAG gör återkommande jämförelser mellan partikelförbindelse och bundna adverbial under dessa rubriker bör båda tas upp i denna analys.

Enligt SAGs beskrivning är både partikeladverbial² och bundna adverbial bundna adverbiala bestämningar till ett verb. Partikeladverbial definieras sedan som ett adverb, en preposition eller en prepositionsfras som ingår i en partikelförbindelse tillsammans med ett verb. I övrigt ger underrubrikerna till denna del (tabell 1) information om att man gör skillnad på adverb, prepositioner och prepositionsfraser som partikeladverbial, samt att analysen tar upp partikelförbindelsens syntax, betoning och betydelse. Avslutningsvis går SAG igenom olika parafrastrer till partikelförbindelse: här nämns förstås sammansättningar (t.ex. *överföra*) och också bundna adverbial.

TABELL 2: Underrubriker till CGELs avsnitt om multi-word verbs

16.1 Introduction	16.9 Phrasal-prepositional verbs
Multi-word verbs	16.10 A summary of types of multi-word verbs
16.2 Verb-particle combinations	16.11 Some semantic and syntactic distinctions
Phrasal, prepositional, and phrasal-prepositional verbs	16.12 Semantic criteria for idiomatic status
16.3 Type I (intransitive) phrasal verbs	16.13 Syntactic criteria for prepositional verbs
16.4 Type II (transitive) phrasal verbs	16.14 The prepositional passive
16.5 Type I prepositional verbs	16.15 The criterion for question form
16.6 Prepositional verbs contrasted with phrasal verbs	16.16 Criteria for distinguishing phrasal and prepositional verbs
16.7 Type II prepositional verbs	

Från underrubrikerna i tabell 2 kan vi utläsa att CGEL inte har någon uppdelning i adverb kontra prepositioner som particles i phrasal verbs. Detta beror på att de menar att alla particles i phrasal verbs är adverb (spatial adverbs eller prepositional adverbs) medan particles som ingår i prepositional verbs är prepositioner (se vidare rubrik 2.6 *Beskrivningen av adverb, prepositioner och prepositionsfraser*). I övrigt kan

² I Ljung & Ohlander (1982) och Thorell (1973) kallas SAGs partikeladverbial för 'verbpartikel'. Förbindelsen kallas sedan 'löst sammansatt verb'. I Jörgensen & Svensson (1987) används istället termerna 'partikel' respektive 'lös förbindelse'. De menar dessutom att 'partiklar' är en egen ordklass. Även i SAG (1999:3:432) används benämningen 'löst sammansatt förbindelse'.

vi se att också CGEL använder syntax och semantik som kriterier, och även om det inte finns med i underrubrikerna är också betoningen viktig i sammanhanget. Dessutom använder man sig av frågekriterier (*who/m and what*) för att skilja prepositional verbs från adverbiala free combinations (*where, when, how or why*).

Det mesta som behandlats i denna del finns det anledning att återkomma till längre fram. Vi börjar nu med att titta närmare på hur ett verbs valens och ordning av efterföljande komplement behandlas i SAG respektive CGEL.

2.2 Valensförhållanden och syntax

I SAG påpekar man att av verbets bestämningar är det "partikeladverbialet [...] som är närmast knuten till verbet" och att "partikelförbindelsen **ofta** [min fetstil] fungerar [...] semantiskt-lexikalt som en enhet" (1999:3:417). Detta visar sig inte minst i att de ofta kan bilda sammansättningar: *föra* 'över – överföra, sätta' *av* – *avsätta* (1999:3:432).

Vad det gäller bundna adverbial skriver SAG att "också bundna adverbial kan ingå i en nära semantisk förbindelse med ett överordnat svagt betonat verb" (1999:3:418). Båda konstruktionstyperna går för övrigt under namnet 'verbförbindelse' vilken består av verb och bestämning som har en enhetlig lexikaliserad betydelse. En sådan förbindelse fungerar "**ofta**" [min fetstil] (1999:1:237) som ett enkelt verb i förhållande till verbets övriga bestämningar vad det gäller semantisk och syntaktisk valens. Detta visar sig t.ex. i följande exempel: *potatisen har regnat* ₁ *bort* – **potatisen har regnat* (1999:3:423).³

Men även om SAG refererar till ett verb utan partikeladverbial som ett enkelt verb går man inte steget fullt ut i den syntaktiska analysen och behandlar partikelförbindelse som ett flerledat verb – då den bara **ofta** fungerar som ett enkelt verb. Förmodligen är det också en av anledningarna till att man frångått termerna 'partikelverb' och 'verbpartikel' som är vanliga termer inom svensk grammatiktradition.⁴

Vilka skillnader finns då mellan partikeladverbial och bundna adverbial enligt genomgången ovan? Resonemanget säger egentligen inte att verbförbindelser med partikeladverbial alltid är starkare än de med

³ En nedsänkt etta (1) markerar stark betoning och en nedsänkt nolla (0) att ett ord är obetonat.

⁴ Jfr fotnot 2.

bundna adverbial, snarare verkar det vara en fråga om frekvens: att partikeladverbial **oftare** är starkt knutna till verbet.

Hur kan då partikelförbindelse kombineras med komplement som objekt och bundna adverbial, och i vilken ordning placeras elementen? I tabell 3 redogörs för de vanligaste konstruktionerna.

TABELL 3: *Komplement som kan följa verb + partikeladverbial*⁵

	verb	partikeladverbial	objekt 1	objekt 2	bundet adverbial
a	gå	ut			
b	göra	bort	sig		
c	slå	av			på takten
d	skrapa	av	smöret		från brödet
e	ta	ifrån	eleven	pennan	

Ett partikeladverbial står, enligt SAG, närmast verbet och kan sedan följas av eventuella objekt och bundna adverbial⁶ (se tabell 3). Vidare kan partikelförbindelse stå utan objekt, eller med upp till två objekt, beroende på verbet och partikeladverbial. För att ta dubbla objekt krävs för övrigt att partikeln är en preposition (se exempel e).

Om ett eventuellt objekt är objekt till partikelförbindelsen eller till verbet svarar man dock egentligen inte på – snarare verkar man ha valt en slags mellenväg där partikeladverbial påverkar verbets valens. Detta medför förstås att en satsledsanalys blir tvetydig. Hör objektet till partikelförbindelsen eller enbart till verbet?

I tabell 4 följer några konstruktioner med bundna adverbial och en förklaring av den terminologi som SAG använder i det sammanhanget. Här är ordningsföljden inte densamma. Ett bundet adverbial följer efter ett eventuellt partikeladverbial, som vi såg i tabell 3, och efter eventuella objekt – även i de fall partikeladverbial saknas, i enlighet med tabell 4. Detta medför emellertid att en omkastning av objekt och bundet adverbial kan ge oss partikelförbindelse med ett efterföljande objekt: *göra maskinen iordning* – *göra iordning maskinen*. Detta gäller för samtliga meningar i tabell 4, med undantag av 3 och 5.

⁵ Tabell 3 bygger på SAG (1999:3:422).

⁶ För exempel d och e ger SAG dock den alternativa analysen att *av smöret* och *från eleven* skulle kunna betecknas som en prepositionsfras (bundet adverbial), då konstruktionen endast förekommer när partikeladverbial utgörs av en preposition (1999:3:423).

TABELL 4: En analys av verb med bundet adverbial där parafrasering med partikelförbindelse är möjlig⁷

	verb	objekt	bundet adverbial	
			adverb/preposition/sfras	reaktion
1	göra	maskinen	iordning	
2	ta	pennan	från	eleven
3	hoppa		över	diket
4	hänga	medaljen	på	ministern
5	sätta	nyckeln	i	dörren
6	ta	en last bananer	ombord	

Frånvaro av betoning av t.ex. en preposition, kan också leda till att ett efterföljande nominalt led bedöms vara en rektion i ett bundet adverbial (se exempel 3, tabell 4). Partikeladverbial är alltid betonade till skillnad från ett adverb eller en preposition/sfras som ingår i ett bundet adverbial. Om vi betonar prepositionen (₁över) har vi istället ett partikeladverbial. Märk att betydelsen ändras. Mening nummer 5 är ett bundet adverbial dels på grundval av att prepositionen (₀i) är obetonad, dels eftersom den har en rektion (1999:3:429). Om rektionen togs bort skulle förbindelsen anses vara en partikelförbindelse (*nyckeln* ₀satt ₁i)⁸ och partikeladverbialen är då betonad.

De bör här påpekas att bara vissa bundna adverbial kan parafraseras som partikelförbindelse: detta går t.ex. inte med ₁besluta ₀om ett inköp, ₁ge barnen ₀av frukten och många andra. Konstruktionsmöjligheterna regleras i stor utsträckning lexikalt, enligt SAGs författare (1999: 3:433).

Det har här framgått att verb som tar ett parafraserbart bundet adverbial i sin valens endast kan ta ett objekt, eller sakna objekt, enligt SAGs beskrivning. Verben till de icke parafraserbara bundna objektsliknande adverbialen kan heller inte ta mer än ett objekt. För partikelförbindelse kunde upp till två objekt förekomma i fall med preposition (se tabell 3, exempel e). Intressant nog, benämns emellertid rektionen i

⁷ SAG ser syntaktiskt på parafrasering, dvs. en omflyttning (exempel 14) eller ellips av led (exempel 5) ger parafraseringen. Jag har valt att även presentera en konstruktion som kan "parafraseras" genom ändrad betoning (exempel 3).

⁸ För mer information om denna konstruktion se rubrik 2.5 *Semantiska och lexikala kriterier*.

det bundna adverbialet som 'objektsliknade'⁹ (1999:1:203/3:436). Om dessa, som enligt SAG bildar en särskild grupp bland de bundna adverbialen, sägs följande (1999:3:436):

Bundna adverbial kallas ibland prepositionsobjekt på grund av sin semantiska likhet med objekten. I denna grammatik ligger istället den strukturella och placeringsmässiga likheten med de fria adverbialen till grund för klassificeringen som adverbial.

Genom detta kan vi utläsa att SAGs beskrivning följer uttryckssidan i motsats till innehållssidan. Det visar sig inte minst i den övergripande dispositionen där partikeladverbial, bundna och fria adverbial behandlas inom samma kapitel. Nu är det också lättare att förstå varför kapitelrubriken för SAGs behandling av dessa konstruktioner är *verbfraser: adverbial*, och inte komplement (complementation), som i CGEL. Likheter med fria adverbial hade då inte kunnat beskrivas inom samma kapitel.

Intressant nog använder man sällan termer som 'transitivitet', 'direkt objekt', 'indirekt objekt' i detta avsnitt. Detta gäller både verb med partikeladverbial och bundna adverbial. Kanske beror detta just på de objektsliknande egenskaperna hos dessa bundna adverbial.

I CGELs analys av engelskan fungerar alla multi-word verbs som ett ord och analyseras från satsledsperspektiv som predikatsled. Författarna påpekar att verbet visserligen morfologiskt fortfarande är ett verb i multi-word verbs (1985:1150) – det är verbet som böjs – precis som i svenskan.¹⁰ Man visar också att vissa ord endast förekommer som verb i kombinationer med partikel: *beaver away*, *eke out a living*, *egg someone on* (1985:1151). Dessutom kan vissa verb bli transitiva när de ingår i ett multi-word verb (t.ex. *they are ₀living it ₁down*) och verb som normalt är transitiva kan bli intransitiva (t.ex. *the plane ₀took ₁off*) (1985:1151). Även CGEL menar att konstruktionsmöjligheterna är lexikalt reglerade (1985:1155).

Samtliga multi-word verbs delas sedan upp i type 1 eller type 2. I tabell 5 ges exempel ur varje grupp (1985:1161).

⁹ Denna analys skiljer sig från andra svenska grammatikor där rektionen i vad SAG benämner som objektsliknande adverbial anses vara prepositionsobjekt (jfr Jörgensen & Svensson 1987, Ljung & Ohlander 1982 och Thorell 1973).

¹⁰ Enligt CGEL händer det dock att böjningen, trots detta, i snabbt tal, ändå läggs på den oböjliga partikeln: **The editor must do precisely as he see fits*, är ett autentiskt exempel (1985:1151). (Denna particle är ett adjektiv, men exemplet bör gälla generellt för multi-word verbs.)

TABELL 5: Olika typer av multi-word verbs i CGEL¹¹

	lex. verb	d. object	particles		
			adv.	prep.	prep. object
type 1 phr. verb	crop		up		
type 2 phr. verb	turn	someone	down		
type 1 prep. verb	come			across	a problem
type 2 prep. verb	take	someone		for	a fool
type 1 phr.-prep. verb	come		up	with	an answer
type 2 phr.-prep. verb	put	someone	up	for	election

Ur denna tabell (5) kan vi se att alla tre typer av multi-word verbs kan vara både type I och type II. Ett phrasal verb kan alltså stå med eller utan direkt objekt. Ett prepositional verb kan i sin tur ta endast ett prepositional objekt som type I, eller även ett direkt objekt som type II. Ett prepositional verb har alltid ett prepositional object. (Märk att bundna adverbial enligt SAG kunde bestå av adverb, likväl som av en preposition med eller utan rektion.)

Analysen för prepositional verbs är något mer mångfacetterad än för phrasal verbs. Man menar nämligen att verb + particle visserligen bildar en enhet men att vad som kallas prepositional object endast är objekt till prepositionen (1985:1155f.). De tre delarna verb-preposition-prepositional object får alltså en uppdelning där prepositionen hör till verbet medan objektet hör till prepositionen! Prepositionsobjektet ingår i prepositionens valens, inte verbets. Visserligen kallar man ett prepositional object för objekt, men i texten refererar man också till detta objekt som complement (rektion) till prepositionen. Rektionsanalysen är därför i linje med SAGs analys av objektsliknande bundna adverbial. Skillnaden är förstås att SAG ger preposition + rektion benämningen objektsliknande bundet adverbial, medan CGEL ger rektionen en objektsanalys.

Genom att man använder type I/type II-distinktionen behöver man inte ta ställning till om prepositional verbs alltid är transitiva, men man säger att de kallas type I då de saknar direkt objekt (1985:1156).¹² På samma sätt som i SAG verkar det vara prepositionens rektion som

¹¹ Denna tabell är en förenklad version av *Table 16.10 Principal types of multi-word verbs* i CGEL (1985:1161).

¹² Senare i samma kapitel tas dock prepositional verbs upp under rubriken *Variants of monotransitive complementation*. CGEL menar förstås att även type I är mer transitiva än intransitiva (1985:1177).

man vill undvika att sammanblanda med direkt- och indirekt objekt¹³ (1985:1156).

Predikatsledet är dock inte alltid syntaktiskt sammanhållet i ett phrasal verb. Det kan, till skillnad från t.ex. prepositional verbs, också ha ett eventuellt objekt placerat före en particle. I fall med pronomen är dock endast den första positionen möjlig: *0turn someone 1down – 0turn 1down someone – 0turn him 1down*.

Vi såg tidigare att verb och partikeladverbial inte kunde skiljas åt enligt SAGs svenska beskrivning. I deras fall skulle det första och andra exemplet ovan få olika analyser, dvs. som bundet adverbial respektive partikelförbindelse. Vad det gäller ett pronomens placering som mellanled skulle sådana konstruktioner, enligt SAG, definieras som bundna adverbial. Vid parafraserbara konstruktioner med prepositionsfraser föredras dessutom denna placering i de flesta fall (1999:3:420): t.ex. *0ta dem till 1fånga/? 0ta till 1fånga dem*. Då den motsatta ordningen gäller erbjuder SAG istället partikeladverbialstolkning: t.ex. *0sätta i1gång maskinen/den – sätta *den igång* (1999:3:420).

Diskussionen ovan om placeringen av pronomen leder oss att dra slutsatsen att partikelförbindelse/phrasal verb inte beskriver identiska fenomen. I engelskan verkar det inte finnas några konstruktioner där ett nominalt led kan placeras både medialt och finalt (med samma betydelse) där sedan dess pronomen placeras finalt.

Det vi har sett ovan är den ena ytterligheten av idiomatisk fasthet. De båda ingående delarna har en betydelse som inte kan utläsas av de ingående delarnas betydelse. Denna koppling speglar CGEL i satsledsanalysen. Hur behandlar man då free combinations¹⁴ – den andra ytterligheten?

En analys av samma ingående ordklasser där 1+1=2, istället för som vid multi-word verbs, där helhetens betydelse kan vara tämligen oförutsägbar ger faktiskt en annan satsledsanalys enligt CGEL (tabell 6). För free combinations med samma syntaktiska och betoningmässiga möjligheter som phrasal verbs (exempel 1 och 2, tabell 6) menar CGEL att partikeln bildar adverbial som fristående satsled och objektet är då objekt endast till verbet.

¹³ I andra engelska grammatikor benämner man dock prepositionsobjektet som ett direkt objekt som följer på en preposition (Johansson & Lysvåg 1986).

¹⁴ Free combinations får dock inte blandas ihop med SAGs fria adverbial som refererar till adverbial som inte ingår i verbets valens. Free combinations betyder helt enkelt att verb + particle inte har status som varken idiom eller kollokation.

TABELL 6: *En analys av free combinations i CGEL*¹⁵

	lex. verb	d. object	adv.	prep.	complement
type 1 free combination	come		in		
type 2 free combination	send	someone	away		
type 3 free combination	come			with	me
type 4 free combination	receive	something		from	me
type 5 free combination	run		away	with	it
type 6 free combination	send	someone	out	into	the world

För exempel 3 och 4 – som motsvaras av prepositional verbs type I och II – kan prepositionens rektion fortfarande analyseras som prepositional object (som objekt till prepositionen) men preposition + rektion kan också ha adverbialliknande egenskaper (1985:1165f.). Se exempel nedan:¹⁶

objekt	<i>The police have asked for details</i>
	<i>White wine goes with poltry</i>
	<i>His job also comes into the picture</i>
adverbial	<i>She left before noon</i>

En rektion till en preposition kan således, enligt CGEL, vara objekt likväl som del av adverbial. Skalan borde dessutom snudda vid fria adverbial då bundenhet inte alltid är självklar. Detta berörs dock inte, eftersom kapitelrubriken lyder *complementation of verbs and adjectives*.

Tabell 5 och 6 får dock inte ses som två isolerade konstruktioner – istället finns där många konstruktioner mitt emellan, och således bildas ett spektrum med två ytterligheter med varierande mängd kombinationsmöjligheter och idiomatisk fasthet för verb och particle.

Därmed kan även den grammatiska analysen variera.¹⁷ I tabell 5 och 6 finns denna viktiga skillnad representerad, så som de är presenterade här. I tabell 5 har begreppen preposition och prepositional objekt används, medan dessa bytts ut till preposition och (den neutrala termen)

¹⁵ Denna tabell är baserad på *Table 16.10 Principal types of multi-word verbs i CGEL (1985:1161)*.

¹⁶ Exempelen bygger på Fig 16.15 i CGEL (1985:1166).

¹⁷ Denna typ av analys följer nära t.ex. Biber et al. (1999) som t.o.m. refererar till CGELs beskrivning i sina resonemang. Mindre uttömmande grammatikor som Johansson & Lysväg (1986) och Svartvik & Sager (1977) visar dock inte på något spektrum från högidiomatiska till fria kombinationer. De diskuterar inte heller 'free combinations' i samband med phrasal verbs. Däremot visar man på skillnaden mellan prepositional verbs och free combinations, som två skilda grupper – men utan att använda CGELs terminologi free combinations.

complement i tabell 6. I CGEL visas multi-word verbs och free combinations i samma tabell, men endast med den första analysen. Jag har valt att presentera konstruktionerna i enlighet med texten i kapitlet istället för med deras tabell som mall. På så vis ges utrymme för både objekts- och adverbialanalys och deras spektrum av tolkningsmöjligheter kan lättare illustreras. Att en tabell inte överensstämmer med texten är förstås anmärkningsvärt ur ett pedagogiskt perspektiv.

Skulle då svenska partikelförbindelser och bundna adverbial kunna beskrivas på samma sätt? I så fall skulle detta spektrum hypotetiskt gå från lexikaliserade partikelförbindelser till mer fria kombinationer – och från lexikaliserade objektsliknande bundna adverbial till mer adverbiala bundna adverbial. Dessutom skulle de partikelförbindelser som syntaktiskt kan parafrastras som bundna adverbial bilda en egen kategori med ett eget spektrum av bundenhet.

På samma sätt kan man fundera på hur analysen av engelskan skulle se ut om man tagit avstamp från uttryckssidan: particles skulle då kunna beskrivas som relativt fristående adverbial. Om dessa alternativa lösningar är möjliga eller inte är just nu svårt att svara på men frågan kan vara värd att hålla i minnet.

2.3 Syntax som kriterium

Intressant nog menar CGEL att prepositional verbs som är multi-word verbs inte har en helt självklar objektsanalys. Ett krav de har på multi-word verbs är nämligen att kombinationen verb och particle inte får brytas av adverbial: *he* ₁*called unexpectedly* ₀*on the dean* (1985:1163). Då detta kan vara möjligt även för starkt idiomatiska prepositional verbs erbjuder man parallellt en adverbial tolkning: man kan alltså tolka rektionen som adverbial i samtliga fall.

Att partikeln ibland kan skiljas från verbet i frågekonstruktioner: *On whom did he* ₁*call?* (1985:1163), talar t.ex. också för en adverbialanalys. Objektsanalysen stöds istället av att ett prepositional objekt ofta kan fungera som subjekt i en passiv sats: *The dean was unexpectedly* ₁*called on* (1985:1156). Medan vissa bundna adverbial enligt SAG är objektsliknande beskrivs alltså prepositional objects i prepositional verbs som adverbialliknande, enligt CGEL!

Kan man då applicera passivkriteriet också på SAGs bundna adverbial? I SAG påpekar man att det "indirekta objektet efter partikeladverbial **marginellt** [min fetstil] kan motsvaras av subjekt i passiv sats [...] **mera naturligt** [min fetstil] än rektionen i ett bundet adverbial"

(1999:3:424). Vidare skriver man att "reaktionen i en prepositionsfras vilken fungerar som ett bundet adverbial vid verb i aktiv sats [...] **ibland** [min fetstil] kan motsvaras av subjekt i passiv sats": *Rasmusserien har därmed* ₁*skjutits* ₀*på tills vidare* (1999:3414). Engelska prepositional verbs verkar emellertid ha större möjlighet att bilda passiv av prepositionens rektion än motsvarande bundna objektsliknande adverbial har på svenska. Men även i CGEL nämns restriktioner för passivbildning för både phrasal verbs (1985:1155) och prepositional verbs (t.ex. 1985:1156).

Att bilda frågekonstruktion, som CGEL nämnde som adverbialliknade egenskap fungerar också för svenska bundna adverbial vilket ju enligt CGEL talade för en adverbialanalys: *de* ₁*köpte en penna* ₀*till barnen* – *0till vilka* ₁*köpte de en penna?* Detta verkar dock inte gälla de som kan parafraseras som partikeladverbial och som endast tar ett objekt,¹⁸ vilket stöder att de som kan parafraseras borde kunna bilda en egen grupp (likt CGELs system).

Vi såg tidigare att SAGs beskrivning i huvudsak är syntaktisk: ett verb kan bara ta ett partikeladverbial som typiskt är placerat efter det infinita verbet, framför ett eventuellt objekt. Det finns dock en hel del undantag till detta kriterium. Ett partikeladverbial kan skiljas från verbet av en adverb- eller adjektivfras som fungerar som grad- eller sättsadverbial: *0hålla mycket* ₁*av ngn*, *0tycka mycket* ₁*om ngt* (1999:3:425). Även en adjektivfras som subjektspredikativ kan ibland stå framför partikeladverbial: *0se* ₁*ung ut*, *0se* ₁*trött ut* (1999:3:425). Om partikeladverbialen är en prepositionsfras och objektet är ett pronomen följer syntaxen oftast samma mönster: *0ta dem till* *0fånga* – ? *0ta till* *0fånga dem* (1999:3:420). Vid framförställda bestämningar till en preposition/adverb räknas dock konstruktionen som bundet adverbial: *vi kastade sonden rätt i*, *vi hade hämtat plantorna ända hit* (1999:3:426). Vidare kan ett reflexivt objekt ibland stå i mitten av partikelförbindelsen och de tre utgör då en lexikaliserad ordgrupp: *ta sig an ngt*, *bita sig fast* (1999:3:424). Vid vissa verb är båda placeringarna möjliga men med olika betydelse: *0ställa sig* ₁*in hos ngn*: *0ställa* ₁*in sig på ngt* (1999:3:425). Enligt SAG representerar båda konstruktionerna partikelförbindelse.

Ett annat viktigt krav på partikeladverbial är att de normalt inte kan stå som fundament: **1om* *0tycker jag dig* (1999:3:426). Däremot kan

¹⁸ SAG ger, intressant nog, den alternativa analysen att partikeladverbial som tar två objekt (*han tog ifrån eleven pennan*) och kan parafraseras som bundna adverbial (*han tog pennan ifrån eleven*), skulle kunna analyseras som bundna adverbial (se fotnot 5). Använder vi CGELs frågekonstruktionskriterium skulle alltså denna alternativa analys stödjas.

uttryck som, med samma betydelse, kan stå både som partikeladverbial och bundet adverbial stå som fundament: *vi ₀tog om₁bord en last bananer* – *vi ₀tog en last bananer om₁bord* – *om₁bord ₀tog vi en last bananer* (1999:3:427).

Det finns alltså en del undantag till det syntaktiska kriteriet om att en partikelförbindelse inte kan brytas av andra led. Det torde dessutom framgå att det inte går att använda detta vid intransitiva verb då ett adverb/preposition/sfras alltid står direkt efter verbet: *₀se ₁upp, ₀gå ₁av, ₀sitta ₁inne* (1999:3:423). Här verkar fundamentskriteriet vara det enda syntaktiska test som kan användas för att skilja partikelförbindelse från bundet adverbial. Intressant nog är det dock endast den bokstavliga tolkningen som främjas av denna placering: *₁inne ₀satt han hela dagen*. Med denna ordföljd kan inte tolkningen 'sitta i fängelse' göras. Kriteriet indikerar förstås att man i SAG menar att partikelförbindelser har bildlig, i motsats till bokstavlig betydelse, men man säger egentligen aldrig detta. Eftersom "också bundna adverbial kan ingå i en nära semantisk förbindelse med ett [...] verb" (1999:3:418) är det svårt att få resonemanget att gå ihop.

Konstruktioner som saknar rektion blir i CGEL automatiskt phrasal verbs alternativt free combinations. På så sätt skulle den svenska konstruktionen *sitta inne* med CGELs verktyg tolkas som phrasal verb i den abstrakta betydelsen och som free combination vid bokstavlig betydelse. Free combinations kan dessutom, likt en del av SAGs objektsliknande bundna adverbial, i inversion placeras före verbet: *₁out ₀came the sun* (1985:1153).

I CGEL krävs vidare att ett eventuellt objekt till ett phrasal verb skall kunna stå både före och efter partikeln – såvida objektet inte är ett pronomen. En free combination fungerar på motsvarande sätt med några undantag. Det är då t.ex. möjligt att skilja leden åt av ett modifierande adverb. Använder vi ett modifierande adverb med phrasal verbs försvinner t.o.m. den idiomatiska kopplingen mellan verb och partikel och betoningen försvagas.¹⁹ *He ₁turned distractedly ₀on the light*, betyder att han bokstavligen vred på själva ljuskällan. Som visades ovan gör man ingen sådan skillnad i SAG för svenska partikelförbindelser. Märk dock att fundamentplatskriteriet för bundna adverbial främjar bokstavlig tolkning.

¹⁹ Vi kan dock notera, genom att experimentera, att inte heller i svenskan kan alla partikelförbindelser brytas av ett grad- eller sättsadverbial utan att betydelsen ändras: *?han slog distraherat på ljuset*. Kanske gäller det särskilt de starkt idiomatiska partikelförbindelserna, precis som på engelska?

Det finns även undantag till CGELs syntaktiska kriterier. Vissa verb + particle kan enbart fungera som phrasal verb medan andra kan ha två funktioner: *oget that parcel 1off right away* – *oget 1off that parcel right away* (1985:1155). Den första konstruktionen är då ett transitivt phrasal verb, medan det andra är ett intransitivt verb följt av en preposition. Notera att betydelsen ändras. Prövar vi att sätta in ett pronomen märker vi att detta måste placeras före partikeln i första meningen men efter i den andra för att bibehålla betydelsen. Andra kombinationer kan bara ha en placering av nominalt objekt (1985:1155): varken i *they had ogiven 1up hope* eller i *they olaid 1down their arms* kan ordningsföljden ändras – märk dock att ett pronomen måste stå i mitten som vanligt.

Prepositional verbs utmärks å andra sidan av att prepositionsobjektet måste stå efter sin preposition. Möjligheten till dubbla placeringar gör genast att verbet istället är ett phrasal verb. Ett eventuellt direkt objekt – i prepositional verbs – står dock alltid mellan verb och particle och är objekt endast till verbet.

För att kunna skilja prepositional verbs med objekt från verb + adverbial nämner CGEL ett antal frågekriterier: ett prepositional object svarar nämligen på objektsfrågor som *whom* och *what*, istället för *where*, *when*, *how* och *why* (1985:1165f.). Dessa är dock heller inte heltäckande (1985:1165f.). Samma krav verkar gälla för SAGs objektslikande adverbial till skillnad från andra adverbial (1999:3:436). Här finns alltså en stark koppling mellan prepositional verbs och bundna objektslikande adverbial, men i SAG nämner man inget om något spektrum av tolkningsmöjligheter och heller inget om frågekriterier.

Vi ska nu snabbt se över betoningskriteriet innan vi kan fortsätta till en mer ingående diskussion kring de semantiska och lexikala kriterier som de båda grammatikorna ställer upp.

2.4 Betoning som kriterium

Enligt både SAG och CGELs kriterier är partikeladverbial/particles betonade medan verbet är svagt. Konstruktionen har alltså i bägge fall ordgruppsbetoning. För båda språken är också adverbet/prepositionen i bundna adverbial respektive partikeln i prepositional verbs svagare betonad. Vad det gäller de partikelförbindelser som är syntaktiskt parafraserbara som bundna adverbial (*ogöra i1ordning maskinen* –

ogöra maskinen i jordning) verkar dock i princip samma betoning, för båda positioner, gälla även på svenska.

För SAGs beskrivning faller också betoningskriteriet vid intransitiva verb eftersom adverbet/preposition/sfrasen tar betoning, både i partikelförbindelse och i konstruktioner med bundet adverbial. Vidare kan verbet vara betonat i partikelförbindelse om en absolut använd preposition är placerad efter objektet: *1se sig om*, *1skilja de stridande oåt* (1999:3:427). Svagare betoning för partikeladverbialen gäller också då det är placerat efter en bestämning.

I CGEL följer både multi-word verbs och motsvarande free combination samma betoningsmönster. Detta gör att olika multi-word verbs normalt kan skiljas åt med betoning som kriterium, men de kan inte skiljas från sina respektive free combinations.

2.5 Semantiska och lexikala kriterier

Enligt SAG fungerar partikelförbindelse ofta semantiskt-lexikalt som en enhet (1999:3:417) och "också bundna adverbial kan ingå i en nära semantisk förbindelse med ett ... verb" (1999:3:418). Trots detta menar man i SAG att partikelförbindelse med adverb **ofta** har en genomskinlig betydelse: *osparka 1in/1ut/1bort ngt* (1999:3:428). Andra har däremot helhetsbetydelse: *okasta 1bort ngt - kassera, oslå 1fast ngt - konstatera, oslå 1in - besannas* (1999:3:428). Ett annat semantiskt kriterium är att partikelförbindelse med adverb normalt har avgränsad aktionsart i kontrast till det enkla verbet: *öata 1upp ngt - 1äta (opå) ngt* (1999:3:428).

Undantag till kriteriet om avgränsad aktionsart ger dock följande exempel: *öbära 1upp, östå 1ut* (1999:3:428). Det enda kriterium som kan användas här är förstås syntaktiskt: "partikeladverbial står nästan aldrig som fundament" (1999:3:413). Som tidigare nämnts säger dock SAG ingenting om hurvida abstrakt respektive rumsbetydelse är avgörande för att skilja partikelförbindelse från bundet adverbial, trots att fundamentalsplacering inte fungerar vid just abstrakt betydelse: *de östod inte 1ut längre - 1ut östod de inte längre*.

För prepositioner som partikeladverbial sägs det att de **oftast** är lexikaliserade tillsammans med verbet (1999:3:430). Även partikelförbindelse med preposition har normalt avgränsad aktionsart till skillnad från det enkla verbet (1999:3:430).

I CGEL ges den idiomatiska fastheten som huvudkriterium för alla multi-word verbs. De kan ofta parafraseras med andra ettordsverb:

leave out – *omit*, *put up with* – *tolerate* etc. (1985:1162). För andra phrasal verbs visar sig lexikaliseringen genom att det finns begränsat utrymme för att kombinera ett verb med mer än en eller ett par particles (1985:1162). Bandet är då starkare ju färre kombinationsmöjligheterna är. CGEL nämner dock ingenting om aktionsart. Att det generellt kan finnas en skillnad i aktionsart mellan phrasal verbs (/deras free combinations) och enkla verb verkar dock möjligt.

Innan vi når den avslutande diskussionen bör vi nu titta närmare på hur SAG och CGEL definierar partikeladverbial respektive particle. Och hur skiljer man på adverb och preposition/sfraser?

2.6 Beskrivningen av adverb, prepositioner och prepositionsfraser

I SAG kan både adverb, prepositioner och prepositionsfraser ingå som delar i partikelförbindelse och bundna adverbial och ordklassindelningen är konstant.²⁰ Mellan dessa grupper finns ingen överlappning. Vad det gäller prepositionsfraser som endast förekommer som partikeladverbial menar SAG att sådana är lexikaliserade och etiketterar dem då som 'flerordsadverb' (och inte som prepositioner) (1999:3:420). Ordet *partikel* förekommer endast i sammansättningen partikeladverbial.

CGEL har ett annat system. De delar in particles i tre olika grupper som tillhör två överlappande kategorier: adverb och prepositioner. Grupp A innehåller då prepositioner, som endast kan tjäna som particles i prepositional verbs (*take someone for a fool*). Grupp B innehåller particles som kan vara både prepositioner och adverb och därför går under namnet 'prepositional adverbs'. Dessa kan förekomma både i phrasal verbs och i prepositional verbs. Grupp C innehåller spatial adverbs men kan också motsvara första delen av en 'complex preposition' och kallas därmed också prepositional adverbs. Prepositionsfraser (sammansatta prepositioner) skiljer man för övrigt inte ut från enkla prepositioner. För att förenkla resonemanget kan man säga att en preposition som står utan en efterföljande rektion enligt CGEL är ett adverb – det är därför dessa grupper överlappar. Skillnaderna illustrerar CGEL genom tabell 7 (1985:1151):

²⁰ SAGs författare påpekar dock i en fotnot (1999:3:418) att en preposition traditionellt benämnts som adverb vid användning i partikelförbindelse. I en sådan beskrivning finns alltså överlappning.

TABELL 7: *Skillnader mellan konstruktioner med adverb och konstruktioner med preposition*²¹

	Prepositional constructions	Adverbial constructions
(A)	The dog went <i>for</i> me	*The dog went <i>for</i>
(B)	Jack fell <i>down</i> the hill	Jack fell <i>down</i>
(C)	*We must not look <i>back</i> the past	We must not look <i>back</i>

Det bör påpekas att inte heller i CGEL definieras *particle* som en egen ordklass – det är en ordklass- och satsledsoberoende term (1985:1152).

Med dessa olika definitioner är det tydligt att CGELs system på denna nivå ger en mer städad analys. Alla phrasal verbs följs således av ett adverb som partikel, och alla prepositional verbs har en preposition som *particle* följt av ett prepositional object.

3. Avslutande diskussion

Har vi nu *rett ut* begreppen tillräckligt för att kunna dra de slutsatser som syftet angav? Svaret på den frågan blir både ja och nej.

Det finns som vi sett både likheter och skillnader mellan både beskrivningarna och språken. Betoningskriterierna är t.ex. helt identiska. Syntaktiskt finns dock en hel del olikheter eftersom phrasal verbs enligt CGEL inte tillåter någon bestämning och att objekt och *particle* kan byta plats – med samma analys som följd.

För att kunna använda samma beskrivning på svenskan skulle i princip bara intransitiva verbförbindelser och partikelförbindelser som kan parafraseras som bundet adverbial kunna tas med som partikelförbindelse. Dessutom skulle endast idiomliknande kombinationer förekomma.

I CGEL kan, som vi sett, endast idiomliknande konstruktioner, och andra konstruktioner med begränsat antal kombinationer av verb + partikeladverbial, stå som phrasal verbs. Emellertid har ju även svenskan högidiomatiska konstruktioner som kan parafraseras med ett enkelt verb, vilket exemplifierats tidigare (2.5). SAGs syntaktiska analys gör däremot ingen skillnad på hur idiomatiskt bundna konstruktionerna är. Deras analys är en slags kompromiss mellan CGELs analys av multi-word verbs och fria kombinationer i att de menar att det ofta finns en semantisk-lexikal koppling mellan elementen, men de analyse-

²¹ Samma tabell återfinns i CGEL (Quirk et al. 1985:1151).

rar ändå samtliga konstruktioner likt CGELs fria kombinationer – som predikatsverb och adverbial.

I SAG har man valt att betona de bundna adverbialens likhet med fria adverbial istället för rektionens likhet med objekt. Det har dock framkommit att andra svenska grammatikor sett objektsanalysen som en möjlighet för svenskan. CGEL, som valt objektsanalysen för samtliga multi-word verbs påpekar istället att en adverbialanalys av preposition + complement i prepositional verbs också är möjlig. Medan SAG kallar denna grupp adverbial för objektsliknande, menar alltså CGEL att motsvarande konstruktion på engelska är adverbialliknande.

På ytan ger CGEL oss en mer städad och pedagogisk analys: idiomatiska och halvidiomatiska konstruktioner får en analys och fria kombinationer en annan. Vi får även verktyg för att urskilja dessa konstruktioner från varandra. Men det blir betydligt svårare att handskas med de som ligger på mitten av den idiomatiska skalan. En annan skillnad gentemot SAG är att man gör en slags kombinationsanalys av kriterierna för de olika konstruktionerna: CGEL utgår från den idiomatiska fastheten och sammanlänkar sedan detta med betoning och syntax.

SAGs analys är istället svårare att ta till sig vid en första läsning – men analysen är på sätt och vis enklare. Alla konstruktioner av partikelförbindelse får samma satslösning – detsamma gäller bundna adverbial – som dessutom får samma analys som fria adverbial. I SAG utgår man dock från uttryckssidan och lägger sedan till andra kriterier där den beskrivningen inte räcker till. Dessa kriterier ges dock separat och sammanlänkas inte till en kombinationsanalys på samma sätt som i CGEL. Det handlar mindre om att ge läsaren verktyg för att urskilja en partikelförbindelse och mer om att ge en uttömmande beskrivning, även efter det att konstruktionen är definierad. Den typen av analys vänder sig säkert i högre utsträckning till forskare än till den språkintrasserade allmänheten.

Vad det gäller begreppet 'particle' finns det enligt SAGs beskrivning ingen term för motsvarande svenska element. Istället måste vi använda satsledstermen partikeladverbial eller benämna elementet som ordklass: adverb eller preposition/sfras. Samma sak gäller bundna adverbial. Ordet partikel används endast i sammansättningen partikeladverbial.

Skulle man då kunna använda samma analys på svenska som på engelska? Att skapa en skala med högidiomatiska vs. lågidiomatiska uttryck verkar faktiskt möjligt även för svenskans del. Om man sedan för engelskan gjorde det ställningstagandet att sätta uttryckssidan främst, som i SAG, kan man kanske också hitta en väg för att ge multi-

word verbs och free combinations samma analys. Emellertid verkar det som om engelskan har fler högidiomatiska konstruktioner än vad svenskan har. Men kanske är det SAGs beskrivning i kombination med mina modersmålsglasögon som ger det intrycket.

Bakom CGELs val att betrakta alla prepositioner som saknar rektion som adverb, respektive SAGs ställningstagande att de fortfarande är prepositioner, ligger förstås också viktiga beslut. Här är det dock lätt att se att detta har grammatikteoretiska orsaker och inte språkliga. Visst skulle SAGs analys bli smidigare om de också valt adverbanalysen för alla partikeladverbial i partikelförbindelse – men de hade å andra sidan missat att beskriva de skillnader som finns mellan adverb och prepositioner. Om man gör någon egentlig vinst är dock inte helt lätt att se. Det man vinner kanske man förlorar i att beskrivningen blir mindre lättfattlig ur ett pedagogiskt perspektiv.

När SAG och CGEL jämfördes med andra grammatikor inom respektive språk framkom också en hel del skillnader. Men vi bör också komma ihåg att omfånget skiljer sig. En mer kortfattad beskrivning kan kräva annan terminologi och beskrivning. Det är därför svårt att säga vilka skillnader som har sin direkta förklaring i formatet respektive grammatiskt synsätt.

Slutsatsen för analysen av SAG och CGEL är att termerna partikelförbindelse/phrasal verb, bundet adverbial/prepositional verb eller particle/partikeladverbial egentligen inte är ekvivalenta. De försöker fånga likartade konstruktioner men med olika vinkling och beskrivningssätt.

Litteratur

- Biber, D., S. Johansson, G. Leech, S. Conrad & E. Finegan. 1999. *Longman Grammar of Spoken and Written English*. London: Longman.
- Johansson, S., & P. Lysvåg. 1986. *Understanding English Grammar 1–2*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Jørgensen, N., & J. Svensson. 1987. *Nusvensk grammatik*. Malmö: Gleerups.
- Ljung, M., & S. Ohlander. 1982. *Allmän grammatik*. (6 uppl.) Malmö: Gleerups.
- Quirk, R., S. Greenbaum, G. Leech & J. Svartvik. 1985. *A Comprehensive Grammar of the English Language*. London: Longman.

- Svartvik, J. & O. Sager 1977. *Engelsk universitetsgrammatik*. Solna: Almquist & Wiksell.
- Teleman, U., S. Hellberg & E. Andersson. 1999. *Svenska Akademiens grammatik 1-4*. Stockholm: Svenska Akademien.
- Thorell, O. 1973. *Svensk grammatik*. (2 uppl.) Stockholm: Esselte Studium AB.

På grund av upphovsrättsliga skäl kan vissa ingående delarbeten ej publiceras här.

Due to copyright law limitations, certain papers may not be published here.

GÖTEBORGS UNIVERSITET

Språkvård i SAG

Susanna Karlsson

Institutionen för svenska språket, Göteborgs universitet

Inledning

Vad är egentligen språkvård? Och vilka är språkvårdarna? I relation till SAG började jag fundera över detta när jag läste om modala satsadverbial, och ramlade på kommentaren "Språkvårdare avråder från användningen av *utan tvekan* som satsadverbial" i en fotnot till Satsadverbial §19, s. 105–106. Citatet ovan är fotnoten i dess helhet, mer förklaring än så får man inte. Det gjorde mig nyfiken på SAG:s deskriptiva mission, och författarnas avsikt att undvika att vara preskriptiva. Hur kan man undvika att vara preskriptiv när man både i noter, anmärkningar och löpande text talar om vad språkvårdare menar om det ena eller andra? För att kunna genomföra den här undersökningen har jag framför allt använt mig av en elektronisk version av SAG, i vilken jag har gjort sökningar på orden *språkvård* och *språkvårdare*, för att sedan kunna analysera de kontexter där orden används. För att göra detta har jag sorterat beläggen i kategorier som i första hand bestämts av huvud verbet i den aktuella satsen. Dessa kategorier har sedan kunnat delas upp ytterligare i undergrupper.

I SAG:s termförklaring står det att språkvård är "medvetna ansträngningar (från mer eller mindre auktoritativt håll) att förändra språkbruket (eller förhindra förändring) i syfte att uppnå (eller bibehålla) ett funktionellt språk" (Termförklaringar, s. 225). Författarna till SAG ser sin egen språkvårdande uppgift som varande sådan att SAG skall "spela en roll i språkvården genom att peka på fler omständigheter att beakta innan ett uttrycksätt anbefalls på bekostnad av ett annat" (Inledning §2, s. 20). Däremot skall man inte rekommendera ett språkbruk över ett annat. För att, verkar det, kunna kringgå detta, och trots vackra ambitioner kunna ranka ett bruk över ett annat, skriver man följande:

Men det finns också ett antal formulerade språkregler för vad som är korrekt standardspråk, särskilt när det gäller dess skrivna form men ofta överfört också på det talade standardspråket. Denna grammatik redovisar i princip sådana uttalade normer när de kan antas vara omfattade av många människor och särskilt om de har uttalats av någon instans med erkänd språkvårdande funktion, t.ex. Svenska Akademien eller Svenska språknämnden. Så långt som möjligt anges då också det alternativa uttrycks sätt som språkvården har rekommenderat. (Inledning §4, s. 30)

I förordet (s. 5) skriver Sture Allén att en av målgrupperna för grammatiken är just språkvårdare, vilka då antagligen är avsedda att använda den enligt Inledningens §2 ovan.

Ute i grammatiken är det framför allt två formuleringar som är förhärskande, nämligen "språkvårdare rekommenderar" och "språkvårdare avråder från". Att språkvårdare rekommenderar ett bruk står för 48 belägg (ca 57%), att de avråder från ett bruk finns det 23 belägg för (ca 26%) och övriga formuleringar står för 14 belägg (ca 17%). Avrådan och rekommenderandet kan vidare delas upp i fyra undergrupper, av vilka de tre första gäller för båda, men den fjärde bara för avrådan.

1. **Rakt på sak.** Språkvårdare avråder från/rekommenderar en eller annan konstruktion. Den överlägset vanligaste varianten, med 12 respektive 34 belägg, dvs. i båda fallen över 50% av beläggen.
2. **Begränsning i vilka som avråder/rekommenderar, och när.** Vid vissa tillfällen (6 respektive 3 belägg) är det bara *vissa* språkvårdare som kan tänkas backa upp påbudet, eller så är påbudet inte gällande i alla situationer, utan bara *ibland*.
3. **Temporär begränsning.** Med hjälp av formeln "språkvårdare har avrått/rekommenderat" är en möjlig tolkning att syftet med språkvården är genomförd, eller att påbudet inte längre gäller. Det är ibland lite otydligt. Vid ett tillfälle (Nominalfraser §10, not 1, s. 28) verkar det som om detta kan vara ett sätt att antyda att man inte håller med språkvården. För denna variant finns 5 respektive 7 belägg.
4. **Att trotsa en språkvårdare.** Det här fenomenet gäller endast fyra belägg, där man skriver att ett bruk är vanligt *trots/mot/i strid med* språkvårdens rekommendationer.

Språkvårdare avråder

När man avråder är det nästan utan undantag ett negerat påbud, precis som ordet avråda antyder. Ofta är det tydligt på vilket sätt ett funktio-

nellt språkbruk uppnås med hjälp av att undvika en konstruktion, t.ex. som i Participlefraser §11, s. 631, där man avråder från konstruktioner där man placerar ett fritt adverbial efter nominalfrasens huvudord, t.ex. *ett underskrivet kontrakt av hyresvärden*. Ytterligare andra exempel är i kapitlet Bisatser §23, s. 494–495, där man avråder från användning av två attribut om det blir dubbeltydigt. Detta illustreras med exemplet *Han mindes den häftiga romansen med Clara som upplöstes redan efter en månad*. Bristen i funktionalitet hos nämnda mening kan knappast överdrivas.

Fast när det gäller vissa fall kan man fundera över på vilket sätt avrådandena leder till ett mer funktionellt språkbruk. T.ex. avråder man från att använda *i jämförelse med/jämfört med* om man använder något annat än positiv (Adjektivfraser §14, not 2, s. 205, Subjunktionsfraser §3, not 1, s. 668). SAG:s exempel är *Den nya modellen är mera praktisk jämfört med de tidigare*, som då skulle vara sämre än *Den nya modellen är praktisk jämfört med de tidigare*. Jag tycker nog inte att man säger riktigt samma sak genom de här två yttrandena,¹ vilket gör mig tveksam till om man uppnår ett funktionellt språkbruk genom att eliminera en av varianterna. Men framför allt undrar jag varför *utan tvekan* (se Inledning ovan) (Satsadverbial §19, s. 105–106) inte bedöms som ett fullgott satsadverbial. Man förs gissa att det är etymologin som spelar in, men när en konstruktion i princip blivit lexikaliserad, och absolut är funktionell, varför skall man då egentligen hålla på och avråda från den (vilket egentligen är min invändning mot språkvård i allmänhet)? Fast de menar kanske att det inte är lexikaliserat för alla, och att det kan ställa till problem, eller att det har gått mode i att använda *utan tvekan*. Då skulle man kunna tänka sig att en överanvändning kan hämmas genom att man avråder från användningen över huvud taget.

En styrka hos SAG är att om man uppsöker ett grammatiskt fenomen på mer än ett ställe, kommer man finna att man känner igen sig. Med det menar jag i relation till den här artikeln att man inte finner en språkvårdsrekommendation på en plats, för att sedan sakna den på ett närbesläktat ställe. T.ex. förekommer följande formulering i Bisatser §60:1, s. 538:

¹ Den betydelskillnad jag tycker mig se är den värderande effekt som *mera praktisk* respektive *praktisk* har på *de tidigare*, nämligen den att vid användningen av komparativ ges de tidigare någon sorts egen egenskap av praktiskhet, medan det i exemplet med positiv kan uppfattas som om det fanns ett underförstått *som inte var praktiska*.

I skriftspråk förekommer narrativ bisats med fa-ordföljd framför allt med en (adverbiell) bisats som fundament. Språkvårdare har ibland avrått ifrån att låta den narrativa bisatsen få fa-ordföljd.

Följande formulering (Satsbaser §4:16, s. 410–411) är snarlik, och behandlar ett nära relaterat ämne:

Narrativa bisatser har satsbaser bara när de har fa-ordföljd [...]. Den vanligaste strukturen hos narrativa bisatser är annars af-ordföljd utan satsbas [...]. Många språkvårdare avråder från fa-ordföljd i narrativa bisatser utom när satsen har en satsbas som utgörs av en adverbiell bisats.

Intressant att notera är att det är många – inte språkvårdare i allmänhet – som avråder, och att de bara gör det ibland. Förbehållen för denna språkvård verkar ganska stora, dels med tanke på den formuleringarna med *vissa* och *ibland*, men också det förhållande att det finns restriktioner för avrådandet (dvs. *utom när...*). Fler exempel på variant 2 (se ovan) är t.ex. följande från Bisatser §23b, s. 496, där man skriver: "språkvårdare avråder ibland från bruk av typ 2 [dvs. konstruktionen *den boken som du fick i går*, min anm.] i skrift". Att språkvårdare bara ibland avråder gör att åtminstone jag undrar i vilka situationer man rekommenderar bruket i skrift. En möjlig förklaring till fenomenet är att man blandar samman kvantorer och satsadverbial, dvs. man har för avsikt att förmedla att det finns en del språkvårdare som tycker det ena eller andra, och att det inte är alla svenska språkvårdare som uppmärksammat den aktuella frågan, men istället (kanske för att få lite variation?) så lägger man in ett satsadverbial, t.ex. *ibland*, vilket lätt kan orsaka frågor. En variant på samma tema är en formulering från Adjektivfraser §4:2, s. 191, nämligen "Konstruktionen [...] [t.ex. en *olämplig lokal att hyra* och *jämgamla barn med mina*, min anm.] förekommer mest i talspråk och ledigt skriftspråk, och språkvårdare brukar avråda från den". Precis som ovan undrar man om det finns fall när språkvårdare skulle säga att det var OK att skriva 'jämgamla barn med mina', eller vilka språkvårdare som inte avråder från fa-ordföljd i narrativa bisatser. Jag får en känsla av att det kan finnas flera skolor bland de auktoritativa språkvårdarna, men att man i sådana fall när man skriver 'vissa', 'många' kanske borde fortsätta med vad övriga kan tänkas tycka. Tycker de att grammatikens exempel är gångbara, eller har de ett tredje alternativ? Som någorlunda normal språkbrukare kan man oftast tänkas ha ett hum om varför språkvårdare avråder som de gör, eftersom de alternativ som anges i texten ofta verkar lite krystade.

Det finns fem exempel på variant 3, varav ett är exemplet om fa-ordföljd i citatet ovan. De fyra övriga fallen är intressanta, eftersom de verkar skilja sig från varandra i avsikt. Ett exempel är från Bisatser §25, s. 497, där man får reda på följande: "Språkvårdare har dock avrått från samordningen [av relativ bisats med föregående prepositionsattribut, utan samordnande konjunktion, min anm.], och den är därför sällsynt i skrift." Här signalerar man att man har ägnat sig åt ett effektivt avrådande, och att detta har burit så god frukt, att man sällan ser konstruktionen. I exemplet från Nominalfraser §56, not 1, s. 98–99, "Språkvårdare har avrått från konstruktioner som de följande: Albertus' [...] besatthet av forskningsuppgiften" är det mer osäkert vad den temporära begränsningen syftar till, vilket också gäller för fa-exemplet ovan. Inte heller i dessa fall är det några frågetecken kring varför man har avrått från konstruktionen, däremot användandet av *har*, eftersom det inte finns någon anledning att anta att dessa konstruktioner är okontroversiella, eller att språkvårdandets genomslag varit alldeles särskilt kraftigt i dessa fall. Det fjärde exemplet är nog det allra intressantaste av de fem. Där skriver man nämligen att "Språkvårdare har avrått från en sådan förledsanknytning [t.ex. *Karl XII:s historieskrivare*, min anm.] trots att den i vissa fall inte förefaller stöta språkkänslan eller medför dubbeltydighet" (Nominalfraser §10, s. 28). Anledningen till att jag anser att det här exemplet är särskilt intressant är att det ger en antydning om (till skillnad från vad många jag talat med antagit) att inläggen om språkvård inte bara är ett sätt för författarna att få utlopp för sina privata preskriptiva tendenser. Genom att kritisera ett språkvårdsavrådande ger man visserligen sina egna åsikter luft, men det är viktigt att göra det för att uppfylla avsikterna med att redovisa språkvårdens åsikter (se Inledning ovan). Däremot undrar jag vems språkkänsla det är som inte blir stött. Det är en ganska subjektiv formulering. En annan tolkning av *har* kan i det här fallet vara att man faktiskt inte längre avråder från konstruktionen.

Ett lite lustigt exempel, är diskussionen om *varken* och *vare sig* i kapitlet om Satsadverbial, §48 not 2, s. 150. Där säger man inledningsvis att "Språkvårdare rekommenderar *vare sig* [...] när en annan negation förekommer i satsen". Man fortsätter resonemanget genom att konstatera följande: "Vissa språkbrukare använder dessutom *vare sig* synonymt med *varken*, dvs. med egen negerande betydelse. Språkvårdare avråder från detta bruk." Längre ner i en not anges det att "*Varken* kan liksom negerande satsadverbial placeras i överordnad sats trots att

² Det är anmärkningsvärt att författarna här valt att utesluta en del av exemplet utan att ge en kommentar till det.

negationen närmast avser den underordnade satsen [...]: Hon tror *varken* att filmen är bra eller dålig. [...] Språkvårdare har avrått från denna konstruktion." Det man gör är alltså i princip att man först rekommenderar ett bruk – för att sedan avråda från att göra tvärtom. Jag tror att intrycket att det kan ligga något av ett avståndstagande bakom konstruktionen med *har* kan vara aktuellt även här, i synnerhet eftersom man tidigare i noten säger att man faktiskt kan använda konstruktionen, och det knappast kommer uppstå någon språkförbistring mellan språkbrukare p.g.a. användningen.

Språkvårdare rekommenderar

Det verkar som om man använder *rekommendera* när det finns två aktiva bruk, som egentligen inte ställer till det för språkbrukarens förståelse, utan det helt enkelt är så att en variant bedöms som mer genuin eller som snyggare. En subjektiv bedömning av alla "rakt-på-sak"-rekommendationer ger ett intryck av att man här ger sig på klassiska språkvårdsfrågor, och också i ganska hög grad frågor som nog kan diskuteras i många hem, frågor som hör vardagsspråket till. De rekommendationer man gör är genomgående inget man höjer på ögonbrynen över, utan det känns i högre grad än för avrådandena som om man gått igenom någon sorts loggbok från Svenska språknämndens växel och noterat de 50 vanligaste frågorna. T.ex. är det inte färre än 8 belägg för kongruensböjning av ett eller annat slag. Man rekommenderar t.ex. numeruskongruens när predikationsbasen är en kollektiv referent (Adjektivfraser §61, 246), och att man har grammatisk genuskongruens istället för semantisk i meningar som *Tommy Werner är en av undantagen* (Nominalfraser §39, s. 70). En annan grupp är den rad av rekommendationer som berör sammanskrivning av namn och ord där man menar att man bör undvika s.k. särskrivning, och istället använda bindestreck eller skriva samman orden (Substantiv §38, s. 57, Egennamn §14, s. 136–137). Vidare bör man undvika stor bokstav i flerordsnamn, vilket ju är ett bruk av anglicistisk standard (t.ex. *Anders Krog* istället för *Anders krog*) (Egennamn §17, s. 143). Dessutom berör man frågan huruvida egennamnets begynnelsebokstav bör vara stor (vilket den bör) (Egennamn §11, s. 134). Det är alltså inte några konstiga konstruktioner, men i högsta grad variationer som kan åstadkomma diskussioner, vilka kan stillas genom att SAG uppfyller sina föresatser att få språkbrukarna att beakta varianter innan ett bruk väljs framför ett annat (se ovan). Andra bruk som kan antas ha

uppstått under anglicistiskt inflytande, eller möjligen under inflytande av aparta stilformer, är t.ex. bruket av funktionsverbsförbindelser när det finns ett gångbart verb (t.ex. öva kritik mot = kritisera) (Verbfraser §9, not 1, s. 264), bundna prepositonsfraser vid nomen agentis (t.ex. producenter av sådana varor = de som producerar sådana varor) (Nominalfraser §57, s. 99–100) och liknande konstruktioner, som är fullt fungerande, men kanske inte är att rekommendera i dagligt språkbruk, eftersom de leder till många fler ord än vad som annars skulle vara nödvändigt. Man diskuterar också praktiska frågor, som huruvida det skall vara kommatecken framför konjunktion (Samordning §3, s. 882–883), och man talar om hur längre sifferserier bör skrivas ut (Räkneord §7, s. 483), och hur vi bör utläsa årtal över 1000 (Räkneord §4, s. 479–480).

En annan intressant variant på temat "språkbrukarintresse" är de fall där man diskuterar pluralböjning och bestämd form. I not 3 respektive 4 i Substantiv §50 och §51, s. 77, 79 (deklinations 5 och 6) skriver man om pluralböjningen av utrala avledningar på *-andel-ende*.³ Här rekommenderar man \emptyset -pluralis, trots att många använder *-n*. En annan intressant pluralböjningsrekommendation är Substantiv §68:4, s. 103, där man skriver om att man kan använda *-en*-bestämning till vissa enstaviga stammar som har plural-*s*, men att det också ibland förekommer hos substantiv med "flerstavig stam som betecknar kollektiv eller par". De exempel man ger är *blinkers-en* och *cornflakes-en*, till vilka man rekommenderar en "annan pluralböjning", och exemplifierar detta med *blinker-na*. Så långt inga problem. Men – vilken skulle lösningen bli för *cornflakes*, som inte har någon singularform på svenska? Det är svårt att tänka sig ett *cornflake* som skall få en ny pluralform, kanske analogt med *blinkern*, och sålunda bli *cornflake-er*, eller kanske hellre *cornflake-ar*? Det är nog ingen slump att man exemplifierar genom *blinker* här.

En fråga som titt som tätt dyker upp i debatten är om man skall använda *de/dem* eller *dom* i skrift. SAG:s språkvårdare tar en mellanställning, och rekommenderar att man endast vid återgivning av tal-språk skall använda *dom*.

De tillfällen där vissa språkvårdare ibland eller vanligen rekommenderar ett bruk är bara tre. Ett av dessa belägg är det som rekom-

³ Den spännande skillnaden är att det under §51 står att det inte finns några utrala avledningar på *-ende*, medan det i §50 står "utralt *-andel-ende*". Då kan man tänka sig att det är inom respektive deklination som detta gäller, men resonemanget vacklar, med tanke på att man som exempel på den rekommenderade \emptyset -pluralen i båda fallen ger *fem studerande- \emptyset* .

menderas av *vissa*, nämligen att man kan använda formen "Leve hon", eftersom det är historiskt korrekt.

När det gäller konstruktionen med *ha*, är det åtminstone ett exempel där det är tydligt att det man vill förmedla är att det har blivit ett genomslag. I ett stycke som handlar om strukturell likformighet mellan leden säger man att

Det finns en tendens till att samordningens led inte bara har samma semantiska och syntaktiska relation till resten av satsen utan att de också är strukturellt likformiga. Tendensen kan ha förstärkts av språkvårdare. (Samordning §11, s. 894)

Strukturell likformighet är knappast något som påverkar funktionaliteten så mycket att man måste språkvårda bort brott mot det, snarare handlar det nog om ett estetiskt ställningstagande. Orsaken till språkvårdandet är dock sällan oklar i de här fallen, och vid ett tillfälle står det till och med att "språkvårdare har av tydlighetsskäl rekommenderat affokal placering av *antingen*" (Satsadverbial §48, s. 149). Anledningen till tempusvalet är emellertid fortfarande oklart. I ett fall görs ett visst klargörande, genom att ett *länge* fogas till *har*, och samtidigt poängterar man noga att språkvården har fått ett visst genomslag, men inte ett totalt:

Språkvårdare har länge rekommenderat obestämd form av substantivet, om det efterställda attributet utgörs av en restriktiv relativsats, med motiveringen att texten då entydigt anger att relativsatsen är restriktiv [dvs. man föredrar *den tunna som står i garaget framför den tunnan som står i garaget*, min anm.]. I neutralt skriftspråk dominerar därför denna konstruktion. Såväl i ledigt skriftspråk som i talspråk är dock substantiv i bestämd form med eller utan determinativt den vanligt också i konstruktion med restriktiv bisats. (Pronomen §59, s. 303)

Man noterar alltså här både språkvårdens genomslag och dess begränsningar.

Vid fyra tillfällen används den intressanta formuleringen *mot/trots/i strid med språkvårdares rekommendationer*. Det verkar som om man lagt in dessa kommentarer som en sorts brasklappar. Jag undrar hur man har kommit på att använda den formuleringen, för den får det att låta som om folk sitter och bryter små lagar genom att vara så uppstudsiga att de inte gör som språkvårdarna säger. De fall där man använder formuleringen är sammanskrivningen av *var sin* till *varsin* (Pronomen §142, s. 387), *e*-suffix på adjektivfras när det bestämda huvudordet har genus neutrum (Adjektiv §68, s. 229), namnformer som *Landvetter flygplats*, vilket ju är en anglicism (Egennamn §22,

not 3, s. 148) och sammansatt adjektiv där vart och ett av leden kongruensböjs, t.ex. ett *romerskt-katolskt kloster*, istället för ett *romersk-katolskt kloster* (Adjektiv §33 s. 188).

Övrig språkvård

Inom gruppen *Övrig språkvård* råder en salig röra, även om det är några formuleringar som återkommer mer än en gång, och som är någorlunda neutrala i sin effekt. Dessa är t.ex. *konstruktionen bedöms som felaktigt/talspråklig, språkvårdare har tidigare föreskrivit och bruket uppfattas som felaktigt/mindre lämpligt*. Bland de formuleringar som blir över finns det en del godbitar som vet var de tar. Vi har t.ex. det inte helt neutrala "Språkvårdare manar till försiktighet med adverbialisering enligt (1)-(3)" (Verbfraser §34, s. 449). Man är uppenbarligen inte orolig nog för att avråda, så man manar istället till försiktighet. Det är en formulering som, åtminstone i mina öron, låter väldigt arkaisk i en grammatikbok. Vid ett annat tillfälle meddelar man följande: "Som en medveten språkvårdande åtgärd har man på senare år i stor utsträckning ersatt naken nominalfras med generisk referens i lag- och författningsspråket med vanlig indefinit nominalfras i syfte att göra detta språk mer likt allmänspråket." (Nominalfraser §30, s. 58). Visserligen fyller denna kommentar sitt syfte genom att upplysa om valmöjligheter, men frågan är om målgruppen (som jag bedömer vara nämndemän och liknande) för just den här kommentaren någonsin kommer att komma i kontakt med den, vilket gör att jag uppfattar den som något av en kuriosaupplysning. En annan anmärkningsvärd formulering återfinns i Huvudsatser §16, s. 695, där det står att "Språkvårdare brukar godkänna adjunktionellt *så* i formellt och neutralt skriftspråk endast när fundamentet utgörs av en konditional bisats". Det jag reagerar på är det närmast nedlåtande i *godkänna*. Det är kanske inte menat så, men det låter som om man rätt vad det är kan råka på en språkvårdare som talar om för en vad man får eller inte får göra. Ytterligare ett tillfälle där man kan skönja att språkvårdare har stort inflytande i språket är ett av de få ställen där författarna till SAG nämner normativa regler, nämligen i Verbfraser §49, s. 378, där man i en kommentar till det fria predikativets predikationsbas säger följande:

Regeln att ett fritt predikativ i typfallet har subjektets referent som predikationsbas har formulerats som en normativ regel (subjektregeln) inom språkvårdstraditionen. Subjektregeln tillämpas också på infinitivfraser [...].

Värt att notera är att man poängterar att regeln satts upp inom språkvårdstraditionen, vilken författarna själva inte nödvändigtvis måste stödja.

Sammanfattning och diskussion

Språkvården i SAG tar framför allt två skepnader, *avrådande* och *rekommenderande*. Generellt kan man säga att avrådandet gäller större språkproblem, som faktiskt kan tänkas leda till missförstånd, medan rekommenderandet rör frågor som folk i allmänhet kan förväntas fundera över, och som det är praktiskt att kunna finna svar på, på ett tillgängligt vis.

De båda huvudgrupperna realiserar genom tre respektive fyra olika mönster, vilka jag har kallat 1) *Rakt på sak*, 2) *Begränsning i vilka som avråder/rekommenderar*, och när, 3) *Temporär begränsning* och 4), som bara gäller för rekommenderandet, *Att trotsa en språkvårdare*.

Mina farhågor att jag skulle finna ett petimetrande och språkförmyndande i kommentarerna kom på skam, tillsammans med misstanken att språkvårdskommentarerna skulle vara ett kryphål för vad "författarna egentligen tycker". Trots att jag vid vissa tillfällen ställer mig frågande inför den funktionella effekten av vissa avrådanden och rekommendationer, så får jag nog säga att språkvårdskommentarerna i många fall är påkallade. Det gäller i synnerhet rekommendationerna, eftersom de fall som avrådandena behandlar oftast är tydligt olämpliga, när man ser dem i skrift, även om de är aldrig så funktionella i tal-språk. Samtidigt förstår jag att man har med avrådandena även i solklara fall, eftersom man aldrig kan vara säker på att folk inte läser grammatiken preskriptivt. Det fungerar alltså garderande på samma gång. Detta samtidigt som man vid en närläsning av exemplen kan skönja en viss kritik mot vissa språkvårdsförslag.

Summan av detta är att jag är positivt överraskad, och att de många språkvårdande inslagen i SAG faktiskt är bra råd, även om en del är en aning överflödiga.

Referenser

Teleman, Ulf, Hellberg, Staffan & Andersson, Erik (1999). *Svenska Akademiens grammatik*. Stockholm: Norstedts förlag.

Pseudosamordning med verben *stå*, *sitta* och *ligga* i svenskt-franskt kontrastivt perspektiv

Pauli Kortteinen*

Institutionen för romanska språk, Göteborgs universitet

Inledning

De svenska verben *stå*, *sitta* och *ligga* har betydelser och funktioner som inte återfinns hos deras direkta franska ekvivalenter. Man kan t.ex. inte använda de franska motsvarigheterna till verben *stå*, *sitta* och *ligga* om föremål. För att ange att ett föremål befinner sig på en viss plats används på franska istället verb som *être* 'vara' eller *se trouver* 'befinna sig' – *Le livre est/se trouve sur la table* 'Boken ligger på bordet', *Le vase est/se trouve dans la fenêtre* 'Vasen står i fönstret'.

I svenskan förekommer verben *stå*, *sitta* och *ligga* ofta i konstruktioner av typen 'sitta och äta', 'stå och vänta', 'ligga och sova'. Verbet i det första ledet påminner här både prosodiskt och semantiskt om ett hjälpverb – det är svagt betonat och dess funktion är att ange att den handling som verbet i det andra ledet uttrycker skall tolkas som pågående. Konstruktionen är sålunda en för svenskan (och några få andra språk) specifik aspektmarkör (Haugen 1982; Dahl 1995). I litteraturen behandlas samordning av det här slaget även som aktionsartsperifras (Braunmüller 1991) och som hjälpverbskonstruktion (Kuteva 1999). Eftersom det inte är fråga om egentlig samordning av verbfraser, kallas konstruktionen i modern svensk grammatik ofta **pseudosamordning**.

Olika språk använder olika medel för att markera aspekt. Så har t.ex. de slaviska språken olika affix som fogas till verbstammen för att ange att en verbhandling skall tolkas som pågående (imperfektiv, durativ eller oavgränsad) eller som avslutad (perfektiv, terminativ

* Forskarstuderande i franska vid Göteborgs universitet. Innehar doktorandtjänst inom den av Riksbankens Jubileumsfond finansierade forskarskolan i moderna språk. Handledare: Lars Lindvall.

eller avgränsad). Den närmaste engelska motsvarigheten till svensk pseudosamordning är den progressiva formen som består av en form av verbet *be* + presens particip av huvud verbet – *He was thinking* 'Han stod/låg/satt och tänkte'.

I denna uppsats kommer pseudosamordning att beskrivas i ett svenskt-franskt kontrastivt perspektiv. Med hjälp av svenska grammatikor, i första hand *Svenska Akademiens grammatik* (Teleman, Andersson & Hellberg 1999), definieras och beskrivs pseudosamordningars distribution, funktion och betydelse. Därefter görs ett försök att kartlägga konstruktionens franska motsvarigheter med hjälp av olika franska grammatikor, svensk-franska lexikon samt några svenska läroböcker i fransk grammatik, stilistik och vokabulär.

Det kan redan nu avslöjas att det i litteraturen finns mycket litet nämnt om pseudosamordning i svenskt-franskt perspektiv. En kontrastiv studie av pseudosamordning förutsätter därför tillgång till empiriska data i en större textmängd. På grundval av en svensk-fransk parallellkorpus, vars sammansättning redovisas längre fram, kommer jag att visa hur svensk pseudosamordning har översatts till franska och hur dess franska ekvivalenter har återgivits på svenska av professionella översättare.

Pseudosamordning i svenska grammatikor

I traditionella svenska grammatikor ägnas inget större utrymme åt beskrivningen av pseudosamordning (i det följande förkortat till PS). I *Svensk grammatik* (Thorell 1977:190) förekommer inte benämningen pseudosamordning, men konstruktionen beskrivs på följande sätt i ett kapitel som handlar om konjunktioner:

En sats kan innehålla två finita verb, förbundna med varandra genom *och*. I de till synes parataktiska förbindelserna fungerar det förra som ett slags hjälpverb med försvagad betydelse och det senare som huvudverb. I tal bildar de båda verben en accentenhet (sammanfattningsaccent). Varken subjekt eller satsadverbial kan upprepas vid det senare ledet. [...] Det första verbet uttrycker vanligen befintlighet: *ligga, sitta, stå, vara* + adverbialt led. Konstruktionen framhäver durativt aktionsätt (§ 384) och imperfektiv aspekt (§ 389).

Som vi kommer att se lite längre fram, är det inte bara befintlighetsverben *stå, sitta* och *ligga* som kan ingå som första led i pseudosamordningar, vilket också Thorell ger exempel på utan att ge någon fullständig redogörelse för vilka verb det rör sig om. I *Beskrivande*

svensk grammatik (Lindberg 1976:50) finns inte heller någon fullständig beskrivning av PS. Endast ett par exempel tas upp under rubriken "Extra markering av aktionsart" i ett kortare kapitel som handlar om aktionsarter. Den utförligaste beskrivningen finner man i den nya svenska referensgrammatiken *Svenska Akademiens grammatik*, i det följande kallad SAG (Teleman, Andersson & Hellberg 1999), i vilken konstruktionen benämns pseudosamordning.

I en allmän översikt till avsnittet om PS i SAG (§17, S. 902–903) delas de verb som kan ingå som första led i PS in i fem olika typer på grundval av semantiska kriterier: (1) verb som anger befintlighet på en plats – *Hon sitter och läser*; (2) verb som anger förflyttning till en viss plats – *Hon gick och handlade*; (3) verb som anger olika faser av en handling – *Börja/Fortsätt/Sluta och skrik*; (4) verb som uttrycker artighet – *Hon var vänlig och hjälpte mig*; (5) verb som anger kanalen för en språkhandling – *De skrev och berättade att de mådde bra*. Varje verbtyp behandlas sedan utförligt var och en för sig (§§18–22, S. 903–909).

I översikten gör författarna även några observationer som gäller för alla PS. En viktig observation är att det ibland kan vara svårt att skilja mellan PS och egentlig samordning: "Gränsen mellan pseudosamordning och vanlig verbfrassamordning är flytande. Ju fler egna bestämmningar som står omedelbart efter det första verbet, desto svagare är förbindelsens karaktär av pseudosamordning." (SAG, §17, S. 903). I en mening som *Bengt sitter tyst på en stol i vardagsrummet och röker en cigarett* står tre bestämmningar mellan verbet i det första ledet (i det följande förkortat till V1) och verbet i det andra ledet (i det följande förkortat till V2). Exemplet visar att det inte alltid är utan problem att avgöra huruvida det är fråga om pseudosamordning eller egentlig samordning av två verbfraser.

För att lättare kunna skilja PS från egentlig samordning anges i SAG (S. 903) ett antal typiska drag för PS, av vilka de mest karakteristiska är (1) att det första ledets verb är obetonat – *Han _o stod och väntade på bussen*; (2) att de samordnade leden inte kan parafrastras med samordnade satser – **Han stod (upp) och han väntade på bussen*; (3) att samordningsleden inte kan byta plats – **Han väntade och stod på bussen*; (4) att samordningen inte kan ta det konjunktionella adverbet *både* – **Han både stod och väntade på bussen*.

Översikten följs av en utförlig beskrivning av de fem olika typerna av verb som kan utgöra V1 i PS. En paragraf ägnas åt varje typ av verb (§§18–22). När det gäller verb som anger befintlighet på en plats urskiljer man i SAG tre typer: (1) verb som i sin grundbetydelse anger

att subjektet befinner sig stilla på en plats – *ligga, sitta, stå, hänga*; (2) vissa rörelseangivande verb som *gå, springa* – *Det går en man och gräver i trädgården; Hon springer och frågar om allt och alla*; (3) verbet *vara* – *Lena är och handlar*. Eftersom det är *stå, sitta* och *ligga* som studeras i denna uppsats, diskuteras inte verbet *vara* och de rörelseangivande verben vidare här.

Det nämndes redan i inledningen att verben *stå, sitta* och *ligga* som V1 i PS påminner om hjälpverb, dels därför att de prosodiskt sett är obetonade, dels därför att deras grundbetydelse är inskränkt. "Den semantiska huvudfunktionen hos det första verbet är att markera att det andra ledets verb skall tolkas durativt. – Lars *satt* och *rökte*. Jfr: Lars *rökte* [kan också betyda 'Lars var rökare']" (SAG, S. 904).

Även om befintlighetsverbens grundbetydelse i PS är försvagad, "gäller det fortfarande att den som sitter och läser måste sitta, inte ligga eller stå" (SAG, S. 904). I svenskt-franskt kontrastivt perspektiv kan detta vålla problem, eftersom man på franska inte kan använda de verb som motsvarar *stå, sitta* och *ligga* i liknande samordningskonstruktioner för att uttrycka imperfektiv aspekt. I det som följer görs ett försök att med hjälp av kontrastiva franska grammatikor kartlägga franska motsvarigheter till svensk PS och att besvara frågan huruvida det är nödvändigt att översätta verbens "båda" betydelser, dvs. både grundbetydelsen av 'befintlighet på en viss plats och på ett visst sätt mot ett underlag' och den för konstruktionen som helhet avgörande betydelsen.

Aspekt i franska grammatikor

I traditionella franska grammatikbeskrivningar som t.ex. *Le Bon usage* (Grevisse 1936) är inte aspekt en framhävd kategori. Under rubriken aspekt nämns endast franskans två enkla tempus för förfluten tid, *passé simple* och *imparfait*. Skillnaden mellan dessa tempus är en skillnad i aspekt – med *imparfait* uttrycks imperfektiv aspekt och med *passé simple* uttrycks perfektiv aspekt.

I moderna franska grammatikbeskrivningar som t.ex. *Grammaire méthodique du français* (Riegel, Pellat & Rioul 1994) ägnas dock större utrymme åt kategorin *aspect* 'aspekt'. Författarna skiljer också mellan begreppen aspekt och aktionsart (*mode d'action*) – medan aspekt är en verbmorfologisk distinktion, karakteriserar aktionsart verbets inre tidsstruktur, dvs. verbstammar.

Eftersom de franska motsvarigheterna till verben *stå*, *sitta* och *ligga* inte kan pseudosamordnas som i svenskan för att uttrycka imperfektiv aspekt, är det uppenbart att man i franska grammatikor avsedda för en fransk läsekrets inte hittar konstruktionen beskriven.

Pseudosamordning i kontrastiva fransk-svenska grammatikor

Mellan svenskan och franskan råder inte några enkla ekvivalensförhållanden med avseende på PS, varför man kan förvänta sig att finna PS beskriven i svenskt-franskt kontrastivt perspektiv i franska grammatikor avsedda för svenskar som studerar franska. I gymnasieskolan används en rad olika franska grammatikor, av vilka de viktigaste är *Fransk grammatik* (Ronsjö 1964), *Modern fransk grammatik* (Holmberg, Klum & Girod 1984) och *Gleerups franska grammatik*, i det följande förkortat GFG (Hansén & Schwartz 1993). Gemensamt för dessa grammatikor är att de säger sig vara kontrastiva och vill belysa skillnader mellan svenskan och franskan:

GFG är en *kontrastiv* grammatik. Exempelvis inleds de flesta kapitlen med en jämförelse mellan franskan och svenskan, och skillnaden mellan modersmål och målspråk betonas ofta i de efterföljande resonemangen. (Hansén & Schwartz 1993:3)

Det är riktigt att man i ovannämnda grammatikor i många fall tar upp skillnader mellan källspråk eller modersmål (svenska) och målspråk (franska), men svensk PS och dess franska motsvarigheter beskrivs inte i någon av läroböckerna.

För universitetsstudierande och blivande lärare i franska, finns det huvudsakligen två kontrastiva franska grammatikor: *Fransk universitetsgrammatik*, i det följande förkortat FUG (Pedersen, Spang-Hanssen & Vikner 1982) och *Fransk grammatik* (Boysen 1996). I likhet med de tre tidigare nämnda kontrastiva grammatikorna riktar sig dessa till läsare med svenska som modersmål. Författarna till FUG säger i sitt förord att bokens syfte inte är "att ge en fullständig beskrivning av det franska språket, utan endast av de områden där franskan avviker från svenskan. Denna bok är således i viss mån vad man brukar kalla en kontrastiv grammatik." (S. 2-3). Det är intressant att konstatera att det inte heller i dessa kontrastiva universitetsgrammatikor står att läsa om några motsvarigheter till svensk PS. Författarna till FUG betonar dock i förordet att det kan föreligga olika anledningar till att en företeelse inte beskrivs i grammatiken (S. 3):

Det kan finnas flera orsaker till att en företeelse i franskan inte tas upp i denna grammatik, t.ex.: (1) företeelsen har en direkt motsvarighet i svenskan; (2) företeelsen är inte tillräckligt utredd för att vi skall kunna redogöra för den; (3) företeelsen är utredd, men en redogörelse skulle bli mycket invecklad och kräva stort utrymme; (4) företeelsen är alltför marginell.

Att franska motsvarigheter till svensk PS inte beskrivs i någon av de ovannämnda grammatikerna kan dock tänkas ha andra orsaker än de som nämns ovan. Gemensamt för samtliga grammatikor som studerats för denna uppsats är nämligen att de är kontrastiva i den meningen att de tar upp specifika drag i målspråket som inte återfinns i modersmålet, men inte specifika drag i modersmålet som inte finns i målspråket. Detta förhållande framstår ännu tydligare om man konsulterar en svensk grammatik avsedd för läsare som inte har svenska som modersmål. *Mål. Svensk grammatik på franska – Précis de grammaire suédoise* (Viberg et al. 1986) heter ett läromedel som ingår i en serie svenska grammatikor översatta till franska och andra språk som talas av många invandrare i Sverige. I dessa grammatikor ägnas ett avsnitt åt verben *stå*, *sitta* och *ligga*, dels i deras användning om föremål, men också som V1 i PS. Anledningen till att PS inte beskrivs i en fransk grammatik avsedd för svenska läsare är sålunda att dessa läromedel betonar målspråkets speciella egenskaper men inte konstruktioner specifika för källspråket. De är alltså kontrastiva endast åt ett håll.

En annan typ av kontrastiva grammatikbeskrivningar är läroböcker i allmän grammatik som t.ex. *Allmän grammatik* (Ljung & Ohlander 1987) och *Språket – så fungerar det* (Olsson 1999). De används som introduktionsböcker i grammatik vid universitetens språkvetenskapliga institutioner, men vänder sig också till språklärare och andra språkinträsade. Syftet med dessa grammatikor är att "förse de språkstuderande med tillräckliga grammatiska kunskaper för att de skall kunna tillgodogöra sig grammatiska resonemang" (Ljung & Ohlander 1987:3). Båda har det svenska språket som utgångspunkt, men de gör inte anspråk på att ge fullständiga beskrivningar av svensk grammatik. De är också kontrastiva i den meningen att de gör systematiska jämförelser med "de viktiga undervisningsspråken" (Olsson 1999:1). Pseudosamordning som särpräglad konstruktion i svenskan nämns inte heller i dessa verk, och således görs inga jämförelser med franskan i detta avseende.

I syfte att kartlägga franska motsvarigheter till svensk PS, får man alltså ingen hjälp av kontrastiva grammatikor. I det som följer kommer jag att undersöka var i litteraturen konstruktionen finns beskriven i svenskt-franskt perspektiv.

Var beskrivs pseudosamordning i svenskt-franskt perspektiv?

I olika allmänlingvistiska studier av språktypologisk karaktär har man konstaterat att PS är en för svenskan och några närbesläktade språk specifik konstruktion, dvs. att den inte är vanlig bland världens språk. PS med verben *stå*, *sitta* och *ligga* finns, förutom i svenskan, i norskan, danskan och isländskan (Dahl 1995; Haugen 1982; Ragnarsdóttir et al. under tryckning). Kuteva (1999) visar i sin artikel "On 'sit'/'stand'/'lie' auxiliation" att liknande samordningskonstruktioner återfinns, förutom i de nordgermanska språken, i berberspråk som talas i Algeriet, kxoe – ett khoisanspråk som talas i Namibia och i bulgariskan. (Att PS med verben *stå*, *sitta* och *ligga* används i bulgariskan är intressant att notera, eftersom det är ett slaviskt språk med ett redan fullt utvecklat aspektsystem. Imperfektiv aspekt markeras med speciella böjningsmorfer och PS med befintlighetsverb är således en redundant konstruktion. Se Kuteva (1999) för en mer detaljerad beskrivning.)

Det har redan konstaterats i denna uppsats att svensk PS och dess franska motsvarigheter inte beskrivs i någon allmän eller fransk kontrastiv grammatik, och frågan är därför var i litteraturen konstruktionen beskrivs, om den överhuvudtaget beskrivs i svenskt-franskt perspektiv.

Det vanligaste sättet att ta reda på vad något i svenskan heter på franska är givetvis att konsultera ett svenskt-franskt lexikon. Slår man upp verbet *stå* i *Norstedts svensk-franska lexikon* (1998), får man veta att 'Han stod och rökte' på franska heter *Il fumait* 'Han rökte'. Slår man upp verbet *sitta*, får man veta att 'sitta och läsa' heter [*être en train de*] *lire* '[hålla på att] läsa'. Slår man så upp verbet *ligga*, får man reda på att 'ligga och sova' på franska motsvaras av *dormir* 'sova'. Lexikonet ger alltså endast en godtyckligt vald motsvarighet utan utförligare förklaringar. Vi får sålunda veta att 'ligga och sova' i franskan motsvaras av det enkla verbet *dormir* 'sova', men inte att 'ligga och läsa' oftast, vilket vi kommer att se längre fram, motsvaras av verbet *lire* 'läsa'. Vi får också veta att 'stå och röka' motsvaras av verbet *fumer* 'röka', men inte att 'stå och vänta' oftast översätts med det enkla verbet *attendre* 'vänta'.

Universitetsstudier i franska görs uppmärksamma på de skillnader som föreligger mellan svenskan och franskan i kurser i översättning, grammatik, stilistik och vokabulär. PS och dess franska motsvarigheter tas ofta upp i undervisningen, och i vissa övningsböcker finns

noter om översättning av PS till franska. I t.ex. *Svensk-franska strukturövningar* (Eriksson & Tegelberg 1989:26–27) står följande att läsa:

Efter ett antal s.k. "tillståndsverb" (fr. *verbes d'état*), framför allt *être* (som motsvarighet till svenska verb som 'stå', 'sitta', 'ligga'), *rester* och *demeurer*, har man i franskan ofta en infinitivfras inledd av prepositionen *à* där svenskan har en samordningskonstruktion. Mellan "tillståndsverb" och infinitivfras finner man ofta rumsuttryck, av vilka det vanligaste är adverbet *là*: 'Han står där och väntar på oss' – *Il est là à nous attendre*.

Enligt övningsboken motsvaras alltså svensk PS ofta av franska tillståndsverb som t.ex. *être* 'vara' + prepositionen *à* + infinitiv – *Il était là à nous attendre* 'Han stod (där) och väntade på oss'. Om man jämför detta med vad som anges i lexikonet ovan, uppstår lätt förvirring. I lexikonet anges ingen fransk motsvarighet till PS bestående av tillståndsverb följt av infinitivfras. Å andra sidan får man i *Svensk-franska strukturövningar* inte veta att 'Han stod och rökte' översätts med *Il fumait* 'Han rökte' eller att 'ligga och sova' motsvaras av det enkla verbet *dormir* 'sova'. Vidare, om man konsulterar *Franska stilar för universitetet* (Hansén 1995:41), där konstruktionen nämns i en kommentar till en översättning, får man veta följande:

I svenskan förekommer ofta uttryckssätt som 'sitta och titta', 'stå och vänta', 'ligga och sova'. Denna konstruktion anger endast att det är fråga om pågående handling och vid översättning till franska återger man inte verben 'sitta', 'stå' och 'ligga' i sådana fall. I stället sätts det andra verbet i imparfait, om det är fråga om förluten tid. – *Elle lisait un roman*. 'Hon satt och läste en roman.' – *Il attendait sa femme*. 'Han stod och väntade på sin fru.' – *Je dormais quand tu m'as appelé*. 'Jag låg och sov, när du ringde.'

Att döma av det som sägs i lexikon och övningsböcker, förefaller PS oftast motsvaras av ett enkelt verb. Medan *stå*, *sitta* och *ligga* som V1 i PS markerar imperfektiv aspekt hos V2 i svenskan – *Hon stod och väntade på oss*, uttrycks imperfektiv aspekt i franskan med tempusändelse på verbet (V2) – *Elle nous attendait* 'Hon väntade på oss'. Det har ovan noterats att PS i franskan också kan motsvaras av tillståndsverb + infinitivfras – *Elle était là à nous attendre*.

Av det som diskuterats hittills kan det förefalla som om man ser PS som ett resultat av lexikalisering, eftersom konstruktionen exemplifieras i lexikon och beskrivs (om än otillfredsställande) i övningsböcker i grammatik, stilistik och vokabulär. Faktum är dock att PS är ett resultat av grammatikalisering – konstruktionen har en grammatisk funktion och hör således hemma i grammatiska beskrivningar. Att den beskrivs som en stilistisk företeelse kan motiveras med att konstruktionen

inte är obligatorisk på svenska. Den är emellertid mycket frekvent och många språkbrukare föredrar ofta PS framför andra sätt att uttrycka samma betydelse såsom t.ex. uttrycket 'hålla på att' – *Han höll på att röka* (jfr *Han stod och rökte*).

Finns det andra franska motsvarigheter till svensk PS? Vilken är vanligast? Är det syntaktiska, semantiska, stilistiska och/eller pragmatiska faktorer som avgör vilken motsvarighet som passar bäst i en given kontext? Då det inte är lätt att få en klar bild av vad svensk PS motsvaras av i franskan genom att bara konsultera läroböcker och lexikon, görs i det som följer ett försök till en kvantitativ och kvalitativ analys av konstruktionen i svenskt-franskt kontrastivt perspektiv på grundval av empiriska data.

Pseudosamordning i CPSF (*Corpus Parallèle Suédois-Français*)

En förutsättning för att få en helhetsbild av vad svensk PS motsvaras av i franskan tycks således vara att man har tillgång till empiriskt material. I lexikon anges, som vi har sett, några enstaka exempel och i vissa övningsböcker förekommer endast fragmentariska redogörelser för franska ekvivalenter till PS.

Den empiriska undersökningen som följer i detta avsnitt har gjorts på grundval av en del av en större svensk-fransk parallellkorpus, CPSF (*Corpus Parallèle Suédois-Français*), som för närvarande byggs upp på Romanska institutionen vid Göteborgs universitet. I sitt färdiga skick kommer korpusen att bestå av tolv svenska originaltexter länkade med sina översättningar till franska och tolv franska originaltexter länkade med sina översättningar till svenska. En viktig egenskap hos detta material är att det omfattar såväl originaltexter som översättningstexter på både svenska och franska. Tidigare studier har visat att det finns en fara i att basera kontrastiva studier på enbart översatta texter. Gellerstam (1986) har visat att översättningar ibland är så präglade av källspråket att man kan tala om s.k. **translationese** ("översättnings-språk").

Denna undersökning baserar sig på fem svenska originaltexter (SO) med översättningar till franska och fem franska originaltexter med översättningar till svenska (SÖ). I litteraturförteckningen anges vilka texter som undersökts. De statistiska uppgifter som förekommer i det som följer är absoluta frekvenser. Det framgår av tabell 1 nedan att materialet med svenska originaltexter är kvantitativt jämförbart med

interferens
i svensk
och i
översättningen

de svenska översättningarna, varför inga relativa frekvenser ges. De svenska originaltexterna omfattar 297 877 ord och de svenska översättningarna från franska omfattar 293 963 ord.

TABELL 1. *Antal ord i de svenska originaltexterna resp. de svenska översättningarna.*

	Antal ord
Svenska originaltexter (SO)	297 877
Svenska översättningar (SÖ)	293 963
Totalt:	591 840

Tabell 2 nedan återger en taxonomi av franska motsvarigheter till svensk PS som gjorts på grundval av korpusen. De franska ekvivalenterna har klassificerats i sju typer. Materialet omfattar sammanlagt 413 förekomster av svensk PS, av vilka 263 (64%) finns i de svenska originaltexterna (SO) och 150 (36%) i de svenska översättningstexterna. Redan denna sammanställning visar att det finns statistiskt intressanta skillnader mellan SO och SÖ. PS är betydligt vanligare i svensk originaltext än i svenska översättningar från franska.

TABELL 2. *Franska motsvarigheter till pseudosamordning med stå, sitta och ligga.¹*

Franska ekvivalenter i FO och FÖ	SÖ	SO	Totalt
1 enkelt verb (V2)	109	45	154
2 egentlig samordning	–	78	78
3 <i>être (là) à, rester à</i> + infinitiv (V2)	12	41	53
4 <i>assis/allongé/couché/debout</i> + V2	6	31	37
5 <i>être/rester assis/couché</i> etc. <i>à</i> + infinitiv (V2)	2	18	20
6 <i>être en train de</i> + infinitiv (V2)	3	13	16
7 övriga	18	37	55
Totalt:	150	263	413

Det framgår av tabell 2 att den mest frekventa franska motsvarigheten till svensk PS (med sammanlagt 154 förekomster) är den som här kallas enkelt verb (V2). Med enkelt verb avses att den imperfektiva aspekt som verben *stå*, *sitta* och *ligga* markerar hos V2 i svensk PS i franskan återges med tempusändelse på V2:

¹ FO = franska originaltexter; FÖ = franska översättningstexter; SO = svenska originaltexter; SÖ = svenska översättningstexter.

(1) J'ai entendu en même temps le directeur me dire que la voiture attendait sur la route (Camus)	Jag hörde föreståndaren säga att likvagnen stod och väntade på vägen
(2) La première fois que cela est arrivé, je corrigeais des copies. (Ernaux)	Första gången det hände satt jag och rättade skrivningar.
(3) Sur l'eau calme et piquetée de grains noirs, un bouchon flottait. (Sartre)	På det lugna vattnet som var fullt av svarta korn låg en kork och guppade.

Av dessa 154 förekomster av PS återfinns 109 (71%) i svenska översättningar. Då rör det sig alltså om franska originaltexter (FO) som översatts till svenska av översättare med svenska som modersmål. Det är naturligt för en svensk översättare att i sin översättning "föra in" en pseudosamordning för att markera att handlingen som uttrycks i V2 ska tolkas durativt. Endast 45 förekomster av PS (29%) har återgivits med enkelt verb i franska översättningstexter.

Den till synes näst mest frekventa franska ekvivalenten till svensk PS i hela materialet är egentlig samordning (typ 2) och den mest frekventa motsvarigheten i franska översättningar. Det är dock viktigt att notera att denna motsvarighet uteslutande återfinns i franska översättningar (FÖ). Här är det alltså fråga om svenska PS som översatts till franska av översättare med franska som modersmål. Denna överanvändning av de direkta franska motsvarigheterna till de svenska verben *stå*, *sitta* och *ligga* är ett tydligt exempel på s.k. "translationese" (Gellerstam 1986). Medan verben *stå*, *sitta* och *ligga* i svensk PS är ömarkerade och obetonade, är de direkta franska motsvarigheterna markerade varför språket i nedanstående exempel inte är "native-like":

(4) Jag satt och mumlade för mig själv som jag brukar göra när jag låtsas. (Myrdal)	J'étais assis et murmurais pour moi-même comme je le fais quand je fais semblant.
(5) Maria låg på sin säng och grät. (Larsson)	Maria était sur son lit et pleurait.

Som vi redan kunnat se, är ett karakteristiskt drag hos PS i svenskan att de samordnade leden inte kan parafrastras med samordnade satser – *Jag satt (ner) och jag mumlade* (jfr *Jag satt och mumlade*). Det franska exemplet (4) *J'étais assis et murmurais* motsvaras i svenskan bäst av två samordnade satser där V1 är markerat. En bättre översättning av 'Jag satt och mumlade' skulle vara *Je murmurais (pour moi-même) 'Jag mumlade (för mig själv)'*. Den imperfektiva aspekten anges med verb-

ets *imparfait*-form. Likaså skulle en smidigare översättning av exempel (5) vara att utelämna kopulan *être* 'vara' – *Maria pleurait sur son lit* 'Maria (låg och) grät på sängen'.

Visserligen är det som man säger i SAG att man i en PS med verbet *sitta* "måste sitta, inte ligga eller stå" men huvudfunktionen är ändå att markera att det andra ledets verb skall tolkas durativt. Att en person sitter, står eller ligger framgår ofta av kontexten. Kontexten kan således vara avgörande för vilken översättning som är lämpligast. Det kan naturligtvis vara så att översättaren tycker att det är viktigt att ange att den som gör någonting verkligen sitter, står eller ligger. Översättaren skall ju försöka återskapa den mentala bild som författarens text ger upphov till. Det framgår tydligt av följande kontext (6) att en översättning till franska av verbet *sitta* i *Jag satt och mumlade* är redundant, eftersom det tidigare i samma stycke både i den svenska originaltexten och den franska översättningen framgår att personen i fråga sitter (på golvet).

(6) Jag satt på golvet i mitt rum och byggde. Hela tiden låtsades jag. Jag satt och mumlade för mig själv som jag brukar göra när jag låtsas. (Myrdal)	J' étais assis par terre et faisais des constructions. Je faisais toujours semblant. J' étais assis et murmurais pour moi-même comme je le fais quand je fais semblant.

När V1 har en adverbial bestämning som talar om på vilket sätt någon står, sitter eller ligger, dvs. när man säger att någon sitter på en stol och gör någonting eller att någon ligger på golvet och gör någonting, motsvaras det ofta i franskan av ett tillståndsverb som t.ex. *être* eller *rester* + prepositionen *à* + infinitiv av V2 (typ 3):

(7) Så jag låg kvar i sängen och läste Platons Gorgias, klockan var kanske elva. (Larsson)	Je suis donc resté au lit à lire le Gorgias, il pouvait être 11 heures du matin.

Samma konstruktion återfinns som fransk motsvarighet till svensk PS även då det inte finns någon adverbial bestämning mellan V1 och V2:

(8) Några enstaka människor stod och tittade på branden (Larsson)	Quelques badauds étaient là à regarder l'incendie

När en sats samordnas med eller underordnas en annan sats som har samma subjekt, är det karakteristiskt för franskt skriftspråk att bruka satsförkortningar. En helt naturlig (och elegant) översättning av svensk PS till franska – framför allt då V1 har en adverbial bestämning – är

därför att ersätta den första finita satsen med en satsförkortning. En finit sats med verbet *stå* som på franska motsvaras av kopulan *être* + adverbet *debout* kan förkortas genom att man utelämnar kopulan – *Debout sur une chaise, il chantait* 'Han stod på en stol och sjöng'. För att säga att någon sitter i en fåtölj och gör någonting (exempel 9) används i franskan gärna perfekt participformen av det franska verbet för *sitta*, *assis*. På samma sätt kan en finit sats med verbet *ligga* som huvudverb återges med någon av de synonyma perfekt participformer-na *couché*, *allongé* och *étendu* (exempel 10).

(9) Lars satt i en fåtölj och tittade tomt ut mot rummet. (Larsson)	Assis dans un fauteuil, Lars regardait, l'œil vide, dans la pièce.
(10) Fönstret var öppet så jag hörde vinden i lindarna när jag låg på golvet och läste och det var eftermiddag. (Myrdal)	La fenêtre restait ouverte et j'entendais le vent dans les tilleuls quand, allongé par terre, je lisais dans l'après-midi.

Ytterligare en möjlig fransk översättning av svensk PS har vi i typ 5 som är en kombination av typ 3 och typ 4. Denna franska ekvivalent består av ett tillståndsverb som *être* eller *rester* + perfekt participformen av de franska motsvarigheterna till verben *sitta* och *ligga* (eller adverbet *debout* som motsvarighet till verbet *stå*) + prepositionen *à* + infinitiv:

(11) Under den tid han var på avdelningen hade han mest legat på sängen och lyssnat på radio. (Larsson)	Le temps qu'il avait passé dans le service, il était surtout resté couché à écouter la radio.

Den direkta franska motsvarigheten till 'hålla på att' är *être en train de*. Många svenska språkbrukare föredrar en konstruktion med PS framför uttryck med 'hålla på att'. Liknande förhållanden kan tänkas gälla franskan, då endast 16 förekomster av svensk PS i det undersökta materialet motsvaras av *être en train de* + infinitiv. Det är också intressant att notera att 13 av dessa förekomster finns i fransk översättningstext och endast 3 i fransk originaltext.

(12) Vid köksbordet satt Stefan och läste en serietidning (Larsson)	A la table de la cuisine, Stefan était en train de lire une bande dessinée

I det undersökta materialet finns dessutom en rad lågfrekventa franska motsvarigheter till svensk PS som av utrymmesskäl inte beaktas i

denna uppsats. Översättare har olika språkliga preferenser och översätter ibland av olika anledningar mera fritt. Fri översättning kan bl.a. bero på avsaknad av ekvivalens i målspråket som tvingar översättaren till andra lösningar. Det kan också bero på stilistiska faktorer. Under typ 7 (övriga) återfinns således en rad franska motsvarigheter till svensk PS som inte hör hemma under de andra typerna. I (13) har vi ett exempel på hur en svensk PS har parafraiserats i den franska översättningen. En ordagrann översättning av den franska meningen skulle ge *Att du får komma och prata med mig, är en förmån jag ger* [eg. 'gör'] *dig*. Det finns också fall där svensk PS saknar egentlig fransk motsvarighet. Den franska meningen i (14) skulle ordagrant kunna översättas till svenska mera ordagrant med *Överallt dessa cigarettfimpar som Phili röker*.

(13) Det är en ynnest att du får sitta och prata här med mig.
(Larsson)	Que tu viennes me parler, c'est une faveur que je te fais.
(14) Partout, ces bouts de cigarettes que fume Phili. (Mauriac)	Överallt låg Philis cigarettstumpar och skräpade .

Sammanfattning

Betydelsen hos de svenska verben *stå*, *sitta* och *ligga* och deras direkta franska motsvarigheter är avgränsad på olika sätt. Kategorier som på betydelsidan är ekvivalenta i svenskan och franskan kan skifta kraftigt på uttryckssidan. Syftet med denna uppsats har varit att uppmärksamma den för svenskan (och några andra språk) specifika konstruktionen PS och att kartlägga dess franska motsvarigheter.

I syfte att få en helhetsbild av konstruktionens franska motsvarigheter, har relevant språkvetenskaplig litteratur konsulterats. Det konstaterades att PS i svenskt-franskt kontrastivt perspektiv är otillfredsställande beskriven i litteraturen. Uppsatsen visar att endast fragmentariska redogörelser tas upp i några få läroböcker för svenska studerande i franska och att lexikon endast ger några ganska godtyckligt valda exempel på franska motsvarigheter till konstruktionen. Den uppenbara bristen att inte någon kontrastiv fransk grammatik tar upp skillnaden mellan svenskan och franskan med avseende på PS har också betonats. De kontrastiva grammatikor som konsulterats gör anspråk på att belysa skillnader mellan modersmål (svenska) och målspråk (franska). Grammatikorna är emellertid kontrastiva endast i en riktning – de redogör för företeelser i målspråket som inte återfinns i modersmålet,

men inte för företeelser som är specifika för modersmålet och saknar direkt motsvarighet i målspråket.

En förutsättning för att finna och definiera de franska motsvarigheterna till svensk PS har därför varit tillgången till empiriska data. På grundval av en svensk-fransk parallellkorpus bestående av fem svenska originaltexter med franska översättningar och fem franska originaltexter med svenska översättningar, har konstruktionen undersökts i svenskt-franskt kontrastivt perspektiv.

Huvudfunktionen hos verben *stå*, *sitta* och *ligga* i PS är att markera imperfektiv aspekt hos det andra ledets verb (V2). Den empiriska undersökningen har visat att den mest frekventa franska motsvarigheten till svensk PS består i att markera imperfektiv aspekt med tempusändelse på det andra verbet (V2). Med andra ord, om det är fråga om pågående handling i förfluten tid, sätts i franskan det andra ledets verb i *imparfait*.

Materialet har också visat att när verben *stå*, *sitta* och *ligga* som V1 i PS följs av en adverbial bestämning som anger på vilket sätt någon står, sitter eller ligger, återger man ofta i franskan på något sätt betydelsen hos de svenska verben. Den kan antingen återges med konstruktionen tillståndsverb + prepositionen *à* + infinitiv av V2 (exempel 7) eller med en satsförkortning där perfekt participformen (eller adverbet *debout*) av V1 används (exempel 9–10). Det kan också vara en kombination av dessa två konstruktioner (exempel 11).

En egentlig samordningskonstruktion är inte en helt tillfredsställande översättningsekvivalent till svensk PS. De förekommer av egentlig samordning som motsvarighet till svensk PS återfinns endast i franska översättningar, vilket tyder på att man här har att göra med överanvändning av de direkta franska motsvarigheterna till verben *stå*, *sitta* och *ligga*. Detta bekräftar att, som vi vet genom andra undersökningar, det ibland kan finnas stora skillnader mellan originalspråk och översättningsspråk.

I SAG anges ett antal typiska drag hos PS, av vilka ett är att det första ledets verb är obetonat. En bidragande orsak till att franska översättare tenderar att överanvända de direkta motsvarigheterna till verben *stå*, *sitta* och *ligga* i sina översättningar kan vara att det inte är lätt för någon som inte har svenska som modersmål att avgöra vad som är betonat och vad som är obetonat.

Ett sätt att reducera de stora skillnader som råder mellan originalspråk och översättningsspråk vad beträffar översättning av PS med verben *stå*, *sitta* och *ligga* är att i större utsträckning uppmärksamma skillnaderna mellan svenskan och franskan i framtida kontrastiva

grammatikbeskrivningar – inte bara genom att belysa specifika egenskaper i målspråket utan också genom att ringa in de specifika företeelser i modersmålet som saknar direkt ekvivalens i målspråket.

Korpus

- Bergman, I., 1987. *Laterna Magica*. Stockholm: Norstedts; *Laterna Magica*, 1987. I översättning av C.G. Bjurström & L. Albertini. Paris: Gallimard.
- Bianciotti, H., 1985. *Sans la miséricorde du Christ*. Paris: Gallimard; *Utan Kristi barmhärtighet*, 1989. I översättning av C.G. Bjurström. Stockholm: Norstedts.
- Camus, A., [1942] 1975. *L'Etranger*. Paris: Gallimard; *Främlingen*, [1942] 1989. I översättning av S. Lindström. Stockholm: Bonniers.
- Ernaux, A., [1987] 1999. *Une femme*. Paris: Gallimard; *Kvinnan*, [1993] 1994. I översättning av K. Waldén. Stockholm: MånPocket.
- Larsson, S., 1984. *Nyår*. Stockholm: Alba; *Nouvel An*, 1987. I översättning av J.-B. Brunet-Jailly. Paris: Presses de la Renaissance.
- Mauriac, F., [1932] 1991. *Le Nœud de vipères*. Paris: Grasset; *Ormboet*, [1932] 1992. I översättning av A. Claëson. Stockholm: Litteraturfrämjandet.
- Myrdal, J., [1982] 1989. *Barndom*. Stockholm: Norstedts; *Enfance en Suède*, 1988. I översättning av M. de Gouvenain & L. Gumbach. Arles: Actes Sud.
- Sartre, J.-P., [1938] 1991. *La Nausée*. Paris: Gallimard; *Äcklet*, [1949] 1990. I översättning av E. Alexandersson. Stockholm: Bonniers.
- Sundman, P.-O., 1977. *Berättelsen om Sån*. Stockholm: Norstedts; *Ce pays est une grande île*, 1980. I översättning av M. d'Argentré-Rask. Paris: Gallimard.
- Wägeus, M., 1986. *Jakt på vitt fält*. Stockholm: Alba; *Scène de chasse en blanc*, 1990. I översättning av J.-B. Brunet-Jailly. Paris: Presses de la Renaissance.

Litteraturförteckning

- Boysen, G., 1996. *Fransk grammatik*. Lund: Studentlitteratur.
- Braunmüller, K., 1991. *Die skandinavischen Sprachen im Überblick*. Tübingen: Niemeyer.
- Dahl, Ö., 1995. "The Tense System of Swedish". I: Thieroff, R. (ed.), *Tense Systems in European Languages*, II. Tübingen: Niemeyer. S. 59–68.

- Eriksson, O. & E. Tegelberg, 1989. *Svensk-franska strukturövningar*. Stockholm: Akademiförlaget.
- Gellerstam, M., 1996. "Translations as a source for cross-linguistic studies". I: Aijmer, K., B. Altenberg & M. Johansson (eds.), *Languages in Contrast. Papers from a Symposium on Text-based Cross-linguistic Studies*. Lund: Studentlitteratur. S. 53–62.
- Grevisse, M., 1936 [1986]. *Le Bon usage*. Gembloux: Duculot.
- Hansén, I. & B. Schwartz, 1993. *Gleerups franska grammatik*. Stockholm: Gleerups.
- Hansén, I., 1995. *Franska stilar för universitetet*. Stockholm: Gleerups.
- Haugen, E., 1982. *Scandinavian Language Structures. A Comparative Historical Survey*. Tübingen: Niemeyer.
- Holmberg, P.-O., A. Klum & R. Girod, 1984. *Modern fransk grammatik*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Kuteva, T.A., 1999. "On 'sit'/'stand'/'lie' auxiliations". I: *Linguistics*, 37. Berlin & New York: Mouton de Gruyter. S. 191–213.
- Lindberg, E., 1976. *Beskrivande svensk grammatik*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Ljung, M. & S. Ohlander, 1987. *Allmän grammatik*. Malmö: Liber.
- Mangold, J. (red.), 1998. *Norstedts stora svensk-franska ordbok*. Stockholm: Norstedts.
- Olsson, H., 1999. *Språket – så fungerar det. Lärobok i allmän grammatik och lingvistik*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Pedersen, J., E. Spang-Hanssen & C. Vikner, 1980 [1982]. *Fransk universitetsgrammatik*. Svensk översättning av L. Lindvall & O. Eriksson. Stockholm: Akademiförlaget.
- Ragnarsdóttir, H., S. Strömqvist & Å. Nordqvist (under tryckning). "Completed and progressive action in Swedish and Icelandic child language". I: Clark, E. (ed.), *Proceedings of the 30th Stanford Child Language Research Forum*. Stanford, CA: CSLI Publications.
- Riegel, M., J.-C. Pellat & R. Rioul, 1994. *Grammaire méthodique du français*. Paris: Presses Universitaires de France.
- Ronsjö, E., [1964] 1983. *Fransk grammatik*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Teleman, U., E. Andersson & S. Hellberg, 1999. *Svenska Akademiens grammatik*. Stockholm: Norstedts.
- Thorell, O., [1973] 1977. *Svensk grammatik*. Stockholm: Esselte Studium.
- Viberg, Å. et al., 1986. *Mål. Svensk grammatik på franska. Précis de grammaire suédoise*. Stockholm: Natur och Kultur.

Singularis – inte bara ental

Ingrid Källström

Institutionen för svenska språket, Göteborgs universitet

I förordet till Svenska Akademiens grammatik står det:

Inte minst är grammatisk kunskap så gott som oundgänglig för den som undervisar i ett främmande språk, vare sig grammatiken synliggörs i undervisningen eller inte. (---) Denna grammatik avser bland annat att fylla en funktion som referensverk för författare av läroböcker i svenska som andraspråk och för lärare inom detta fält. (SAG 1 s. 19)

Mitt syfte har varit att undersöka i vilken mån jag kan ta hjälp av SAG för att grammatiskt stödja min svenska språkkänsla för att kunna handleda inlärare av svenska som andraspråk. Då SAG är oerhört omfångsrik har jag valt att granska en mindre del, närmare bestämt substantivet. Jag har också tittat på andra grammatikor och dessutom några ordböcker.

Varje gång en studerande, som inte har svenska som modersmål, ska använda ett substantiv måste denne ta ställning till numerus och species. I så gott som alla meningar finns det ett eller flera substantiv så det blir många tillfällen till val. För att begränsa mig har jag valt att endast titta på numerus.

Denna termin har jag haft studenter med modersmål från sju språkfamiljer. De diskuterar gärna sådant som de tycker är svårt i svenska språket och för dem är val av numerus en stötesten och de kan då föra fram åsikten att svenska språket bär sig "ologiskt" åt. För att bemöta åsikten att svenska språket är logiskt eller ologiskt i förhållande till andra språk fick de några meningar som de skulle översätta till sina språk (några av dessa meningar redogör jag för längre fram). De kunde då finna att mycket av det som de funderar över och tycker är konstigt i svenskan ibland uttrycks på samma sätt i deras eget språk och denna insikt ökar deras språkberedskap och får dem att tänka i mer universella banor. Dessutom fick några av studenterna ett utdrag om numerus ur SAG för att jag vill veta om de bedömer texten som svår-

läst eller lättläst. Min intention är inte att ta reda på om de har förstått innehållet utan på detta stadium tycker jag att det är intressant att höra hur de bedömer texten så att man kan rekommendera SAG till den intresserade språkinlärare som är kunnig i grammatik och som vill skaffa sig en större insikt i det svenska språket än vad de kan få genom de vanliga sv2-grammatikorna eller de traditionella skolgrammatikorna.

En vanlig uppfattning är att tempus i svenskan är svårt, men där finns det vissa grundregler att utgå ifrån. Det finns det givetvis också när det gäller användandet av singularis och pluralis men samtidigt finns det så mycket inneboende egenskaper i varje substantiv så man måste nästan för varje enskilt substantiv lära sig hur numerus används.

Svenska grammatikor behandlar – så ock SAG – ganska tillfredsställande böjning, genus och deklinationstillhörighet hos substantiven. Visserligen skiljer sig antalet deklinationer åt i de olika grammatikorna: fem deklinationer (Beckman, Holm & Nylund, Ljung & Ohlander), sex (Holmes & Hinchliffe), sju (SAG) och någon tar upp pluralböjningen för utrum och neutrum var för sig (Collinder). I stort sett överensstämmer dock den teoretiska synen på hur substantiven böjs. Det är huvudsakligen den grammatiska indelningen som skiljer sig åt. Substantivens genus och böjning är också lätta att slå upp i vilket lexikon som helst så detta är just inte något problem för en sv2-inlärare. Däremot kan det vara svårt att veta hur böjningsformerna ska användas.

Svårigheterna börjar när sv2-inläraren skall producera sig muntligt och skriftligt. Följande meningar hämtade från skriftliga uppgifter av förra terminens studenter är exempel på substantiv där val av numerus kan diskuteras:

- Till akuten kom tre patienter med hjärtinfarkter.
- Jag har jobbat i butiker.
- Annars kommer man att ha mycket svårighet i arbetet.
- Jag har dålig kunskap i mandarin.
- Irak hämtar kunskaper och läkare från utlandet.
- Oerfarna läkare tar livet av sina patienter.

Svårigheterna med att i en enskild mening välja rätt numerus av substantivet diskuteras endast kortfattat i de flesta grammatikor och då de gör det tar de endast upp de fall där val av numerus skiljer sig åt i språk närbesläktade med svenskan, t.ex. engelskan. Inte heller i SAG går det att få mycket vägledning. Om numerusböjningens betydelse skriver SAG:

Den morfologiska distinktionen singularis : pluralis motsvaras av en semantisk skillnad ental : flertal. Liksom pluralen är morfologiskt markerad gentemot singularis, är den också semantiskt mer specificerad. Pluralis måste med få undantag ange flertal, medan singularis används dels om ental, dels när ental - flertalsdistinktionen är upphävd eller i vissa fall också om flertal. (SAG 2 s. 90)

För att förstå hur det svenska språket fungerar måste man titta på substantiven ur olika aspekter: individuativ – dividuativ, genus, abstrakt – konkret, lexikaliserade förbindelser, måttsord, generisk betydelse, distributivitet etc.

Individuativa – dividuativa substantiv

De allra flesta individuativa substantiv har två numerus: singularis och pluralis. Numerus fastställer antalet om det finns ett eller flera exemplar av substantivet och anger skillnaden mellan ental och flertal. Vid en noggrannare angivelse av antal måste olika definitiver användas, framför allt räkneord. Exempel på definitiver enligt Sve-re-gram är förutom räkneorden ord som *några*, *många*, *ingen*, *flera* (Sve-re-gram s. 14). Singularen av ett individuativt substantiv betecknar något som utgör en helhet, dvs. är odelbart. Pluralen av ett sådant substantiv betecknar vanligen enheter som är klart avgränsade från varandra. Exempel på individuativa substantiv är *flicka-flickor*; *boll-bollar*; *tanke-tankar*. I många sammanhang är dock flertalsbetydelsen diffus, vilket bl.a. märks på inkongruensen: *Mobiltelefoner är populärt*.

Dividuativa substantiv kännetecknas av att de inte är räknebara och därför förekommer de normalt endast i singularis. Det de betecknar kan delas och sättas samman utan att förändras. Hur man än delar eller sätter ihop vin, margarin eller brons så är resultatet ändå detsamma, nämligen vin, margarin eller brons. Vissa dividuativa substantiv kan emellertid individualiseras och då böjas i plural och ange ental eller flertal.

viner – det finns olika sorters vin
 bronser – inte ämnet brons utan saker av brons
 frukter – inte ett äpple + ett äpple utan ett äpple + en apelsin
 många vatten – inte ämnet vatten utan t.ex. sjöar
 skönheter – inte egenskapen skönhet utan de som har den

Liksom en del dividuativa substantiv kan individualiseras så kan individuativa substantiv i vissa fall dividualiseras. De kan då få en kollektiv

betydelse som ligger nära den diffusa flertalsbetydelsen hos pluralformer.

Männen var ute och jagade älg.
Till fisken serverades potatis.
Jag äter frukt varje dag.

Individualisering av dividualitativa substantiv verkar inte vara så svårt att ta till sig för en sv2-användare, medan dividualisering av individuativa substantiv är krångligare att praktisera, vilket kan bero på att dessa uttryck verkar ha blivit lexikaliserade. Problemet är att det är svårt att hitta ett mönster för vilka individuativa substantiv som kan användas i singularis med dividualitativ betydelse och vilka som måste ta pluralform med diffus flertalsbetydelse.

Valet mellan pluralis i betydelsen diffust flertal och dividualiserat individuativt substantiv är olika för olika ord:

Han odlar och säljer äpplen/?äpple
Han odlar och säljer ?potatisar/potatis

Singularis (dividualiserat individuativt substantiv) föredras vid (a) de flesta beteckningar på vilda djur (inklusive fiskar): älg, räv, and, sill, torsk, (b) de flesta beteckningar på inhemska träd och buskar: björk, gran, bok, poppel, sälg, hassel, (c) många blomnamn: blåklint, käringtand, kattfot, åkersenap, (d) många livsmedel: svamp, mandel, lök, potatis, gurka, frukt, korv, (e) en del byggmaterial: spik, skruv, nubbe, läkt, list. Pluralis (diffust flertal) föredras i de flesta övriga fall: böcker, stolar, lögner, kor, palmer, rosor, vitsippor, nötter, morötter, tomater, rödbetor, köttbullar, bräder. (SAG 2 s. 93)

Att välja lämpligaste numerusform vid beteckningar på djur, blommor, livsmedel etc. är kanske inte så svårt för en modersmåltalare men för sv2-användare är det nästan omöjligt.

Det senaste citatet ur SAG (SAG 2 s. 93) ovan om betydelsen hos singularis och pluralis belyser klart att singularen är den omarkerade formen, medan pluralen är den markerade. Man kan alltså förvänta sig att singularen används i ett antal fall där antalsdistinktionerna inte är så viktiga eller där flertalsbetydelsen framgår av kontexten.

Vid generisk användning (när ordet står för alla de individer, föremål eller förhållanden som ordet betecknar) kan man oftast välja vilken som helst av substantivets fyra former.

En katt/Katten/Katter/Katterna har sju liv. ≈ Alla katter har sju liv.

Men det finns restriktioner. Obestämd form singularis kan inte användas vid a) kollektiv tolkning, b) om man endast avser vissa individer, c) ett icke-generellt förhållande eller d) i en samordning:

- *En katt/Katten finns i alla länder.
- *En katt/Katten hölls som kultdjur av egyptierna.
- *En katt/Katten finns det många dikter skrivna om.
- *En katt/Katten och *en hund/hunden är rovdjur.

I samband med måttsangivelse används antingen omarkerad form (singularis) eller markerad (pluralis).

Hon sprang 75 meter/kilometer/mil.
 Hon köpte två hekto skinka, tre kilo potatis och två liter mjölk.
 Det kostade 25 kronor och 50 öre.
 Till armén inkallades 837 man.

Här ser vi att vid de vanligaste längd-, vikt- och rymdangivelserna används omarkerad form, men när det gäller pengar så måste vi vid *öre* använda omarkerad form, men vid *kronor* markerad form. Vid ålderdomliga måttsuttryck är det lika lexikaliserat t.ex. *fem tum, tretton fot, fjorton alnar, två famnar, sex skäppor, tre tunnor, tre ankare*. För att uttrycka tid så används bara markerad form vid flertal: *två sekunder, tre minuter, fyra timmar*.

I många språk föredrar man efter räkneenheter alltid en omarkerad numerusform. Jag gjorde en undersökning bland studenterna i min förra undervisningsgrupp och fann att samtliga hade singular i samband med siffror om man bara ska ange ett mått. För det svenska språket gäller att om man vill utsäga något om måttsenheterna (och alltså betrakta dem som individer) så används i svenskan pluralis, den markerade formen.

Under julen gick jag bara upp två kilo men båda dessa kilon satte sig i midjan.
 Det var tre tröttsamma kilometrar till bergets topp.
 De var 50 meter kvar till mål men de sista 10 metrarna var tunga.

Den sista meningen lät jag mina studenter översätta till sina språk och fann då att både i arabiska och koreanska så använder man markerad form på samma sätt som i svenskan.

Det var 50 meter kvar till mål men de sista 10 metrarna var tunga.

arabiska

vara-PRET	50	meter-PLUR DEF	10	sist	men	till mål	meter-SING	50	meter-SING
-----------	----	----------------	----	------	-----	----------	------------	----	------------

koreanska

till mål	50	meter-SING	10	sist	men	till mål	meter-PLUR DEF	50	meter-SING
----------	----	------------	----	------	-----	----------	----------------	----	------------

Här kan det vara intressant att notera att de svenska och engelska språken skiljer sig åt. Med några få undantag måste i engelskan plural markeras vid räkneord och andra definitiver med flertalsbetydelse.

en kilometer	one kilometre
femtio kilometer	fifty kilometres
en mil	one Swedish mile (= 10 km)
två mil	two Swedish miles
en meter (tyg)	one metre (of cloth)
tre meter (tyg)	three metres (of cloth)
ett kilo (smör)	one kilo (of butter)
fyra kilo (smör)	four kilos (of butter)
ett hekto (mjöl)	one hekto (of flour)
sex hekto (mjöl)	six hektos (of flour)
en fot	one foot
två fot	two feet (or: foot)
en litér (mjölk)	one litre (of milk)
tre liter (mjölk)	three litres (of milk)
(det kostar inte) ett öre	(it doesn't cost) an öre
(det kostar) femtio öre	(it costs) fifty öre

Exception:

en krona	one crown (unit of currency)
två kronor	two crowns
det kostar tio kronor	it costs ten crowns

Note – Less common are:

en famn ved	one cord of wood
två famnar ved	two cords of wood
en skäppa havre	one bushel of oats
två skäppor havre	two bushels of oats

(Holmes & Hinchliffe s. 39)

I Sve-re-gram nr 7 sid. 15–18 förs en intressant diskussion om neutrum och singularis och pluralis. För en fjärdedel av alla ord – huvudsakligen neutra – kan vi i obestämd form inte markera singularis

eller pluralis och i många fall är det omöjligt att veta om ordet används i singular eller plural betydelse. I traditionell grammatik tänker man sig att de bildar pluralis utan någon särskild ändelse (nolländelse).

En alternativ beskrivning är att se dessa substantiv som obestämda till numerus, så som t ex substantiv är i språk som saknar numeruskategorin. Ett ord som *hus* är då tvetydigt till ental/flertal. Ska antalet hus som talas om anges, måste detta göras med något som ingår i den kontext där ordet används. Ordet självt kan inte böjas till numerus så att antalet anges.

En tredje möjlighet, vilken kan verka paradoxal vid första ögonkastet, är att se dessa substantiv som alltid stående i singularis som singularis tantum. (---) Pluralis innebär en abstraktion – man bortser från individuella, individskiljande, egenskaper hos det som pluraliseras. Genom att använda pluralis antyder man därför att det finns sådana individskiljande egenskaper att bortse ifrån. När inga individskiljande egenskaper förutsätts används i stället singularis, även om det är flera som avses. (s. 16–17)

Här tar Sve-re-gram upp en intressant aspekt genom att betrakta singularformen som en omarkerad form. Jag tror att det är viktigt att se användandet av singularis som det naturliga valet om man inte explicit vill ange flertal. Detsamma gäller ju i distributiva sammanhang, där singularis ofta används trots att det är flera som avses.

Användning av singularis i distributivt syfte

Låt oss se på exemplen *Pojkarna tog av sig mössan* och *Pojkarna lyfte bordet*. Det första exemplet är entydigt. *Pojkarna* har var sin mössa som de tar av sig. Här har *pojkar* distributiv betydelse. I det andra exemplet kan vi tolka det som att *pojkar* var för sig eller tillsammans lyfte ett och samma bord.

Det första exemplet ansluter sig till det grammatiska mönstret för inalienabelt ägande. I dessa fall använder svenskan strukturer som ofta väcker förvåning hos andraspråksinlärare. I meningar som *Pojken/Pojkarna stod på ena benet, viftade på armarna och skakade på huvudet* används inga possessivpronomen och det ägda har bestämd form. Den bestämda formen används även om vi inte nämnt ben, arm eller huvud tidigare, eftersom alla människor i detta avseende ser likadana ut.

Det är just vid den här typen av meningar som jag får så många frågor på varför man uttrycker sig på det här sättet i svenskan. Eftersom åtskilliga av de utländska studenterna anser att svenska språket är sig konstigt och ologiskt åt, tyckte jag att en jämförelse mellan student-

gruppens språk och svenska språket skulle vara givande. Jag valde meningar med subjektet i pluralis för att se vilka numerusformer som används i studenternas språk. Följande två meningar fick studenterna översätta till sina språk: *Vid kyla drar fåglar in hals och klor. Böcker har alltid pärm och sidor.*

Vid kyla drar fåglar in hals och klor.

arabiska

في البرد القارص تسبب الذئير وقادها و ذئفروها
klo-PLUR och hals-PLUR fågel-PLUR dra-PRES kyla vilder-SING PREP

bosniska

Kod hladnoće uvlaće ptice vrat i kande
PREP kyla-SING dra-PRES fågel-PLUR hals-SING och klo-PLUR

farsi

جمع من کشند و به جانشین را درن پرندوها سرما در
dra in-PRES OBJ klo-PLUR och hals-SING fågel-PLUR kyla-SING PREP

koreanska

추운 날씨에 새들은 목다 발은 움츠렸다.
kyla-SING fågel-PLUR hals-SING klo-SING dra in-PRES

polska

Kiedy jest chłodno ptaki kurcza nogi i szyje
PREP vara-PRES kyla-PRES fågel-PLUR dra-PRES klo-PLUR och hals-SING

taiwanesiska

在嚴寒之中, 鳥兒們縮進脖子, 和爪
PREP mycket kall PREP PART fågel-PLUR dra in hals-SING och klo-SING

turkiska

Kuslar üsüdügünde ayaklarını ve boynunu içine çekiyor
fågel-PLUR kyla-PREP klo-PLUR POSS PRON och hals-SING in dra-PRES

visaya

Sa kabugna motikuko ,ang liog, og mga kamot sa langgam
PREP kyla-SING dra-PRES PLUR hals och PLUR klo plur fågel

I samtliga dessa språk står *fåglar* i pluralis. Även studenten som har taiwanesiska som modersmål har valt att sätta *fåglar* i pluralis trots att kinesiska språk oftast använder ommarkerade former. Möjligen har hon gjort detta av tydlighetsskäl.

Vi vet alla att alla fåglar bara har en hals men flera klor men om det är många fåglar så bör de tillsammans väl ha många halsar. Vilket är nu mest ändamålsenligt, att använda den logiskt sett viktigaste pluralformen eller att använda den ommarkerade singularformen eftersom vi genom vår kunskap om fåglar vet att varje fågel har bara en hals? Som vi kan utläsa av översättningsmeningarna väljer fem utav språken en ommarkerad (singular) form. Endast två av språken, arabiska och visaya, kräver plural.

Vi såg att bara två språk hade numeruskongruens för *hals*. När det gäller *klo* så används liksom i svenskan plural utom i taiwanesiskan och koreanskan. I taiwanesiskan är som väntat den ommarkerade singularformen som används men även i koreanskan används således singularen.

Böcker har alltid pärm och sidor.

arabiska

صفحات	و	جلاد	دائماً	لها	داكتب
sida-PLUR	och	pärm-SING	alltid	ha-PR	bok-PLUR

bosniska

Knjige	imaju	uvjek	korice	i	stranice
bok-PLUR	ha-PRES	alltid	pärm-PLUR	och	sida-PLUR

farsi

دارند	ورق	و	جلد	همیشه	کتابها
ha-PRES	sida-SING	och	pärm-SING	alltid	bok-PLUR

koreanska

책들은	안개나	갑판지와	종이로	되어 있다.
bok-PLUR	alltid	pärm-SING och	sida-SING	ha-PRES

polska

Książki	maja	zawsze	okładkę	i	strony
bok-PLUR	ha-PRES	alltid	pärm-SING	och	sida-PLUR

taiwanesiska

書	總	有	封皮	和	封套
bok	alltid	ha ¹	pärm	och	sida

turkiska

Kitaplar	daima	kapak	ve	sayfalara	sahiptir
bok-PLUR	alltid	pärm	och	sida-PLUR	ha-PRES

visaya

Ang	libro	naay	atubangan	og	mga	pahina
PLUR	bok	ha-PRES	pärm	och	PLUR	sida

Även den här meningen översätts så att det är en stor överensstämmelse vad beträffar substantivens numerus mellan de olika språken och det svenska språket. I samtliga dessa språk står *bok* i pluralis utom i taiwanesiskan och *pärm* i singularis utom i bosniskan samt *sida* i plural utom i taiwanesiskan, koreanskan och farsi.

Av detta kan man utläsa att svenska språket i detta avseendet inte skiljer sig från andra språk. För andra- och tredjespråksinlärare är det bra att de tänker igenom och analyserar sitt/sina språk. Därigenom kan de bli mer lyhörda i sin inställning till det nya språket.

Konkretisering av abstrakta substantiv

SAG berör kategorierna konkret och abstrakt mycket flyktigt. I stort sett ger man endast en enkel definition som inte problematiserar.

Substantiven indelas traditionellt efter betydelsen i abstrakta och konkreta. Konkreta substantiv är sådana som massa (dvs. som kan vägas, ses, vidröras etc.). (---) Abstrakta substantiv är beteckningar för något som enligt vardagstänkande saknar massa: idéer, yttranden, egenskaper och tillstånd (nomina qualitatis), processer (nomina actionis) tidpunkter, måttsenheter etc. (SAG 2 s. 27)

Elias Wessén behandlar frågan något utförligare.

Gränsen mellan konkreta och abstrakta är mycket vag och flytande. Samma ord kan i olika sammanhang användas i båda betydelserna. Särskilt är det vanligt, att abstrakta får en mer eller mindre begränsad, tidsbunden och därigenom konkretiserad betydelse. (Wessén s. 25)

Det går att dra paralleller mellan individualisering och konkretisering. *Skönhet* i singularis kan både vara ett abstrakt substantiv med betydelsen något som är vackert och individuativt och konkret med betydelsen skön kvinna, vilket är den enda betydelsen ordet kan ha i plural.

På dagen ägnade han sig åt stadens skönhet och på natten åt stadens skönheter.

I *Norstedts svenska baklängesordbok* finns det cirka 4 680 ord som slutar på *-het* men bara cirka 470 som slutar på *-heter*, dvs. de singulara beläggen är 10 gånger så många som de plurala. Nu kan det bland dessa *-heter* också finnas något eller några ord som inte uppträder i singularis.

Skönhet syftar på en abstrakt egenskap och betyder något om är skönt medan *skönheter* är beteckningar på något konkret, dvs. sköna människor framför allt av kvinnligt kön. Men *verkligheter*, *friheter*, *klokheter*, *dumheter* betyder inte verkliga människor, fria människor, kloka människor och dumma människor. I ett sådant uttryck som *Hon säger många klokheter* betyder *klokheter* närmast kloka saker och likadant är det med *dumheter* i t.ex. *I ungdomsåren gör man många dumheter*, där *dumheter* måste tolkas som dumma handlingar.

Det finns många sådana exempel. *Ålder* kan också uppfattas antingen abstrakt eller konkret. I Bibeln står det *Båda voro komna till hög ålder* (Luk. 1:7). Här är användandet av singularis det enda tänkbara men ibland är det möjligt med både singularis och pluralis t.ex. *I första klass varierar barnens ålder/åldrar mellan sex och åtta år*. *Ålder* kan emellertid ha en mer konkret innebörd. När man talar om utvecklingen från barn till vuxen talar man om barnens/barnets olika åldrar och då tänker vi närmast på t.ex. jolleråldern, krypåldern, trotsåldern, skolåldern.

Markering av pluralis i ordböcker

Då SAG ger föga information om vilka substantiv som sällan används i pluralis beslöt jag mig för att granska några ordböcker för att se om de kan ge någon vägledning. I mitt arbete med den här uppsatsen har jag flitigt använt *Bonniers svenska ordbok*, *SAOL*, *Norstedts svenska ordbok (80 000 ord och fraser)* och *Nationalencyklopedins ordbok (NEO)* för att titta på hur de anger pluralis. Om ett substantiv kan tänkas ha pluralis så finns denna alltid angiven och oftast utan inskränkningar. Om man slår upp ordet *reklam* som oftast används i

omarkerad form (= singularis) så är det endast Norstedts och NEO som talar om att ordet sällan förekommer i plural.

Under rubriken *Individuativa – dividuativa substantiv* ovan citerar jag ett kort avsnitt ur SAG. Jag beslöt mig för att i dessa ordböcker titta på några av de ord som SAG nämner: *älg*, *blåklint*, *mandel*, *svamp* och *spik*. För samtliga dessa ord finns genus och plural angivet och Norstedt och NEO hade dessutom följande upplysningar.

hela trakten tog ledigt för att jaga älg (Norstedts och NEO)
gå ut och plocka svamp (Norstedts)
goda svampar som kantarell och champinjon; b) ofta koll.: plocka svamp;
lägg en bädd av svamp på kycklingbrösten (NEO)
ofta koll.: han tog med sig tre paket spik och en hammare (NEO)
ofta koll.: tre paket spik (Norstedts)

Att det kan finnas inskränkningar i användandet av plurala former när det gäller dessa fem ord berör varken *Bonniers svenska ordbok* eller *SAOL* på något sätt medan *Norstedts svenska ordbok* ger exemplen *jaga älg* och *plocka svamp* och *NEO* är ännu något utförligare.

Om en sv2-användare slår upp det eftersökta ordet i rätt ordbok så kanske denne lyckas *gå ut och jaga älg* men annars går nog jägarna ut för att *jaga älgar* och det finns stor risk för att midsommarbuketten består av *blåklintar* och *prästkragar* och att bland ingredienserna till en mjuk kaka nämns *frukter*, *mandlar* och *nötter*.

Det är inte bara *blåklint* som kan ställa till besvär. Det gäller många blommamn, både svenska och utländska, och många av oss tvingas ibland att slå upp dem i en ordbok för att hitta rätt form och det är inte svårt att ta reda på om ett substantiv finns både i singularis och pluralis och vilka eventuella pluralformer det finns. *Amaryllis* kan enligt *SAOL* ha tre pluralformer: *amaryllis*, *amaryllisar* eller *amaryller* medan de tre andra ordböckerna bara tar upp en pluralform nämligen *amaryller*. För *tussilago* finns två pluralformer: *tussilagos* och *tussilagor* men *Bonniers* anger ingen pluralform och talar inte om huruvida ordet kan användas i plural. Dessa är inte de enda blommor som har olika angivelser i ordböckerna. Vid åtskilliga blommor, särskilt oansenliga sådana, använder vi inte någon pluralform även om vi talar om många. Jag tror att det är förklaringen till att det saknas angivelser om plural eller att det finns så många olika pluralformer. Det vore ur inlärningssynpunkt positivt om fler ordböcker hade gjort som *Norstedts* som har skrivit ut "(sällan plur.)" och att denna markering förekom i alla de fall där pluralformen är sällsynt.

För att bekräfta mitt antagande att många blommamn inte används i plural sökte jag belägg i Språkbanken på *blåklint*. Det finns tretton be-

lägg för ordet *blåklint*. I sex fall rör det sig om flera blommor av arten blåklint, i två fall står det som ett artnamn, i två fall förekommer det med den obestämda artikeln *en* och i ett fall står ordet i bestämd form singularis. Så återstår det två fall när det står i plural och i båda fallen står blåklintsblomman som en symbol för folkpartiet.

Så är inte fallet, uniformsförbudet slår lika mot hakkors och folkpartistiska blåklintar (SVD4:1202)

Mitt i denna röd-grön-blå-gula röra av rosor, blåklintar, fyrklövrar och andra symboler (GP4:0721)

I det sista exemplet är det intressant att notera att för *fyrklöver* har använts en pluralform som inte existerar i någon av de fyra ordböckerna och inte heller i SAG. Accepterar vi en sådan pluralform om det är en modersmålstalande som har använt den? Accepterar vi den från en sv2-talare?

Slutsats

För alla lärare i svenska som andra språk är SAG en efterlängtd tillgång. Nu finns en teoretisk beskrivning med många autentiska exempel på det svenska språket så som det talas och skrivs omkring år 2000. Positivt är att den har lagt tonvikten på fraser framför ord.

Som lärare funderar man ofta på om ens språk är ett korrekt, modernt och levande språk. Detta gäller framför allt som lärare i svenska som andraspråk. Våra studenter måste kunna uppfatta mycket vardagligt och ibland även dialektalt språk, dessutom måste de kunna förstå texter på varierande stilnivåer och slutligen måste de kunna skriva svenska upp till en akademisk nivå. Genom att studera SAG får man svar på många språkvårdsfrågor. SAG är en deskriptiv grammatik men många svensklärare och även andra läsare kommer nog att även tolka den normativt, eftersom de ord, uttryck, fraser och meningar som används av "alla" svenskar tenderar att uppfattas som vederbörande och därmed korrekt svenska.

SAG är emellertid även för modersmåltalande svenskar en snårig grammatik. Helst bör man noggrant studera hela första bandet och lära sig termförklaringarna som inte alltid är så genomskinliga, men tack vare de vidhängande exemplen går det att tränga in i deras betydelse. Men för en person som inte har svenska som modersmål eller bara har studerat svenska under en kort tid och följaktligen inte har förvärvat en språkkänsla för det svenska språket måste det ibland vara hart när

omöjligt att förstå vad som avses. I band 2 finns utförliga översikter över de olika ordklassernas särdrag och böjningar. Denna del kan ha samma funktion som en ordbok. Fördelen är att här är ord med samma eller likartad böjning samlade på ett ställe vilket kan få även nybörjare i svenska att hitta olika mönster i det svenska språket. Omdömena från de studenter som hade fått ett utdrag om numerus från SAG 2 var att det var tungläst och svårt men om de verkligen gav sig tid att läsa det så skulle de inte ha så stora problem med innehållet.

Jag har försökt att peka på några svårigheter vid val av numerus för olika substantiv och tyvärr så har jag inte hittat många ledtrådar för hur man ska göra för att välja rätt alternativ, singularis eller pluralis. I SAG finns många exempel på hur enskilda substantiv används. Detta kan kanske vara tillräckligt för en modersmålstalande men för en inlärare är det otillfredsställande. Om naken nominalfras står det i band tre "användningen av naken nominalfras är ofullständigt kartlagd" (SAG 3 s. 180). Tyvärr är det inte bara den nakna nominalfrasen som är "ofullständigt kartlagd" utan det finns många fler aspekter av substantivet som är värda att utforskas.

Det hade varit positivt för förståelsen av svenska språket om SAG hade fört lite mer resonemang om singularens användningsområde och kanske utförligare behandlat det som Sve-re-gram för fram nämligen att se på singularformen som en ommarkerad form.

Litteratur

Refererad litteratur

- Beckman, Natanael 1959. *Svensk språklära*. Stockholm: Svenska bokförlaget Bonniers.
- Collinder, Björn 1974. *Svensk språklära*. Lund: AB CWK Gleerup bokförlag.
- Holm, Britta & Nylund, Elizabeth 1970. *Deskriptiv svensk grammatik*. Stockholm: Almqvist & Wiksell Förlag AB.
- Holmes, Philip & Hinchliffe, Ian 1994. *Swedish a comprehensive grammar*. London and New York: Routledge.
- Ljung, Magnus & Ohlander, Sölve 1971. *Allmän grammatik*. Lund: CWK Gleerup bokförlag.
- Platzack, Sven & Santesson, Lillemor 1981. *Sve-re-gram nr 7 Substantivets accidenser 2: numerus*. Lund: Institutionen för nordiska språk.

- Teleman, Ulf, Hellberg, Staffan & Andersson, Erik 1999. *Svenska Akademiens grammatik*. Stockholm: Svenska Akademien.
- Wessén, Elias 1968. *Vårt svenska språk*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.

Ordböcker

- Allén, Sture & Sjögreen, Christian 1993. *Norstedts svenska baklängesordbok*. Stockholm: Norstedts.
- Malmström, Sten & Györki, Iréne & Sjögren, Peter A. 1990. *Bonniers svenska ordbok*. Stockholm: Bonniers.
- NEO = *Nationalencyklopedins ordbok*. 1995–96. Göteborg och Högnäs: Språkdata och Bokförlaget Bra Böcker AB.
- Norstedts svenska ordbok*. 1990. Stockholm: Norstedts förlag.
- SAOL = *Svenska Akademiens ordlista över svenska språket*. 1998. Stockholm: Svenska Akademien.

Internet

- Språkbanken (<http://spraakbanken.gu.se>) sökning 2000-03-23.

Modala hjälpverb i SAG och NRG

En jämförelse av grammatisk beskrivning i Svenska Akademiens grammatik och Norsk referansegrammatikk

Marika Lagervall

Institutionen för svenska språket, Göteborgs universitet

1. Inledning

De modala hjälpverben är en verbgrupp som allmänt anses vara svår att definiera och avgränsa och därför är det intressant att se på hur två stora grammatikor som SAG och NRG har behandlat ämnet. Det finns en liten grupp verb som brukar räknas som modala, t.ex. *kunna*, *må*, *måste*, men det är väldigt oklart vilka andra verb som ska räknas med och hur gränsen mot andra slags hjälpverb ska dras. Eftersom de faktiska språkskillnaderna mellan svenska och norska är ganska små motiverar de knappast stora skillnader i beskrivningen och sådana skillnader kan då antas bero på att SAG och NRG beskriver ämnet på olika sätt. Framför allt är jag intresserad av hur de hanterar problemen med definition och avgränsning av en verbgrupp som finns i båda språken.

1.1 Bakgrund

I en tidigare kursuppsats (Lagervall 1999a) jämförde jag sju stycken äldre svenska grammatikböcker och det visade sig att ingen av dem tog upp exakt samma verb i den modala gruppen som någon annan. Det fanns en gemensam kärna av verb som förekom i alla böckerna, men det var stora skillnader i vilka övriga verb som räknades som modala eller modalliknande. De verb som förekom mest och kan sägas vara de traditionella och de mest centrala modalverben är *böra*, *kunna*, *lär*, *må-måtte*, *måste*, *skola*, *torde* och *vilja*. Även *få* och *låta*, som ibland togs upp som modala och ibland som modalliknande, kan räknas med.

I grammatikböckerna nämndes också ofta formella egenskaper som var utmärkande för modalverben, men inte heller här var det någon större överensstämmelse. Vanligast var att det framhölls att verben saknar presensändelse och oftast tar infinitiv utan infinitivmärke.

Många av dessa verb finns i alla de övriga nordiska språken med ungefär samma funktion även om det kanske skiljer en del i betydelsenyanserna. Att det är ungefär samma verb som kan räknas till de traditionella modalverben även i norskan är därför ingen alltför vågad gissning. Framför allt gäller det *böra, kunna, må-måtte, skola, torde, vilja, få* och *låta* eftersom de övriga verben, dvs. *lär* och *måste*, saknar motsvarigheter i norskan.

1.2 Syfte och metod

Syftet med min undersökning är i första hand att granska hur SAG och NRG avgränsar kategorin modala hjälpverb från andra hjälpverb, och i andra hand att se hur de avgränsar hjälpverben från självständiga verb. Det är dock mycket svårt att skilja det ena från det andra och jag kommer därför inte att försöka separera dessa båda punkter i min undersökning. Eftersom avgränsningen ofta görs med hjälp av hur verben definieras kommer jag även samtidigt att gå in på och jämföra definitioner och viktiga egenskaper hos dessa verb.

I det följande kommer jag att börja med att ge en kort översikt över vad SAG och NRG tar upp och hur de lägger upp beskrivningen av hjälpverb och modalverb innan jag går in på själva jämförelsen. För att underlätta denna ska jag koncentrera mig på de formella respektive de semantiska egenskaper som tas upp i respektive grammatik. Jag kommer också att granska ett par av punkterna lite närmare för att se dels om deras beskrivningar stämmer med verkligheten, dels om skillnaderna mellan NRG och SAG kan motiveras av faktiska språkskillnader.

2. Hjälpverb och modalverb i SAG och NRG

Både SAG och NRG är stora grammatikverk som är relativt nyutkomna och som är skrivna i ungefär samma syfte, nämligen att göra en stor och heltäckande grammatik om det egna språket. SAG har ett betydligt större omfång med fyra band mot NRGs enda, men ambitionsnivån är hög i båda verken. Ingen av dem bygger på någon speciell teori, utan båda säger sig bygga på såväl traditionella som moderna

teorier. Även målgruppen är ungefär densamma, enligt SAG "språkvetare och andra språkintresserade" (1999 1:38) och enligt NRG "mange ulike brukergrupper – både med og uten spesialkunnskap om språk" (1997:5). Den största skillnaden mellan dem, förutom språket, ligger då i omfånget som också tillåter SAG att vara mer utförlig i sina beskrivningar.

2.1 Uppläggning av beskrivningen

Skillnaden i omfång märks också tydligt på deras beskrivningar av hjälpverb och modalverb där SAG har en betydligt längre och mer fyllig framställning än NRG. I båda två är redogörelsen för hjälpverb och modalverb uppdelade på flera olika ställen och man får leta i olika delar av verken för att kunna läsa allt som rör detta ämne.

SAG har ett delkapitel om hjälpverb i kapitlet Verb i del 2, och därifrån hänvisas till andra delar av Verb-kapitlet, t.ex. under Semantisk valens. De modala hjälpverben har fått ett helt eget kapitel som har placerats i del 4 och härifrån hänvisas även till kapitlen om verbfraser i del 3. Man blir alltså tvungen att använda alla delarna utom inledningen för att kunna läsa om allt som har med hjälpverb att göra. I kapitlet om modala hjälpverb går SAG först igenom modalverben och de modala betydelseerna ganska översiktligt för att sedan gå igenom några av verben ett och ett med olika betydelsefunktioner.

NRG gör en annorlunda strukturering och lägger allt som har med hjälpverb och modalverb att göra under kapitlet Verbfraser, framför allt i delkapitlet "Sammensatte verbformer og andre konstruksjoner der verbet inngår". Här tar de först upp definitionen av hjälpverb och huvudverb mycket kort och går sedan djupare in på de modala verben. I detta kapitel är det framför allt verbens formella egenskaper som fokuseras och den semantiska aspekten får vänta till ett delkapitel under Modus och modalitet där modalverben går igenom ett och ett.

2.2 Definitioner och avgränsningar

Mellan de båda grammatikorna finns alltså en del strukturella skillnader, men också stora likheter i hur de har behandlat detta ämne och i vilken ordning de tar itu med olika saker, som hjälpverb och huvudverb, formella kännetecken och semantiska funktioner. Både SAG och NRG tar först upp en rad formella kännetecken på dessa verb och går senare in på de semantiska funktionerna, dock enbart hos vissa viktiga

verb. De viktiga skillnaderna ligger snarare i vilken betydelse de formella och semantiska egenskaperna har och i vad som sägs om dem. Även när det gäller definitioner och avgränsningar av verbgrupperna finns stora likheter och skillnaderna återfinns främst i de mindre detaljerna.

Både SAG och NRG menar att gränsen mellan huvudverb och hjälpverb är vag och svår att dra. Ingen av dem försöker heller att göra det utan väljer att snarare se det som en glidande eller stegvis skala där verb med vissa egenskaper är mer typiska hjälpverb/modalverb än verb med färre av dessa egenskaper. Detta är dock mycket mer uttalat hos SAG. Dessa egenskaper är i första hand rent formella och berör verbens grad av självständighet och vilka former de kan förekomma i. I den mån verbens semantik tas upp i det här sammanhanget är det för att betona att de har grammatisk betydelse (NRG 1997:516) eller formordskaraktär (SAG 1999 2:536). SAG säger också att hjälpverben karakteriseras av "ett tämligen enkelt och allmänt betydelseinnehåll" (1999 2:536).

NRG nämner några få viktiga formella egenskaper för hjälpverb och tar upp betydligt fler som är utmärkande för modala hjälpverb och som skiljer de modala verben från andra verb. SAG har till stora delar samma slags egenskaper, men använder dem däremot enbart för att skilja hjälpverb från huvudverb. För att skilja ut de modala verben använder SAG i stället verbens betydelser. SAG gör här en ganska noggrann indelning efter olika modala betydelser och nämner en lång rad olika verb. NRG tar också upp de modala betydelserna, men ger det inte alls samma betydelse för definitionen. Visserligen tar de upp delvis samma betydelseskategorier, men dessa används inte för att avgränsa modalverben från andra hjälpverb och inte heller för att dela in modalverben i mindre grupper.

Eftersom de olika kriterier som används för att definiera och avgränsa modalverb och hjälpverb kan vara antingen formella eller semantiska, ska jag också dela in den noggrannare jämförelsen av dem i dessa två grupper och därför börja med beskrivningen av de formella kriterierna för att sedan övergå till de semantiska.

3. Formella egenskaper

Under rubriken formella egenskaper ryms alla faktorer som har med ordens form eller syntaktiska funktion att göra, dvs. från böjning och förekomsten av olika böjningsformer till vilka syntaktiska konstruktioner och kombinationer med andra ord verben kan förekomma i.

3.1 Formella egenskaper i SAG

SAG gör ingen formell definition av modalverben, men däremot en mycket grundlig sådan av hjälpverben. De lägger upp det hela så att de först räknar upp fem stycken viktiga hjälpverbsegenskaper som finns i varierande grad hos alla hjälpverb (se listan nedan). De verb som har alla egenskaperna är de mest typiska och de som saknar alla är omvänt typiska huvudverb. De första tre av dessa egenskaper går de sedan igenom i varsitt delkapitel med exempel, medan man för de andra hänvisas till andra paragrafer utanför hjälpverbsavsnittet där de förklaras bättre. En av de egenskaper som tas upp direkt har flera olika underavdelningar som också förklaras var för sig med exempel. Någon uppenbar baktanke med den ordning egenskaperna är räknas upp är svår att upptäcka och SAG nämner inte heller någon sådan.

Efter denna genomgång av egenskaperna följer ett avsnitt där några mer eller mindre typiska hjälpverb har satts upp i tabellform tillsammans med hjälpverbsegenskaperna så att man kan se hur många egenskaper varje verb har. I inledningen till detta avsnitt säger SAGs författare att de i tabellerna tillämpar "ett antal syntaktiska och morfologiska kriterier som är avsedda att ge utslag i de fall då den underordnade frasen är en verbfras" (1999 2:540). De är alltså inte tillämpbara på passivbildande hjälpverb som tar participfras (t.ex. *De blev hämtade vid bussen*) och sådana verb finns därför inte med i tabellerna.

Lista 1: Hjälpverbsegenskaper i SAG.

Hjälpverbsegenskaper:

- a) Kan inte ta annan bunden bestämning än den underordnade verbfrasen
- b) Den underordnade infinitivfrasen har få nominala karakteristika
 - b I) Kan inte ta en icke-pronominell nominalfras som bestämning i stället för infinitivfrasen
 - b II) Infinitivfrasen vid de flesta typiska hjälpverb saknar *att*
 - b III) Kan inte stå i passiv
- c) Kan inte vara korrelerat *åt göra (det)*
- e) Subjektsautonomt
- f) Defekt och/eller oregelbunden böjning

<i>I tabellerna:</i>		<i>Exempel:</i>	<i>måste</i>	<i>vilja</i>	<i>behöva</i>
Ej vanl. objekt	(a)–(b)		+	+	–
Ej <i>att</i>	(b II)		+	+	+
Ej passiv	(b III)		+	+	+
Ej korr. till <i>göra</i>	(c)		+	?	–
I utbrytningsmatris	(e)		+	–	–
Aktiv ≈ passiv	(e)		+	–	?
Expletivt subjekt	(e)		+	?	+
Defekt/oregelb. böjn.	(f)		+	+	–

Tabellerna är mycket överskådliga och visar tydligt hur hjälpverbsaktiga de verb som tas upp är, men om man granskar egenskaperna i tabellerna så visar det sig att de inte överensstämmer helt med de som nämndes i början av kapitlet. Vid en noggrannare läsning visar det sig visserligen att alla kan hänföras till de tidigare nämnda egenskaperna, men det framgår inte på annat sätt än genom hänvisningarna till andra paragrafer. Här kan man t.ex. se att tre av kriterierna i tabellerna alla hänvisar till avsnittet om subjektsautonoma verb, som ligger utanför hjälpverbsavsnittet. Det är något förvirrande att det inte finns en tydligare koppling mellan de första fem viktiga hjälpverbsegenskaperna och kriterierna i tabellerna, liksom att de sistnämnda inte är förklarade i stycket före tabellerna. Jag saknar också en motivering till varför just dessa kriterier är medtagna i tabellerna och varför man inte har utgått från de första fem på ett tydligare sätt. Lite onödigt otydligt är det också att de fem hjälpverbsegenskaperna inte kallas exakt likadant när de först räknas upp som i det avsnitt där de förklaras. Egenskapen "Vid det typiska hjälp verbet har den underordnade infinitivfrasen få nominala karakteristika" (1999 2:537) förvandlas således till "Det typiska hjälp verbet har en underordnad verbfras med svag objektskarakter" (1999 2:538). Detta är inte helt lätt att känna igen om man inte med hjälp av hänvisningen i början vet att det är rätt avsnitt.

3.2 Formella egenskaper i NRG

NRG berör avgränsningen mellan hjälpverb och huvudverb kort och ytligt och nämner bara något enstaka exempel på en typisk egenskap för ett hjälpverb, t.ex. att hjälpverb i regel tar ett huvudverb i infinitiv eller perfekt particip. Däremot är de desto grundligare när det gäller att definiera modalverben med hjälp av typiska egenskaper och här kommer det fram några som får anses vara generella hjälpverbsegenskaper även i norska, t.ex. att verben inte kan förekomma som självständiga verb med nominal utfyllnad. Att dessa kriterier kan anses gälla för alla hjälpverb i högre eller lägre grad nämns dock inte explicit.

Avgränsningen av modalverben består främst i en uppredning av några verb som NRG räknar som de "egentliga" modalverben och sedan följer några viktiga kännetecken på dessa verb. Efter dessa följer också en rad andra egenskaper hos dessa verb, men det är inte klart om även dessa följande egenskaper ska räknas som kriterier för vad som är ett modalverb. Det är inte heller helt klart vilka av de första kännetecknen som egentligen är viktiga modalverbskriterier. De kriterier

som används för att skilja modala från "modalliknande" verb nämns i alla fall samtliga bland de allra första på den första sidan, framför allt gäller det att verben kan förekomma som självständigt verb i andra betydelse och att de kan stå utan infinitivmärke.

Förutom de egentliga modalverben nämns nämligen också en rad andra, modalliknande, verb som kan förekomma i modal betydelse, men som inte räknas bland de egentliga modalverben eftersom de saknar en eller flera typiska modalverbsegenskaper. För vissa verb kan antalet sådana egenskaper variera så att de har alla egenskaperna när de används i modal betydelse, men inga av dem när de används i andra betydelse. Avgränsningen av modalverben blir på detta sätt klar och tydlig. De verb som enbart förekommer med alla modalverbsegenskaperna räknas till de egentliga modalverben, de som saknar vissa egenskaper alltid eller ibland räknas som modalliknande och de verb som bara har några få av egenskaperna räknas inte alls som modala.

NRG drar alltså en ganska skarp linje mellan modalverb och andra hjälpverb och de är mycket tydliga med vilka verb de räknar till vilken kategori. Jag saknar dock en ordentlig genomgång av begreppet hjälpverb och framför allt ett tydliggörande av att gränsdragningen är svår att göra och att många av de egenskaper som nämns som utmärkande för modalverben i själva verket kan tillämpas på alla slags hjälpverb i högre eller lägre utsträckning. Det är också synd att de inte har gjort framställningen av de typiska egenskaperna hos modalverben tydligare så att det redan vid en ytlig genomläsning framgår vilka som räknas som utmärkande egenskaper och om alla, eller annars vilka som, också kan användas som kriterier på vad som är ett typiskt modalverb.

Lista 2: Hjälpverbs- och modalverbsegenskaper i NRG.

Hjälpverb:

- Hjälpverb tar i regel ett huvudverb i perfekt particip eller i infinitiv
- Hjälpverb kan inte vara korrelerat till *gjøre*

Modalverb: Kännetecken

- Preterito-presentisk böjning, med vissa undantag
- Förekommer inte i imperativ
- Kan inte förekomma som självständiga verb med nominal utfyllnad och förekommer därmed inte heller i passiv

Modalverb: övriga egenskaper

- Tar infinitiv utan *å*. Modalverb i preteritum kan i stället för infinitiv följas av perfekt particip men då är *ha* eller *være* underförstått
 - Kan uppträda utan efterföljande huvudverb, förbinds då med adverbial och anger riktning. Här kan man räkna med underförstått rörelseverb
 - Kan kombineras med andra modalverb före huvudverbet. Alla modalverb kan dock inte stå varsomhelst i en sådan kombination. Satsens betydelse varierar med hur verben kombineras
-

3.3 Jämförelse av formella egenskaper i SAG och NRG

Den stora skillnaden mellan SAG och NRG när de gäller de formella egenskaperna är, som nämndes ovan, att SAG enbart använder dem till att avgränsa hjälpverb från huvudverb medan NRG nästan enbart använder dem för att avgränsa modalverben från andra verb. Det är dock tydligt om man granskar egenskaperna att flera av de NRG nämner även är tillämpbara på hjälpverb i största allmänhet, något man också kan misstänka av att det finns stora överensstämmelser mellan SAG och NRG i vilka egenskaper de tar upp. I listan nedan har jag ställt upp egenskaperna så att man lätt ska kunna se vilka som närmast motsvarar varandra. När det gäller NRG har jag inte gjort någon åtskillnad på vilka egenskaper som gäller hjälpverb eller modalverb.

Lista 3: *Formella egenskaper i SAG och NRG.*

SAG	NRG
a) Kan inte ta annan bunden best. än den underordnade verbfrasen	- Tar huvudverb i infinitiv el. particip
b) Den underordnade infinitivfrasen har få nominala karakteristika	
b I) Kan inte ta en icke-pronominell nominalfras som bestämning	- Kan inte förekomma som självständiga verb med nominal utfyllnad
b II) Infinitivfrasen saknar <i>att</i>	- Tar infinitiv utan <i>å</i>
b III) Kan inte stå i passiv	- Kan inte stå i passiv
c) Kan inte vara korrelerat <i>åt göra (det)</i>	- Kan inte vara korrelerat till <i>gjøre</i>
e) Subjektsautonomt	
f) Defekt och/eller oregelbunden böjning	- Preterito-presentisk böjning
	- Kan uppträda utan huvudverb, ihop med adverbial (underförstått rörelseverb)
	- Kan kombineras med andra modalverb, dock inte i vilken ordning som helst
	- Kan inte stå i imperativ

Av ovanstående uppställning kan man tydligt se att det finns större skillnader i beskrivningen än vad som är motiverat genom skillnader i språken. Många av de som nämns för bara det ena språket ovan är direkt tillämpbara även på det andra, t.ex. att hjälpverben tar ett huvudverb i infinitiv eller particip eller att verben kan kombineras efter speciella regler. Olikheterna beror alltså knappast på språkskillnader utan snarare på skillnader i hur SAG och NRG har beskrivit verben och vilka egenskaper de har räknat som viktigast. De nyss nämnda egenskaperna nämns visserligen båda av SAG, men inte bland de viktiga hjälpverbsegenskaperna utan på andra ställen där de inte spelar en

lika framträdande roll. Att verben kan kombineras på olika sätt nämns t.ex. av SAG i en kommentar de gör precis i början av kapitlet till ett påstående om att den verbfras som är underordnad hjälp verbet i de flesta fall är en infinitivfras (1999 2:536). I kommentaren hänvisas till en paragraf under det första kapitlet om verbfraser och man får därför ingen information här om hur utmärkande denna egenskap är för de modala hjälpverben.

Att språkskillnaderna inte kan vara så stora framgår också av att en stor del av egenskaperna överensstämmer mellan grammatikorna. Det är dock inte heller här riktigt så enkelt som det ser ut. Även om en viss egenskap anses tillräckligt viktig för att nämnas av både SAG och NRG så betyder det inte att den fungerar på exakt samma sätt i både norska och svenska. En viktig skillnad är att SAG använder egenskaperna för hjälpverb medan NRG nästan enbart tar upp dem för modalverb och detta kan spegla en språklig skillnad och inte bara en skillnad i beskrivning. För att ta reda på om så är fallet, och om man häri kan få en förklaring till att SAG använder de formella egenskaperna för hjälpverb medan NRG gör det för modalverb, ska jag granska några av de ovan nämnda egenskaperna närmare. Eftersom två av de egenskaper som stämmer överens mellan grammatikorna även är de oftast nämnda i de äldre svenska grammatikböckerna som jag nämnde i inledningen (se 1.1), och därför kan anses vara bland de viktigaste, ska jag nöja mig med dessa två och granska dem närmare nedan. Det gäller då att verben har avvikande böjning och att de tar infinitiv utan infinitivmärke.

3.3.1 Avvikande böjning

Denna egenskap skiljer sig något åt i hur den beskrivs i de olika grammatikorna, men har till största delen samma innehåll. NGR säger att de modala verben utmärks av att de, med ett undantag, har preterito-presentisk böjning medan SAG säger att ett typiskt hjälpverb utmärks av att det har defekt och/eller oregelbunden böjning.

Preterito-presentiska verb är en speciell grupp verb som, redan under samgermansk tid, utmärkte sig genom sin speciella böjning. Som namnet antyder har dessa verb preteritumformer i presens. Det är tidigare starka verb vars preteritum har fått en presensbetydelse och som har förlorat sina gamla presensformer och fått nya (svaga) preteritumformer. Denna böjningstyp upphörde att vara produktiv redan under samgermansk tid och många av de verb som då hörde till denna verbgrupp har sedan länge övergått till regelbunden böjning. Några verb

har dock bevarat en del av denna gamla böjning och de flesta av dessa hör i dag till de verb som brukar räknas till de typiska modalverben. För svenskans del gäller det *kunna*, *må-måtte*, *skola*, *vilja* och *veta* (1999 2:572) och för norskans *kunne*, *skulle*, *ville*, *må* och *vite* (1997:491), samt *eige* och *turve* i nynorsk (1997:507). Av dessa hör alla utom *veta/vite*, *eige* och *turve* till dagens modalverb. Alla dessa verb har det gemensamt att de saknar vanlig presensändelse och eftersom det är mycket få andra verb som delar denna egenskap har det framför allt varit på grund av detta som denna egenskap varit så viktig i äldre grammatikor (se 1.1).

SAG väljer att kalla denna egenskap för "defekt och/eller oregelbunden böjning" och kan då täcka in fler verb än de preterito-presentiska, t.ex. verb som saknar vissa böjningsformer som *lär*, *måste*, *törtorde*, och andra verb som har en mer eller mindre unik böjning som *böra*, *töras* och *få*. Några av dem som SAG räknar till denna grupp har presensändelse, men det saknas hos de flesta. Man lyckas på detta sätt täcka in både de traditionella modalverben och en rad andra hjälpverb. Här nämns det också att utmärkande drag hos dessa verb är att de aldrig eller sällan har imperativformer och *s*-former. Här kommer alltså ytterligare en av de punkter NRG nämner in, nämligen avsaknaden av imperativböjning. SAG har också en underavdelning där bara de gamla preterito-presentiska verben ingår, men denna kallas "halvsvaga verb" och termen "preterito-presentisk" nämns inte alls.

NRG inleder avsnittet om modala hjälpverb med orden: "Til de **egentlige modalverbene** i norsk regner vi *kunne*, *skulle*, *ville*, *måtte*, *burde* og (nn.) *lyte*. Med unntak av *lyte* har disse verbene preterito-presentisk bøyning." (1997:526). Vid jämförelsen med avsnitten om preterito-presentiska verb och med SAG blir genast två saker tydliga. Den ena är att det finns ett fel i texten. Verbet *burde* är inte preterito-presentiskt och det borde alltså ha stått: "Med unntak av *burde* og *lyte* ...". Visserligen kan preteritumformen *burde* användas i presensbetydelse (jämför t.ex. *Vi burde være framme nå* och *Vi bør være framme nå* (1997:615), men det hör det inte till den gamla böjningsklassen preterito-presentiska verb och det har inte heller utvecklats så långt som dessa verb en gång gjorde. Den andra är att norskan inte har något behov av att utvidga denna grupp till verb med avvikande böjning, eftersom nästan alla de verb som räknas som modalverb är preterito-presentiska. Svenska verb med defekt böjning som *lär* och *måste* saknar motsvarigheter i norskan.

NRGs term för denna egenskap är alltså mer exakt än den svenska, men det går inte att förneka att den svenska är enklare att förstå. Saknar man kunskap om vad det innebär att dessa verb är preterito-pre-

sentiska måste man slå upp de stycken där denna böjning förklaras för att kunna förstå vad som menas och det är knappast särskilt pedagogiskt.

3.3.2 Infinitiv utan infinitivmärke

Egenskapen att ta infinitiv utan infinitivmärke beskrivs på samma sätt av SAG och NRG och kallas ungefär detsamma, men skiljer sig i att det i norskan används som ett viktigt kriterium på vad som är ett typiskt modalverb, medan det i svenskan endast används för att karaktärisera de typiska hjälpverben. För att ta reda på om det finns någon skillnad även i bruket har jag gjort sökningar i två stora textkorpora med moderna textmaterial, PAROLE (25 miljoner ord) och The Oslo Corpus of Tagged Norwegian Texts (18,5 miljoner ord). Båda finns åtkomliga via Internet. I båda har jag sökt dels på vanliga modalverb och modalliknande verb, dels på konstruktionen verb+infinitiv för att få fram alla verb som förekommer utan infinitivmärke. (Resultaten från undersökningen på det svenska materialet finns presenterad i Lagervall 1999b.)

För svenskans del visade det sig att det är omöjligt att dra någon gräns mellan verb som har infinitivmärke och verb som inte har det. Hjälpverben fördelar sig på en skala från de som alltid tar ren infinitiv till de som aldrig gör det. Vanligast är dock att andelen ligger över 80% eller under 30% och det finns mycket få verb som är lika vanliga med båda konstruktionerna. De traditionella modalverben återfinns alla bland de som har minst 99% ren infinitiv. Modalverben är dock inte ensamma om en så hög andel utan här finns även verb som *behöva*, *bruka* och *råka*. Egenskapen att förekomma utan infinitivmärke är alltså inte begränsad till de modala hjälpverben, även om den är ett utmärkande drag för denna verbgrupp. Snarare bör den betraktas som ett drag som de flesta hjälpverb har i högre eller lägre grad, och som främst innehas av typiska hjälpverb medan mer huvudverbsliknande verb har den i betydligt lägre grad.

Det norska materialet visar att det även här finns en viss glidande skala från de verb som enbart tar ren infinitiv till de som alltid tar infinitivmärke, men det finns färre verb som ligger i mitten av skalan och färre verb överhuvudtaget som kan förekomma med ren infinitiv. De verb som räknas som egentliga modalverb har alla i princip 100% ren infinitiv, enstaka undantag med *å* förekommer men är mycket sällsynta. De mest närliggande verben, *få* och *tore*, har en motsvarande andel. Andra modalliknande verb som NRG nämner, t.ex. *behøver*,

trenger, orker och pleier, har däremot en mycket låg andel ren infinitiv, från 25% och nedåt. Utöver de verb som NRG nämner har jag bara hittat ett enda ytterligare exempel som förekommer med ren infinitiv och det är *late*, motsvarigheten till det svenska *låta*. I formen *lar* förekommer detta verb enbart med ren infinitiv och det får anses som en brist att NRG har missat att nämna detta.

Det är tydligt att det finns en stor samstämmighet mellan svenska och norska i bruket av ren infinitiv efter hjälpverb. Alla de verb som brukar anses som typiska modalverb har näst intill 100% ren infinitiv och därutöver finns det en grupp som varierar. Skillnaden är framför allt att denna grupp är mycket större i svenskan och att gränsen mellan modalverben och de andra verben är mycket skarpare i norskan. Inget av de modalliknande verben i norskan når heller upp i samma andel ren infinitiv som de modala. Ett visst fog för att SAG använder detta kriterium för hjälpverb och att NRG gör det för modalverb finns det alltså, även om det inte är riktigt så enkelt i verkligheten.

4. Semantiska egenskaper

Förutom att ha en rad formella egenskaper har de här verben också olika semantiska sådana. Under denna rubrik faller verbens betydelser och hur verben kan placeras in i grupper efter vissa gemensamma drag i betydelsen. Här kommer jag att fokusera på modala betydelser och olika betydelsegrupper och inte gå in djupare på de enskilda verben.

4.1 Semantiska egenskaper i SAG

SAG tar upp semantiska egenskaper hos modalverben ganska grundligt, men går även in på olika semantiska grupper när det gäller hjälpverb generellt. Eftersom de är ganska utförliga ska jag nedan både titta på vad de säger när det gäller hjälpverben och vilka semantiska grupper de nämner för modalverben.

4.1.1 Semantiska indelningar av hjälpverben

Som jag nämnt ovan, så använder SAG inte de formella egenskaperna hos hjälpverben för att, på något sätt, avgränsa de modala verben från andra hjälpverb, utan gör denna avgränsning helt på semantiska grunder. Till att börja med delas hjälpverben in i några olika semantiska

grupper där de **modala** verben är en. De övriga är **temporala, passivbildande, aktionella** och **kausativa**. Med denna indelning vill SAG täcka så många olika typer av hjälpverb som möjligt. Här görs faktiskt också en koppling till de formella hjälpverbsdragen, genom att författarna påpekar att antalet hjälpverbsegenskaper ofta är högst hos de temporala verben och därefter har en sjunkande andel från passivbildande och modala till aktionella och kausativa. De mest typiska hjälpverben påträffas därför bland de temporala hjälpverben och de modala befinner sig i mitten av skalan ungefär. Man kan därför anta att de modala verben befinner sig i mitten av skalan även när det gäller antalet hjälpverbsegenskaper på så sätt att de här verben sällan har alla hjälpverbsegenskaperna. Riktigt så enkelt är det dock inte för i och med att de temporala och passivbildande verben är ganska få, så ökar också antalet verb i varje grupp från temporala till kausativa och det är därmed relativt få verb som kan anses vara mer typiska hjälpverb än de modala. Av de verb som tas upp i tabellerna med hjälpverbsegenskaper och som har alla de nämnda egenskaperna så återfinns samtliga bland de traditionella modalverben, t.ex. *skola, lär, torde, böra, måste* och *kunna*. En viss reservation får dock göras här för de passivbildande och temporala verben. Dessa är ganska speciella i och med att det passivbildande *bli(va)* inte är medtaget i tabellerna och det temporala *skola* även kan vara modalt, och har nästan samma egenskaper i båda funktionerna.

Förutom denna indelning i olika betydelsegrupper så tar SAG inte upp något mer utförligt förklarande om verben i dessa grupper i hjälpverbskapitlet utan hänvisar till andra avsnitt i verbkapitlet. För temporala hjälpverb hänvisas till avsnittet om tempus och för passivbildande till avsnittet om passiv medan de aktionella och kausativa återfinns i delkapitlet om semantisk valens. I detta kapitel går man även in på subjektsautonoma verb, vilket nämns som en viktig egenskap hos hjälpverb. De modala verben slutligen har ett eget kapitel i del 4. Modalverben är alltså den grupp som får mest utrymme och får anses vara bäst beskrivna av hjälpverbsgrupperna.

En brist i detta tycker jag är att det inte ges några konkreta uppräkningsningar på vilka verb som hör till vilken kategori, varken vad gäller de semantiska grupperna eller hjälpverbsegenskaperna. Hade man t.ex. fått veta vilka verb som anses ha flest hjälpverbsegenskaper och vilka verb som hör till varje betydelsegrupp så hade man kunnat se om det finns några samband däremellan.

4.1.2 Semantiska indelningar hos modalverben

De modala verben i SAG delas in i fyra underkategorier: **epistemiska**, **deontiska**, **potentiella** och **intentionella**. Dessa grupper tjänar dels till att avgränsa modalverben från andra hjälpverb, dels till att dela in de verb som kan användas i modal betydelse i olika grupper, dock delvis överlappande eftersom vissa verb kan förekomma i flera grupper. Efter en kort inledning går SAG igenom varje betydelsegrupp för sig, och förklarar och ger exempel, samt tar upp olika underavdelningar med exempel på verb som passar in. Här nämns ganska många verb, betydligt fler än de traditionella modalverben. En lista på vilka som nämns i varje grupp finns i lista 4 nedan.

Denna framställning är mycket klar och tydlig, men inte heller här görs någon klar avgränsning mot andra verb. Det framgår t.ex. inte om det finns fler verb än de som nämns som kan passa in i de olika betydelsegrupperna, men man kan misstänka att så är fallet eftersom verbet *låta*, som ofta räknas som modalt eller modalliknande, inte finns med någonstans. Det framgår inte heller vilka verb av dem som nämns som ska räknas till som modala hjälpverb, såvida inte alla ska räknas dit. Ett problem här är att det inte görs någon åtskillnad mellan modala hjälpverb och huvudverb med modal betydelse. Kapitlet heter "Modala hjälpverb", men det delkapitel som radar upp de olika verben har rubriken "Några modala hjälpverb och hjälpverbsliknande huvudverb", något som egentligen hade varit en mer passande titel på hela kapitlet. Ett annat problem är att de inte gör någon koppling till de formella hjälpverbsdragen och därmed inte heller någon åtskillnad mellan typiska hjälpverb och mer otypiska sådana. En sådan koppling hade här varit värdefull för att visa om de mest typiska hjälpverben fördelar sig över alla betydelsegrupper eller till största delen finns i en och samma. De flesta av de verb som har alla hjälpverbsegenskaperna i tabellerna i kapitlet om hjälpverb är nämligen epistemiska och då kan man misstänka att det kan vara så att denna betydelsegrupp innehåller fler typiska hjälpverb än de andra. Av de traditionella modalverben (se 1.1) är också alla utom *vilja*, *få* och *låta* epistemiska.

Lista 4: *Modala hjälpverb och hjälpverbsliknande huvudverb.*

Epistemiska	Deontiska	Potentiella	Intentionella
skall, skulle*	skola		skola
lära			
torde			
måste	måste		
bör	böra		
kan	kunna	kunna	
behöver inte	behöva		
må, måtte	må, måtte		
verkar			
förefaller			
tycks			
se ut			
befinnes			
	slippa		
	få		
		förmå	
		hinna	
		mäkta	
		orka	
		våga	
		töras	
		tåla	
		klara	
		(miss)lyckas (med)	
			avse
			ämna
			tänka
			vilja
			gitta
			idas
			nännas

*Verben är här återgivna i den form som SAG nämner dem i.

4.2 Semantiska egenskaper i NRG

NRG tar också upp olika betydelsegrupper för de modala verben, men nöjer sig med **epistemisk** och **deontisk**. De nämner också gruppen **dynamisk**, som i stort sett bara innehåller verbet *kunne*, men säger att denna grupp, enligt deras uppfattning, inte riktigt går att jämföra med de andra två och föredrar att inte räkna denna till huvudkategorierna (1997:581). Denna betydelsegrupp är väl närmast jämförbar med den potentiella gruppen hos SAG.

Till skillnad från SAG så tar NRG inte med några hjälpverbsliknande huvudverb i betydelsegrupperna utan enbart de s.k. egentliga

modalverben, dvs. de verb som har alla modalverbsegenskaperna. Det blir således mycket färre verb i grupperna än hos SAG. Alla de verb som NRG tar upp kan också förekomma i både epistemisk och deontisk betydelse, så någon egentlig indelning av verben är det inte fråga om. Samma mönster visar sig även i de svenska verben om man bara tittar på de som har motsvarigheter bland de norska. Alla dessa verb, med undantag för *vilja*, kan både vara epistemiska och deontiska. Det är främst de verb som inte har några motsvarigheter i NRG som utgör grupperna aktionella och potentiella i SAG. Genom sitt urval har därmed NRG inget behov av fler grupper än just epistemisk och deontisk. Den stora skillnaden mellan SAG och NRG här består alltså snarare i att SAG tar med många fler verb än på faktiska skillnader mellan språken.

En brist hos NRG är att denna indelning och förklaring av semantiska grupper enbart tillämpas på de egentliga modalverben med ett tillägg för *få*, som är ett av de mest modallika. Andra hjälpverb och modalliknande verb nämns alltså inte. Vissa av de modalliknande som nämns tidigare har dock motsvarigheter i de verb som nämns av SAG, t.ex. *slippe (slippa)*, *makte (mäkta)* och *orke (orka)* och bland dessa verb finns det i SAG exempel på alla betydelsegrupperna. NRG lägger heller ingen stor vikt vid den semantiska aspekten för definitionen av modalverben.

Lista 5: *Egentliga modalverb i NRG.*

Epistemisk	Deontisk	(Dynamisk)
kan, kunde	kan, kunde	kan
må, måtte	må, måtte	
skal, skulle	skal, skulle	
bør, burde	bør, burde	
vil, ville	vil, ville	
lyt, laut	lyt, laut	

Verb som nämns som modalliknande:

1. *få* och *tore*. Dessa kan förekomma som självständiga verb, men som hjälpverb har de alla modalverbens egenskaper.
2. *behøve*, *slippe*, *trengje*, *være nødt til*. Dessa förekommer inte i imperativ och *behøve*, *slippe* och *trengje* tar infinitiv utan *å*.
3. *greie*, *klare*, *makte*, *orke* och *gidde*. Dessa kan både ta infinitiv med och utan *å*.

4.3 Jämförelse av semantiska egenskaper i SAG och NRG

Det finns stora likheter mellan SAG och NRG i vilka betydelskategorier de använder för att karaktärisera och dela in verben, och de verb

som nämns i båda fördelar sig över de olika betydelsegrupperna på ungefär samma sätt. Det är också tydligt att skillnaderna mellan språken är små och framför allt består i betydelsenyanser hos enskilda verb.

Den stora skillnaden består i stället i att SAG är mycket grundligare än NRG och ger de semantiska egenskaperna mycket större utrymme genom att dessa, och inte de formella egenskaperna, används för att definiera modalverben. SAG tar upp många fler verb och använder fler betydelsegrupper för att dela in dessa. NRG har redan från början starkt begränsat antalet verb som de räknar med och det gör att behovet av många betydelsegrupper blir mindre. Eftersom alla dessa verb kan förekomma i samma betydelsegrupper går det inte att använda den semantiska aspekten som grund för en indelning av verben.

Nackdelen med SAG är dock att de inte urskiljer någon grupp med typiska modalverb, t.ex. genom rangordning av betydelsegrupperna eller genom att nämna vilka som brukar räknas dit, och att de inte skiljer ut hjälpverben från huvudverb med modal betydelse. De kunde också ha nämnt om de verb som tas upp är alla möjliga modalverb eller om de bara är exempel på sådana. Vidare är det synd att de inte gör någon koppling till verbens formella egenskaper så att man kunnat se i hur hög grad de typiska modalverben och typiska hjälpverben stämmer överens.

NRG, å sin sida, har gjort det lätt för sig genom att begränsa antalet verb från början och undvika gränsdragningen mot modalliknande verb och huvudverb med modal betydelse. På detta sätt behövs inga fler betydelsegrupper och heller ingen semantisk indelning, eftersom alla de kvarvarande verben förekommer i båda betydelsekategorierna. De modalliknande verben nämns inte alls i detta sammanhang, något som skulle ha varit ett värdefullt tillskott. Detta är en svår problematik och varken SAG eller NRG har lyckats riktigt bra med att lösa den. SAG tar med alldeles för många verb utan att närmare förklara varför eller om verben verkligen är modala hjälpverb, och NRG undviker alla verb som ligger utanför den lilla kärnan av modalverb som de har begränsat sig till redan i början.

5. Slutdiskussion

Det är uppenbart att hjälpverb i allmänhet och modala hjälpverb i synnerhet är svåra att definiera och avgränsa och att det finns olika sätt att bemöta problemen. SAG och NRG har mycket gemensamt i hur de lägger upp beskrivningarna, men skiljer sig ändå på några väsentliga punkter.

När det gäller de formella egenskaperna är överensstämmelsen stor mellan vilka egenskaper som nämns. Visserligen är det uppenbart att den hade kunnat vara ännu större, eftersom de flesta egenskaper som nämns finns i båda språken, men alla egenskaper är inte heller lika viktiga för definitionen. Dock kunde båda ha varit tydligare med vilka egenskaper som är viktigast för avgränsningen mot andra verb. Den stora skillnaden här är i stället att SAG använder dessa egenskaper som utmärkande drag hos hjälpverb, medan NRG framför allt använder dem för modalverb. En noggrannare undersökning av två av egenskaperna visade att språkskillnaderna är så pass stora här att en sådan skillnad faktiskt kan vara berättigad, även om den är en förenkling av verkligheten i båda fallen. Språken har det gemensamt att dessa egenskaper kan tillämpas på en rad olika hjälpverb, varav de mest typiska oftast hör till de traditionella modalverben, och skiljer sig i att egenskaperna kan tillämpas på betydligt fler verb i svenskan än i norskan. Gränsen mellan typiska och otypiska verb är också skarpare i norskan än i svenskan. En annan viktig skillnad mellan SAG och NRG är att den senare utgår från en grupp s.k. egentliga modalverb, som väl i princip överensstämmer med de som traditionellt brukar räknas som sådana, medan SAG visserligen ger exempel på hjälpverb och modalverb av olika slag men inte nämner vare sig vilka som är mest typiska eller vilka som traditionellt brukar räknas dit.

De semantiska egenskaperna uppvisar också en ganska stor överensstämmelse. Visserligen är skillnaderna stora vid en ytlig betraktelse, t.ex. mellan antal betydelsegrupper, indelningen av verben och, framför allt, i antalet verb som nämns, men en närmare granskning visar att SAG och NRG ändå gör samma typ av semantisk karakterisering och att språkskillnaderna här är mycket små. Det främsta skälet till olikheterna i beskrivningen är att NRG har ett helt annat utgångsläge genom att redan i början starkt begränsa antalet verb. För de egentliga modalverben de tar upp behövs bara två betydelsegrupper och det är inte möjligt att använda dessa för att göra en indelning av verben eftersom alla verb förekommer i båda. SAG gör här ingen avgränsning till en viss grupp verb utan tar med även hjälpverbsliknande huvudverb. Det är inte heller helt klart om de verb som nämns är alla möjliga sådana eller om de bara är exempel. Båda varianterna är återigen en förenkling av verkligheten. I NRG skulle det ha varit bra med några ord om att det inte är riktigt så enkelt som det ser ut, t.ex. att det finns fler verb än de egentliga modalverben som kan förekomma i modala betydelser. Det hade också varit bra med en kommentar om vilka betydelsegrupper de modalliknande verben kan räknas till. SAG däremot

skulle ha tjänat på ett förtydligande av vilka verb av alla de som nämns som egentligen kan räknas som modala hjälpverb.

Något jag saknar i båda grammatikorna är en koppling mellan de formella och semantiska egenskaperna. SAG gör visserligen ett försök till en sådan när de nämner att antalet formella egenskaper vanligen är störst hos de temporala hjälpverben och sedan minskar för varje grupp ner till de kausativa, men den är väldigt vag och gäller bara för hjälpverb generellt. Ett försök till en sådan här koppling finns hos Sundman (1983). Hon undersöker sambandet mellan ett hjälpverbs formella egenskaper, dess betydelse och dess placering i en verbkedja (en kombination av ett eller flera hjälpverb och ett huvudverb). Bland resultaten kan nämnas att det verkar som de mest hjälpverbsaktiga verben oftast är epistemiska och/eller deontiska, har de flesta hjälpverbsegenskaperna och vanligen står först i verbkedjor. Av dessa tillhör också de flesta gruppen traditionella modalverb. Verb som även kan förekomma som huvudverb kan också förekomma i andra betydelsegrupper och på andra platser i verbkedjan. Hon kommer också fram till att svenskans modalverb inte bara bör innehålla de traditionella verben utan också verb med modal betydelse som är mindre hjälpverbsaktiga. Det senare har SAG tillämpat i kapitlet om modala hjälpverb, men jag saknar ändå en förklaring eller kommentar om vad de har gjort och varför. En tydligare framställning med kommentarer till kopplingar mellan formella och semantiska egenskaper i både SAG och NRG hade gett en bättre helhetsbild, både av hjälpverb och modalverb.

För att sammanfatta mina intryck av de båda grammatikorna kan jag säga att båda gör en ganska grundlig och intressant genomgång av de modala hjälpverben. Som jag tidigare nämnt har de ungefär samma syfte, målgrupp och teoretiska bakgrund. Trots detta är det dock tydligt att NRG har en mycket större anknytning till traditionell grammatik än vad SAG har. Detta gör också NRG till den mer lättillgängliga av de två eftersom en läsare med lite bakgrundskunskap känner igen mycket i den. Bortsett från en viss otydlighet är NRG också den mest pedagogiska. För att kunna ta till sig det som SAG skriver bör man vara ganska insatt i ämnet redan och dessutom beväpnat sig med en del tålmod eftersom det tar tid att tränga in i texten. Däremot bjuder SAG på en mycket grundligare genomgång och tar upp många fler detaljer än NRG. Jag saknar ibland en anknytning till den traditionella grammatiken, men det kan också vara en fördel att helt bortse från den eftersom man då kan angripa hjälpverben på ett annat sätt. Det är tydligt att det finns mer att göra inom ämnet och att både SAG och NRG kunde ha tagit upp betydligt mer än de har gjort, men med tanke på att

utrymmet alltid har sina begränsningar har de ändå fått med det väsentligaste.

Litteratur

- Faarlund, J.T., Lie, S. & Vannebo, K.I. 1997. *Norsk referansegrammatikk*. Oslo. Universitetsforlaget.
- Teleman, U., Hellberg, S. & Andersson, E. 1999. *Svenska Akademiens grammatik*. Stockholm. Norstedts ordbok.
- Lagervall, M. 1999a. De modala verbens definition och avgränsning. [Opubl. kursuppsats.] Institutionen för svenska språket, Göteborgs universitet.
- Lagervall, M. 1999b. Jakten på det försvunna infinitivmärket. Om definitionen av modala hjälpverb och infinitiv utan *att*. I: *Från data-skärm till forskarpärm. Språkliga studier tillägnade Birgitta Ernby i juni 1999*. MISS 25. Institutionen för svenska språket, Göteborgs universitet.
- Sundman, M. 1983. Svenska modalverb – ett kontinuum från hjälpverb till huvudverb? I: *Struktur och variation. Festskrift till Bengt Loman 7.8. 1983*. Meddelanden från Stiftelsens för Åbo Akademi Forskningsinstitut nr. 85.

Semantisk funktion och ordklassstillhörighet hos komparativer (och superlativer)

Jämförelse mellan framställningarna i SAG och NRG

Thorwald Lorentzon

Institutionen för svenska språket, Göteborgs universitet

1. Inledning och bakgrund

Idén att skriva om komparativer (och i viss mån superlativer) fick jag under mitt pågående avhandlingsarbete om det svenska politiska språkets utveckling. Inte oväntat innehåller t.ex. valmanifesten betydande mängder komparerade ord. Många av dessa är rena värdeord, t.ex. *bättré/bäst*, eller andra ord som tydligt har komparativernas och superlativernas grundläggande funktion: att fokusera en egenskapsrelation mellan två eller flera referenter. Emellertid finner man också en hel del komparerade ord för vilka denna funktion inte kan sägas vara primär. Hit hör t.ex. *ytterligare*, *senaste*, *första* som har en tendens att framstå som utfyllnader i högre eller lägre grad. Man skulle därutöver kunna fundera över hur *först* fungerar i två olika kontexter som *första gången* respektive *första kammaren*. Intimt förknippat med sådana problem blir också *lexikaliseringsfrågan*; vad som egentligen menas med att ord och fraser är lexikaliserade och när detta förhållande inträtt och fullbordats. Jag kommer inte att driva resonemanget mot sådana problemområden inom ramen för denna uppsats, men man bör ha i åtanke att lexikaliseringsfrågan har stor betydelse för många språkvetenskapliga problem, och så även i detta fall. Bland annat bygger delar av SAG:s resonemang om komparativernas funktioner på generella antaganden om lexikalisering.

De oklarheter som uppstår genom heterogeniteten i gruppen av komparerade ord är viktiga att reda ut. Dels kan det vara av vikt för mitt avhandlingsarbete, dels är det av given vikt för alla språkvetares generella kompetens. Jag hoppas kunna bidra med information som

kan vara av allmänintresse för läsarna av Svenska Akademiens grammatik och Norsk referansegrammatikk.

2. Syfte och material

Denna uppsats har två delsyften:

(1) Att i någon mån bringa ordning i gruppen av komparativer och superlativer, genom att redogöra för semantisk funktion och ordklassstillhörighet hos några av dessa utifrån SAG:s framställning.

(2) Att jämföra SAG och NRG med avseende på hur man presenterar problemområdet och hur djupt man går i sitt resonemang.

Utgångspunkten kommer alltså att vara resonemanget i SAG, vilket kan antas vara mer omfattande än i NRG. Större vikt läggs därvid vid SAG eftersom den används som bas för att realisera delsyfte (1).

Jag kommer att använda eget material, på så sätt att jag tillämpar SAG:s resonemang på ord ur valmanifest. Detta för att öka förståelsen av distinktioner och terminologi.

3. Grundläggande frågor

För att försöka precisera delsyfte (1) kan man ställa åtminstone en ytterligare fråga.

(a) Är alla komparativer och superlativer adjektiv?

I någon mening är det naturligtvis så – men endast om man skulle se möjligheten att ta komparationssuffix som definitionsgrundande för ordklassen *adjektiv*. Så resonerar man i t.ex. Svenska Akademiens ordlista och Nationalencyklopedins ordbok. (Även om inte dessa är grammatikor har de naturligtvis ett visst grammatiskt perspektiv som kan relateras även till SAG.) SAG följer emellertid inte denna linje, vilket kommer att framgå i uppsatsen. Man tar snarare utgångspunkt i att adjektiv och enheter ur andra ordklasser kan ha suffixen gemensamt, utan att dessa för den skull måste vara av vikt vid den praktiska indelningen.

Man kan sedan vidareutveckla fråga (a):

(b) Vad har icke-adjektiven med komparationssuffix för ordklassstillhörighet och funktion enligt SAG?

De torde knappast ha primär adjektivfunktion (dvs. att relatera referenters egenskaper till varandra) om de inte är adjektiv. Eller också är det just denna funktion de har gemensamt med adjektiven, medan påståendet att de inte är adjektiv grundas på andra fakta. Uppsatsen skall i någon mån utvisa förhållandet.

4. SAG och adjektivet

När man hör termerna *komparation*, *positiv*, *komparativ* och *superlativ* är det nog naturligt att tankarna går till adjektiv. Vi har från skolingrammatiken lärt oss att adjektiven utgör en av de tre stora ordklasserna, att de "beskriver" något samt att de kan kompareras när vi vill göra jämförelser. En mer utförlig redovisning ges i litteraturen på universitetsnivå (se t.ex. Ljung & Ohlander (1982:67ff.) och Nylund-Brodde & Holm (1974:35ff.)), men jag har naturligt nog inte funnit någon beskrivning av den omfattning som ges i SAG.

I SAG blir alltså adjektivet utförligt behandlat ur flera olika perspektiv. Det räcker att betrakta avsnittsrubrikerna (t.ex. *Betydelse* och *Semantisk valens*) för att förstå att adjektivet långt ifrån betraktas enbart ur grammatisk synvinkel.¹ Vid en genomläsning finner man att det finns ett (mer eller mindre) omfattande semantiskt inslag under snart sagt varje rubrik. Beskrivningar av grammatiska och semantiska egenskaper vävs samman och ger tillsammans med en mängd undantagsfall och alternativa synsätt en bild av adjektivets komplexa natur. Naturligtvis kan denna mängd fakta inte appliceras på allt material, men jag skall ändå visa hur ett antal komparativer och superlativer ur materialet bör beskrivas utifrån SAG:s antaganden. Först bör vi emell-

¹ Här kan man notera inledningsmeningen i kapitlet om adjektiv i Ljung & Ohlander (1982:67): "Den kanske mest typiska egenskapen hos adjektivet är dess osjälvständiga karaktär jämfört med substantivet." Författarna anger alltså en rent grammatisk egenskap som det kanske mest utmärkande. SAG, däremot, visar omedelbart att vikten till stor del läggs vid adjektivens semantiska natur (vol. 2; §1:152): "Adjektivet anger en stabil eller tillfällig egenskap hos en referent, predikationsbasen." Naturligtvis har båda verken såväl grammatiska som semantiska beskrivningar, men man förstår att den information som finns i översikten säger en del om författarnas teoretiska infallsvinkel.

Iertid mycket kortfattat studera några grundläggande egenskaper hos adjektivet såsom de framställs i SAG:²

A1. Ett adjektiv beskriver, dvs. anger en egenskap hos, sin predikationsbas.

A2. De flesta adjektiv betecknar stabila egenskaper, dvs. egenskaper med normalt lång varaktighet.

A3. Ett litet antal egenskapstyper är centrala för adjektiven: (a) dimension och form, (b) ålder, (c) färg, (d) annan fysisk egenskap, (e) hastighet, (f) värde, (g) sinnelag, (h) sinnesstämning och (i) läge.

A4. Adjektivet sägs ha *primärt karakteriserande* funktion, eftersom det beskriver referenten. Vissa typer av adjektiv används dock oftast i klassificerande funktion, t.ex. *småländsk, juridisk, musikalisk, affärs-mässig*. De kan därför sägas vara *primärt klassificerande*.

A5. Man skiljer på adjektiv med absolut respektive relativ betydelse. Vissa adjektiv anger att referenten har egenskapen i absolut mening, dvs. oberoende av egenskapens förekomst och grad hos andra referenter. Exempel är *röd*. *Stor* är däremot ett relativt adjektiv, som kräver att referenten som tillskrivs egenskapen jämförs med andra referenter i en mängd.

A6. Många adjektiv grupperar sig parvis som antonymer, dvs. motsatsord. Man skiljer mellan icke-graderbara antonymer (*inhemsk-utländsk*) och graderbara (*gammal-ung*).

Härpå några fakta angående adjektivens komparation:

B1. Komparativ och superlativ anger att referenten har den angivna egenskapen i högre grad än någon annan i en given mängd. (Denna funktion förefaller alltså anges av SAG som något grundläggande, vilket torde stämma väl överens med språksamfundets syn.)³

² Eftersom gruppen *adjektiv* är heterogen har även många centrala egenskaper i någon mån begränsad giltighet. Emellertid är nog denna sammanfattning någorlunda allmängiltig.

³ Teleman (1987) menar dock att det är en "vanföreställning" att komparationsformerna skulle ange stigande grad. Denna åsikt behöver i och för sig inte bli motsagd i SAG; Teleman menar nog snarast att man inte *oreserverat* skall tillskriva komparationen en jämförande funktion.

B2. Ett typiskt adjektiv kan böjas i tre komparationsformer: positiv, komparativ och superlativ. Hos många adjektiv ersätts komparativ- och superlativformerna optionellt eller obligatoriskt av en adjektivfras bestående av *mer(a)* respektive *mest* plus positivformen (perifrastisk komparation).⁴

B3. Adjektivet komparationsböjs enligt endera av två deklinationer: (a) första deklinationen (*-are* och *-ast*) eller (b) andra deklinationen (*-re* och *-st*).

B4. Vissa adjektiv saknar komparationsböjning, men kompareras med hjälp av former av något annat adjektiv, vanligen ett som saknar positiv. Exempel är *liten*, som kompareras *mindre*, *minst*. De två senare saknar i sin tur positivform.

Det finns ytterligare ett stort antal distinktioner och reservationer att lägga in bland dessa punkter. Emellertid skall vi utöka terminologin något efter hand som vi studerar exemplen ur materialet.

5. Materialexempel

5.1 Komparation i jämförande funktion

Det kan alltså vara motiverat att säga att det ord som kompareras i syfte att jämföra två referenter fyller den omarkerade typen av funktion (jfr punkt B1 ovan). Argumenten för en sådan utgångspunkt kan troligen vara både många och ganska okomplicerade; man kan t.ex. betänka att alla de komparativ- och superlativformer som lexikaliserats i sig själva eller i fraser ursprungligen tillkommit genom behovet att jämföra två referenter med varandra.⁵ I det följande visas några enkla fall av jämförande komparationer (kursiveringar och fetstilsmarkeringar här och i det följande är mina om inte annat anges).

⁴ Då det skulle leda alltför långt att granska även perifrastisk komparation inskränker sig denna uppsats till att redogöra för de suffixkomparerade adjektiven.

⁵ Det finns ord som knappast någon idag reflekterar över såsom komparativer eller superlativer. Exempel kan vara *vidare* i en kontext som *Under mötet framkom vidare att ... och endast*, (ursprungligen) superlativ till *enda*. (Jämför dock *Dessa byxor är vidare än de andra*, med tydlig jämförande funktion.)

- Miljöavgifter och skatterabatter påskyndar omställningen till ett *miljövänligare* samhälle. (m88)⁶

Vid den jämförande komparationen finns enligt SAG alltid en förgrunds- och en bakgrundskomparand. Komparativ- och superlativformerna anger att förgrundskomparanden har den angivna egenskapen i högre grad än en annan referent (bakgrundskomparanden). Bakgrundskomparanden är ofta underförstådd och framgår av kontexten eller talsituationen. Förgrundskomparanden är i detta fall det icke-existerande, önskade samhället som har en högre grad av egenskapen *miljövänlig*. Bakgrundskomparanden är det nuvarande samhället. Dess existens är underförstådd, och dess lägre grad av miljövänlighet framgår automatiskt genom att det andra samhället sägs ha en högre grad.

Förhållandena framgår tydligt om man bygger ut meningen:

- Miljöavgifter och skatterabatter påskyndar omställningen till ett samhälle som är miljövänligare än det samhälle vi har nu.

Ett annat exempel:

- Vår konkurrenskraft på världsmarknaden, som är grunden för vårt välstånd, förutsätter en *lugnare* utveckling av priser och kostnader. (m76)

Förgrundskomparand är det icke-existerande, önskade sakernas tillstånd med lugnare pris- och kostnadsutvecklingar. Bakgrundskomparanden är det nuvarande tillståndet.

Och vidare:

- Det behövs en *bättre* politik än den av de socialdemokratiska ledarna och bondeförbundsledarna bedrivna regeringspolitiken. (SKP54)⁷

Här skulle bakgrundskomparanden kunna sägas vara uttryckt såsom "den av de socialdemokratiska ledarna och bondeförbundsledarna bedrivna regeringspolitiken".

Ytterligare exempel:

⁶ Moderaternas valmanifest 1988.

⁷ Sveriges Kommunistiska Partis valmanifest 1954.

- *Rättvisare* beskattning, som minskar de direkta och indirekta skatterna för de små inkomsttagarna och *effektivare* beskattar de rika och aktiebolagen. (SKP54)
- En andra förutsättning är att arbetarklassen får ett *fastare* grepp över samhällsutvecklingen. (SKP62)
- Vi har råd att ha *kortare* arbetstid och *längre* semester. (SKP62)
- Den ekonomiska politiken måste som en avgörande målsättning ha skapandet av *större* jämlikhet. (SKP66)
- *Starkare* krav på objektivitet och kvalitet i undervisningen. (m70)
- Våra kostnader ökar *snabbare* och vår välfärd *långsammare* än i omvärlden. (m88)
- *Lägre* skatter för *högre* tillväxt. (m94)
- Det måste bli *lättare* för företag att anställa när det går bra och *lättare* att överleva när det går *sämre*. (m94)

Superlativformerna är generellt betydligt sällsyntare. När de förekommer är det dessutom sällan i en tydlig jämförande funktion. Ett fåtal exempel finns dock, samtliga från (m). Nedan följer ett urval:

- Moderata Samlingspartiet ser som sin *viktigaste* uppgift att säkra en framtid i frihet för vårt land och dess medborgare. (m76)
- Den enskilde löntagarens ställning stärks *bäst* genom ett spritt ägande [...]. (m76)
- Det ger *bäst* förutsättningar också för ekonomisk utveckling och minskad fattigdom. (m94)

NRG skriver dock (s. 360): "[Komparativ och superlativ] brukes først og fremst til sammenlikning." Men enligt min mening är det alltså värt att undersöka om det verkligen är så att den jämförande funktionen är primär hos en majoritet av superlativerna. Dessa verkar oftare vara mer eller mindre lexikaliserade ord som *ytterst*, *närmast* osv. En möjlighet är i och för sig att norskan och svenskan skiljer sig åt på denna punkt, men detta är inte speciellt sannolikt. En annan möjlighet är att politiskt (skrift)språk i högre grad än andra texter fyllts med lexikaliserade komparativer och superlativer.

5.2 Komparation i klassificerande funktion

Ett betydande antal av valmanifestens komparativer och superlativer har någon annan funktion än (rent) jämförande. Man kan nog fastslå att det inte är möjligt att göra några skarpa distinktioner mellan olika funktioner – åtminstone inom ramen för denna uppsats. Emellertid är åtminstone två grupper någorlunda klart urskiljbara: dels de jämför-

ande komparativer vi nyss såg prov på (se 5.1), dels de komparativer som används i *klassificerande* funktion.⁸ Under punkt A4 ovan nämndes att (ett typfall av) adjektivet har primärt karakteriserande funktion därför att det beskriver referenten. Samtidigt finns det adjektiv vilkas primära funktion istället är att dela in en grupp referenter i undergrupper eller underklasser. SAG säger om detta förhållande (vol. 2; §7:156):

Vissa typer av adjektiv används oftast i klassificerande funktion [...]. De betecknar vanligen skarpt avgränsade klasser av referenter och **anger en relationell egenskap**.

Detta gäller de ovan (A4) nämnda *småländsk*, *juridisk* osv., dvs. positivformer av adjektiven. När man skall diskutera **komparerade** adjektiv i klassificerande funktion förstår man också att det inte kan vara denna typ som är aktuell, eftersom det inte är möjligt att tala om **småländskare människor* eller **juridiskare beslut* (jfr det fetstilta partiet i citatet ovan). I denna funktion förekommer istället en liten grupp vanliga adjektiv, t.ex. *större*, *mindre*, *högre*, *lägre*, vilka hör till de *graderbara* adjektiven. Exempel ur materialet:

- Höjning av arbetarnas och de *lägre* tjänstemännens löner. (SKP50)
- Sänkta skatter för *lägre* och medelstora inkomster. (SKP50)
- En jordbrukspolitik i de *mindre* jordbrukarnas och lantarbetarnas intresse [...]. (SKP54)
- De indirekta skatterna liksom kommunalskatten drabbar särskilt orätfärdigt de *mindre* inkomsttagarna. (SKP58)
- Den *högre* utbildningen och forskningen måste ges en högre kvalitet. (m82)

Gemensamt för dessa komparativer är alltså att de används för att dela upp en given klass i ytterligare (under)klasser.⁹ Låt oss ta den tredje meningen som exempel för att beskriva funktionen i stora drag:

Substantiven *jordbrukare* och *lantarbetare* pekar först ut två speciella referentmängder såsom skilda från alla andra, dvs. gruppen av jordbrukare och gruppen av lantarbetare. Den klassificerande komparativen *mindre* delar därefter de tillsynes homogena grupperna i två delar. Existensen av *mindre jordbrukare* uttrycks explicit, medan existensen av *större jordbrukare* (därmed) presupponeras. Detta exempel

⁸ För en utförlig diskussion om adjektiv i denna funktion, se Lundbladh (1988: 105ff.).

⁹ Det förefaller som om adjektiv i klassificerande funktion blir alltmer ovanliga med tiden. Jag själv, som fostrats språkligt de senaste tre decennierna, tycker att *småjordbrukare* låter naturligare än *mindre jordbrukare*.

kan nog anses tydligt och klart. Men troligen kan man diskutera om funktionen verkligen alltid är (rent) klassificerande ens i detta begränsade urval.

En intressant observation i SAG bör göras: komparativer med denna funktion kan inte bestämmas ytterligare: vi kan inte säga **Höjning av arbetarnas och de mycket lägre tjänstemännens löner*. Däremot går det utmärkt att bestämma komparativen när den som ovan (5.1) har jämförande funktion: *Mycket starkare krav på objektivitet och kvalitet i undervisningen*.

5.3 Absolut komparativ

I detta sammanhang bör också sägas något om SAG:s beskrivning av absolut komparativ. Författarna menar att komparativen då används utan **tydlig** koppling till någon komparandmängd. SAG skriver (vol. 2; §49:205 f., SAG:s kursiveringar, mina fetstilsmarkeringar):

Denna användning av komparativen är inte fri utan i huvudsak begränsad till ett rätt litet antal adjektiv. **Inte sällan** är också kombinationen adjektiv + substantiv i viss mån lexikaliserad. **Lexikaliseringen utgår från den klassificerande komparativen [...]**, där den klass som huvudordet avgränsar uppfattas som delad i två. Om t.ex. klassen *samhällen* uppfattas som delad i *större samhällen* och *mindre samhällen*, kan nominalfrasen *ett mindre samhälle* användas för att beteckna en medlem i klassen *mindre samhällen*. I och med lexikaliseringen övergår dock komparativen **alltmer** till att vara karakteriserande, så att t.ex. *mindre* i *ett mindre samhälle* karakteriserar referenten som '(rätt) liten'.

Således kan adjektiv + substantiv i de fem nyss anförda meningarna antas ha trätt in i en lexikaliseringsprocess, och kommit mer eller mindre långt i denna. Jag kommer inte att vidare kommentera huruvida det är så – bl.a. känns flera av meningarna som nämnts ganska främmande – men min språkkänsla säger att åtminstone *högre utbildning* är ett uppenbart lexikaliserat uttryck. De fetstilta markeringarna i citatet visar dels att inte heller SAG gör försök att fastslå när ett adjektiv + substantiv blivit ett lexikaliserat uttryck, dels att lexikaliseringsprocessen är glidande och kanske i många fall tar lång tid. Det är därför ingen lätt uppgift att tillskriva ett adjektiv någondera av funktionerna/tillstånden *klassificerande* eller *absolut*.

5.4 NRG:s beskrivning

En jämförelse mellan SAG och NRG måste begränsas av flera olika skäl, inte minst med tanke på utrymmet. Två skillnader som är extra tydliga skall dock nämnas. Den första gäller terminologin som i SAG är betydligt mer utvecklad men samtidigt betydligt mer komplicerad. Detta förhållande gäller sannolikt generellt i SAG:s beskrivning och inte bara i resonemanget om adjektiv och komparationer. Exempelvis återfinns inte det ofta förekommande *predikationsbas* i NRG, och inte heller de båda termerna *bakgrunds-* och *förgrundskomparand* som i någon mening utgör grunden för SAG:s beskrivningar av jämförande komparation. Följande citat ur NRG får exemplifiera det ofta ganska kortfattade resonemanget (s. 361):

Komparativformen brukes når to individer e.l. har egenskapen i ulik grad.

En annan skillnad visar sig i att NRG överhuvudtaget inte har någon beskrivning av den klassificerande funktionen. Efter diskussionen om jämförande komparativer konstaterar man endast (s. 362; NRG:s fetstilsmarkering):

Komparativ kan i visse tilfeller brukes uten at det er en eksplisitt sammenlikning. Slik bruk kalles **absolutt komparativ**.

Man tar alltså inte, såsom SAG, vägen över klassificerande komparativ för att beskriva uppkomsten av absolut komparativ. Inte heller för man några längre diskussioner av fenomenet i sig. Däremot säger SAG och NRG i praktiken till stor del samma saker om adjektiven i allmänhet och om jämförande och absolut komparativ, men man gör det alltså med olika terminologi och olika utförligt. Skillnaden förefaller dock inte så stor som man i förstone kan tro.

5.5 Sammanfattning av SAG:s och NRG:s beskrivningar av komparativen

På följande vis vill jag schematisera de respektive beskrivningarna:

Tabell 1. Schematisering av SAG:s och NRG:s beskrivningar av komparativfunktioner.

SAG	NRG
(1) Jämförande komparativ. (↓)	(1) Jämförande komparativ
(2) Klassificerande komparativ. ↓	(↓)
ökad grad av lexikalisering ↓	
(3) Absolut komparativ.	(2) Absolut komparativ

Att det finns ett utvecklingssamband mellan jämförande och klassificerande/absolut komparativ är nog ingen vågad gissning. Ingen av grammatikorna resonerar dock explicit kring något sådant samband, såsom SAG gör kring övergången mellan klassificerande och absolut komparativ. Därför återfinns min pil inom parentes.

6. Fler komparativer och superlativer

SAG skriver (vol. 2; §71:232)

Vissa pronomen har en adjektivliknande kongruensböjning och används huvudsakligen som attribut till substantiv i nominalfraser. Både funktion och böjning erinrar då om adjektivens. [...] Adjektiviska pronomen skiljer sig [bland annat] från typiska adjektiv genom att de normalt inte har någon karakteriserande eller klassificerande betydelse [...] utan i stället med sin egenbetydelse anger framför allt species och mängd. En övergångskategori utgör de relationella pronomenen (komparativa, ordinativa, perspektiva och fokuserande) som på olika sätt erinrar om de klassificerande adjektiven.¹⁰

Dylika pronomen är ganska vanliga i materialet. Deras – ytligt sett – oklara natur och funktion är också den viktigaste orsaken till att jag valde att skriva om detta område. Det är nog också denna grupp som egentligen är mest svårbeskriven och heterogen, i och med att vissa pronomen har en eller ett par specifika likheter med adjektiv, medan

¹⁰ Vid en schematisering av informationen i detta citat framkommer tydligt de diffusa gränserna mellan distinktionerna. Man kan sluta sig till att följden *adjektiviska pronomen* – *relationella pronomen* – *adjektiv* förmedlar alltmer ökande grad av adjektiviska egenskaper. Men av beteckningen *adjektiviska pronomen* kan man förstå att redan dessa pronomen har adjektiviska egenskaper, och frågan blir då hur man skall gå tillväga för att bestämma den högre graden av adjektiviska egenskaper som måste utmärka gruppen *relationella pronomen*. Speciellt stora svårigheter kan skönjas i och med att SAG beaktar både strukturella och innehållsliga kriterier.

andra inte har några. Samtidigt finns en mängd mer eller mindre lexikaliserade uttryck byggda kring pronomenen.

SAG nämnde ovan de s.k. relationella pronomenen med dess fyra undergrupper. Av dessa undergrupper kommer två att bli aktuella här, nämligen den ordinativa och perspektiva gruppen.

(1) Ordinativa pronomen: *första, sista, nästa, förra*

- Högern och folkpartiet [...] strävar efter att [...] för *första* gången på tjugo år vinna majoritet bland väljarna i hela landet. (SKP54)
- En *första* förutsättning är att freden bevaras. (SKP62)
- De avgör också hur förnyelsen av *första* kammaren skall ske [...] (SKP62)
- Den *första* utmaningen är att skapa förutsättningar för fler och nya jobb. (m94)

Materialet innehåller relativt många belägg på *först(a)*. Man kan anse att *första* i *första kammaren* ovan skiljer sig från övrig användning. Det är kanske rimligt att beteckna *första kammaren* som en lexikaliserad helhet, varmed språkbrukarens uppmärksamhet nog inte primärt skulle riktas på *första* utan snarare på *kammaren*. Kanske kan man anse att även (*för*) *första gången* är mer eller mindre lexikaliserat.

SAG skriver (vol. 2; §220:455):

Första, sista [...] används ungefär som ordningstal om referenter som utgör början eller slutet av en definit seriellt ordnad mängd. [...] *Första, sista* skiljer sig från ordningstal fr.o.m. *andra* genom att kunna referera till inte bara en referent (dvs. den första respektive den sista referenten i serien) utan till en följd av referenter (från och med början respektive till och med slutet av serien).

Till gruppen *ordinativa pronomen* kan också räknas *senast* (observera att SAG markerar osäkerhet genom att man behandlar *senast* i en not (vol. 2; §220:456)):

- Högern och folkpartiet, som vid de *senaste* valen lyckats erövra flertalet i rikets båda största städer [...] (SKP54)
- Under *senaste* vintern var tiotusentals arbetare arbetslösa [...] (SKP58)
- Fördelningen av inkomster och förmögenheter har under det *senaste* årtiondet blivit mera ojämn. (SKP66)
- Skattepolitiken har under det *senaste* årtiondet lagt stora bördor på de lägre inkomsttagarna. (SKP66)

(2) Perspektiva pronomen: *bortre:borterst, hitre:hiterst, inre:innerst, yttre:ytterst, mittre:mitterst, mellerst, undre:underst, övre:överst, nedre:nederst, bakre:bakerst, akte:akterst, främre:främst, (ypperst)*

De perspektiva pronomenen anges av SAG (vol. 2; §42:196) ha en så stark strukturell och semantisk anknytning till adjektiven att de kan sägas utgöra en tredje deklination med komparationsuffixen *-re* respektive *-erst*. De presenteras dock ändå under rubriken *pronomen*, sånär som på en anmärkning i kapitlet om adjektiv. Osäkerhet råder således även här, och ibland förefaller det finnas stora likheter i funktion mellan de perspektiva pronomenen och de klassificerande adjektiven.

I materialet finner vi bland annat följande exempel:

- Mot storfinsansens och de högersocialdemokratiska ledarnas strävanden i den *inre* politiken uppställer Kommunistiska partiet [...] följande aktionsprogram. (SKP50)
- [...] insatser för att lösa länens och kommunernas *inre* frågor. (SKP66)
- En frihet mot *yttre* tvång och mot *inre* förmynderi. (m76)
- Inom ramen för fortsatt samband med staten skall Svenska Kyrkan ges möjlighet att genomföra *inre* reformer. (m76)
- *Ytterst* är det en fråga om öppna sinnen och öppna gränser. (m88)
- Makten måste alltid tyglas av den rätt och av de lagar vars *yttersta* syfte är individens oberoende och frihet. (m88)
- [...] väljare bland småfolket, som tillfälligt fångats av de borgerliga partiernas, *främst* folkpartiets, hämningslösa demagogi [...]. (SKP54)
- Utbyggd socialpolitik med sikte *främst* på de eftersatta grupperna. (m70)
- Den kommande mandatperiodens *främsta* utmaningar är: (m94)

Vidare är *närmast* (men inte positiva *nära* och komparativa *närma-re*) besläktat med de perspektiva pronomenen:

- Förkortning av arbetstiden [...] som *närmaste* mål. (SKP54)
- Valet den 21 september gäller sammansättningen av landsting, stads- och kommunfullmäktige för de *närmaste* fyra åren [...] (SKP58)
- De samlade offentliga utgifterna måste "frysas" under de *närmaste* åren. (m82)
- Under de *närmaste* åren måste dock prioritet ges åt uppgiften att sanera de offentliga finanserna. (m94)

Det skall observeras att flera av de ord som uppmärksammas här utgör undantagsfall av en eller annan art. SAG skriver (vol. 2; §46:203):

I enstaka fall har en komparationsform lexikaliserats i en annan betydelse än grundformen: *ytteligare* 'som tillkommer utöver det tidigare' till *yttelig* 'som går långt utöver normala gränser'. Också för t.ex. *senare, senast, tidigare, tidigast, snarare, snarast, vidare, förnämligt, förnämligast* är särskilda lexikaliserade användningar vanliga. Jämför adverbet *genast* 'utan fördröjning', historiskt en lexikalisering av superlativen av *gen* 'kort (om färdväg)' i adverbial användning.

Några exempel ur materialet:

- De vill *ytteligare* pressa rustningarna uppåt. (SKP54)
- Hyrorna kan pressas ned genom bland annat *ytteligare* räntesänkning och forsatt hyresreglering. (SKP62)
- Ålderspensionärernas läge måste *ytteligare* förbättras. (SKP66)
- *Ytteligare* bördor, t ex löneskatter eller moms, skall inte läggas på produktionen. (m82)
- Om *ytteligare* besparingar måste ske i statsutgifterna [...] (m94)
- På sikt bör skattetrycket sänkas *ytteligare* ner mot genomsnittet för motsvarande europeiska länder. (m94)
- [...] en lyftning av kvinnolönerna till den manliga lönenivån måste *snarast* förverkligas. (SKP58)
- Flyktningmottagningen organiseras så att flyktningarna *snarast* ges möjligheter att bidra till sin egen försörjning. (m94)

6.1 Kort jämförelse SAG – NRG

Följande uppställning (tabell 2) visar översiktligt hur SAG skiljer sig från NRG med avseende på ordklassindelning av de enheter som i SAG kallas ordinativa respektive perspektiva pronomen.

Man bör ännu en gång erinra om att SAG:s skiljelinjer mellan pronomengrupperna och adjektiven alltså inte är skarpa; författarna ger ofta intryck av att de valt en viss grupp som ett av flera alternativ.

Man skall också komma ihåg att SAG säger att de relationella pronomen påminner om just de *klassificerande* komparativerna. Att NRG inte talar om relationella pronomen faller sig därför naturligt även ur detta perspektiv; man talar ju överhuvudtaget inte om klassificerande komparativer.

Tabell 2. Skillnader mellan SAG och NRG med avseende på ordklassindelning.¹¹

ord	SAG	NRG
bakre:bakersta	persp. pron.	adj. (med prep. som positivform)
bortre:bortersta	"	"
främre:främsta	"	"
förra:första	ordinat. pron.	"
hitre:hitersta	persp. pron.	"
inre:innersta	"	"
övre:översta	"	"
mittre:mittersta	"	"
nedre:nedersta	"	"
yttre:yttersta	"	"
akte:aktersta	"	"
mellersta	"	—
ypperst	(")	?
närmast	(("))	?

7. Diskussion och slutord

Vi har sett exempel på hur SAG och i viss mån NRG resonerar kring komparativer och superlativer och hur SAG:s resonemang kan tillämpas på autentiska exempel. För att så knyta ihop uppsatsen återvänder vi till de två frågor som ställdes inledningsvis:

(a) Är alla komparativer och superlativer adjektiv?

Nej, en betydande andel av de suffixkomparerade orden i materialet tillhör inte gruppen *adjektiv* – åtminstone inte om man utgår från SAG:s beskrivning. Man kan därvid åtminstone diskutera tillvägagångssättet att använda ett ords möjlighet att ta komparationsuffix som ett kriterium för medlemskap i ordklassen *adjektiv*. I NRG finns inget som tyder på att man har samma teoretiska utgångspunkter som SAG i detta sammanhang. Men man bör tänka på att NRG i sin helhet är mindre omfångsrik. Det är inte omöjligt att författarna till NRG har samma teoretiska utgångspunkter som författarna till SAG, utan att för den skull ha omsatt dem i praktiken.

¹¹ Nylund-Brodde & Holm följer mönstret i NRG med följande skillnad: "Vissa adjektiv, särskilt sådana som betecknar plats eller ordning, har *inte* någon positivform." (s. 45, författarnas fetstilsmarkering).

(b) Vad har icke-adjektiven med komparationssuffix för ordklassstillhörighet och funktion enligt SAG?

De som har redovisats här har hört till endera av grupperna *ordinativa* eller *perspektiva pronomen*, vilka båda lyder under de relationella pronomenen. Som nämnts betyder inte detta att de inte skulle kunna ha adjektivfunktion i högre eller lägre grad – tvärtom menar ju SAG att de perspektiva pronomenen skulle kunna utgöra en tredje deklination. När man betraktar ett tidigare givet exempel, där ett perspektivt pronomen kan sägas ha klassificerande funktion, framgår tydligt likheterna:

- Inom ramen för fortsatt samband med staten skall Svenska Kyrkan ges möjlighet att genomföra *inre* reformer. (m76)

Man kan här tänka sig *inre* som klassificerande begreppet *reform* i två grupper, de *inre* och de *yttre*. Om det senare alternativet valts, hade innebörden istället blivit att Svenska Kyrkan skulle reformera samhället. Att denna tanke är *praktiskt* sett orimlig att realisera skall inte förväxlas med att detta är *teoretiskt* möjligt, dvs. att det är möjligt att skilja på *inre* och *yttre* reformer. När det går att skilja dem åt, fungerar *inre* som klassificerande.

SAG:s redovisningar och teoretiska genomgångar har varit ett mycket bra arbetsredskap för att fylla denna undersöknings egentliga och mycket enkla mål: att, när man hittar komparerade ord, förstå vad man ser. Även NRG skulle nog kunna betraktas som värdig uppgiften, men kanske är dess enklare framställning inte alltid av godo. Härmed glider man in på en värdering av de respektive grammatikorna, vilken med nödvändighet blir mycket komplicerad. Man kan kort beskriva SAG:s framställning som komplex och bitvis svårförståelig och NRG:s som betydligt enklare. Jag menar att var och en måste göra en värdering utifrån sina egna syften och att ingen kan göra en allmängiltig bedömning. Man kan sedan givetvis göra en *vetenskaplig* bedömning, men det blir i så fall en annan sak. För en språkvetare kan SAG kanske bli referensen framför NRG, men för lekmannen torde SAG ofta förutsätta alltför mycket förkunskaper. Båda verken fyller med all sannolikhet utmärkta funktioner, men i olika sammanhang.

Litteratur

- Faarlund, Jan Terje, Lie, Svein & Vannebo, Kjell Ivar 1997. *Norsk referansegrammatikk*. Oslo.
- Ljung, Magnus & Ohlander, Sölve 1982. *Allmän grammatik*. Lund.
- Lundbladh, Carl-Erik 1988. *Adjektivets komparation i svenskan*. (Lundastudier i nordisk språkvetenskap A 40.) Lund.
- Nylund-Brodda, Elizabeth & Holm, Britta 1972. *Deskriptiv svensk grammatik*. Stockholm.
- Teleman, Ulf 1987. Det är skillnad på folk och få: dum; dummare; dummast. I: Teleman, Ulf (red.), *Grammatik på villovägar*. (Skrifter utgivna av Svenska språknämnden 73.) Stockholm. S. 115–123.
- Teleman, Ulf, Hellberg, Staffan & Andersson, Erik 1999. *Svenska Akademiens grammatik*. Stockholm.

Modern kontrollteori i traditionell (?) grammatisk tappning En jämförelse mellan SAG och NRG

Benjamin Lyngfelt

Institutionen för svenska språket, Göteborgs universitet

De stora skandinaviska referensgrammatikerna – SAG för svenskan och NRG för norskan¹ – är skrivna inom den traditionella grammatikens ram, men är mycket mer omfattande än vad traditionella grammatikböcker brukar vara. Därmed ges utrymme för sådant som annars av olika skäl väljs bort eller behandlas mycket kortfattat. Givet att en referensgrammatik också fyller en delvis annan funktion än en skolgrammatik, förefaller det inte minst angeläget att i högre grad täcka nyare rön om språket.

Både SAG och NRG har uttryckligen ambitionen att införliva moderna forskningsresultat i en traditionell grammatisk beskrivning. Eftersom en stor del av dessa resultat uppnåtts inom mer eller mindre teoribunden forskning har den uppgiften krävt ett visst mått av anpassning, för att inte säga översättning. Detta kan lösas på olika sätt, vilket gör det intressant att jämföra hur man har gått till väga i de båda verken.

Ett av de områden som behandlats betydligt flitigare och utförligare inom teoretisk lingvistik än inom traditionell grammatik är kontroll, som vanligen definieras ungefär: 'förhållandet mellan det implicita tankesubjektet i en satsförkortning och dess antecedent'. Detta har varit en central fråga inom syntaktisk teori under de senaste 30 åren. I traditionell grammatik presenteras ämnet – om det alls tas upp – vanligen utifrån den s.k. subjeksregeln, ofta i relation till normativ grammatik.

Ett typiskt spörsmål för teoretiskt orienterade kontrollbeskrivningar är förhållandet mellan subjeks- och objektskontroll i (1a) resp. (1b);

¹ Med SAG avses *Svenska Akademiens grammatik* (Teleman m.fl. 1999) och med NRG *Norsk referansegrammatikk* (Faarlund m.fl. 1997).

varför associeras infinitivkomplementet med satsens subjekt i ena fallet men med dess objekt i det andra?

- (1) a. Hon lovade honom att komma.
b. Hon övertalade honom att komma.

Inom traditionell grammatik, inte minst normativ sådan, har intresset fokuserats på adverbiala satsförkortningar och spetsställda predikativattribut. Man har utgått från subjektsregeln, enligt vilken satsförkortningens tankesubjekt bör vara identisk med den överordnade satsens subjekt, som i (2). Paradexemplet på brott mot denna regel finner vi i (3):

- (2) Tjuven tog sig in genom att krossa ett fönster.
(3) Halvt vansinnig och omgiven av dåliga rådgivare kan jag inte annat än beklaga Erik XIV.

Åtminstone på ytan tar sig SAG och NRG an kontroll på väldigt olika sätt. NRG använder terminologi och begrepp från generativ grammatik, medan SAG:s modell är ganska originell och betydligt mer sammansatt.

I den mån man kan tala om en standarduppfattning om kontroll är det NRG som kommer denna närmast. GB-modellen², som NRG utgår från, är visserligen långt ifrån allmänt erkänd, men den är relativt allmänt känd. GB:s kontrollteori utgör ett slags standard i den bemärkelsen att den definierar problemområdet och är den analys som andra modeller främst har att förhålla sig till. Analyser inom andra teorier försöker svara på i stort sett samma frågor, även om de inte ger samma svar.

Så de flesta är överens om vad studieobjektet är: kontroll handlar om tolkningen av satsförkortningars tankesubjekt. Det är detta begrepp jag utgår från – inte termen *kontroll*, som i SAG ges en helt annan innebörd:

det att ett leds form, kategoritillhörighet, betydelse m.m. är beroende av ett annat led i samma sats eller mening. Olika slag av kontroll är styrning, valens samt tolkningskontroll. Också kongruens kan uppfattas som en form av kontroll. (SAG 1:192)³

² GB står för Government & Binding, det paradigm som utgår från Chomsky (1981). Dess centrala kontrollteori utgår från Manzini (1983, se även Haegeman 1994) och tillämpas även i tidigare arbeten inom Minimalistprogrammet (Chomsky 1995, Platzack 1998).

³ Referensen är avsedd att läsas *Svenska Akademiens grammatik*, volym 1, sida 192.

Här verkar *kontroll* motsvara snart sagt hela dependensgrammatiken. Även underbegreppet 'tolkningskontroll' är ett vidare begrepp än kontroll i traditionell mening, då det även omfattar tolkningen av anaforer osv.

Föreliggande jämförelse av hur kontroll hanteras i de båda referensgrammatikerna sker följaktligen i viss mån på NRG:s villkor. Detta månåde ursäktas av att perspektivet sammanfaller med vad språkvetare i allmänhet menar med kontroll. Jag försöker dock också belysa ämnet från den språkintresserade allmänhetens synvinkel, främst med utgångspunkt från subjeksregeln.

1. NRG – Kontroll av PRO

NRG:s redogörelse för kontroll (s. 997–1006) är begränsad till infinitivkonstruktioner, och subjeksrollen i t.ex. participfraser berörs inte alls. Vidare särskiljs företeelsen från objekt med infinitiv (t.ex. *Vi hörde vatnet risla*, NRG:1006) i enlighet med den (främst i generativ grammatik) brukliga distinktionen mellan kontroll och lyftning.⁴

Modellen utgår från att infinitiver har ett osynligt pronomen – PRO – som helt saknar uttryck, men i likhet med vanliga pronomen tolkas utifrån kontexten. Även detta antagande härrör från generativ grammatik, i synnerhet GB-traditionen (dock ytterst från Postal 1970).

(4) Per_i vaska golvet utan å PRO_i bli våt (NRG:998)

Utifrån detta definieras *kontroll* som "forholdet mellom PRO og eit ledd med same referanse" (NRG:998). Detta andra led, *Per* i (4), kallas kontrollör. NRG betonar dock att PRO kan vara utan explicit kontrollör, som t.ex. i (5):

(5) Det er nødvendig å vente på svar

NRG använder inte bara PRO som en bekväm notation, utan diskuterar dess egenskaper utifrån en mer reell utgångspunkt. Exempelvis noteras att PRO måste uppbära en semantisk roll och därför inte kan motsvara

⁴ Den principiella skillnaden bygger på att kontroll involverar två semantiska roller, men lyftning bara en. Jfr *Han bad henne att komma* och *Han hörde henne komma*, där *henne* i det förra fallet fyller en semantisk roll gentemot huvud verbet och en annan i infinitivfrasen ('Han bad henne att hon komma') men i det senare exemplet endast utgör argument till det underordnade verbet ('Han hörde att hon kom').

Denna teoretiska distinktion nämns inte i NRG, inte heller förekommer termen *lyftning*, men den praktiska avgränsningen är densamma.

ett expletivt subjekt; *Det var dumt å komme* går bra, men inte **Det var dumt å snø* (NRG:999). Vidare skiljer sig PRO från vanliga, manifesta pronomen i det att "eit reflexiv kan <<hoppe over>> PRO og finne antesedenten i oversetninga: *Ho; bad meg om å hjelpe segi.*" (ibid.).

Själva kontrollrelationen, dvs. vilket led som kontrollerar PRO, beror bland annat på infinitivfrasens syntaktiska funktion.

1.1 Bestämning till verb eller preposition

Till skillnad från den brukliga distinktionen mellan objekt och adverbial väljer NRG att behandla infinitiver som objekt och rektion tillsammans. Man slår alltså samman inte bara olika syntaktiska funktioner utan också olika syntaktiska nivåer. I stället för att se till vilken syntaktisk funktion en prepositionsfras har i satsen, utgår NRG från att berörda infinitiver utgör rektion i prepositionsfrasen.

Här anges som huvudregel att PRO i både objekt och rektion kontrolleras av den överordnade satsens subjekt:

- (6) a. Per liker å danse
 b. Karl lova meg å komme
 c. Barna kom inn for å få seg litt mat
 d. Hun ble massert for å bli litt slankere (NRG:1000)

NRG visar också att huvudregeln kan bli åsidosatt. I passiva satser kan ibland PRO kontrolleras som motsvarande aktiva sats som i (7a) (jfr dock (6d)). Kontrollören kan också framgå av kontexten, som i (7b–c):

- (7) a. Anlegget startes ved å trykke på knappen (=Man; starter anlegget ved at man; trykker på knappen)
 b. Trondheim kommune indfører arbeidsplikt for å få sosial stønad
 c. Dette har vært nødvendig for å skaffe seg den nødvendige plattform for å foreslå nye tak. (NRG:1000f.)

Här blottläggs dock nackdelarna med att slå samman objekt och rektion samt (om än mindre tydligt) med en samlad behandling av rektioner. Undantagen i (7) gäller inte objektsinfinitiver, vilket hade framgått om den brukliga distinktionen mellan objekt och adverbial bibehållits. Visserligen är den gränsdragningen problematisk, men inte värre än att författarna gör den på andra håll i samma bok (NRG:773ff.).

Och skillnaden är högst väsentlig med avseende på kontroll. Bundna bestämningar (som objekt) har obligatoriska kontrollmönster medan friare bestämningar (som adverbial) är just friare, även vad gäller kontroll. Eftersom NRG ändå urskiljer olika typer av kontrollmönster

† = en plikt [for X] ? en plikt [at arbeta [for X]] ? → Kontrollen = arbets-
 20 18 = under beständigt
 till arbeta

efter infinitivernas syntaktiska funktion är det förvånande att författarna här har valt bort den kanske allra viktigaste distinktionen. Vidare är tolkningen av rektionsinfinitiver beroende av vilken syntaktisk funktion prepositionsfrasen har – prepositionsobjekt, adverbial, attribut, bestämning till adjektiv osv. Prepositionsobjekt beter sig som vanliga objekt, adverbial har en friare roll, medan övriga bestämningar på olika sätt är beroende av sina huvudord.

De avvikande kontrollmönstren i (7b–c) verkar bero just på att prepositionsfraserna bestämmer nominal eller adjektiv snarare än satserna som helhet. Att det t.ex. i (7b) inte är subjektet *Trondheim kommune* som kontrollerar *for å få social stønad* beror på att prepositionsfrasen utgör attribut till *arbeidsplikt* – inte adverbial till hela satsen – och kontrollrelationen därför beror på det nominala huvudordet. Sådana nyanser framgår inte då prepositionsfraserna behandlas i klump.

Den sistnämnda distinktionen är förvisso mindre betydelsefull än skillnaden mellan bundna och fria led, och man kan inte begära att alla sådana nyanser ska tas upp i en grammatikbok. Ändå förefaller greppet att slå ihop rektionerna – både med varandra och med objekten – märkligt i en sammanställning där kontrollmönstren sorteras efter syntaktisk funktion. Eftersom sammanslagningen avviker från praxis⁵ förväntar man sig ett gott skäl till novationen, och jag har svårt att se något sådant.

Däremot uppmärksammar NRG att trevärdiga verb normalt ger objektskontroll, dvs. att det indirekta objektet kontrollerar PRO:

- (8) a. Vi anbefaler dere å PRO ta den turen
 b. Ho lærte Johan å gå på skøyter
 c. Dei rådde oss til å bli heime
 d. Vi anbefaller å ta denne turen (NRG:1001)

NRG poängterar att detta mönster gäller även prepositionsobjekt, som (8c), men nämner inte att det inte gäller adverbial. Här noteras också att objektskontroll vid dessa verb ofta är möjlig även när det indirekta objektet är underförstått, som i (8d). Det gäller dock inte alla verb (jfr *Ho lærte å PRO_i gå på skøyter*, NRG:1002, jfr (8b) ovan).

Vidare noterar NRG att *love* skiljer sig från övriga trevärdiga verb genom att ta subjektskontroll (9a), att *tilby* erbjuder båda tolkningsmöjligheterna (9b) och att *få* i infinitivfrasen kan kasta om kontrollmönstret (9c–d). Dessutom uppmärksammas att dessa verb kräver en

⁵ Här avses både traditionell grammatik och flertalet moderna teorier, inklusive GB-modellen som i övrigt starkt har influerat NRG:s behandling av kontroll.

explicit kontrollör i huvudsatsen och därför inte alltid kan passiveras (9e):

- (9) a. Han_i lova henne å PRO_i mate gullfisken
 b. Ho tilbaud han å lese manuskriptet
 c. Berit bad læraren_i om å PRO_i gå
 d. Berit_i bad læraren om å PRO_i få gå
 e. *Per vart lova å gi han lønnpålegg (NRG:1002)

Hela resonemanget om trevärdiga verb är, liksom den övergripande strategin med PRO, som hämtat rakt ur en motsvarande redogörelse inom generativ grammatik (t.ex. Haegeman 1994). Denna konsekvens, liksom detaljnivån, får sammanslagningen av objekt och rektioner att framstå som än märkligare.

1.2 Subjekt, predikativ och nominalfraser

NRG urskiljer ytterligare tre typer av kontrollkonstruktioner: infinitiver som subjekt, som predikativ och som del av en nominalfras. För subjektinfinitevernas del noteras att kontrollören i vissa fall kan uttryckas som objekt i satsen (10a), men vanligen saknas helt (10b). Detta gäller även när infinitiven utgör egentligt subjekt (eller *potentiellt subjekt*, som NRG kallar det), som i (10c–d):

- (10) a. Å PRO_i røykje i på bussen gjer meg_i kvalm.
 b. Å få alt i stand ved etablering og ved oppbrot medførde lang arbeidstid
 c. Det gjer meg kvalm å røykje på bussen.
 d. Det må være mulig å samarbeide (NRG 1003f.)

NRG betonar att såväl vanliga som egentliga subjekt normalt saknar kontrollör i satsen, och skiljer sig i detta avseende från SAG (jfr avsnitt 2.1 nedan). Man uppmärksammar dock att kontrollören ofta kan framgå av kontexten.

Predikativ kan till skillnad från objekt inte kontrolleras av satsens subjekt (11a). Däremot kan kontrollören ingå i subjektet, som i (11b):

- (11) a. Problemet blir å finne tigeren
 b. Vårt_i største problem er å PRO_i finne ein veileigna leiar.

Att NRG uppmärksammar predivativernas avvikande beteende är intressant, eftersom så få kontrollbeskrivningar gör det. Någon fördjupning förekommer inte, men redan att fenomenet nämns över huvud taget ger beskrivningen en imponerande bredd och nyansering.

Avslutningsvis ges även infinitivattribut ett eget avsnitt.

- (12) a. Ideen å framstille syntetisk gummi slo til å begynne med ikke an
 b. Forsøket på[å nå Sydpolen måtte oppgis]
 c. Et demokrati som skal fungere godt forutsetter at borgerna gis muligheter til å påvirke (NRG:1006)

Här nämner NRG att kontrollören kan saknas helt, vara underförstådd eller uttryckas i huvudsatsen på olika vis (som t.ex. *borgerne* i (12c)). Liksom för predikativerna utvecklas inte detta vidare. Lägg dock märke till att infinitiverna i flera fall utgör rektion (12b–c). Alltså är författarna medvetna om att kontrollmönstret i rektionsinfinitiver beror på prepositionsfrasens syntaktiska funktion (jfr 1.1 ovan), även om detta inte nämns någonstans i texten.

Sammantaget behandlas alla dessa tre avsnitt kortfattat, enkelt och tydligt. NRG:s redogörelse skiljer sig i sak inte på några punkter från andra kontrollbeskrivningar. Det enda som skiljer sig något är vad som tas upp och hur omfattande detta görs.

1.3 Allmänna synpunkter

NRG:s redogörelse för kontroll är samlad, enhetlig och överskådlig. Att den i så hög grad liknar standard inom generativ grammatik får en lingvistiskt skolad läsare att känna igen sig, men jag tror inte att detta sker på bekostnad av lekmannens förståelse. Stråvan att skriva lättläst och anpassa begreppsapparaten till en oinsatt läsare är mycket tydlig i NRG. För att citera Platzacks recension av boken:

Det är mitt intryck att författarna lyckats väl med den svåra uppgiften att varsamt berika den traditionella grammatiken med moderna insikter där så är av nöden. (Platzack 1999:91)

Enkelheten erhålls dock på bekostnad av djup, och egentligen får man inte veta särskilt mycket om hur kontrollören identifieras. Förutom en grundlig genomgång av trevärda verb konstateras huvudsakligen att PRO i objekt och rektion vanligen kontrolleras av subjektet och att kontrollören i andra andra konstruktioner ofta är underförstådd eller framgår på annat vis. Det är enkelt, men lite missvisande.

Ändå tror jag att framställningen är ganska lyckad även innehållsligt, åtminstone sett från lekmannens perspektiv. Det är stort nog att enkelt introducera ämnet, visa ett par tydliga kontrollmönster och säga något om var dessa mönster inte gäller fullt ut. För en språkvetare är

dock valet av generalisering något förvånande: NRG bortser från skillnaden mellan fria och bundna led, trots att man därmed avviker från den standard som resten av kontrollbeskrivningen bygger på.

Avvikelsen är troligen tänkt som en anpassning till den språkin-tresserade allmänheten. Det enda som denna målgrupp möjligen kan förväntas känna till om kontroll är den normativa subjeksregeln, som verkar väl etablerad i den norska traditionen:

Subjeksregeln sier at det skal være identitet mellom setningens grammat-
iske subjekt og det logiske subjekt (tanksjektet) for forkortede set-
ningsverdige uttrykk, infinitiver, verbalsubstantiv, partisipp osv. (Vinje
1976:207)

NRG nämner inte med ett ord denna normföreställning, men väljer ändå att slå samman de vitt skilda kategorier där regeln åtminstone delvis är tillämplig. Anpassningen – om det nu är fråga om en sådan – är inte särskilt lyckad, eftersom man förlorar snarare än vinner i tyd-
lighet och kopplingen till subjeksregeln inte självklart framgår. Ändå kan jag inte se något annat skäl till att man på denna enda punkt avviker från en i övrigt konsekvent tillämpad modell.

Notera vidare i Vinje-citatet ovan att subjeksregeln förknippas inte bara med infinitiver utan med satsförkortningar i allmänhet. NRG:s redogörelse är alltså betydligt snävare. Faktiskt är den snävare även än sin huvudinfluens GB-modellen, där man räknar med PRO även i partici-fraser om än inte till verbalsubstantiv.⁶ Om eventuella tanksjekt i dessa konstruktioner säger NRG ingenting.

Detta följer delvis av NRG:s disposition, där kontrollavsnittet sorterar under infinitivfraser och rubriceras just "Subjekt for infinitiven". Något motsvarande avsnitt för andra fraser förekommer dock inte. Partici-fraser nämns inte alls i NRG, utan presens particip ses som en sorts adjektiv medan perfekt particip är dels adjektiv, dels en verb-
form. Därmed sorterar de visserligen under kapitlet om adjektivfraser, men utan någon kommentar om kontroll eller motsvarande.

Huruvida man vinner eller förlorar på en sådan lösning är svårt att bedöma. Från såväl konceptuella som pedagogiska synpunkter kan man argumentera både för att behandla dessa konstruktionstyper som sats-
värdiga, inklusive PRO, och för att inte göra det. Den diskussionen faller dock utanför ramarna för den här artikeln.

⁶ Ett skäl till skillnaden är dock att norskan, liksom svenskan, ofta har infinitiv där exempelvis engelskan använder particip.

2. SAG – Infinitivers predikationsbas

Till skillnad från NRG har SAG inte något samlat kontrollbegrepp, utan behandlar samma fenomen utifrån en vidare och mer sammansatt modell. Som nämndes i inledningen ovan står termen *kontroll* i SAG för att ett led är beroende av ett annat i största allmänhet. Underbegreppet 'tolkningskontroll' definieras: "det att ett led avgör tolkningen av ett annat led" (SAG 1:232) och ligger alltså närmare men är lika fullt ett mycket vidare begrepp. Det inkluderar exempelvis tolkningen av anaforer, såsom det reflexiva pronomenet *sina* i satsen *Vi trodde inte på Fredriks löfte till sina släktingar* (ibid.).

'Kontroll' blir alltså bara en undertyp bland flera, därtill en icke namngiven sådan. Detta beror dock inte på att fenomenet glömts bort utan på att det också sorterar under en annan kategori, nämligen predikationsbas: "den eller det som något utsäges om" (SAG 1:210f.). Begreppet avser inte konstituenten utan enbart referenter och behöver inte knytas till någon form av subjektsfunktion. I frasen *Annas rostiga bil* är alltså den avsedda bilen predikationsbas inte bara för *Annas* och *rostiga* utan även för *bil*, eftersom alla dessa tre egenskaper prediceras om den.

I en finit sats är subjektsreferenten predikationsbas för den finita verbfrasen. Referenten till det NRG kallar PRO blir följaktligen infinitivfrasens predikationsbas. I den mån tolkningen av denna referent följer av ett annat led föreligger alltså en kontrollrelation – både i SAG:s vidare mening och i den traditionella snävare. Båda definitionerna passar alltså in på *kontrollerande* i nedanstående citat:

Icke satsformade konstruktioner saknar ibland inom sig ett led som anger predikationsbasen men kan tolkas med hjälp av ett kontrollerande led högre upp i strukturen (SAG 1:233)

Inom SAG:s vidare och mer sammansatta begreppsapparat landar vi alltså vid något som motsvarar NRG:s kontrollbegrepp. Vi finner också ett motsvarande textavsnitt: *Infinitivfrasens predikationsbas* (SAG 3:609ff.). Att även andra frastyper har predikationsbas bortser jag från för tillfället.

Infinitivers predikationsbas "betecknas oftast av ett såväl syntaktiskt som referentiellt fullvärdigt led i den överordnade satsen" (SAG 3:609). Där så inte är fallet är basen vanligen generisk enligt SAG. Kontrollören⁷ följer av "infinitivfrasens syntaktiska funktion och den

⁷ Jag använder fortsättningsvis den traditionella termen *kontrollör*, då SAG:s benämning *det led som anger predikationsbasen* är rätt tungrodd.

överordnade frasens eller satsens funktion och betydelse" (ibid.). Kontrollören spelar också roll för kongruensböjning och val av reflexiv. SAG säger alltså ungefär samma saker som NRG – fast mer.

Även omfånget är större, då SAG till skillnad från NRG behandlar kontroll och lyftning (se not 3) tillsammans:

Den [predikationsbasen] har normalt en semantisk roll både i den överordnade satsens aktion och i infinitivfrasens. I vissa fall har emellertid predikationsbasen knappast någon semantisk roll i den överordnade satsens aktion utan enbart i infinitivfrasens. (SAG 3:609)

Till konstruktioner som saknar semantisk roll i huvudsatsen räknar SAG inte bara typiska lyftningskonstruktioner som nexusinfinitiv (13a) utan också s.k. subjektsautonoma verb (13b–c) och vissa typer av utbrytningar (13d).⁸ Åtminstone den sistnämnda av dessa brukar dock traditionellt sortera under kontroll.

- (13) a. Hon påstods ha skvallrat på sin bror.
 b. Snön började falla.
 c. Matchen hotade att sluta oavgjort.
 d. Den är svår att förstöra [–]. (SAG 3: 609f.)

2.1 Subjekt

Predikationsbas för subjektsinfinitiver – både som fundament och som egentligt subjekt – är enligt SAG (3:610) "normalt den referent som upplever eller som har nytta/skada av det som anges i infinitivfrasen". Denna referent kan vara explicit eller implicit, specifik eller generisk:

- (14) a. Det lockade oss verkligen *att vara riktigt oansvariga för en gångs skull*.
 b. *Att få ett sådant besked* vore mycket obehagligt för mig.
 c. Det är alltid omoraliskt *att använda sig av sådana metoder*.
 d. Jag beundrar verkligen din framåtanda. *Att närma dig henne på det viset* var utan tvekan mycket modigt gjort.
 e. Jag bedömer henne som mycket kompetent. Det räcker *att gå igenom en handfull av hennes artiklar* för att se det. (SAG 3:610, kursiv i original)

Det är slående hur SAG:s exempel är utvalda för att illustrera hur predikationsbasen kan signaleras. Den kan uttryckas som objekt (a)

⁸ NRG (s. 1029ff.) beskriver den här sortens konstruktion som objektslyftning. Vanligen räknar man dock bara med lyftning av subjektet, varför *objektslyftning* i stället motsvarar objekt med infinitiv (där infinitivfrasens 'subjekt' utgör objekt i huvudsatsen).

eller adverbial (b) i huvudsatsen, uttryckas i föregående mening eller signaleras genom ett reflexiv i infinitivfrasen (båda i (d)) osv. Den generiska tolkningen i (c) understryks av adverbet *alltid*, och rörande (e) påpekar SAG såväl den potentiella tvetydigheten mellan generisk och specifik (=talaren) tolkning som att denna skillnad i praktiken är försumbar.

Detta står i skarp kontrast till motsvarande avsnitt i NRG, där möjligheten att uttrycka kontrollören som objekt visserligen nämns men framhålls som ovanlig: "Elles manglar som regel kontrolløren." (NRG:1003). Egna studier i ämnet (Lyngfelt, under arbete) har gett mig intrycket att implicit kontrollör är det vanligaste även i svenska subjektsofinitiver.

Båda verken nämner kontextens betydelse för tolkningen, men det är förvånande att inte SAG framhåller detta mer än vad som görs (NRG har en lägre ambitionsnivå). Fokuseringen på möjliga uttrycksmedel inom satsen skymmer i viss mån de sannolikt betydligt vanligare fallen med kontextbunden tolkning. Notera t.ex. skillnaden mellan (15), som finns med i SAG – och (16), som inte gör det.

(15) *Att skynda sig nu vore nog klokt av dig. [Att skynda dig nu ...]* (SAG 3:611)

(16) *Att skynda sig nu vore nog klokt.*

I (15) illustreras möjligheterna att uttrycka kontrollören som adverbial eller genom reflexiv. Däremot nämns inte alternativet (16), där ingen av möjligheterna utnyttjas. Ändå förefaller (16) vara det mest naturliga uttryckssättet, eftersom det normalt framgår av sammanhanget vem som för tillfället är i behov av att skynda sig. Och även bortsett från kontexten blir SAG:s fokusering på explicita kontrollörer något missvisande – sett utifrån bruklighet. Likaså tror jag påståendet att avsaknad av explicit kontrollör vanligtvis ger generisk tolkning är lite för starkt.⁹

Emellertid är det nog inget rimligt – ofta inte ens önskvärt – mål att fördelningen av grammatikexempel ska motsvara konstruktionstypernas frekvens. Korpusstudier visar vad som är vanligt i ett material, men grammatikor brukar snarare fokusera vad som är möjligt – dvs. beskriva vilka uttrycksmedel som står till buds i språket. Detta har SAG utan tvivel gjort.

⁹ Det kan nämnas att Andersson (1989:19f.), som är en av författarna till SAG, framhåller subjektsofinitiver som företrädesvis upplevarstyrda (om än utan att uttryckligen ta ställning till distinktionen specifik/generisk).

2.2 Verbkomplement

Avsnittsrubriken *Predikationsbas vid infinitivfras som objekt, nexus-infinitiv eller rektion i bundet adverbial* ger måhända ett spretigt intryck, men avgränsar en förhållandevis tydligt kategori: komplement, eller kanske t.o.m. verbkomplement. Att kontroll av objekt och prepositionsobjekt (*≈bundet adverbial*) behandlas tillsammans är närmast standard. Nexusinfinitiven brukar som sagt hänföras till lyftning, men de är utan tvivel lika starkt bundna till huvud verbet som de andra båda.

Alltså gör SAG just den distinktion mellan objekt och adverbial som jag efterlyste hos NRG (avsnitt 1.1 ovan) – nästan. Avsnittets omfattning är dock snävare än 'komplement' eftersom bundna bestämmningar till nominal behandlas bland övriga attribut (se 2.4 nedan), men vidare än 'verbkomplement' eftersom det innehåller exempel som dem i (17):

- (17) a. Han är duktig på att tala franska.
 b. Han är skyldig mig att läsa boken.
 c. Stolen är lätt (för dig) att bära [-].
 d. Stugan var för dyr att hyra [-] (för mig). (SAG 3:611f.)

Här uppfattar jag infinitiverna i (17a–c) som bestämmningar till adjektiven *duktig*, *skyldig* respektive *lätt*, medan den i (17d) kan ses som en bestämning antingen till adjektivet *dyr* eller till adverbet *för* ('för dyr för att hyra'). Visst kan man se dem som bundna adverbial, men till skillnad från t.ex. prepositionsobjekt är det inte verbet de är bundna till. Med tanke på att SAG (3:614ff.) har ett separat – och ambitiöst – avsnitt om predikationsbas för infinitiv som attribut (se avsnitt 2.4 nedan), hade jag gärna sett att också bestämmningar till adjektiv och adverb skilts från verbkomplementen.

När en infinitivfras utgör verbkomplement "anges dess predikationsbas normalt av ett objekt eller bundet adverbial (men inte ett agentadverbial) om sådant finns, annars av subjektet" (SAG 3:611). Till största delen motsvarar detta den väletablerade generaliseringen att trevärdiga verb normalt tar objektskontroll och övriga subjektskontroll (se 3.1 nedan).

I övrigt noteras samma undantag från grundmönstret som i NRG (*lova, få*). Dessutom, eftersom fler konstruktioner beaktas, nämner SAG ytterligare ett par mönster. Passiv plus nexusinfinitiv ger subjektskontroll, även med mellanliggande objekt (18a) och om infinitivfrasen innehåller ett egentligt subjekt är det normalt detta som utgör kontrollör (18b).

- (18) a. Docent Lindvall har sagts oss vara mycket lämplig för tjänsten.
 b. Det påstods sitta tre åhörare i föreläsningssalen. (SAG 3:612f.)

Detaljrikedomen är imponerande, även om den i viss mån skymmer grundmönstret. Dessvärre har denna heterogena kategori gjorts spretig i onödan genom inkluderandet av bl.a. (17). Detta skymmer de övergripande generaliseringarna ytterligare.

2.3 Adverbial

Avsnittet om (fria) adverbial ges i två nivåer. I normal brödtext anges grundregeln att adverbial brukar kontrolleras av satsens subjekt (19 a–b) samt den typ av undantag där (särskilt avsikts-) adverbial i stället tar objektskontroll (19c, e). Man betonar också att mellanliggande objekt normalt *inte* ger objektskontroll (19d), vilket är en viktig skillnad gentemot komplementen (2.2 ovan).

- (19) a. Han skjutsade bort dem för att slippa vidare obehag.
 b. Vi hjälpte dem utan att veta om det.
 c. Vi skickade dem utomlands för att lära sig franska.
 d. Vi skickade dem utomlands för att bli av med dem ett tag.
 e. Vi skickade henne att köpa cigaretter åt oss. (SAG 3:613)

Därefter följer som fotnot ett betydligt längre resonemang om de fall där predikationsbasen inte uttrycks av ett led i huvudsatsen. Detta gäller i synnerhet passiva sats, där kontrollören ofta är koreferent med agenten (20a–b), vanligen en implicit sådan. I fall där även subjektet utgörs av en infinitivfras tar subjekt och adverbial samma kontrollör (20c). Dessutom ges, dock utan kommentar, exempel där kontrollören på annat sätt framgår av kontexten (20d):

- (20) a. Den belgiska fabriken har just avyttrats av styrelsen {i syfte/i avsikt/för} *att förbättra koncernens lönsamhet*.
 b. Novellen är vald delvis med tanke på *att studera vilka värderingar och mönster som förmedlas i denna typ av texter*.
 c. För *att sätta sig in i ämnet, läsa allt som publicerats i världen* räckte det nämligen [...] *att gå igenom en handfull artiklar*.
 d. Mamma lärde henne visserligen skjuta med salongsgevär, men efter *att ha skjutit en kråka i jordgubbslandet* försvann all skjutglädje. (SAG 3:613f.)

Sist i noten skriver SAG att språkvårdare ofta avråder från konstruktioner som dem i (20). I en särskild anmälan nämns också den normativa subjektregeln. Författarna distanserar sig dock från en normativ

hållning, bl.a. genom att inte själva stå som avsändare för rekommendationen (jfr Karlsson, denna volym).

SAG har också ett kort avsnitt om predikationsbas för satsadverbial. Här avses fall som dem i (21):

- (21) a. Hon brukar för att vara uppriktig inte hinna med så mycket på en dag.
b. Hon har att döma av dessa kommentarer redan lyckats. (SAG 3:614)

I sådana konstruktioner är kontrollören generisk eller identisk med talaren. Dessa fall uppmärksammas sällan och utgör alltså ytterligare ett exempel på SAG:s goda täckning.

Däremot är de inga typiska satsadverbial, utan snarare diskursmarkörer. Visserligen är dessa en undergrupp till satsadverbial i SAG (4:134ff.), men en kort kommentar hade varit klagörande här. Å andra sidan kan man inte begära att varje indelning ska kommenteras på varje annat ställe där den är relevant.

2.4 Attribut

För infinitivattribut urskiljer SAG två huvudtyper: infinitivfras med underförstådd bestämning (22a–b) och infinitivfras vid nomen actionis eller qualitatis (22c–d):

- (22) a. En säng att sova i [-] var det mest angelägna (för mig) just då.
b. Det är är ett bra ämne (för dig) att skriva om [-].
c. Hans idé att åka till Vietnam var nog förfelad.
d. Mitt försök att övertala honom var inte framgångsrikt. (SAG 3:614f.)

SAG noterar att predikationsbasen kan uttryckas i ett adverbial eller som possessivattribut (22c–d) eller vara generisk. Om nominalfrasens huvudord är ett verbalsubstantiv, är kontrollören identisk med subjektet för motsvarande verb (23a–b, 22d). Det är också vanligt att kontrollören framgår av kontexten (23c):

- (23) a. Jonna gav Rasmus vilja att fortsätta
b. Jonna gav Rasmus ett löfte att hjälpa honom.
c. Parterna står långt ifrån varandra. Förutsättningarna att komma överens verkar tyvärr små. (SAG 3:615f.)

Återigen är detaljrikedomen imponerande, men liksom för subjekten (se 2.1 ovan) betonas möjliga uttrycksmedel på bekostnad av andra faktorer. Här tror jag att man vunnit på att lyfta fram semantiken i högre grad. Genomgående sammanfaller infinitivattributens predika-

tionsbas med den referent som – i vid mening – är i besittning av huvudordet. Detta kan ses som en semantisk motsvarighet till genitivattributet: samma relation, fast oberoende av uttrycksform. De enda undantag från detta jag har stött på är verbalsubstantiv, om de ens är att betrakta som undantag. I t.ex. (23b) är kontrollören inte den som får löftet utan den som ger det, dvs. den som lovar – men man kan fortfarande tala om det som Jonnas löfte!

SAG redovisar i flera fall iakttagelser i denna riktning, men inte som generella drag. Detta beror delvis på att man prioriterar uttryck framför betydelse, men också på *hur* man förhåller sig till betydelse. SAG noterar att predikationsbasen är generisk i ett fall och specifik i ett annat, men inte att båda står i en possessivrelation till nominalfrasen. Med andra ord ser redogörelsen mer till den referentiella betydelsen än till den relationella. Vad som i slutänden fungerar bäst beror, som alltid, på vad man ska ha analysen till.

2.5 Allmänna synpunkter

SAG:s beskrivning av kontroll är fantastiskt innehållsrik, mycket tydlig, och i grunden överskådligt strukturerad. Samtidigt är den dock ganska krävande, och ger vid första anblicken ett lite spretigt intryck. Här hänger både innehållsrikedomen och svårlästheten samman med en hög informationstäthet: SAG får sagt väldigt mycket på ett litet utrymme.

Egentligen får man veta det viktigaste i den inledande översikten till varje avsnitt: en grundregel och några belysande exempel. Denna regel är dock oftast kortfattad och termtät, varför inte bara de som vill ha fördjupning läser vidare utan också den som vill ha grundregeln förtydligad. Emellertid är det inte förklaringar som följer, utan man får hela tiden ny information i samma höga takt. Det är detta som ger det komplexa och lite spretiga intrycket. Vid en andra genomläsning syns mönstren mycket klarare.

Vidare är ingångströskeln givetvis högre om man inte sedan tidigare känner till den övergripande begreppsapparaten. Även för den som kan sin skolgrammatik är t.ex. 'predikationsbas' sannolikt nytt. Visserligen framgår dess betydelse ganska väl av sammanhanget, men jag tror att få vågar lita på det när det är fråga om ett så framträdande begrepp. Alltså får man söka sig till en annan del av SAG (termförklaringsarna i band 1) och kolla upp innebörden innan man läser vidare.

Mycket hänger med andra ord på att man knäcker koden. Har man lärt sig använda SAG kan man ganska lätt finna svar på specifika frågor om kontroll. Även den som vill skaffa sig en överblick får det – genom att skumma på rätt ställen och kolla centrala partier en extra gång. Detta går lättare – för språkvetare såväl som lekmän – när man skaffat sig en viss vana vid att använda SAG.

Svårigheterna med att fånga mycket information i en kortfattad analys gäller i ännu högre när man som SAG konstruerar en delvis egen modell i stället för att använda något redan beprövat. Det är alltid svårare att nå fram med något som skiljer sig från vad läsarna är vana vid, vilket ställer större krav på författarna att förklara och motivera sina val. Samtidigt ska en referensgrammatik vara kortfattad och saknar därför utrymme för sådant. Även de nyare inslagen ges därför en koncentrerad och precis beskrivning, som kräver en koncentrerad och precis läsning.

Predikationsbasbegreppet är i och för sig inte unikt för SAG – utan förekommer både inom logisk semantik och grammatikmodeller som Lexical-Functional Grammar (Bresnan 1982, 2000) – men det är inte heller allmänt känt ens bland lingvister. Tillämpningen på traditionell grammatik är tveklöst ny och kan visa sig vara ett lyckokast om/när begreppet satt sig. Fast en enklare benämning på kontrollör än *det led som anger predikationsbasen* borde man kunnat prestera.

Mer problematiskt är SAG:s kontrollbegrepp. Valet att undvika generativ terminologi är i och för sig inte specifikt knutet till detta område, utan verkar vara ett globalt beslut för SAG som helhet. För- och nackdelar med detta kan man inte bedöma utifrån ett så här begränsat avsnitt. Ett övergripande beslut kanske är en enklare och säkrare väg än att för varje enskilt begrepp ta ställning till vad man får på köpet om man lånar en analys, men det kan lika gärna vara tvärtom. De insikter man vill ta till sig och förmedla ligger ändå på mer specifika nivåer, och influenser och bakomliggande antaganden försvinner inte automatiskt med terminologin.

I alla händelser är det problematiskt att använda den välkända termen *kontroll* om ett mycket vidare begrepp. I synnerhet som begreppet 'kontroll' saknas, men ändå ryms inom termen. *Kontroll* i SAG ser ut som något välkänt, kan tillämpas på något välkänt (samma välkända) men är ändå något helt annat.

På grund av SAG:s tunga roll i svensk grammatik är man därför som svensk språkvetare dömd till ideliga terminologiska klagöranden. Det går inte längre att använda termen *kontroll* utan att samtidigt uttryckligen motivera varför man avviker antingen från SAG eller också

från den samlade internationella litteraturen. Visserligen kan man kanske tala om ämnet under annat namn, men inte utan att knyta an till den etablerade terminologin.

Det är alltså synd att vårt standardreferensverk skiljer sig från alla andra standardreferenser på området vad gäller övergripande begreppsapparat och terminologi. Men ser vi bortom metaspråket fångar redogörelsen det mesta vi känner till om kontroll i generaliseringar som de flesta kan ställa sig bakom.

3. Diskussion

Sett till antal sidor är SAG:s och NRG:s avsnitt om infinitivers tanke- subjekt ungefär lika omfattande, men det är ingen tvekan om att SAG ger betydligt mer information. Där täcks fler konstruktionstyper, fler perspektiv, detaljrikedomen är större, och i synnerhet sägs mer om hur kontrollören kan signaleras. Därav följer också att SAG:s beskrivning är betydligt mer kompakt och kräver mer av läsaren.

Men mer är inte alltid bättre. Nedan diskuteras först i vilken mån grammatikorna fångar de mest väletablerade generaliseringarna inom modern kontrollteori och därefter hur de förmedlar sitt innehåll till läsarna. Slutligen görs en helhetsbedömning av kontrollbeskrivningarna.

3.1 Kontrollteori

Teoretiskt orienterade kontrollbeskrivningar är i grunden ganska lika. Trots att metaspråk, analyser och förklaringar varieras i det oändliga faller så gott som alla modeller tillbaka på ett fåtal grundläggande generaliseringar:

- Verbkomplement (bundna bestämningar som t.ex. objekt) kontrolleras normalt av subjektet vid tvåställiga verb och objektet vid treställiga, med *lova* som ett lexikalt undantag. Så långt är man överens. Detta antas antingen vara lexikaliskt bestämt av huvud verbet (Pollard & Sag 1994) – eller tillskrivs den syntaktiska principen om minsta möjliga avstånd (Rosenbaum 1967).¹⁰ Vilket

¹⁰ Principen tillämpas även på adverbial, men blir då mer beroende av antaganden om frasstruktur. Om både komplement och adverbial förklaras med samma princip krävs också en kompletterande förklaring till varför den inte är lika obligatorisk i båda fallen.

av dessa konkurrerande antaganden man utgår från styrs som regel av huruvida man föredrar lexikala eller syntaktiska förklaringar i allmänhet.¹¹

- Fria adverbial tar vanligen subjektsskontroll, med undantag efter ungefär de mönster som noteras i både SAG och NRG. Detta verkar samtliga överens om.
- Kontrollmönstren för komplement är obligatoriska, medan de för adjunkter (t.ex. fria adverbial) bara är en stark tendens.

Hur förhåller sig då SAG och NRG till dessa generaliseringar? Att döma av de övergripande beskrivningsmodellerna kunde man vänta sig att NRG skulle anamma avståndsprincipen, som utgår från generativ syntax, och kanske att SAG skulle föredra den lexikala linjen, eftersom begreppet predikationsbas främst förekommer i lexikalt orienterade ramverk som Lexical-Functional Grammar (Bresnan 1982, 2000). Så är emellertid inte alls fallet.

Eftersom NRG inte skiljer mellan bundna och fria bestämningar lyckas man inte fånga någon av generaliseringarna ovan. Det som kommer närmast NRG:s huvudregel om subjektsskontroll är i stället den normativa subjektregeln, trots att NRG är den enda av de tre grammatikorna som inte med ett ord berör denna normföreställning.

SAG, däremot, följer den syntaktiska och generativt influerade principen om minsta avstånd. Detta förvånade mig, eftersom SAG konsekvent undviker terminologi och begrepp från generativ grammatik (jfr 2.5 ovan och Engdahl, denna volym). Viktigt är också att SAG (3:613) markerar att principen inte gäller adverbial. Det är NRG som tillämpar GB:s beskrivningsmodell, men SAG som anammar dess generaliseringar. *

Den andra generaliseringen, att adverbial vanligen kontrolleras av subjektet, finner vi uttryckligen i SAG och indirekt i NRG. Den sammanfaller också med snävare formuleringar av subjektregeln.

Skillnaden mellan komplement och fria adverbial kommer inte fram i NRG, som anger subjektsskontroll som huvudmönstret för båda och inte nämner att de typiska undantagen bara gäller adverbial. I SAG är skillnaden tydligare om än inte uttryckligen formulerad. Distinktionen antyds genom att typerna behandlas i olika avsnitt och (om man letar efter dem) av smärre skillnader mellan dessa. I adverbialavsnittet

¹¹ Ett försök att kombinera principerna presenteras i Lyngfelt (2000).

problematiseras dessutom grundregelns giltighet utförligt, dock bara i en fotnot.

Sammantaget är alltså SAG:s beskrivning inte bara den informationsrikaste utan också den som bäst fångar generaliseringarna ovan. Det finns dock en risk att de inte framgår så tydligt utan skymms av mångfalden. Huruvida mönstret för komplementkontroll ytterst beror på syntax eller lexikon tar man inte ställning till. Formuleringen (SAG 3:611) drar mer åt det syntaktiska hållet, men beskrivningen är kompatibel med båda förklaringsstyperna.

3.1.1 Nyheter i SAG

Utöver hur de båda grammatikorna förhåller sig till etablerad kontrollteori är det värt att fråga sig vilken teori de själva står för. I fallet NRG förefaller frågan tämligen okomplicerad; författarna har helt enkelt lånat erforderliga begrepp från generativ grammatik för att berika traditionell grammatik. Resultatet skulle vara kompatibelt med båda perspektiven om det inte vore för sammanslagningen mellan objekt och rektioner. I stället får vi en hybrid mellan generativ grammatik och subjeksregeln, där det generativa inslaget stannar vid inlånade begrepp och termer. Beskrivningen faller helt inom den traditionella grammatikens ramar.

SAG, däremot, har i stället för att låna generativa termer utvecklat en egen begreppsapparat. Här har vi inte ett begrepp 'kontroll', som motsvarar satsförkortningars tankeobjekt. I stället faller detta begrepp inom ett övergripande ramverk, där alla fraser har predikationsbas och där *kontroll* avser alla relationer där ett led styr ett annat. Detta ramverk är mer än införandet av ett par nya begrepp, det är ett sätt att inrymma olika typer av grammatiska konstruktioner i ett större system. Beskrivningsmodeller har räknats som nya grammatiska teorier p.g.a. smärre novationer än så.

Är det då ett nytt sätt att se på språk vi finner i SAG? Nej, eftersom modellen inte tillämpas i själva beskrivningen. Det finns inga textavsnitt om kontroll eller predikationsbas, där relevanta fenomen sorteras och klassificeras utifrån dessa begrepp. Vad som finns är potentialen till en ny typ av beskrivning, och vad den kan ge vet vi inte förrän den provats.

Frågan är då varför de nya begreppen införs om de ändå inte ligger till grund för beskrivningen, och svaret är nog helt enkelt att författarna tror på dem. Annars skulle de inte finnas med i referensgramma-

tiken. Huvudredaktören Ulf Teleman (2000) framhåller själv 'predikationsbas' bland de nyheter han hoppas ska få genomslag i svensk grammatiktradition.

Därmed blir frågan i stället varför man inte lägger mer energi på att introducera dessa begrepp. Den traditionella grammatikens beskrivningsram tas för given, och nya tillskott till denna introduceras endast i specifika sammanhang. Mer övergripande novationer får därmed ingen plats i textstrukturen. Det finns t.ex. inget avsnitt om predikationsbas i det allmänna kapitlet om fraser och frastyper (SAG 3:3ff.). Inte heller finns något kapitel om nyheter i SAG. Kanske sådana textavsnitt inte hör hemma i en referensgrammatik, men en sådan ståndpunkt väcker återigen frågan varför begreppen introduceras över huvud taget.

Ändå tycker jag att SAG lyckas hantera problemet. Författarna har valt att introducera nyheter de tror på, men inte låtit dessa styra referensgrammatikens uppläggning. Den som söker något i SAG kan alltså fortfarande göra detta utifrån traditionella och mer välkända utgångspunkter. Möjligen verkar SAG lite väl enkelt förlita sig på att nymodigheterna kommer att sätta sig tids nog, men författarna har ju alltid möjligheten att främja detta i fristående artiklar.

Jag skrev i inledningen till denna artikel att jämförelsen mellan SAG och NRG sker på NRG:s villkor. På sätt och vis hade det varit mer intressant att utgå från SAG:s begreppsapparat för att se vad man vinner eller förlorar på ett sådant perspektiv. Detta var dock ogörligt, då som sagt inte heller SAG:s beskrivning av kontroll intar det vidare perspektiv som begreppen signalerar. En sådan beskrivning måste existera innan den kan granskas.

3.2 Pedagogik

Frågan om hur lättillgänglig en text är brukar bero på vem som ska läsa den, men vid första anblicken verkar NRG:s beskrivning lättare att ta till sig för både experter och lekmän. Språkvetare känner redan till begreppsapparaten och allmänheten får den omsorgsfullt introducerad. Ett par avvikelser från standard är möjligen störande för lingvisten, men lätta att uppfatta eftersom de ryms inom kända ramar.

SAG gör mer på sitt eget vis och säger heller inte så mycket om hur och varför, åtminstone inte inom det aktuella avsnittet. Är terminologin okänd – vilket delar av den är för både språkvetare och lekmän – får man slå upp den på andra håll i SAG. Vidare är redogörelsen hårt koncentrerad och kräver därför motsvarande koncentration av sin läs-

are. Den är dock imponerande precis och pregnant, så den som läser långsamt och noggrant lär sig snabbt mycket.

I det avseendet torde alltså dessa SAG-avsnitt vara bättre anpassade till språkvetares behov än till allmänhetens. Dels är texten naturligtvis lättare att ta till sig ju mer man redan känner igen av innehåll och terminologi, dels underlättar det om man är van vid denna sorts koncentrerad läsning.

Ändå är nog vana vid att använda SAG ännu viktigare. När man lärt sig systemet, vet var man kan hitta saker och har lärt sig hur skillnaden mellan generella drag och detaljer signaleras blir SAG betydligt lättare att använda. Även om också denna vana givetvis är lättare för en språkvetare att utveckla, tror jag inte att expertkunskaper är någon förutsättning. En språkontresserad och motiverad läsare kan nog ganska snabbt lära sig använda SAG även utan tidigare förtrogenhet med grammatik.

Man bör kanske tala om användare snarare än läsare här. SAG är inte en bok att läsa, utan ett verktyg som man måste lära sig använda. Detta gäller egentligen även NRG och referensverk i allmänhet, men inte i lika hög grad. NRG är mer lättillgänglig vid första anblicken och därmed mindre beroende av denna användarvana – som därmed dessutom blir lättare att skaffa sig.

Något som både SAG och NRG verkar ha ett lite klivet förhållande till är annars de förkunskaper man ändå kan anta att många både svenskar och normen besitter: den normativa subjeksregeln. Om man över huvud taget har kommit i kontakt med ämnet är det i första hand subjeksregeln man känner till. Normföreställningen som sådan återfinns redan i Enberg (1836), termen *subjeksregeln* myntades av Beckman (1904) och den har sedan dess varit ett flitigt inslag i såväl språkvårdstexter (t.ex. Wellander 1973) som grammatikor. Även i Norge verkar regeln vara spridd i vida kretsar (se t.ex. Vinje 1976).

Att utgå från subjeksregeln skulle alltså ge pedagogiska vinster, men den utgör också ett pedagogiskt problem – eftersom båda verken är angelägna att distansera sig från en normativ hållning.

NRG undviker helt att nämna regeln. Ändå utgår de från den (eller dess deskriptiva motsvarighet) genom att ange subjektskontroll som allmän grundregel och presentera alla andra mönster som avvikelser från denna. Detta vållar dock vissa problem, eftersom regeln inte ingår i det ramverk NRG:s beskrivning bygger på. Som nämnts ovan går t.ex. skillnaden mellan komplement och fria adverbial förlorad, och det är inte ens säkert att kopplingen till subjeksregeln framgår när mönstret formuleras som *kontroll av PRO*.

Kanske hade NRG tjänat på att uttryckligen ta upp subjeksregeln och presentera olika kontrollmönster efter huruvida den är tillämplig eller inte. Så gör Andersson (1989) med viss framgång; hans klassificering utgår explicit från subjeksregeln men sorterar konstruktions typerna i enlighet med generaliseringarna ovan (avsnitt 3.1).

SAG gör nästan tvärt emot NRG. Kontrollavsnitten struktureras utan hänsyn till subjeksregeln, men man tar ändå uttryckligen upp den. Regeln definieras och exemplifieras i termregistret (SAG 1:227), och återfinns bland kontrollavsnitten i samband med adverbial (samt fria predikativer, vilka jag dock inte berör här, jfr SAG 3:378).

Grundtanken med detta förefaller god. Ett deskriptivt mönster beskrivs på egna villkor, men med hänvisning till sin normativa motsvarighet. Ändå ger tillämpningen intryck av att vara en kompromiss. De konstruktioner som ibland anses bryta mot regeln presenteras inte i huvudtexten utan i en fotnot. Detta kan jämföras med NRG, som urskiljer färre kontrollmönster men ändå ger dessa konstruktioner en framträdande plats.

3.3 Avslutning

Till sist kommer vi då till den oundvikliga frågan: Vilken av grammatikerna är bäst? Och bäst för vad? Eller för vem?

Den ena är enklare och den andra innehåller mer. Ändå är det inte självklart så att NRG passar lekmannen bättre och SAG språkvetaren. Vad gäller kopplingen till eventuella förkunskaper, är det NRG som knyter an till allmän kontrollteori och SAG som tar upp subjeksregeln.

Egentligen tror jag att bäst-för-vad ringar in skillnaden bättre än bäst-för-vem. Vill man få en snabb översikt över kontroll är NRG tveklöst att rekommendera. Där förklaras fenomenet enkelt och några konstruktionstyper exemplifieras. Är man däremot ute efter något mer specifikt är chansen större att man hittar det i SAG. Även den som vill ta sig an frågan om rätt och fel har mer att hämta i SAG.

Om man ser båda verken som komplement till andra resurser är det nog så att man i NRG får en god introduktion till kontroll, men sedan måste söka sig annorstädes om man vill ha en fördjupning. De svenska förhållandena är närmast omvända: man vinner på att först kolla upp fenomenet i en vanlig skolgrammatik, men hittar därefter det mesta man vill ha reda på i SAG.

Referenser

- Andersson, Erik 1989. När gäller subjektsregeln? *Språkbruk* 1/1989. S. 15–23.
- Beckman, Natanael 1904. *Svensk språklära*. Stockholm: Bonniers.
- Bresnan, Joan 1982. Control and Complementation. *Linguistic Inquiry* 13. S. 343–434. Också publicerad i: Bresnan, Joan (ed.) *The Mental Representation of Grammatical Relations*. Cambridge, Ma.: MIT Press.
- Bresnan, Joan 2000. *Lexical-Functional Syntax*. Blackwell.
- Enberg, Lars Magnus 1836. *Svensk språklära utgifven af Svenska Akademien*. Stockholm.
- Engdahl, Elisabet, denna volym. "Ordinarie platser" och "övergivna spår".
- Faarlund, Jan Terje, Svein Lie & Kjell Ivar Vannebo 1997. *Norsk referansegrammatikk*. Oslo: Universitetsforlaget. (förl. NRG)
- Haegeman, Liliane 1994. *Introduction to Government and Binding Theory*. 2nd ed. Oxford UK & Cambridge USA: Blackwell.
- Karlsson, Susanna, denna volym. Språkvård i SAG.
- Lyngfelt, Benjamin 2000. OT Semantics and Control. Ms. ROA 411. *Rutgers Optimality Archive*. <<http://rucss.rutgers.edu/roa.html>>.
- Lyngfelt, Benjamin, under arbete. Kontroll i svenskan. Om tolkningen av infinitivers tankesubjekt. Doktorsavhandling. Inst. f. svenska språket, Göteborgs universitet.
- Platzack, Christer 1998. *Svenskans inre grammatik – det minimalistiska programmet. En introduktion till modern generativ grammatik*. Lund: Studentlitteratur.
- Platzack, Christer 1999. Recension av *Norsk referansegrammatikk. Maal og minne*, Hefte 1/1999. S. 91–107.
- Pollard, Carl & Ivan Sag 1994. *Head-driven Phrase Structure Grammar*. Chicago University Press.
- Postal, Paul 1970. On Coreferential Complement Subject Deletion. *Linguistic Inquiry* 1. S. 439–500.
- Rosenbaum, Peter 1967. *The Grammar of English Predicate Complement Constructions*. Cambridge, Ma: MIT Press.
- Teleman, Ulf 2000. SAG:s taxonomier. Föreläsning vid Göteborgs universitet, 3 mars.
- Teleman, Ulf, Erik Andersson & Staffan Hellberg 1999. *Svenska Akademiens grammatik*. Stockholm: Norstedts. (förl. SAG)
- Vinje, Finn-Erik 1976. *Moderne norsk. Råd og regler for praktisk språkbruk*. Oslo, Bergen, Tromsø: Universitetsforlaget.
- Wellander, Erik 1973. *Riktig svenska*. 4 uppl. Stockholm: Esselte.

Interjektioner i Svenska Akademiens grammatik

Jenny Nilsson

Institutionen för svenska språket, Göteborgs universitet

Jag gjorde i min C-uppsats för ca ett år sedan ett försök att kartlägga interjektioners funktion i talat språk. En svårighet under arbetets gång var bristen på beskrivningar av interjektioner som ordklass. De flesta grammatikor hade enbart med någon enstaka sida där man kort beskrev interjektioner som "utropsord". Detta var innan *Svenska Akademiens grammatik* (fortsättningsvis SAG) kom i tryck.

SAG ägnar hela 22 sidor åt interjektionerna där man grundligt redogör för betydelse och användningsområde. Syftet med den här uppsatsen är att redogöra för SAG:s betydelsebeskrivning av interjektioner samt att komma med egna synpunkter på beskrivningen.

Under läsandet av SAG:s kapitel om interjektioner (i del 2 - *Ord*, alla sidhänvisningar syftar till detta band när inget annat anges) har det visat sig att stilnivå och talspråk är mycket centralt i beskrivningen av interjektioner och bruket av dem. I denna uppsats kommer jag därför att undersöka stil och talspråk i förhållande till interjektioner som ordklass.

1. Interjektioners beskrivning i SAG

Redan inledningsvis påpekas att just interjektioner är den ordklass som har störst regional, social och individuell variation av alla ordklasser (något jag kommer att gå in på mer under *talspråk och variation*). Man klargör också på ett tidigt stadium att "Interjektionerna förekommer mest i talspråk" (s. 746).

SAG erbjuder en något vid definition av vad en interjektion är. Det konstateras egentligen bara att "Interjektionen är ett oböjligt ord som med eller utan bestämningar kan fungera som ett självständigt yttrande". SAG skriver även att "ljud som eljest inte används som språkljud,

t.ex. smackningar och stönanden, kan vara mer eller konventionaliserade som interjektioner”.¹

För att få en tydlig uppfattning av vad en interjektion är krävs nästan att man läser hela kapitlet, i synnerhet som man då efter hand får flera värdefulla ledtrådar i form av jämförelser med andra syntaktiska enheter och ordklasser. Nämnas bör att det avslutningsvis även finns ett kort avsnitt som enbart berör avgränsning mot andra ordklasser (§16, s. 768). Tillsammans ger de läsaren en möjlighet att själv bilda sig en uppfattning av vad en interjektion är.

SAG delar in interjektioner i sex kategorier (med undergrupper) utifrån semantiska kriterier. De sex kategorierna listas under *översikt* som nedan (s. 746):

1. Uttryck för känslor
2. Uppmaningar
3. Beskrivningar av skeenden
4. Uppgifter om sanningshalt
5. Samtalsreglerande signaler
6. Uttryck för hövlighet eller annan social konvention

De sex kategorierna beskrivs sedan i avsnittet om interjektioners betydelse i varsin paragraf. Anmärkningsvärt är att *uttryck för känslor* liksom *uppgifter om sanningshalt* byter namn till *känsloutryck* respektive *svarsord* samt att det tillkommer ytterligare 2 paragrafer (§8 – *svarsord som samtalsreglerande signaler* och §9 – *va*) som inte fanns med i översikten men som innehållsmässigt tycks vara underordnade samtalsreglerande signaler. Genom SAG:s paragrafindelning verkar det som om alla avsnitt är fristående vilket ger ett något förvirrat och ogenomtänkt intryck. Nedan redogör jag kortfattat för SAG:s indelning av interjektioner i paragrafer:

1. *Känsloutryck*

Under *känsloutryck* (s. 748–749) beskrivs interjektionerna i sin mest spontana användning. Enligt SAG förekommer interjektioner för *känsloutryck* i saklig skrift sparsamt, och författarna understryker att de används av talaren för att uttrycka en reaktion på en samtalspartners yttrande eller ett faktiskt skeende. Som exempel ges bland annat uttryck för spontan förvåning, uppskattning, fysisk smärta, ilska, irritation och beundran. Läsaren får också rikligt på ordexempel från respektive uttryck för känsla. Tyvärr kommer inte de olika typerna av

¹ Det verkar råda delade meningar om ljud av den här typen. T.ex. räknas inte dessa som interjektioner i *Manual för grammatisk beskrivning av talad och skriven svenska* (Teleman 1974).

uttryck för känsla i punktform vilket gör att det ibland är svårt att hänga med.

2. Uppmaningar

Uppmaningar (s. 750–751) används för att "talaren vill få lyssnaren att iaktta respektive avstå från vissa förhållningssätt". Under uppmaningar kommer, till skillnad från *känslouttryck*, de olika typerna av uppmaningar i punktform. I SAG görs det skillnad på befallning, förbud, vädjan, erbjudande, tröst och uppmuntran på ett tydligt och lättöverskådligt sätt med många ordexempel.

3. Beskrivningar av skeenden

SAG konstaterar i avsnittet (s. 751) att "många interjektioner har en deskriptiv betydelse, d.v.s. att talaren skildrar en händelse" vilket i allmänhet görs på ett ljudhärmande sätt. Under beskrivningar av skeenden listas således nästan uteslutande onomatopoetiska uttryck samt "lek- och speltermerna" *kull* och *schack*.

4. Svorsord

Svorsord anger enligt SAG i sin grundbetydelse huruvida en talare går med på det som föregående talare anfört (s. 751–755). I huvudsak tycks SAG urskilja två användningar av svorsorden:

- 1) att talaren anger ett ställningstagande till ett påstående och
- 2) att talaren avslöjar sin reaktion på en uppmaning.

I övrigt beskriver SAG tre typer av svorsord: *bekräftande* (efter negerat respektive icke-negerat utspel), *bestridande* (efter negerat respektive icke-negerat utspel) samt *bekräftande eller bestridande med tvekan*.

5. Samtalsreglerande signaler

De samtalsreglerande signalerna (s. 755–756) används främst i det talade språket och SAG urskiljer sex typer av de vanligaste typerna. Till exempel beskrivs hur "talaren vill påkalla lyssnarens uppmärksamhet" genom *hallå* och *hörru* eller att "talaren anger att han uppfattat språkhandlingen" med ord såsom *ja* och *nähä*. Båda exemplen står i direkt relation till det en tidigare talare anfört. Samtalsreglerande signaler kan även ha till funktion att relatera olika delar av en talares yttrandet till varandra, t.ex. när en talare vill ange att han tänker gå in på ett nytt ämne med interjektioner såsom *jaha*, *all right* eller *okej*.

6. Svorsord som samtalsreglerande signaler

Denna kategori tycks egentligen mest vara en blandning av *svorsord* och *samtalsreglerande signaler* och mycket av den information man finner här känns närmast som upprepningar (s. 756–758). Personligen anser jag det varit en fördel att beskriva alla tre kategorierna (alltså 4–6) i samma avsnitt med underordnade indelningar.

7. Va

Underligt nog ägnas en paragraf som spänner över tre sidor (s. 758–760) åt ett enda ord: *va*. Anledningen till detta torde vara att *va* som samtalsreglerande har såpass många olika betydelser – hela fem huvudtyper. Enligt SAG kan *va* räknas som en samtalsreglerande signal eftersom den ”alltid innebär en hänvändelse till lyssnaren”.

8. Uttryck för hövlighet och andra sociala konventioner

SAG kallar interjektionerna i den här kategorin även kort och gott för *hövlighetsinterjektioner*, vilket jag tycker är en bra benämning. Hit räknas framförallt hälsningsord såsom *hej*, *mors* och *adjö*, men även interjektioner med socialt konventionell betydelse såsom *skål*, *amen* och *simsalabim*.

2. Mina kommentarer

I SAG:s beskrivning av interjektioner finns det enligt mig framförallt två problem.

Det första problemet består i att man i SAG aldrig beskriver position i satsen som betydelseskiljande, varken under *svorsord* eller någon annanstans i kapitlet. SAG har bland annat med ett exempel på när talaren instämmer i samtalspartnerns påstående där svorsordet står i final position i uttalandet (s. 752):

– Lina kommer tillbaka i morgon. – Hon gör det, *ja*.

Jag saknar ett påpekande om att svorsordets finala position ger en annan betydelsenysans än om det står initialt. Jämför exemplet ovan med det nedan:

– Lina kommer tillbaka i morgon. – *Ja*, det gör hon. (mitt exempel)

Jämför man de två exemplen anser åtminstone jag att det senare framstår som trevligare, eller i alla fall neutralare än det tidigare där talar- en tycks uttrycka en irritation.

Det andra problemet rör SAG:s indelning av interjektionen *va*. Jag anser nämligen att inte alla exempel som ges i SAG entydigt kan sägas vara interjektioner. I grundbetydelsen, där "talaren ber samtalspartnern att upprepa sig därför att han inte uppfattat" (s. 759), ges exempel där *va* mycket riktigt fungerar som interjektion:

– [...] Vad vill du lära dig då? – Matematik. – *Va?* – Jag vill lära mig å räkna.

I betydelsen där *va* fungerar som ett medel för att upprätthålla kontakten i samtalet (och undvika att lämna över ordet till någon annan) anser jag det vara tveksamt om *va* verkligen är en interjektion. Som exempel ger SAG (s. 759):

Om jag går dit, *va*, så blir mamma sur, och om jag inte går dit, *va*, så blir pappa ledsen.

I exemplet ovan verkar *va* knappast fungera som en interjektion, snarare som en typ av diskurspartikel eller talaktsadverbial² eftersom ordets funktion i meningar av den här typen snarast är att få bekräftelse på att lyssnaren hänger med. Väljer man nu att kalla *va* för en interjektion i det här fallet bör man nog ändå reservera sig med en diskussion om varför. Jag anser att SAG gärna hade kunnat sätta *va* i relation till närliggande syntaktiska funktioner såsom det görs under bl.a. §15 – *Interjektionsfrasens funktion* (s. 767). Där diskuteras huruvida man kan säga att t.ex. *fan* är en interjektion när ordet står i predikativ. En liknade diskussion hade varit välkommen under paragrafen som behandlar *va*.

3. Stilnivåbeskrivning

När man läser beskrivningen över interjektionerna i SAG är det ofrånkomligt att fundera över motivet till beskrivningen eftersom SAG återkommande anger stilnivå hos de olika interjektionerna. I Inledningen till SAG (band 1, s. 19–20) står att läsa att ett av SAG:s syften är att "[...] fylla en funktion som referensverk för författare av

² Denna term använder Lars-Gunnar Andersson om ordet *va* i just denna funktion (Andersson 1985:161–163).

läroböcker i svenska som andraspråk eller främmande språk och för lärare inom detta fält". Man konstaterar också att "Svenska läses som andraspråk av många invandrare i Sverige [...]". För dessa läsare har naturligtvis informationen om de olika interjektionernas stilvärde stor betydelse. I *Swedish: A comprehensive grammar* (Hinchliffe & Holmes 1998), en grammatik med syfte att beskriva svensk grammatik för andraspråksinlärare, missar man att beskriva interjektionernas stilnivå. Man gör dock ett försök under *expletives* där man skiljer på svordomar såsom *jävlar*, *skit*, *fy katten* och *kors* från eufemismer såsom *jäklar*, *sjutton* och *jääärnspikar* (s. 490). Frågan är väl om inte författarna blandat ihop ordens stilnivå en aning – *fy katten* och *kors* är knappast att betrakta som speciellt grova svordomar.

Man bör dock påpeka att viss information i SAG även ger en lätt missledande information om vissa interjektioners användningsområden. Under t.ex. *Uttryck för hövlighet och andra sociala konventioner* (§10, s. 761) står att läsa:

Med vissa av dessa interjektioner påverkar talaren situationen på ett bestämt sätt. Han kan t.ex. genom att yttra *pax* (*för den*) i en viss situation tillförsäkra sig innehavet av ett föremål.

För mig känns *pax* som en mycket barnslig interjektion, och kanske borde SAG tydligare påpeka att ordet sällan används av vuxna för att "tillförsäkra sig innehavet av ett föremål".

I inledningen till SAG (band 1, s. 20) står även att läsa:

Denna grammatik är beskrivande, inte föreskrivande, och den rekommenderar inte ett språkbruk framför ett annat. Men den kan spela en roll i språkvården genom att peka på fler omständigheter att beakta innan ett uttryckssätt anbefalls på bekostnad av ett annat. Till dessa omständigheter hör då också grammatikens uppgifter om **uttryckens stilvärde** och om de normföreställningar som traditionellt knyter sig till dem. (min fetstil)

Det verkar finnas en skala över dessa stilvärden efter vilken olika interjektioner delas in. Utifrån min egen uppfattning av stilvärden skulle jag vilja beskriva den ungefär så här (i fallande stilvärde, exemplen är hämtade ur SAG):

1. Högtidligt/ålderdomligt	Ex. Hälsningsordet <i>farväl</i> .
2. Formellt	Ex. Hälsningsorden <i>god dag</i> och <i>adjö</i> .
3. Neutralt	Ex. <i>Hej</i> håller på att gå från ledigt stilvärde till ett neutralt.
4. Ledigt	Ex. Samtalsreglerande interjektioner såsom <i>hörru</i> , <i>åhå</i> och <i>nähä</i> .

5. Talspråkligt vardagligt	Ex. Känslosttryck som <i>blaha</i> , <i>uff</i> och <i>bu</i> .
6. Föga hövligt/vårdat	Ex. Interjektionen <i>va</i> .
7. Direkt ohövligt	Ex. Interjektioner som befallningar och förbud såsom <i>sjas</i> och <i>ajabaja</i> .
8. Direkt anstötligt	Ex. För många språkbrukare de flesta svordomar samt svordomsersättningar.
9. Grova	Ex. Svordomar som betecknar onda makter såsom <i>fan</i> , <i>jävlar</i> och <i>helvete</i> .

Några av stilvärdena³ skulle säkerligen kunna byta plats på skalan – t.ex. 4 och 5 där stilskillnaden är svår att avgöra. Kanske avses *ledigt stilvärde* vara en sammanfattning av alla interjektioner nedanför *neutral* på stilvärdesskalan. Termerna *ledig* och *formell* finns beskrivna under "Termförklaringar och sakregister" (band 1), dock krävs att man själv förmår att förstå de inbördes relationerna mellan stilvärdena eftersom alla förklaringar är cirkeldefinitioner. Om *ledigt stilvärde* står att läsa att det "kännetecknar spontant talspråk och talspråksnära skriftspråk" (band 1, s. 195) och om *formellt stilvärde* att det "kontrasterar mot neutralt och ledigt skriftspråk respektive neutralt och vardagligt talspråk" (band 1, s. 172). Under skriftspråk konstateras att det är en språkform som används i skrift och skiljer sig från talspråk, och under talspråk konstateras exakt samma sak fast tvärtom. Under respektive term delar man också in de olika språkformerna efter en tregradig skala: *formellt skriftspråk/talspråk*, *neutralt skriftspråk/talspråk* samt *ledigt skriftspråk/talspråk*. Utifrån den här information kan man möjligen ifrågasätta hur lätt det är för en andraspråksinlärare att uppfatta de olika stilvärdenas innebörd. Kanske är en av anledningarna till att detta känns lite rörigt att man "öronmärker" vissa interjektioner som just talspråkliga (vad gäller stilvärde) när man sammanfattningsvis talar om hela ordklassen som något som hör det talade språket till.

4. Talspråk och variation

I inledningen står att läsa:

[...] grammatiken är ett viktigt redskap för alla som arbetar inom språkvård. [...] Många språkvårdsbedömningar gäller hur skriften skall

³ *Könsord* tas aldrig upp bland interjektionerna. Dessa skulle i så fall stå längst på stilvärdesskalan.

förhålla sig till talet, och därför är det viktigt att ha en grammatik som beskriver inte bara skriftspråkets utan också talspråkets uttrycks-
möjligheter och som visar såväl skillnader som likheter mellan de båda.

Författarna till SAG håller sitt löfte om att beskriva den talspråkliga aspekten – inte minst i kapitlet om interjektioner. Det finns dock en del problem med SAG:s beskrivningar som jag kommer att diskutera nedan.

I SAG påpekas vid upprepade tillfällen att förrådet, och framförallt bruket, av interjektioner hos en talare varierar rätt mycket regionalt, socialt och individuellt. På det regionala planet är det främst finlandssvenskan som exemplifieras. Till exempel är känslouttrycket *voj* finlandssvenskt liksom den samtalsreglerande signalen *aj*. Ofta står det efter exempelord och -meningar enbart "regionalt", det vill säga att det inte anges vilken region exemplet tillhör: – *Har du tänkt åka till stan i dag? – Jo, det har jag [endast regionalt]* (s. 755). Vän av ordning kan tycka att eftersom nu författarna känner till exemplet borde de även kunna ange ungefär vilken del av Sverige (eller Finland) det härstammar från.

Vad gäller sociala skillnader finns inga exempel, möjligen skulle man kunna räkna "ungdomsspråk" som en sådan. Det finns två exempel på interjektioner som tillhör ungdomsspråket – *wow* och *shit* (§11, s. 762). Frågan är dock hur gammal författaren som anser dessa höra ungdomsspråket till är. Jag hör dagligen vuxna som säger både *wow* och *shit*, och jag vill inte påstå att detta gör att jag anser dem vara mer ungdomliga. Min mening är alltså att SAG på denna punkt ligger efter något (märk även att ord som *eljest* används), vilket gör att verket stundom känns ålderdomligt och något konservativt.

Intressant är dock det som kortfattat skrivs om den individuella variationen av interjektioner (§11, s. 761). Enligt SAG använder sig de flesta språkbrukare i allmänhet enbart en variant av en interjektion med flera varianter. Till exempel vid ordpar såsom *äschlasch* och *klingspling* som har samma betydelse och likartad struktur.

Jag tycker även att SAG, innan de börjar beskriva interjektionerna betydelse, kunde poängtera tydligare att betydelsen ofta avgörs helt av vilken intonation talaren använder. Detta är något som SAG delvis (eller helt) förbiser, men som är mycket relevant vid en beskrivning av en ordklass som hör det talade språket till i såpass stor utsträckning.

Att ta med det talade språket (även om vissa exempel är något omoderna) som en viktig del i beskrivningen av ett språks grammatik är föredömligt. I SAG finns dock ett problem: vissa uppgifter känns inte helt trovärdiga. Inte sällan uppskattar författarna att ett uttryck

börjar bli allt vanligare eller till exempel att den samtalsreglerande signalen *ja just* förekommer "mest i finlandssvenska". Enligt Telemans egen utsaga finns dessvärre inga empiriska undersökningar som stödjer detta – uppgifterna baseras endast på författarnas (ibland något godtyckliga) uppfattning av språkbruket. Många av de uppskattningar och generella antaganden de gjort är lätta att kontrollera för att få, om inte entydiga uppgifter, åtminstone en hyfsat korrekt bild av regionala och sociala variationer av interjektioner (liksom naturligtvis andra ordklasser och språkliga fenomen).

Jag vill avslutningsvis, trots den kritik jag ovan framfört, framhålla att jag tycker att SAG:s behandling av interjektioner som ordklass klart överglänser alla de beskrivningar jag tidigare stött på. SAG väcker nya tankar hos läsaren och presenterar interjektioner ur nya intressanta perspektiv – inte minst är det faktum att SAG gör stilistisk skillnad på interjektionsexemplen mycket intressant.

Litteraturförteckning

- Andersson, Lars-Gunnar 1985. *Fult språk*. Stockholm: Carlssons Bokförlag AB.
- Holmes, Philip och Hinchliffe, Ian 1994. *Swedish: A comprehensive grammar*. London: Routledge.
- Teleman, Ulf 1974. *Manual för grammatisk beskrivning av talad och skriven svenska*. Lund: Studentlitteratur.
- Teleman, Ulf, Hellberg, Staffan och Andersson, Erik (red.) 1999. *Svenska Akademiens grammatik*. Stockholm: Norstedts.

Anförda meningar: en granskning av SAG

Åsa Nordqvist

Institutionen för lingvistik, Göteborgs universitet

Redan i Svenska Akademiens grammatiks (SAG) (1999) inledningskapitel, under rubriken *Grammatiken sedd från betydelsesidan*, tas språkhandlingar upp och mer specifikt möjligheten att återge en annan talares yttrande med direkt eller indirekt anföring (s. 42):

Liksom en talare kan beskriva icke-språkliga händelser kan han beskriva språkliga händelser. Det återgivna uttrycket kan då citeras direkt som det yttrades i den ursprungliga talsituationen (citat, direkt anföring) eller dess innehåll kan återges under hänsyn till den talsituation som gäller för den refererande (referat, indirekt anföring).

Försvinn! Du är minsann inte bättre själv.

Anna skrek till David att han skulle försvinna. Han var minsann inte bättre själv.

När någons yttrande återges indirekt (t.ex. som i det sista exemplet) av en talare, är det ibland svårt att veta om texten är uttryck för talarens egen språkhandling eller omtalar vad den andre sagt eller tänkt.

Detta citat visar med tydlighet att återgivning av ett yttrande inte bara kräver kunskap om t.ex. satsstruktur och ordföljd, utan även om semantisk-pragmatiska aspekter (som t.ex. hur man anpassar yttrandet efter en viss talsituation).

Direkt och indirekt anföring har sysselsatt forskare under en lång tid i en rad olika discipliner. Filosofer (t.ex. Quine 1960) intresserar sig då för referens (*de dicto* vs. *de re*) och huruvida det yttrande som återger ett annat är ordagrant eller en subjektiv tolkning. Litteraturvetare studerar hur professionella författare skildrar tal i skönlitterär text och är då ofta särskilt intresserade av stilistiska grepp som fri indirekt anföring eller referat (t.ex. Tobler 1894, Banfield 1982). Språkvetare kan vidare angripa ämnet på olika sätt: syntaktiska beskrivningar (av exempelvis satstyperna) kan kompletteras med semantiska analyser (t.ex. av anföringsverb) och pragmatiska beskrivningar

(deixis, talhandlingsteori). Att återge yttranden i tal skiljer sig åt på vissa sätt från hur yttranden återges i skrift, har traditionellt inte ägnats så mycket uppmärksamhet. Detta börjar dock nu studeras allt mer. Möjligheten att återge ett talat yttrande i tal gör också att man kan anlägga ett fonologiskt perspektiv och studera hur prosodi, tonhöjd och röststyrka utnyttjas för olika syften (t.ex. Clark & Gerrig 1990). Ytterligare ett område som språkvetare ägnat uppmärksamhet är vilka direkta och indirekta strukturer som finns representerade i världens språk (t.ex. Coulmas (red.) 1986).

Att området internationellt rönt relativt stort intresse och utforskats i skilda discipliner, har resulterat i en mångsidig bild av fenomenet, men också problem i form av brist på en enhetlig terminologi.¹ Vad gäller forskning om användningen av direkt och indirekt anföring i svenska, är den sparsam.² Detta faktum speglas i bibliografin i SAG som endast upptar 14 referenser inom området *Anförda meningar* (åren 1931–1994).

I förordet till SAG skriver Sture Allén om de mål som sattes i mitten av 1980-talet då arbetet med att skriva en omfattande svensk grammatik inleddes. Ambitionen var en deskriptiv grammatik över modern svenska, inkluderande såväl talat som skrivet standardspråk, och var främst tänkt att användas av universitetsstudenter, lärare, forskare, språkvårdare och professionella språkbrukare. Begreppsapparaten skulle vara traditionell och i första hand omfatta morfologi och syntax, och i andra hand fonologi och textlära.

Hur närmar sig då nu SAG direkt och indirekt anföring och hur förhåller man sig till det faktum att dessa språktyper kan (och bör?) beskrivas på fler nivåer utöver morfologi och syntax? Jag kommer i denna uppsats att särskilt granska kapitlet *Anförda meningar* (vol. 4, kap. 41, s. 844–876) ur detta perspektiv. Inledningsvis i uppsatsen diskuterar jag *grammatik* och *språkbeskrivning* med utgångspunkt i vad som uttrycks i SAG:s *Inledning* (s. 14–58), samt SAG:s ambitioner vad gäller att inkludera såväl skriftspråk som talspråk. Jag kommer sedan att granska disposition och innehåll i *Anförda meningar* och hur tal-språksbruk och skriftspråksbruk behandlas i detta kapitel. Avslutningsvis diskuterar jag kapitlets innehåll och dess relation till föresatserna så som de uttryckts i SAG:s *Inledning*.

¹ Se t.ex. Coulmas (1986) genomgång av olika använda terminologier och taxonomier samt Tannens (1986) förkastande av den väletablerade termen *reported speech*.

² Det finns dock flera studier som tar upp svenska ungdomars användning av direkt och indirekt anföring (Nordberg 1985, Kotsinas 1994 och Eriksson 1994).

Grammatiken – en del av språkbeskrivningen

SAG är en deskriptiv snarare än en förklarande eller normativ grammatik. En deskriptiv grammatik "beskriver det faktiskt förekommande språkbruket" och "registrerar en faktisk verklighet i all dess variation så objektivt som möjligt" (s. 17). I sin strävan att beskriva svenskt språkbruk väljer man att ha utgångspunkten för dispositionen i uttryckssidan (snarare än betydelsesidan), och SAG har vidare en "traditionell snäv avgränsning och omfattar alltså endast ordklass- och böjningslära (inklusive ordbildningslära) samt syntax" (s. 32). Detta vill säga att en deskriptiv grammatik beskriver det förekommande språkbruket i all dess variation, men att den grammatiska beskrivningen här har fått en snäv avgränsning: SAG är en (snävt) avgränsad beskrivning av det svenska språkbruket.

Rubriken *Grammatiken – bara en del av språket och språkbeskrivningen* (s. 30), antyder att författarna ser grammatik som stående i hyponomisk relation till språkbeskrivning och att grammatiken således bara delvis kan beskriva språket. Det är också en omöjlig uppgift att fullständigt avbildas den mentala grammatiken (det regelverk som finns lagrat i språkbrukarnas hjärnor, jfr s. 16), och att beskriva alla yttranden som är möjliga i ett språk (p.g.a. språkets oändliga natur). Detta kan sammanfattas som att språket består av mer än grammatik, samt att det inte är möjligt att skriva en komplett grammatik.

Trots sin snäva avgränsning förnekar man inte i SAG att det finns andra aspekter, eller "gränsområden till grammatiken" (s. 30), som spelar en viktig roll i den grammatiska beskrivningen. Hit hör att varje språkligt uttryck har en uttrycks- och en innehållssida. I själva verket är det "kombinationen av dessa två sidor hos yttranden som grammatiken liksom lexikonet skall fånga" (s. 30) och "varje grammatisk regel [måste] samtidigt vara utformad så att den leder över till betydelsesidan så effektivt som möjligt" (s. 41). Så hur väljer man att behandla språkets semantik och pragmatik? Som beskrevs inledningsvis har dessa beskrivningsnivåer hög relevans för direkt och indirekt anföring.

Betydelsen behandlas i denna grammatik i samband med de olika grammatiska kategorierna och strukturerna. Däremot får inte semantiken någon samlad framställning. [---] Det är ofta svårt att dra en klar gräns mellan semantik och pragmatik, och även om en grammatik i första hand redovisar semantiskt innehåll är det ofrånkomligt att vissa typer av pragmatisk innebörd, som kanske ofta är konventionellt knutna till vissa uttryckssätt, beaktas i en deskriptiv grammatik, utan att pragmatiken för den skull väljs som utgångspunkt för grammatikens disposition. (s. 34–35)

Av citatet framgår att semantiska aspekter tas upp i samband med beskrivningen av grammatiska strukturer, men även att viss information av pragmatisk natur kommer att anges.

Detta förhållningssätt, dvs. att en samlad beskrivning inte ges men att information tillhandahålls i samband med presentationen av de grammatiska kategoriernas och konstruktionernas uttrycksstruktur, gäller även fonologin. SAG har ambitionen att täcka svenska användares talspråksbruk såväl som skriftspråksbruk, varför bl.a. fonologisk information är nödvändig vid sidan av det som rör skriftspråklig framställning. Det konstateras att det finns vissa grundläggande skillnader mellan tal och skrift och dess produktionsvillkor, till exempel att planeringstiden i tal jämförd med skrift är kort, överblicken över den producerade diskursen är starkt begränsad samt att möjligheten till korrektion i efterhand är utesluten (s. 28). Resonemangen antyder att författarna ser talspråk och skriftspråk som delvis skilda varieteter som båda skall beskrivas inom ramen för SAG. Man talar bl.a. om "talets grammatik" och konstaterar att vissa grammatiska regler "tillämpas [...] av konvention bara i talspråk respektive skriftspråk" och "[d]enna grammatik beskriver också sådana regler som bara används i ena mediet" (s. 28).

Utifrån dessa föresatser kan vi vänta oss åtminstone följande i beskrivningen av direkt och indirekt anföring:

- En strukturell framställning av direkt och indirekt anföring inom ramen för ordklass- och böjningslära samt syntax,
- omnämnande av semantiska, pragmatiska och fonologiska aspekter i relation till den strukturella framställningen, samt
- påpekanden om skillnader mellan skriftspråkligt bruk och talspråkligt.

I samband med den sista punkten kan nämnas att de språkliga exempel som anges i SAG är såväl autentiska som redaktionella. Autentiska skriftspråkliga exempel är hämtade från sakprosa (S) och skönlitterär text (företrädesvis romantext) (R) och talspråkliga exempel är från transkriberat talspråksmaterial (T).³

³ Skriftspråkliga exempel är hämtade från en samling datorläsliga texter som etablerats inom Språkbanken vid Institutionen för språkvetenskaplig databehandling (numera ingående i Institutionen för svenska språket) vid Göteborgs universitet. För talspråkliga exempel har Talbanken vid Institutionen för nordiska språk vid Lunds universitet fungerat som källa.

Disposition och innehåll i *Anförda meningar*

Kapitlet inleds med en karakterisering av den typ av meningar som skall beskrivas: "I sitt yttrande kan talaren återge en annan persons yttrande så att det har en menings struktur, dvs. består av en eller flera huvudsatser eller icke satsformade meningar. Meningar med denna funktion kallas *anförda meningar*." (s. 844). Vad som klargörs här är att betoningen på beskrivningarna läggs på meningen som innehåller det återgivna talet (eller tanken) snarare än anföringssatsen. Vidare konstaterar författarna att de *anförda meningarna* till sin struktur kan delas upp i två typer: *citatementingar* och *referatementingar*. Den första typen kallas i många andra sammanhang för direkt anföring/tal och varför man valt bort den (trots allt mest förekommande) benämningen framgår inte. En anledning kan vara att SAG är indelad efter ord (volym 2), fraser (volym 3), samt satser och meningar (volym 4), där *Anförda meningar* ingår i den sistnämnda volymen. Som även synes i citatet ovan betonas då meningsstrukturen framför eventuella andra aspekter (som t.ex. graden av direkthet). Den andra typen, referatementingar, kallas i andra sammanhang även för dold anföring, täckt anföring, svävande framställning och 'erlebte rede', men saknar då ofta anföringssats. En tredje typ som kan användas vid återgivning av tal (eller tanke) är *indirekt anföring* där återgivningen har formen av en narrativ eller interrogativ bisats: "talaren [kan] välja att återge den andres yttrande integrerat i sin egen framställning som en vanlig nominal bisats" (s. 845). Författarna har valt att ta fasta på att det återgivna yttrandet då inte har en huvudsats struktur (jfr citatet ovan), och ägnar förhållandevis lite uppmärksamhet åt indirekt anföring i *Anförda meningar*. Istället hänvisas till kapitel 37 *Bisatser*.

Det framgår av det ovan beskrivna att beskrivningen i första hand utgår från uttryckssidan och typernas struktur. Dock är det svårt att behandla citatementingar och referatementingar utan att blanda in betydelsidan och det återspeglas också delvis i dispositionen av kapitlet (se tabell 1).

TABELL 1. *Innehållsförteckning i kapitel 41: Anförda meningar.*

I Översikt

Den anförda meningens struktur och betydelse 2-6

2 Citatmeningens struktur. 3 Referatmeningens struktur. 4 Narrativ eller interrogativ bisats som återgivning av tal eller tanke (indirekt anföring).
5 Skillnaderna mellan anföringstyperna. 6 Den anförda meningens betydelse.

Underordning av anförd mening 7-17

7 Underordnad och självständig anförd mening. 8 Likheter mellan underordning av anförda meningar och annan underordning. 9 Skillnader mellan underordning av anförda meningar och annan underordning. 10 Anförd mening som objekt. 11 Anförande matrissats med indirekt semantisk relation till den underordnade anförda mening. 12 Anförd mening i andra funktioner än som objekt. 13 Anförd mening efter *att*. 14 Den anförande satsens typ. 15 Negation i anförande matrissats. 16 Prosodin i anförande satsfogning. 17 Interpunktionen i anförande satsfogning.

Utvidgad användning av referatmeningens karakteristika 18

18 Synvinkel.

Redan i översikten (§1) omtalas att deiktiska element anpassas efter talsituationerna (jfr "[p]rincipiellt skiljer sig referatmeningen från citatmeningen genom att personliga pronomen och tempusböjning hänför sig till återgivandets talsituation" s. 845), att båda typerna av meningar kan användas inte bara för att återge vad någon har sagt utan också vad denne skulle kunna ha sagt/tänkt eller komma att säga/tänka, och att det inte finns tydliga språkliga skillnader mellan en anförd mening som återger tal och en som återger tankar. Den övergripande rubriken för paragraf 2-6 skvallrar vidare om dessa båda sidors (dvs. uttryck och innehåll) nödvändighet för beskrivningen, och trots att §2 och §3 primärt väntas beskriva citatmeningens och referatmeningens struktur, inkluderas rikligt med semantisk och pragmatisk information liknande den som tas upp i den inledande översikten. I beskrivningen av referatmeningen tas också upp ordval och att man kan överta regionala, vardagligt talspråkliga eller emotionella drag från det primära yttrandet: *Och så att det blivit just han! Så förbannad tur!* (s. 849).

Den paragraf som följer på den strukturella beskrivningen (§5 Skillnaderna mellan anföringstyperna) består huvudsakligen av en sammanfattande tabell över de tre typernas strukturella egenskaper (citatmening, referatmening samt indirekt anföring):

TABELL 2. *De olika anföringstypernas egenskaper (från SAG, s. 852).*

	Citat- mening	Referat- mening	Indirekt anföring
Satstyp = den återgivna replikens	+	+	-
Satstyp = nominal bisats	-	-	+
Tempus = den återgivna replikens	+	-	-
Tempus utgår från återgivandets talsituation	-	+	+
1 och 2 person som i den återgivna repliken	+	-	-
1 och 2 person hänvisar till återgivandets talsituation	-	+	+
Övriga deiktiska drag som i den återgivna repliken	+	+/-	-
Övriga deiktiska drag hänvisar till återgivandets talsituation	-	+/-	+
Kan vara syntaktiskt självständig	+	+	-
Kan vara syntaktiskt underordnad	+	+	+

I denna översikt ges information om det återgivna yttrandets satstyp, det vill säga att återgivet tal i form av citat- och/eller referatmening är av samma satstyp som det ursprungliga yttrandet medan det i fallet indirekt anföring har formen av en nominal bisats. Vidare konstateras att deiktiska anpassningar (tempus och 1:a och 2:a person) görs vid användning av citatmening utifrån den ursprungliga talsituationen, medan man då man refererar eller använder indirekt anföring utgår från återgivandets talögonblick. I vissa fall kan då referatmeningen även hänföra sig till det primära yttrandets talsituation (jfr exempel på emotionella drag ovan). Slutligen noteras att den indirekta anföringen, i form av bisats, är den enda typen som inte kan vara syntaktiskt självständig. Vi kan från denna översikt återigen notera att det som skiljer citatmeningen från referatmeningen är de deiktiska anpassningarna. *Deixis* är något som i SAG:s inledning beskrivs som de uttryck som används för att direkt anknyta till talsituationen (jfr s. 44) och tillhör pragmatiken som redogör "för hur begrepp används för att peka ut vissa referenter och för hur den språkliga betydelsen blir till kommunikativ innebörd i den konkreta språkanvändningssituationen" (s. 31).

Nästa huvuddel av beskrivningen, §7-17, behandlar typerna utifrån syntaktisk underordning. Här konstateras att den anförda meningen kan ingå som satsled i en anförande sats ("Igår sa ministern: *I nästa vecka ska det här vara färdigt.*" s. 853), och den kan vara en självständig mening utan att vara syntaktiskt underordnad någon anförande sats. Lyssnaren eller läsaren måste då av kontexten sluta sig till om meningen är avsedd att återge någon annan talarers tal eller tanke: "Anna såg

ner på sina händer: *Vad skulle hon göra?*" (s. 854). Det konstateras också att mottagaren ofta avsiktligt hålls i ovisshet om huruvida passagen är avsedd som referatmening eller som talarens egen språkhandling. Likheter och skillnader mellan underordning av anförda meningar och annan underordning behandlas också och dessa paragrafer (§8 och §9) tillhör dem som är mest strikt beskrivna från uttryckssidan. I §10 konstateras att den underordnade anförda meningen vanligen är objekt till ett verb i den överordnade satsen och att den anförda meningen kan stå som fundament i den anförande satsen ("*Vad har dom för kunder?*" undrade Eva"); den kan omge den anförande satsen ("*Med partikamraterna i Malmö, svarar Nilsson själv, brukar jag överlägga minst en gång om året*"); och den kan, främst i citatmening, stå som objekt i den anförande satsens slutfält ("*han hade ropat Nu är tomten här högt och tydligt så att alla hörde*"). SAG ägnar en betydande del åt anföringsverbs semantik och pragmatik (§10 och §11), och även anföringsatsens typ (deklarativ sats, bisats; §14), och negationens placering i denna (§15). Anföringsatsen benämns även *matrissats*.

Gedigna genomgångar görs alltså av såväl de anförda meningarna/satserna som de anförande meningarna/satserna. Utrymme ägnas också åt övergångarna mellan dessa meningar/satser som behandlas som *anförande satsfogningar*. Dessa övergångar markeras på olika vis i tal respektive skrift, och i §16 beskrivs då hur dessa markeras när ett yttrande återges i tal, medan det i §17 redogörs för hur markering av citat och referat sker i skrift. SAG anger att prosodin i satsfogning med anförd mening beror på om matrissatsen kommer före, efter eller inuti den anförda meningen eller om den omger den. För att illustrera intonationen använder man andra satstyper som jämförelse (s. 869–870):

Vi sa: *Männen har anlänt.* [Jfr med möjlig likartad prosodi: Vise männen har anlänt.]

Till oss sa han närmast *Kom inte hit* när vi hörde oss för. [Jfr med likartad prosodi: Till oss gav han en liten bit när vi hörde oss för.]

Denna prosodiska illustration är intressant även om den enbart är informativ för den som har svenska som modersmål (eller motsvarande kompetens). Det gäller dock att vara något försiktig med de prosodiska jämförelserna och noggrannare beakta junkturfenomen. I ledigt tal-språk blir gärna *Vad sa du?* något i stil med *Vasaru?*, där /d/ i *du* påverkas av den fonologiska omgivningen. Dock tycks fallet med satsfogning med anförd mening fungera annorlunda. Således, om vi justerar ovanstående citerade exempel till "Vi sa: *Du har anlänt.*" så förefaller det ganska klart att man som infödd talare av svenska inte skulle

säga "Vi så: *ru har anlant*."⁴ Något sker uppenbarligen i junkturen och därför är den kommentar författarna gör att när anföringssatsen är "semantiskt och prosodiskt lättviktig, får normalt hela satsfogningen en sammanhållen prosodi; **möjligen gör talaren en liten paus** eller tänjer lite i skarven framför den anförda satsen" (s. 865, min fetstil) långt ifrån oväsentlig.

I en följande paragraf redogörs sedan för hur man i skrift kan använda sig av skiljetecken för att markera och avgränsa anförda meningar.

Yttrandeåtergivning i tal och i skrift

I §2 påtalar man att man i tal kan markera det citerade yttrandet med avvikande röstläge, röststyrka eller röstkvalitet. I detta sammanhang diskuteras närmast dessa fonologiska aspekters betydelse för att markera avgränsning av citatet samt att man kan förhålla sig olika mycket trogen i sin återgivning till det primära yttrandet (t.ex. kan man sträva efter att återge regionala särdrag). Dock sägs inget särskilt mer om syften talaren kan ha med att modifiera röstläge, som t.ex. att utnyttja rösten för att uttrycka attityd. I avsnittet om anföringsverb, å andra sidan, anges att man kan använda särskilda *verb* för att visa talarens attityd till det som sägs i citatmeningen: "*Gubben har gått, **myste** expediten*." (s. 864). Ett stort utrymme ägnas i SAG åt anföringsverbens semantik och det påvisas hur verben kan användas för att beskriva talet som citeras. I skrift har man begränsade möjligheter att reproducera vokal information och det gör att man måste hitta vägar att med ord beskriva det istället. Flera forskare har visat att detta bidrar till att man i skrift ofta finner mycket större rikedom och variation vad gäller anföringsverb än i tal (se t.ex. Tannen 1986, Page 1988, Nordqvist 1998). Denna typ av diskussion saknas i SAG trots att det är tydligt relaterat till det SAG skriver i *Inledning* om att det finns vissa grundläggande skillnader i produktionsvillkor vad gäller tal och skrift.

Överhuvudtaget får man känslan att den strävan SAG har att inkludera såväl talspråk som skriftspråk inte alltid lyckas och att det främst är beskrivningen av talspråkliga drag som får stryka på foten. Ett genomgående problem är att de allra flesta autentiska språkexempel som ges är från skriftliga källor. Av de 108 autentiska exempel som ges är 94 från romantext och sakprosa, medan endast 14 exempel är från en talspråkskorpus. I många fall används alltså skriftspråkliga ex-

⁴ Jag tackar Elisabet Engdahl för denna iakttagelse.

empel för att belysa användning som är tänkt att täcka bruket såväl i tal som i skrift. Dessa exempel känns dessutom ofta "skriftspråkliga" och något för högravande för att förekomma i vardagligt talspråk. Till och med de redaktionella exemplet i avsnittet ovan som skall illustrera prosodi (dvs. talspråk), känns inte talspråkliga utan kanske närmare "uppläst skrift".

Trots att skriftspråket används som "default" i SAG, förvirras man som läsare av att återgivningssituationen i nästan alla fall beskrivs som en *talsituation* där en *talare* återger ett tidigare (talat) yttrande: "talaren [kan] välja att återge den andres yttrande" (s. 842), "talaren återger vad en person sagt eller tänkt" (s. 847), "referatmeningen [kan] hänföra sig antingen till det primära yttrandets talsituation eller till återgivandets talsituation" (s. 849) osv. T.o.m. i §18 som uttryckligen beskriver användningen av referatmeningen som stilistiskt grepp i skönlitteratur, skriver man att talaren (författaren?) på olika sätt i skriften kan markera att han framställer saker och ting helt eller delvis som betraktade ur en annan persons synvinkel. Se även det autentiska skriftspråksexempel nedan som SAG använder för att illustrera återgivet tal (s. 853–854, min fetstil):

Anförda meningar kan infogas i den **återgivande talarens** yttrande antingen som syntaktiskt underordnande led eller som självständiga meningar. [---] Och i ett brev till Skogssällskapet, som sköter avverkningarna, **skriver han**: "*Kalhyggena har väckt stor förstämning och ilska hos många som älskar att ströva i skog och mark.*" (S)

Det är således ganska tydligt att SAG tänker sig *talare* i en mer allmän betydelse än den att det handlar om en person som återger ett tidigare yttrande med vokala medel. I flera fall (då man refererar till skriftliga återgivningar av talade eller tänkta yttranden) hade resonemangen dock blivit klarare om man använt *skriftsituation*, *den återgivande skribenten* osv.

Eriksson (1994) fann i sin undersökning av svenska ungdomars användning av direkt anföring i spontant talspråk, att 65% saknade anföringssats. Ungdomarna använde sig i hög grad av rösten och gester för att informera om perspektivbyte etc. Trots att detta indikerar att citatmeningar utan anföringssats är vanliga i spontant tal, är ytterst få exempel i SAG av denna typ. I §7b står upptaget att man kan återge tal utan att använda anföringssats och att det då ligger på lyssnaren eller läsaren att avgöra var gränserna för citatet går, men inget särskilt nämns om att det skulle vara vanligare i talspråk än i skriftspråk (vilket det troligtvis är). Under §11 nämns att man i talspråk ibland använder elliptiska anförande satser som "Och Marie-Louise då va: *Det*

här är min plats." (s. 864). I en fotnot till detta språkexempel påpekas att adverbial som *bara* [ba], *ungefär*, *typ*, *liksom*, *änna* används i vissa former av talspråk som markeringar av att ett citat börjar och slutar: "Vi bara [vi ba]: 'Å nej nu får vi inbjudningskort' liksom" (s. 865). Tyvärr omtalas inte i vilka "former av talspråk" detta förekommer. Kotsinas (1994) har med flera (t.ex. Nordberg 1985) påvisat detta bruk som förekommande i ungdomars tal, och vissa forskare, som t.ex. Eriksson (1995), tänker sig denna typ av markörer som ingående i en grammatikaliseringsprocess. Med tanke på det relativt vanliga bruket samt att det eventuellt är på god väg att etableras i svenskan, är det synd att denna typ av diskursmarkörer endast tas upp i en fotnot. En annan konstruktionstyp, som sägs vara typisk för talspråk och ledigt berättande skriftspråk, ägnas en egen paragraf och tar upp anförda meningar som inleds med *att*: "Då utbrast Britt att *den filmen vill jag se.*" (s. 866). Denna typ överses i många andra språkbeskrivningar, antagligen på grund av att den då ses som en blandning av direkt och indirekt anföring och kanske rentav som en "felaktig" form.⁵ I själva verket, som t.ex. Haberland (1986) argumenterar för och som även SAG verkar anse, är formen antagligen vanlig och talspråkstypisk.

Sammanfattande diskussion

För att återknyta till de förväntningar på innehållet i *Anförda meningar* som angavs inledningsvis i denna uppsats, är det ganska klart att SAG har sin utgångspunkt i uttryckssidan. Dispositionen är sådan att struktur tas upp före betydelse. Kapitlet ingår vidare som del i volymen *Satser och meningar*, och titeln på kapitlet antyder att betoningen ligger just på sats- och meningsanalys (syntax) snarare än ordklass- och böjningslära. Samtidigt är det så att den syntaktiska beskrivningen i detta kapitel är tätt sammanflätad med den semantisk-pragmatiska, och resultatet blir knappast en "snävt avgränsad grammatisk beskrivning" (jfr diskussionen i avsnittet *Grammatiken – en del av språkbeskrivningen* ovan) utan ger en ganska vid bild av användningen av direkt och indirekt anföring i svenskan.

I SAG väljer man att behandla citatmeningar och referatmeningar tillsammans medan man hänvisar till kapitel 37, *Bisatser*, för en genomgång av indirekt anföring. Detta förklaras av de första typernas

⁵ Jfr direkt anföring: "Då utbrast Britt: *den filmen vill jag se.*", och indirekt anföring: "Då utbrast Britt att *den filmen ville hon se.*" (eller hellre: "Då utbrast Britt att *hon ville se den filmen.*").

egenskap att kunna fungera som självständiga satser/meningar, medan den sistnämnda typen fungerar som bisats. Detta är en ganska ovanlig lösning, då direkt och indirekt anföring oftast tas upp tillsammans och jämförs med varandra. Det finns både fördelar och nackdelar som jag ser det att göra den uppdelning som återfinns i SAG. I *Anförda meningar* ägnas i stort sett en paragraf (§4) åt indirekt anföring. I kapitlet om bisatser finns information om indirekt anföring att hämta främst i avsnittet *Nominala bisatser* (§46–82). Fokus ligger där på bisatsers struktur i allmänhet och även om det förekommer relativt rikligt med språkliga exempel på indirekt anföring i avsnitten som behandlar narrativa respektive interrogativa bisatser (§59–78), diskuteras typen inte ingående och separat. Faktum är att benämningen *indirekt anföring/tal* överhuvudtaget inte tycks förekomma i detta kapitel. Dock finns passager av särskilt intresse i till exempel §61 där det görs en uppdelning av mentala predikat där anföringsverb som *genmäla*, *berätta*, *rapportera*, *säga*, *utbrista* m.fl. ingår; och i §63 där avgränsningen av narrativa bisatser gentemot citat- och referatmeningar diskuteras. Indirekt anföring, eller narrativ eller interrogativ bisats som återgivning av tal och tanke, får således relativt stort utrymme då det tas upp i två olika kapitel och från två delvis olika synvinklar (utifrån satstypen respektive utifrån funktionen att återge yttrande). Å andra sidan blir analyserna av citatmeningar och referatmeningar mer djuplodande och mindre splittrade då de behandlas inom ramen för ett och samma kapitel.

I SAG ägnas referatmening ett mycket stort utrymme, helt parallellt med citatmening. Detta är ovanligt, då referatmeningsstrukturer ofta förbises eller behandlas som (varianter av) direkt anföring alternativt indirekt anföring. Ibland ses konstruktionen som typisk för (och enbart förekommande i) skönlitteratur. I SAG ägnar man denna specialanvändning ett eget avslutande avsnitt och ser det som en *utvidgad användning av referatmeningens karakteristika* (§18). På samma sätt som det är förtjänstfullt att anförda meningar som inleds med *att* inbegrips i beskrivningen, är det positivt att beskrivningen av referatmeningen får mycket utrymme och inte enbart ses som typiskt för litterärt språk. Vad som dock kan saknas är uppgifter om *hur* vanligt det är med dessa typer av konstruktioner i tal- respektive skriftspråk. Att SAG strävar efter att inbegripa såväl tal- som skriftbruk och citat- och referatmeningar ägnas i stort sett lika mycket utrymme, gör att man frestas att se det som att referatmeningar är lika vanliga i båda modaliteter. Vid närmare granskning visar det sig dock att endast *ett* språkexempel på

referatmening är hämtat från autentiskt talspråk,⁶ medan flertalet är autentiska exempel från skrift. Betyder detta att referatmening är ovanligt i tal? Det sägs heller ingenting i SAG om hur vanliga citatmeningar är i talspråk respektive skriftspråk. En anledning kan vara att arbetet med SAG till stora delar ägt rum under en period då datorbaserade språkkorporusar var under uppbyggnad, medan det idag torde vara relativt enkelt att ta fram frekvensuppgifter av denna typ.

Det är inte oproblemiskt att SAG har ambitionen att inbegripa talspråksbruk såväl som skriftspråksbruk medan en majoritet av språkexemplen är redaktionella och autentiska exempel från romantext och sakprosa. Risken är att beskrivningen av svenska blir beskrivning av skriftspråk, och talspråksanvändningar blir specialfall. Ibland är SAG snubblande nära att gå i den fällan, och det val SAG har gjort att kalla den person som återger ett yttrande *talare*, och situationen yttrandet återges *talsituation*, vare sig det handlar om tal eller skrift, förvirrar ibland.

Men beskrivningen av citatmeningar och referatmeningar imponerar också. Den är omfattande, insiktsfull och innehåller många språkexempel. Även om förhållandet talspråk-skriftspråk inte alltid är klargjort (se ovan), ges information om stilnivåer och genrer. Hur citat avgränsas i tal (t.ex. med prosodi) respektive skrift (skiljetecken osv.) är tydligt angivet. Den grammatiska analysen är vidare gedigen och kompletterad med semantisk-pragmatisk information. Eventuellt är även själva indelningen nydanande, då citatmeningar och referatmeningar tas upp i lika mån.

Litteraturförteckning

- Banfield, A. 1982. *Unspeakable Sentences: Narration and Representation in the Language of Fiction*. Boston and London: Routledge & Kegan Paul.
- Clark, H.H. & Gerrig, R.J. 1990. Quotations as demonstrations. I: *Language* 66. S. 764-805.
- Coulmas, F. 1986. Reported speech: Some general issues. I: Coulmas (ed.). S. 1-28.
- Coulmas, F. (ed.) 1986. *Direct and Indirect speech*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Eriksson, M. 1994. Anföringens funktion i ungdomars berättelser. I: Holmberg & Larsson (red.). S. 131-142.

⁶ "Jag simmade femti meter på en väldigt bra tid, sa min gympalärare. (T) [Jag refererar till den återgivande talaren.]" (s. 853).

- Eriksson, M. 1995. A case of grammaticalization in modern Swedish: The use of 'ba' in adolescent speech. I: *Language Sciences* 17. S. 19-48.
- Haberland, H. 1986. Reported speech in Danish. I: Coulmas (ed.). S. 219-254.
- Holmberg, A. & Larsson, K. (red.) 1994. *Svenskans beskrivning 20*. Lund: Lund University Press.
- Kotsinas, U. 1994. *Ungdomsspråk*. Uppsala: Hallgren och Fallgren Studieförlag.
- Nordberg, B. 1985. Om ungdomars samtalsstil. Några preliminära iakttagelser. I: *Nysvenska studier* 64. S. 5-27.
- Nordqvist, Å. 1998. Projecting speech to protagonists in oral and written narratives: a developmental study. I: *Psychology of Language and Communication* 2:2. S. 37-46.
- Page, N. 1988. *Speech in the English novel*. 2nd ed. London: Mac Millan.
- Tannen, D. 1986. Introducing constructed dialogue in Greek and American conversational and Literary Narrative. I: Coulmas (ed.). S. 311-332.
- Teleman, U., Hellberg, S. & Andersson, E. 1999. *Svenska Akademiens grammatik*. Stockholm: Norstedts förlag.
- Tobler, A. 1894. *Vermischte Beiträge zur französischen Grammatik II*. Leipzig.
- Quine, W.V.O. 1960. *Word and object*. New York: MIT Press, John Wiley & Sons Inc.

Adverbial eller adledd?

En sammenligning av beskrivelsene av *adverbial supplementary clauses* i CGEL og *frie predikativer* i SAG og NRG*

Lene Nordrum

Engelska institutionen, Göteborgs universitet

1. Innledning

Hensikten med denne artikkelen er todelt. For det første vil jeg foreslå en norsk/svensk grammatisk motsvarighet til de konstruksjoner som i *A Comprehensive Grammar of the English Language* (CGEL) (Quirk et al. 1985) kalles **subjectless supplementary clauses** (SSC). Disse konstruksjonene beskrives som infinitte adverbiale uttrykk som ikke er innledet av en subjunksjon, og hvor det ikke finnes et eget subjekt i uttrykket (f.eks. *Full of apologies, the manager approached us*).¹ For det andre vil jeg kartlegge hvordan en slik svensk/norsk motsvarighet til SSC er beskrevet i *Norsk referansegrammatikk* (NRG) (Faarlund et al. 1997) og *Svenska Akademiens grammatik* (SAG) (Teleman et al. 1999). Dette siste håper jeg kan belyse forskjeller i den grammatiske beskrivelsen hos de tre store referansgrammatikkene for respektive engelsk, norsk og svensk. I den forbindelse er det viktig å påpeke at selv om spesielt norsk og svensk, men også engelsk, er nært beslektet rent språktypologisk, beskriver grammatikkene likefullt tre selvstendige språk med tre til dels ulike grammatikktradisjoner. I denne artikkelen forsøker jeg å komme underfund med hvilke forskjeller som kan tenkes å ta utgangspunkt i grammatiske ulikheter og grammatikktradisjon på den ene siden, og hvilke forskjeller som kan være et

* Lene Nordrum deltar i Riksbankens Jubileumsfond forskarskola i moderna språk.

¹ Infinitte uttrykk som inneholder et eget subjekt, såkalte **supplementive absolute clauses** (CGEL 1985:1120 (f.eks. *No further discussion arising, the meeting was brought to a close*)) vil ikke belyses i denne artikkelen.

resultat av mer bevisste valg som hensyn til målgruppe og teori på den andre siden.

1.2 Opplegg

Artikkelen innledes av en gjennomgang av hvordan SSC beskrives i CGEL (2.). Ut ifra denne beskrivelsen bestemmes hva SAG og NRG kaller **frie predikativer** som en grammatisk motsvarighet til SSC i CGEL (2.1). Neste spørsmål er om beskrivelsen av frie predikativer er sammenlignbare i SAG respektive NRG, eller sagt på en annen måte: mener man det samme med frie predikativer i de to grammatikkene? Dette spørsmålet fordrer en kort oversikt over respektive tre grammatiktradisjoner i forbindelse med predikativer (3.). Etter dette gis en mer utfyllende oversikt over hvordan SSC og frie predikativer beskrives i CGEL, SAG og NRG samt hvilke forskjeller/likheter man støter på (4.–8.). Avslutningsvis gis en oppsummering av den foregående diskusjonen, samt noen kommentarer rundt hvilke årsaker som kan tenkes å ligge bak de forskjellene som finnes i de tre grammatikkene (9.).

2. Subjectless Suppletive Clauses (SSC) i CGEL

Som vi har sett beskrives SSC som "adverbial non-finite clauses" som ikke er innledet av en subjunksjon (CGEL 1985:1123). CGEL legger både syntaktiske og semantiske kriterier til grunn for å definere en SSC som adverbial. Enkelte prosodiske kjennetegn nevnes, men er ikke avgjørende for setningsleddsdefinisjonen. I dette avsnittet presenteres først de syntaktiske, og deretter de semantiske kriteriene bak CGELs valg av adverbial som setningsleddsdefinisjon av SSC.

Syntaktisk hevder CGEL at en SSC utmerker seg via sin fleksible posisjon i setningen. En SSC kan således (CGEL 1985:1124–27) stå på de samme posisjonene som et adverbial, nemlig initialt, direkte etter **antecedenten**² eller finalt i setningen.

Semantisk utmerker en SSC seg fordi den ikke har en entydig relasjon til oversetningen (CGEL 1985:1123). En SSC består formelt av en verbløs konstruksjon eller en partisippkonstruksjon, og fordi

² Termen 'antecedent' forekommer i nordisk grammatikktradisjon, men har da betydelsen 'den nominalfrasen et pronomen refererer til'. NRG bruker termen antecedent i sistnevnte betydelse, mens SAG bruker termen 'referent'.

denne konstruksjonen ikke er innledet av en subjunksjon er det semantiske forholdet mellom SSC og oversetningen ikke entydig. En SSC kan altså subtilt henvise til en rekke semantiske forhold. Følgelig er [2] nedenfor en mulig tydeliggjøring av den semantiske relasjonen mellom SSC og oversetningen i [1]:

[1] *Dismayed*, he drove the damaged car home

[2] *Though dismayed*, he drove the damaged car home

Dette tyder på at CGEL betrakter en SSC som en forkortning av en subjunksjonsinnledet leddsetning. I en subjunksjonsinnledet leddsetning er det oftest et adverbialt forhold til oversetningen som tydeliggjøres, det være seg kausalt, koncessivt, kondisjonalt eller temporalt. Følger vi dette resonnementet videre er det fristende å konkludere at det er det **underfortståtte** semantiske forholdet mellom en SSC og oversetningen som gjør at Quirk et al. betrakter en SSC som adverbial. Sitatet nedenfor tyder også på dette (CGEL 1985:1124):

[...] they [SSC] do not signal specific logical relationships, but such relationships are generally clear from the context. Subjectless supplementive clauses [...], resemble nonrestrictive relative clauses in another respect: the implied subject in the supplementive clause provides a link with the matrix clause rather as the relative pronoun provides a link in post-modifying relative clauses. The formal inexplicitness of supplementive clauses allows considerable flexibility in what we may wish them to convey. According to context, we may wish them to imply **temporal, conditional, causal, concessive, or circumstantial** relationship. In short, the supplementive clause implies an accompanying circumstance to the situation described in the matrix clause. [min fetstil]

I sitatet ovenfor er det imidlertid også klart at det ikke bare er et adverbialt forhold – eller 'circumstance' – som kan uttrykkes med en SSC: en SSC står alltid i relasjon til et nominalt ledd i oversetningen. Ifølge CGEL (1985:1124) er dette nominale leddet alltid subjektet, eller, alternativt, oversetningens saksinnhold. CGEL forklarer dette siste med hva de kaller **attachment rule** (AR), som overenstemmer med den normative regelen i nordisk grammatikktradisjon kalt subjektsregelen.³ AR innebærer at enhver konstruksjon plassert initialt i setningen automatisk tolkes i relasjon til subjektet i setningen, eller, alternativt, til hele setningen. En initial konstruksjon kan således ikke tolkes i relasjon til objektet, jmf.: eksempel [3] nedenfor:

³ Om subjektsregelen i SAG (Teleman et al. 1999 3:378): "Regeln att ett fritt predikativ i typfallet har subjektets referent som predikationsbas har formulerats som en normativ regel (subjektsregeln) inom språkvårdstraditionen. Subjektregeln tillämpas också på infinitivsfraser i fria adverbial."

[3] ?*Although the latest model*, they didn't like the car

I forbindelse med [3] hevder CGEL (1985:1122) at den infinitte konstruksjonen *Although the latest model* automatisk tolkes i relasjon til subjektet i oversetningen. I [3] vil imidlertid vår kunnskap om verden hindre oss i å tolke subjektet som referent til den infinitte konstruksjonen – derav spørsmålstegnet. CGEL hevder at om objektet, og ikke subjektet, er ment som referent for en SSC kan denne ikke plasseres initialt og følgelig heller ikke defineres som et adverbial, siden et av CGELs hovedkriterier for å kalle en SSC for adverbial er at det må være mulig å flytte en SSC til alle adverbiale posisjoner i setningen. Dette betyr at om en infinitt konstruksjon står til objektet i oversetningen er den alltid plassert finalt, eller rett etter det direkte objektet – og står følgelig alltid direkte etter sin antecedent. CGEL (1985:1125f) betrakter derfor en slik konstruksjon som en **non-restrictive postmodifier**. En SSC med tilsvarende informasjon, men denne gang relatert til **subjektet** i oversetningen kan derimot ikke betraktes som en non-restrictive postmodifier fordi en SSC kan plasseres initialt i setningen.

De kriterier som legges til grunn for en SSC er altså at SSC gir informasjon om ytre forhold (circumstances) som er relevante, men ikke nødvendige, for tolkningen av saksinnholdet og/eller subjektet i oversetningen – aldri objektet. En SSC (som står til subjektet) kan stå både initialt, medialt og finalt i setningen. På grunnlag av denne syntaktisk frie egenskapen defineres SSC som adverbial. Hvis en konstruksjon står i relasjon til objektet i setningen står den derimot alltid direkte etter sin antecedent, og defineres derfor som et nominalt adledd (non-restrictive postmodifier). CGEL forbeholder dermed setningsinitial posisjon til infinitte konstruksjoner relatert til subjektet, hvilket betyr at bare subjektet kan ha en semantisk relasjon med SSC.

2.1 Noen spørsmål i forbindelse med CGELs analyse av Subjectless Supplementive Clauses (SSC)

CGEL legger altså den frie posisjonen hos en SSC og det underforståtte semantiske forholdet mellom en SSC og oversetningen som grunnlag for sin term adverbial. Denne beskrivelsen har imidlertid sine brister. En brist er at CGEL ikke tar hensyn til at det semantiske forholdet mellom en infinitt konstruksjon og objektet i oversetningen kan være identisk med det semantiske forholdet mellom en infinitt konstruksjon og subjektet i oversetningen. Dette fører til en del

merkelige antagelser i forbindelse med en slik konstruksjons relasjon til objektet i oversetningen. Eksempelsetningene nedenfor kan kanskje illustrere dette nærmere (CGEL 1985:1125):

[4] Lawson, *implacable*, contended himself with a glare of defiance.

[5] I found George, *unconscious*, a few hours later.

[4] er ifølge CGEL et eksempel på en SSC, mens [5] er et eksempel på en konstruksjon hvor "the adjective can be **object complement**⁴ of the superordinate verb" (CGEL 1985:1125). Etter mitt skjønn har imidlertid adjektivet i [5] ingen utfyllende relasjon til verbet *found* (normalt sett betrakter man et object complement som en utfylling til verbet, CGEL 1985:728). Adjektivet i [5] bør følgelig betraktes som en likartet konstruksjon som adjektivet i [4], dvs. som en SSC.

Angående konstruksjonen eksemplifisert i [4] – en SSC plassert direkte etter sin antecedent – mener CGEL (1985:1125) at dette er en posisjon hvor det vanligvis er "impossible (and semantically unimportant) to decide whether the participle clause [...] is to be regarded functionally equivalent to [a] nonrestrictive relative clause". Dette betyr at CGEL anser at distinksjonen mellom en SSC og en non-restrictive postmodifiser er umulig å dra når en infinitt konstruksjon står direkte etter sin antecedent, som i [4] ovenfor. Grunnen til at [4] regnes som et klart eksempel på en SSC er at CGEL (1985:1125) anser at en kort adjektivfrase, dvs. en adjektivfrase uten bestemmere, vanligvis ikke kan fungere som en non-restrictive postmodifiser. Tilsynelatende spiller dette argumentet også en rolle når adjektivet i [5] klassifiseres som et object complement – man kan jo ikke gjerne kalle dette en non-restrictive postmodifiser siden korte adjektivfraser normalt ikke fungerer som slike. Det virker altså som at forfatterne av CGEL – på grunnlag av AR – har gjort en uheldig inndeling når det gjelder hvilket nominalt ledd en SSC kan beskrive.

Hva vi kan lese ut av eksempel [4] og [5] ovenfor er at det er vanskelig å dra en grense mellom en SSC (adverbial konstruksjon), et object complement som både er relatert til et nominalt ledd (objektet i oversetningen) og "fyller ut" det finite verbet i oversetningen, og en non-restrictive postmodifiser som er et nominalt adledd. Termen subject complement kommer også inn i diskusjonen siden CGEL (1985:1127) hevder at den verbløse konstruksjonen *bottom of the league* i setningen: *They ended the season bottom of the league* er "on a

⁴ De engelske termene 'object complement' og 'subject complement' er sammenlignbare med de norske termene 'fast objektspredikativ'/'fast subjektspredikativ', og de svenske termene 'bundet objektspredikativ'/'bundet subjektspredikativ'.

gradient towards subject complement status". Grunnen til dette er at frasen ikke kan flyttes fram til initial posisjon, og derfor ikke kan defineres som en adverbial SSC.

Diskusjonen ovenfor leder oss inn på setningsleddet **predikativ** som en svensk/norsk motsvarighet til SSC i CGEL. Predikativer er tradisjonelt sett som "ett led i verbfrasen som anger vad eller hurdan subjektets eller objektets referent blir" (SAG 1999:3:326), dvs. semantisk knyttet både til et verbalt og et nominalt ledd i oversetningen. Dette kjenner vi igjen fra gjennomgangen av SSC i CGEL. Predikativene er delt inn i bundne/frie predikativ i SAG og faste/frie predikativ i NRG. Dette kan koples til CGELs standpunkt at SSC grenser til object complement og subject complement i.o.m. at både NRG og SAG anser at grensen mellom faste/bundne og frie predikativer er vag (NRG 1997:733, SAG 1999:3:327). Vi har også observert at det semantiske kriteriet bak SSC er at det enten foreligger et adverbialt forhold (temporalt, kausalt etc.) mellom SSC og oversetning, eller en beskrivelse av subjektet i oversetningen. Ettersom en SSC kan ha samme semantiske relasjon med objektet i oversetningen er imidlertid den frie posisjonen det eneste sikre kriteriet bak definisjonen SSC. Det skal vise seg at den frie plasseringen av SSC også er viktig for definisjonen av fritt predikativ i SAG og NRG. Den siste likheten mellom frie predikativer og SSC er av formell art – begge består av infinite og verbløse konstruksjoner.

Mye tyder på at predikativer er den grammatiske motsvarighet til SSC vi søker, men for å konstatere dette med sikkerhet bør vi få en oversikt over hva termen innebærer. Nedenfor gis en historisk gjennomgang fulgt av en oversikt over hvordan det frie predikativet er beskrevet i NRG og SAG. Disse beskrivelsene sammenlignes så med beskrivelsen av SSC ovenfor.

3. Hvor står frie predikativer i svensk, norsk og engelsk grammatikktradisjon?

De predikativer som er interessante i denne sammenhengen er altså slike som består av en verbløs eller en partisippkonstruksjon (dvs. slike som overenstemmer med SSC i CGEL). Tabell 1.–3. viser eksempler på hvordan disse har blitt beskrevet i engelsk, norsk og svensk grammatikktradisjon. Tabellene er basert på Bolander (1980:6ff), men er utøket med en kolumn som viser hvilken term eksemplene ville få i respektive SAG, NRG og CGEL.

TABELL 1. *Termer for utrykk tilsvarende subjectless supplementary clauses i svensk grammatikk på 1900-tallet*

	Beck- man 1904	Wessén 1970	Ljung & Ohlander 1971	Thorell 1973	Tele- man 1974	Hult- man 1975	SAG 1999
<i>Obekymrad</i> sitter han kvar	PA	AS	SATS- FÖRK	PA ¹⁾	Ø	PA ²⁾	Fritt P
<i>Sjuk</i> , önskade han sig döden	AS	AS	SATS- FÖRK	Ø	Pfras AS	Ø	Fritt P
På vinden stod en kista, <i>full med gamla spikar</i>	Ø	Ø	Ø	AS	PA	PA ²⁾	PA (Fritt P)

Forkortninger: Ø = ingen term; AS = attributiv satsforkortning; P = predikativ; PA = predikativt attribut; SATSFÖRK = satsforkortning; Fritt P = Fritt Predikativ. Noter: 1) beskriver subjektet ved verbhandlingen, 2) en type satsforkortning.

TABELL 2. *Termer for tilsvarende subjectless supplementary clauses i norsk grammatikk på 1900-tallet*

	Western 1921	Heggstad 1931	Næs 1972	Lie 1976	Vinje 1977	NRG 1997
<i>Ubævegelige</i> stod hellebardistene der	P ¹⁾	ADVL APP ²⁾	Løsere P ³⁾	Fritt P	Fritt P	Fritt P
<i>Doven</i> kommer han ingen vei	Ø	Ø	Løsere P	Fritt P	Fritt P	Fritt P
På loftet stod en kiste <i>full med spiker</i>	Ø	Ø	Ø	Ø	Ø	E. best. i subst.frasen

Forkortninger: Ø = term finnes ikke; ADVL = adverbial; APP = apposisjon; P = predikativ; E. bes i subs. frasen = Etterstilt bestemmer i substantivfrasen. Noter: 1) men *rette og bleke satt ...* = fjernere predikativ, 2) nærmer seg eller er apposisjon.

TABELL 3. *Termer og kriterier for predikative ledd i engelsk grammatikk på 1900-tallet*

	Jespersen 1927	Kruisinga 1932	Curme 1931	Zandvoort 1969	GCE 1972	CGEL 1985
<i>Nervous</i> , the man opened the letter	Ø	Ø	PKAT APP ¹⁾	Ø	Verbless SUPPL	SSC
<i>Enthusiastic</i> , they make good students	Ø	Free Adjunct ²⁾	PKAT APP ¹⁾	Ø	Contingent ADJ clause	SSC

Forkortninger: Ø = term finnes ikke; ADJ = adjective; PKAT = predicat; APP = apposition. Noter: 1) el. Forkortet 'adverbial clause', 2) nært beslektet med 'predikative adjunct'.

Tabellene viser at fritt predikativ i SAG/NRG sidestilles med SSC i CGEL. Tidligere har derimot termene **predikativt attribut**, **attri-**

butiv satsförkortning, eller bare **satsförkortning**, blitt brukt på den svenske siden, og **adverbiell apposisjon** og **fritt predikativ** på den norske siden. Lengre bak i engelsk grammatikktradisjon finner vi **predikat apposition** (alternativt: forkortet adverbial clause) (Curme 1931).

Fram til NRG og SAG er det altså store forskjeller i terminologien i svensk og norsk grammatikktradisjon. Eksempelvis er predikativt attribut en ukjent term på den norske siden. Interessant i sammenhengen er også den siste kategorien (type 3 i tabell 1.–2.), eksemplifisert av setninger som *på vinden stod en kista, full med gamla spikar*. Denne konstruksjonen er ikke inkludert i Bolanders gjennomgang av norske predikativer, men er tilføyet her for å underlette sammenligningen av SAG og NRG. SAG gir type 3 termen predikativt attribut/fritt predikativ mens konstruksjoner av type 1 og 2 betraktes som entydige frie predikativ. I NRG kalles derimot konstruksjoner av type 3 etterstilte bestemmere i substantivfrasen/frie predikativer. Vi kommer tilbake til denne forskjellen lengre fram.

De samme konstruksjonene har altså blitt gitt svært forskjellige navn i svensk, norsk og engelsk grammatikktradisjon. Dog viser tabellene at SSC og frie predikativ realiseres av samme type konstruksjon. Spørsmålet vi stiller oss her er om den terminologidiskrepans vi finner skyldes grammatiske forskjeller, eller om språkene er så like at man kan vente seg en sammensmeltning av engelsk og svensk/norsk grammatikktradisjon på samme måte som det ser ut til å ha skjedd i svensk og norsk grammatikktradisjon (predikativt attribut og adverbiell apposisjon har blitt til fritt predikativ i begge grammatikker). En gjennomgang av kriteriene bak hver term i de tre grammatikkene kan kanskje gi oss svaret på disse spørsmålene.

4. Frie predikativ i NRG

Frie predikativer i NRG defineres i hovedsak etter semantiske, men også etter syntaktiske og formelle kriterier.

Semantisk kjennetegnes det frie predikativet av at det beskriver subjektet eller objektet i oversetningen. Det leddet som predikativet beskriver kalles **predikasjonsbasen** (NRG 1997:732). Det frie predikativet betraktes ikke som en ufylling av predikatet i oversetningen. Sagt på en annen måte: det frie predikativet er ikke, som det faste predikativet, nødvendig for at setningen skal være syntaktisk og semantisk fullstendig. Således har det frie predikativet en friere stilling til verbet i oversetningen sammenlignet med det faste predikativet.

Syntaktisk sett hevder NRG (1997:761) at det frie predikativet kan stå på "alle felte i setningsskjemaet", altså i samme posisjoner som et fritt adverbial. Om det frie predikativet står initialt kan det imidlertid være vanskelig å bestemme predikasjonsbasen, (NRG 1997:761):

Som andre setningsledd kan også fritt predikativ stå i forfeltet. Dette er særleg vanleg dersom det er eit subjektspredikativ, og kanskje spesielt i tilfelle der det elles kan vere uklart om det er subjektet eller objektet som er predikasjonsbasen: *Sliine og utmatta* fann dei henne endeleg

Følgelig tar NRG – i motsetning til CGEL – ikke avstand fra at en infinitt konstruksjon initialt i setningen kan beskrive objektet i oversetningen. Den normative subjektsregelen nevnes heller ikke med et ord.

Formelt sett hevder NRG (1997:757) at et predikativ består av en adjektivfrase⁵ (eller fast preposisjonsuttrykk), preposisjonsfrase med *til*, eller en substantivfrase eller adjektivfrase innledet av *som*. Det er den første konstruksjonen (adjektivfrase) som er interessant her. NRG (1997:762) poengterer også at det frie predikativet normalt sett kongruensbøyes etter sin predikasjonsbase i tall og genus. Det påpekes dog at en del norske dialekter, deriblandt min egen, ikke kongruensbøyer adjektivet i egenskap av predikativ (f.eks: *Åkrene ligger brakk*).⁶

For å skille mellom adverbial og predikativ vektlegger NRG (1997:758) den semantiske forskjellen at et adverbial står til et verbalt ledd i oversetningen (predikatet) mens predikativet står til et nominalt ledd i oversetningen (subjekt/objekt). Den formelle forskjellen at et adjektiv som adverbial alltid står i nøytrum, mens et adjektiv som predikat kongruensbøyes i samsvar med sin predikasjonsbase, poengteres også.

5. Frie predikativer i SAG

I likhet med NRG legger SAG semantiske, syntaktiske og formelle kriterier til grunn for å forklare hva et fritt predikativ er. I tillegg nevnes prosodiske kriterier.

Semantisk står det frie predikativet i relasjon til oversetningens subjekt, egentlige subjekt eller objekt, og disse leddene utgjør følgelig

⁵ Under adjektiv regnes også partisipp, siden NRG i motsetning til SAG ikke inkluderer partisipp som en egen ordklasse.

⁶ Mangel på kongruensbøyning er ifølge NRG (1997:765) vanligere i bokmål enn i nynorsk.

predikativets predikasjonsbase.⁷ SAG og NRG er altså overens om at et fritt predikativ kan ha både subjektet og objektet som predikasjonsbase, mens CGEL behandler slike konstruksjoner som står i relasjon til oversetningens objekt forskjellig fra de som beskriver subjektet. At et initialt fritt predikativ alltid settes i relasjon til subjektet (jmf.: AR i CGEL) nevnes bare i en anmerking i SAG (1999:3:378), og omtales da som en normativ regel "inom språkvårdstraditionen". Ettersom SAG er en deskriptiv grammatikk er det derfor sannsynlig at man ser bort fra subjeksregelen og følgelig aksepterer et initialt fritt predikativ i relasjon til både objektet og subjektet i oversetningen.

Syntaktisk påpekes det, i likhet med CGEL og NRG, at frie predikativer kan "stå på adverbialplats i slutfältet, på adverbialplats i mittfältet eller som satsbas [dvs. initialt i setningen]" (SAG 1999:3:375). I likhet med CGEL har SAG imidlertid vanskeligheter med en entydig definisjon av ledd som står rett etter sin predikasjonsbase (på adverbialplass i mittfeltet direkte etter subjektet: "den svarta säcken, *alldeles full med pengar*, sto i garderoben", eller i slutfeltet direkte etter objektet: "Han hade en svart säck, *alldeles full med pengar*").⁸ Ledd som står på denne plassen kan være både frie predikativ og predikative attribut. Vi kommer tilbake til denne problematiske distinksjonen nedenfor.

Formelt sett peker SAG på at et adjektiv som fritt predikativ kongruensbøyes i samsvar med sin predikasjonsbase, mens et adjektiv som adverbial alltid står i nøytrum. Her er SAG og NRG overens. Hva gjelder formen på et fritt predikativ er det dog visse forskjeller mellom SAG og NRG. Bare de frie predikativene som består av et verbløst eller et partisipptrykk kommer imidlertid til å diskuteres her, siden det er disse konstruksjonene som utgjør en norsk/svensk motsvarighet til SSC.

Når det gjelder prosodi, påpeker SAG at det at frie predikativ har samma prosodi som frie adverbial – de utgjør altså ofte egne fonologiske fraser. Kontrasten med det bundne predikativet er at det nærmeste overordnede verbet ofte er ubetont ved bundne predikativer.

⁷ Når det gjelder predikasjonsbasen er NRG og SAG overens om termens innebyrd i forbindelse med beskrivningen av predikativ. Det må dog nevnes at SAG – i motsetning til NRG – inkluderer termen predikasjonsbase også i andre sammenhenger. SAGs videre definisjon av predikasjonsbasen er imidlertid ikke relevant for denne diskusjonen, og kommenteres derfor ikke mer utførlig her.

⁸ SAG har valgt å følge Didrichsens tradisjon med forskjellig satskjema for 'huvudsats' og 'bisats'. For en nærmere beskrivelse av termene 'förfält', 'mittfält' og 'slutfält' henviser jeg til Teleman et al. (1999).

6. Formelle forskjeller mellom svensk, norsk og engelsk

Hvis vi sammenligner beskrivelsene i CGEL med NRG/SAG er den mest slående forskjellen mellom språkene at man kongruensbøyer predikativet i forhold til dets predikasjonsbase i svensk og norsk, men ikke i engelsk. Muligens har dette bidratt til at man i skandinavisk grammatikktradisjon skiller mellom predikativ og adverbial for likartede konstruksjoner. Spørsmålet er om man kan forklare de ulike beskrivningene enbart utifra denne forskjellen. Som vi har sett finnes det jo norske dialekter som ikke kongruensbøyer adjektivet.

Om man fokuserer på formen på SSC/frie predikativ ser vi at et fritt predikativ kan være realisert som et adjektiv- eller et partisipptrykk, og SSC av en verbless eller participle clause. Dette betyr at en SSC kan bestå av et adjektiv eller et adverb på engelsk. La oss se hvilke konsekvenser formen har for tolkningen av følgende eksempel hentet fra *Engelsk universitetsgrammatik* (Svartvik & Sager 1977:315).

[6] *Slow and careful* he went about his new job

[7] *Slowly and carefully*, he went about his new job

I forbindelse med eksempel [6] og [7] ovenfor, hevder Svartvik & Sager at de to konstruksjonene har samme betydelse. Jeg vil imidlertid hevde at *Slow and careful* kan være adledd til *he* i den første satsen og dermed enten ha en karakteriserende betydelse (*he* er alltid *slow and careful*) eller være en beskrivelse av subjektet under den tid som det overordnede verbet refererer til (*he* var *slow and careful* på det tidspunktet da han *went about his new job*), mens *slowly and carefully* enbart kan beskrive verbhandlingen. Hvis vi oversetter [6] og [7] til svensk og norsk får vi følgende setninger:

[8] *Långsam och forsiktig* fortsatte han med sitt nya jobb

[9] *Långsamt och forsiktigt* fortsatte han med sitt nya jobb

[10] *Sakte og forsiktig* fortsatte han med sin nye jobb

[11] *Sakte og forsiktig* fortsatte han med sin nye jobb

I [8] og [9] har vi en spesiell adverbform mens man har et ubøyet adjektiv i [10] og [11].⁹ Man kan derfor analysere de svenske eksemplene på samme måte som min analyse av [6] og [7] ovenfor. Norsk har i

⁹ Man danner en adverbform av adjektiv ved tillegg av en *-t* ved enkelte adjektiv ogå i norsk (*rask-raskt*).

dette tilfellet ingen distinkt adverbform, og man får en tvetydig setning.

Min tolkning av eksempel [6]–[11] viser at alle språkene har et adjektiv når subjektet beskrives, mens et adjektiv i relasjon til predikatet får en adverbendelse i svensk og engelsk. Etter min mening tyder dette på at de to språkene er like i et henseende: om et nominalt ledd beskrives realiseres dette alltid av et adjektiv, mens i relasjon til et verbalt ledd kan man få en adverbendelse på adjektivet.¹⁰ Den eneste forskjellen mellom språkene er at et adjektiv som predikativ normalt sett kongruensbøyes (dog ikke alltid), og at fler adjektiv deler form med tilsvarende adverb i norsk/svensk sammenlignet med engelsk. Dette betyr at CGEL klassifiserer SSC som adverbial på grunnlag av syntaktiske egenskaper (en SSC er flyttbar), snarere enn formen eller betydelsen. I NRG og SAG, på den andre siden, ser man nettopp på formelle og semantiske kriterier når man velger å sortere ut predikativ som en egen grammatisk kategori.

Mot denne bakgrunnen virker det som om forskjellen mellom beskrivelsene i NRG og CGEL er mer knyttet til grammatisk tradisjon enn til de faktiske formelle forskjellene som finnes mellom norsk og engelsk.

7. Beskrivelsen av frie predikativ og predikativt attribut i SAG sammenlignet med NRG og CGEL

Dette avsnittet behandler et spesielt forhold som belyser kjernen i forskjellene og likhetene mellom de tre grammatikkens beskrivelse av SSC respektive frie predikativer. Forhåpentligvis vil dette understreke at det troligvis er tradisjon snarere enn språklige forskjeller som skiller de tre grammatikkene fra hverandre. Det forholdet som behandles er SAGs distinksjon mellom frie predikativer og predikativt attribut og hvordan denne distinksjonen speiles i CGEL og NRG.

SAG hevder som nevnt at et ledd som følger direkte etter sin predikasjonsbase enten er et predikativt attribut eller et fritt predikativ. Dette minner om CGELs problemer med å skille mellom SSC og non-restrictive postmodifying clauses. Vi har sett at predikativ har en nære relasjon både til verbet og til subjektet i oversetningen, og at man

¹⁰ Et adjektiv i ubestemt form singularis nøytrum med suffikset *-r* har tidligere i svensk grammatikktradisjon blitt betraktet som et adverb, dog ikke av SAG som istedet betrakter formen som adjektiv "også når de står adverbialt" (SAG 2:626). Samme analyse appliseres i NRG.

derfor (f.eks. Thorell 1977, Næs 1972) har betraktet disse som predikativt attribut (Sverige) eller adverbial apposisjon (Norge) i nordisk grammatikktradisjon. Innbaket i begge disse termene ligger det faktum at leddet som skal beskrives står i relasjon både til et nominalt ledd (derav den "nominale" termen attribut/apposisjon) og et verbalt ledd (derav den "verbale" termen predikativ/adverbial).

Så langt om tradisjonen. I SAG har det predikative attributet byttet navn til fritt predikativ, mens termen predikativt attribut forklares som et ledd med samme funksjon som den konstruksjonen NRG (1997:268f) kaller [**ikke-restriktiv**] **etterstilt beskriver i substantivfrasen**, og som i CGEL (1985:1125) kalles non-restrictive postmodifier. En indikasjon på dette er at det predikative attributet behandles under nominalfraser i SAG (1999:3:88ff), altså som et nominalt adledd, og at en etterstilt beskriver i substantivfrasen og en non-restrictive postmodifier betraktes som nominale adledd i NRG respektive CGEL. SAG (1999:3:383) hevder også at det ofte er umulig å skille mellom et predikativt attribut og et fritt predikativ på samme måte som CGEL (1985:1125) hevder at det er umulig, og semantisk uinteressant, å skille mellom en SSC og en non-restrictive postmodifier. I NRG kommenterer man ikke hva en eventuell forskjell mellom frie predikativ plassert direkte etter sin predikasjonsbase og etterstilte bestemmere i substantivfrasen skulle bestå i, men likartede konstruksjoner tas opp i avsnittet om frie predikativ og i avsnittet om etterstilte bestemmere i substantivfrasen:

Mannen fann guten kald og forkommen i ein livbåt (kald og forkommen = fritt objektpredikativ) (Faarlund et al. 1997:756)

En ytterligere likhet mellom predikativt attribut og non-restrictive postmodifier er at både CGEL (1985:1125) og SAG (1999:3:92) hevder at en ikke-restriktiv relativsetning er en naturlig omskrivning.

Vi ser altså at CGEL betrakter forskjellen mellom en SSC som står direkte etter sin referent og en non-restrictive postmodifier som semantisk uinteressant. NRG, på sin side, frastår fra å kommentere at etterstilte beskrivere i substantivfrasen og frie predikativ direkte etter predikasjonsbasen er homonyme uttrykk. Har SAG like store vanskeligheter med å skille mellom et predikativt attribut og et fritt predikativ?

Svaret på dette viser seg å være ja. I et forsøk på å skille fritt predikativ og predikativt attribut fra hverandre, hevder SAG (1999:3:383) at predikative attribut oftest forekommer i indefinite nominalfraser, mens frie predikativ normalt har en definit nominalfras som referent.

Denne utalelsen underbygges ikke videre, og til tross for mine anstrengelser kan jeg ikke se hva SAG forsøker å få frem her.

Videre mener SAG (1999:3:383) at et predikativt attribut angir "ett tilstand som er samtidig med eller overlappar med den overordnede nominalfrasens tid", mens et fritt predikativ angir "ett tilstand som er samtidig med eller overlappar med det overordnede verbets tid". Dette siste er kjent fra tidligere forklaringer av predikativt attribut (jmf.: Thorell 1977:220). Kriteriet 'overlappe med den overordnede nominalfrasens tid' er derimot vanskeligere å fordøye. Mener SAG at tilstanden som beskrives skal overlappe med hele den tid som den relevante nominalfrasen eksisterer? I så fall får resonemanget en så tung filosofisk slagside at det vanskelig kan brukes som kriterie for distinksjonen predikativt attribut/fritt predikativ. Vi kan kanskje tenke oss at SAG med 'nominalfrasens indre tid' mener en innebygd aksjonsart hos et verbalsubstantiv, men det er dels langt fra bare verbal-substantiv som fungerer som predikasjonsbase, og dels burde forfatterne i så fall ha klartgjort et slikt resonnement for leseren.

Det kriteriet som gjenstår er derfor leddets plassering i setningen. I en anmerkning slår SAG (1999:3:91) fast at et predikativt attribut alltid står etter sin predikasjonsbase, og at et ledd initialt i setningen følgelig ikke kan fungere som predikativt attribut:

Adjektiv- eller participfras kan ofta vara antingen predikativt attribut eller fritt predikativ utan att någon skillnad i betydelse kan konstateras. Skillnaden är att predikativt attribut i princip kan finnas i alla nominala satsled (med nominalfrasens referent som predikasjonsbas) och därför placeras som efterställd bestämning, medan det fria predikativet (med subjektets eller objektets referent som predikasjonsbas) placeras som fritt adverbial. Entydigt predikativt attribut föreligger alltså bara om nominalfrasen där det predikativa attributet ingår står som fundament eller om den fungerar på annat sätt än som subjekt eller objekt

Utover 'posisjon i setningen' har SAG altså ingen troverdige argument for å skille predikativt attribut fra fritt predikativ. Følgelig er det kriteriet som kan fungere som forklaring til termdistinksjonen mellom predikativt attribut og fritt predikativ i SAG identisk med det kriteriet CGEL bruker for å skille mellom en SSC og en non-restrictive post-modifier. Hvis en ikke-restriktiv bestemmelse plasseres direkte etter den nominalfrasen som beskrives, har både SAG og CGEL lettere for å klassifisere bestemmelsen som et nominalt adledd. NRG, på sin side, overser at man i grammatikken beskriver samme type konstruksjon både under ikke-restriktive etterstilte beskrivere og frie predikativer.

8. Posisjon i setningen og betydelse

Det oppstår altså vanskeligheter i alle de tre grammatikkene når det gjelder SSC/frie predikativ plassert direkte etter sin antecedent/predikasjonsbase. Forskjellen i beskrivelse mellom disse homonyme leddene er størst hos CGEL, som pendler mellom en adverbial SSC og et nominalt ledd, noe mindre hos NRG, som ikke oppmerksommer distinksjonen og opererer med et nominalt ledd og et ledd som tradisjonelt både står til et nominalt og et verbalt ledd i oversetningen (predikativ) og minst i SAG, hvor vi finner to ledd som knapt går å skille fra hverandre. I SAG presenteres visselig predikativt attribut som enbart nominalt (predikativt attribut behandles under nominalfraser) men *predikativt* i termen antyder slektskapet med øvrige predikativer (som behandles under verbfrasen).

Dette tyder på at de uttrykk som CGEL kaller SSC, og som motsvares av frie predikativer i NRG og SAG, har en tendens til å bli tolket forskjellig avhengig av sin posisjon i setningen. Om et ledd står initialt blir det lettere tolket som et adverbial, dvs. som en forkortning av en adverbial bisats hvor den subjunksjon som uttrykker det adverbiale forholdet er utelatt. En initial infinitt konstruksjon er således en indikasjon på et semantisk forhold av adverbial art mellom oversetning og konstruksjon, mens det med en infinitt konstruksjon plassert etter predikasjonsbasen i større grad dreier seg om ekstra informasjon av mer apposisjonell karakter. Dette resonnementet medfører følgende omskrivninger:¹¹

[12] Discovered almost by accident, this substance has revolutionized medicine.

[12a] *Though discovered almost by accident*, this substance has revolutionized medicine.

[13] This substance, discovered almost by accident, has revolutionized medicine.

[13a] This substance, which was discovered almost by accident, has revolutionized medicine.

[14] Skrevet på engelsk, var boken den eneste vi hadde det året.

[14a] Selv om/til tross for at den var skrevet på engelsk, var boken den eneste vi hadde det året.

[15] Boken, skrevet på engelsk, var den eneste vi hadde det året.

[15a] Boken, som var skrevet på engelsk, var den eneste vi hadde det året.

¹¹ De norske eksemplene [7], [7a], [8] og [8a] får illustrere både norsk og svensk i dette tilfellet.

Som vi ser er omskrivningene av de infinitte konstruksjonene plassert direkte etter sin antecedent/predikasjonsbase [13]/[15] anderledes enn de infinitte konstruksjonene i initial posisjon [12]/[14]. I [13]/[15] gir omskrivningen av den infinitte konstruksjonen enbart tilleggsinformasjon om subjektet, mens vi i omskrivningene av [12]/[14] får en mer adverbial betydelse. I Bolanders (1980:131) undersøkelse av predikativenes funksjon i svensk hevder hun at initale predikativ burde skilles fra øvrige predikativ på semantisk grunnlag:

De spetsställda predikativen utgörs till skillnad från predikativen i mitt- och slutfältet av information som på något sätt förberetts av den tidigare texten och används inte i informerande syfte på samma sätt som mitt- och slutfältspredikativen. Mitt material antyder att de spetsställda predikativen beträffande betydelse är av tre typer, nämligen predikativ med komplex betydelse (anger förklaring, villkor m m), predikativ som uttrycker motsats och predikativ som uttrycker samtidigt tillstånd.

Dette støtter min antagelse at initiale predikativ har en noe annen funksjon enn predikativ på plassert direkte etter sin referent. Bolanders observasjon er dog ikke inkludert i noen av de tre grammatikkene, muligens grunnet sin sterke forankring i et tekstlingvistisk perspektiv. Alle tre grammatikkene studert her har en teorinøytral innfallsvinkel. Likevel, jeg synes diskusjonen rundt beskrivningen i CGEL, NRG og SAG indikerer at initiale frie predikativer ligner forkortninger av adverbiale leddsetninger, mens frie predikativer som står direkte etter sin predikasjonsbase er mer nominale i sin karakter. Muligens er derfor posisjon i setningen + underliggende betydelse vinnende kriterier i en beskrivelse av denne typen konstruksjon.

9. Oppsummering og sammenfattende kommentarer

Alle grammatikkene gir semantiske og syntaktiske argument for sine termer. I tillegg har SAG og NRG et formelt kriterie på adjektiv som frie predikativer. I denne artikkelen hevder jeg dog at enbart de syntaktiske kriteriene hos CGEL rettferdiggjør termen adverbial. Som kontrast ligger fokus hos SAG og NRG på semantiske og formelle særdrag. Det er derfor mer trolig at det er innfallsvinkel snarere enn grammatiske forskjeller som ligger bak terminologiforskjellene. Etter et raskt blick på respektive tradisjon på området ser vi imidlertid at de forskjeller som finnes sannsynligvis avhenger av en dypt forankret grammatikktradisjon. Tabell 4 viser hvilke termer som er sammenlignbare i CGEL, SAG og NRG:

TABELL 4. Terminologiske motsvarigheter mellom SSC i CGEL og frie predikativer i NRG og SAG

	CGEL	NRG	SAG
<i>Initial posisjon</i>	SSC (til subjektet)	Fritt subjekts/objektspredikativ	Icke-restriktivt fritt subjekts/objektspredikativ
<i>Mitt-posisjon</i>	SSC (til subjektet eller objektet) Non-restrictive postmodifiser Object complement ?	Fritt subjekts/objektspredikativ Etterstilt bestemmer i substantivfrasen	Icke-restriktivt fritt subjekts/objektspredikativ Predikativt attribut
<i>Final posisjon</i>	SSC (til subjektet eller objektet) Non-restrictive postmodifiser	Fritt objekts/subjektspredikativ Etterstilt bestemmer i substantivfrasen	Icke-restriktivt fritt subjekts/objektspredikativ

Som vi ser er NRG den eneste grammatikken med samme analyse på alle posisjoner i setningen. Både CGEL og SAG har overlappende kategorier når det gjelder mittposisjonen i setningen. Distinksjonen mellom et ikke-restriktivt fritt subjektspredikativ og fritt subjektspredikativ i SAG er ikke kommentert tidligere, men denne avhenger ifølge SAG (1999:3:379) av graden av integrasjon i oversetningen:

Vid tydliga icke-restriktiva predikativ äger satsen giltighet oberoende av predikativet [...]. Vid tydligt restriktiva predikativ anges satsens utsaga som giltig bara i den utsträckning eller vid den tid som predikativets egenskap gäller för predikationsbasen [...]

I CGEL (1985:1127) merker vi samme tankegang i følgende sitat: "there is a gradient relating the functional categories of subject complement and restrictive adjunct realized by a verbless supplementary clause". CGEL anser altså at det er en uklar grense mellom subject complement/ SSC og SAG mellom fritt/fast subjektspredikativ. Som vi har sett er distinksjonene like uklare når det gjelder grensen mellom object complement/non-restrictive postmodifiser og fritt/fast objektspredikativ. Man forsøker i begge grammatikker å få til en glidende skala hvor de forskjellige uttrykkene overlapper hverandre uten at det er nødvendig å dra en skarp grense mellom distinksjonene. Figur 1. nedenfor er et forsøk på å illustrere denne skalaen.

FIGUR 1. En glidende skala over predikativer i CGEL, NRG og SAG

	Integrert	Halvt integrert	Uintegrert
CGEL:	Subj. compl.	Nameless	SSC Non-res. postmod.
	She is <i>something else</i>	They finished the season <i>bottom of the league</i>	This medicine <i>discovered almost by accident</i> , has ...
SAG:	Bundet subj. pred.	R. fritt subj. pred.	Ikke-R. fritt subj. pred. Predikativt attribut
	Hon är <i>något helt annat</i>	<i>Som nyinflyttad</i> hade han föga kunnskap om ...	Där kan du <i>lugn och avslappnad</i> sitta
NRG:	Fast subj. pred.	Navnløst	Fritt subj. pred., E.best. i subst. frasen
	Hun er <i>noe helt annet</i>	<i>Som gutt</i> var han mester i stav og høyde	Mannen fann <i>guten kald og forkommen</i> i ein livbåt

Termer: Subj. compl. = Subject complement; SC = Supplementive clause; Non-res. postmod. = Non-restrictive postmodifier; subj. pred. = subjektspredikativ; R. = Restriktivt; E.best. i subst. frasen = Etterstilt bestemmer i substantivfrasen.

Skalaen viser at man i SAG og NRG går fra faste predikativer til frie predikativer, mens man i CGEL går fra det nominale leddet subject complement til det adverbiale leddet SSC. Vi har imidlertid sett at det finnes få argument for å kalle en SSC for adverbial, og at en SSC på likarted måte som et subject/object complement oftest beskriver et nominalt ledd. Det er derfor mulig at engelsk grammatikk også kommer til å velge en term som på samme måte som det faste/frie predikativet understreker den glidende skalaen mellom de to grammatiske konstruksjonene. Dette har da også skjedd i og med den nye korpusbaserte grammatikken *Longman Grammar of Spoken and Written English*, (LGSWE, Biber et al. 1999). Her velger man termene **subject/object predicative** istedenfor subject/object complement. Man har også innført termen **detached predicative** som på en måte supplerer termen **supplementive clause** (SC). Detached predicatives er således (LGSWE 1999:136) "similar to subject predicative, but unlike the latter, they can be used in-dependently of the type of verb", mens en SC beskrives på følgende måte (LGSWE 1999:201):

The relationship between the non-finite clause and the main clause is very loose [...], both syntactically and semantically. By using a **supplementive clause**, the speaker marks the information given in the clause as subordinate; as background information (initial position), parenthetical (medial position), or supplementary (final position). (forfatterens fetstil)

Når det gjelder distinksjonen mellom detached predicatives og SC hevder LGSWE at detached predicatives ligner SC semantisk og syntaktisk. Man hevder også at et detached predicative normalt står i en semantisk relasjon til subjektet i oversetningen (LGSWE 1999:136), mens en supplementive clause uttrykker et adverbialt forhold som ikke er eksplisitt uttrykt (LGSWE 1999:820). Syntaktisk påpeker man at et detached predicative normalt står initialt eller finalt i setningen. Mitt inntrykk er derfor at LGSWE velger å kalle en infinitt konstruksjon for detached predicative om den beskriver et nominalt setningsledd i oversetningen og er plassert initialt eller finalt i setningen, mens samme konstruksjon ville få navnet non-restrictive postmodifiser om den var plassert like etter antecedenten. Samme type konstruksjon, men med adverbial betydning, får navnet supplementive clause uavhengig av initial, mitt eller final posisjon. LGSWE anser altså at posisjonen i setningen er avgjørende for hvilken funksjon den infinitte setningen har. Det bør imidlertid påpekes at jeg i tolkningen av distinksjonen mellom non-restrictive postmodifiser og detached predicative muligens overtolker LGSWE: LGSWE hevder ikke uttrykkelig at et detached predicative ikke kan stå på mittposisjon, bare at den **normale** posisjonen er initialt eller finalt i setningen. Det er imidlertid sikkert at LGSWEs behandling av uintegreerte infinitte konstruksjoner nærmer seg nordisk grammatikktradisjon, og at man fokuserer på betydningen når man definerer en SC som adverbial, dvs. for å kunne gi en infinitt konstruksjon termen adverbial skal det foreligge en (implisitt) adverbial betydning, i annet fall har vi et detached predicative.

For å vende tilbake til de underliggende årsakene til forskjellene mellom de tre grammatikkene studert i denne artikkelen, så er det tydelig at NRG har en mer begrenset diskusjon sammenlignet med SAG rundt de distinksjonsproblemer som finnes på området predikativer. Muligens skyldes dette at NRG sikter på en annen målgruppe enn SAG. I forordet til NRG (1997:5) hevdes det at grammatikken er beregnet på "mange ulike brukergrupper - både med og uten spesialkunnskap om språk" og at man derfor ikke "har ønsket å bryte unødig med den skolegrammatiske tradisjonen pga. det tradisjonelle begrepsapparatet, som trolig [er] lettest å forstå for de fleste". En mer utførlig diskusjon av distinksjonen mellom predikativer og andre grammatiske kategorier er derfor kanskje utelatt for å holde beskrivningen på et slikt nivå at leseren ikke blir forvirret. På den svenske siden, i sin tur, var det i følge Sture Allén (1999:1:5) tenkt at "[SAG] skulle vända sig till universitetsstuderande, lärare, forskare, språkvårdare och professionella språkbrukare". Hvis vi ser på Sture Alléns forord virker det følgelig som SAGs målgruppe er mer

”avansert” enn NRGs. I introduksjonen til SAG (1999:1:37) hevder imidlertid forfatterne at SAG er ”avsedd att vara en handbok för både språkvettare och andra språkintresserade”, en beskrivelsen som stemmer bedre overens med NRGs oppfattelse av sin målgruppe. Dette til tross, det er mitt inntrykk at beskrivningen i SAG er mer egnet for den målgruppen som Sture Allén beskriver i forordet – altså den mer faglærde leseren – mens beskrivningen i NRG krever mindre fagkunnskap av leseren. CGELs målgruppe, i sin tur, er ikke definert i forordet, men på bokens omslag kan man lese at bokens innhold burde være til stor hjelp for alle som studerer eller lærer ut språk, og særlig for slike som ikke har engelsk som morsmål. Ut ifra dette virker det som CGEL er noe mer inrettet på inlærere, noe hverken NRG eller SAG sier seg å være, men at målgruppen i øvrig overenstemmer med SAGs målgruppe. Dog virker det på meg som at CGEL er enklere å ta til seg enn beskrivningen i SAG. Mitt inntrykk er derfor at NRG er mest oversiktlig, CGEL inntar en mittposisjon, mens SAG er mest omfattende.

Min oppfattelse er altså at forskjellene mellom NRG og SAG i denne forbindelse hovedsakelig avhenger av at SAG har noe større krav på sin målgruppes språkkunnskaper enn NRG, og at forskjellene mellom CGEL og NRG/SAG avhenger av tradisjon snarere enn språktypologiske forskjeller. Total antall sider i respektive grammatikk kan også være en pekepinn på dybden i den grammatiske analysen: CGEL 1 779 sider, NRG 1 223 sider og SAG 2 747 sider. Denne målestokken viser seg å stemme ganske bra, SAG er på alle måter den grundigste grammatikken – om enn på bekostning av en og annen allment språkinteressert på veien.

Referenser

- Beckman, N. 1904. *Svensk språklära för den högre elementarundervisningen*. Stockholm.
- Biber, D., S. Johansson, G. Leech, S. Conrad & E. Finegan. 1999. *Longman Grammar of Spoken and Written English*. London.
- Bolander, M. 1980. *Predikativens funktion i svenskan*. Umeå.
- Curme, G.O. 1931. *Syntax*. Boston.
- Faarlund, T., S. Lie & K-I. Vannebo. 1997. *Norsk referansegrammatikk*. Oslo.
- Heggestad, L. 1931. *Norsk grammatikk*. Faksimilieutgave. Oslo.
- Hultman, T.G. 1975. *Liten svensk grammatik*. Lund.
- Jespersen, O. 1927. *A modern English grammar III*. Heidelberg.

- Kruisinga, E. 1932 [1911]. *A handbook of present-day English. Part II English accidence and syntax* 3. 5. oppl. Groningen.
- Lie, S. 1976. *Innføring i norsk syntax*. Oslo-Bergen-Tromsø.
- Ljung, M. & S. Ohlander. 1971. *Allmän grammatik*. Malmö.
- Næs, O. 1972 [1952]. *Norsk grammatikk*. 3. oppl. Oslo.
- Quirk, R., S. Greenbaum, G. Leech & J. Svartvik. 1972. *A Grammar of Contemporary English*. London.
- Quirk, R., S. Greenbaum, G. Leech & J. Svartvik. 1985. *A Comprehensive Grammar of the English Language*. London.
- Svartvik, J. & O. Sager. 1977. *Engelsk universitetsgrammatik*. Stockholm.
- Teleman, U. 1974. *Manual för grammatisk beskrivning av talad och skriven svenska*. Lund.
- Teleman, U., S. Hellberg & E. Andersson. 1999. *Svenska Akademiens grammatik*. Stockholm.
- Thorell, O. 1977 [1973]. *Svensk grammatik*. 2. oppl. Stockholm.
- Wessén, E. 1970. *Vårt svenska språk*. Stockholm.
- Western, A. 1921. *Norsk riksmålsgrammatikk*. Kristiania (Oslo).
- Vinje, F-E. 1977 [1968]. *Kompendium i grammatisk analyse*. 6. oppl. Oslo-Bergen-Tromsø.
- Zandvoort, R.W. 1969 [1957]. *A handbook of English grammar*. 5. oppl. London.

Partikelförbindelser och möjliga förblindelser¹

Kerstin Norén

Institutionen för svenska språket, Göteborgs universitet

Svenska Akademiens grammatik (SAG) kallar det fenomenet för **partikelförbindelse** som i de flesta utförligare traditionella grammatiker, t.ex. Thorell (1973:173), kallas **löst sammansatt verb**. Skälet till akademigrammatikens termval är sannolikt att man vill framhäva konstruktionens syntaktiska sidor framför dess lexikala.

Avsnittet om partikelförbindelser finns i volym tre, *Fraser*, närmare bestämt under rubriken *Verbfraser: Adverbial*. Uppläggningsen av verbfrasbeskrivningen i grammatiken utgår från verbet som huvudord med mer eller mindre bundna bestämmningar knutna till sig. De adverbiala bestämmningarna indelas i **partikeladverbial**, som är starkast knutna till verbet, bundna adverbial och fria adverbial. Att denna beskrivning har diskuterats av författarna framgår av att de i en liten skrift från 1986, som presenterar grammatiken och dess innehåll, istället använder termen **verbpartikel** (som dessutom då räknas som en egen ordklass).²

Beskrivningen av partikelförbindelser i SAG tar sin utgångspunkt i partikeladverbialen och börjar med att avgränsa dessa från bundna adverbial. Därefter följer en beskrivning av partikeladverbialens struktur, syntaktiska funktion och distribution samt betydelse.³ Slutligen kommer ett avsnitt om förhållandet mellan partikelförbindelser och sammansatta verb.

I denna uppsats kommer jag dels att på några väsentliga punkter diskutera akademigrammatikens beskrivning sådan den föreligger, dels skissera en alternativ beskrivningsmodell, som jag tycker bättre fångar fenomenet, bl.a. genom en semantisk infallsvinkel som leder till att

¹ Jag tackar Elisabet Engdahl och Monika Hägglund för konstruktiva kommentarer till tidigare versioner av denna artikel.

² Även Thorell (1973) talar om verbpartiklar.

³ I det senare fallet gäller det främst betydelsen hos hela partikelförbindelsen.

man kan beskriva de lexikala och syntaktiska sidorna av partikelförbindelserna på ett mer integrerat och förklaringsinriktat sätt. Jag kommer att använda akademigrammatikens termer *partikelförbindelse* och *partikeladverbial*, eftersom dessa sannolikt kommer att bli standard i svensk språkbeskrivning framöver.⁴

Beskrivningen av partikelförbindelse i SAG

I SAG skiljs partikeladverbial från bundna adverbial på främst tre sätt:

1. Partikeladverbialen bildar en fonologisk fras med verbet. Adverbialen uppbär frasens huvudbetoning medan verbet är obetonat.
2. Partikeladverbialen står nästan aldrig som fundament
3. Partikeladverbialen står före det eventuella objektet

I SAG markeras med en liten nolla att verbet är obetonat och med ett litet streck att partikeladverbialen är betonat. Jag kommer att använda liknande markeringar i denna uppsats när det behövs för tydlighetens skull: *Han har rest ibort.*

Det påpekas att det fonologiska kriteriet förstås inte kan användas i skrift, men däremot sägs inget om att det är svårt att använda för personer som inte har svenska som modersmål. Båda dessa förhållanden gör kriteriet mindre användbart.

Fundamenteringskriteriet innebär en annan svårighet. I vissa fall går det bra att använda: **Om tycker jag dig.* I andra fall är enligt SAG fundamentering möjlig: *Ut kommer de aldrig,* fast det sägs samtidigt att det då kanske snarare rör sig om bundet adverbial än partikeladverbial. Det innebär att fundamenteringskriteriet snarare är ett lexikaliseringskriterium; *tycka om* är en lexikaliserat partikelförbindelse, *komma ut* är det inte, i sin genomskinliga betydelse. (Se Norén 1997 för en diskussion om fundamentering som lexikaliseringskriterium.) Kriteriet kan alltså inte sägas gälla partikelförbindelser generellt.

Det tredje kriteriet är positionellt; partikeln placeras framför objekt: *Regeringstrupperna har drivit ut rebellerna.* **Regeringstrupperna har drivit rebellerna ut.* Enligt SAG kan inte heller detta kriterium användas generellt, även om det är det som "tydligt [skiljer] partikeladverbial från andra adverbial" (III:413):

⁴ Det är åtminstone vad författarna förutskickar i skriften från 1986.

Om verbet är intransitivt och objekt alltså saknas kan därför den syntaktiska skillnaden mellan partikeladverbial och bundet adverbial vara svår att påvisa (III:418, Anm. 1).

Ett syntaktiskt test som är möjligt att göra på satser med intransitiva verb, men som inte nämns i SAG, är ju dock att göra om dem till presenteringskonstruktioner, varvid det "egentliga subjektet" hamnar på objektets plats:

Några barn sprang ut till glassbilen – Det sprang ut några barn till glassbilen

Av det omskrivna exemplet ser vi att *ut* kan placeras och tolkas som partikeladverbial i kombination med *springa*. Det kan också placeras och tolkas som adverbial: *Det sprang några barn ut till glassbilen*.

Ursprungsmeningen utan presenteringskonstruktion är alltså helt enkelt tvetydig i det här fallet, även om betydelskillnaderna mellan partikeladverbial och rumsadverbial i den här typen av meningar inte tycks vara så stor – det handlar mest om att det är kraftigare fokus på uppnåendet av en viss position med partikeltolkningen, vilket jag återkommer till senare. Men huvudpoängen med exemplen här är att visa att även meningar med intransitiva verb och partikeladverbskandidater visst går att testa med positionskriteriet. Det är alltså det mest användbara kriteriet för att urskilja partikelförbindelser och det som jag kommer att använda framöver.

Vad beträffar partikeladverbialens struktur, så påpekar SAG att de nästan alltid utgörs av ett kort adverb eller en preposition utan rektion. De senare har traditionellt etiketterats som adverb, men SAG argumenterar övertygande för att de är prepositioner i "absolut funktion" (III:418). Undantag är enligt min mening vissa lexikaliserade prepositioner (se nedan). Också vissa fraser m.m. kan fungera som partikeladverbial, t.ex. *i gång, färdig*.

I den strukturella beskrivningen förs semantiska och lexikala resonemang in då och då. Om adverb som partikeladverbial står det exempelvis som första mening att "[p]artikeladverbial utgörs ofta av ett adverb som i sin grundbetydelse anger riktning (t.ex. målet eller utgångspunkten) för en rörelse" (III:418). Det nämns att en del andra adverb också kan fungera som partikeladverbial. I övrigt består avsnittet av exempel; på den förstnämnda typen är de bl.a. *lägga in ngt, fara in, lägga ut ngt, fara ut, lägga upp ngt, fara upp osv.*, på den andra bl.a. *knyta an till ngt, gå an, köra fast, sitta fast, gå sönder, hungra ihjäl, komma ihåg, glida isär, gå itu, hugga itu ngt osv.*

Om prepositioner som partikeladverbial finns inte motsvarande semantiska uppgifter, utan de inledande meningarna där diskuterar rena strukturfrågor som sammansättning och optionell obetonad inledande vokal hos prepositioner med partikeladverbialsfunktion. Bland exemplen återfinns *bryta av ngt, hålla av ngn, gå av, bli av, lägga emellan ngt, sitta emellan, ta emot ngt, ligga emot (ngt), dra ifrån ngt, falla ifrån* osv. Inga uppgifter om semantiska förhållanden ges i avsnittet. Som läsare undrar man då bl.a. om prepositionerna är så semantiskt disparata att det inte finns anledning att sortera dem i betydelsegrupper på motsvarande sätt som görs för adverbens del, men det skulle i så fall varit bra med en uttrycklig kommentar om detta.

En konstruktionstyp diskuteras extra utförligt i SAG, huvudsakligen i en anmärkning.⁵ Det gäller verb + partikeladverbial som utgörs av preposition + indirekt objekt + direkt objekt som i *ota ifrån eleven pennan*. Adverb som partikeladverbial kan inte följas av dubbla objekt: **ge bort flyktingarna sina kläder*. Bl.a. detta faktum föranleder SAG att diskutera om prepositionen *ifrån* i *ta ifrån eleven pennan* verkligen är ett partikeladverbial trots att placeringen säger det. Ett annat argument mot partikeladverbialsanalysen är att konstruktionen kan parafraseras med *ifrån* som preposition: *ta pennan ifrån eleven*. En alternativ analys av *ta ifrån eleven pennan* skulle då vara att *ifrån eleven* är ett satsled, som har placerats på partikeladverbialets plats därför att prepositionen är betonad. SAG lutar dock åt partikeladverbialsanalysen i alla fall, och skälen till det är till viss del semantiska, fast av olika slag. Dels påpekar man att de två konstruktionstyperna "sällan betyder detsamma": *oha för sig något – oha något för sig* eller att bara den ena varianten är möjlig: *oklä på sig maskeradkläder/*klä maskeradkläder opå sig*, dels påpekar man att konstruktionen med dubbla objekt inte är möjlig om inte det indirekta objektet har den för den satsdelen prototypiska semantiska rollen MOTTAGARE, som oftast är en person:⁶ **Hon ohängde på ministerns bröst den nya medaljen – Hon ohängde på ministern den nya medaljen*.

Några syntaktiska skäl mot den alternativa analysen respektive för partikelverbsanalysen nämns också, bl.a. att ett satsled av typen *ifrån eleven* inte fungerar så bra som exempelvis fundament respektive att det indirekta objektet "marginellt" kan fungera som subjekt, vilket inte

⁵ Frågan togs också upp av grammatikens huvudredaktör Ulf Teleman då han besökte vår kurs i Grammatisk beskrivning vid humanistiska fakulteten, Göteborgs universitet, vt-00, vilket antyder att den har diskuterats mycket av författarna.

⁶ MOTTAGARE får väl då tänkas inkludera även sin motsats: 'den som ger ifrån sig något'.

rektionen kan: *ministern ohängdes på den nya medaljen*, **ministerns bröst ohängdes på den nya medaljen*.

Det sägs också bl.a. att det "endast marginellt" förekommer konstruktioner med partikeladverbial följt av objekt och adjektiviskt bundet objektspredikativ: **Han gjorde om garaget lite lägre*. ?*Han klädde av patienten naken*.

I betydelseavsnittet är partikeladverbialen uppdelade i adverb och prepositioner. För adverbialens del upptar den semantiska beskrivningen en knapp sida. Där sägs bl.a.

Partikelförbindelse med riktningadverb som partikeladverbial har ofta en genomskinlig betydelse, dvs. helhetens betydelse kan något så när förstås på grundval av delarnas. [...]

Många partikelförbindelser har emellertid en lexikaliserad helhetsbetydelse, som inte restlöst kan räknas ut med hjälp av de ingående ordens egna betydelser (III:428).

I avsnittet diskuteras alltså partikelförbindelsernas lexikaliseringsgrad. Som exempel på genomskinliga partikelförbindelser nämns bl.a. *sparka in*, *sparka ut*, *sparka bort*, *skicka in*, *skicka ut*, *skicka bort*, *ställa in*, *ställa ut*, *ställa bort*, *kasta in*, *kasta ut* och *kasta bort*. Som lexikaliserade partikelförbindelser nämns bl.a. *kasta bort* [igen, här med betydelseangivelsen 'kassera'], *slå fast* 'emfatiskt konstatera', *slå in* 'besannas', *slå ut* (någon) och *gå in* (skorna). Som läsare saknar man här bl.a. en kommentar om att många av de partikelverb som betecknas som genomskinliga är polysema med någon mer eller mindre lexikaliserad betydelse. Dessutom anges de lexikaliserade betydelserna osystematiskt, ibland med en parafra och ibland med ett speciellt objekt. I andra delar av kapitlet anges de inte alls. Denna bristande systematik är irriterande för läsaren och hindrar framför allt läsare som inte har svenska som modersmål att alls förstå vilka de lexikaliserade betydelserna är.

I nästa avsnitt diskuteras partikelförbindelsernas mer regelbundna betydelse, och där sägs bl.a.

Partikelförbindelsen har nästan alltid avgränsad (resultativ) aktionsart, ofta till skillnad från det enkla verbets aktionsart, som kan vara vag eller oavgränsad. [...] Undantagsvis förekommer dock också verb + adverb som partikeladverbial med oavgränsad aktionsart (III:428).

Som exempel på partikelförbindelser med avgränsad aktionsart nämns *äta upp*, *brinna upp*, *brinna ner*, *läsa ut*, *skriva upp* och på oavgränsad aktionsart *bära upp* och *stå ut*. Av citatets "undantagsvis" kunde man förledas att tro att partikelförbindelser med oavgränsad aktionsart inte

skulle vara regelbundna, vilket inte alls är fallet. De är inte heller så infrekventa som det påstås på flera ställen i texten, samtidigt som exemplifieringen på oavgränsade partikelförbindelser faktiskt är ganska rik, exempelvis på sidan 430.

Avsnittet om betydelse hos partikelförbindelser med preposition som partikeladverbial är drygt dubbelt så långt som det om adverb. Här börjar man också med lexikaliseringsfrågorna genom att dela in partikelförbindelserna i grupper beroende på för det första om ett efterföljande objekt skulle kunna vara rektion till den preposition som fungerar som partikeladverbial eller kan räknas ut av sammanhanget, eller ingetdera. De två förstnämnda partikelförbindelserna betraktas sannolikt som betydelsemässigt genomskinliga, även om inte detta sägs explicit. För den tredje gruppen, (c) sägs däremot uttryckligen att "[o]ftast är dock prepositionen lexikaliserad tillsammans med verbet i en betydelse som inte har ett så direkt samband med prepositionens användning i övrigt som vid (a) och (b)" (III:430). Om lexikaliseringsfrågorna är huvudsaken i avsnittet borde de tre grupperna ha nummerats 1a, 1b respektive 2 för den lexikaliserade – det hade underlättat överblicken.

Exempel på partikelförbindelser i grupp (a) är *lasta av kärnan*, *tvätta av händerna*, *hoppa av (tåget)*, *köra av (vägen)* osv.

Exempel på partikelförbindelser i grupp (b) är *dra av plåstret*, *skala av barken*, *hänga för filten*, *hälla ilur vattnet* osv.

Den lexikaliserade gruppen (c) (eller 2) indelas i två huvudundergrupper, eftersom dels "[p]reposition kan vara produktiv som partikeladverbial i en viss betydelse med en viss typ av verb" (III:430), dels "[i] andra fall är prepositionen lexikaliserad med ett visst verb i en viss betydelse" (III:430). Man antyder alltså att såväl partikeladverbialet självt som partikelförbindelsen kan vara lexikaliserade, vilket är viktigt.

Exempel på produktiva (lexikaliserade) prepositioner är enligt SAG bl.a. *såga/bryta/bita/skära/köra av en käpp*; *gå/ springa/köra/simma/ flyga/krypa om någon*; *göra/måla/sy/skriva om något* osv. Frågan är dock om inte en preposition som lexikaliserats på detta sätt måste sägas ha blivit ett adverb; jämför bl.a. de adverbiella betydelseparafraserna 'itu', 'förbi' respektive 'åter'.

Exempel på lexikaliserade förbindelser är enligt SAG *känna av något*, *veta av något*, *höra av någon*, *hålla av någon*, *vara av med något*, *sticka av mot något*, *betala av på något*, *sitta av en föreläsning*, *bli av*, *ge sig av*, *se efter någon*, *gå efter någon*, *känna efter*, *ligga i*, *ta i*, *hänga i*, *fylla i* osv.

Slutligen diskuteras den mer regelbundna semantiken hos partikelförbindelser med preposition som partikeladverbial, och liksom för partikelförbindelser med adverb som partikeladverbial säger man att "förbindelse med preposition som partikeladverbial [har] ofta – men inte alltid – avgränsad (resultativ) aktionsart" (III:430). Exempel är *hoppa över, springa på* (en mur) och *gå efter*. Exempel på partikelförbindelser med oavgränsad betydelse är *hålla av, hålla efter, hänga med, resa omkring, arbeta på, titta på, finnas till, hjälpa till, hålla till och känna till*.

Eftersom den semantiska beskrivningen vad gäller lexikalisering och aktionsartsbetydelse är så pass likartad när det gäller adverb och prepositioner undrar man varför de inte kunde behandlas i ett sammanhang i stället för att delas upp i två avsnitt.

Och i ett vidare perspektiv undrar man om inte aktionsartsbeskrivningen kunde erbjuda en alternativ ingång i hela beskrivningen av partikelförbindelser eftersom aktionsartsbetydelse tycks vara den gemensamma nämnaren för den konstruktionstyp som kännetecknas av en speciell placering av partikeladverbialet. Ingången genom aktionsarterna kanske skulle kunna göra beskrivningen tydligare och undanröja en del av problemen och reservationerna i den nuvarande beskrivningen. Samtidigt finns ett behov av en djupare analys av vad partikeladverbialen egentligen har för funktion.

Men innan en alternativ beskrivning och analys skisseras, behövs det en kort presentation av hur SAG beskriver **aktionsart** (som f.ö. kallas **aspekt** i skriften från 1986; en illustration till den terminologiska osäkerheten inom området).

Beskrivningen av aktionsart i SAG

Aktionsart ägnas ett särskilt kapitel i SAG, och det återfinns i volym IV, "Satser och meningar", dvs. en annan volym och en annan språklig nivå än partikelförbindelserna. Visserligen sägs det att aktionsart i svenskan uttrycks framför allt med verben och deras bestämmingar (IV:323), dvs. på frasnivå, men även överordnade och pseudosamordnade verb samt subjekt kan enligt SAG avgöra satsens aktionsart. Det senare gäller främst om aktionen går ut på att något skapas eller försvinner: *olja rann ut i havet/oljan rann ut i havet* (IV:337). Subjektet är i det första fallet obestämt och oavgränsat, och därmed blir hela satsens betydelse oavgränsad. I det andra fallet är det tvärtom. Något liknande gäller för objekts avgränsningsförmåga vid vissa typer av aktioner.

Adverbial som anger exempelvis mål, följd eller duration kan enligt SAG också medverka till tolkningen av satsens aktionsart: *Oskar rodde till hamninloppet* (avgränsat därför att han kommit till hamninloppet), *Oskar rodde mot hamninloppet* (oavgränsat därför att han är på väg mot hamninloppet), *Anna städade klart* (avgränsat), *Gun sprang runt i fem minuter* (oavgränsat), *Gun sprang till sjön på fem minuter* (avgränsat).

Aktionsart beskrivs alltså som ett fenomen som, åtminstone i princip, befinner sig på satsnivå, men det påpekas också att aktionsarten inte alltid är avgörbar (på satsnivå), utan får tolkas med hjälp av ytterligare kontext eller helt enkelt lämnas oavgjord (IV:326). Detta innebär att aktionsart i princip är en textuell fråga samt att aktionsart faktiskt kan vara neutral (eller neutraliserad).

Struktureringen i kapitlet bygger helt på en semantisk analys av aktionsarter i svenskan. Den primära indelningsgrunden är skillnaden mellan avgränsad och oavgränsad aktion. Den avgränsade aktionen kännetecknas av att man där uppnår en naturlig slutpunkt, varefter aktionen inte kan fortgå (IV:324). Exempel är *Kassören somnade*, *Pelle bakade ett bröd*. En oavgränsad aktion är antingen tidsligt oavgränsad eller kan avslutas när som helst: *Jorden är rund*, *Kassören sov*, *Pelle bakade bröd*.

Skiss till en alternativ beskrivning av partikelförbindelse

SAG poängterar redan i inledningen till kapitlet om partikelförbindelser att de "ofta" fungerar "semantiskt-lexikaliskt" som en enhet (III:417) och att bl.a. betoning och placering visar att partikelförbindelser är väl sammanhållna. Detta visar att frågan om partikelförbindelsers lexikaliseringsgrad är viktig, men i denna skiss lämnas den frågan huvudsakligen åt sidan till förmån för de mer genomskinliga förbindelserna. Det bör dock påpekas att lexikalisering är en fråga om grader på en skala, och också att många partikelverb är polysema och har såväl genomskinliga som mer lexikaliserade betydelser, vilket inte framgår av SAG:s beskrivning.

En möjlig alternativ utgångspunkt för beskrivning av partikelförbindelser är alltså att utgå från den semantiska sidan, aktionsartssidan. Eftersom aktionsart i SAG beskrivs som ett fenomen på fras-, sats- eller textnivå är det metodiskt rimligt att analysera partikelförbindelsernas betydelse i kontext. Här har jag av tidsskäl valt att utgå från

satsnivå med konstruerade exempel, men större undersökningar bör förstås utgå från textnivå och utföras på empiriskt material.

Enligt SAG har majoriteten av alla partikelförbindelser avgränsad aktionsart, några oavgränsad. Eftersom aktionsart är ett fenomen på (minst) satsnivå skulle det betyda att satser med partikelverb har samma aktionsart som partikelverbet. Så är emellertid inte alltid fallet.

Ett av SAG:s exempel på partikelverb med avgränsad aktionsart är *skriva upp*. I en sats som *Hon skrev upp bilnumret* är aktionsarten mycket riktigt avgränsad. Men vad beror det på? Objektet är här bestämt och avgränsat, och meningen får avgränsad aktionsart även utan partikel: *Hon skrev bilnumret*. Om objektet görs oavgränsat, som i *Hon skrev bilnummer*, blir aktionen oavgränsad, och partikeln kan inte ändra på det: *Hon skrev upp bilnummer* är fortfarande oavgränsat (om än iterativt). Det som händer i det sista exemplet är i stället att man ser en tendens till lexikalisering av partikelförbindelsen. *Skriva upp* betecknar ett särskilt sätt att anteckna, kanske med ett visst syfte. På liknande sätt förhåller det sig med det exempel som SAG anför både som genomskinligt och lexikaliserat, nämligen *kasta bort*. *Hon kastade bollen* har avgränsad aktionsart, liksom *Hon kastade bort bollen*.

Om partikeladverbialet inte avgör aktionsarten, vad har det då för funktion? Min hypotes är att partikeladverbialet dels används för att fokusera och förstärka en i satsen redan existerande aktionsart, dels kan avgöra aktionsart i en sats med neutral sådan. Det måste i båda fallen röra sig om partikeladverbial som själva har en avgränsad eller oavgränsad betydelse, och det har i första hand sådana adverb som används som partikeladverbial men även prepositioner som (tillsammans med sin ursprungliga rektion) kan ange mål för rörelse respektive position. Däremot kan ett partikeladverbial inte ändra aktionsarten i en sats (utan att ändra satsdelar också omtolkas), och (adverbiella) partikeladverbial används inte när aktionsarten redan är starkt fokuserad på något annat sätt i satsen, genom betydelsen hos någon annan satsdel.

Exempel på fokusering av redan existerande aktionsart är exempelvis *Det sprang ut några barn till glassbilen*. Jämfört med meningar där *ut* antingen saknas helt: *Det sprang några barn till glassbilen*, eller används adverbliellt: *Det sprang några barn ut till glassbilen*, är fokuseringen på uppnåendet av målet starkare när partikeladverbialet används, även om också de två andra meningarna har avgränsad aktionsart.

Exempel på hur partikeln kan avgöra en neutral aktionsart finns i exempelparet *Hon sprang* och *Hon sprang ut*. Den första satsen kan ha såväl avgränsad som oavgränsad aktionsart. Med partikeladverbial blir aktionsarten definitivt avgränsad.

Ett par exempel som *Hon sprang på gatan* och *Hon sprang ut på gatan* ser ut att motsäga min hypotes att partikeladverbialen inte kan ändra aktionsarten i en sats. *Hon sprang på gatan* har ju oavgränsad betydelse och *Hon sprang ut på gatan* avgränsad. Observera dock att *på gatan* har olika betydelse i de två satserna; i den första anger frasen position, i den andra mål. I den andra satsen fungerar alltså *ut* fokuserande, även om *på gatan* inte ensamt kan fungera målangivande. Det är en fråga om samspel mellan alla satsens delar.

Om den avgränsade aktionsarten i satsen redan är så stark som den kan bli utan partikeladverbial, t.ex. genom att just ett indirekt objekt med rollen MOTTAGARE finns i satsen, kan inte adverbiala partikeladverbial användas. De fyller då ingen förstärkningsfunktion eftersom det redan står helt klart att mottagarens mottagande utgör aktionens naturliga gräns: **Han gav bort flyktingarna sina kläder*. Adverbiala partikeladverbial används inte heller då ett resultat, dvs. en annan naturlig gräns för aktionen, anges: **Han byggde om garaget lite lägre*. Restriktionerna bygger på en kombination av syntax och semantik genom att aktionsarten måste framgå av satsled med viss syntaktisk funktion och visst semantiskt innehåll.

Den ganska enkla analysen ovan grumlans lite av att den sistnämnda användningsrestriktionen för partikeladverbial bara tycks gälla för adverbiala sådana. För prepositionernas del är bilden inte lika klar, eftersom prepositioner som partikeladverbial inte ensamma har så tydlig avgränsningsangivande funktion som adverb. Det beror kanske på att prepositionella partikeladverbial "egentligen" behöver kombineras med sin rektion för att aktionsartsbetydelsen ska bli tydlig: *Hon lastade av bilen*, *Hon lastade av varorna (av bilen)*. Prepositionella partikeladverbial kan alltså användas även när det finns en MOTTAGARE i satsen: *Ta ifrån pojken pennan*. Skillnaden mellan partikeladverbial och preposition är i dessa fall en fråga om olika eftertryck vad gäller avgränsningsbetydelse samt möjligheten att låta rektionen underförstås för partikeladverbialens del.

Om avgränsningstypen inte tydligt kan utläsas ur det övriga sats-sammanhanget blir det följdriktigt problem att använda partikeladverbial i form av en preposition: **Hon hängde på ministerns bröst den nya medaljen*.

Sammanfattning

SAG:s beskrivning av partikelförbindelser är innehållsrik och intressant. Dock är det svårt att se vad som skulle vara partikeladverbialens

gemensamma funktion, särskilt när de ingår i genomskinliga förbindelser. Det som kan utläsas som gemensamt är semantiken, närmare bestämt aktionsartsbetydelsen, men SAG:s egen beskrivning av aktionsarter befinner sig på en annan syntaktisk nivå än beskrivningen av partikelförbindelserna. Dessa anomalier är en del av utgångspunkten för min alternativa skiss över hur partikelförbindelser kan analyseras och presenteras.

En semantisk infallsvinkel på beskrivningen av partikelförbindelser som tar hänsyn till hela satsens aktionsart ger enligt skissen en tydligare, och annorlunda, bild av partikeladverbialens funktion. Rubrikens "möjliga förblindelser" syftar dels på att den föreslagna analysen ger en annorlunda analys av partikeladverbialens betydelse och, framför allt, funktion, dels på att flera av de problemfall som diskuteras i SAG visar sig vara skenproblem som förhållandevis lätt kan förklaras med den nya analysen.

Litteratur

- Norén, K. 1997. Partikelverb och lexikon: kriterier för att finna lexikaliserade partikelverb. I: *Nordiske studier i leksikografi*. 3. Reykjavík. S. 321–330.
- Teleman, U., Andersson, E. och Hellberg, S. 1986. *Svenska Akademiens grammatik. Bakgrund. Avgränsning. Innehållsplan*. Stockholm.
- Teleman, U., Hellberg, S. och Andersson, E. 1999. *Svenska Akademiens grammatik*. Utg. av Svenska Akademien och Norstedts. Stockholm.
- Thorell, O. 1973. *Svensk grammatik*. Stockholm.

SAG:s behandling av substantiverade adjektiv

Johanna Prytz

Institutionen för svenska språket, Göteborgs universitet

Substantiverade adjektiv är ett problemområde som sällan framställs på samma sätt i olika grammatikböcker, språkvetenskapliga artiklar, avhandlingar etc. Vissa (Körner 1935, Kester 1996) menar att kategorin substantiverade adjektiv endast innefattar ord som böjs som substantiv men där stammen från början är ett adjektiv (t.ex. substantiven *brant* och *djun*). Andra (Bergener 1928, Thorell 1973) menar att även ord som böjs som adjektiv, men som kan ha en substantivisk funktion som huvudord i en nominalfras, är substantiverade (t.ex. *de gamla, det okända*). Sådana ord, som morfologiskt sett är adjektiv men som kan användas på samma sätt som substantiv, kallas ofta för självständiga adjektiv, eller adjektiv som används i självständig funktion.

Utöver dessa två typer av substantiverade adjektiv finns det konstruktioner där det substantiviska huvudordet i en nominalfras är utelämnat i form av ellips (t.ex. *de stora borden är bättre än de små*). Ellipskonstruktioner är något som många anser inte har något alls att göra med substantivering, men andra har tvärtom uppmärksammat likheter mellan ellips och substantiverade adjektiv (Bergener 1928, Thorell 1973, Prytz 2000).

Syftet med denna uppsats är att diskutera behandlingen av substantiverade adjektiv i SAG och att visa på en alternativ analys som bl.a. baserar sig på Wierzbickas (1988) semantiska analys av ordklasserna substantiv och adjektiv. SAG:s analys och uppläggning kommer först att redovisas, för att sedan föras samman med den betydelsebeskrivning SAG själv har av ordklasserna substantiv och adjektiv. Därefter kommer SAG:s behandling av substantiverade adjektiv att kort jämföras med den analys som finns i Prytz (2000) där Wierzbicka (1988) är en av de teoretiska utgångspunkterna.

Terminologi och teoretiska utgångspunkter i SAG

För att hitta information i SAG om substantiverade adjektiv får man som med så mycket annat när det gäller SAG leta på flera ställen. Det lättaste är att börja med att slå i termregistret i del 1. I den definition av **substantiverad** som finns där står det bl.a. följande:¹

[...] ibland om adjektiv som genom *ordklassbyte övergått till substantiv (t.ex. *liberal-en*) eller som används *självständigt (t.ex. *mina bekanta*) [...] [min fetstil]. (SAG 1:228)

SAG:s definition av substantiverade adjektiv innefattar alltså både f.d. adjektiv som bytt ordklass till substantiv, och adjektiv som används som huvudord i nominalfras. Termen **substantivering** är dock inte något som återkommer på andra ställen i SAG. Istället beskrivs ordklassbyte och adjektiv som används självständigt genomgående var för sig.

Definitionen av **ordklassbyte** säger följande:

[...] det att ett ord bildas av ett ord ur annan ordklass utan förändring av stammen genom t.ex. avledningssuffix: substantivet *ljus* av adjektivet *ljus*, adjektivet *turkos* av substantivet *turkos*. (SAG 1:205)

Substantivet *ljus* är alltså enligt denna definition ett exempel på ett ord som genomgått ordklassbyte. Enligt den tidigare nämnda definitionen av substantiverad är samma ord därmed även ett exempel på ett substantiverat adjektiv. Men även adjektiv som används självständigt utan att ha förändrats i morfologiskt avseende kallas enligt SAG ibland substantiverade. Dock påpekas samhörigheten mellan substantiverade adjektiv i form av ordklassbyte och adjektiv som används självständigt som sagt inte någon annanstans än i just termregistret. På de få ställen i SAG där de båda typerna behandlas gemensamt framhävs istället skillnaderna mellan de två typerna:

Vissa adjektiv kan ha syntaktisk funktion som substantiv, fastän de böjs som adjektiv [...]. Jämför sådana adjektiv med substantiv som har samma stam utan avledningssuffix:

Adjektiv med substantivisk funktion	Substantiv med stam = adjektiv
det <i>ljus-a</i>	<i>ljus-et</i>
det <i>djup-a</i>	<i>djup-et</i>
de <i>konservativ-a</i>	<i>liberal-erna</i>
de <i>grön-a</i>	<i>extrem-erna</i> (SAG 2:37)

¹ Asteriskerna i citatet anger att de markerade orden är egna uppslagsord i SAG:s termregister.

Visst finns det en klar och tydlig morfologisk skillnad mellan adjektiv med substantivisk funktion och de substantiv vars stam är ett adjektiv. Denna skillnad bör givetvis betonas på så vis som görs i SAG, men den funktionella likheten och eventuella orsaker till den kan tyckas vara värd att uppmärksammas på fler håll än i termregistret.

Ordklassbyte av slaget adjektiv till substantiv behandlas inte i särskilt hög utsträckning i SAG. Däremot diskuteras de adjektiv som används självständigt desto mer. I definitionen av **självständig** i termregistret står följande:

[...] särskilt om adjektiv, particip eller adjektiviskt böjt pronomen som används i nominalfras utan substantiv eller substantiviskt pronomen som huvudord. (SAG 1:224)

SAG väljer att behandla adjektiv, particip och adjektiviska pronomen som används självständigt i avsnitt om nominalfraser utan substantiviskt huvudord. Den huvudsakliga informationen finns i kapitlen Nominalfraser och Adjektivfraser, samt kapitlet Adjektiv, men den är alltså långt ifrån samlad till ett enda avsnitt.

Hur SAG betraktar nominalfraser utan substantiviskt huvudord, och hur SAG:s resonemang kring dessa frasers huvudled går, kan följande fyra citat belysa:

Om nominalfrasen innehåller flera led av den typ som annars är framförställda attribut till substantiv är det **ofta oklart om** något av dem skall betraktas som huvudord [min fetstil]. (SAG 3:40)

Ett adjektiv som semantiskt motsvarar ett substantiv **kan dock** i många fall tillsammans med eventuella bestämmingar **betraktas som** nominalfrasens huvudled, t.ex. *konservativa* i nominalfrasen *de flesta konservativa* [...] [min fetstil]. (SAG 3:40)

I vissa fall har adjektiv eller particip lexikaliserats i en betydelse som erinrar om ett substantiv, så att adjektivet **framstår som** nominalfrasens huvudord [min fetstil]. (SAG 3:53)

När adjektivfrasen ingår i en icke-elliptisk nominalfras utan substantiv, egennamn eller substantiviskt pronomen som huvudord, **kan den uppfattas som** huvudled i nominalfrasen [min fetstil]. (SAG 3:249)

Citaten visar på en viss vacklan och osäkerhet i frågan om det adjektiviska ledet kan, eller bör, betraktas som huvudled i nominalfraser utan substantiv eller substantiviskt pronomen som huvudord. Denna osäkerhet beror främst på att området inte är tillräckligt undersökt, vilket också som sig bör poängteras på flera ställen i SAG. Det är dock in-

tressant att fundera över vilket led som bör betraktas som huvudled i en sådan nominalfras om inte det adjektiviska. Är det ett substantiv som inte ens finns i frasen, eller saknar frasen huvudord helt och hållet? Jag vågar nog påstå att ett huvudord finns, och att huvudordet ifråga inte är ett substantiv eftersom det inte finns något sådant. Trots detta står det alltså i SAG att adjektivet enbart förefaller att vara huvudord men egentligen inte är det.

Givetvis går det att föreställa sig att ett underförstått substantiviskt huvudord faktiskt finns i en nominalfras utan substantiv. Detta substantiv kan då tänkas finnas i en situationell eller kulturell kontext, och därför tänkas bli utelämnat i nominalfrasen som en slags ellips. Någon diskussion i den riktningen finns dock inte heller i SAG. En sådan diskussion skulle bl.a. föra med sig att gränsen mellan adjektiv som används självständigt och konstruktioner där substantivet är utelämnat p.g.a. ellips blir svårare att dra. Just den gränsen poängteras dessutom ett par gånger i SAG:

I en nominalfras med substantiviskt huvudord kan huvudordet vara utelämnat enligt reglerna för ellips när det är givet av kontexten eller situationen (SAG 3:43)²

Från nominalfraser med adjektivfras som huvudled skall skiljas sådana fall där adjektivfrasen fungerar som adjektivattribut i en nominalfras utan substantiviskt huvudord enligt reglerna för grammatisk ellips, t.ex. *De röda vinerna är bättre än de vita. En stor villa är inte alltid dyrare än en liten.* (SAG 3:250)

Givetvis finns det en poäng med att skilja ellips från de konstruktioner där det inte finns något substantiviskt huvudord i den lingvistiska kontexten. I SAG poängteras dock denna skillnad flera gånger, medan de likheter som finns mellan de olika konstruktionstyperna förbises så gott som helt och hållet. Likheterna är påtagliga utan att vara uppenbara vilket gör att de bör diskuteras.

Ett sätt att angripa likheterna är att titta närmare på de ord som befinner sig någonstans i gränslandet mellan att vara ellipskonstruktioner med substantiviskt huvudord och nominalfraser utan substantiviskt huvudord. I SAG finns det exempel där ett substantiv ses som utelämnat p.g.a. en situationell kontext. Det skulle också kunna lämna plats för en eventuell kategori där det substantiviska huvudordet skulle kunna vara utelämnat p.g.a. en kulturell kontext. I SAG ges bl.a. följande exempel på elliptiska nominalfraser:

² I ett likadant stycke på s. 54 i del 3 står det faktiskt "utan substantiviskt huvudord" istället för "med substantiviskt huvudord", vilket ytterligare visar på en viss förvirring i SAG beträffande huvudorden i fraserna.

- (1) Läs den här boken om du inte vill läsa *den där*.
- (2) Ge mig *den där!* (SAG 3:43)

I exempel (1) finns det ett tydligt substantiviskt huvudord i den lingvistiska kontexten, vilket det i exempel (2) inte gör. Trots detta är (2) alltså enligt SAG exempel på en elliptisk nominalfras, vilket förklaras med att situationen är avgörande för tolkningen. Detta är inte på något sätt en orimlig analys. Det intressanta är att *den där* i SAG även räknas upp som ett exempel på en nominalfras utan substantiviskt huvudord, alltså en icke-elliptisk sådan fras (SAG 3:40). I det fallet är *den där* personbetecknande, vilket det knappast kan vara i (2) i och med att uppmaningen går ut på att någon ska *ge* talaren *den där*. Men även ett personbetecknande *den där* kan ingå i en elliptisk fras:

- (3) Den där tanten ser ut att vara trevligare än *den där*.

Det är både intressant och anmärkningsvärt att ett och samma uttryck kan förekomma såväl elliptiskt som självständigt, och därför vore det också intressant att undersöka vad det är som avgör om en fras är elliptisk eller ej.

Det bör nämnas att det i ett annat kapitel i SAG påpekas att ellips inte är tillräckligt undersökt och att avgränsningen egentligen är vag:

De olika slagen av ellips är otillräckligt undersökta. (SAG 4:946)

Ellips av substantiviskt huvudord är vagt avgränsad mot nominalfras där substantiviskt huvudord saknas av andra skäl [...]. (SAG 4:951)

Sammantaget verkar det som om inte bara de olika slagen av ellips är otillräckligt undersökta, utan även de olika slagen av substantivering och kanske framför allt de eventuella sambanden däremellan.

SAG:s betydelsebeskrivning

Ett annat sätt att angripa problemområdet är att anlägga ett semantiskt perspektiv. Det kan man t.ex. göra genom att uppmärksamma betydelsen hos ordklasserna substantiv och adjektiv och betydelseskilnaden dem emellan. I SAG finns följande betydelsebeskrivning av de två ordklasserna:

Den semantiska skillnaden mellan adjektiv och substantiv är att adjektiven vanligen framhäver egenskapen mer än typtillhörigheten och därför lättare kan användas vid mindre stabila egenskaper eller egenskaper som uppfattas som mindre viktiga vid kategorisering av referenter. (SAG 2:231)

Uppenbarligen finns det i SAG en uppfattning om att substantiv och adjektiv skiljer sig åt på ett semantiskt plan. Det finns åtminstone två stycken som är värda att citera för att påvisa sambandet mellan betydelseförändring och funktionsövergång. De båda styckena är citerade tidigare i texten, men för tydlighetens skull citeras de igen eftersom fokus då låg på andra partier:

Ett adjektiv som semantiskt motsvarar ett substantiv kan dock i många fall tillsammans med eventuella bestämmningar betraktas som nominalfrasens huvudled, t.ex. *konserverativa* i nominalfrasen *de flesta konserverativa* [...] [min fetstil]. (SAG 3:40)

I vissa fall har adjektiv eller particip lexikaliserats i **en betydelse som erinrar om ett substantiv**, så att adjektivet framstår som nominalfrasens huvudord [min fetstil]. (SAG 3:53)

Här framgår det att ett adjektiv i vissa fall kan betraktas som huvudled i nominalfrasen, nämligen om ett adjektiv semantiskt motsvarar ett substantiv. Några mer uttalade funderingar kring hur betydelsen hos ett ord skulle kunna förändras i anslutning till substantivering finner jag dock inte i SAG. Att döma av detta är det förmodligen så att författarna till SAG själva är medvetna om att det eventuellt kan finnas samband mellan substantivering och betydelseförändring, men att de har valt att inte beskriva det vidare. Det skulle i så fall kunna ha sin förklaring i att det saknas undersökningar där sådana eventuella samband beaktas.

En samlad beskrivning

I Prytz (2000) behandlas såväl substantivering i form av ordklassbyte som adjektiv som används självständigt och elliptiska fraser där det substantiviska huvudordet är uteslutet. För att ge dessa tre konstruktionstyper en samlad beskrivning betraktas gränslandet mellan adjektiv och substantiv som ett kontinuum. I syfte att konkretisera den tanken används i uppsatsen en gradindelning som baserar sig på Bergeners (1928) avhandling om substantiverade adjektiv i engelskan. Viktigt i sammanhanget är dock att de olika graderna hos Prytz inte betraktas som fasta kategorier utan som mer eller mindre arbiträra nedslag på en glidande skala.

En av grundtankarna i Prytz (2000) är att ett ords skifte från ordklassen adjektiv till, eller i riktning mot, ordklassen substantiv går hand i hand med en betydelseutveckling hos ordet i fråga. Denna tanke

baserar sig främst på Wierzbickas (1988) teori om ordklassers semantik och framför allt det kapitel i hennes bok *The semantics of grammar* som behandlar övergripande semantiska skillnader mellan substantiv och adjektiv. Wierzbicka menar bl.a. att substantiv för en referent till en viss kategori medan adjektiv beskriver en egenskap bland flera andra hos referenten. Substantiv är alltså enligt henne kategoriserande och adjektiv beskrivande, något som SAG i sin betydelsebeskrivning så gott som instämmer i.

I Prytz (2000) argumenteras därför för att ett adjektiv som substantiveras inte bara förändras i morfologisk och/eller funktionell mening, utan också i semantisk på så vis att det går från att vara beskrivande till eller mot att vara kategoriserande. Denna tanke återfinns som tidigare nämnts i SAG genom att det där står att adjektiv kan ha en betydelse som liknar ett substantiv, och att adjektivet i sådana fall kan uppfattas som huvudord i en nominalfras (SAG 3:40,53). En mer genomgående analys av betydelsen hos substantiverade adjektiv skulle definitivt vara av intresse.

Det framkommer även resultat i Prytz (2000) som pekar på att adjektiv i fraser där huvudordet är uteslutet p.g.a. ellips är kategoriserande istället för beskrivande (Prytz 2000:18). Av följande exempel är de två senare ursprungligen hämtade från Ljung & Ohlander (1982:74):

- (4) de gula bilarna och de svarta
- (5) jag gillar inte de gula (bilarna)
- (6) vi vill bara ha de hela, inte de trasiga (leksaker)

Här används adjektiven i fraserna för att beteckna en kategori, dvs. en typ av bilar/element/leksaker. Adjektiven har här alltså en betydelse som annars är förbehållen substantiv. Exempelen i uppsatsen är dock få, och för att kunna dra mer generella slutsatser behöver detta undersökas närmare.

Hur som helst talar dessa iakttagelser för att det kan föreligga en betydelseförändring i riktning mot ett substantiv även hos adjektiv i ellipskonstruktioner. Med det i åtanke framstår gränsen mellan ellips och substantivering som mindre skarp än den framställs i SAG. En utförlig betydelseanalys skulle alltså kunna bidra med intressanta perspektiv även på eventuella samband mellan ellips och substantivering.

Sammanfattande kommentarer

Det är med intresse jag noterar att SAG på sina ställen antyder att adjektivets semantik kan vara avgörande för tolkningen av huvudordet i en nominalfras som saknar substantiviskt huvudord. Det är därför också lite tråkigt att upptäcka att det just bara antyds, och inte diskuteras vidare. Givetvis beror detta på att det saknas forskning kring sambanden mellan betydelseförändring och funktionsövergång eller ordklassbyte hos ett ord.

Det har i denna uppsats även citerats ur SAG om att ellips inte är undersökt i tillräcklig utsträckning. På samma sätt har det även konstaterats att det saknas undersökningar kring de eventuella sambanden mellan olika typer av substantivering, samt mellan substantivering och ellips. Med tanke på att det finns så pass lite forskning kring substantiverade adjektiv och det som traditionellt ses som ellips bör det påpekas att Svenska Akademiens grammatik (SAG) skriver förhållandevis mycket om båda delar.

Syftet med denna uppsats är inte att påstå att en semantisk infallsvinkel nödvändigtvis skulle vara bättre än en syntaktisk eller morfologisk. Syftet är inte heller att argumentera för att SAG borde ha frångått sina förmodligen väl övervägda teoretiska utgångspunkter just vid det grammatiska problemområde som jag har framställt här och istället anlagt ett semantiskt perspektiv. Snarare vill jag uppmärksamma att det överlag är bra med så många perspektiv som möjligt på grammatiska problem. I det här fallet verkar det som om ett semantiskt perspektiv saknas, och att ett sådant skulle kunna bidra med mycket.

Min förhoppning är att området kommer att undersökas mer så att det i framtiden kan ges en något mer heltäckande beskrivning än vad det får i SAG och i andra framställningar.

Litteraturförteckning

- Bergener, Carl 1928. *A contribution to the study of the conversion of adjectives into nouns in English*. Lund: Gleerups.
- Kester, Ellen-Petra 1996. *The nature of adjectival inflection*. Utrecht: Onderzoekinstituut voor Taal en Spraak.
- Körner, Rudolv 1935. Den skolgrammatiska behandlingen av det självständiga adjektivet. I: *Moderna språk* 29. S. 173–193.
- Ljung, Magnus & Ohlander, Sölve 1982. *Allmän grammatik*. Lund: Gleerups.

- Prytz, Johanna 2000. Från adjektiv till substantiv. En gradindelning och en semantisk analys av substantiverade adjektiv i svenskan. [Opubl. C-uppsats.] Institutionen för Svenska språket, Göteborgs universitet.
- Teleman, Ulf, Hellberg, Staffan & Andersson, Erik 1999. *Svenska Akademiens grammatik*. Stockholm: Norstedts förlag (i distribution).
- Thorell, Olof 1973. *Svensk grammatik*. Stockholm: Esselte Studium.
- Wierzbicka, Anna 1988. *The semantics of grammar*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

Kausativa verb i svenskt-franskt och franskt-svenskt kontrastivt perspektiv

Mårten Ramnäs*

Institutionen för romanska språk, Göteborgs universitet

0. Syfte

Syftet med denna uppsats är att belysa kausativa verb i ett svenskt-franskt och franskt-svenskt kontrastivt perspektiv. Inledningsvis redogörs för kausativ i begreppets vida och allmänna betydelse. Därefter följer en granskning av hur *Svenska Akademiens grammatik* (SAG) valt att behandla detta begrepp. Som jämförelse studeras en fransk referensgrammatik i samma syfte. Jag försöker förklara skillnader i den grammatiska beskrivning som ges i dessa båda verk. Avslutningsvis diskuteras kausativa verb i översättningsperspektiv. Exempel ges från den svensk-franska/fransk-svenska parallellkorpus, Corpus Parallèle Suédois-Français (CPSF), som byggts upp på Institutionen för romanska språk (Avdelningen för franska och italienska) vid Göteborgs universitet.

Jag diskuterar inte närmare de kausativa konstruktionernas relativa bruklighet eller vanlighet i de två undersökta språken tagna för sig eller jämförda med varandra. Gjorda iakttagelser tycks emellertid indikera att perifrastisk kausativ är mycket mera vanligt förekommande i svensk översättningstext än i svensk originaltext. (Ett omvänt förhållande gäller för franska översättningstexter där den franska kausativa *faire*-konstruktionen är mindre vanligt förekommande än i fransk originaltext.)

* Forskarstuderande i franska vid Göteborgs universitet. Innehar doktorandtjänst inom den av Riksbankens Jubileumsfond finansierade forskarskolan i moderna språk. Handledare: Lars Lindvall.

1. Kausativa verb – begrepp och företeelse

Kausativa konstruktioner uttrycker att någon eller något orsakar en handling eller en aktivitet (aktion, effekt, resultat osv.) hos någon eller något. I det som följer redogör jag för kausativ i dess traditionella, vida och allmänna betydelse. Den beskrivning av kausativ som Åke Viberg (1980) har föreslagit får här representera denna betydelse. Enligt Viberg kan kausativ ses som en betydelsekomponent hos vissa verb i lexikon. Denna komponent utgör en del av de lexikala orden eller uttrycks genom avledning. Om huvudordet i ett predikat däremot utgörs av ett adjektiv eller ett substantiv uttrycks den kausativa betydelsen genom verb som fungerar som ett slags grammatiska operatörer. För adjektivens del kan detta verb vara *göra*. För substantiven finns exempelvis *få*, men även mer specialiserade verb som t.ex. *injaga (fruktan)*.

Låt oss nu se närmare på några olika kausativa konstruktioner. Traditionellt brukar man med kausativa verb i första hand avse kausativa avledningar av andra verb. Denna typ kallar Viberg för **morfologisk kausativ**. I svenskan finns lexikaliserade transitiva avledningar av intransitiva verb (t.ex. *fälla* av *falla*). Många andra språk, turkiskan och japanskan exempelvis, har till skillnad från svenskan en i högsta grad levande morfologisk kausativ (se Song 1995). Ibland vill man begränsa begreppet till de fall då den kausativa betydelsen uttrycks genom speciella syntaktiska konstruktioner.

Vibergs beskrivning medger att den kausativa valören kan vara morfologiskt omarkerad. Enligt detta synsätt är den kausativa betydelsen inbyggd i det lexikala ordet. Om betydelsen ingår i roten hos ett verb är den därmed osynlig i det språkliga uttrycket. Detta kan ge par av sinsemellan olika verb – i svenskan *selvisa*, eller i franskan *voir/motrer* – där de senare verben i paren kan sägas ha kausativ betydelse. Denna typ kallar Viberg för **rotkausativ**. En annan typ är den **formellt omarkerade kausativen**. I följande exempel har verbet *koka* kausativ betydelse i (1b) men ej i (1a):

- (1a) *Vattnet kokar.*
 (1b) *Oskar kokar vattnet.*

Kausativ kan i svenskan även realiseras i speciella syntaktiska strukturer med användning av ett begränsat antal verb – *få ngn att göra ngt*, *komma ngn att göra ngt*, *låta ngn göra ngt*, *göra ngn* + adjektiv ((2–4)). Detta brukar kallas **perifrastisk kausativ**. Franskan kan bilda kausativ med hjälp av verbet *faire*. Det fungerar som ett slags grammatiskt morfem och ingår i ett kausativt verbuttryck vilket används

som komplext verb. Vi kan notera att objektet i (5) – *la chanson* – realiseras efter verbuttrycket. Liknande drag kan man enligt Sundman (1986) se hos det svenska verbet *låta* som ibland kan ingå i ett sammanfatt verbuttryck utan satsgräns, varvid uttrycket bara tar ett objekt. Det underordnade subjektet kan strykas (6) eller realiseras som oblik konstituent (7). (Se Sundman 1986, s. 283.)

- (2) *Jag fick Oskar att skratta.*
- (3) *Vi lät en konstexpert undersöka tavlan.*
- (4) *Karolina gör honom lycklig.*
- (5) *Il fait écouter la chanson aux enfants.*
'Han låter barnen lyssna på sången.'
- (6) *Hon låter installera ett nytt kök.*
- (7) *Nisse lät reparera sin bil hos Anders Pettersson.*

2. Kausativa verb i SAG

SAG definierar kausativa verb på följande vis:

kausativ, (a) om ett överordnat verb som anger att subjektsreferenten är orsak till eller föranstaltar en aktivitet eller ett tillstånd som anges med ett underordnat verb eller adjektiv, t.ex.: *Kylan fick mig att återvända. Framgången gjorde henne olycklig.* Vb § 10. (b) ibland om transitivt verb med resultativ betydelse, t.ex. *släcka* (jfr *slockna*), *fälla* (jfr *falla*). jfr Vb § 3, Aktionsarter § 12. (SAG, vol. 1, s. 187)

Med kausativa verb avses i SAG i första hand de överordnade verben i den typ av perifrastiska konstruktioner som beskrivs ovan i (a) i termförklaringen. Kausativ som enbart semantisk företeelse åsyftas i termförklaringen (b). Där uppges att man ibland kan betrakta transitiva verb med resultativ betydelse som kausativa. Denna andra definition ägnas inte mer utrymme än två fotnoter. I den första konstateras: "Vissa transitiva resultativa verb visar formell likhet med intransitiva verb eller adjektiv som anger den föranstaltade aktionen eller tillståndet [...], t.ex. *fälla* : *falla*, *sätta* : *sitta*, *söva* : *sova* [...]" (SAG, vol. 2, s. 505). I den andra att transitiva resultativa verb ofta kan parafrastras med syntaktiska konstruktioner i vilka ingår ett överordnat verb: ex. "Hemvärnet fördrev inkräktarna ≈ Hemvärnet fick inkräktarna att fly." (SAG, vol. 2, s. 514). Den fortsatta beskrivningen av kausativ i SAG utgår från den första definitionen (a) och kan ses som följande av denna. Relevanta verbkonstruktioner beskrivs systematiskt med utgångspunkt i hur den underordnade satsen ser ut. Tre strukturer kan urskiljas (8)–(10): 1. Den föranstaltade aktionen anges i en underordnad infinitivfras (8). 2. Den föranstaltade aktionen anges i en under-

ordnad narrativ eller konsekutiv sats eller med ett nomen actionis eller qualitatis (9). 3. Det föranstaltade tillståndet anges med ett bundet objektspredikativ (10). (Den tredje strukturen beskrivs närmare under avsnittet som ägnas predikativ. Där talas om kausativa verb för förändring och kausativa verb för icke-förändring.)

- (8) *Nyheten kom henne att le.*
 (9) *Strejken orsakade {att många leveranser försenades/stora förseningar}.*
 (10) *Pelle fick breven {färdigalskrivna}.*

Inom dessa strukturer görs sedan en uppdelning som utgår från subjektsreferentens roll som orsak eller agens. Agens betecknar en aktant som avsiktligt utför eller kontrollerar en aktion. Jämför (11) och (12):

- (11) *Händelsen skakade Birger.* – orsak
 (12) *Adam skakade mattan.* – agens

I det fall då den föranstaltade aktionen anges i en infinitivfras kan subjektsreferenten vara orsak (*komma ngn att göra ngt*), antingen agens eller orsak (*få ngn [till] att göra ngt*) eller vanligen agens (*ha ngn [till] att göra ngt, låta ngn göra ngt, förmå ngn att göra ngt*).

I en fotnot till redogörelsen för konstruktionen *låta ngn göra ngt* nämns att vissa reflexiva verb kan användas i underförstådd kausativ betydelse.

Vissa verb med reflexivt objekt [...] kan användas i kausativ betydelse som innebär att subjektsreferenten föranstaltar att en ospecificerad referent utför den handling som verbet anger: *klippa sig* 'låta klippa sig', *operera sig*, *konfirmera sig*, *höra av sig*. Olika språkbrukare är olika toleranta mot denna användning. (SAG, vol. 2, s. 514)

De verbbildande suffixen *-isera* och *-ifiera* sägs även kunna ha kausativ betydelse.

3. Kausativa verb i Grevisse, *Le Bon usage* ([1936] 1986)

Le Bon usage av Maurice Grevisse är inte så omfattande som SAG men används ofta som ett deskriptivt och normativt referensverk. I *Le Bon usage* sägs ett verb vara kausativt om dess subjekt föranstaltar den aktion som beskrivs av verbet.

Un verbe factitif est un verbe dont le sujet fait faire l'action exprimée par le verbe. (*Le Bon usage*, s. 1168)

Man konstaterar att kausativa verb kan parafraseras: *tuer qn* 'döda ngn' kan parafraseras med *faire mourir qn* 'få ngn att dö'. I *Le Bon usage* nämner man att verb kan användas i underförstådd kausativ betydelse. Följande exempel ges:

- (13) *François construit une maison dans les environs de Genève* (alors qu'il recourt en fait à un entrepreneur, à des maçons, etc.).
'François bygger ett hus i närheten av Genève (då han i själva verket anlitar en byggmästare, murare, etc.).' (*Le Bon usage*, s. 1168)

I *Le Bon usage* ger man exempel på den formellt omarkerade kausativen. Jämför (14a) och (14b):

- (14a) *La représentation commence.*
'Föreställningen börjar.'
(14b) *Les acteurs commencent la représentation.*
'Skådespelarna påbörjar föreställningen.' (*Le Bon usage*, s. 1168)

Ett verb som *manger* 'äta' kan däremot aldrig vara kausativt. Det som hittills sagts om kausativ i *Le Bon usage* kan sägas beröra omarkerad (lexikalisk) kausativ. Konstruktionen *faire* + infinitiv uppvisar drag av både morfologisk och perifrastisk kausativ. Å ena sidan bildar konstruktionen ett starkt sammanhållet verbuttryck som uppträder som ett komplext verb. Å andra sidan liknar konstruktionen även en perifrastisk kausativ eftersom den trots allt innehåller två fristående verb. I *Le Bon usage* sägs att verbet *faire* följt av infinitiv fungerar som ett slags hjälpverb vilket kan göra andra verb kausativa – t.o.m. verbet *faire* självt:

- (15) *L'opium fait dormir.*
'Opium är sövande.'
(16) *Il fait faire ses costumes à Londres.*
'Han låter sy sina kostymer i London.' (*Le Bon usage*, s. 1168)

Det anges också att verbet *laisser* 'låta' kan ha en liknande funktion. Suffixen *-iser* och *-fier* sägs ha kausativ valör. Det senare går i latinet ursprungligen tillbaka på verbet *facere* (som har givit *faire* i franskan). Mycket utrymme ägnas åt att i ett språkhistoriskt perspektiv beskriva hur användningen av olika verb utvecklas, t.ex. hur de ibland kan få en transitiv användning med kausativ betydelse från att tidigare endast ha använts intransitivt. I exemplen nedan har verbet *tomber* kausativ betydelse i (17b) men ej i (17a).

- (17a) *Mon adversaire tombe.*
'Min motståndare faller.'
- (17b) *Tomber son adversaire.*
'Att {fälla/få sin motståndare på fall (att falla)}.' (*Le Bon usage*, s. 439)

Vidare utreds den kausativa *faire*-konstruktionens syntax, t.ex. ordföljd vad beträffar de olika pronominas plats i satsen.

4. Kausativ i kontrastivt perspektiv

4.1 Den grammatiska beskrivningen

SAG utgår i första hand från kausativ som en syntaktisk-morfologisk företeelse. Den grammatiska beskrivningen i SAG har fått en traditionell snäv avgränsning och omfattar endast ordklass- och böjningslära samt syntax. Med kausativt verb avser SAG därför i första hand det överordnade verbet i konstruktioner av typen *Jag fick Oskar att skratta*. Traditionellt beskrivs de överordnade verben i denna användning som ett slags hjälpverb – "grammatiska operatörer" hos Viberg (1980). Andersson (1991) *Grammatik från grunden*, Thorell (1977) *Svensk grammatik* och Faarlund et al. (1997) *Norsk referansegrammatikk* använder denna terminologi och reserverar termen (och begreppet) kausativa verb för verb av typen *fälla*.

I *Le Bon usage* utgår man i stället från den kausativa betydelsen och redogör för de möjliga uttryck som då föreligger. Med kausativa verb avser man därför i första hand transitiva verb med en, enligt detta synsätt, inherent kausativ valör, men det nämns även att verb kan vara implicit kausativa. I SAG talas om en grammatisk beskrivning med ett ytnära perspektiv vilket ibland mest innebär ett val av en viss terminologi. Ibland innebär dock valet av beskrivning ett verkligt teoretiskt val. Om man med kausativa verb ska beteckna överordnade verb i perifrastiska konstruktioner som ex. *få, göra* etc. eller transitiva verb av typen *fälla, svärta* etc. är en fråga om val av utgångspunkt för beskrivningen. Även om sambandet dessa emellan påpekas i de båda grammatikerna innebär detta för SAG:s del att man helt lägger tyngdpunkten på beskrivningen av de överordnade verben i perifrastiska konstruktioner.

Le Bon usage har ambitionen att vara deskriptiv, men att samtidigt innehålla normativa anmärkningar grundade på hur olika uttryck och konstruktioner faktiskt används. SAG anger klart att intentionen har varit att inte redovisa värderingar av konkurrerande uttryckssätt. *Le*

Bon usage, som kom ut första gången 1936 (föreliggande upplaga 1986), uppger att hänsyn tagits till de framsteg som gjorts inom allmänlingvistikens under de senaste decennierna, men säger även att de ändringar som gjorts kan tyckas för obetydliga för vissa lingvister. Genom att inte helt överge traditionell terminologi tror man att boken blir lättillgängligare. SAG anges vara skriven inom den traditionella skolgrammatikens ram, vilket gör den användbar för grammatikanvändare med olika intressen och förutsättningar.

Franskan och svenskan har likartade möjligheter att uttrycka kausativ betydelse. *Le Bon usage* är mindre omfattande än SAG och vänder sig till en bredare läsekrets. SAG riktar sig till en språkvetenskapligt mer initierad läsekrets och har en stringentare grammatisk beskrivning. Skillnaderna i terminologi, i fråga om kausativa verb, har troligen sin förklaring i SAG:s ytnära förhållningssätt och dess större beroende av formen.

4.2 Översättning till och från svenska av kausativa konstruktioner

Ett sätt att undersöka användningen av konkurrerande kausativa uttryck i svenskan och franskan är att med utgångspunkt från en kausativ konstruktion i källspråket studera dess översättningsekvivalenter i målspråket. Här redogör jag mycket kortfattat för en pilotstudie av den kausativa användningen av det franska verbet *faire* och dess svenska ekvivalenter i delar av den parallellkorpus med texter av skönlitterär karaktär som byggts upp på Institutionen för romanska språk vid Göteborgs universitet. Den svenska *fa*-konstruktionen har på liknande sätt undersökts i förhållande till dess franska ekvivalenter.

Tabell 1. *Korpusmaterial (CPSF)*

Texter	Antal ord	Texter	Antal ord
8 franska originaltexter	491 387	8 svenska originaltexter	517 066
övers. till svenska	498 476	övers. till franska	593 583

Tabell 2. *Kausativt faire och kausativt få i original- och översättningstext. (Relativa frekvenser/100 000 ord, absoluta frekvenser inom parentes.)*

	<i>faire</i>	<i>få</i>
Originaltexter	151 (740)	10 (51)
Översättningar	104 (616)	48 (251)

I tabell 2 kan vi se att kausativt *faire* har en mycket starkare ställning i fransk originaltext än kausativt *få* i svensk originaltext. I svenskan borde det följaktligen finnas andra konkurrerande sätt att uttrycka kausativ. Vi kan även konstatera att kausativt *få* är kraftigt överanvänt i svenska översättningar. *Få* uppfattas troligen av de svenska översättarna som den mest prototypiska kausativa konstruktionen i svenskan vilket gör att den överanvänds för att återge kausativt *faire*. Vi kan även se att *faire* är underanvänt i franska översättningar från svenska. Den relativt låga frekvensen av perifrastiska kausativa konstruktioner i svensk originaltext bidrar troligen till att *faire* underanvänds i översättningarna. Den kausativa användningen av *komma* och *låta* uppvisar nämligen samma mönster av disproportionalitet mellan original- och översättningstexter – skillnaderna är dock mindre än de är för verbet *få*.

4.2.1 Svenska motsvarigheter till den franska *faire*-konstruktionen

I många franska grammatikor skrivna för svenskar anges följande verbaluttryck motsvara franskans *faire+faire* (t.ex. Hansén & Schwartz 1993 och Ronsjö 1983). I CPSF utgör dessa verb 37% av ekvivalenterna i översättningstext, men endast 11% i originaltext. Detta innebär att svenska översättare av fransk litteratur ofta använder något av dessa verb för att översätta *faire*-konstruktionen. När en fransk översättare använder sig av *faire*-konstruktionen är det sällan för att översätta något av nedanstående verbaluttryck – de är relativt sparsamt förekommande i svensk originaltext – utan mycket oftare för att översätta ett enkelt svenskt verb:

få ngn att göra ngt
förmå ngn att göra ngt
ha ngn att göra ngt
komma ngn att göra ngt
låta ngn göra ngt

Dessa perifrastiska konstruktioner uppvisar strukturell likhet med franskans *faire+faire* och kan med stöd av CPSF sägas vara ett slags schablonöversättningar. I den franska *faire*-konstruktionen är *faire* som tidigare konstaterats starkt bundet till konstruktionen och kan ofta motsvara ett enkelt svenskt verb. Nedan kan vi se exempel på variation mellan olika motsvarigheter till franska *faire*-konstruktioner. Konstruktionerna med *få* och *låta* är vanligare i text översatt från franskan och de enkla verben är vanligare i svensk originaltext.

faire comprendre X à Y
faire croire X à Y
faire descendre X
faire disparaître X
faire souffrir X
faire taire X
faire voir X à Y

få Y att förstå X alt. *förklara* X för Y
få Y att tro X alt. *inbilla* Y X
låta X glida ner alt. *föra* ner X
få X att försvinna alt. *ta bort* X
få X att lida alt. *plåga* X
få X att tåga alt. *tysta* X
låta Y se X alt. *visa* Y X

Om man studerar en enskild konstruktion, exempelvis *faire penser* som är vanligt förekommande i korpusen, kan man konstatera att den oftast översätts till svenska med *få* (*komma, förmå*) ngn att tänka.

- (18) *ses statues font penser à des pierres précieuses* (Sarraute)
statyerna får mig att tänka på ädelstenar

Franska översättare använder i stället *faire penser* för att översätta svenska verb som *påminna* och *likna*.

- (19) *de snabba vingslagen liknade morkullans.* (Moberg)
le mouvement rapide de ses ailes faisait penser à celui de la bécasse.

Nära hälften av förekomsterna av *faire+faire* i franska översättningar motsvarar enkla svenska verb (bara en fjärdedel i franska originaltext-er). Nedan ges exempel på svenska översättningsekvivalenter där man kan tänka sig att den kausativa valören finns inbyggd i verbet. Vi skall lägga märke till att de svenska verben i den vänstra kolumnen även kan användas som intransitiva i samma form.

<i>faire bouillir</i>	<i>koka</i>	<i>faire cuire</i>	<i>steka</i>
<i>faire fondre</i>	<i>smälta</i>	<i>faire luire</i>	<i>putsa</i>
<i>faire sécher</i>	<i>torka</i>	<i>faire pousser</i>	<i>odla</i>
<i>faire trembler</i>	<i>skaka</i>	<i>faire vivre</i>	<i>försörja</i>

Ofta motsvaras *faire*-konstruktionen av ett svenskt partikelverb:

<i>faire descendre</i>	<i>föra ner</i>
<i>faire disparaître</i>	<i>ta bort</i>
<i>faire entrer</i>	<i>släppa in</i>
<i>faire lever</i>	<i>stöta upp</i>
<i>faire surgir</i>	<i>locka fram</i>

Verb som konstrueras med ett objektsliknande bundet adverbial motsvarar ofta en fransk *faire*-konstruktion:

- (20) *Svanen [...] darrade med vingarna* (Bergman)
Le cygne [...] faisait frémir ses ailes

(21) <i>Il ouvrit le tiroir-caisse, fit cliqueter des clés</i>
(Bianciotti)	<i>Hon öppnade kassapparaten, klirrade med nycklarna</i>

I SAG sägs att vissa reflexiva verb kan ha implicit kausativ betydelse. Detta bekräftas i vårt korpusmaterial. Den kausativa betydelsen i den franska översättningen i (22) är explicit, medan den är underförstådd i den svenska källan:

(22) <i>Han sa leende att han sjukskrev sig efter ett visst system.</i>
(Larsson)	<i>Il disait en souriant qu'il se faisait porter malade en suivant un système déterminé.</i>

Även icke-reflexiva verb verkar kunna användas i implicit kausativ betydelse, vilket nämns i *Le Bon usage* men inte i SAG. I (23) och (24) har den svenska källan tolkats ha en underförstådd kausativ betydelse vilken, med hjälp av *faire*-konstruktionen, uttrycks explicit i den franska översättningen.

(23) <i>Vi inredde en vacker biograf</i>
(Bergman)	<i>On fit aménager une belle salle de projection</i>
(24) <i>jag skall bygga ett bra hus åt dig.</i>
(Sundman)	<i>je te ferai faire une belle et bonne maison.</i>

Som svenska motsvarigheter till *faire+faire* finns det ett stort antal olika grammatiska omskrivningar och nominaliseringar. Det franska *Mes imitations la font rire* kan antingen översättas med *Mina imitationer får henne att skratta* eller *Hon skrattar åt mina imitationer*. I korpusmaterialet är den senare typen vanlig i svensk originaltext. Nilsson (1970), som refereras i SAG, tar upp sambandet mellan satser av typen:

(25) <i>Hon dog av arsenik.</i>	<i>Arsenik fick henne att dö.</i>

Nilsson påstår i sin artikel att båda typerna av satser är kausativa. Det är intressant att kunna konstatera att detta samband även kan existera mellan två så olikartade språk som svenska och franska.

(26) <i>la fatigue faisait trembler ses mains.</i>
(Green)	<i>hans händer darrade av trötthet.</i>

Författare av franska grammatikor skrivna för svenskar ställs inför ett dilemma när man ska redogöra för den franska *faire*-konstruktionen. Man vill tydliggöra den franska strukturen genom att återge den med verb som *få*, *komma* eller *låta* följda av en infinitiv. Samtidigt riskerar man att ge en missvisande bild av faktiska ekvivalensförhållanden.

(27) <i>Pourquoi ne faites-vous pas venir un médecin?</i>
(Holmberg et al., s. 186)	<i>Varför låter ni inte hämta en läkare?</i>

I CPSF förekommer aldrig *låta hämta* som ekvivalent till *faire venir*. I denna typ av kontext hittar man däremot bl.a. *tillkalla*, *kalla på* och *skicka efter*. Som tidigare nämnts är det vanligt med underförstådd kausativ. *Hämta* torde därför vara minst lika vanligt som *låta hämta*.

4.2.2 Franska motsvarigheter till svenskt kausativt *få*

Som vi såg under 4.2 är kausativt *få* relativt ovanligt i svensk originaltext. De flesta exemplen är översatta till franska med en *faire*-konstruktion eller med ett verb som uttrycker tvång eller uppmaning. Varken i SAG eller i *Le Bon usage* betecknas sådana verb som kausativa och de innebär att *få* i vissa kontexter kan ha en betydelse av mycket aktiv påverkan, se (28).

(28) <i>skulle hon få honom att betänka sig och ändra sig.</i>
(Moberg)	<i>elle l'obligerait à réfléchir et à changer d'avis.</i>

I svensk översättningstext motsvaras mer än hälften av det stora antalet *få*-konstruktioner av en fransk *faire*-konstruktion. Ofta kan ett franskt enkelt verb motsvara kausativt *få*. Detta gäller dock nästan uteslutande *få* i översättningstext.

<i>crever X</i>	<i>få X att brista</i>
<i>déiendre X</i>	<i>få X att slappna av</i>
<i>figer X</i>	<i>få X att stelna</i>
<i>gonfler X</i>	<i>få X att svälla</i>

En jämförelse mellan svenska och franska av översättningsekvivalenter till två prototypiska kausativa konstruktioner ger vid handen ett spektrum av konkurrerande uttryck i de båda språken. Varken i SAG eller *Le Bon usage* beskrivs många av dessa uttryck som kausativa.

Andra beskrivs endast mycket kortfattat i fotnoter där anmärkningsvärt mycket viktig och intressant information har hamnat.

Formen spelar en central roll för den grammatiska beskrivningen i SAG. Även professionella översättare tenderar att oftare välja ett uttryck som visar stor strukturell överensstämmelse med källtextens form. I de fall där man avviker från denna tendens tycks enkla verb lättare kunna återges med en perifrastisk struktur än tvärtom.

I vissa kontexter tycks franskan vara mer benägen att explicit uttrycka kausativ. I översättningsprocessen verkar det även vara vanligare att explicitera en implicit kausativ än tvärtom.

I SAG underlåter man att framhålla att den kausativa betydelsen i svenskan ofta är omarkerad (*koka*), ingår i roten på ett verb (*döda*) eller är underförstådd (*bygga = låta bygga*). I franska grammatikor skrivna för svenskar underlåter man på samma vis i stor utsträckning att redovisa just dessa sätt att uttrycka kausativ som motsvarigheter till den i franskan mycket vanligt förekommande *faire*-konstruktionen.

4.3 "Translationese"

Vi har kunnat konstatera att översatta texter ofta avviker avsevärt i fråga om brukligheten av vissa kausativa uttryck.

I *Le Bon usage* är samtliga autentiska språkliga exempel hämtade från franska originaltexter varav en hel del är från 1800-talet eller ännu äldre. För att bedöma olika grammatiska konstruktioners normalitet och stilvärde har däremot SAG:s författare till stor del använt sig av de elektroniska textkorpora och konkordanser som byggts upp vid Språkbanken (Göteborgs universitet). Detta material innehåller såväl svensk originaltext som översatt text. I SAG är många exempel hämtade från översatt romantext, vilket dock inte direkt framgår eftersom man aldrig anger exakt källa utan endast typ av källa: t.ex. (R) för romantext och (S) för sakprosatext. Gellerstam (1986, 1996) har i olika studier, baserade på delar av nämnda korpusar, visat hur källspråket (oftast engelska) lämnar omisskännliga spår i de svenska översättningarna. Enligt Gellerstam är avvikelserna så stora att man kan tala om ett slags översättningspråk eller **translationese**. I SAG förs inget resonemang med utgångspunkt från distinktionen original-översättning. Däremot uppmärksammas läsarna på andra typer av språklig variation: exempelvis sägs dialektalt och föråldrat språk vara omöjligt att beskriva utan att man samtidigt ger en missvisande bild av modernt svenskt språkbruk. Under rubriken "olika slags svenska" sägs i inledningen att den nutida svenskan är mycket enhetlig samt att det med

undantag för finlandssvenska texter oftast inte går att utläsa från vilken del av språkområdet författaren till en tryckt text kommer. De svenska originaltexterna kan skilja sig avsevärt från texter som översatts till svenska från andra språk, i vårt fall franska. Översättningar, i synnerhet från engelskan, utgör en betydande del av skriven nutida svenska. Att inte beakta fenomenet "translationese" eller diskutera de problem som korpusar som innehåller översättningstext medför för den grammatiska beskrivningen av modern svenska kan mot den bakgrunden ses som en brist.

Käll- och litteraturförteckning

Texter i CPSF

- Bergman, I. 1987. *Laterna Magica*. Stockholm: Norstedt; *Laterna Magica*, 1987. I översättning av C.G. Bjurström & L. Albertini. Paris: Gallimard.
- Bianciotti, H. 1985. *Sans la miséricorde du Christ*. Paris: Gallimard; *Utan Kristi barmhärtighet*, 1989. I översättning av C.G. Bjurström. Stockholm: Norstedt.
- Camus, A. [1942] 1975. *L'Etranger*. Paris: Gallimard; *Främlingen*, [1942] 1989. I översättning av S. Lindström. Stockholm: Bonnier.
- Green, M. [1950] 1987. *Moïra*. Paris: Seuil; *Moïra*, 1951. I översättning av E.R. Grummerus. Stockholm: Geber.
- Ernaux, A. [1987] 1999. *Une femme*. Paris: Editions Gallimard, Collection Folio; *Kvinnan*, [1993] 1994. I översättning av K. Waldén. Stockholm: MånPocket.
- Lagerkvist, P. 1962. *Pilgrim på havet*. Stockholm: Bonnier; *Pélerin sur la mer*, 1963. I översättning av M. Gay & G. de Mautort. Paris: Stock.
- Larsson, S. 1984. *Nyår*. Stockholm: Alba; *Nouvel An*, 1987. I översättning av J.-B. Brunet-Jailly. Paris: Presses de la Renaissance.
- Magnan, P. [1984] 1997. *La Maison assassinée*. Paris. Denoël; *Stenängeln*, [1986] 1987. I översättning av C. Angelfors. Höganäs: Bra Böcker.
- Mauriac, F. [1932] 1991. *Le Nœud de vipères*. Paris: Grasset; *Ormboet*, [1932] 1992. I översättning av A. Claëson. Stockholm: Litteraturfrämjandet.
- Moberg, V. [1950] 1998. *Utvandrarna*. Stockholm: Bonnier; *La Saga des émigrants 1. Au pays*. 1999. I översättning av P. Bouquet. Larbey: Gaïa.

- Myrdal, J. [1982] 1989. *Barndom*. Stockholm: Norstedt; *Enfance en Suède*, 1988. I översättning av M. de Gouvenain & L. Gumbach. Arles: Actes Sud.
- Pleijel, A. 1993. *Fungi: en roman om kärleken*. Stockholm: Norstedt; *Fungi: un roman sur l'amour*, 1997. I översättning av A. Gibson. Paris: Flammarion.
- Sarraute, N. [1983] 1987. *Enfance*. Paris: Gallimard; *Innan bilden bleknat*, [1984] 1987. I översättning av C.G. Bjurström. Stockholm: Bromberg.
- Sartre, J.-P. [1938] 1991. *La Nausée*. Paris: Gallimard; *Äcklet*, [1949] 1990. I översättning av Eva Alexandersson. Stockholm: Bonnier.
- Sundman, P.-O. 1977. *Berättelsen om Säm*. Stockholm: Norstedt; *Ce pays est une grande île*, 1980. I översättning av M. d'Argentré-Rask. Paris: Gallimard.
- Wägeus, M. 1986. *Jakt på vitt fält*. Stockholm: Alba; *Scène de chasse en blanc*, 1990. I översättning av J.-B. Brunet-Jailly. Paris: Presses de la Renaissance.

Litteratur

- Altenberg, B. (und. utg.). Causative constructions in English and Swedish. A contrastive study.
- Andersson, E. [1991] 1993. *Grammatik från grunden*. Uppsala: Hallgren & Fallgren.
- Arrivé, M. et al. [1964] 1994. *Grammaire du français contemporain*. Paris: Larousse.
- Arrivé, M. et al. 1986. *La grammaire d'aujourd'hui. Guide alphabétique de linguistique française*. Paris: Flammarion.
- Boysen, G. 1996. *Fransk grammatik*. Lund: Studentlitteratur.
- Faarlund, J. et al. 1997. *Norsk referansegrammatikk*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Gellerstam, M. 1986. Translationese in Swedish novels translated from English. I: Wollin, L. & Lindquist, H. (eds.), *Translation studies in Scandinavia* (Lund studies in English 75.) Malmö: Liber/Gleerup. S. 88–95.
- Gellerstam, M. 1996. Translations as a source for cross-linguistic studies. I: Aijmer, K. et al. (eds.), *Languages in Contrast. Papers from a Symposium on Text-based Cross-linguistic Studies*. Lund: Studentlitteratur, S. 53–62.
- Grevisse, M. [1936] 1986. *Le Bon usage*. Gembloux: Duculot.

- Hansén, I. & Schwartz, B. 1992. *Gleerups franska grammatik*. Stockholm: Gleerup.
- Holmberg, P.-O. et al. 1984. *Modern fransk grammatik*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Nilsson, K. 1970. Causative and related constructions in Swedish. I: *The Nordic languages and modern linguistics* 1. Reykjavík: Vísindafélag Íslendinga. S. 418–425.
- Pedersen, J. et al. [1980] 1982. *Fransk universitetsgrammatik*. Stockholm: Akademiförlaget.
- Ronsjö, E. [1964] 1983. *Fransk grammatik*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Song, J.J. 1996. *Causatives and causation. A universal-typological perspective*. London: Longman.
- Sundman, M. 1986. *Få och låta som kausativa verb i svenskan*. I: Saari, M. et al. (eds.), *Xenia Huldeniana, En vänskrift tillägnad Lars Huldén på hans 60-årsdag 5.2.1986* (Meddelanden från Institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur vid Helsingfors universitet. B 10.) Helsingfors. S. 277–288.
- Teleman, U. et al. 1999. *Svenska Akademiens grammatik*. Stockholm: Norstedt.
- Thorell, O. [1973] 1977. *Svensk grammatik*. Stockholm: Esselte Studium.
- Viberg, Å. 1980. *Tre semantiska fält i svenskan och några andra språk*. (SSM Report 7.) Stockholm: Institutionen för lingvistik.

Nøytrumsbøying av adjektiv

Sammenligning av framstillingene i Svenska Akademiens grammatik og Norsk referansegrammatikk

Dagfinn Rødningen

Institutionen för svenska språket, Göteborgs universitet

Innledning

Ved enhver grammatisk beskrivelse vil man måtte gjøre noen valg. En fullstendig uttømmende og detaljert gjennomgang av alle språkets egenskaper og funksjoner vil kunne bli både omfattende og uoversiktlig, og er knapt nok praktisk mulig. Brukervennlig vil den temmelig sikkert ikke være. Det er derfor vanlig at man for eksempel begrenser seg til å beskrive ett enkelt språkssystem, dersom det ikke er snakk om en komparativ beskrivelse. Videre vil utvalget avhenge av eksempelvis målsetting, ressurser eller målgruppe.

Både valget av det som skal beskrives, og omfanget/detaljnivået, kan få konsekvenser for hvordan beskrivelsen blir. At en mer detaljert beskrivelse sier mer enn en mindre detaljert, er nokså opplagt. Imidlertid kan man kanskje også vente at en for sterk avgrensning kan føre til at sammenhenger innen språkssystemet ikke kommer fram, og at beskrivelsen dermed får mindre forklaringskraft.

Jeg ønsker å sammenligne de to nyeste og største grammatiske beskrivelsene av henholdsvis svensk og norsk for å se om beskrivelsenes HVA kan ha fått noen konsekvenser for deres HVORDAN. Svenska Akademiens grammatik (SAG) fra 1999 har et omfang på ca. 2 700 sider, mens Norsk referansegrammatikk fra 1997 er på drøyt 1 200 sider. I tillegg til den betydelige forskjellen i størrelse er de imidlertid også ulike med hensyn til hva de faktisk beskriver, og det skal jeg komme inn på nedenfor.

Grammatikkens avgrensninger

Grammatikken borde vara en deskriptiv grammatik över modern svenska med beaktande av grammatiska särdrag såväl i skrivet som i talat standardspråk [...]. Den borde avgränsas till att i första hand gälla morfologi och syntax, i andra hand fonologi och textlära. (SAG 1:5)

Norsk referansegrammatikk har som mål å beskrive skriftspråket, ikke talespråket [...]. Beskrivelsen er videre begrenset til morfologi ("bøyingslære") og syntaks ("frase- og setningslære"), som tradisjonelt er de to sentrale områdene i en grammatisk beskrivelse. Den omfatter altså ikke fonologi ("lydlære"). (NRG:1)

Her ser vi to grammatikker hvor den ene tar mål av seg til å beskrive både skrevet og talt standardspråk, mens den andre eksplisitt beskriver skriftspråk, og overhodet ikke berører fonologi. Hvilke forskjeller i beskrivelsen fører dette til i tilfeller der bøyingsmorfologien i en eller annen grad er styrt av fonologiske forhold? Et slikt tilfelle er nøytrumsbøyning av adjektiv, og jeg skal se litt nærmere på hvordan de to grammatikkene framstiller dette. Ettersom reglene for nøytrumsbøyning av adjektiv i de to språkene ikke er helt identiske, vil fordelingen av de samme endelsene skille seg noe fra hverandre i norsk og svensk. Forskjellene er likevel ikke større enn at beskrivelsene lar seg sammenligne for det formålet jeg har nevnt ovenfor. Når det gjelder norsk, vil jeg i all hovedsak holde meg til bokmål og hente de norske eksemplene mine derfra.

Med en tradisjonell morfemmodell kan vi si at morfemet NØYTRUM både i svensk og norsk i all hovedsak representeres ved allomorfe *-t* og \emptyset (null), i alle fall i skriftspråket. "Nullallomorfen" er et fenomen som er problematisk i morfemmodellen, og som kan trekke selve morfemets eksistens i tvil (jf. Matthews 1993). Verken NRG eller SAG bruker imidlertid begrepene "morfem" eller "allomorf" i denne sammenhengen, men nøyer seg med å snakke om "suffix" (SAG) og "endelse" eller "suffiks" (NRG). I denne framstillinga benytter jeg meg likevel av termene "morfem" og "allomorf", ikke minst fordi spesielt allomorf-termen er praktisk i beskrivelsen av resultatene av morf fonetiske vekslinger.

NRGs beskrivelse

I NRG opererer man med egentlige adjektiv og adjektiv avledet av perfektum partisipp, og de egentlige adjektivenes deles inn i tre klasser, klasse 1 som har tre ulike former i henholdsvis maskulinum/feminin-

um, nøytrum og flertall, klasse 2, som ikke har *t*-suffiks i nøytrum, men får *-e* i flertall, og klasse 3, som ikke blir bøyd i genus og tall. Jeg kommer ikke til å berøre adjektivene avledet av perfektum partisipp her; men bare slå fast at vi også der har allomorfene *-t* og \emptyset (null).

Klasse 1:

I NRG slås følgende fast om sterk bøyning:

De fleste adjektivene følger dette bøyingsmønsteret (bokmål og nynorsk):

Mask./fem.	Nøytrum	Flertall
stor	stort	store
høg	høgt	høge

Formen i maskulinum og femininum er normalt identisk med stammen, **nøytrum dannes ved at det blir lagt til en *-t*** (min uth.), og flertall ved tillegg av *-e*. (NRG:367)

Deretter følger en gjennomgang av adjektiv som "i prinsippet" følger hovedmønsteret, "men med visse justeringer". De som berører nøytrumsendelsen, er adjektiv som ender på trykksterk enkel vokal (og som får endelse i nøytrum), og som skal ha *-tt* (eks. *ny-nytt*, *blå-blått*). (Det samme kan for øvrig også gjelde adjektiv som ender på diftong, som sideform.) Det betyr at NRG opererer med to nøytrumsallomorfer blant adjektivene i klasse 1, *-t* og *-tt*. Etersom ingen klasse 2- eller klasse 3-adjektiv får noen endelse i nøytrum, kan vi derfor si at NRG opererer med tre nøytrumsallomorfer i bokmål, hvorav den vanligste, og dermed umarkerte varianten er *-t*. De to andre utgjør unntak fra hovedregelen. Poenget er at det er disse tre allomorfene som viser seg i skrift, og det er dermed rimelig at det er de som beskrives i en skriftspråksgrammatikk. Allomorfer som eksempelvis er produkter av konsonantassimilasjoner, nevnes derfor ikke, ettersom de ikke markeres spesielt i skriftbildet.

Når det gjelder adjektivene i klasse 2 og 3, som altså får allomorfen \emptyset i nøytrum, grupperes de som følger:

Klasse 2:

- ord som ender på suffiksene *-ig* og *-lig* og noen enkelte på *-ug* (eks. *modig*, *rolig*, *vettug*)
- ord som ender på *-sk* og 1) enten betegner nasjonalitet, folkegruppe e.l., eller 2) har to stavelser eller mer (eks. *norsk*, *engelsk*, *historisk*)

Merk:

Adjektiver som har en stavelse og ender på *-sk* (og ikke betegner nasjonalitet, folkegruppe e.l.), får oftest *-t* i nøytrum. (NRG:372)

Noen adjektiver med kompliserte konsonantgrupper i utlyd, får likevel ikke *-t*. (NRG:373)

- c) ord på *-tt* eller konsonant + *-t* (eks. *lett, svart*)
- d) adjektiver med *-et* i trykklett stavelse (eks. *bakket, firkantet*)
- e) fremmedord på *-et, -at* (eks. *konkret, sedat*)
- f) noen adjektiver som ender på *-d* (eks. *glad, redd, solid*)
- g) noen adjektiver på *-s* (eks. *tilfreds, gjengs*)

Klasse 3:

- h) adjektiver på *-e* (nesten alle med trykklett *-e*) (eks. *stille, rotete, distré*)
- i) adjektiver på *-a* (eks. *bra, lilla, bortkasta*)
- j) lånord fra engelsk på *-y* (eks. *sexy, sporty*)
- k) en del adjektiver på *-s* (eks. *sams, nymotens*)

Som vi ser, er undergruppene i klasse 2 og 3 nokså mange. Det betyr at vi har mange ulike regler å forholde oss til, og de er heller ikke uten unntak. Etter min mening er dette et resultat av at NRG stort sett gjennomgående holder seg til formelle, skriftspråklige kriterier når de deler inn adjektivene i sin beskrivelse. Dette skjer riktignok ikke helt uten unntak. I visse tilfeller viser man til trykkforhold når variasjon skal beskrives (klasse 1-adjektiv som får allomorfen *-tt*, klasse 2d) og 3h)), og når det gjelder adjektiv på *-sk* som får allomorfen Ø, brukes delvis et semantisk kriterium (nasjonalitet, folkegruppe). Likevel må en kunne si at NRG er svært konsekvent på å bruke rent skriftspråklige kriterier for inndelinga.

Spørsmålet jeg stiller, er om dette fører til ei enkel og hensiktsmessig inndeling? Og som en forlengelse av det spørsmålet kunne dette forenkles/tydeliggjøres om man i større grad hadde brukt fonologiske forhold som forklaringsbase, med andre ord trukket inn talespråket i beskrivelsen? Jeg skal her peke på et par eksempler på sammenhenger som går tapt i NRGs beskrivelse fordi man ikke har trukket inn talespråket i tilstrekkelig grad. Derimot skal jeg la det være et åpent spørsmål om beskrivelsen ville ha blitt *bedre* ut fra intensjonene med grammatikken, om man hadde fått fram disse sammenhengene.

Problemtilfeller i beskrivelsen:

I Adjektiver som *glad, bra, sta*

Disse ordene uttales i standard østnorsk alle med lang utlydsvokal, /*gla:*/, /*bra:*/, /*sta:*/. Ingen av dem får noe *t*-suffiks i nøytrum, og ut fra et fonologisk kriterium burde de alle vært samlet i en gruppe. I NRG blir de derimot splittet i to grupper på grunn av stavemåten, slik at *glad* nevnes under kategori f) (klasse 2) mens de to andre nevnes under kategori i) (klasse 3). Dette er i og for seg ikke urimelig sett i lys av at NRG skiller mellom klasse 2 og 3 på grunnlag av forekomsten av flertallssuffiks. Men utelukkende sett i et nøytrums-perspektiv tilhører de alle sammen en enhetlig unntaksgruppe med utlyd på trykkting, lang *a*.

II Adjektiver som ender på trykklett vokal

De fleste adjektivene i kategoriene h), i) og j) har dette fonologiske kjennemerket felles, og burde dermed kunne ha vært behandlet i en og samme unntakskategori, særlig ettersom de alle er i klasse 3. Men det samme gjelder faktisk også for de fleste adjektivene i kategori a), de som i skrift ender på suffiksene *-ig/-lig*. Denne *g*'en er stum i de delene av norsk talespråk som tradisjonelt utgjør grunnlaget for bokmål, slik at de i uttalen ender på en trykklett */-i/*. Ettersom vi her har med et produktivt suffiks å gjøre, er dette ei nokså stor gruppe adjektiv. Det ville altså utgjøre en ikke ubetydelig rasjonaliserings-gevinst i beskrivelsen om man slo sammen kategoriene a), h), i) og j) til en unntakskategori, men igjen måtte man da ta for seg nøytrumsbøyinga isolert og se bort fra forskjellene i flertallsbøying mellom klasse 2- og klasse 3-adjektiv.

SAGs beskrivelse

SAG gjør ei inndeling som er lik den i NRG på den måten at man regner med adjektiv med *-t* (§55), adjektiv uten ubestemt form nøytrum singularis (§56) og ubøyelige adjektiv (§57). Disse gruppene minner ved første øyekast nokså mye om de tre klassene som NRG regner med. Vi ser at også SAG opererer med *-t* som den umarkerte nøytrumsallomorfen:

Ett typiskt adjektiv har fire böjningsformer i positiv [...]. De fire böjningsformerna är böjdd form samt böjning med suffixen *-t*, *-a* och *-e* (som huvudvarianter). (SAG 2:208)

I §55 behandles "Böjningssuffixet *-t* och dess varianter" på følgende måte:

§55. Böjningssuffixet *-t* och dess varianter. Suffixet *-t* läggs till stammen för att ange obestämd form singularis neutrum. Vid ett antal olika stamslut har stammen och/eller böjningssuffixet annan form. Detta beror på inverkan från ett antal mer eller mindre generella fonologiska regler. Följande regler är aktuella: (SAG 2:210)

Deretter følger betegnelsen på reglene, fulgt av en nærmere forklaring av hva det gjelder pluss eksempler og eventuelle unntak. Reglene er:

- Dentalassimilation [...]. Assimilationen avspeglas i stavningen (eks. *lätt:lätt, akut:akut, hård:hårt*)
- Vokalförkortning [...]. Stavningen dubbeltecknar den långa konsonanten efter kort vokal (eks. *fri:fritt, våt:vått*)
- Tonassimilation [...]. Assimilationen avspeglas inte i stavningen (eks. *låg:lågt, snabb:snabbt*)
- *n*-bortfall [...]. Bortfallet avspeglas i stavningen (eks. *naken:naket*)
- Retroflexering [...]. Retroflexeringen avspeglas ikke i stavningen (eks. *klar:klart, vacker:vackert*)
- Trekonsonantregeln [...]. Reduksjonen återges ikke i stavningen (eks. *lugn:lugnt, hems:hemskt*)

Vi ser her at inndelinga baseres på fonologiske regler, og det gjøres først i neste omgang oppmerksom på hvorvidt stavemåten gjenspeiler regelen eller ikke. Dernest viser eksemplene hvordan det ser ut i skrift. Her må en vel kunne si at SAG demonstrerer i praksis at talespråket er primært i forhold til skriftspråket. En konsekvens av dette er at mange adjektiv som i NRG grupperes i ulike undergrupper i klasse 2 (uten böjningssuffix), i SAG grupperes under §55, altså som adjektiv med varianter av suffixet *-t* som resultat av en av de fonologiske reglene. Eksempler på slike adjektiv er *lätt/lett, akut/akutt, svart* (dentalassimilasjon). Her har SAG etter min mening både ei mer rasjonell inndeling og større forklaringskraft enn NRG, og årsaken er at SAG bruker talespråket, og dermed fonologiske fenomener, som utgangspunkt for beskrivelsen.

I §56 behandles "Adjektiv utan obestämd form neutrum singularis". De grupperes på følgende måte:

- Flerstaviga adjektiv med slutbetoning och stamslut på lång vokal plus *-d* (eks. *stupid, rigid*)
- Adjektiven *rädd* och *fadd*
- Tre enstaviga adjektiv som slutar på *-t* (*lat, flat, kåt*) [...] samt tre enstaviga adjektiv som slutar på *-d* (*pryd, snöd, vred*)
- Flerstaviga adjektiv (med slutbetoning) som slutar på lång vokal (eks. *disträ, jalu*)

Her er gruppering gjort på noe mer blandet grunnlag enn i §55, men det legges også her vekt på kriterier som antall stavelser, trykk (betoning) og vokallengde, altså primært talespråklige kriterier. De fleste av adjektivene i disse gruppene er klasse 2-adjektiv i NRG. At en del av undergruppene fra klasse 2 i NRG ikke finnes omtalt her, skyldes for øvrig at de etter reglene i svensk skal ha *t*-endelse i nøytrum, og dermed behandles under §55 i SAG.

I §57 behandles "Obøjlige adjektiv", og vi har følgende tre grupper:

- Alla adjektiv som slutar på obetonad vokal (vanligen *-a* eller *-e*, någon gång *-o* eller *-y*) (eks. *allena, ordinarie, redo, crazy*)
- Alla adjektiv som slutar på *-s* och som har obetonad slutstavelse och/eller ett senare sammansättningsled som inte är någon adjektivstam (eks. *avsidet, utvärtes*)
- Ett antal andra adjektiv (varav en del med adverb- eller substantivstam eller etymologisk adverb eller substantiv) (eks. *bråttom, slut*)

Her uttrykkes den regelen jeg tidligere savnet i NRG, nemlig at adjektiv som slutter på trykklett vokal ikke får noen nøytrums-*t*. NRG fordeler dem i tre ulike grupper fordi de slutter på tre ulike vokaler, og fordi NRG ikke kan ta utgangspunkt i talespråklige forhold. Igjen synes jeg at SAGs framstilling både er mer klargjørende og rasjonell enn NRGs.

Oppsummering og refleksjon

SAGs framstilling av adjektivenes nøytrumsbøying er mer omfattende enn den vi finner i NRG. Dette er rimelig med tanke på at SAG er mer detaljert, og særlig fordi SAG også beskriver talt standardspråk. Til tross for at reglene for nøytrumsbøying av adjektiv ikke er helt like i norsk og svensk, mener jeg å ha sett klare eksempler på at SAG framstiller fenomenet både mer klargjørende og rasjonelt enn NRG,

og at det skyldes den koblinga man i SAG gjør mellom tale- og skriftspråk. I SAG blir det gjort rede for hva som skjer rent lydlig når det dentale nøytrumssuffikset legges til ulike stammer. Dernest får vi demonstrert hvordan dette gir seg utslag i skrift. Den som er interessert i å lære seg skriftspråket og dets regler, vil dermed ikke bare få vite at nøytrum av adjektivet *röd* er *rött*, men også hva som er årsaken til at det er slik. Denne koblinga mellom talespråk og skriftspråk gir altså grammatikken en forklaringsdimensjon som i mange tilfeller kan gjøre det enklere å lære seg reglene også i skriftspråket.

Noen slik forklaringsdimensjon finner vi ikke i NRG. Grammatikken er rent beskrivende, og holder seg nokså konsekvent til formelle, skriftspråklige kriterier som grunnlag for reglene. For den som skal lære seg norsk via NRG, vil det altså ikke være noen hjelp å få i å relatere til noen variant av norsk talespråk. At det største og mest påkostede verket om norsk grammatikk ikke gir noen mulighet til å relatere skriftspråket til norsk talespråk, kan synes paradoksalt med tanke på hvor sterkt man tradisjonelt har hevdet talespråkets betydning som rettesnor for skriftbildet i Norge. Men faktum er at heller ikke tidligere store beskrivelser av norsk grammatikk på 1900-tallet bryr seg om talespråklige forhold i nevneverdig grad. Olav Næs' Norsk grammatikk (1965) har riktignok et eget kapittel om fonologi, men der framstilles den mye i et diakront perspektiv og trekkes i liten grad inn i beskrivelsen av for eksempel det morfologiske systemet. NRG går altså enda lenger og inneholder ikke noe om fonologi overhodet. Slik sett holder grammatikken det den lover, men i innledningen slås det fast at grammatikken skal være "[...] et oppslagsverk for alle dem som av ulike grunner har bruk for kunnskap om norsk språk" (s. 1). Spørsmålet er om ikke en så rigid avgrensning til skriftspråket bidrar til at mange brukere savner viktige deler av kunnskapen om norsk språk.

Litteratur

- Faarlund, Jan Terje, Svein Lie og Kjell Ivar Vannebo 1997: *Norsk referansegrammatikk*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Matthews, Peter Hugoe 1993: *Morphology*. Cambridge: University Press.
- Næs, Olav 1965: *Norsk grammatikk. Elementære strukturer og syntaks*. 2. utgave. Oslo: Fabritius og sønners forlag.
- Teleman, Ulf, Erik Andersson og Staffan Hellberg 1999: *Svenska Akademiens grammatik*. Stockholm: Norstedts.

De svenska verbens 1:a konjugation

En jämförelse mellan SAG och några andra svenska grammatikor

Ulla Veres

Institutionen för lingvistik, Göteborgs universitet

Inledning

De svenska verbens 1:a konjugation/*a*-konjugationen är intressant då den skiljer sig från de övriga svaga konjugationerna i två avseenden. Dels morfologiskt, det vill säga hur man väljer att betrakta *a*:et, såsom hörande till stammen eller till böjningssuffixet, dels ur talspråksperspektiv, med bortfallet av böjningssuffixet i preteritum (bortfall förekommer även i supinum och i viss mån i presens).

Att jag intresserat mig för detta beror främst på att jag i min forskning ägnar mig åt barns tillägnande av preteritum och att jag då velat se vad olika grammatikor säger om bland annat 1:a konjugationens verb. Jag har funnit att beskrivningarna varierar vilket väckt funderingar över vad grammatikorna behöver tala om. Detta är i sin tur är avhängigt av vilken målgrupp grammatiken avser att vända sig till och vad respektive målgrupp behöver och vill veta. Konsulterar man grammatikorna i forskningssyfte är man intresserad av att få veta de eventuella ställningstaganden som har gjorts när man utgår ifrån en av flera bakomliggande teorier, som i fallet med 1:a konjugationens *a*. Använder man grammatiken för att att lära eller lära ut svenska som andraspråk är till exempel verbens temaformer relevanta och det är till hjälp att känna till sådana talspråksfenomen som är relativt frekventa. I alla de fall då grammatikor används i språkpedagogiskt syfte bör det vara viktigt att olika grammatikor ger samstämmiga uppgifter.

I *Svenska Akademiens grammatik* (fortsättningsvis SAG) (Inledning s. 19) anges att man bland annat "avser att fylla en funktion som referensverk för författare av läroböcker i svenska som andraspråk eller främmande språk och för lärare inom detta fält". I förordet sägs, med

hänvisning till de förberedda inläggen för grammatiken från 1985, att "grammatiken borde vara en deskriptiv grammatik över modern svenska med beaktande av grammatiska särdrag såväl i skrivet som talat standardspråk. Den skulle vända sig till universitetsstuderande, lärare, forskare, språkvårdare och professionella språkbrukare".

En fråga som uppstår är huruvida det är möjligt att relatera alla frågor till samtliga målgrupper i en och samma grammatik? Är det praktiskt möjligt att tillgodose de olika målgruppernas behov ens i en så avgränsad fråga som i fallet med 1:a konjugationen och är det realistiskt att eftersträva det? Det är kanske så att SAG, åtminstone för vissa målgrupper, bör betraktas som ett komplement till en vanlig grammatikbok snarare än som en ersättning för en sådan. I vilket fall som helst så är det viktigt att det råder en viss konsekvens mellan olika grammatikor beträffande hur man belyser en fråga och att man ger samstämmiga uppgifter eftersom målgrupperna åtminstone i viss utsträckning är desamma. I de fall då uppgifterna ser olika ut bör man möjligen ange vilka teorier som ligger bakom de ställningstaganden som gjorts (även om SAG är teorineutral).

I en beskrivning av de svenska svaga verbens 1:a konjugation bör finnas explicit redogjort för indelningsgrunden för konjugationerna. Det bör också tydligt framgå vad som anses vara stam och böjningsrespektive avledningssuffix. Ur inlärarperspektiv är det viktigt att verbets temaformer framgår och i de fall man väljer att illustrera verbets former med tabeller eller översikter så bör dessa gärna överensstämma med liknande tabeller/översikter i andra grammatikor.

Det också av intresse, i synnerhet ur inlärarperspektiv, att konjugationernas storlek i förhållande till varandra tydliggörs.

Talspråksfenomen som är relativt frekventa, såsom 1:a konjugationens tappade preteritumändelse, bör ha sin plats i en grammatisk beskrivning.

Syfte

I föreliggande uppsats ämnar jag diskutera hur *Svenska Akademiens grammatik* behandlar de svenska verbens 1:a konjugation och göra en jämförelse med tre svenska grammatikor: Thorell, *Svensk grammatik*, Jørgensen & Svensson, *Nusvensk grammatik*, och Ljung & Ohlander, *Allmän grammatik*. Jag vill också försöka belysa några morfologiska teorier som kan ligga till grund för hur *a:et* skall betraktas.

Frågeställningar

Vad säger SAG om de svenska verbens 1:a konjugation?

Vad säger de andra i jämförelsen ingående svenska grammatikorna?

Vilka teoretiska antaganden gör man i SAG?

Tar man hänsyn till talspråk?

Jämförelse

Som utgångspunkt i jämförelsen har jag valt att se på vad de olika grammatikorna anger som indelningsgrund för svenskans svaga konjugationer. Jag har därefter sett på vad som sägs om stam och böjningsrespektive avledningsändelser och även hur 1:a konjugationen åskådliggörs i form av tabeller/översikter.

Efter det sätt på vilket preteritum bildas kan verben i svenskan indelas i två böjningstyper, nämligen svaga och starka verb. Vid de förra bildas preteritum genom tillägg till stammen av böjningssuffix (*kalla-de*, *böj-de*, *köp-te*, *tro-dde*), vid de senare genom förändring av stammens vokal, sk. avljud (*giva gav*, *bita bet*, *gå gick*). Därtill kommer en liten grupp oregelbundna verb, som till en del kännetecknas av att presens bildas genom avljud och preteritum genom tillägg av böjningssuffix (*kunna kan kunde*). [...] De svaga verben fördelar sig på tre sk. konjugationer, som skiljer sig från varandra ifråga om stamslut och (delvis) böjningsmorfem. (Thorell)

Verben kan delas in i olika konjugationer beroende på hur verbstammen ser ut och hur preteritum bildas. Det finns tre svaga konjugationer, där preteritum bildas med tillägg av dentalsuffix (*-del-te*), och en stark konjugation, där preteritum bildas med vokalväxling i stammen. Dessutom finns ett antal oregelbundna verb. (Jörgensen & Svensson)

Verben indelas i olika böjningsklasser eller konjugationer främst enligt vilka suffixvarianter de kombineras med i preteritum. Valet av suffixvariant beror i vis mån på stamslutets form. Svaga verb (1, 2 och 3 konjugationen) får ett speciellt preteritumsuffix som slutar på dental (*kasta-de*, *väv-de*, *läs-te*, *sy-dde*), medan starka verb (4 konjugationen) bildar preteritum enbart med en vokalväxling, avljud (*spring - sprang*). (SAG 2 §50)

SAG, Thorell och Jörgensen & Svensson beskriver indelningsgrunden för konjugationerna på liknande sätt, nämligen att indelningen sker efter verbstammens utseende och beroende på hur preteritum bildas. Ljung & Ohlander tar inte upp något av dessa kriterier som grund för indelningen i konjugationer. De tre förstnämnda anser att preteritum i 1:a konjugationen bildas genom tillägg till stammen av ett (dental-)

suffix: *-de*, *-te*, *-dde* samt att stammen slutar på (trycksvagt) *a*. (Se nedan.) Enligt Ljung & Ohlander skulle *a* höra till suffixet.

Stammen slutar på trycksvagt *a* som faller före avledningssuffixet *-a* i infinitiv och *-ande* i presensparticip. Presens ändas på *-r*. (Thorell)

[...] Verbens stamform är identisk med imperativformen. [...] Första konjugationen har trycksvagt *-a* som stamslut. Preteritum bildas med ändelsen *-de*. (Jørgensen & Svensson)

[...] Infinitiven kallas verbets grundform, och är den form som anges i lexikon. De flesta svenska infinitiver slutar på *-a*. Om man tar bort detta *-a* återstår infinitivstammen: *jag-*. Känner man till ett verbs stam, kan man också bilda alla de finita och infinita formerna av verbet: *jag/ande, jag/at, jag/lad (-at, -ade), jag/a, jag/lade*. (Ljung & Ohlander)

Verben i första konjugationen har en böjningsstam som slutar på *-a*. Böjningssuffix saknas i infinitiv och imperativ, men i presens används *-r*, i preteritum *-de*, och i supinum *-t*.

Stamform utan *-a* används då verbstammen ingår i sammansatta substantiv och avledningar, tex *kasta: kastträning, säga: sågbock, fresta: frestelse, andas: andning*. Ordbildningsstammen är alltså en annan än böjningsstammen.

Från verben i första konjugationen avleds presens particip med *-ande* och perfektparticip med *-d*: *badande, badad*. (SAG 2 §51)

I SAG påpekas (se ovan) att böjningssuffix saknas i infinitiv och imperativ medan Thorell säger att det stamslutande trycksvaga *a*:et faller före avledningssuffixet *-a* i infinitiv och *-ande* i presensparticip (ingen-ting sägs om perfekt particip). Det förklaras i SAG att från verben i första konjugationen avleds presens particip med *-ande* och perfektparticip med *-d*: *badande, badad*. I SAG förklaras också att stamform utan *a* används då verbstammen ingår i sammansatta substantiv och avledningar och att ordbildningsstammen således är en annan än böjningsstammen. Här visas alltså ganska tydligt att det kan röra sig om antingen böjning eller avledning. Ljung & Ohlander påpekar att om man känner till ett verbs stam, enligt deras definition infinitivstammen, det vill säga infinitiven utan *a*, så kan man också bilda alla de finita och infinita formerna av verbet. Ingenting sägs här om vad som är böjning eller avledning.

Endast Jørgensen & Svensson visar på, i samband med beskrivningen av 1:a konjugationen, att verbets stamform är identisk med imperativformen. Denna upplysning borde vara värdefull ur inlärarperspektiv då detta underlättar när det gäller att komma ihåg vad som är stamformen för verben i de olika konjugationerna. SAG skriver också att imperativen alltid är utan böjningssuffix och består av verbstammen, detta återfinns dock i ett annat kapitel (Verb §41) där man beskriver modusformernas bildning. Thorell påpekar att imperativ sam-

manfaller med stammen i presens, men detta står i ett senare kapitel (kap. 7. IV Verbens böjningsformer), inte i anslutning till resone-
manget om vad som är stam med avseende på de svaga verben. Men
Thorell skriver också (Kap. 1. II Morfologi) att i verbparadigmet
finns inte någon egentlig grundform att jämföra med till exempel sub-
stantiven och adjektiven, där ordformerna har en gemensam stam men
skiljer sig åt i fråga om böjningssuffix: "[...] den korta formen *för*
(presens och imperativ) är inte någon sådan [grundform]. Infinitiven
(*för-a*), den lexikaliska uppslagsformen, är endast undantagsvis ident-
isk med stammen (*tro*).” Ljung & Ohlander skriver i ett avsnitt om
imperativen att ”hos verb i 1:a och 3:e konjugationen är imperativen
helt enkelt densamma som infinitiven, i 2:a konjugationen och hos de
starka verben är den identisk med verbets stam: Jaga! Ro! Köp!
Spring!”

I form av översikter visas i de respektive grammatikorna också
verbens former (nedan återges ett urval ur tabellerna och endast ex-
mplemen för 1:a konjugationens verb).

TABELL 1. *Grammatikornas översikter*

Pres	Pret	Imp	Inf	Pres part	Perfpart	Sup
kalla-r	kalla-de	kalla	kall-a	kall-ande	kalla-d	kalla-t

(Thorell)

Infinitiv	Pret ind	Supinum	Pret ptc
kalla	kallade	kallat	kallad

(Jörgensen & Svensson)

1:a konj:	
Stam	jag-
Supinumändelse	-at
Perf.part.ändelse	-ad
Pres.part.ändelse	-ande
Presensändelse	-ar
Imperfektändelse	-ade

(Ljung & Ohlander)

Stam	Infinitiv	Presens	Preteritum	Supinum
kasta-	kasta	kastar	kastade	kastat
informera-	informera	informerar	informerade	informerat

(SAG 2 §51)

Författarna har valt olika sätt att redogöra för detta i sina översikter. Man visar olika former av verbet och terminologin är inte heller den samma. Samtliga anger preteritum- och supinumformerna, i övrigt skiljer de sig åt. Endast SAG och Ljung & Ohlander anger explicit i översikten vad som antas vara stam, Jörgensen & Svensson markerar heller inte i sin översikt någon gräns mellan stam och ändelse. Endast Thorell anger imperativformen. Thorell och Ljung & Ohlander tar med båda participen, Jörgensen & Svensson tar bara med perfekt participen (som de väljer att benämna preteritum particip), SAG tar inte med något av participen. Detta nämns dock i SAG i fotnot (se ovan), i SAG behandlas participen som en egen ordklass.

Dessa översikter tar således inte konsekvent upp verbets temaformer, det görs heller ingen skillnad mellan böjnings- och avledningsformer här (Ljung & Ohlander väljer att kalla samtliga för verbets böjningsformer).

TABELL 2. *Sammanställning av grammatikornas översikter (förenklad)*

	SAG	Thorell	J & S	L & O
Stam	X			X
Imperativ		X		
Infinitiv	X	X	X	
Presens	X	X		X
Preteritum	X	X	X	X
Supinum	X	X	X	X
Pres.part.		X		X
Perf.part.		X	X	X

1:a konjugationens storlek

Antalet verb i 1:a konjugationen i förhållande till de övriga konjugationerna kommenteras i SAG, Thorell och Ljung & Ohlander (vilket anses som en viktig aspekt sett ur ett inläraryperspektiv). SAG ger en utförligare bild av detta än de övriga och ger en beskrivning av storleken på de fyra konjugationerna såväl vad gäller konjugationens storlek i procent, som hur stor andel den utgör av de löpande ord (förekomster) som är verb i tidningsprosa från 60-talet.

Detta är den mest regelbundna och den mest produktiva av konjugationerna: nybildade och inlånade verb brukar anta denna böjning [...]. (Thorell)

[...] Jaga tillhör den böjningstyp eller konjugation som det stora flertalet svenska verb tillhör. Den kallas den första konjugationen. [...] Jämfört med den första konjugationen har den 2:a relativt få medlemmar, den 3:e omfattar endast ett trettiotal verb. (Ljung & Ohlander)

Största delen av svenskans verb hör till första konjugationen, bl a alla nybildade verb. I SAOL 1986 upptas ca 7 000. I tidningsprosa från 1960-talet utgör verb av första konjugationen ca 67% av de olika verben. Där- emot utgör första konjugationens verb endast ca 25% av de löpande ord som är verb. (SAG 2 §51)

Participen

Som vi har sett behandlas participen på olika sätt i de respektive grammatikorna, de förtjänar därför ett närmare betraktande. SAG beskriver participen som "avledning av verb". SAG har valt att ge participen status som egen ordklass (SAG 2 kap 8 §8). Beträffande perfekt-participet i 1:a konjugationen skriver man:

[...] vid de flesta svaga verb med stamslut på obetonad vokal (-a, I konjugationen) eller på tonande konsonant är perfekt participsuffixet -d. Det stamslutande -a i I konjugationen (och tonaccenten) behålls i avledningen.

Om presens particip skriver SAG (SAG 2 kap 8 §29) följande:

ett presens particip är bildat av ett verb (avledningsstammen) och ett participbildande avledningssuffix.

Av verb med stam som slutar på [...] obetonad vokal -a, (dvs svaga verb efter I konjugationen) avleds presens particip med -ande. Verb vilkas stam slutar på obetonad vokal (-a) förlorar denna vokal före presensparticipsuffixet.

Gällande participen har SAG således valt en egen väg i förhållande till övriga grammatikorna.

Thorell, som har med participen under böjningstyper och böjningsformer, skriver följande om 1:a konjugationens presens particip:

Till presensstammen fogas suffixet -ande vid verb med stammen slutande på trycksvagt -a (som försvinner) eller konsonant [...].

Om 1:a konjugationens perfekt particip skriver Thorell:

Till presensstammen läggs suffixet -d eller -t vid svaga verb med stamslutande trycksvagt -a eller konsonant [...].

Annan litteratur

För att ytterligare försöka utröna huruvida det anses att *a* bör höra till stammen eller till ändelsen har jag sett på en del annan litteratur där detta tas upp. Karlsson & Sahlqvist (1974) säger följande, vilket bör tolkas som att *-a* skulle höra till suffixet.

[...] Oftast bestäms konjugationstillhörigheten med utgångspunkt från supinumformens utseende. Första konjugationen har som supinumändelse *-at* (*hoppat, kastat*), andra *-t* (*böjt, köpt*), tredje *-it* (*flått, trott*) och fjärde *-it* (*skurit, slagit*).

Karlsson & Sahlqvist anger supinumformens utseende som indelningsgrund för konjugationerna, något som skiljer sig från de grammatikor som ingår i jämförelsen, där samtliga anger preteritumform som utgångspunkt.

Johansson (1997) ansluter sig till Ljung & Ohlander och Karlsson & Sahlqvist i sitt antagande att *a* hör till ändelsen:

[...] i svenskan har infinitiven, imperativen och presens olika ändelser. Infinitiver som slutar på annan vokal än *a* är oftast starka. Imperativer som slutar på *a* har oftast svag böjning *-ade*. Imperativer som inte slutar på *a* är antingen svaga *-te/-de* eller starka. Presensformer som slutar på *-ar* hör ihop med *-ade* svaga verb. [UV:s översättning]

Ställningstagande

Då det inte i någon av de jämförda grammatikorna nämns något om de ställningstaganden som gjorts när man valt att se *a* som antingen tillhörande stammen eller suffixet så är det intressant att se på ett par av de morfologiska teorier som finns kring detta.

Att det rör sig om ett ställningsstagande tydliggjordes av Ulf Teleman i en föreläsning om SAG. Han berörde vad man haft att ta ställning till, nämligen om *a* skall anses såsom hörande till stammen eller till ändelsen och han nämnde också en tredje möjlighet: att *a* varken hör till stam eller ändelse utan ses som en bindevokal.

Vad som hade diskuterats var följande:

- om *a* hör till stammen så kan alla svaga konjugationer slås ihop utom 3:e konj.,
- vid avledning är *a* aldrig med (det anges ju också i SAG att ordbildningsstammen är en annan än böjningsstammen),
- alla "riktiga" morfem är enstaviga samt
- jämförelse med diskussionen om substantivstammar (se nedan).

Bakomliggande morfologiska teorier

Linell (1972) hänvisar till Hallander (1954) som pekar på att betydande förenklingar skulle vara möjliga om *a*:et i *måla* antas vara en del av stammen medan *a*:et i *ställa* antas vara ett infinitivsuffix och inte en del av stammen. Detta skulle innebära särskilda suffix för såväl presens, preteritum, supinum, perfekt particip och imperativ som infinitiv och presens particip. Vad som då skulle behöva avgöras, menar Linell, är om *a* hör till den underliggande roten eller skall anses som en tillagd stambildare. Han pekar vidare på, vilket Teleman knöt an till i sitt resonemang, att dessa alternativ är parallella med två av alternativen i den diskussion som förts om substantivstammar. Det ena alternativet är att *a* hör till den underliggande representationen hos rotmorfemet */flikka/* (Linells exempel) och att det vid pluralböjning faller bort genom en oberoende strykningsregel (Teleman 1969). Det andra alternativet är att *a* är ett stambildande element (ett morfem). Den underliggande representationen hos roten är då */flickr/*, en sådan rot måste markeras som *a-stam*. Enligt Linell så håller Teleman på det första alternativet medan Kiefer (1970) ansluter sig till det andra. Även Linell håller med Kiefer beträffande substantiven och påpekar att vad som ytterligare stöder detta alternativ är att de flesta svenska rotmorfem är enstaviga. Linell menar att den stambildande lösningen gäller även för verbens 1:a konjugation, medan Kiefer när det gäller verben anser att *a* är en del av roten. Linell menar att för att skilja mellan 1:a och 2:a konjugationen så behövs ett morfologiskt särdrag [*a-stam*].

Linell pekar dock på de problem som uppkommer om man ser *a*:et i 1:a konjugationen som en stambildare, nämligen vid infinitiven och presens participen, om deras ändelser läggs till stammen får vi som resultat ett extra *a* som måste strykas med hjälp av en regel. Linell föreslår som lösning på detta att man kan sätta upp reglerna för infinitiv och presens particip före stambildarregeln vilket skulle föra med sig dels att man får de rätta formerna direkt, dels att regelsystemet skulle bli enklare. Detta innebär, enligt Linell, att infinitiv och presens particip är formade från roten och inte från verbstammen. Han påpekar också att dessa två former kan anses som avledningar och inte som böjda verbformer. (Vilket även SAG anser).

Kiefer (1970) ifrågasätter båda alternativen och föreslår istället att man antar en underliggande representation av ett trycksvagt *a* hos 1:a konjugationens verb, medan man antar att 2:a konjugationens verb inte har detta. Det skulle innebära att varken stryknings- eller tilläggsregel behövs. Då skulle det inte vara någon skillnad mellan 1:a och 2:a kon-

jugationens verb, de skulle få samma ändelser såväl i presens som i preteritum och supinum, nämligen *-r* respektive *-de* och *-t*. Kiefer nämner också att han anser att participen inte hör till samma kategori som presens, preteritum och supinum.

Som argument för att *a* tillhör verbstammen och inte suffixet angav Teleman (1969) att många av 1:a konjugationens verb skulle få en fonotaktisk struktur som är omöjlig i svenskan, till exempel sådana verb som *nyttja* och *stadga*. Här visar Teleman också på det tredje alternativet, han menar att det inte är endast efter konsonatkombinationer som de ovan nämnda, utan även i andra fall som "a-konjugationen kan härledas ur stammens form minus /-a/" vilket skulle göra att dessa verb får en lexikonform utan *a*. *A*-et ses som en bindevokal som visas med en morfologisk regel. Teleman verkar dock föredra den traditionella lösningen som inkluderar *a* i lexikonformen, vilket innebär att det stryks vid de flesta avledningar och sammansättningar. Det förefaller som om man i SAG har vidmakthållit denna uppfattning.

Talspråk

Ett skäl till att se om grammatikorna tar hänsyn till talspråk är att den 1:a konjugationens verb "tappar" främst preteritumändelsen men även presens- och supinumändelserna i talspråk. I SAG (Inledning s. 24) skriver man att utvecklingen under 1900-talet gått mot en större talspråksnärlighet i skriftspråket vilket anses bero på att allt fler språkbrukare inte talade dialekt utan ett talspråk som har större likhet med skriftspråket. Man skriver också att talspråkets närmande till skriftspråket inte endast skett genom övergång från dialekt till talat standardspråk utan också genom förskjutningar inom det talade standardspråkets uttal, ordförråd och grammatik. Som ett av flera exempel på det talade standardspråkets närmande till skriftspråket nämner SAG att pluralsuffixet *-or* har trängt ut *-er*. Ett annat exempel som tas upp är att allt fler språkbrukare skiljer mellan supinumformer och perfekt-participformer *bund-it* och *bund-et*. 1:a konjugationens preteritumändelse nämns dock inte som explicit exempel här. Det tas dock upp i SAG 2 §51.

Bland de övriga grammatikorna diskuterar endast Ljung & Ohlander talspråk, vilket tas upp i samband med substantivens pluralformer "bestämda pluralformer på *-ena* istället för *-en* är vanliga i talspråket [...]". Det nämns också i samband med personliga pronominas böjningsformer, såtillvida att inte kasusdistinktion görs i tredje person plural i talspråk. Man nämner inte något om bortfallet av 1:a konjugationens

tionens preteritumsuffix. Vid jämförelse även med de övriga grammatikorna stod det klart att endast SAG tar hänsyn till detta:

I talspråk (i större delen av språkområdet) försvinner ofta ett preteritumsuffix *-de* eller supinumsuffix *-t*, så att böjningen blir *kasta, kastar, kasta, kasta*. Bortfallet av preteritumsuffixet är regionalt mera spritt än bortfallet av supinumsuffixet och är mycket vanligt. Båda bortfallen har emellertid (utom Finland) blivit ovanligare de senaste decennierna. Dialektalt eller regionalt/vardagligt förekommer reduktion av infinitiven till *kast* i olika ställningar (apokope) och reduktion av presens till *kasta*. (SAG 2 §51)

Antagandet att om *a* räknas såsom hörande till stammen så föreligger ingen skillnad mellan 1:a och 2:a konjugationen är korrekt så länge man inte tar hänsyn till talspråket. Då föreligger skillnaden att främst preteritumsuffixet faller bort. Även om detta inte längre är lika vanligt som tidigare (SAG §51) så visar en undersökning av två talspråkskorpusar (Veres 1999) att preteritumsuffix saknas i cirka hälften av alla förekomster av 1:a konjugationens verb i preteritum.¹ Nordberg (1971) visar i en studie av morfologiska variationsmönster att utvecklingen från talspråksformen, det vill säga utan preteritumsuffix, till skriftspråksformen för 1:a konjugationens preteritum är av yngre datum än andra morfologiska förändringar som till exempel i fallet med supinumändelsen. Nordberg visar också att skriftspråksformen är något vanligare hos yngre (övre 20-årsåldern till yngre medelålder) än hos äldre. De i korpusstudien ingående talarna tillhör till största delen denna åldersgrupp. Detta skulle innebära att även i den åldersgrupp där preteritumsuffixet, enligt Nordberg, används i störst utsträckning så "tappas" det ändå i cirka 50% av fallen. (Det är dock viktigt att ha i åtanke att det även finns regionala och sociala skillnader.) Intressant är att bortfall av preteritumsuffixet är något vanligare i korpusen med barnriktat vuxental. En experimentell studie² av barns användande av preteritum (Veres 1998) visar att suffixet faller bort i 62% av samtliga förekomster av 1:a konjugationens verb i preteritum.

Ett fenomen som är så pass vanligt att det visar sig i cirka hälften av samtliga förekomster förtjänar att omnämnas i en grammatisk beskrivning, vilket också är fallet i SAG.

¹ I min studie av två svenska talspråkskorpusar, en korpus med vuxenriktat vuxental (ca 1 miljon ord) och en korpus med barnriktat vuxental (ca en halv miljon ord) har framkommit att i den förstnämnda saknar 44% av 1:a konjugationens verb preteritumsuffix. I den senare saknar 62% preteritumsuffix.

² Studien som är en pilotstudie för ett större experiment omfattar 6 barn i respektive åldersgrupp (4-, 6- och 8 år som testats på 30 verb. (Inga signifikanta skillnader mellan åldersgrupperna.)

Om ett argument för att *a* skulle räknas till stammen var att 1:a och 2:a konjugationen då skulle kunna slås ihop har man i SAG dock inte tagit hänsyn till talspråk. Just 1:a konjugationens "tappade" preteritumändelse i talat språk gör de två konjugationerna disparata.

Sammanfattning

Sammanfattningsvis kan konstateras att sättet att beskriva de svenska verbens 1:a konjugation skiljer sig något i de i jämförelsen ingående grammatikorna. Vad som anges som indelningsgrunden för de svaga konjugationerna i svenskan är relativt enhetligt med undantag för Ljung & Ohlander som inte anger indelningsgrund i termer av det sätt på vilket preteritum bildas. SAG anger att ordbildningsstam och böjningsstam för 1:a konjugationens verb inte är densamma. Böjningsstammen slutar på *a* medan stamform utan *a* används i avledningar och sammansättningar. Av detta följer att böjningssuffix saknas i infinitiv och imperativ. SAG betraktar participen som avledningar, vilket också explicit anges. Thorell menar att det stamslutande trycksvaga *a*:et faller före avledningssuffixet *-a* i infinitiv och *-ande* i presens particip. Jörgensen & Svensson skriver att stamslut är trycksvagt *a* samt att stamformen är lika med imperativen. Ljung & Ohlander skriver att de flesta infinitiver slutar på *-a*, om detta tas bort återstår infinitivstammen och visar på att om man känner till denna stam så kan alla verbets finita och infinita former bildas. I översikterna över verbets former har de jämförda grammatikorna valt olika sätt att åskådliggöra detta. Samtliga visar preteritum- och presensformer, i övrigt skiljer de sig beträffande vilka former som tas med (tabell 2 ovan). Endast Thorell har med imperativen i översikten, vilket kan tyckas märkligt då såväl SAG (i annat avsnitt) som Jörgensen & Svensson anger att imperativen är lika med verbets stamform. Alla har inte valt att tydliggöra vad som är böjnings- respektive avledningsformer. Detta görs tydligast i SAG. Endast SAG och Ljung & Ohlander visar explicit i sina översikter vad de antar som stam.

Dessa skillnader visar att förefalla subtila men för samtliga målgrupper som anlitar olika grammatikor kan det troligen verka förvirrande och i vissa fall motsägelsefullt.

Jämförelsen visar att SAG, Thorell och Jörgensen & Svensson antar att *a* hör till stammen medan Ljung & Ohlander anger att suffixet är *-ade*. (Så gör också Karlsson & Sahlqvist (1974) och även Johansson (1997).) Det nämns dock inte någonstans att det rör sig om ett ställningstagande. Att det handlat om att ta ställning till detta i SAG:s fall

tydliggjordes av Teleman i hans föreläsning om SAG. Han beskrev då tre möjligheter som finns för hur *a* skall betraktas: *a* hör till verbstammen, *a* hör till suffixet, *a* hör varken till verbstam eller ändelse utan kan anses som en bindevokal. Man valde i SAG att se *a* som tillhörande stammen, vilket medför att det sker en strykning vid de flesta avledninggar. Detta har även beskrivits av Teleman tidigare (Teleman 1969).

Beträffande frågan om huruvida de jämförda grammatikorna tar hänsyn till talspråk så kan konstateras att förutom i SAG så nämns det endast i Ljung & Ohlander. SAG skriver dels i inledningen om talspråkets närmande till skriftspråket och dels i kapitlet om verben (SAG 2 §51) där man tar upp bortfallet av 1:a konjugationens ändelser, såväl preteritumändelsen som supinumändelse. Man nämner också att det regionalt och dialektalt förekommer bortfall av presensändelsen. Trots att detta fenomen enligt SAG blivit ovanligare än tidigare så bör det dock ha en plats i en svensk grammatisk beskrivning, vilket det också får i SAG. Det skulle dock kunna ges större utrymme (än i fotnot) och beskrivas något mer ingående.

I jämförelsen med de övriga grammatikorna fyller dock SAG väl de i min inledning uppställda punkterna för vad jag anser bör vara med i en beskrivning av de svenska svaga verbens 1:a konjugation. Man anger tydligt indelningsgrund för konjugationerna, det framgår vad som anses vara stam och böjnings- respektive avledningssuffix. Det anges dock inte tydligt vad som är verbets temaformer, men översikter över konjugationerna, såväl 1:a konjugationen som de övriga, är tydliga och väl redogjorda för.

Vad som saknas är en beskrivning av vad som låg till grund för beslutet att anse 1:a konjugationens *a* såsom hörande till stammen och vad man hade att ta hänsyn till, eftersom det i olika grammatikor råder delade meningar om huruvida *a* skall anses höra till stammen eller till suffixet.

För de flesta av de målgrupper man uppger att man riktar sig till, och om man som en målsättning har att tillhandahålla material till andra, såsom författare av skolgrammatikor, så torde *Svenska Akademiens grammatik* ge en god överblick över vad som kan sägas om de svaga verbens 1:a konjugation.

Litteraturförteckning

- Johansson, C. 1997. *A View from Language. Growth of Language in Individuals and Populations*. Lund: Lund University Press.
- Jørgensen, N. & J. Svensson. 1987. *Nusvensk grammatik*. Lund: Gleerups.
- Karlsson, F. & Å. Sahlqvist. 1974. Starka verb i förvandling. I: *Nusvenska studier 1973–1975/76*. S. 44–84.
- Kiefer, F. 1970. *Swedish Morphology*. Stockholm: Scriptor.
- Linell, P. 1972. *Remarks on Swedish Morphology*. (Reports from Uppsala University Department of Linguistics nr 1 1972.)
- Ljung, M. & S. Ohlander. 1988. *Allmän grammatik*. 6. uppl. Lund Gleerups.
- Nordberg, B. 1971. Morfologiska variationsmönster i ett central-svenskt standardspråk. I: Loman, B. (red.) 1972. *Språk och samhälle 1*. Lund: LiberLäromedel.
- Teleman, U. 1969. Böjningssuffixens form i nusvenskan. *Arkiv för nordisk filologi* 84. S. 163–208.
- Teleman, U., S. Hellberg & E. Andersson. 1999. *Svenska Akademiens grammatik*. Stockholm: Svenska Akademien.
- Thorell, O. 1987. *Svensk grammatik*. 2. uppl. Stockholm: Scandinavian University Books.
- Veres, U. 1998. Det svenska PT-experimentet. En pilotstudie. Manuskript. Institutionen för lingvistik, Göteborgs universitet.
- Veres, U. 1999. A contrastive study of linguistic corpora used to approximate children's input. Paper presented at the VIIIth International Congress for the Study of Child Language, San Sebastian 1999.

”man blir liksom bara hallå”

Om talspråk i SAG

Karolina Wirdenäs

Institutionen för svenska språket, Göteborgs universitet

Inledning

Svenska Akademiens grammatik (SAG, Teleman et al. 1999) är ett omfångsrikt verk som inkluderar det mesta som är värt att veta om svenska språkets struktur. I denna uppsats kommer dock beskrivningarna och behandlingen av talspråk i SAG att diskuteras utifrån ett konkret exempel. Först följer en diskussion om ambitionerna i SAG vad det gäller talspråk, därefter kommer en kort genomgång av talspråkskarakteristik. Sist diskuteras hur grammatiken för ordet *liksom* beskrivs i SAG och i andra undersökningar samt vad de olika beskrivningssätten får för konsekvenser.

Ambitionen att inkludera talspråk

SAG har ambitionen att i sin grammatikbeskrivning gripa över både talad och skriven svenska. I inledningen till SAG, där man definierar språk och grammatik, behandlas både tal- och skriftspråk som grundläggande delar av språket som båda kan beskrivas på ett systematiskt sätt. Man diskuterar dock även skillnader på förutsättningarna för språk som talas och skrivs samt att dessa skillnader får konsekvenser när man ska göra en samlad grammatik

När författarna till SAG diskuterar de nödvändiga avgränsningarna som man gjort i grammatiken presenterar de argument för varför talspråk kommit att bli beskrivet i någon mindre omfattning: ”Hit [till det som faller utanför ramen för SAG] hör också det talade språket när dess form påverkas inte bara av brukarens kompetens utan också av de särskilda kommunikativa omständigheter som talandet är underkastat,

framför allt genom att det måste planeras löpande och inte kan redigeras efteråt." (I:18). Fler argument finns i den längre diskussionen kring "Olika slags svenska" (I:28) där man gör en stilmässig jämförelse mellan tal och skrift:

Exempel 1.

En viss olikhet mellan tal och skrift kan sägas vara ofrånkomlig och betingad av de yttre villkoren för kommunikationen. I tal är planeringstiden kort, överblicken över texten starkt begränsad och möjligheten till korrektion i efterhand utesluten. Därav följer t.ex. att talet undviker konstruktioner där en bestämning kongruensböjs efter ett huvudord som kommer långt senare, t.ex. *det i såväl detta som så många andra sammanhang ofta påtalade problemet* (där *det* kongruensböjs efter *problemet*) och å andra sidan har ett rikare system av hänvisningar till lyssnaren (t.ex. *va* som vädjan om medhåll eller markering av överlämnande av turen i samtalet) och den fysiska omgivningen i övrigt. Men därav följer också att det är svårt att dra gränsen för vad som faktiskt tillhör talets grammatik och vad som är konventioner för att hantera missar i talplaneringen. [...] Vissa grammatiska regler tillämpas därutöver av konvention bara i talspråk respektive skriftspråk. [...] Denna grammatik beskriver också sådana regler som bara används i ena mediet. Att skriftspråket säkerligen har blivit mera fullständigt beskrivet än talspråket i grammatiken har att göra med att tidigare forskning täcker skriftspråket bättre, att det är mera enhetligt och att det är lättare tillgängligt för observation. (I:28, Inledning)

Här framgår det alltså att det finns en osäkerhet kring vad i talat språk som ska omfattas av en grammatisk beskrivning. Det som orsakar osäkerheten är bland annat att det inte föreligger grammatiska undersökningar av talspråk i samma utsträckning som det gör av skriftspråk. Vidare uppstår samtalsspecifika företeelser vid kontinuerlig planering av yttranden som stamning, omtag och så vidare. Detta gör det svårt att dra gränsen för vad som ska ingå i en systematisk beskrivning. Diskussionen rör sig också kring det faktum att vissa uttrycksätt är specifika enbart för talat eller skrivet språk, men att sådant ändå kan omfattas av SAG. Författarna påpekar också att skriftspråk är lättare att observera.

Hur de observerat språk och vilka olika former och material som ligger till grund för SAG är ytterligare en central och relevant fråga som ska diskuteras nedan.

Data i SAG

Grammatikbeskrivningen och exemplifieringen av grammatiska företeelser grundar sig i SAG bland annat på observerat naturligt uppkommet språk. Språkmaterialet kommer dels från dagstidningar och

skönlitteratur, dels från insamlat talspråksmaterial. Korpusarna man använder sig av är hämtade från Språkdata vid Göteborgs universitet (Språkbanken) och från Talsyntax vid Lunds universitet. Autentiskt material har också inhämtats "från medarbetarnas eget läsande och lyssnande" (I:36). Dessa material har sammantaget fått stort utrymme i grammatikbeskrivningen (I:37).

Användandet av autentiskt material gör att man har kunnat bedöma hur vanliga konstruktioner är samt när de brukas och på vilket sätt. Redaktionella exempel har också använts (språkriktigheten i dessa har kontrollerats av en grupp människor). Det är dock de autentiska exemplen som har fått visa hur svenska normalt låter och vad som hör hemma i olika språkstilar (I:36–37).

Exempel 2 och 3 visar hur man anger de olika sammanhang en typ av konstruktion kan förekomma i. I det första fallet är det en form som främst finns i talspråk och dessutom speciellt i ungdomars tal, vilket ger signal om stilnivå. Det andra exemplet visar på konstruktioner som används i "ledigt språk", med andra ord både ledigt skriftspråk och talspråk (även om inget skriftspråkligt exempel anges), samt att det finns språkbrukare som inte skulle acceptera formen (markeringen (T) anger att exemplet är hämtat från autentiskt talspråk):

Exempel 2.

I berättande framställning kan deklarativ huvudsats i ungdomligt talspråk ibland sakna fundament (narrativ inversion):

Kom hon in där, kände han igen henne, började han darra i hela kroppen så liksom. (T)

(4:23 kap. 28, §10, Satsens struktur)

Exempel 3.

b) Satsfläta med fria adverbiala bisatser torde avvisas av flertalet språkbrukare. Om bisatsen är konditional eller temporal med generisk betydelse accepterar dock många språkbrukare satsfläta i ledigt språk.

Den här duken blir jag arg om du spiller på [-].

Såna skyltar kan inte polisen haffa oss om vi inte lyder. (T)

Mot rött ljus är det väl ingen som säger nåt om man går. (T)

Så ser Håkan så rolig ut när han gör. (T)

Det är kanske den här låten som han alltid gråter när han sjunger. (T)

(4:457, kap. 37, §16, Deklarativ huvudsats utan fundament)

Överföringen från tal till skrift (transkriberingen) är anpassad till skriftspråklig interpunktion och talspråksexemplen är kontextfria (vilket vanligtvis alla språkexempel är i SAG). Det förekommer dock att sammanhanget som ett exempel förekommer i förklaras något, troligtvis för att just dessa fall annars inte skulle vara meningsfulla.

Exempel 4.

Fredrik heter stormen. (T) [i kontext där denna storm är aktuell]
 Extra handduk eller handdukar får man väl ha med sig. (T) [sagt vid
 packning inför semester]
 (4:432, kap. 34, §18, Deklarativ satsbas)

I andra fall förekommer parallell exemplifiering av grammatiska konstruktioner som finns både i tal- och skriftspråk (markeringen (R) anger att exemplet är hämtat från skönlitterärt material, främst romanmaterial).

Exempel 5.

Före infinitivfraser och bisatser kan för utelämnas:
 [...] Sara börjar andas genom munnen, ängslig att bli illamående. (R)
 Jag är så ängslig att du ska bli avog mot mig för det här. (R)
 [Lektörerna är] rädda att komma i skottgluggen. (T)
 (2:168, kap. 4, §16, Adjektiv)

Sammanfattningsvis kan man alltså konstatera att talspråksgrammatik finns inkluderat i SAG, att det är relativt vanligt med exempel från talspråk och att talspråksegna former tas upp. Man kan dock fråga sig vilken sorts talspråk som finns representerat i SAG.

Talspråk som skriftspråk

Sättet att hantera talspråk i SAG får konsekvenser för vad man kan använda talspråksexemplen till. Språkexemplen är som tidigare nämnts oftast fria från kontext, men i de fall där upplysningar om sammanhang anges verkar det vara innehållet som förklaras. Detta innebär att talspråksspecifika drag som pauser, prosodi, intonation, överlappning, avbrott, stödsignaler och interaktionellt samspel inte har fått något utrymme (kommentarer kring betydelseskiljande intonation i tal finns, men ingen markering av var eller hur intonationen skiljer sig, se till exempel 4:457, not 2). Alla exempel har skriftspråklig form med traditionell interpunktion. En hel del information om exemplen och det talspråksspecifika går på det viset förlorad. Materialen som ingår i Talsyntax har ursprungligen transkriberats som talspråk med uttalsenlig stavning – till viss del med pauser, intonation, röststyrka, skrattande och generellt med avbrott omtagningar, stakningar samt meta-kommentarer (se Einarsson 1971:9, Jörgensen 1976: exempelvis 48).

I inledningen till SAG säger man mycket riktigt att det är svårt att dra gränsen för vad som ska ingå i en grammatikbeskrivning, vad som faller inom kategorin "missar i talplaneringen" och vad som är systematiska strukturer (I:28). Dock gör man ingen redovisning av hur man

gjort de gränsdragningarna, efter vilka principer som transkriberingen har skett eller vilken information som fallit bort. Detta medför att exemplifieringen av talspråksexempel blir mindre intressant, mindre relevant och mindre informationsrik; det blir således talspråk på skriftspråksvillkor, vilket gör att strukturer som finns i talspråk men inte skriftspråk går förlorade även om man beskriver företeelser som enbart finns talspråk.

Det finns också en vaghet i argumentationen för att talspråk beskrivs i mindre omfattning. I inledningen redovisas vilka grammatikbeskrivningar och grammatiska skolor som inspirerat redaktörerna (I:36–40). Här framkommer det att man saknat tillfredsställande undersökningar av vissa grammatiska områden: "Många aspekter av svenskans grammatik är dock fortfarande dåligt utforskade, och det har därför varit nödvändigt att göra egna nya eller kompletterande undersökningar på många punkter." (I:36). Detta gäller alltså inte bara talspråk utan generellt. Det faktum att talspråk blivit beskrivet i mindre omfattning på grund av att det saknas mer omfattande grammatiska undersökning stämmer säkert; vad det saknas argument för är varför man inte valt att göra fler undersökningar av talad svenska, när man ändå uppenbarligen varit tvungna att göra egna undersökningar av annat och samtidigt saknar forskning kring talspråk. Dessutom har tillgängliga analyser av strukturen i talspråk inte använts i den utsträckning som skulle vara möjlig (se till exempel Kotsinas nedan).

Utgångspunkter för talspråk

För att försöka visa på relevansen av att beskriva talspråk utifrån andra villkor än skriftliga följer här en kort diskussion av något av det som skiljer tal och skrift.

Som SAG-författarna påpekar råder andra kommunikativa omständigheter under tal och samtal än vid skriftspråkskommunikation. När man skriver måste all information vara tillgänglig via texten, vilket gör att man försöker skriva på ett tillräckligt explicit eller övertydligt sätt för att texten ska bli begriplig, i synnerhet om det är offentliga texter som pressmaterial eller facklitteratur (naturligtvis kan ett stort mått av underförståddhet finnas i privata textutbyten, men det är inte det sortens texter som ligger till grund för en grammatikbeskrivning). Till sin hjälp har man bland annat interpunktion och informationsstrukturering på olika nivåer i texten.

I samtalsspråk sker det interaktionella utbytet stegvis allteftersom samtalet fortgår. Deltagarna får och ger varandra direkt respons på det

som sägs – man backar upp varandra och visar att man förstår (eller inte förstår) till exempel genom yttranden som *hm*, *mm* men också med hjälp av blicken och nickningar. Den som talar kan vara så explicit eller implicit som behövs i sammanhangen, en avvägning som avgörs i samtalssituationen.

Vad det gäller de olika språkliga nivåerna finns det också där skillnader mellan tal och skrift. SAG är uppbyggd efter de hierarkiska nivåer som man brukar dela in skrivna texter i: ord, fraser, satser och meningar. I samtalsspråk är enheterna dock inte riktigt de samma; man brukar istället tala om ord, turkonstruktionsenheter och turer.

Var gränserna för de olika enheterna och nivåerna går i tal avgörs – förutom av innehållsmässiga kriterier – av prosodi, intonation, talhastighet, röststyrka, pauser samt reaktioner från samtalsdeltagare. De senare indikatorerna faller helt utanför ramen för grammatikbeskrivningen i SAG, där man markerat satser och fraser med kommatecken och använder sig av punkt och stor bokstav för de enheter som antas motsvara meningar. (Avgränsandet mellan ordenheter torde knappast ställa till några problem, i detta fall är nivåerna ganska lika i tal och skrift.)

I exemplet nedan avgränsas turerna med talarbyte (uppbäckning, då en deltagare inte har för avsikt att ta över ordet, finns inom klamrar inne i turerna). De olika turkonstruktionsenheterna är här markerade med understrykning. Bland dessa konstruktioner finns det mer eller mindre innehållstyngda enheter ("EK3: m (.)") innehåller till exempel knappast någon information utan är en sekvens som föregår delar med propositionellt innehåll) och enheter som har med turövertagande att göra eller är relaterande till andras turer ("EK4: fast...", "EK2: men...").

Exempel 6. (Om radiolyssnande)¹

- EK4: fast de e de jag tycker musik e lite bra (.) om de e riktigt bra musik så tycker man mer å mer om de för varje gång man lyssnar på de
- EK3: m (.) om musiken e jättebra för ([EK1: jaa]) en låt som man typ hör på radion mycke som (.) liksom ba å gu va bra den e å sen så typ ifall (.) man går å köper den så tröttnar man jättesnabbt sen ([EK3: m]) men om nån +som+
- EK2: men de kan man göra på radion också (.) så så mycke som dom spelar vissa låtar (där)

¹ Transkriptionsnyckel:

EK4: anonymt kodnamn för deltagare, (.) paus, **fetstil** emfas, *kursiv* röstförställning, - avbrutet yttrande, *sågs skrattande*, +sågs med höjd röst+, °sågs med svag röst°, [överlappande tal, understrykning aktuellt språkexempel, (osäker transkription), X ohörbart, VERSAL metakommentarer.

För att avgöra var gränserna går för turer och turkonstruktionsenheter behövs alltså en komplex analys på flera olika nivåer. Någon fördjupning i sådana analyser följer inte här utan istället kommer tre beskrivningar av ordet *liksom* att visa hur olika skriftspråksperspektiv och tal-språksperspektiv kan vara. Först ges en översikt över hur *liksom* beskrivs i SAG, därefter hur *liksom* beskrivits utifrån en undersökning som Kotsinas gjort (1994). Sist följer en kort presentation av min egen undersökning.

Liksom i SAG

I SAG finns beskrivningar av *liksom* i såväl ord- och frasdelen som i meningsdelen.

Liksom beskrivs som:

1. subjunktion och subjunktionsfras
(2:734–735 respektive 3:386–387, 3:675–677),
2. subjunktion i förhållande till bisatser
(4:476–480, 4:582–585, 4:603–605, 4:607–608, 4:612–613,
4:657–659)
3. satsadverbial
(4:152–154)
4. anföringsord
(4:863–865)

Som subjunktion har *liksom* oftast en komparativ funktion, men kan också ha gemensamma drag med additiva konjunktioner. I vissa fall kan bisatserna som *liksom* är subjunktion i mer ha karaktären som fria eller bundna adverb eller satsadverbial i verbfraser. *Liksom* som satsadverbial tas dock upp även för sig (se nedan). Det förekommer också att *liksom* får en parallelliserande funktion för att markera att ett uttryck i den underordnade satsen jämföras med ett uttryck i den överordnade. En annan funktion som *liksom* kan ha i bisatser är att verka hävdande i situationer då språkbrukaren vill övertyga.

Det förekommer exemplifiering med talspråk vid ett par tillfällen i av subjunktioner och bisatser i förhållande till *liksom*:

Det är ju ont om lägenheter här i Borås liksom det är det på andra platser.
(T) (2:735, kap 11, §8, Subjunktioner)

I avsnittet om *liksom* som satsadverbial betonas det att satsadverbialen inte påverkar syntaktiska funktioner hos det satsled som de fokuserar. Placeringsmässigt står *liksom* oftast intill – före eller efter – huvudordet eller frasen som bestäms. I kapitlet Satsadverbial, liksom i diskussionen av bisatsinledning, beskrivs den approximerade betydelse som *liksom* kan ha. Ett exempel med *liksom* anges:

Liksom hur pass medveten ska man vara [...] (T)
(4:153–154, Satsadverbial §50, anmärkning 4)

Den sista och mest talspråksbetonade användningen av *liksom* som tas upp i SAG är den som anföringsord. *Liksom* lyfts fram med par andra talspråksfrekventa uttryck som kan markera ett citat i tal:

Vi bara [vi ba] : ”Å nej nu får vi inbjudningskort” liksom. (T)
Men om man liksom håller på och typ: ”Å vad hemskt!” så här då liksom
verkar det ju så töntigt. (T)
(4:865, kap. 41 §11, not 1)

Liksom diskuteras alltså utifrån flera aspekter, men det som betonas är då *liksom* fungerar som bisatsinledare på olika sätt. De mer talspråkliga användningarna finns främst i anmärkningar och noter. Beskrivningen av *liksom* som approximerande förekommer dock på ett flertal ställen.

Kotsinas beskriver *liksom*

I Ungdomsspråk skriver Kostinas följande: ”Längst [jämfört med *så-här, då, typ, ungefär, alltså, precis* och *exakt*] på vägen mot en abstrakt användning i allmänspråket har *liksom* gått. I talspråket har den ursprungliga användningen att ange likhet i stort sett försvunnit även om det finns spår av den [...] I stället används ordet för att på något sätt modifiera hela satsens betydelse, ibland synonymt med uttryck av typen så att säga [...]” (1994:85). Kotsinas delar in ord som *liksom* efter funktioner (1994:84–94).

Liksom:s funktioner i satser:

- Används för att fokusera enskilda konstituenten, ofta nominalfraser eller delar av satsen
- Används för att uttrycka talarens egen kommentar till det egna uttryckssättet

- Används för att markera att ett ordval eller en sats innehåll är ungefärligt eller överdrivet
- Används ibland vid korrigerigering eller specificering av ordval

Funktioner mellan satser:

- Används som tur- eller turkonstruktionsavgränsare, oftast finalt i ett yttrande men också mellan turkonstruktionsenheter (enligt Kotsinas kan *liksom* även stå initialt, ofta tillsammans med en konjunktion). Ursprungsbetydelsen är då mycket försvagad
- Används som anföringsmarkör vid citat, pseudocitat, och ljudillustrationer ofta i kombination med andra partiklar
- Används som turtagningsmarkör

Det faktum att det är vanligt med kombinationer av användningar påpekas också, likaså att *liksom* används som modifiering, dels för att markera att något som man yttrar är ett oprecist eller ungefärligt, dels för att markera hur man förhåller sig till övriga i gruppen.

I sin indelning av *liksom*:s funktioner tar Kotsinas hänsyn till delar av språket som faller utanför ramen för SAG:s avgränsningar, nämligen kontextuella och interaktuella aspekter.

Liksom i Göteborg

Materialet som Kotsinas bygger sin undersökning på är inspelat i Stockholm 1989–1991. Jag har gjort en undersökning av två något senare material, dels pressmaterial från 1997, dels diskussioner som spelats in under 1997 för projektet "Gymnasisters språk- och musikvärldar" (GSM). Detta material består av 27 grupper med gymnasieungdomar från Göteborg som diskuterar musik. Samtalssituationen inbjuder främst till diskussion och argumentation men ger också tillfälle till att berätta och återge vad andra har sagt eller kan tänkas säga. Det är med andra ord en situation som på många sätt påminner om informella spontana diskussioner.

Sammanlagt finns 1 387 förekomster av *liksom* i GSM-materialet som totalt består av 200 000 ord. Detta innebär att 0,7% av ordmängden utgörs av *liksom*. I språkbankens pressmaterial från 1997 (Press 97) finns cirka 2 500 förekomster av *liksom*, men materialet är betydligt större: nästan 12 miljoner ord. Om förekomsten skulle stå i proportion till samma höga frekvens som i GSM kunde man förvänta sig 82 000

belägg, och inte motsvarande 0,0002% som nu är fallet. Skillnaderna är således stor vad det gäller frekvens.² *Liksom* används alltså i stor utsträckning i talspråk och kan delvis ha andra funktioner än i skriftspråket, vilket bör framhållas i en grammatisk beskrivning. Det borde därför vara intressant att i en grammatik göra en beskrivning också utifrån talspråksaspekten.

I princip samtliga användningar av *likso*m i talspråksmaterialet GSM faller inom ramen för den typ av ord som brukar kallas diskurspartiklar, samtalspartiklar, diskursmarkörer och så vidare (se till exempel Kotsinas 1994, Norrby & Wirde

Jag har funnit tre övergripande användningar av *likso*m: samtalsstrukturerande, approximerande samt modifierande och garderande.

(1) För det första kan *likso*m ha en samtalsstrukturerande funktion. Då visar *likso*m hur olika delar av turer och turkonstruktionenheter (se Utgångspunkter för talspråk ovan) hänger samman. Det kan till exempel röra sig om signaler på att en tur är avslutad eller citatmarkörer som anger att återgivnet tal, pseudocitat och röstförställning följer:

Exempel 7. Turavslutning (Om 30-talsschlag

BK3: man- man tycker att de e ju så främmande eller de e inget sånt man lyssnar på (.) nåt sätt så tycker man- börjar man skraffa nästan lite när man hör de för att de e- [de e lite-

BK4: [ja precis man ler ju när man ser (BK3: ja SKRATTAR TILL) de på filmer men de ju bara där man hör de de skulle aldrig komma på radion eller nåt sånt (.) °*likso*m°
(.)

BK3: de e ju- vi tycker ju att texterna e också lite töntiga då (.) eller såhär eller de *likso*m så här °ha ha° (.) nu kommer jag inte ihåg va den handla om riktigt

² För att kontrollera om det rör sig om en slumpartad liten frekvens av *likso*m i Press 97 har jag även jämfört med press 98 där det fanns 1 930 förekomster av *likso*m bland 9 miljoner ord. I de skönlitterära materialen i Språkbanken är frekvensen något högre, om det beror på texttyp eller att de materialen är äldre är svårt att avgöra utan ett djupare studium.

Det *liksom* som är understruket i BK4:s yttrande avslutar turen. Det föregås av en paus där turövertagande skulle vara möjligt, men ingen av de övriga samtalsdeltagarna tar ordet. BK4 verkar då signalera att hon talat färdigt och genom avrundningen med *liksom* vill hon lämna ifrån sig ordet till någon annan. Efter en kort paus fortsätter sedan BK3 att tala.

I det följande exemplet strukturerar *liksom* en del av ett yttrande genom att visa var gränsen för återgivet tal går:

Exempel 8. Anföringsmarkör (Om teckno)

GM1: de ä tråkia texter sådär dom-

GM3: aa de ä de väl

GM4: men grejen ä ofta känns de som dom har gjort de för att få en hit på nå sätt [GM3: a] medans andra eh- om de liksom om de inte ä så känt så har- vet man att de liksom- dom har gjort de för att bara göra musik kanske (S: mm) eller liksom för att dom gillar å göra musik så andra så till exempel cool- coolio eller nå sånt så ä de säkert massa producenter som liksom a så ska de låta så att alla lyssnar på de på energy åä-

GM3: värdelösa trummaskiner å programmerar musiken kanske på fem minuter åså ä de x åså

Det understrukna *liksom* i GM4:s yttrande föregår alltså en turkonstruktionsenhet där talaren illustrerar vad han menar genom att återge vad någon skulle ha kunnat säga. Även förställning av rösten förstärker gränsen mellan enheterna. Lägg också märke till den frekventa användningen av *liksom* i GM4:s yttrande, där man kan iaktta flera olika funktioner (approximerande och garderande, se vidare nedan).

(2) För det andra kan *liksom* verka på en nivå som påverkar det semantiska innehållet i ett yttrande. *Liksom* signalerar att något som en samtalsdeltagare säger ska tolkas ungefärligt eller att det som sagts är imprecis. Här får *liksom* alltså en funktion som approximerande markör (Jämför även beskrivningarna av *liksom:s* approximerande i SAG.)

I exempel 9 försöker gruppen gemensamt att definiera en lyssnarskara och med olika förslag ringa in en heterogen och ungefärlig grupp av människor.

Exempel 9. Approximering (Om klassisk musik och dess lyssnare)

BK8: man kanske kan förknippa de me nåt annat också då

BK9: jag ty- först tyckte jag alltid att de va liksom den mer (.) rikare klassen som kanske lyssnar på sånt (.) men jag vet inte (.) kanske [e fel]

BK10: [°men de har jag°- (.) jag har också trott så

BK9: man liksom förknippar de me såhär lite mer- (.) ja hä (.) graciösa

människor jag vet inte

I vissa fall kan det vara svårt att avgöra hur stor del av en samtalstur som omfattas av ett approximerande. *Liksom* i BK9:s sista yttrande kan omfatta enbart "förknippa" eller hela turkonstruktionsenheten som avslutas efter "mänskor". Eftersom fler approximerade uttryck, "så-här" och "lite", kommer efter ger det en indikation om att det är hela turkonstruktionsenheten som är ungefärlig. I exemplet nedan verkar det dock enbart vara "effektfullt" som är ungefärligt. Samma ord nedtonas också av "ganska".

Exempel 10. Approximering (Om klassisk musik)

BM2: *jaha* de e ju de du (ba) somnar av de jag tycker de asså de e som e bara

BM3: SNABBT: me- men man somnar int- fö- NORMALT: inte för att de e tråkigt (.) utan för att de e så jävla skönt (.) egentlien

BM1: de skulle egentlien va ti-eh de om man går på en sån här konsäär på Konserthuset så e de ganska liksom effektfullt när dom sitter där full orkester å spelar så (.) sköna fåtöljer å bara sjun- sjunka ner så kommer ljudet (.) å sköljer över en å så (.) de e ganska (.) effektfullt på nåt sätt

Orsaken till att samtalsdeltagare gör uttryck eller yttranden ungefärliga på detta sätt kan vara ett led i att man som talare provar sig fram och kastar fram förslag, både genom att man själv smakar på ord och genom att man provar hur övriga deltagare i gruppen reagerar. I det senare fallet handlar det om en försiktighetsstrategi där men visar solidaritet med gruppen eller försöker upprätthålla det egna ansiktet (Goffman 1955, 1967, Brown & Levinson 1987). Det är denna funktion som är tydlig i den tredje typen av användning.

(3) Den tredje aspekten har således med det interaktionella samspelet att göra. I denna funktion används *liksom* för att vädja om medhåll, att gardera en utsaga eller modifiera av innehåll. Talaren använder *liksom* i preventivt syfte för att undvika invändningar och kritik från de övriga, men också för att inbjuda till instämmande. I dessa fall kan det också vara hela turer, delar av turer eller enskilda ord som garderas och modifieras.

I exemplet nedan ger EK2 medhåll och stöd åt EK3 yttrar sig försiktigt.

Exempel 11. Vädjan om medhåll under förklaring (Om dansbandsmusik)

EK3: de e just den liksom (.) rösten också som liksom (.) gungar me såhär [(.) den liksom-

EK2: [jaa (.) de e gungandee (.) musik

Även i exempel 7, i BK9:s första användning av *liksom*, antyds en försiktighetsstrategi. Uppenbarligen är frågan om vad man ska kalla

människor med hög social status känslig och BK9 försvagar därför sitt yttrande för att gardera sig mot eventuell kritik.

Dessa tre olika användningar utesluter som sagt inte varandra. Den modifierande och garderande effekten sammanfaller ofta med de båda övriga.

Det finns även andra mindre frekventa användningar, till exempel då *liksom* verkar fungera som paushjälp medan den som yttrar sig funderar ett kort ögonblick, söker ord eller försöker precisera sig. Spår av detta kan man finna i omvänd ordföljd eller strukturer som syntaktiskt inte hänger ihop med det som föregått *liksom*. Den som talar börjar om, rättar sig eller reparerar det som han/hon sagt.

Exempel 12. Omstart efter *liksom* (Om hardcore)

- SK2: men de e ju hardcore [SK3: aa] (våget) [SK1: aa] de e väl de? (.) för dom såg jag en gång jag tyckte inte dom var bra dom bara skriker (.) dom bara skriker liksom de e man hö- för de första hö- man hör ju inte texterna överhuvudetaget (.) eller [jag hör inte dom
SK1: HÄRMAR KOMPETdön dön liksom så här hela tiden (.) så (.) för jag såg nåt sånt band en gång då va liksom alla killar stog såhär hela tiden du vet
[men de e samma slags komp

Den här typen av funktionsbeskrivningar skiljer sig mycket från dem som man finner i SAG, något som jag haft för avsikt att belysa genom kontrasteringen av interaktionell språkbeskrivning och traditionell grammatisk beskrivning. Jag har också velat visa hur information som är intressant och relevant för grammatiska förklaringar skulle kunna utvinnas om man undersökte talat språk utifrån en interaktionellt sammanhang. Att man konsekvent skulle göra båda typerna av undersökningar och beskrivningar i en grammatik vore förmodligen en omöjlig uppgift, men vad det gäller vissa delar så skulle man kanske tillåta sig ett bredare perspektiv i större utsträckning.

Alternativt beskrivningssätt

Kategorin diskurspartiklar – där vissa användningar av *liksom* ingår – är en sedan länge undersökt och diskuterad grupp av ord i svenskan (se till exempel Andersson 1975, Aijmer 1977, Östman 1978, Eriksson 1988, 1992, 1993 och Kotsinas 1994). Här borde det finns forskningsunderlag för en annan typ av beskrivning än den som görs i SAG. Till exempel kunde man använt Kotsinas undersökning vilket man nu inte gör. Det ideala vad det gäller diskurspartiklar hade kanske varit att beskriva tal- och skriftspråk på mer lika villkor. Den finska referens-

grammatiken³ – som ännu är under arbete – verkar dock ha den ambitionen. I det preliminära kapitel som tar upp "Partiklar och konjunktioner" (Partikkelit ja konjunktio, Finsk deskriptiv grammatik) finns ett stort antal språkexempel som är hämtade från talspråkskorpusar. I dem har man tagit med den närmaste samtalskontexten och låtit transkriptionskonventionerna finnas med. De får därför med betydligt mer information om hur konstruktionerna används i talspråk än vad man får i SAG.

Riktig hur genomfört detta mer omfattande språkgrepp är i övriga delar av grammatikbeskrivningen vet jag dock inte och jag kan inte på något fullständigt sätt heller bedöma innehållet i det enskilda kapitel som jag fått ta del av eftersom jag inte behärskar finska. Av de delar som jag fått översätta verkar det ändå som om det åtminstone i kapitlet "Partiklar och konjunktioner" finns en ansats till att beskriva den här typen av ord på ett nytt sätt och man har också satt namn på kategorier som inte finns med i tidigare grammatikor (exempelvis "diskurspartiklar", "yttrandepartiklar" och "modalpartiklar").

I den finska grammatiken tycks de alltså ha funnit en väg för en mer allomfattande grammatikbeskrivning. Man verkar också ha utnyttjat den finska forskning som finns kring talspråk och de inspelade material som föreligger. I denna beskrivning får följaktligen ord som *lik-som* en mer genomgripande framställning än i SAG.

Sammanfattning

Här har ett par angreppspunkter vad det gäller grammatikbeskrivning diskuterats. Jag har visat på skillnader mellan tal och skrift som får betydelse för grammatikbeskrivningen och några svaga punkter i argumentationen för valen som man gjort i SAG. Min huvudpoäng är dock knappast att underkänna SAG:s beskrivningar utan att visa på ytterligare vägar att gå vad det gäller att beskriva företeelser som finns i både tal också skrift och därigenom få mer kunskap om strukturer och språkanvändning i svenska.

³ Ett stort tack till Auli Hakulinen som låtit mig ta del av delar av den kommande grammatiken och även ett stort tack till Hans Landqvist som hjälpt mig med att över-sätta delar.

Referenser

- Aijmer, Karin 1977. Partiklarna *ju* och *väl*. I: *Nysvenska studier* 57. S. 205–215.
- Andersson, Lars-Gunnar 1975. Talaktsadverbial. I: *Nysvenska studier* 55–56. S. 25–46.
- Anward, Jan 1999. Allt du önskar kan du få? Om SAG och talspråket. (Föredrag hållet vid Svenskans beskrivning 22 i Linköping.)
- Brown, Penelope & Levinson, Stephen 1987. *Politeness. Some Universals in Language Usage*. (Studies in interactional sociolinguistics 4.) Cambridge: Cambridge University Press.
- Einarrson, Jan 1971. *Sammanträdet som talsituation*. (Lundastudier i nordisk språkvetenskap, Serie C, nr 4.) Lund: Studentlitteratur.
- Eriksson, Mats 1988. *Ju, väl, då, va, alltså*. En studie av talaktsadverbial i stockholmskt talspråk. I: *Studier i stockholmspråk 1*. (Meddelanden från Institutionen för nordiska språk vid Stockholms universitet (MINS) 27.) Stockholm. S. 75–120.
- Eriksson, Mats 1992. *Ett fall av grammatikalisering i modern svenska: ba i ungdomars talspråk*. (SoLID nr 1, FUMS Rapport nr 166.) Uppsala: Uppsala universitet, Enheten för sociolingvistik.
- Eriksson, Mats 1993. Användningen av partikeln *ba* i ungdomars berättelser – ett fall av pågående grammatikalisering. I: *Studier i svensk språkhistoria 3*. (Skrifter utgivna av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet 34.) Uppsala. S. 85–98.
- Finsk deskriptiv grammatik (under arbete), Partikkelit ja konjunktiot, preliminärt kapitel.
- Goffman, Erving 1955. On face work. I: *Psychiatry* 18. S. 213–231.
- Goffman, Erving 1967. *Interactional Ritual. Essays on Face-to-Face Behavior*. New York: Anchor Books.
- Jørgensen Nils 1976. *Meningsbyggnaden i talad svenska*. (Lundastudier i nordisk språkvetenskap, Serie C, nr 7.) Lund: Studentlitteratur.
- Kotsinas, Ulla-Britt 1994. *Ungdomsspråk*. (Ord och stil 25.) Uppsala: Hallgren & Fallgren.
- Norrby, Catrin & Wirdenäs, Karolina (kommande). Swedish Youth Discourse: on performing relevant selves in interaction. I: Androusoy, Jannis & Georgakopoulou, Alexandra (eds.), *The Discourse Constructions of Youth Identities*.
- Ochs, Elinor, Schegloff, Emanuel & Thompson, Sandra (eds.) 1996. *Interaction and grammar*. New York: Cambridge University Press
- Schiffrin, Deborah 1987. *Discourse markers*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Teleman, Ulf, Hellberg, Staffan, & Andersson, Erik 1999. Svenska Akademiens grammatik. Stockholm: Norstedts Ordbok.
- Wirdeñäs, Karolina 1999. *Diskurspartiklar i göteborgs ungdomars samtal*. I: Kotsinas, Ulla-Britt, Stenström, Anna-Brita & Drange, Eli-Marie (utg.), *Ungdom, språk og identitet. Rapport fra et nettverks-møte*. (Nord 1999:30.) Köpenhamn. S. 87-100.
- Wirdeñäs, Karolina & Norrby, Catrin 2000. En diskursmarkör i vardande? Lite om *lite*. URL: www.nordiska.uu.se/samtal/publikationer.html.
- Östman, Jan-Ola 1978. Om svenskans talarattitydsadverbial. I: *Svenskans beskrivning* 11. Stockholm: Stockholms universitet, Institutionen för nordiska språk S. 195-209.

